

64343

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı

**ERKEN DÖNEM OSMANLI MEDRESELERİ
(1300-1500)**

DOKTORA TEZİ

Yekta DEMİRALP

Danışman: Rahmi Hüseyin ÜNAL

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İzmir-1997

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
I-GİRİŞ	1
Medreselerin Dereceleri	5
Medreselerde Öğrenim Süresi ve Okutulan Dersler	5
Medrese Görevlileri	7
İlk Osmanlı Medreseleri	9
Bugün Mevcut Olmayan Erken Dönem Osmanlı Medreseleri	10
II- KATALOG	
1- İznik, Süleyman Paşa Medresesi	18
2- Bursa, Lala Şahin Paşa Medresesi	23
3- Bursa, Murad Hüdavendigâr Medresesi	27
4- Bursa, Yıldırım Medresesi	36
5- Bursa, Subaşı Eyne Bey Medresesi	46
6- Gümüş, Hacı Halil Paşa Medresesi	51
7- Merzifon, Çelebi Sultan Mehmed Medresesi	58
8- Bursa, Yeşil Medrese	65
9- Bursa, Muradiye Medresesi	73
10- Edirne, Saatli Medrese	80
11- Manisa, Sinan Bey Medresesi	86
12- Yolpınar Köyü (Suluova), Kasım Bey Medresesi	91
13- İstanbul, Fatih Medreseleri (Karadeniz ve Akdeniz Medreseleri)	95
14- Afyon, Gedik Ahmed Paşa Medresesi	103
15- Bursa, Ahmed Paşa Medresesi	108
16- Tire, Molla Arap Medresesi	112
17- Edirne, Peykler Medresesi	116
18- İnegöl, İshak Paşa Medresesi	123
19- İstanbul, Davud Paşa Medresesi	128
20- Amasya, II. Bayezid Medresesi	131
21- İstanbul, Koca Mustafa Paşa Medresesi	136
22- Edirne, II. Bayezid Medresesi	140
23- Amasya, Kapıağası Medresesi	145
24- Amasya, Ayas Ağa Medresesi	151
25- Bayındır, Hacı Sinan Medresesi	157
26- İstanbul, Atik Ali Paşa Medresesi	160
27- Tire, Yavukluoğlu (Yoğurtluoğlu) Medresesi	164
28- Hereke (Düzce) Köyü Medresesi	170
29- Bursa, Gökdere Medresesi	174
III- KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME	177
A- ERKEN DÖNEM OSMANLI MEDRESELERİNİN PLAN	
ÖZELLİKLERİ VE MİMARİ UNSURLARI	179
Malzeme	182

Taçkapı	184
Avlu	187
Revak	188
Öğrenci Hücreleri	191
Dershane	197
Eyvan	202
Mescid	205
Türbe	206
Helâ	207
Kütüphane	208
Havuz	209
Merdiven	210
B- ERKEN DÖNEM OSMANLI MEDRESELERİNDE SÜSLEME.	211
IV-SONUÇ	217
V-KAYNAKÇA	220
VI-RESİMLER	227

ÖNSÖZ

Anadolu Selçuklu dönemi sonrası, Beylikler dönemi ile birlikte yeni bir arayış içine giren Türk Sanatı, gerek mimari, gerekse diğer sanat dallarında gözle görülür, belirli bir değişim sürecine girmiştir. Batı Anadolu'da yoğunlaşan küçük beyliklerden her birinin, kendine özgü çizgileri olan bir mimari akım gerçekleştirdiklerini söylemek elbette doğru değildir. Ancak, bu Beylikler döneminde inşa edilen yapılarda ve süslemelerinde, daha önceki dönemlerde görülmeyen bazı yeniliklerin ortaya çıktığı da bir gerçektir. Bu yenilikleri belirli bir beyliğe maletmek ne mümkündür, ne de doğrudur. Bu yenilikler, o dönemin ortak özellikleri, ortak malıdır. Osmanlı Devleti de, kurulduğu kabul edilen 1299 yılından başlayarak, yaklaşık ikiyüz yıl boyunca, bu beyliklerden biri olarak varlığını sürdürmüştür. Bu süre zarfında Osmanlı Beyliği, kazandığı savaşlar ve siyasal başarılarla sınırlarını devamlı büyütmüş ve zenginleşmiştir. Beyliğin mimari ve diğer sanatlar alanındaki başarıları da, siyasal başarılarına paralel olarak artmış ve nihayet 16. yüzyıl başından itibaren ulaşabileceği en yüksek noktaya varmıştır. Osmanlı sanatının klâsik dönemi olarak adlandırdığımız 16. ve 17. yüzyıllara gelene kadar, Osmanlı mimarisinin bir arayış dönemi geçirdiği; Selçuklu döneminin taşralı zenginliğinin önce mütevazı boyutlarda bir sadeliğe ulaştığı ve 15. yüzyıl boyunca da devam eden bu arayışın 16. yüzyıl başında olgunlaştığı görülür. Bu genel değerlendirme, Osmanlı mimarisinden belirli bir kesit olarak ele aldığımız medreseler için de geçerlidir. Bu nedenle, Osmanlı mimarisi içinde önemli bir yeri olan medreselerin de, gelişme ve olgunluk dönemi olmak üzere iki farklı başlık altında ele alınmaları, mimarinin genel gelişim çizgisi içinde bana bir zorunluluk olarak görüldü. Ele aldığımız örneklerin dar kalıplar içine sokulamayıp; kesin gruplandırmalara pek yatkın olmayışları; 15. yüzyıl içlerine kadar devam eden Selçuklu damgasının 16. yüzyılda tamamen silinmesi de bu genel kanıyı destekleyen özelliklerdir. Osmanlı medreselerinin ilk örneklerinden başlayarak 16. yüzyıla kadar olan gelişiminin incelendiği bu çalışmanın, belirli bir eksikliği gidereceği ve ileride, 16. yüzyıl ve sonrasında inşa edilen medreselerin ele alınacağı çalışmalara öncülük edeceğini umuyorum.

Bu çalışmada, yayınlardan saptayabildiğim, günümüze sağlam olarak ulaşabilmiş otuzaltı medresenin mimari ve süsleme özelliklerini incelemeye çalıştım. Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin mimari özellikleri ile Osmanlı medreselerinin mimari özellikleri arasında bazı farklılıklar bulunduğu ilk bakışta fark edilebilmektedir. Amacım, bu farklılıkları saptayarak, Osmanlı öncesi Anadolu medreseleri ile erken dönem Osmanlı medreselerinin karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmaktı.

Çalışmalarına, mevcut yayınları tarayarak, günümüze sağlam ulaşabilmiş yapıları saptamakla başladım. Ancak, Osmanlı medreselerini konu alan monografik çalışmaların azlığı, sağlıklı bir liste oluşturulmasını oldukça güçleştirdi. Osmanlı medreselerini, tarihçe ve işleyiş açısından inceleyen yayınlarda, arşiv belgelerinden saptanmış çok sayıda medresenin, halen sağlam durumda olup olmadıklarını; mevcut iseler, yerlerini belirlemek oldukça zor oldu. Örneğin, **Bayındır Hacı Sinan Medresesi**'nin adı bu kaynaklarda geçmesine rağmen, medresenin varlığı veya özellikleri ile ilgili hiçbir bilgi mevcut değildi.

Mimari özellikleri, geçirdikleri onarımlar sonucu bozulmuş veya plan özellikleri anlaşılacak derecede harap olmuş olan **Bursa Vaiziye Medresesi, Bursa Bayezid Paşa Medresesi, Bursa Aşağı Eyne Bey Medresesi, Bursa Başçı İbrahim Medresesi** ve **İstanbul Mahmud Paşa Medresesi** gibi bazı medreseleri, incelenen dönem içinde inşa edilmiş olmalarına rağmen bu çalışma kapsamına almadım. **Milas Firuz Bey Medresesi** ile **Tire Kadı Mecdettin Medresesi** ise, inşa tarihleri kesin olarak saptanamadığı için inceleme dışında kaldılar.

Çalışma kapsamına alınacak medrese örneklerini saptadıktan sonra, bütün örnekleri yerinde görüp inceledim ve fotoğraflarla belgeledim. Yapılardan önemli bir bölümünün planlarını yeniden çizdim. Mevcut yayınlardan aktardığım planları ise, yerinde kontrol ederek, gerekli düzeltmeleri yaptım.

Erken dönem Osmanlı medreseleri (1300-1500) başlıklı bu çalışmanın “Giriş” bölümünde, konuyla ilgili yayınlardan bazılarını kısaca tanıttıktan sonra, medreselerin işleyişleri ve ilk Osmanlı medreseleri ile ilgili bilgileri özetlemeye çalıştım.

“Katalog”u oluşturan yapılar, kronolojik bir sıra izlemektedir. Bu bölümde, her yapı ayrıntılı bir şekilde tanıtılmış; varsa inşa kitabesinin Arapça metni ve Türkçe’ye çevirisi verilmiş; kitabesi bulunmayanlar ise, karşılaştırma yöntemiyle tarihlendirilmiştir.

“Karşılaştırma ve Değerlendirme” bölümü, medreselerin kökeni ve plan şemasının genel özelliklerine ilişkin bilgiler içermektedir. Daha sonraki alt başlıklarda, Osmanlı medreselerinin mimari ve süsleme özellikleri, Osmanlı öncesi Anadolu medreseleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. “Sonuç” bölümünde ise, erken dönem Osmanlı medreselerinin genel özelliklerine değinilmiştir.

Çalışmamda, konu seçiminden son aşamaya kadar yardımını esirgemeyen ve sabırla beni destekleyen danışmanım Sayın Prof. Dr. Rahmi Hüseyin ÜNAL’a; kitabeler konusunda yardımcı olan hocam Öğr. Gör. Aydoğın DEMİR ve Dr. Cüneyt KANAT’a; fotoğrafların baskı işlerini yapan Uzm. Ertan DAŞ’a; gezilerime katılan, çizimlerimde yardımcı olan ve kitabeleri yazan Araş. Gör. Şakir ÇAKMAK, Araş. Gör. Sedat BAYRAKAL, öğrencim Sevinç GÖK’e; maddi açıdan katkıda bulunan Türk-Amerikan İlmî Araştırmalar Derneği’ne çok teşekkür ediyorum.

İzmir,

Haziran 1997

Yekta DEMİRALP

I- GİRİŞ

Medrese, Anadolu dışında ortaya çıkmış bir eğitim kurumudur. Bunlar, başlangıçtan itibaren kendine özgü bir plan şemasına sahip olan yapılardır. Anadolu'da, Türkler tarafından inşa edilmiş ilk medrese örnekleri 12. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir. Bu tarihten, Osmanlıların son dönemlerine kadar Anadolu'nun en küçük yerleşim birimlerinde dahi medrese inşa edilmiş ve bunların işleyişi bir vakfiyeyle düzenlenmiştir. Anadolu'da, gerek Osmanlı öncesi dönemde, gerekse Osmanlı döneminde inşa edilmiş bu medreselerden çok azı günümüze sağlam olarak ulaşabilmıştır.

Anadolu medreselerinin gerek işleyişleri, gerekse mimari özellikleri hakkında yapılmış çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir. Anadolu'da inşa edilmiş ve günümüze ulaşabilmiş medreselerin tam sayısı dahi bilinmemektedir. Bu eksiklik, Osmanlı dönemi medreselerinde daha da hissedilmektedir. Zira, Osmanlı öncesi Anadolu medreseleri, farklı iki araştırmacının yaptığı çalışmalarda ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bunlardan ilki, A. Kuran'ın **Anadolu Medreseleri** (c.I, Ankara, 1969) adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada, Anadolu Beylikleri dönemi dışında kalan Osmanlı öncesi Anadolu medrese örnekleri, plan ve fotoğraflarla desteklenerek tek tek tanıtılmış ve bu dönem medreselerin bir genel değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada, medreselerin kökeni ve işleyişleriyle ilgili bilgiler de yer almaktadır.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerini konu alan diğer yayın, M. Sözen'in **Anadolu Medreseleri - Selçuklular ve Beylikler Devri** (c.I-II, İstanbul, 1970-1972) adlı çalışmasıdır. İki cilt halinde yayımlanmış olan bu çalışmada, Osmanlı öncesi Anadolu medreseleri, plan ve fotoğraflarıyla tanıtılmaktadır. Ancak, tanıtılan örneklerin mimari özellikleri hakkında genel bir değerlendirme yapılmadığı dikkati çekmektedir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreseleri iki farklı çalışmada ele alındıkları halde, Osmanlı medreselerini konu alan bir yayının bulunmaması dikkat çekicidir. A. Zeynep Nayır'ın **İstanbul Medreseleri - Koruma ve Çağdaş Kullanım Açısından Bir Değerlendirme** (İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1980) başlıklı çalışması, sadece İstanbul'daki Osmanlı medreselerini ele almaktadır. Bu çalışmada, koruma ve çağdaş kullanım açısından ele alınan bu medreselerin ayrıntılı bir şekilde tanıtılmadığı görülmektedir.

Osmanlı medreselerinin mimari açıdan incelendiği en önemli çalışma, E.H. Ayverdi'nin çalışmasıdır. Medreselerin yanı sıra, diğer yapı türlerinin de ele alındığı bu çalışma, dört cilt halinde yayımlanmıştır¹. Bu yayında, Osmanlı döneminin başlangıcından (1230), Fatih Sultan Mehmed döneminin sonuna kadar (1481) olan sürede inşa edilmiş Osmanlı yapıları incelenmiştir. Bu serinin beşinci cildini oluşturan **Osmanlı Mimârisinde**

¹ Bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)** Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezid, c.I, İstanbul, 1966; **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)**, c.II, İstanbul, 1972; **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)**, c.III-IV, İstanbul, 1973-1974.

II. Bayezid, Yavuz Selim Devri 886-926 (1481-1520) (İstanbul, 1983) adlı kitap, İ.A. Yüksel tarafından yayına hazırlanmıştır. Ancak bu çalışmada, yapıların ayrıntılı tanımlarının ve mimari yönden genel bir değerlendirmelerinin bulunmadığı dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, yapılarla ilgili arşiv belgelerinin taranmış olması, bu çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Osmanlı medreselerini konu alan diğer yayınlar, bu çalışmanın “Kaynakça” bölümünde verilen monografik çalışmalardan ve sanat tarihi ile ilgili genel yayınlardan ibarettir.

Osmanlı medreselerinin kuruluş ve tarihine ilişkin çalışmaların daha zengin olduğu görülmektedir. İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı** (3. baskı Ankara, 1988) adlı çalışmasında, Osmanlı medreselerinin kuruluş ve tarihinin yanı sıra, Osmanlılar döneminde kadılık ve şeyhülislâmlık hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir.

C. Baltacı'nın **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri** (Teşkilât-Tarih, İstanbul, 1976) ve M. Bilge'nin **İlk Osmanlı Medreseleri** (İstanbul, 1984) adlı yayınları ise, belli bir dönemin Osmanlı medreselerini konu almaktadır. C. Baltacı, çalışmasının önemli bir bölümünü kataloğa ayırmıştır. Bu bölümde, 15 ve 16. yüzyıllarda, Osmanlı topraklarında mevcut ve çalışır durumda olan medreselerin tümü, derecelerine göre gruplandırılmış ve herbiri hakkında, belge ve yayınlar kaynak gösterilerek ayrıntılı bilgi verilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde ise, Osmanlı medreselerinin işleyiş ve tarihçesi ayrıntılı olarak incelenmiştir. M. Bilge'nin “İlk Osmanlı Medreseleri” adlı yayını, yöntem açısından C. Baltacı'nın çalışmasına benzemektedir. Ancak, bu çalışmada sadece, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, İstanbul'un fethine kadar geçen sürede inşa edilmiş medrese örnekleri dikkate alınmıştır.

Osmanlı medreselerinin işleyiş ve tarihçesini konu alan makaleler de oldukça fazladır. Ancak, gerek yukarıda adı geçen yayınlar, gerekse bu konuda yazılmış makaleler dikkatlice incelendiğinde, Osmanlı medreselerinin kuruluş ve işleyişlerine ilişkin pek çok sorunun halâ yanıtız kaldığı veya bilgilerde çelişkiler bulunduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, 1300-1500 yılları arasına tarihlenen Osmanlı medreselerinden, günümüze sağlam olarak ulaşabilmiş örneklerin, mimari ve süsleme özellikleri üzerinde duruldu. Ancak, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için medreselerin tarihçe ve işleyişlerine de kısaca değinmenin yararlı olacağını düşünüyorum.

Arapça “derese”¹ kökünden gelen **medrese** sözcüğü, “İslam ülkelerinde, görenekçi yöntemlerle yürütülen öğretim kurumu” anlamında kullanılmıştır². Medreseler, genel olarak sıbyan mektebi mezunlarının eğitildiği öğretim kurumlarıdır. *Medrese* sözcüğünün ilk kez ne zaman ve hangi yapı için kullanıldığı bilinmemektedir. Bununla birlikte, medrese adıyla anılan ilk yapılar, 10. yüzyılda **Horasan** ve **Maveraünnehir Bölgesi**'nde görülmeye başlar³.

¹ **İslâm Ansiklopedisi** transkripsiyonuna göre “darasa” (“Mescid” maddesi, c.8, s.52.).

² Bkz. B.S. Baykal, **Tarih Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1981, s.68.

³ Bkz. A. Kuran, **Anadolu Medreseleri**, c.I, Ankara, 1969, s.5.

Fatimîler zamanında *Dar ül-ilm* adıyla ortaya çıkan ilk İslâmî eğitim kurumları, şîilerin propaganda merkezi olarak faaliyet göstermekteydi. Bu eğitim kurumu, batıda hızla gelişirken, doğuda, sünnî bir eğitim kurumu olan medreseler kuruldu.

İslâm ülkelerinde eğitim, medreseler ortaya çıkana kadar camilerde yürütülmüştür. Genellikle dini bilgilerin verildiği bu eğitim, herhangi bir denetime tâbi değildi. Bu nedenle de, verilen dersler ve okutulan kitaplarda farklılıklar görülebilmekteydi. Medreselerin ortaya çıkışıyla İslâm ülkelerinde eğitimin belli bir disiplin altına alındığı görülmektedir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin işleyişine ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu bilgileri, günümüze ulaşabilmiş birkaç vakfiyeye borçluyuz. Osmanlı döneminde, şehzadelerin eğitildikleri *Enderun-ı Hümâyûn*; Kapıkulu askerlerinin yetiştirildikleri *Acemi Oğlanları* ve *Yeniçeri Ocakları*; her sınıftan halkın disiplin altında eğitildiği *Tekkeler* ve nihayet *sıbyan mektepleri* gibi eğitim-öğretim kurumları vardı. Bu eğitim ve öğretim kurumları içinde en yaygını, diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi medreselerdi.

Medrese, bir vakıf kuruluşuydu. Parasal güce sahip herhangi bir kişi bir medrese kurabilir ve vakıflar yardımıyla bu kurumun işletilmesini sağlayabilirdi. Medreselerde eğitim parasızdı. Öğrencilerin beslenme ve barınma masrafları karşılandığı gibi, harçlıkları da verilmekteydi. Müderris, muîd ve medresedeki diğer görevlilerin maaşları da vakıf gelirlerinden karşılanmaktaydı.

Anadolu Selçukluları döneminde bir medresede, 20-40 arasında öğrenci öğrenim görmekteydi¹. Böylece, bir hücreyi birden fazla öğrenci paylaşmaktaydı. Osmanlılar zamanında, özellikle sultanların inşa ettirdiği medreselerde, her öğrenciye bir hücre ayrıldığı anlaşılmaktadır². Anadolu Selçuklu medreselerinde öğrenim gören öğrencilerin özel bir ünvanlarının bulunup bulunmadığına ilişkin kesin bir bilgi yoktur. Ancak, **Konya Karatay Medresesi**'nin vakfiyesinde, öğrencilerin *fakih* ve *mülâzım* olmak üzere iki gruba ayrıldığı görülmektedir³. Osmanlılar zamanında ise, öğrenciler, *sûhte* (daha sonraki tarihlerde *softa*) ve *danişmend* adlarıyla anılmaktaydı⁴. Medrese eğitimine yeni başlayanlara suhte; Sahn-ı semân Medresesi seviyesine yükselmiş olanlara ise, danişmend denmekteydi.

Osmanlı öncesi dönem medreselerinde uygulanan eğitim ve tatil günlerinin, Osmanlılar zamanında da aynen devam ettirildiği kabul edilmektedir⁵. Haftanın üç günü

¹ Bkz. Aynı eser, s.3; Ş. Tekindağ, "Medrese dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul, 1975, s.7.

² Bkz. E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi'nde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1455)*, c.II, İstanbul, 1972, s.95; C. Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilât-Tarih*, İstanbul, 1976, s.491-492; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, 3. baskı, Ankara, 1988, s.7-8; F. Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, 22, 1991, Tablo 5. Buna karşılık, Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı *Tetimme Medreseleri*'nde üç öğrenciye bir hücre ayrılmıştır (Ş. Tekindağ, a.g.m., s.13.).

³ Bkz. A. Kuran, a.g.e., s.3.

⁴ Bkz. İ. Binark, "Osmanlı Türklerinde Medrese Teşkilâtı", *Önasya*, c.4, 47, Temmuz 1969, s.9; C. Baltacı, a.g.e., 31-32.

⁵ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.43.

(Salı, Perşembe ve Cuma) ile bayram günleri tatil yapılıyor; diğer günler ise, eğitime devam ediliyordu¹. C. Baltacı, Osmanlı medreselerinde, 15. yüzyılda günde dört ders; 16. yüzyılda ise, beş ders okutulduğunu; dersler arasında, müderris ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaları için bir ara verildiğini söylemektedir². M. Bilge ise, Osmanlı medreselerinde günlük ders adedinin değiştiğini; günde bir veya iki ders yapanların yanında, on ders yapanların da bulunduğunu belirtmektedir³.

Osmanlı devletinin resmî dili Türkçeydi. Medreselerde de dersler Türkçe anlatılmaktaydı. Ancak, dinî eserlerle Arapça kaleme alınmış eserleri daha iyi anlatabilmek için Arapça'dan da yoğun olarak yararlanılmaktaydı.

Osmanlı medreseleri, verilen eğitim bakımından iki ana gruba ayrılmaktadır⁴:

A- Genel Medreseler: Bunlar esas olarak islâmî bilimlerin ve belirli oranlarda da fen bilimleri ve tabii bilimlerin okutulduğu medreselerdir. Bu medreselerin mezunları, *kadı, müderris ve müftü* olabilmekteydiler.

B- İhtisas Medreseleri: Bu medreselerin kuruluşundaki amaç, islâmî bilimler veya islâm ülkelerine sonradan giren bilimlerden biri üzerinde uzmanlaşmaktır. İhtisas medreseleri üç isim altında toplanabilmektedir:

1- *Dâru'l Hadîsler:* Bunlar, daha çok "Hz. Muhammed'in söz, fiil veya tahrîrlerinden oluşan hadislerin" öğretildiği medreselerdir⁵. Bu medreselerde, hadislerin yanısıra, diğer İslâmî bilimler de okutulmaktaydı.

2- *Dâru'l Kurralar:* Kur'an-ı Kerîm'in ezberletildiği ve diğer İslâmî bilimlerin okutulduğu medreselerdir. Bu medreselerden mezun olanlar, genellikle camilerde görev almaktaydılar.

3- *Tıp medreseleri:* Osmanlı öncesi dönemde, tıp eğitimi veren medreseler, **Kayseri Çifte Medrese** ve **Sivas I. İzzettin Keykavus Darüşşifası**'nda olduğu gibi darüşşifaya bitişik, ancak bağımsız bir binada yürütülebildiği gibi; **Divriği Melike Turan Darüşşifası** ve **Amasya Bimarhane** örneklerinde olduğu gibi darüşşifa ile aynı binada da yürütülebilmekteydi. Osmanlı döneminde, eğitim binasının, hastane binasından ayrı düşünülüp tasarlandığı; eğitim ve tedavinin aynı çatı altında yapılmadığı gözlenmektedir.

¹ Osmanlı medreselerinde, haftalık tatil günlerinin, medresenin derecesine de bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, *Edirne Müderris Medresesi*'nde, Altmışlı medreseler arasında yer aldığı dönemde, haftada dört gün ders yapılırken, Yetmişli medreseler arasına katıldığında haftada beş gün ders yapıldığını öğrenmekteyiz (Ahmed Badî Efendi'nin *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı yazmasından nakleden M. Bilge, a.g.e., s.22.).

² Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.44.

³ Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.22.

⁴ Bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.20-24. A. Kuran, Anadolu Selçuklu Medreselerini, okutulan konulara göre, *Dar ül Hadîs, Fıkıh Medresesi* ve *Tıp Medresesi* şeklinde sınıflandırmaktadır (A.Kuran, a.g.e., s.4.).

⁵ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.21.

Medreselerin Dereceleri

Osmanlı medreseleri, medresede görevli müderrisin aldığı yevmiyeye göre derecelendirilmekteydi. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yaptırdığı **Sahn-ı semân** ve **Tetimme Medreseleri**'nin tamamlanmasından sonra yapılan derecelemeğe göre, müderrisinin yevmiyesi,

- 20 veya 25 akçe olan medreselere *Yirmili* (Haşiyeye-i Tecrîd),

- 30 veya 35 akçe olan medreselere *Otuzlu* (Miftâh),

- 40 akçe olan medreselere *Kırklı* (Telvîh),

- 50 akçe olan medreselere, medresenin türüne göre *Hâriç Ellili* veya *Dâhil Ellili* medreseler adı verilmekteydi¹. Ellili medreseler, *Hâriç* ve *Dâhil* olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. En üst seviyede ise, *Sahn-ı semân* medreseleri yer almaktaydı². II. Bayezid zamanında mevcutlara *Altmışlı* medreselerin de eklendiği görülmektedir³.

Medreselerdeki derecelemeğe göre, Dâhil medreseyi bitiren ve bir bilim dalında uzmanlaşmak isteyen bir öğrencinin, ya hukuk, ilahiyât ve edebiyat eğitimi veren Sahn-ı semân Medreseleri'ne, ya da matematik ve tıp eğitimi veren Süleymaniye Medreseleri'ne devam etmesi gerekmektedir.

Osmanlı medreselerindeki bu düzenlemenin uzun süre devam etmediği, İstanbul Süleymaniye Medreseleri inşa edildikten sonra, yeni bir düzenlemeye gidildiği görülmektedir⁴. Yirmili, Otuzlu ve Kırklı medreselerin dahil edilmediği bu yeni düzenlemede, Osmanlı medreseleri, *iptidâ-i hâric*, *hareket-i hâric*, *iptidâ-i dâhil*, *hareket-i dâhil*, *mûsule-i sahn*, *sahn-ı semân*, *iptidâ-i altmışlı*, *hareket-i altmışlı*, *mûsule-i süleymaniye*, *havâmis-i süleymâniye*, *süleymâniye* ve *darülhadis* adlarıyla oniki dereceye ayrıldı. Medreselerdeki bu düzenleme, Osmanlı döneminin sonuna kadar devam etmiştir.

Medreselerde Öğrenim Süresi ve Okutulan Dersler

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde okutulan dersler ve öğrenim sürelerine ilişkin kesin bir bilgimiz olmamakla birlikte, A. Kuran, bu medreselerde öğrenim süresinin üç yıl olduğunu söylemektedir⁵. Osmanlı dönemi medreselerindeki öğrenim süreleri ve okutulan derslere ilişkin bilgilerimiz de kesin değildir. İ.H. Uzunçarşılı, 1576 tarihli bir fermanı kaynak göstererek, öğrenim hayatına başlayan bir öğrencinin, derslerinde başarılı olmak koşuluyla, Haşiyeye-i Tecrîd, Miftâh, Kırklı, Hâric ve Dâhil

¹ Kırklı ve Hâriç Ellili medreseler, Anadolu Selçuklu sultanları, Beylikler dönemi hükümdarları, sancak beyleri, vezirler ve diğer devlet büyükleri tarafından yaptırılan medreselerdi. Osmanlı padişahları ile yakın akrabalarının yaptırdığı medreseler ise, Dâhil Ellili medreseler grubuna alınmıştı.

² Bkz. Aynı eser, s.37-42; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.19-20; M.C. Baysun, "Osmanlı Devri Medreseleri", *İslam Ansiklopedisi*, "Mescid" maddesi, c.8, s.73.

³ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.47; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.56.

⁴ Bkz. M.C. Baysun, a.g.m., s.74.

⁵ Bkz. A. Kuran, a.g.e., s.4.

medreselerdeki eğitimini üç yılda tamamladıktan sonra, Sahn-ı Semân Medreseleri'ne gidebildiğini belirtmektedir¹. Ş. Tekindağ ise, yine bir fermada, öğrenim süresinin beş yıl olarak belirlendiğini söylemektedir².

Bütün medreselerde sabit bir öğrenim süresinin bulunmadığı, değişik tarihlerde farklı öğrenim sürelerinden söz edildiği görülmektedir. Nitekim C. Baltacı, Mecdî'den derlediği bilgilere dayanarak, çeşitli medreselerde okutulan dersler, bu derslerde izlenen kitaplar ve öğrenim sürelerini şu şekilde saptamaktadır³

Medrese Türü	Öğrenim süresi	Dersler ve İzlenen kitaplar
Yirmili (Haşiye-i Tecrid) Medreseler	935/1528-29 da iki yıl 983/1575-76 da en az bir yıl 1006/1597-98 de üç ay	Belâgat.....Mutavvel Kelâm.....Haşiye-i tecrid Fıkıh.....Şerh-i Ferâiz
Otuzlu (Miftâh) Medreseler	936/1529-30 da iki yıl 983/1575-76 da en az iki ay 1006/1597-98 de üç ay	Fıkıh.....Tenkîh ve Tavzîh Belâgat.....Şerh-i Miftâh Kelâm.....Haşiye-i tecrid Hadîs.....Mesâbîh
Kırklı (Telvîh) Medreseler	942/1535-36 da üç yıl 983/1575-76 da en az üç ay 1006/1597-98 de beş ay	Belâgat.....Miftâhu'l-'ulûm Usûl-i Fıkıh.....Tavzîh Fıkıh.....Sadru'ş-şerîa, Meşârik Hadîs.....Mesâbîh
Ellili (Hâric) Medreseler	945/1538-39 da bir yıl 983/1575-76 da en az beş ay 1006/1597-98 de yine beş ay	Fıkıh.....Hidâye Kelâm.....Şerh-i Mevâkîf Hadîs.....Mesâbîh
Ellili (Dâhil) Medreseler	946/1539-40 da bir yıl 1006/1597-98 de altı ay	Fıkıh.....Hidâye Usûl-i Fıkıh.....Telvîh Hadîs.....Buhârî Tefsîr.....Keşşâf ve Beyzâvî
Sahn-ı semân Medreseleri	946/1539-40 da ve 964/1556-57 de bir yıl 983/1576-77 de altı ay 1006/1597-98 de en az altı ay	Fıkıh.....Hidâye Usûl-i Fıkıh...Telvîh ve Şerh-i Adûd Hadîs.....Buhârî Tefsîr.....Keşşâf ve Beyzâvî
Altmışlı medreseler	952/1545-46 da bir yıl	Fıkıh.....Hidâye ve Şerh-i Ferâiz Kelâm.....Şerh-i Mevâkîf Hadîs.....Buhârî Tefsîr.....Keşşâf Usûl-i Fıkıh.....Telvîh

¹ Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.13-14.

² Bkz. Ş. Tekindağ, a.g.m., s.25.

³ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.35-43; Ş. Tekindağ ve İ.H. Uzunçarşılı ve H. Atay'ın, medreselerde okutulan ders ve izlenen kitaplara ilişkin verdikleri bilgiler, bazı ayrıntılar dışında, C. Baltacı'nın tespit ettiği bilgilerle benzerlik göstermektedir (Ş. Tekindağ, a.g.m., s.26-29; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.19-31; H. Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul, 1983, s.100 Cetvel III.).

Medrese Görevlileri

Medreselerin işleyişini konu alan kaynakların çoğunda, sadece iki medrese görevlisinden söz edilmektedir: **Müderriş** ve **muîd**. Ancak, kaynaklardan bazılarında **Ferrâş**, **Bevvâb**, **Hafız-ı kütüb** ve **Noktacı** adlı görevlilerden de bahsedilmektedir. Şimdi bu görevlilere ve görevlerine kısaca bir göz atalım.

Müderriş: Cami veya medresede ders okutan hocaydı¹. Müderriş olabilmek, medresede okutulan dersleri öğrenip, icazet almaya bağlıydı. İ.H. Uzunçarşılı ve C. Baltacı'ya göre *icazet*, müderrişin ve okutulan derslerin adının yazılı olduğu bir belgeydi². Ancak, J. Pedersen, icazetin, "müderrişin yazdırdığı, öğrencide kalacak kitabın içine yazılan bir izin yazısı" olduğunu söylemektedir³. İcazetini alan müderriş adayı, Anadolu'da görev almak istiyorsa Anadolu kazaskerinin; Rumeli'de görev almak istiyorsa Rumeli kazaskerinin belirli günlerdeki toplantılarına katılır ve ismini "*matlab*" denilen deftere yazdırırdı⁴. Müderrişlerin tayinleri, önceleri, kazaskerlerin padişaha önermesi ve padişahın onayı ile yapılırdı. 16. yüzyılın sonlarından itibaren, Yirmili, Otuzlu ve Kırklı medrese müderrişlerinin tayinleri kazaskerler tarafından yapılırken; daha üst derece medrese müderrişlerinin tayinleri, şeyhülislâm tarafından hazırlanan listenin sadrazam aracılığıyla padişahın onayına sunulmasıyla yapılmıştır⁵. Atanma sırası gelen müderriş adayı, 20 akçe yevmiye ile en alt derece sayılan Haşiye-i tecrid müderrişliğine atanırdı. Her terfi edişinde bir üst derecedeki medreseye atanan müderriş, son olarak, en yüksek makam olan Sahn-ı semân veya Altmışlı medreselerde görev yapardı. Her medresede bir müderriş görevliydi⁶. Herhangi bir medresede boş bulunan müderrişlik kadrosuna birden fazla başvuru olduğunda, müderrişler arasında sınav yapılırdı⁷. Bir müderrişin, atandığı medresedeki görev süresine ilişkin kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, C. Baltacı, bu sürenin, genellikle üç yıl olduğunu belirtmektedir⁸. Ancak, 934/1528 tarihli bir belgeden, bazı müderrişlerin, buldukları medresede, üç yıldan daha uzun bir süre görev yaptıkları anlaşılmaktadır⁹. Müderrişler, müderrişliğin yanı sıra vakıf başkanlığı veya medresede yapılacak onarımı yürütmek gibi işler de yaparlardı¹⁰.

Müderrişlerin, Yirmili medrese müderrişliğinden itibaren, müderrişliği bırakıp kadılığa geçmeleri mümkündü¹¹. Ancak müderrişlere, derecelerine uygun bir kadılık

¹ M. Bilge, bir kitabı çok okuyup tekrar eden kimseye de müderriş adı verildiğini söylemektedir (M. Bilge, a.g.e., s.17.).

² Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.75; C. Baltacı, a.g.e., s.34. İcazet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.75-77; C. Baltacı, a.g.e., s.34-35; H. Atay, a.g.e., s.101-130.

³ Bkz. J. Pedersen, "Câminin Tâlim ve Terbiye Yeri Olarak Kullanılması", *İslam Ansiklopedisi*, C.8, "Mescid" maddesi, s.65.

⁴ Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.45; Ş. Tekindağ, a.g.m., s.23-24.

⁵ Bkz. Aynı eser, s.59.

⁶ Bkz. M.C. Baysun, a.g.m., s.74. A. Kuran, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, genellikle bir müderrişin bulunduğunu; büyük medreselere birden fazla müderrişin gönderildiği durumlarda, bunlardan sadece birine müderriş ünvanı verildiğini söylemektedir (A. Kuran, a.g.e., s.2.).

⁷ Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.63.

⁸ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.26.

⁹ Bkz. T. Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrişleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI, 1996, s.165.

¹⁰ Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.25.

¹¹ Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.66.

verilebiliyordu. Şöyle ki, 20 veya 30 akçe yevmiyeli bir müderris, Kaza kadılığına; eli akçe yevmiyeli bir müderris, 150 akçelik Sancak kadılığına; Sahn-ı semân ve Altmışlı medreselerin müderrisleri ise, 500 akçelik **Şam**, **Halep** ve **Mısır** gibi eyaletlerin kadılığına tayin edilirdi

Muîd: Müderrisin verdiği dersi, öğrenciye tekrar eden veya ettiren görevliye verilen addır. Muîdler maaşlı görevlilerdi. Örneğin, müderrisin 50 akçe aldığı bir medresede muîde 5 akçe yevmiye veriliyordu. Ancak, bu yevmiyenin 4 akçeye indiği veya 8 akçeye çıktığı da oluyordu¹. Muîdler, öğrencilerin disiplininden de sorumluydular. Muîd olarak atanacak kişilerde aranan özellikler, genellikle vakfiyelerde belirtilmiştir. C. Baltacı, Fatih Medreseleri'nin vakfiyesine dayanarak, muîdin, danışmedlerin en liyakatli olanları arasından seçildiğini söylemektedir². Ş. Tekindağ ise, muîdlerin, vakfiye şartlarına göre, ilmî seviyesi yüksek, eser sahibi kimseler arasından seçildiğini belirtmektedir³. Muîdin, aynı zamanda bir müderris adayı olduğunu söyleyen M. Bilge, bunların, müderrisin yanında gerekli eğitimi aldıktan sonra bir medreseye atandıklarını nakletmektedir⁴. Aynı araştırmacıya göre, ilmî açıdan müderrislerle aynı seviyede olan muîdler, çoğu zaman, boş bir kadro bulup bir medreseye atanamadıkları için bu görevi yapıyorlardı⁵. Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde olduğu gibi, Osmanlı medreselerinde de bir medresede görevli muîd sayısının sabit olmadığı gözlenmekle birlikte, genellikle her müderrisin yanında iki muîd bulunmaktaydı⁶. Muîdlerin görev süreleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hüseyin Hüsameddin, bu sürenin iki yıl olduğunu söylemektedir⁷.

Hafız-ı kütüb: Medresede, kitaplardan sorumlu olan görevlidir. Medreselere alınacak kütüphane görevlilerinde aranacak şartların vakfiyelerde belirtildiği anlaşılmaktadır. Nitekim, **Edirne II. Bayezid Medresesi** vakfiyesinde, medresede görev yapacak kütüphane görevlisinin, “bilgi düzeyi yüksek ve güvenilir bir kişi olması” şart koşulmuştur⁸. Aynı vakfiyede, öğrenciye ve diğer görevlilere verilen kitapların kaydedilmesi istenmiş ve kitapların dışarıya çıkarılması yasaklanmıştır. Çevre halkının bizzat medreseye gelerek kitaplardan yararlanabilecekleri ve her yıl yapılacak sayımda, eksik olduğu saptanan kitapların bedelinin kütüphane görevlisinin yevmiyesinden kesileceği de vakfiyede belirtilmiştir.

Bevvâb: Medresede görev yapan kapıcıların ünvanıdır. Bunlar, medresedeki diğer görevlilere de hizmet ederlerdi.

Ferrâş: Medreselerde, temizlikten sorumlu görevlilere verilen addır.

Noktacı: Medresedeki müderris, muîd ve öğrencilerin derslere zamanında gelip gelmediklerini tespit eden görevlidir. Günde üç akçe yevmiye ile çalışan noktacılar,

¹ Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.36.

² Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.33.

³ Bkz. Ş. Tekindağ, a.g.m., s.24.

⁴ Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.35.

⁵ Bkz. Aynı yer.

⁶ Bkz. **İslâm Ansiklopedisi**, “Mescid” maddesi, c.8, s.68.

⁷ Bkz. Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, c.I, Sadeleşirenler: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, Ankara, 1986, s.220.

⁸ Bkz. F. Müderrisoğlu, a.g.m., s.161-162.

görevini aksatanları mütevelliyeye bildiriyorlardı. Mütevelliler de bunları, yevmiyelerini keserek cezalandırıyordu.

İlk Osmanlı Medreseleri

Osmanlı medreseleri hakkında bilgi veren araştırmacılar, bugün mevcut olmayan **İznik Orhan Gazi Medresesi**'ni, genellikle ilk Osmanlı medresesi olarak kabul ederler¹. İ.H. Uzunçarşılı'nın 1330 yılına tarihlediği bu medrese, **Süleyman Paşa**'nın inşa ettirdiği medreseyle birlikte, İznik'in uzun bir süre bir ilim merkezi olarak tanınmasına vesile olmuştur.

Orhan Bey, Osmanlıların 1326 yılında Bursa'yı almalarının hemen ardından buradaki bir manastırı medreseye dönüştürmüştür². **Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi**'ni (vakfiye tarihi-1348) inşa tarihi açısından ikinci Osmanlı medresesi olarak kabul etmek mümkündür. Bu medresenin Lala Şahin Paşa tarafından, savaş ganimetleriyle inşa ettirildiği bilinmektedir (Bkz. Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi). Orhan Gazi'nin İznik ve Bursa'daki medreselerinde daha önce mevcut binalar kullanılmış, Süleyman Paşa Medresesi ve Lala Şahin Paşa Medresesi için ise, özel binalar inşa edilmiştir.

Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Sultan Mehmed zamanında Bursa'da yeni medreselerin açılması, İznik medreselerinin ikinci plana düşmelerine neden olmuştur. Bursa medreselerinin önemi ise, 1363 yılında Edirne'nin alınışı ve II. Murad'ın Edirne'de **Dar ül-Hadis ve Saatli Medrese**'yi inşa ettirmesine kadar devam etmiştir. İstanbul'un fethiyle, Osmanlıların ilim merkezinin son kez değiştiği görülür. Fatih Sultan Mehmed'in **Fatih Camisi**'nin doğu ve batısında inşa ettirdiği, toplam onaltı medreseden oluşan **Sahn-ı Seman ve Tetimme Medreseleri** ile Kanuni Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği **Süleymaniye Medreseleri**, Osmanlıların son dönemlerine kadar en önemli medreseler olarak kabul edilmişlerdir.

1300-1500 yılları arasında, Anadolu'nun en küçük yerleşim birimlerinde dahi medreseler inşa edilmiştir. Ancak, bunlardan önemli bir bölümü günümüze ulaşamamış; belki birkaçı da henüz saptanamamıştır. Çalışmamda, günümüze sağlam durumda ulaşabilmiş toplam otuzaltı medrese örneğini inceledim. Ancak, yaptığım araştırmalarda, günümüze ulaşamamış medrese sayısının hayli fazla olduğunu gördüm. Yayınlardan saptadığım, ancak, çok azının mimarilerine ilişkin bilgi edinebildiğim bu örnekleri bir liste halinde veriyorum.

¹ Bkz. A.A. Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul, 1970, s.12; Ş. Tekindağ, **a.g.m.**, s.10; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.15; M. Bilge, **a.g.e.**, s.5,11; İ.H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.1; M.C. Baysun, **a.g.m.**, s.71. M.C. Baysun, Orhan Gazi'nin 1331 de İznik'i aldıktan sonra, şehirdeki kiliselerden birini medreseye dönüştürdüğünü **Aşık Paşa-zâde**'den nakletmektedir.

² Bkz. Ş. Tekindağ, **a.g.m.**, s.11; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.15; İ.H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.2.

Bugün Mevcut Olmayan Erken Dönem Osmanlı Medreseleri

- 1- Afyon, Umur Bey Medresesi¹,
- 2- Akçeova, Orhan Gazi Medresesi²,
- 3- Alaşehir, Yıldırım Bayezid Medresesi³,
- 4- Amasya, Alaca Yahya Medresesi⁴,
- 5- Amasya, Dizdâriye - Dizdar Kara Mehmed Ağa Medresesi⁵,
- 6- Amasya, Hızır Paşa Medresesi⁶,
- 7- Amasya, Hüsamiye Medresesi⁷,
- 8- Amasya, Kadı Medresesi⁸,
- 9- Amasya, Mehmed Paşa Medresesi⁹,
- 10- Baba Kasabası, II. Bayezid Medresesi¹⁰,
- 11- Balıkesir, Yıldırım Bayezid Medresesi¹¹,
- 12- Bergama, Hibetullah Medresesi¹²,
- 13- Bergama, Umur Bey Medresesi¹³,
- 14- Bolu, Yıldırım Bayezid Medresesi¹⁴,
- 15- Bursa, Ali Paşa Medresesi¹⁵,
- 16- Bursa, Bayezid Paşa Medresesi¹⁶,

- ¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri**, c.II, s.212; M. Bilge, a.g.e., s.161.
- ² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri**, s.122; M. Bilge, a.g.e., s.161.
- ³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.367; C. Baltacı, a.g.e., s.114; M. Bilge, a.g.e., s.162.
- ⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.30; Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, Sadeleştirenler: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, Ankara, 1986, s.222.
- ⁵ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, **Osmanlı Mimârîsinde II Bâyezid, Yavuz Selim Devri 886-926 (1481-1520)**, İstanbul, 1983, s.45.
- ⁶ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri...**, c.III, s.30; Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.229-230.
- ⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri...**, c.III, s.31; C. Baltacı, a.g.e., s.502; Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.228-229.
- ⁸ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, a.g.e., s.45; Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.246-247.
- ⁹ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, a.g.e., s.43; Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.250.
- ¹⁰ Bilgi için bkz. **Aynı eser**, s.59.
- ¹¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.372; C. Baltacı, a.g.e., s.462-463; M. Bilge, a.g.e., s.164-165.
- ¹² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri ...**, c.II, s.270; M. Bilge, a.g.e., s.165-166.
- ¹³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri ...**, c.II, s.270; M. Bilge, a.g.e., s.166.
- ¹⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.383; C. Baltacı, a.g.e., s.581-582; M. Bilge, a.g.e., s.166-167.
- ¹⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.441; C. Baltacı, a.g.e., s.558-559; M. Bilge, a.g.e., s.102-109; N. Beşbaş - H. Denizli, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, c.III, Ankara, 1983, s.322.
- ¹⁶ Bayezid Paşa Mahallesi, Okul Sokak No.12 dedir. Bugün cephe duvarlarından çok az bir kesimi ayakta. Bu duvarlar kullanılarak üzerine yeni bir inşaat yapılmıştır. Duvarların, üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşla inşa edildiği görülmektedir. Bilgi için bkz. A. Gabriel, **Une Capitale Turque**, Brousse, Bursa, c.I, Paris, 1958, s.156; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.118; C. Baltacı, a.g.e., s.95; M. Bilge, a.g.e., s.115-117; Kazım Baykal, **Bursa ve Anıtları**, 2. baskı, İstanbul, 1982, s.142-143; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.312-313.

- 17- Bursa, Bıyık Mahmud Medresesi¹,
- 18- Bursa, Çendik Medresesi²,
- 19- Bursa Ebu İshak Medresesi³,
- 20- Bursa, Esediye (Arslaniye, Musalla) Medresesi⁴,
- 21- Bursa, Eyne Bey (Aşağı) Medresesi⁵,
- 22- Bursa, Eyne Bey (Kara) Medresesi⁶,
- 23- Bursa, Fazlullah Paşa Medresesi⁷,
- 24- Bursa, Ferhadiye Medresesi⁸,
- 25- Bursa, Gülçiçek Hatun Medresesi⁹,
- 26- Bursa, Hacı İvaz Paşa Medresesi¹⁰,
- 27- Bursa, Hamza Bey Medresesi¹¹,
- 28- Bursa, Hundi Hatun Medresesi¹²,
- 29- Bursa, İsa Bey Medresesi¹³,
- 30- Bursa, Kadri Efendi Medresesi¹⁴,
- 31- Bursa, Kara Hasan Paşa Medresesi¹⁵,
- 32- Bursa, Karışdırın Süleyman Bey Medresesi¹⁶,
- 33- Bursa, Kaygan Medresesi¹⁷,
- 34- Bursa, Molla Fenari Medresesi¹⁸,

- ¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..* , c.III, s.119; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.324.
- ² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..* , c.III, s.119; C. Baltacı, a.g.e., s.123-124; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.325.
- ³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.441; C. Baltacı, a.g.e., s.563; M. Bilge, a.g.e., s.103; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.325.
- ⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.441; C. Baltacı, a.g.e., s.127; M. Bilge, a.g.e., s.99-101.
- ⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..* , c.III, s.119; C. Baltacı, a.g.e., s.105; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.324.
- ⁶ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.442; C. Baltacı, a.g.e., s.569; M. Bilge, a.g.e., s.104-105. N. Beşbaş - H. Denizli, *Molla Yegân Medresesi* 'ni Kara Eyne Bey Medresesi olarak tanıtmışlardır (a.g.e., s.328.).
- ⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...*, c.II, s.288; C. Baltacı, a.g.e., s.565-566; M. Bilge, a.g.e., s.122-123; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.325.
- ⁸ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.445; C. Baltacı, a.g.e., s.97; M. Bilge, a.g.e., s.107; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.325.
- ⁹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.441; C. Baltacı, a.g.e., s.566; M. Bilge, a.g.e., s.103-104; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.326.
- ¹⁰ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...*, c.II, s.289; C. Baltacı, a.g.e., s.263-265; M. Bilge, a.g.e., s.123-127; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.328.
- ¹¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..* , c.III, s.119; C. Baltacı, a.g.e., s.131-132; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.326.
- ¹² Bilgi için bkz. N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.327.
- ¹³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...*, c.II, s.295; C. Baltacı, a.g.e., s.258-259; M. Bilge, a.g.e., s.127-129; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.327.
- ¹⁴ Bilgi için bkz. N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.327.
- ¹⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...*, c.II, s.297; C. Baltacı, a.g.e., s.569-570; M. Bilge, a.g.e., s.127; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.328.
- ¹⁶ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..* , c.III, s.120; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.328.
- ¹⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..* , c.III, s.120.

- 35- Bursa, Molla Hüsrev Medresesi¹,
 36- Bursa, Molla Yegân (Yeğen) Medresesi²,
 37- Bursa, Orhan Gazi Medresesi³,
 38- Bursa, Orhan Gazi Medresesi (Aşağı şehirde)⁴,
 39- Bursa, Sarrafiye Medresesi⁵,
 40- Bursa, Vaiziye Medresesi⁶,
 41- Çardak, Yakub Bey Medresesi⁷,
 42- Çorum, Murad Han Medresesi⁸,
 43- Dimetoka, Oruç Bey Medresesi⁹,
 44- Edirne, Ahi Çelebi Medresesi¹⁰,
 45- Edirne, Ali Kuşçu Medresesi¹¹,
 46- Edirne, Atik Ali Paşa Medresesi¹²,
 47- Edirne, Bevvâb Sinan Medresesi¹³,
 48- Edirne, Beylerbeyi Medresesi¹⁴,

- ¹⁸ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.445; C. Baltacı, a.g.e., s.573; M. Bilge, a.g.e., s.108-109; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.331.
- ¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..*, c.III, s.120; C. Baltacı, a.g.e., s.313-315; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.331. N. Beşbaş (ve H. Denizli), bu medresenin 16. yüzyılda *Molla Hüsrev* adıyla anılan *Mehmed bin Ferâmüz bin Ali* tarafından yaptırıldığını belirtmektedir.
- ² Yayınlarında, Tatarlar Caddesi'nden Yıldırım Bayezid Külliyesi'ne giderken solda yer aldığı belirtilmektedir (S. Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları-Osmanlı Devri-Bursa'da Murad I ve Bayezid I Binaları*, İstanbul, 1952, s.48; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..*, c.III, s.120; C. Baltacı, a.g.e., s.315-317; Kazım Baykal, a.g.e., s.156.). Medrese olduğu söylenen yapı, bugünkü sokak adlarına göre (1994), Yıldırım Mahallesi'nde Yıldırım Caddesi ile Kamacı Sokak'ın keşiştiği köşededir. Bu adreste, karşılıklı iki sıra hücre bulunmaktadır. Ancak, hücrelerin herbiri ve hücreler arasındaki geniş alan, fakir halk tarafından işgal edilmiş durumdadır. Bu nedenle, yapının mimari özellikleri kesin olarak algılanamamaktadır. Hücreler oldukça geniştir ve önlerinde, avluya açılan bir eyvan bulunmaktadır (*Diyarbakır Ali Paşa Medresesi*'nde olduğu gibi). Bu, medrese mimarisinde sıkça görülen bir özellik değildir. Bu nedenle, gerçek işlevinin tam olarak saptanabilmesi için yapının boşaltılarak, temizlenmesi gerekmektedir. N. Beşbaş - H. Denizli, *Molla Yegân Medresesi*'ni Kara Eyne Bey Medresesi olarak tanıtmışlardır (a.g.e., s.328.).
- ³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.93; C. Baltacı, a.g.e., s.294-299; M. Bilge, a.g.e., s.83-90; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., c.III, Ankara, 1983, s.331.
- ⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.94; M. Bilge, a.g.e., s.91.
- ⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..*, c.III, s.120; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.331.
- ⁶ Ulu Cami'nin batısında yer alan medrese, geçirdiği yangın ve depremler sonrası yapılan onarımlarda ilk şeklini kaybetmiştir. Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.445-446; C. Baltacı, a.g.e., s.92; M. Bilge, a.g.e., s.110; Kazım Baykal, a.g.e., s.95 ve sondaki ek.
- ⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..*, c.III, s.189.
- ⁸ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...*, c.II, s.374; M. Bilge, a.g.e., s.167.
- ⁹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.483; C. Baltacı, a.g.e., s.107; M. Bilge, a.g.e., s.168.
- ¹⁰ Bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.72-73.
- ¹¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..*, c.III, s.224.
- ¹² Bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.558; İ.A. Yüksel, a.g.e., s.103.
- ¹³ Bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.561.

- 49- Edirne, Dar ül Hadîs Medresesi¹,
 50- Edirne, Eski Cami Medresesi²,
 51- Edirne, Gülçiçek Hatun Medresesi³,
 52- Edirne, Hacı Alemüddin Medresesi⁴,
 53- Edirne, Hacı Kemalüddin İsmail Bey (Saraciye) Medresesi⁵,
 54- Edirne, Halebî Medresesi⁶,
 55- Edirne, Hüsamiye Medresesi⁷,
 56- Edirne, İbrahim Paşa Medresesi⁸,
 57- Edirne, İbrahim Paşa (Çandarlı) Medresesi⁹,
 58- Edirne, Kürd Hoca Medresesi¹⁰,
 59- Edirne, Molla Fahreddin-i Acemî Medresesi¹¹,
 60- Edirne, Oruç Paşa Medresesi¹²,
 61- Edirne, Şah Melek Medresesi¹³,
 62- Edirne, Şeyh Şücâ Medresesi¹⁴,
 63- Edirne, Taşlık Medresesi¹⁵,
 64- Edirne, Yakub Çelebi Medresesi¹⁶,
 65- Filibe, Karagöz Paşa Medresesi¹⁷,
 66- Filibe, Şihabüddin Paşa Medresesi¹⁸,

- ¹⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.379; M. Bilge, **a.g.e.**, s.138-139.
- ¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.382-383; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.586-592; M. Bilge, **a.g.e.**, s.140-148.
- ² Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.191-193; M. Bilge, **a.g.e.**, s.135-138.
- ³ Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.566.
- ⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.224; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.128.
- ⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.224. C. Baltacı'nın iki ayrı yerde, *Saraciye ve Kemalettin Bey* adıyla tanımladığı medreseler aynı olmalıdır (C. Baltacı, **a.g.e.**, s.89,567.).
- ⁶ Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.225-228; M. Bilge, **a.g.e.**, s.158-159
- ⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.224; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.136.
- ⁸ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.225.
- ⁹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.225; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.126-127.
- ¹⁰ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.404; M. Bilge, **a.g.e.**, s.148-149.
- ¹¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.225; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.564.
- ¹² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, 463; M. Bilge, **a.g.e.**, s.156-157.
- ¹³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.417; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.91; M. Bilge, **a.g.e.**, s.149-152.
- ¹⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, 420; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.578; M. Bilge, **a.g.e.**, s.156.
- ¹⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.231; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.446-448.
- ¹⁶ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.132.
- ¹⁷ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.135; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.138-139.

- 67- Gelibolu, Balaban Paşa Medresesi¹,
 68- Gelibolu, Mihâliç Hatib Medresesi²,
 69- Gelibolu, Saruca Paşa Medresesi³,
 70- Gümüş, Firuz Ağa Medresesi⁴,
 71- Hasköy (Edirne), Mahmud Paşa Medresesi⁵,
 72- Havza (Samsun), Firuz Ağa Medresesi⁶,
 73- Hersek, Hersek oğlu Ahmed Paşa Medresesi⁷,
 74- Ilıca (Köstendil-Bulgaristan), Haraccı Kara Mehmed Medresesi⁸,
 75- İnebahtı (Yunanistan), II. Bayezid Medresesi⁹,
 76- İstanbul, Ayasofya Medresesi¹⁰,
 77- İstanbul, Başçı İbrahim Medresesi¹¹,
 78- İstanbul, Efdâl-zade Medresesi¹²,
 79- İstanbul, Eski Medrese¹³,
 80- İstanbul, Eski İbrahim Paşa Medresesi¹⁴,
 81- İstanbul, Eski İmaret Medresesi¹⁵,
 82- İstanbul, Eyüb Sultan Medresesi¹⁶,
 83- İstanbul, Hoca Hayrüddin Medresesi¹⁷,
 84- İstanbul, Kalenderhane Medresesi¹⁸,

- ¹⁸ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.479; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.141; M. Bilge, **a.g.e.**, s.169. M. Bilge, medresenin adını *Kula Şahin Medresesi* olarak vermektedir.
- ¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.490; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.75; M. Bilge, **a.g.e.**, s.172-173.
- ² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.490; M. Bilge, **a.g.e.**, s.173-174.
- ³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.486; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.407-409; M. Bilge, **a.g.e.**, s.170-172.
- ⁴ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.141.
- ⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.282; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.293-294.
- ⁶ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.145; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.77-78; Hüseyin Hüsameddin, **a.g.e.**, s.298-299.
- ⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.287.
- ⁸ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.IV, s.806; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.567.
- ⁹ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.156.
- ¹⁰ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.318; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.474-480.
- ¹¹ Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.119.
- ¹² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.IV, s.545; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.438-441.
- ¹³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.IV, s.545.
- ¹⁴ Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.193-197.
- ¹⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.347.
- ¹⁶ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimari Eserleri**, İstanbul, 1953, s.9; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.348; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.201-205.
- ¹⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.510; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.246-248.
- ¹⁸ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.III, s.428; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.267-270.

- 85- İstanbul, Kirmastı Medresesi¹,
 86- İstanbul, Kovacı Dede Medresesi²,
 87- İstanbul, Mahmud Paşa Medresesi³,
 88- İstanbul, Mehmed Paşa Medresesi⁴,
 89- İstanbul, Molla Gürani Dar'ül Hadîs Medresesi⁵,
 90- İstanbul, Murad Paşa Medresesi⁶,
 92- İstanbul, Rum Mehmed Paşa Medresesi⁷
 93- İstanbul, Şeyh Vefa Medresesi⁸,
 94- İstanbul, Tahta Kadı Medresesi⁹,
 95- İstanbul, Üsküdar Medresesi¹⁰,
 96- İstanbul, Zeyni Mehmed Efendi Medresesi¹¹,
 97- İstanbul, Zeyrek Medresesi¹²,
 98- İştib, Hüdavendigâr Medresesi¹³,
 100- İzmit, Süleyman Paşa Medresesi¹⁴,
 101- İznik, Hayrüddin Paşa Medresesi¹⁵,
 102- İznik, Mevlâna Alâaddin Medresesi¹⁶,
 103- İznik, Orhan Gazi Medresesi¹⁷,

- ¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..** , c.III, s.437; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.102-103.
- ² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..** , c.III, s.438.
- ³ Yayınlarda, medreseden kaldığı ileri sürülen derslane mekâmı, üstü kubbe ile örtülü, kare planlı bir yapıdır (bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..** , c.III, s.450; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.289-292.). E.H. Ayverdi, eski fotoğraflarda, yapının doğu, batı ve kuzeyinde sıralanan hücrelerin görülebildiğini söylemektedir (bkz. E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimari Eserleri**, s.180-181.). Ancak, bugün (1995), yapının doğu duvarının kuzey ucunda sadece bir kemer izi görülebilmekte, batı duvarında ise, hücre veya duvar bitiştiğine ilişkin herhangi bir iz görülememektedir.
- ⁴ Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.574.
- ⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..** , c.III, s.459; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.310-313.
- ⁶ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..** , c.III, s.474; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.317-319.
- ⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..** , c.III, s.482; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.341-343.
- ⁸ Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.535-536; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.294; O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986, s.105.
- ⁹ Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.110.
- ¹⁰ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..** , c.IV, s.546.
- ¹¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..** , c.III, s.455; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.467-468.
- ¹² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri..** , c.III, s.537; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.468-469.
- ¹³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.309; M. Bilge, **a.g.e.**, s.175.
- ¹⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.158; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.577; M. Bilge, **a.g.e.**, s.176-178.
- ¹⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.319; M. Bilge, **a.g.e.**, s.79-81.
- ¹⁶ Bilgi için bkz. M. Bilge, **a.g.e.**, s.78-79.
- ¹⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.172; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.326-330; M. Bilge, **a.g.e.**, s.67-73.

- 104- İznik, Rükneddin Medresesi¹,
 105- Kazova (Tokat), Hacı İvaz Paşa Medresesi²,
 106- Kırkkavak Köyü, Turhan Bey Medresesi³,
 107- Kızanlık, İskender Bey Medresesi⁴,
 108- Kızanlık, Umur Bey Medresesi⁵,
 109- Kütahya, İshak Fakıyh Medresesi⁶,
 110- Kütahya, Timurtaş Medresesi⁷,
 111- Malkara, Kasap-zâde Ali Bey Medresesi⁸,
 112- Malkara, Kasap-zâde Mahmud Bey Medresesi⁹,
 113- Malkara, I. Murad Medresesi¹⁰,
 114- Malkara, Turhan Bey Medresesi¹¹,
 115- Manastır, Sungur Çavuş Medresesi¹²,
 116- Mudurnu, Şeyh Paşa Medresesi¹³,
 117- Mudurnu, Yıldırım Medresesi¹⁴,
 118- Mustafakemalpaşa, Lala Şahin Paşa Medresesi¹⁵,
 119- Narda (Yunanistan), Faik Paşa Medresesi¹⁶,
 120- Osmancık, Ak Şemseddin Medresesi¹⁷,
 121- Sapanca, Orhan Gazi Medresesi¹⁸,
 122- Simre (Kocakayası)(Amasya), Hasan Bey Medresesi¹⁹,
 123- Sonisa (Uluköy)(Amasya), Hüseyin Ağa Medresesi²⁰,

¹ Bilgi için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.81.

² Bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.566; M. Bilge, a.g.e., s.196-198.

³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.IV, s.785.

⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.513.

⁵ Bilgi için bkz. Aynı eser, s.514.

⁶ Bilgi için bkz. Aynı eser, s.519; M. Bilge, a.g.e., s.180-181.

⁷ Bilgi için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.180.

⁸ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.521; C. Baltacı, a.g.e., s.559; M. Bilge, a.g.e., s.183.

⁹ Bilgi için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.183-184.

¹⁰ Bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.573.

¹¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.IV, s.521; C. Baltacı, a.g.e., s.566.

¹² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.522.

¹³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.527; M. Bilge, a.g.e., s.191.

¹⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.354; C. Baltacı, a.g.e., s.93-94; M. Bilge, a.g.e., s.190-191.

¹⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.190; M. Bilge, a.g.e., s.191-192; Y. Ötügen ve diğerleri, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, c.IV, Ankara, 1986, s.527.

¹⁶ Bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.565; İ.A. Yüksel, a.g.e., s.356.

¹⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.528; C. Baltacı, a.g.e., s.88-89. Her iki araştırmacı da derşhanenin günümüzde mescid olarak kullanıldığını söylemektedir. Ancak, söz konusu yapı, tek kubbeli harimi, son cemaat yeri ve iki yanındaki küçük iki mekânıyla daha çok tabhaneli bir camiye anımsatmaktadır.

¹⁸ Bilgi için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.192.

¹⁹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.539; M. Bilge, a.g.e., s.192.

²⁰ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, a.g.e., s.376.

- 124- Tire, Abdüllâtif İbn-i Melek Medresesi¹,
 125- Tokat, Hacı İvaz Paşa Medresesi²,
 126- Tokat, Hatuniye Medresesi³,
 127- Tokat, Hisariye Medresesi⁴,
 128- Trabzon, Fatih Medresesi⁵,
 129- Tuzla (Balıkesir), Yıldırım Bayezid Medresesi⁶,
 130- Üsküp, İsa Bey Medresesi⁷,
 131- Üsküp, İshak Bey Medresesi⁸,
 132- Üsküp, Mustafa Paşa Medresesi⁹,
 133- Yenice (Vardar)(Yunanistan), Ahmed Bey Medresesi¹⁰,
 134- Yenice (Vardar)(Yunanistan), Evranos Gazi Medresesi¹¹,
 135- Yenişehir (Bursa), Süleyman Paşa Medresesi¹²,
 136- Yenişehir (Larissa)(Mora), Turhan Bey Medresesi¹³,

-
- ¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.201; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.100; M. Bilge, **a.g.e.**, s.193-194.
² Bilgi için bkz. M. Bilge, **a.g.e.**, s.198.
³ Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.134; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.388;
⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.205; M. Bilge, **a.g.e.**, s.195-196.
⁵ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.IV, s.863; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.565.
⁶ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.358; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.92; M. Bilge, **a.g.e.**, s.198-199.
⁷ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri..**, c.IV, s.868.
⁸ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.557; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.259-261; M. Bilge, **a.g.e.**, s.200-203.
⁹ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.396.
¹⁰ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.412.
¹¹ Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.200-201.
¹² Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.207-208; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.432-434; M. Bilge, **a.g.e.**, s.203-205.
¹³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II Sultan Murad Devri...**, c.II, s.573; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.579; M. Bilge, **a.g.e.**, s.205-207.

II- KATALOG

1- İZNIK, SÜLEYMAN PAŞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Ağustos 1994

Resim no: 1-3

Maltepe Mahallesi'nde Mahmut Çelebi Caddesi ile Özbek Sokağı'nın kesiştiği köşededir (Resim 1,2). Eski bir kayıta medresenin "Yaylâkiye Medresesi" adıyla anıldığı görülmektedir¹. Evliya Çelebi, İznik'te yedi medrese bulunduğunu; Süleyman Paşa Medresesi'nin, bu medreseler arasında ayrı bir öneme sahip olduğunu ve dârülhadîs ile dârülkurrâsı bulunduğunu belirtmektedir². Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği dârülhadîs ve dârülkurrâdan günümüze herhangi bir iz kalmamıştır³. Oldukça harap durumda olan medrese, 1968 de gerçekleştirilen onarım sonrası, İznik Müftülüğü'ne bağlı kuran kursu olarak kullanılmaya başlanmıştır⁴.

Kuzey duvarının yalnızca köşelerinde kabayonu ve devşirme düzgün kesme taşlar kullanılmış, diğer kesimler moloz taş ile inşa edilmiştir. Bu duvar üzerinde üstte, tuğla ile çerçevelenmiş iki öküzgözü pencere ile altta, ahşap atkılı ve söveli iki dikdörtgen şekilli pencere bulunmaktadır. Süleyman Paşa Medresesi'nin yayımlanan planlarında, pencere sayısı ve düzeninin farklılıklar gösterdiği görülmektedir⁵. Bu tutarsızlık, medresenin 1960 lı yıllara kadar oldukça harap bir durumda oluşuna bağlanabilir. Ancak, 1968 yılındaki onarımda bazı hatalı uygulamaların yapılmış olabileceğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Malzeme yönünden kuzey duvarına benzeyen batı duvarı, düz olarak devam etmez (Şekil 1)(Resim 2). Bu kanatta yer alan dershanenin batı duvarı, dışa taşınılıdır. Bu taşının güney yüzüne, bitişme çizgilerinden de anlaşıldığı gibi, sonradan bir mekan inşa edilmiştir. Bu cephenin üst kesiminde beş küçük pencere, cephenin güney ucunun alt kesiminde de dikdörtgen şekilli bir pencere bulunmaktadır. Cephenin kuzey ucundaki

¹ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s. 75; Mustafa Bilge, a.g.e., s.75.

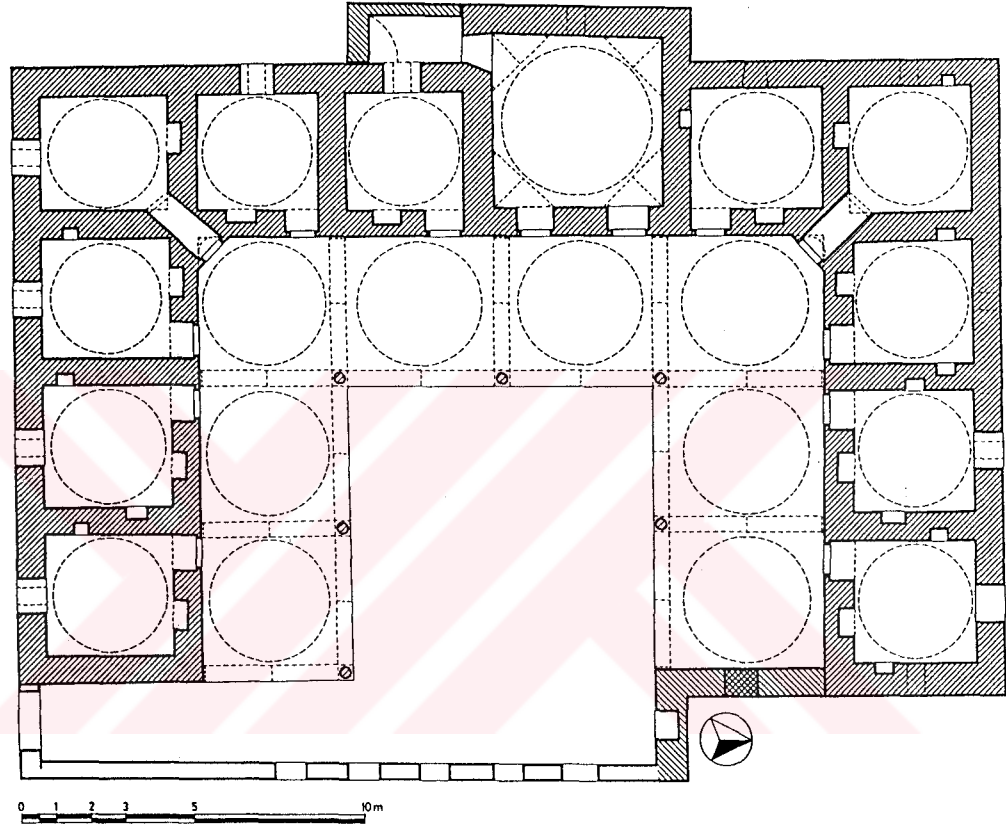
² Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, c. IV, İstanbul, 1972, s. 202.

³ E. H. Ayverdi de Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği dârülhadîs ve dârülkurrâyı ayrı binalar şeklinde değerlendirmiş ve bunların günümüzde mevcut olmadıklarını belirtmiştir (E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârisinin İlk Devri...*, s.179.). Ancak, Evliya Çelebi burada, mevcut medresenin yanındaki iki ayrı binadan çok, Süleyman Paşa Medresesi'nde eğitim verilen konuları kastetmiş olabilir.

⁴ Onarım için bkz. *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, Ankara, 1973, s. 21; E. H. Ayverdi medresenin, günümüze ulaşan bazı izlerden dolayı 1-1. 5 yüzyıl önce bir onarım geçirmiş olabileceğini söylemektedir (Bkz. E. H. Ayverdi, a. g. e. , s. 177.); A. Kuran ise Süleyman Paşa Medresesi'nin bugünkü şeklini XV. yüzyılda aldığını düşünmektedir (A. Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul, 1986, s. 66, dipnot 30.).

⁵ Bkz. A. Saim Ülgen, "İznik'te Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, I, 1938, R. 62; E. Diez, *Türk Sanatı*, Çev. : O. Aslanapa, İstanbul, 1946, Şek. 86; E. Diez- O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1955, Şek. 212; E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârisinin İlk Devri...*, 239. Resim; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London, 1971, s. 39'daki plan.

pencere ile dersane mekanının kasmağı üzerindeki pencere tuğlalarla çerçevesi öküzgözü pencerelerdir. Yapıya sonradan eklendiğini düşündüğümüz mekanın batı duvarındaki pencere ile cephenin kuzeyden itibaren ikinci penceresi mermer söveli, kareye yakın dikdörtgen şekilli açıklıklardır. Bu cephede, üst sıra pencerelerinden güneyden itibaren birincisinin, sonradan yuvarlak kemerli bir pencere şekline dönüştürüldüğü açıkça belli olmaktadır.

Şekil 1- İznik Süleyman Paşa Medresesi. Plan.

Medresenin, günümüze belki de hiç değişikliğe uğramadan gelen cephesi olarak kabul edebileceğimiz güney cephesinde de aynı yapı malzemesinin kullanıldığı görülmektedir (Resim 1). Cephenin üst kesiminde, tuğla ile çerçevesi öküzgözü pencere ile bunların altında, dikdörtgen şekilli, ahşap atkılı ve söveli dört pencere vardır. Medresenin dış cephe duvarları taştan basit bir saçakla son bulmaktadır. Mekânları örten kubbelerin üzeri, düz kiremitlerle örtülmüştür.

Güney cephesinin doğu ucundaki açıklıktan avluya girilmektedir (Resim 1). Medreseyi oluşturan revaklar ve revaklar gerisindeki mekanlar, avluyu üç yönden kuşatmaktadır. Medresenin kuzey ve güney kanatlarında üçer öğrenci hücre; batı kanadında ise, beş öğrenci hücre ile bir dersane mekânı bulunmaktadır. Batı kanadında dersane taşıntısının güney yüzünde, sonradan eklenmiş bir mekan daha vardır (Şekil 1). Bu mekân kuzey-güney yönlü dikdörtgen plana sahiptir ve üzeri bir yarım beşik tonozla örtülüdür. Avlunun doğu kenarı, bugün, üzerinde beş pencere

açıklığı bulunan bir duvar ile kapatılmış durumdadır. Kuzey kanadının doğu ucundaki hücrenin doğu duvarında, bir öküzgözü pencere vardır. Avlunun doğu kanadını kapatan duvarın 1968 onarımında inşa edildiği, onarım öncesi çizilmiş planlardan ve çekilmiş fotoğraflardan anlaşılmaktadır¹. Nitekim, medresenin güney cephesi ile daha alçak avlu duvarı arasındaki bitişme çizgisi, bugün net olarak algılanabilmektedir.

Avluyu kuzey, güney ve batı yönden kuşatan revaklar, doğrudan zemine oturan devşirme sütunlarla taşınmaktadır. Köşeleri pahlanmış basit başlıkları vardır. Sütunları birbirine ve hücre duvarlarına bağlayan kemerler tuğladandır (Resim 3). Revaklar, pandantif geçişli sekiz kubbe ile kapatılmıştır. Revak cepheleri üç sıra tuğla, bir sıra düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Ayrıca, kesme taşlar arasına dikey konumda birer tuğla yerleştirilmiştir. Kuzey kanattaki revakın doğusu bir duvarla kapatılmıştır. Bu duvar üzerinde yer alan pencere açıklığının da sonradan kapatıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu duvara dıştan bakıldığında, burada mevcut kemer gözünün örülerek kapatıldığı izlenimi edinilmektedir. Hücre duvarı ile revakı kapatan duvar arasındaki bitişme çizgisi de bu fikri desteklemektedir. Bu duvarın üst kesiminde görülen almaşık, kasetlenmiş duvar dokusu alt kesimde bozulmaktadır. Kemer köşelikleri olabileceğini düşündüğüm yukarıdaki bu bozulmamış kısım, güney revakının doğu cephesinde ve diğer revak cephelerinde olduğu gibi, üç sıra tuğla bir sıra düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Buna karşılık kemeri kapatan duvar, moloz taştandır. E.H. Ayverdi de bu fikirdedir². Restorasyon öncesi çekilen fotoğraflar ve çizilen planlarda güney revakındaki kemer gözünün de kapatılmış olduğu görülmektedir³. Kuzey revakının doğu ucunu kapatan duvar, revak kemeri hizasında dik açıyla doğuya dönmekte ve avlunun doğusunu kapatan duvara bağlanmaktadır. Bu kesimde, tabanı toprak zemine kadar inen sivri kemerli bir niş vardır. Bu nişin işlevi konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Dershane, medresenin batı kanadındadır. Yapının doğu-batı eksenine göre biraz kuzeye kaydırılmıştır. Sivri kemerli tromplarla geçilen bir kubbe ile kapatılmıştır. Dershane mekânına basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Mekân, biri doğu duvarının kuzey ucunda, diğeri de batı duvarının üst kesiminde yer alan iki pencere ile aydınlanmaktadır. Doğu duvarındaki pencere dikdörtgen şekilli, batı duvarındaki ise öküzgözü penceredir.

Medresede, revakların gerisinde sıralanan onbir hücre vardır. Pandantif geçişli kubbelerle kapatılmış olan bu hücreler, basık kemerli birer kapı ile revaka açılırlar. Köşe hücrelerine, derince birer dehlizden geçilerek ulaşılmaktadır. Bütün hücrelerde, avluya bakan duvarlar üzerinde yer alan birer ocak vardır. Ancak, güneybatı köşedeki hücrenin ocağı kuzey duvarında; kuzeybatı köşedeki hücrenin ocağı da güney duvarındadır.

¹ Plan ve resim için bkz. A. S. Ülgen, a.g.m. , Res. 62; E. Diez, a.g.e. , Şek. 86; E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mârî Çağının Menşesi Osmanlı Mimârisinin İlk Devri...**, Res. 239, 248; G. Goodwin, a.g.e. , s. 39 daki plan ve resim.

² Bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mârî Çağının Menşesi Osmanlı Mimârisinin İlk Devri...**, s.176-177.

³ Plan ve resim için bkz. A. S. Ülgen, a.g.m. , Res. 62; E. Diez, a.g.e. , Şek. 86; E. Diez- O. Aslanapa, a.g.e. , Şek. 212; Behçet Ünsal, **Turkish Islamic Architecture in Seljuk and Ottoman Times 1071-1923**, London, 1959, plan 15/A; E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mârî Çağının Menşesi Osmanlı Mimârisinin İlk Devri...**, Res. 239, 251, 252.

Dershanenin güneyindeki üç hücre hariç diğer tüm hücrelerde birer veya ikişer adet niş bulunmaktadır.

Dershane çıkıntısının güneyinde yeralan ve bitişme çizgilerinden yapıya sonradan eklendiği sonucuna vardığımız, kuzey-güney doğrultulu yarım beşik tonozla örtülü mekan, bir yandan derslane mekânına, diğer yandan da dershanenin güneyindeki hücreye açılmaktadır. E.H.Ayverdi, müderris ve mu'îdin dershaneye bu mekândan geçerek girdiklerini, ancak böyle bir uygulamanın ne daha önceki, ne de daha sonraki medrese örneklerinde görülmediğini belirtmektedir¹. Ancak hücre ile ilâve mekân arasındaki dikdörtgen açıklık ve bu açıklığın hemen üstündeki öküzgözü pencere, yatay dikdörtgen şekilli mekânın yapıya sonradan eklendiği yönündeki fikrimizi desteklemektedir. Buradaki açıklıklar diğer hücrelerdeki pencere düzenini tekrarlamaktadır. Yatay dikdörtgen şekilli mekan orijinal olsaydı, öğrenci hücresi ile bağlantısını sağlayan açıklığın üst kesimindeki öküzgözü pencereye gerek duyulmazdı. Kaldı ki, dikdörtgen şekilli açıklık bir kapıdan çok diğer cephelerdeki pencere açıklıklarına benzemekte; yalnızca üst kesiminin biraz daha yükseltilmiş olduğu farkedilmektedir.

Süleyman Paşa Medresesi'nin inşa kitabesi yoktur. Bu nedenle kesin bir inşa tarihi vermek mümkün olmamaktadır. Süleyman Paşa, Sultan Orhan Gazi'nin, Nilüfer Hatun'dan doğma büyük oğludur². 716/1316-1317 tarihinde doğan Süleyman Paşa, 761/1359-1360 tarihinde, katıldığı bir av sırasında, atundan düşerek vefat etmiş ve Bolayır'a gömülmüştür. Özellikle, 736/1335-1336 tarihinden sonra devamlı olarak İznik dışında yaşamıştır³. Hatta Gelibolu'da bir saray yaptırdığı ve Trakya'nın istilâsı için savaştığı sıralarda burasını bir karargâh gibi kullandığı bilinmektedir⁴. Oğlunun ölümünden çok etkilenen Orhan Gazi, onun için Şaban 761/Haziran 1360 tarihinde bir vakfiye düzenletmiş ve İznik köylerinden Tirsi (veya Tirse) ile Katıröz köylerini vakfetmiştir⁵. Yapının ele alındığı yayınlarda, bu bilgilerden yararlanılarak farklı inşa tarihleri verilmiştir. Yapıyı, A.S.Ülgen XIV. yüzyıl başına⁶; K. Otto-Dorn XIV. yüzyıl ortalarına⁷; E.H.Ayverdi 736/1335-1336 öncesine⁸; Behçet Ünsal, kesin olmamakla

¹ Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşei Osmanlı Mimârisinin İlk Devri...*, s.176; E. H. Ayverdi-İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 1976, s.83.

² Süleyman Paşa hakkında bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, c. I, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, İstanbul, 1996, s. 42; İ. H. Uzunçarşılı, "Orhan Gazi'nin, Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı", *Belleten*, c. XXVII, sayı:107, s. 438.

³ Bkz. E. H. Ayverdi, "Orhan Gazî Devrinde Mimârî", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I(1956), Ankara, 1957, s. 119.

⁴ Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime ile Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar*, c. I, IV. baskı, Ankara, 1982, s.156-157.

⁵ Vakfiye için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s.437-443. Medrese ile ilgili olarak vakfiyeler, tahrir defterleri ve eski belgelerden yararlanılarak hazırlanmış yayınlar mevcuttur (E. H. Ayverdi, "Gazî Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrir Defterleri", *Vakıflar Dergisi*, VII, 1968, s. 19-28; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 437-443; Cahid Baltacı, *a.g.e.*, s. 428-432; Mustafa Bilge, *a.g.e.*, s. 74-78.

⁶ A. S. Ülgen, *a.g.m.*, s. 65.

⁷ K. Otto-Dorn, *Das Islamisch Iznik*, Berlin, 1941, s. 71.

⁸ E. H. Ayverdi, "Orhan Gazî Devrinde Mimârî", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, s. 119.

birlikte 1336 tarihine¹ ve C. Baltacı 761/1359-1360 tarihi öncesine tarihler. Süleyman Paşa'nın İznik'ten 736/1335-1336 tarihinde ayrıldığını dikkate alırsak, medresenin de bu tarihten önce, büyük olasılıkla 1330 lu yıllarda inşa edildiğini söylememiz daha doğru olur.

¹ B. Ünsal, a.g.e. , s. 38.

2- BURSA, LALA ŞAHİN PAŞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Ağustos 1994

Resim no: 4-7

Tophane Mahallesi, Ortapazar Caddesi'ndedir. **Arabiye, Hisar ve Sercaniye Medresesi** adlarıyla da anılmaktadır¹. 1968 yılında tamamlanan onarımdan sonra **Çocuk Kütüphanesi** olarak kullanılmaya başlanan medresenin 1555, 1787, 1818 ve 1844 yıllarında da onarıldığı bilinmektedir².

Medrese, kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlıdır (Şek.2). Yapının güneydoğu köşesindeki hücre, **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'ndeki onarım öncesi çizilmiş planda ve **E.H. Ayverdi**'nin planında mevcut değildir³. Bu hücre, onarım öncesi yapılan temel sondajlarına dayanılarak, yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Kaldı ki, yayınlardan birinde, güneydoğu köşesindeki mekanın yıkık olduğu, ancak dershane/mescit mekânına açılan girişinin görülebildiği belirtilmektedir⁴. Ayrıca, **A. Gabriel**'in planında da bu mekanın yıkık olduğuna ilişkin herhangi bir işaret bulunmamaktadır⁵. Öğrenci hücrelerinin yer aldığı doğu ve batı kanatları, tek yöne eğimli birer çatı ile örtülüdür (Resim 4). Ortadaki eyvanın ve kubbeye örtülü avlunun bulunduğu kesim ise, dikdörtgen prizma şeklinde bir miktar yükselmekte ve bir kirpi saçakla son bulmaktadır. Bugünkü durumuyla, medresenin üst örtüsünün dıştan görünüşü, Bazilikal planlı camileri andırmaktadır.

Medresenin dış cephe duvarları, bir sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Doğu cephesinde dikdörtgen şekilli ve demir parmaklıkları dört pencere açıklığı vardır⁶.

Güney cephenin üst kesimine üç pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Bu cephede, köşelere yakın kesimlerde yer alan, mazgal pencereyi andıran sivri kemerli küçük pencere açıklıkları öğrenci hücrelerine; ortadaki sivri kemerli büyük pencere ise, eyvan şekilli dershane/mescit mekanına açılmaktadır. Son onarımda, bu üç pencereye, alçıdan yapılmış şebekeli dışlıklar yerleştirilmiştir.

Batı cephesinde, dikdörtgen şekilli ve demir parmaklıkları beş pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencerelerin güneyden itibaren ilk üçü, arazi eğimine bağlı nedenlerle, diğerlerine göre biraz daha yukarıdadır.

¹ Bkz. E.H. Ayverdi, "Orhan Gazi Devrinde Mi'mari", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, s.133; E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.91; S. Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, c.I, İlaveli II. baskı, Ankara, 1983, s.315; Mustafa Bilge, a.g.e., s.93.

² Onarımlar için bkz. E.H.Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.92,93.

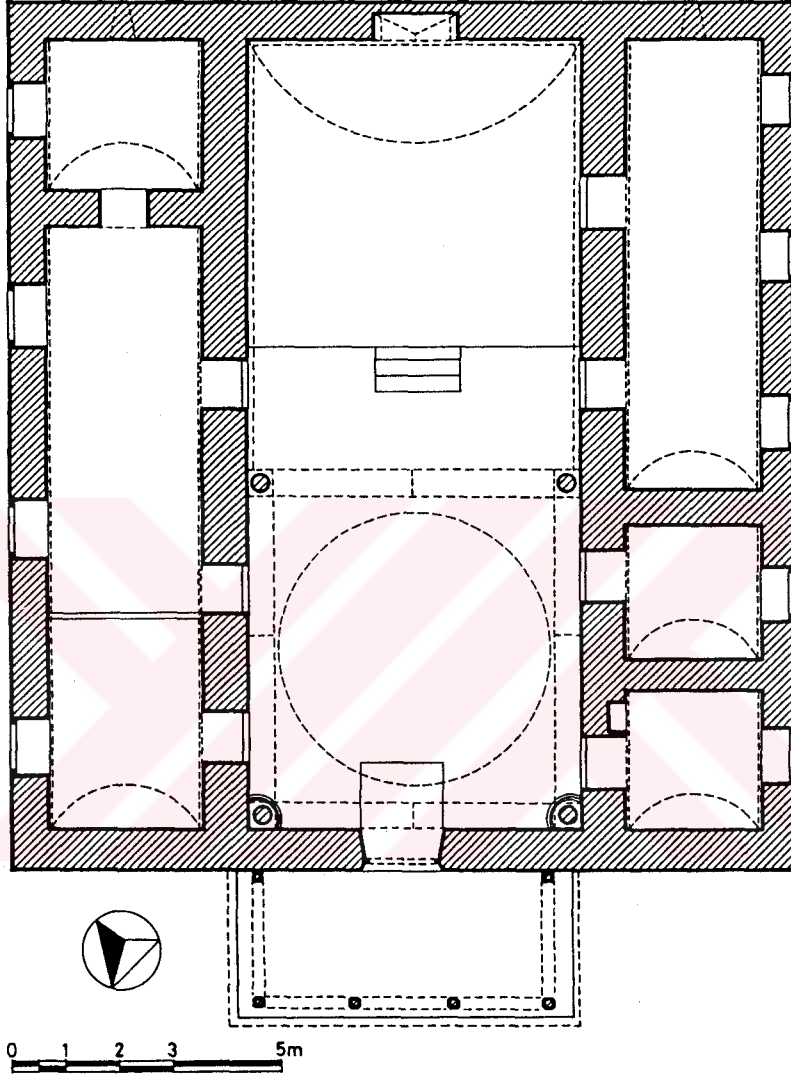
³ Plan için bkz. *Aynı eser*, 108. Resim. Metin içinde de doğu kanadında üç hücrenin bulunduğu iddia edilmektedir (Bkz. *Aynı eser*, s.93 ve dipnot 3).

⁴ Bkz. *Bursa İl Yıllığı*, Basım yeri:?, 1973, s.126.

⁵ Plan için bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, I, Paris, 1958, fig. 102.

⁶ A. Gabriel'in planında, doğu duvarı üzerinde beş pencere açıklığı işaretlenmiştir (Bkz. *Aynı yer.*).

Kuzey cephesi sıvalı ve badanalıdır. Bu cephenin ortasında yer alan giriş aralığı, yuvarlak kemerli bir çökertme içindedir. Son onarımda önüne, altı ahşap destekle taşınan ahşap bir sundurma yapılmıştır. Giriş açıklığının atkı ve söveleri, düz ve kaval silmelerle profilendirilmiş devşirme malzemedendir (Şekil 3).

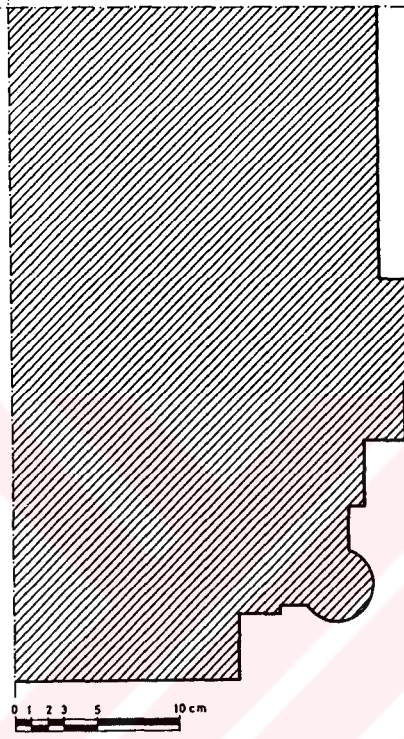
Şekil 2- Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi. Plan.

Kare planlı avlu, pandantiflerle geçilmiş bir kubbe ile örtülüdür¹. Kubbenin yükü kısmen duvarlara, kısmen de devşirme dört sütun üzerine oturan sivri kemerlerle taşınmaktadır. Onarım öncesinde kubbenin yıkık durumda olduğu ve yalnızca güneydeki iki sütun ile kemerin sağlam olduğu bilinmektedir². Sütun başlıkları da devşirmedir (Resim 6). Kuzey kanattaki iki sütunun daire profilli kaideleri vardır. Sütunları birbirine bağlayan kemerlerin başlangıç kesimleri tuğlayla; diğer kesimleri, bir sıra kesme taş, uç

¹ O. Aslanapa, kubbe geçişlerinin tromp olduğunu söylemektedir (Bkz. O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986, s.11.).

² Bkz. A.Gabriel, a.g.e., fig.102; Kazım Baykal, **Bursa ve Anıtları**, II. baskı, İstanbul, 1982, s.56. **Bursa İl Yıllığı** adlı yayında ise, kuzey kanadındaki sütunların kaidelerinin görülebildiği belirtilmektedir (**Bursa İl Yıllığı**,.....s.126.).

sıra tuğlanın dönüşümlü olarak kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Güneydeki kemerin içinde ahşap bir gergi vardır. Kubbe göbeğinde, sekizgen profilli bir ışıklık bırakılmıştır. Bu açıklığın altında, avlu zemininde, ortasındaki delik nedeniyle suyla ilgili bir unsur olduğunu düşündüğüm, dikdörtgen şekilli bir mermer yer almaktadır¹ (Resim 5). Ortadaki deliğin çevresinde, iç içe yerleştirilmiş onikişer kollu üç yıldızdan oluşan bir süsleme vardır.

Şekil3- Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi. Taçkapı sövesi profili.

Avlunun güneyinde, üzeri kuzey-güney yönlü, yuvarlak kemerli bir tonozla örtülü derslane/mescit mekânı yer almaktadır². Bu mekânın, güney duvarından itibaren 5m 75cm lik bölümünün zemini, avlu zemininden yaklaşık 60 cm daha yüksektir. Güney duvarının ortasında, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, dikdörtgen profilli mihrap nişi bulunmaktadır. Mihrabın üst kesiminde, sivri kemerli büyük bir pencere, bu mekana ışık sağlamaktadır. Derslane/mescit mekânını örten tonozun tepe noktasında, kuzey-güney yönünde sıralanan dört kabara yer almaktadır (Resim 6). Bu kabalar, stilize çiçek ve yıldız motifleriyle bezenmiştir. Derslane/mescit mekânında, avlu kubbesini taşıyan sütunlardan güneydeki iki sütunun başlıkları hizasından başlayan ve doğu, batı ve güney duvarlarını dolanan bir süsleme kuşağı bulunmaktadır (Resim 6,7). Süsleme kuşağının üst

¹ Bu mermer unsuru, E.H.Ayverdi yalak taşı; O. Aslanapa ise, havuz olarak tanımlamıştır (Bkz. E.H.Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.93; O. Aslanapa, *a.g.e.*, s.11.).

² Bazı yayınlarda, bugün sıvalı ve badanalı olan tonozun üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşın dönüşümlü olarak kullanılmasıyla inşa edildiği belirtilmektedir (Bkz. E.H.Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.93; *Bursa İl Yıllığı*,.....,s.126.). A. Gabriel ise, tonozun tuğla ile inşa edildiğini söylemektedir (Bkz. A.Gabriel, *a.g.e.*, s. 156.).

kesiminde, yan yana dizilmiş stilize yaprak motifleriyle bezenmiş bir silme mevcuttur. Bu silmenin hemen altında, yatay tuğla sıraları arasında, 20-40 cm lik düzensiz aralıklarla yerleştirilmiş, taştan, konsola benzer çıkıntılar vardır. Bu çıkıntılardan bazılarının üzerinde “T” harfine; bazılarında ise, stilize edilmiş selvi ağacına benzeyen birer motif bulunmaktadır.

Bazı araştırmacılar, medresenin doğu kanadında dört öğrenci hücrelerinin bulunduğunu belirtmektedirler¹. Ancak son onarımda, güneydoğu köşesindeki hücre hariç, diğer üç hücreyi birbirinden ayıran duvarlar kaldırılmıştır. Bu üç hücreden kuzeydeki ikisinin avluya; diğerinin de derslane/mescit mekânını örten tonozun kuzey kesimine açılan düz atkılı girişleri, bugün hala görülebilmektedir. Son onarımda yeniden inşa edilmiş güneydoğu köşesindeki mekâna, kuzeyindeki hücreye açılan kapıdan girilmektedir. Ancak bu hücrenin, batı kanadındaki benzeri gibi, derslane/mescit mekânına açılan bir girişi bulunduğunu düşünüyorum².

Batı kanadında da dört öğrenci hücreleri yer almaktaydı. Güneybatı köşesindeki hücre diğerlerinden daha büyüktü. Bu nedenle, medresenin batı duvarı üzerindeki beş pencereden güneydeki ikisi bu mekânı aydınlatmaktaydı. Güneyden itibaren ilk iki hücreyi birbirinden ayıran duvar, son onarımda kaldırılmış ve iki hücre birleştirilmiştir. Bu iki mekanın girişleri derslane/mescit mekânına; kuzeydeki ikisinin girişleri ise, avluya açılmaktadır. 1994 Eylül’ündeki incelememiz sırasında, yalnızca kuzeybatı köşesindeki öğrenci hücrelerinde bir niş saptadık. Hiçbir öğrenci hücrelerinde ocak yoktu³. Hücreleri örten kuzey-güney yönlü, yuvarlak kemerli tonozların, son onarımda yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bacalarla birlikte ocakların da son onarımda yok edilmiş olabilecekleri akla gelmektedir.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Ancak, Rebiyülevvel 749/Haziran 1348 tarihinde düzenlenmiş bir vakfiyesi vardır⁴. Vakfiyeden, medresenin **Lala Şahin Paşa** tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Vakfiyeler genellikle inşaat bitiminden sonra düzenlendiğinden, medresenin 1348 tarihinden birkaç yıl önce yapıldığını kabul etmek mümkündür. Bazı yayınlarda medresenin, 740/1339 yılında yaptırılmış olabileceği belirtilmektedir⁵.

Orhan Bey ve **I. Murad** zamanında Osmanlı ordularına kumandanlık yapan **Lala Şahin Paşa**, Bursa’nın Mustafakemalpaşa İlçesi’nde de eserler inşa ettirmiş ve öldükten sonra buradaki türbesine gömülmüştür⁶.

¹ Bkz. A. Gabriel, a.g.e., s.156, fig.102; **Bursa İl Yıllığı**,..., s.126.

² A.Gabriel’in planında, bu hücrenin derslane/mescit mekanına açılan kapısı işaretlenmiştir (Bkz. A.Gabriel, a.g.e., fig.102.).

³ A.Gabriel ve E.H.Ayverdi’nin planlarında da ocak işaretlenmemiştir (Bkz. A.Gabriel, a.g.e., fig.102; E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi’mâri Çağının Menşesi’i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri**..., 108. Resim.).

⁴ Vakfiye hakkında bilgi için bkz. Mustafa Bilge, a.g.e., s. 302-305.

⁵ Bkz. E.H. Ayverdi, a.g.e., s.91; S.Erken, **Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, I, s.315; O.Aslanapa, a.g.e., s.11.

⁶ Lala Şahin Paşa’nın yaşamı hakkında bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi’mâri Çağının Menşesi’i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri**..., s.91; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri**, c. 5, s.1562; İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.I, III. baskı, Ankara, 1972, s.572,573; M.Bilge, a.g.e., s.91,92.

3- BURSA, MURAD HÜDAVENDİGAR MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Şubat 1993, Ağustos 1994

Resim no: 8-12

Çekirge Sempti'nde, Uludağ'a çıkan yol ile I. Murad Sokağı'nın kesiştiği köşededir. Yapı, bir cami, bir imaret, bir hamam ve bir türbe ile birlikte bir külliye oluşturmaktadır¹. Medrese, cami ile aynı binada, caminin üst katında yer almaktadır. Caminin kuzey cephesindeki girişinin alınlığına yerleştirilmiş kitabeden yapının, **II. Abdülhamid** tarafından onartıldığı ve onarımın 18 Cemaziyelahir 1322/30 Ağustos 1904 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır². 1940 lı yıllarda, Çekirge Askeri Hastanesi kullanımında olduğu bilinen medrese, bugün kaderine terkedilmiş durumdadır³.

Yapı, kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir plana sahiptir. Caminin, iki kat boyunca yükselen, eyvan şekilli harim mekânı⁴, dikdörtgenin güney kenarının ortasında, dışa doğru taşıntı yapmaktadır (Şekil 4). Bu mekânın güney kenarı ortasında, beş kenarlı mihrap nişi taşıntısı yer almaktadır. Kuzey cephesinde, beşer birimden oluşan iki katlı revak bulunmaktadır. Yapının dış cephe duvarları, bir sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak kullanıldığı bir kaplamaya sahiptir.

Batı cephesindeki toplam ondört pencere açıklığı, cephede yatay üç sıra oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Alttaki bir pencere ile orta sıradaki beş pencere camiye; üst sırada yer alan sekiz pencere ise, medrese hücrelerine açılmaktadır⁵. Üst

¹ Külliye'nin vaziyet planı için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, 346. Resim.

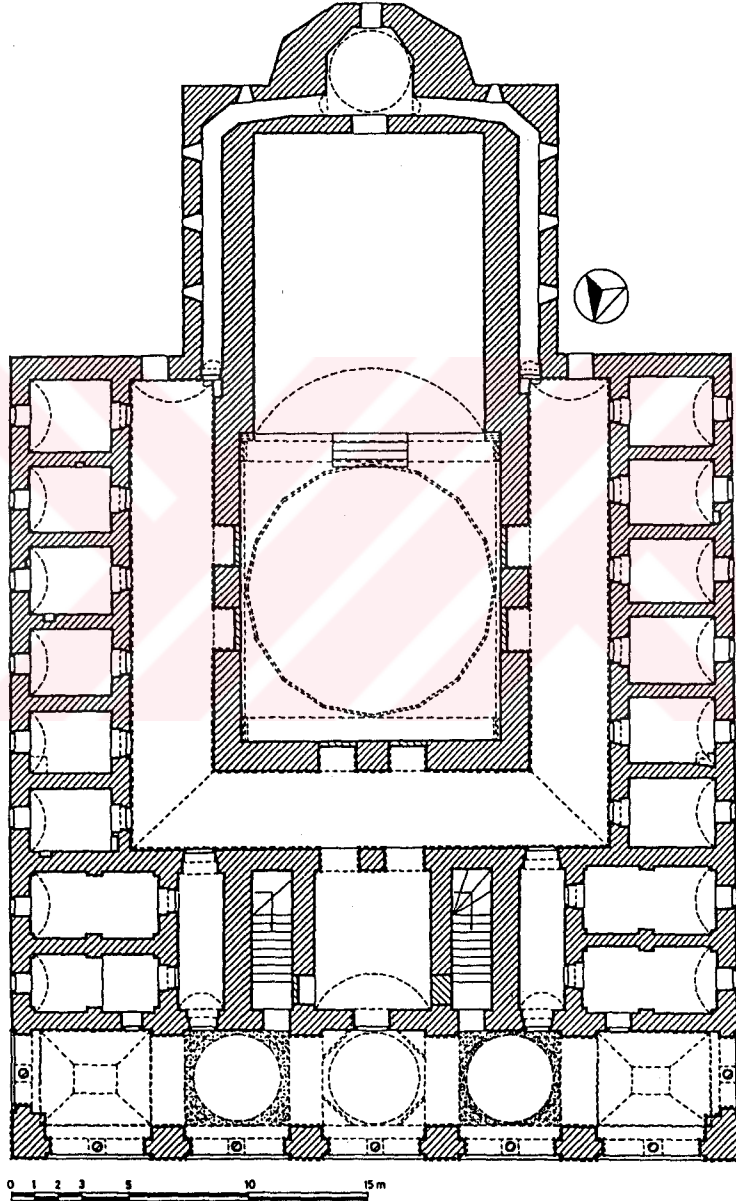
² E. H. Ayverdi, onarım kitabesindeki hicri 18 Cemaziyelahir 1322 tarihini miladi tarihe 30 Temmuz 1905 olarak çevirmiştir. Onarım kitabesinin metni için bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.259; Kazım Baykal, **a.g.e.**, s.163,164, kitabe no.6. Kitabede, caminin onarıldığından söz edilmektedir. Ancak, medresenin de 1914 yılı sonuna kadar faal olduğu bilinmektedir (Bkz. E. H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.260.). Bu nedenle, cami ile birlikte medrese de onarılmış olmalıdır. Diğer onarımlar için bkz. **Aynı eser**, s.234.

³ Bkz. S. Çetintaş, **Türk Mimari Anıtları, Bursa'da Murad I ve Bayezid I Binaları**, İstanbul, 1952, s.6.

⁴ Yapının zemin katındaki cami, Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde sıkça örneğine rastladığımız **Tabhaneli Camilerdendir** (Bu plan şemasında inşa edilmiş camiler hakkında bilgi için bkz. Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c.21, 1963, s.3-57.). Bu camilerde, kubbe ile örtülü bir orta avlu vardır. Orta avlu aynı zamanda bir dağılım mekanıdır. Bunun güneyinde, zemini orta avludan biraz daha yüksek olan ve orta avluya bir eyvan şeklinde açılan harim yer almaktadır. Metin içinde sözünü ettiğimiz **harim** ile binanın alt katını işgal eden caminin tamamını değil, orta avluya açılan bu eyvanı kastediyoruz.

⁵ S. Çetintaş, doğu ve batı cephelerinin alt kesimlerinde yer alan birer kapı ile birer pencerenin ilk yapıda mevcut olmadığını; bunların yerlerinde büyükçe birer ocak bulunduğunu iddia etmektedir (Bkz. S. Çetintaş, **a.g.e.**, s.3.). Aynı araştırmacı, alt sıradaki pencerenin Texier'in planında mevcut olduğunu, bu nedenle de bunun 1833 yılından önceki bir tarihte açıldığını söylemektedir. Ayrıca, doğu ve batı cephelerindeki birer kapının Texier'in planında görülmediği halde, Wilde'in planında mevcut olduğunu; buna göre de bu kapıların 1904 onarımında açıldıklarını belirtmektedir (Bkz. **Aynı yer.**). Alt sırada yer alan birer kapı ve pencere açıklığının, şekil ve malzeme bakımından diğerlerinden farklı olması bu iddiaları doğrulamaktadır. Orta sıradaki pencerelerin de üst sıradaki

sıradaki, dikdörtgen şekilli ve demir parmaklıklı pencerelerin atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Basit silmelerle kademelenen atkı taşları, cepheden bir miktar taşını yapmaktadır. Pencere alınlıkları, sivri birer kemerle sınırlandırılmış ve içleri yatay sıralar oluşturan tuğlalarla doldurulmuştur. Cephenin üst kesiminde, saçığın hemen altında, yanyana sıralanmış sekiz, yuvarlak sağır kemer yer almaktadır. Bu kemerlerin, inşa edildikleri dönemde sivri olduklarını; onarımlardan biri sırasında sıva ile kaplanarak, bugünkü yuvarlak şekillerini aldıklarını düşünüyorum.

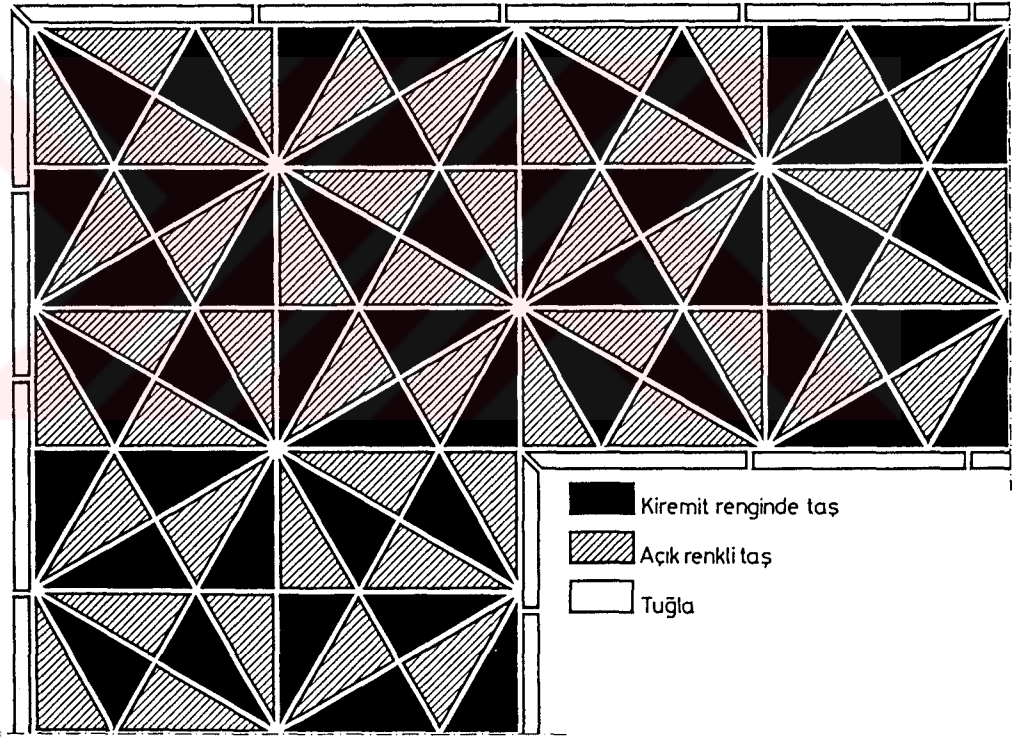

Şekil 4- Bursa Murad Hüdavendigâr Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

pencereler gibi, söveleri ve demir parmaklıkları bulunduğunu iddia eden S. Çetintaş, bunların, içeriye daha fazla ışık girmesi için söküldüklerini iddia etmektedir (Bkz. Aynı yer.).

Güney cephesinin ortasında yer alan ve cepheden taşıntı yapan harim mekânının, doğu ve batı cepheleri üzerindeki pencereler, üç sıra halinde yerleştirilmiştir. Alt sırada yer alan dikdörtgen şekilli birer pencere ile orta sıradaki ikişer pencere harime; üst sıradaki üçer mazgal pencere ise, medrese katıyla bağlantılı dehlizlere açılmaktadır. Harimin güney duvarının ortasında, mihrap nişinin beş yüzeyli taşıntısı bulunmaktadır. Bu taşıntının, beş yüzeyinden ortadakinin üst kesiminde, medrese katındaki kubbeli küçük mekana açılan bir pencere vardır. Güney cephesinin, harim mekânının taşıntısı dışında kalan kesimlerinde, altı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere yer almaktadır. Alttaki dikdörtgen şekilli pencereler, caminin tabhane mekânlarına; üstteki yuvarlak kemerli pencereler ise, medresenin doğu ve batı koridorlarına açılmaktadır. Bu pencereler, bugünkü şekillerini, son onarımlardan birinde almış olmalıdır. Yapının güney cephesi boyunca, saçağın hemen altında, yan yana sıralanmış, yuvarlak sağır kemerlerden oluşan bir kuşak yer almaktadır. Bu sağır kemerler, yapının doğu ve batı cephelerindekilerden daha küçüktür.

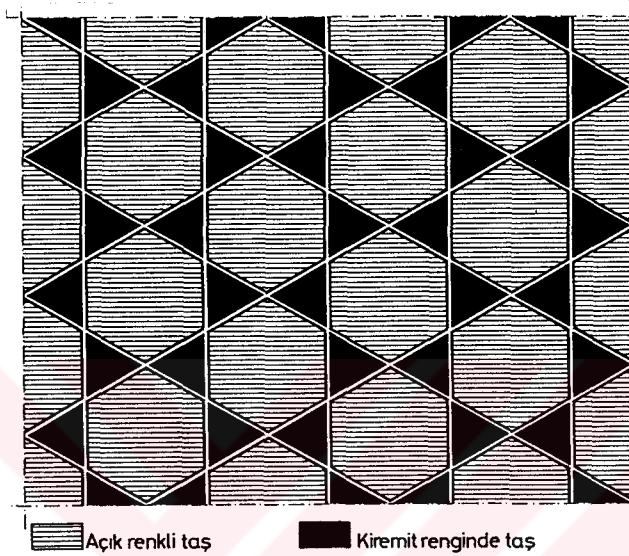
Yapının doğu cephesi, batı cephesindeki düzeni tekrarlamaktadır.

Şekil 5- Bursa Murad Hüdavendigâr Medresesi. Revak Cephesinin orta kesiminde yer alan süsleme şeriti

Kuzey cephesinde, alta, caminin beş birimden oluşan son cemaat yeri ve bunun üstünde, yine beş birimden oluşan medreseye ait revak yer almaktadır (Resim 8). Son cemaat yeri üst örtüsünü taşıyan payelerden iki köşede yer alanlar "L" kesitli; kalan dördü ise, "T" kesitlidir. Kesme taşlarla inşa edilmiş olan payeler, birbirlerine sivri birer kemerle bağlanmıştır. Bu kemerler, bir sıra taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmişlerdir. Kemerlerden ortadaki üçünün hemen üstünde ve son cemaat yerinin doğu ve batı cephelerinde, sivri kemerli küçük birer açıklık vardır. E. H.

Ayverdi, son cemaat yerini örten kubbeler ile üst kat revakının zemini arasındaki boşluklara açılan bu açıklıkların, birer nefeslik olduğunu söylemektedir¹. Son cemaat yerinin doğu ve batı cepheleri, birer çift kemerle dışa açılmaktadır. Bu açıklıkların ortasında, iki sivri kemerin üzerine oturduğu, başlıklı birer sütun vardır. Sütunlar ve başlıkları devşirmedir. Revakları taşıyan payelerin arasına, mermerden, şebekeli korkuluklar yerleştirilmiştir². Birbirlerinden sivri kemerlerle ayrılan revak birimlerinin herbiri, geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür.

Şekil 6- Bursa Murad Hüdavendigâr Medresesi. Revakın orta kesimindeki ikiz kemerin köşeliklerinde yer alan süsleme

Üst kattaki revakın örtüsünü, tuğla ile inşa edilmiş payeler taşımaktadır (Resim 9). Payeler arasına, birer çift sivri kemer yerleştirilmiştir. Kemerler, yanlarda payeler; ortada ise, başlıklı sütunlar üzerine oturmaktadır. İkiz kemerlerin tümü, sivri kemerli birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Medrese revakındaki sütun ve başlıkların hepsi devşirme malzemedir. Çökertme kemerlerinin ayakları hizasında, üzerlerinde bitkisel örnekli süslemeler bulunan devşirme silmeler yer almaktadır³. Ortadaki çökertme kemerinin yüzeyi, ışınal düzende kaytan silmelerle bezenmiştir (Resim 9). Bu kemer, iki renkli mermerlerle yapılmış, geometrik örnekli bir süsleme şeridi ile üç yönden çerçevelenmiştir⁴ (Şekil 5). Çökertme kemeriyle çift kemer arasında kalan alan, üçgen ve

¹ Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.253; A. Gabriel ise, bunların, kuşların barınması için bırakılmış olabileceklerini düşünmektedir (Bkz. A. Gabriel, *a.g.e.*, s.56.). Bu açıklıkların her iki işlevi de yerine getirdiklerini düşünüyorum.

² A. Gabriel, yapının kuzeyindeki sokağın seviyesinin inşaattan sonraki bir tarihte düşürüldüğünü ve son cemaat yerindeki korkulukların o zaman yerleştirildiklerini iddia etmektedir (Bkz. A. Gabriel, *a.g.e.*, s.57.). Bu iddiayı desteklemek mümkün değildir. Zira, ne yapı üzerinde, ne de yapının çevresinde buna dair herhangi bir iz mevcut değildir.

³ E. H. Ayverdi, bu silmeler üzerindeki bitkisel örnekli süslemenin, Türk sanatına yabancı süslemeler olduğunu kabul etmekte; ancak, bunların tamamının devşirme olmadığını, bir kısmının, inşaat sırasında diğerlerine benzetilerek yeniden yapıldıklarını iddia etmektedir (Bkz. E. H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.259.).

⁴ Yapıdaki süslemeler için bkz. Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul, 1979, s. 247-255.

altıgen şekilli, iki farklı renkte taşlarla yapılmış bir süsleme ile bezenmiştir¹ (Şekil 6). Üst kat revakının doğu ve batı cephelerindeki çift kemer gözlerinin üst kesimlerinde de, iki farklı renkte mermer ile yapılmış geometrik örnekle süslemeler vardır (Şekil 7,8). Yapının güney cephesindeki benzer yuvarlak, kemerleme dizisi, üst kat revakını üç yönden kuşatmaktadır. Revakın kuzeydoğu köşesindeki payenin üstünde, tuğla ile inşa edilmiş, silindirik gövdeli bir minare yer almaktadır. E.H. Ayverdi ve S. Çetintaş, minarenin ilk yapıdan olduğunu²; A. Gabriel ise, sonradan yapıldığını iddia etmektedir³. A. Gabriel bu iddiasını, minarenin, yapının bütünlüğünü bozmasına dayandırmaktadır. Aynı araştırmacı, ilk minarenin yapıdan ayrı inşa edildiği; ancak, bunun günümüze ulaşmadığı ihtimalini düşünmektedir. A. Gabriel'in bir diğer iddiası da, caminin kuzeydeki girişinden sonra yer alan mekânın güneydoğu ve güneybatısına isabet eden kalın duvar kütlelerinin, minare kürsüsü oturtulması amacıyla inşa edildikleridir. E.H. Ayverdi'nin de belirttiği gibi, ilk minare yapıdan ayrı inşa edilmiş olsaydı, günümüzde, yapının çevresinde buna ait bir iz görebilirdik. Kaldı ki, yapı inşa edilirken bir minare planlandıysa, bunun yapıdan ayrı inşa edildiğini düşünmek yanlış olur. Caminin kuzey girişine yakın duvar kütlelerinin, minarenin oturtulması amacıyla inşa edildiklerini de kabul edemeyiz. Zira, buralara inşa edilecek minare, medresenin kuzey koridoruna isabet etmektedir. Yapıya eklenecek bir minare için bir payenin üzerinin seçilmesini de pek akla yakın görmüyorum. Bu durumda minarenin, yapıdan bağımsız inşa edilmesi daha akıllıca bir çözüm olurdu. Minarenin medrese revakının zemininden itibaren yükselmemesi, onun medreseye sonradan eklendiğine dair bir gösterge olarak kabul edilebilir. Ayrıca, caminin doğu ve kuzey duvarlarının yeterince kalın olması nedeniyle minare, rahatlıkla, medresenin kuzeydoğu köşesine inşa edilebilirdi. Sonuç olarak, minarenin ilk yapıdan olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Alt kat revakının orta birimine açılan kapıdan, yaklaşık kare planlı küçük bir mekâna girilmektedir. Bu mekânın doğu ve batısında, üstteki medrese katına çıkışı sağlayan birer merdiven yer almaktadır. Merdivenlerle, medresenin kuzeyindeki revaka ulaşılmaktadır (Resim 10). Beş birimden oluşan revakın, doğu ve batı ucundaki birimler, aynalı manastır tonozuyla; diğer üç birim ise, birer kubbeye örtülmüştür. Ortadaki revak birimini örten kubbeye geçiş, içleri üçgenlerle bezenmiş tromplarla; diğer iki kubbeye geçiş ise, yüzeyleri üçgenlerle bezenmiş pendantsifler ve birer üçgen kuşakla sağlanmıştır. Ortadaki kubbe, diğerlerinden daha yüksektir. Payeleri, birbirlerine ve gerilerindeki duvarlara bağlayan sivri kemerlerin içlerinde ahşap gergiler vardır. Revak birimlerini birbirinden ayıran kemerlerin üst kesimine birer gergi daha yerleştirilmiştir. Medresenin revaka bakan cephesindeki pilasterlerin üst kesimlerinde, payeler üzerindeki devşirme silmelerin benzerleri görülmektedir. Revakın doğu cephesinde, mermerden, şebekeli bir korkuluk; diğer açıklıklarında ise, sonradan yapılmış demir parmaklıklar yer almaktadır.

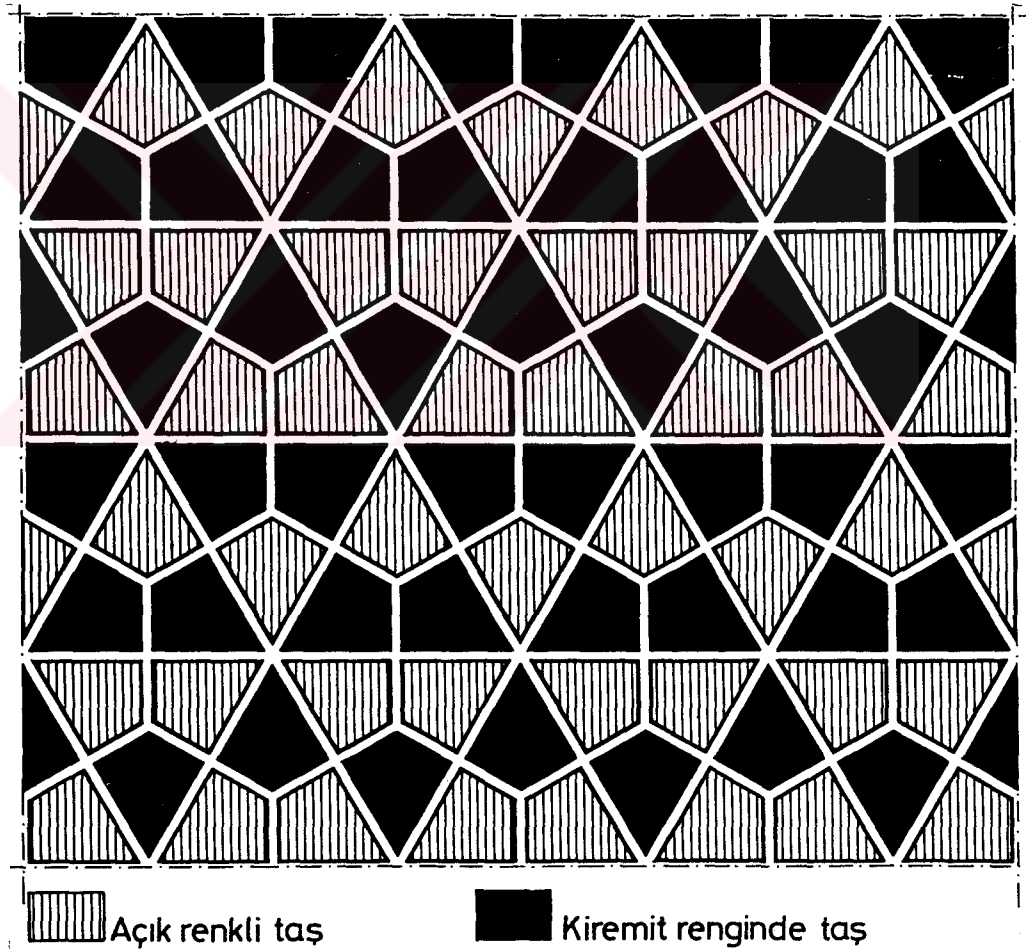
Medresenin revaka bakan duvarları üzerinde, revaka açılan iki pencere ve beş kapı vardır (Resim 10). Revakın doğu ve batı birimlerine isabet eden iki pencere, medresenin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki hücrelere açılmaktadır. Ortadaki revak biriminde

¹ A. Gabriel, bu kesimde çini süslemelerin de bulunduğunu söylemektedir (Bkz. A. Gabriel, a.g.e., s.56,58.). Günümüzde, bu süslemelere ait herhangi bir iz mevcut değildir.

² Bkz. S. Çetintaş, a.g.e., s.6; E.H. Ayverdi, a.g.e., s.241-242.

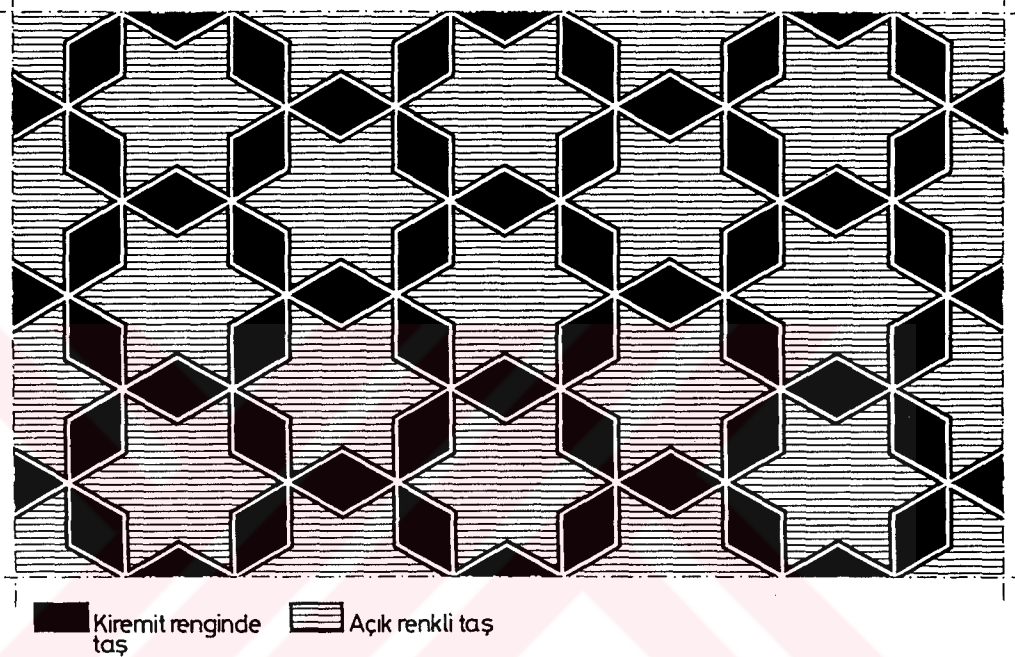
³ Bkz. A. Gabriel, a.g.e., s.56.

yer alan kapıdan, kuzey-güney yönlü bir beşik tonozla örtülü dikdörtgen planlı bir mekâna geçilmektedir. Mekânın doğu ve batı duvarlarının kuzey uçlarında, merdiven sahanlıklarına açılan birer kapı vardır. Bu iki kapı açıklığı, sonradan örülerek kapatılmıştır. Bu mekân, güney duvarı üzerindeki, yuvarlak kemerli iki açıklıkla medresenin kuzey koridoruna bağlanmaktadır. Ortadaki revak biriminin iki yanındaki ikişer kapıdan, orta revak birimine yakın olanlar merdiven sahanlığına; diğer iki kapı ise, kuzey-güney yönlü bir beşik tonozla örtülü birer dehlize açılmaktadır. Bu dehlizler, medresenin kuzey koridoru ve kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki ikişer hücreyle bağlantılıdır. Medresenin revaka açılan kapı ve pencereleri, dikdörtgen açıklıklar şeklindedir. Yekpare mermerden yapılmış atkı ve söveleri silmelerle kademelendirilmiştir. Atkı taşlarının, cepheden bir miktar taşıntı yapması dikkati çekmektedir. Atkı ve söveler üzerindeki silmelerin yanısıra, atkı taşlarının cepheden taşıntı yapması, yapının inşa edildiği döneme ters düşen özelliklerdir. Bu özellikler, atkı ve sövelerde devşirme malzemelerin kullanıldığını ya da bunların 1904 onarımında yenilendiğini düşündürmektedir.

Şekil 7- Bursa Murad Hüdavendigâr Medresesi. Revakın doğu cephesinde yer alan süsleme

Caminin orta avlusunu örten kubbenin üzerine oturduğu dikdörtgen hacimin doğu, batı ve kuzey kenarları boyunca uzanan koridor, yuvarlak kemerli tonozlarla örtülüdür. Tonoz içlerine çok sayıda ahşap gergi yerleştirilmiştir. Orta avluyu sınırlayan duvarlar üzerinde, kubbe boşluğuna açılan, yuvarlak kemerli ikişer büyük açıklık mevcuttur. Bu açıklıklar, son onarımlardan birinde örülerek iptal edilmiştir¹. Doğu ve batı koridorunun güney ucunda, medresenin güney duvarı üzerinde, yuvarlak kemerli birer pencere mevcuttur. Koridora bakan duvarların üst kesiminde, tonoz başlangıcına yakın yükseklikte silmeler görülmektedir.

Şekil 8- Bursa Murad Hüdavendigâr Medresesi. Revakın batı cephesinde yer alan süsleme.

Medresenin doğu ve batı kanadında, koridorlara birer kapı ile açılan altışar öğrenci hücresi vardır. Dikdörtgen şekilli kapı açıklıklarının, yekpare mermerden yapılmış söve ve atkıları, silmelerle kademelendirilmiştir (Resim 11). Atkı taşlarının duvardan bir miktar taşınıtması yapıldığı görülmektedir. Öğrenci hücrelerinin tümü, koridorlara dik, yuvarlak kemerli birer tonoz ile örtülüdür. Hücrelerin dışarıya açılan birer pencereleri vardır. Batı kanadındaki hücrelerden, güneyden itibaren beşinci hücrenin kuzeybatı köşesinde, sonradan inşa edildiği anlaşılan bir ocak mevcuttur² (Resim 12). Doğu kanadında da,

¹ A. Gabriel, bu açıklıkların 1904 onarımında kapatıldıklarını söylemektedir (Bkz. A. Gabriel, "Bursa'da Murad I Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", *Vakıflar Dergisi*, sayı:II, 1942, s.39.). S. Çetintaş da bu açıklıkların, Texier'in planında açık olarak işaretlendikleri halde, Wilde'in planında kapalı olduklarını, bu nedenle de bunların, 1904 onarımında kapatılmış olabileceklerini belirtmektedir (Bkz. S. Çetintaş, a.g.e., s.5.).

² E. H. Ayverdi, öğrenci hücrelerinde ocak bulunmadığını; çatıda da hiçbir baca izine rastlanmadığını söylemektedir (Bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşei Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.238.). Her hücrede bir ocak bulunduğunu iddia eden S. Çetintaş ise, çizdiği restitüsyon planında, her hücrenin güney duvarı üzerine, yarım daire profilli birer ocak işaretlemiştir (Bkz. S.

güneyden itibaren beşinci hücrenin kuzeydoğu köşesinde, baca izine benzeyen bir çıkıntı mevcuttur¹. Öğrenci hücrelerinin sadece birkaçında niş bulunduğu görülmektedir. Medresenin doğu ve batı kanatlarının kuzey uçlarında ikişer hücre daha vardır. Doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı bu mekânların girişleri, revaklar ile medresenin kuzey koridoru arasındaki bağlantıyı sağlayan geçiş mekânlarına açılmaktadır. Diğer hücrelerden daha büyük olan bu mekânların kuzey ve güney duvarlarında, üzerlerine destek kemeri oturtulmak amacıyla inşa edilmiş izlenimi veren birer pilaster vardır. Bu mekânlardan kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yer alan ikisinde, biri revaka, diğeri dışarıya açılan ikişer pencere bulunmaktadır.

Medresenin doğu ve batı koridorlarının güney uçlarına açılan iki kapıdan dar birer dehlize girilmektedir. Bu iki dehliz, mihrap nişinin üst kesimine inşa edilmiş, küçük, kubbeli mekânda birleşmektedir. Bu dehlizlerin, harimin doğu, batı ve güney duvarları içine yerleştirildiği görülmektedir. Dehlizler, dörder mazgal pencereden ışık almaktadır. Mihrap nişinin üstünde yer alan küçük mekân, pandantiflerle geçilmiş bir kubbe ile örtülüdür ve kuzey ve güney duvarları üzerindeki birer pencereyle aydınlanmaktadır. Mekânın kuzey duvarı üzerindeki, harime açılan yuvarlak kemerli pencere, bugünkü şeklini, 1904 yılındaki onarımında almış olmalıdır².

Cami ve medresenin aynı çatı altında yer aldığı bu yapı, bazı araştırmacılarca, mimari özellikleri, inşa malzemesi ve tekniği dikkate alınarak bir Bizans sarayına veya bir kiliseye benzetilmek istenmiştir³. Bu iddiaların, genellikle XX. yüzyıldan önce yayımlanmış kaynaklarda yer alması dikkati çekmektedir. Bu iddiaları ortaya atan araştırmacıların, Türk sanatını yeterince tanımamaları nedeniyle böyle bir yanılıya düştüklerini sanıyorum⁴. Anadolu'da, burada olduğu gibi, cami ve medresenin aynı çatı altında, farklı katlarda yer aldığı başka bir örnek mevcut değildir. Ancak, burada, cami ve medresede uygulanan plan şemalarının, bu tarihten önce veya sonra inşa edilmiş birçok örnekte denendiği görülmektedir. Dolayısıyla, yapının zemin katında ve birinci katındaki plan şemaları, bir Bizans kilisesi veya bir Venedik sarayı planından çok, bir tabhaneli cami ve bir medrese planını çağrıştırmaktadır. Kaldı ki, devşirme Bizans mimari parçaları, Türk mimarisinin her döneminde ve farklı yapı türlerinde, inşaat malzemesi olarak kullanılmıştır.

Cetintaş, a.g.e., s.5, lev.5.). Ancak, bugün duvarlarda, ocak bulunduğu dair herhangi bir iz mevcut değildir.

¹ E. H. Ayverdi, sadece iki hücrede yer alan bu baca izlerinin, alt kattaki tabhane mekânlarına ait nefesliklerin devamı olduğunu söylemektedir (Bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.238.). Bu bacaların, alt kattaki mekânların tonozları üzerine açılmış deliklerden itibaren başlaması, bunların ocaklara ait bacalar olamayacağını göstermektedir.

² E.H. Ayverdi, ilk yapıda, burada bir mazgal pencere olduğunu belirtmektedir (bkz. **Aynı eser**, s.251.).

³ Bkz. C. Texier, **Description de L'Asie Mineure**, I, Paris, 1839, s.64 (zikreden: E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.234); Stephan Gerlach, **Türkisches Tag-Buch**, Frankfurt-am- Mayn, 1674, s.259 (zikreden: A. Gabriel, a.g.e., s.59, dipnot 2); Reinhold Lubenau, **Beschreibung der Reisen**, II, Königsberg, 1930, s.84 (zikreden: A. Gabriel, **Aynı yer**); Vital Cuinet, **La Turquie d'Asie**, IV, Paris, 1894, s.127-128 (zikreden: A. Gabriel, **Aynı yer**).

⁴ Nitekim, Texier, 1862 yılında yayımladığı ikinci kitabında, yapının bir Bizans kilisesi veya bir Venedik sarayına benzemesine rağmen, Murad Hüdavendiğâr tarafından inşa ettirildiğini kabul etmektedir (Bkz. C. Texier, **Küçük Asya**, c.I, çev. Ali Suat, İstanbul, 1339, s.232.).

Yapının inşa kitabesi yoktur. Medrese, cami ve imaret için Cemaziyelahir 787/Temmuz 1385 tarihinde düzenlenmiş ortak vakfiyeden, banisinin I. Murad olduğu anlaşılmaktadır¹. Ancak, vakfiyede inşaatın başlama ve bitiş tarihleri hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Yapının tanıtıldığı yayınlardan bazılarında, tarih yazarlarının verdiği bilgiler kaynak gösterilerek, inşaata 767/1365-66 yılında başlandığı belirtilmekte; bazı yayınlarda ise, bu tarih inşaatın tamamlandığı yıl olarak gösterilmektedir². A. Gabriel, inşaata 767/1365-66 yılında başlandığını ve inşaatın, vakfiyenin düzenlendiği 1385 yılında tamamlanmış olabileceğini söylemekte; inşaatın yaklaşık 20 yıl devam etmesini ise, Murad Hüdavendigâr'ın bu tarihlerde Avrupa'daki seferlere katılmasına bağlamaktadır³. Sonuç olarak, vakfiyenin düzenleniş tarihini dikkate alarak, inşaatın 1385 yılından bir süre önce tamamlandığını kabul etmek mümkün görünmektedir.

C. Baltacı, medresenin payesinin, 924/1518 yılından önce otuzlu, 960/1552-53 de kırklı, 976/1568-69 da ellili, 1062/1652-53 de ise altmışlı olduğunu, kaynaklara dayanarak nakletmekte ve medresede müderrislik yapmış otuzyedinci zatın adını vermektedir⁴.

¹ Vakfiye hakkında bilgi için bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Murad I. Tesisleri ve Bursa İmaret Vakfiyesi", *Türkiyat Mecmuası*, c.X, 1953, s.217-234.

² E. H. Ayverdi, *Aşık Paşa-zâde, Neşrîve Hoca Sadeddin Efendi'ye atıfta bulunarak inşaata 767/1365-66 yılında başlandığını* (Bkz. E.H.Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşei Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.231,232.); Mustafa Bilge, *Oruç Bey Tarihi*'ni kaynak göstererek; Cahid Baltacı ise, *Hıbrî'nin Defter-i Ahbâr*'ına dayanarak yapının 767/1365-66 yılında inşa edildiğini söylemektedir (Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.95; C. Baltacı, a.g.e., s.249.).

³ Bkz. A. Gabriel, a.g.e., s.59.

⁴ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.250-253. M. Bilge de medresenin payesinin XVII. yüzyıl başında altmışlı olduğunu belirtmekte ve medresede müderrislik yapmış beş zatın adını sıralamaktadır (Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.97,98-99.).

4- BURSA, YILDIRIM MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Şubat 1993, Ağustos 1994

Resim no: 13-18

Yıldırım Senti'nde, Yıldırım Caddesi ile Cümlekapı Caddesi'nin kesiştiği köşededir. Yapı, bir cami, bir hamam, bir darüşşifa, bir türbe ve bir imareten oluşan büyük bir külliye parçasıdır¹. Eski belgelerden, medresenin değişik tarihlerde onarım geçirdiği bilinmektedir². Son olarak, 1951 yılında onarılan medrese, 1953 yılından bu yana Verem Savaş Dispanseri olarak kullanılmaktadır³.

Caminin kuzeybatısında yer alan medrese, dikdörtgen planlıdır (Şekil 9)(Resim 13). Dikdörtgenin güney kenarı ortasına yerleştirilen, eyvan şekilli dersane, dışa çıkıntı yapmaktadır (Resim 14). Doğudan batıya doğru eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle, üzerine medresenin inşa edildiği alan, batısına bir istinat duvarı çekilerek tesviye edilmiş ve inşaatı uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Ancak, yine de arzulanan sonuca ulaşamadığı; ikinci bir istinat duvarı inşa edilerek, medresenin batı cephesinin bu duvar üzerine oturtulduğu görülmektedir.

Batı cephesi, arazinin eğimi nedeniyle oldukça yüksektir. Cephe duvarlarının, temele yakın kesimleri moloz taşlarla; üst kesimleri ise, üç sıra tuğla, bir sıra düzgün kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Düzgün kesme taşlar, dikey yerleştirilmiş birer tuğlayla kasetlenmiştir. Bu cephe üzerinde, herbiri bir hücreye açılan, basık kemerli dokuz pencere açıklığı yer almaktadır⁴. Pencereler, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş tuğla ve taş malzemeyle inşa edilmiş, sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Pencere alınlıklarındaki süslemeler, tuğla ile yapılmış, yer yer taş malzeme de kullanılmıştır⁵. Cephenin güney köşesinden itibaren birinci, ikinci, üçüncü ve altıncı pencerelerin alınlıklarında, tuğlanın yanısıra taş malzeme de kullanıldığı görülmektedir. Cephe duvarı, iki sıralık bir kirpi saçakla son bulmaktadır.

Güney cephesinin, köşelere yakın kesimlerinde, köşe hücrelerine açılan, basık kemerli birer pencere yer almaktadır. Her iki pencerenin alınlıklarının sivri kemerlerinde de tuğla ve kesme taş dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Cephenin doğu köşesine yakın

¹ Külliye'nin vaziyet planı için bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, c.I, fig.26. Vakfiyesinde ikinci bir medreseden söz edilmektedir. Ancak, bugün, külliye'de ikinci bir medreseye ait herhangi bir iz mevcut değildir (Vakfiye hakkında bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibaldnâmesi", *Vakıflar Dergisi*, sayı:8, 1969, s.37-46.).

² Onarımlar için bkz. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşei, Osmanlı Mimârisinin İlk Devri.*, s.422-424.

³ Son onarım hakkında bilgi için bkz. Sedat Çetintaş, *a.g.e.*, s.31-37, lev.36-47.

⁴ Medresenin onarım öncesi çizilen planlarında, kuzeybatı köşesindeki mekânın, helâ olarak işaretlendiği; bu nedenle de batı duvarı üzerinde üç penceresinin bulunduğu görülmektedir (Bkz. S. Çetintaş, *a.g.e.*, lev.36-37; A. Gabriel, *a.g.e.*, fig.30.). Medresede, dersane mekânı dışında yirmi hücre bulunduğu halde, eski belgelerde ondokuz hücre ve helâlardan söz edilmesi, bu mekânın helâ olabileceğini göstermektedir (Bkz. S. Çetintaş, *a.g.e.*, s.31.). Batı cephesi üzerindeki, helâyâ ait üç pencereden ikisi, son onarımda kapatılmış; bu onarım sırasında, batı duvarının kaplamaları da yenilendiği için günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

⁵ Yapıdaki süslemeler için bkz. Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s.435-445.

olan pencerenin alınlığının hemen üstünde, yatay dikdörtgen şekilli bir pano mevcuttur (Şekil 10). Bir zencirek şeridiyle çerçevelenmiş panoda, taş ve tuğla malzeme ile yapılmış geometrik örnekli süslemeler yer almaktadır. Güney cephesinin ortasında, cepheye bitiştirilmiş, eyvan şekilli derslane mekânı bulunmaktadır. Medresenin güney cephesi ile dershanenin dış cephe duvarları, malzeme ve inşa tekniği açısından, doğu cephesindeki düzeni tekrarlamaktadır. Cephenin, derslane mekânı dışında kalan doğu ve batı kesimleri bir kalkan duvarı ile yükseltilmiştir. Dershanenin batı cephesinin alt kesimindeki istinat duvarı, cepheden taşıntı yapmaktadır. Derslane mekânının doğu, batı ve güney cephelerindeki ikişer pencere, sivri kemerli birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Bu pencerelerden, batı cephesinin kuzeyindeki hariç, diğerlerinin alınlıklarında, taş ve tuğla malzeme ile yapılmış süslemeler bulunmaktadır. İki çökertme arasındaki kemer köşeliklerine, sivri kemerli birer pencere yerleştirilmiştir.

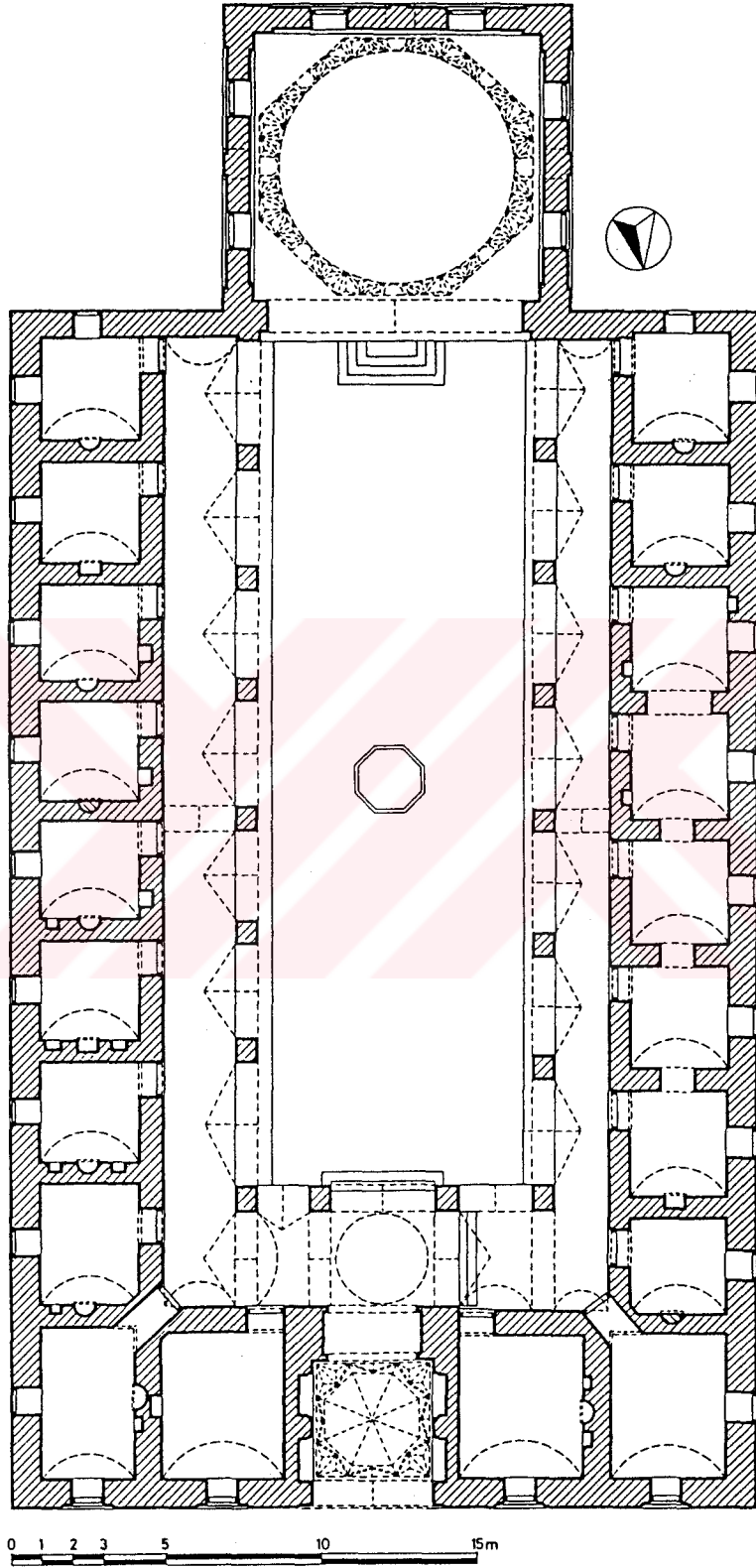
Medresenin doğu cephesi, arazi eğimi nedeniyle oldukça alçaktır (Resim 13). Cephe duvarı, yapının batı ve güney duvarlarındakine benzeyen malzeme ve teknikle inşa edilmiştir. Ancak, hatıllardaki tuğla sırası bir ile üç arasında değişmektedir. Bu cephe üzerinde, basık kemerli dokuz pencere açıklığı yer almaktadır. Her bir pencerenin sivri kemerli alınlığında, tuğla ve taş malzeme ile yapılmış geometrik süslemeler vardır (Şekil 11-17).

Kuzey cephesi, diğer cephelerden farklı olarak, kesme taşlarla kaplanmıştır (Resim 13). Cephenin, yaklaşık orta kesiminde, dışa açılan bir giriş eyvanı ve eyvan başlangıç kemerinin sağında ve solunda ikişer pencere açıklığı yer almaktadır. Batı köşesine yakın ilk pencere, son onarımdan önceki bir tarihte, köşedeki tuvalet mekânına açılan bir kapı şekline dönüştürülmüştür¹. Ancak, son onarımda bu açıklığın yeniden pencereye çevrildiği görülmektedir. Cephedeki, düz atkılı pencere açıklıkları, silmelerle kademelenmiş dikdörtgen çökertmeler içine alınmıştır. Pencerelerin atkı, söve ve eşikleri mermerdendir. Köşelere yakın pencerelerde atkı, söve ve eşiklerin dış yüzleri mukarnaslarla; diğer ikisinde ise, silmelerle şekillendirilmiştir (Şekil 18-21). Her pencerenin, sivri kemerli birer alınlığı vardır. Eyvan kemerinin doğusundaki ilk pencerenin alınlığında bir kabara ile iki küçük rozet yer almaktadır. Kabaranın üzerinde, beş kollu bir yıldız; rozetlerin üzerinde ise, birer stilize çiçek motifi görülmektedir. Eyvan kemerinin batısındaki ilk pencerenin alınlığında ise, dikdörtgen şekilli boş bir levha ile bunun iki yanında birer rozet yer almaktadır. Bu pencerenin alınlığını sınırlayan sivri kemerin kilit taşı üzerinde bir palmet motifi, iki yanında da birer rozet vardır. Ayrıca, bu pencere ile batıdaki pencerenin arasında, araştırmacıların “*güneş kursu*” olarak tanımladıkları, kalınca bir silmeyle oluşturulmuş, içi boş bir daire mevcuttur². Kuzey cephesinde, giriş eyvanının yer aldığı orta kesim daha yüksektir. Cephenin iki yanındaki duvarlar, birer kalkan duvarı ile yükseltilmiştir. Son onarımdan önce çekilmiş fotoğraflarda, cephe duvarının yanlara doğru alçalarak devam ettiği görülmektedir³.

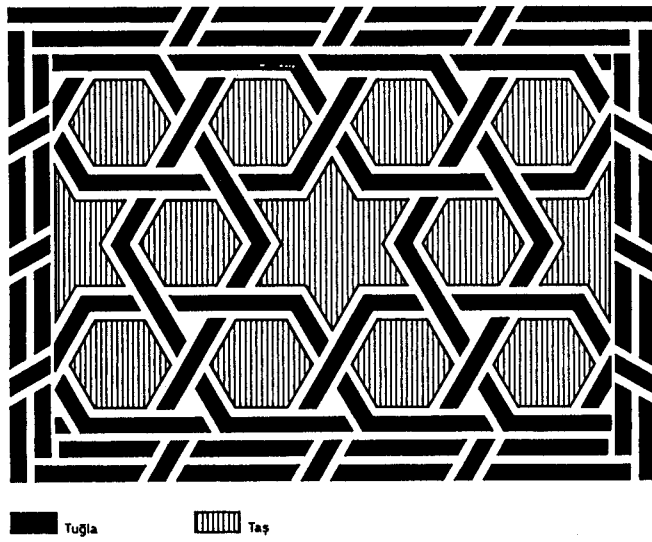
¹ Bkz. S. Çetintaş, a.g.e., s.32, Res.43 ve Lev.38-39; E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârisinin İlk Devri...*, s.451.

² Bkz. S. Çetintaş, a.g.e., s.35; E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârisinin İlk Devri...*, s.451.

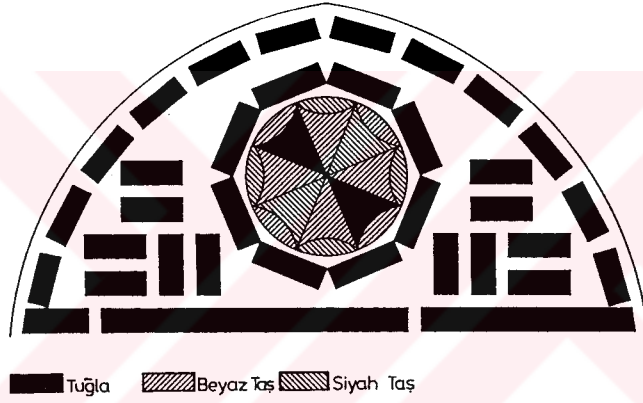
³ Fotoğraf için bkz. S. Çetintaş, a.g.e., Resim 43. S. Çetintaş, cephenin bu görünümü, 1948 onarımında aldığını söylemektedir (Aynı eser, s.32.).

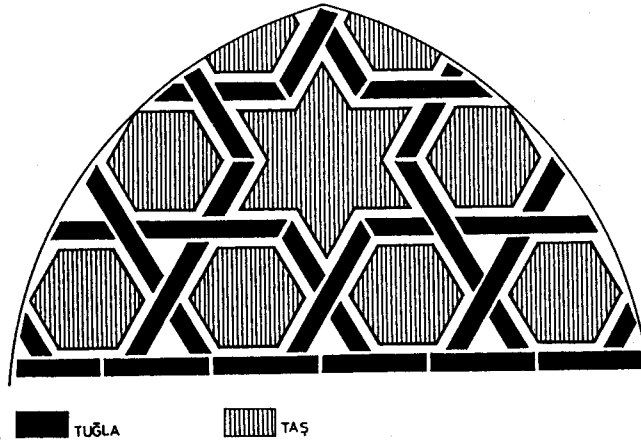
Şekil 9- Bursa Yıldırım Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Şekil 10- Bursa Yıldırım Medresesi. Güney cephesindeki süsleme panosu.

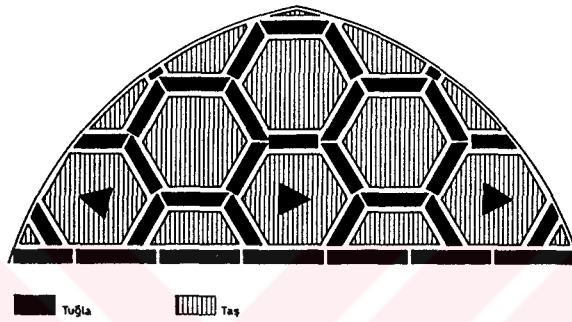
Şekil 11- Bursa Yıldırım Medresesi. Dershane'nin doğu duvarı üzerindeki pencerelerden güneydeki alınlığında yer alan süsleme.

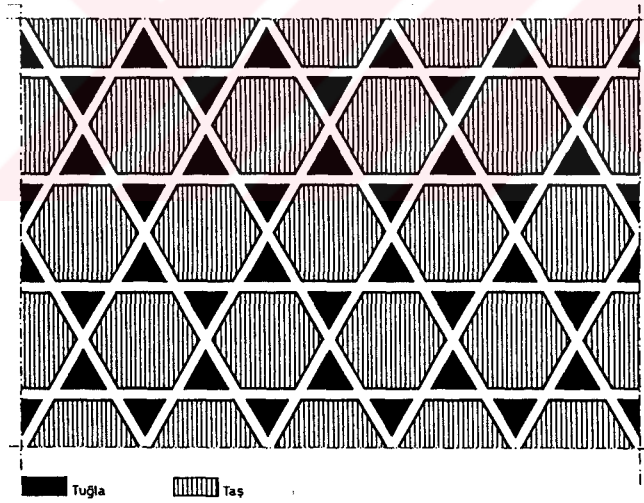
Şekil 12- Bursa Yıldırım Medresesi. Pencere alınlıklarında yer alan süsleme örneklerinden.

Kuzey cephesini tam ortalamayan giriş eyvanının kemeri, silmelerle kademelenmiş bir çökertme içindedir. Köşelerde, daire profilli sütunçeler vardır. Kare planlı eyvanın doğu ve batı duvarlarında, yan yana yerleştirilmiş ikişer mihrabiye yer almaktadır.

Mihrabiyelerin herbiri, dikdörtgen şekilli birer çökertme içindedir (Şekil 22). Dikdörtgen profilli mihrabiye nişlerinin köşelerinde, altıgen profilli birer sütunçe vardır. Nişleri örten kavsaralar mukarnashlıdır ve birer sivri kemer ile kuşatılmıştır. Kavsara kuşatma kemerlerinin kilit taşları üzerinde birer palmet motifi mevcuttur. S. Çetintaş ve A. Gabriel'in planlarında, girişe yakın karşılıklı iki mihrabiye nişinin dip duvarlarında, arkalarındaki mekânlara açılan birer pencere açıklığı bulunmaktadır¹. S. Çetintaş'ın sonradan açılmış olduğunu düşündüğü bu pencereler, son onarımda kapatılmıştır². Kare planlı eyvan, geçişi üçgen bir kuşakla sağlanmış, sekiz dilimli bir kubbe ile örtülüdür³. Eyvanın dip duvarındaki, basık bir kemerle örtülü giriş açıklığından medreseye girilmektedir. Giriş açıklığının, aşırı yüksek ve geniş (4.00m x 2.85m) oluşu yadırganmakta ve buna mantıklı bir açıklama bulunamamaktadır.

Şekil 13- Bursa Yıldırım Medresesi. Pencere alınlıklarında yer alan süsleme örneklerinden.

Şekil 14- Bursa Yıldırım Medresesi. Pencere alınlıklarında yer alan süsleme örneklerinden.

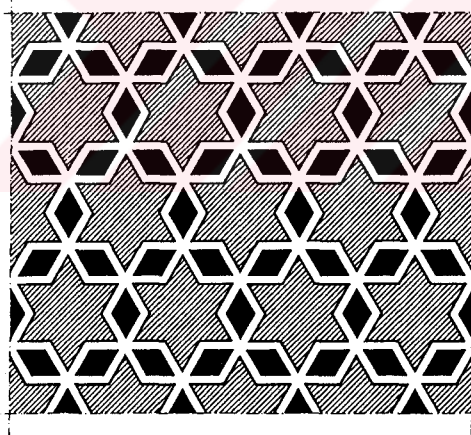
Uzun kenarı kuzey-güney yönlü dikdörtgen bir plana sahip avlunun, doğu, batı ve kuzey kanadı revaklıdır. Son onarım öncesinde, kuzey revakının sağlam; diğer iki revakın

¹ Bkz. Aynı eser, lev.36; A. Gabriel, a.g.e., fig.30.

² Bkz. S. Çetintaş, a.g.e., s.34.

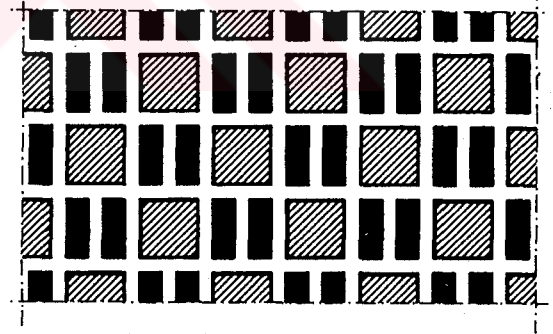
³ A. Gabriel'in planında bu mekânın, yelpaze pendantsifler üzerine oturan bir kubbe ile örtülü olduğu görülmektedir (Bkz. A. Gabriel, a.g.e., fig.30.).

ise, tamamen yıkık olduğu bilinmektedir¹. 1947 yılında başlayan onarım sırasında, temizlik çalışmaları yapılırken, avluda bulunan iki mermer sütun parçasına dayanarak, doğu ve batı revaklarının da mermer sütunlarla taşındığına karar verilmiş ve restorasyon projeleri buna göre hazırlanmıştır². Ancak, avluda, daha sonraları yapılan temel sondajlarında, yaklaşık kare kesitli desteklerin izlerine rastlandığından, sütunların yerine bugün görülen payeler inşa edilmiştir (Resim 15). Avlunun ortasındaki havuz son onarımda yapılmıştır. Onarım öncesinde, avluda bir şadırvanın bulunduğu bilinmektedir³. Revakları taşıyan destekler, revak cepheleri ve destekleri birbirlerine bağlayan sivri kemerler, bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Desteklerin eşit aralıklarla yerleştirilmediği görülmektedir. Son onarımda, kemer içlerine ve desteklerle hücre duvarları arasında ahşap gergiler yerleştirilmiştir. Batı revakı, arazideki eğim nedeniyle, doğu revakından daha dardır ve zemini, avlunun ve doğu revakının zemininden daha düşük kottadır. Doğru ve batı revakı, kuzey-güney yönlü, yuvarlak kemerli bir tonozla örtülüdür. İki kanatta da, ortada yer alan dördüncü destek ile hücre duvarları arasında birer destek kemeri vardır. Kuzey revakı, destekleri kuzeydeki mekânların duvarlarına bağlayan kemerlerle üç birime ayrılmıştır. Ortadaki birim, geçişi pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Pandantiflerin tamamı ile kubbe iç yüzeyinin önemli bir bölümü mukarnaslarla bezenmiştir (Resim 16). Kubbe göbeği, ışınsal düzende, üçgen kesitli dilimlerle şekillendirilmiştir. Kubbe kasnağı üzerinde, sivri kemerlerin tepe noktaları hizasında, yuvarlak kemerli birer pencere vardır. Avlunun kuzey revakının doğusundaki birim avluya paralel; batısındaki birim ise, avluya dik yuvarlak kemerli birer tonozla örtülmüştür⁴.

■ Tuğla ▨ Taş

Şekil 15- Bursa Yıldırım Medresesi.
Pencere alınlıklarında yer
alan süsleme örneklerinden.

■ Tuğla ▨ Taş

Şekil 16- Bursa Yıldırım Medresesi.
Pencere alınlıklarında yer
alan süsleme örneklerinden.

Avlu revaklarının gerisinde yer alan öğrenci hücrelerinin, revaka açılan birer kapıları vardır. Kapı açıklıkları, sivri kemerli birer çökertme içine alınmıştır. Kapıların

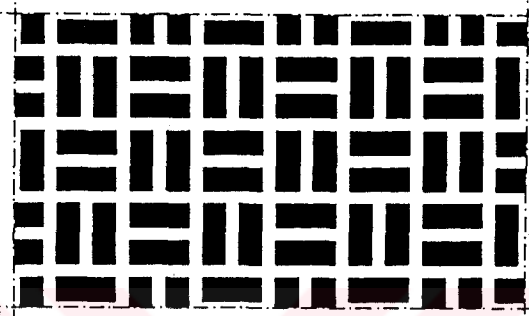
¹ Bkz. S. Çetintaş, a.g.e., s.32,33.

² Bkz. Aynı eser, s. 32,35 ve lev.37,41,43; E.H. Ayverdi, İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri..., s.448. A. Gabriel'in planında da doğu ve batı revaklarının sütunlarla taşındığı görülmektedir (Bkz. A. Gabriel, a.g.e., fig.30.).

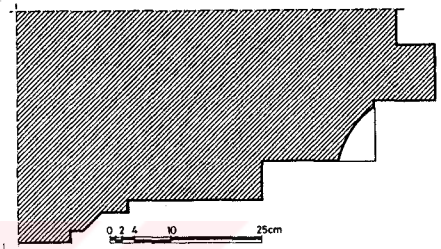
³ Bkz. A. Gabriel, a.g.e., s.73 ve fig.30.

⁴ A. Gabriel, medresedeki tonozların tuğla ile inşa edildiğini belirtmektedir (Bkz. Aynı eser, s.73.).

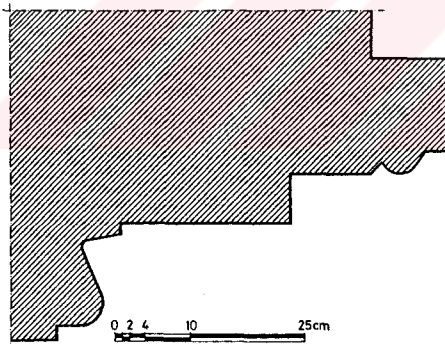
kemerleri ve söveleri ile çökertmelerin kemerlerinde, tuğla ve taşın dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir. Girişler üzerindeki alınlıkların bazılarında tuğla ile; bazılarında da tuğla ve taş ile yapılmış süslemeler vardır (Şekil 14,16,17,23,24). Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesindeki hücrelerin girişleri köşelere yerleştirilmiştir. Son onarımda, batı kanadındaki hücrelerden beş adedi, hücreleri birbirlerinden ayıran duvarlar üzerinde açılan kapılarla birleştirilmiştir. Kuzey kanadında, giriş mekânının iki yanında ikişer mekân vardır. Bu mekânlar, doğu ve batı kanadındaki hücrelerden daha büyüktür. Bu hücrelerden, kuzeybatı köşesindekinin helâ olarak kullanıldığı bilinmektedir (s.36, not 4)

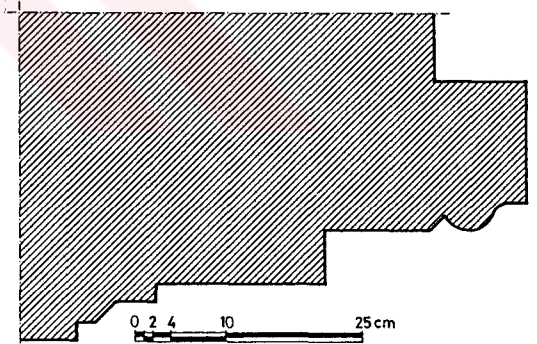
Şekil 17- Bursa Yıldırım Medresesi.
Pencere alınlıklarında yer
alan süsleme örneklerinden.

Şekil 18- Bursa Yıldırım Medresesi
Giriş cephesinin doğu kana-
dında, köşeye yakın pencere-
nin profili.

Şekil 19- Bursa Yıldırım Medresesi.
Giriş cephesinin doğu kana-
dında, girişe yakın pencere-
nin profili.

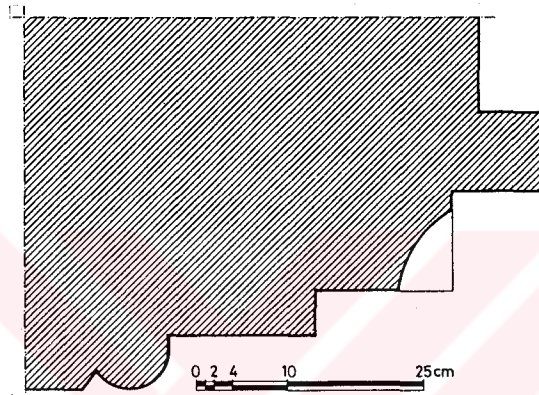
Şekil 20- Bursa Yıldırım Medresesi
Giriş cephesinin batı kana-
dında, girişe yakın pencere-
nin profili.

Öğrenci hücreleri, dış cephe duvarları üzerindeki birer pencereden ışık almaktadır. Köşe hücrelerinin ise, ikişer penceresi vardır. S. Çetintaş'ın rölöve planında, tuvalet mekânı hariç, her hücrede, hücreleri birbirinden ayıran duvarlar üzerinde yer alan, dikdörtgen profilli birer ocak bulunmaktadır¹. Ancak, hiçbir hücrede niş işaretlenmemiştir. Restitüsyon planında ise, ocakların yarım daire profilli olduğu ve iki yanlarına da dikdörtgen profilli birer niş yerleştirildiği görülmektedir². Bugün hücrelerde

¹ Rölöve planı için bkz. S. Çetintaş, a.g.e., lev.36.

² Restitüsyon planı için bkz, Aynı eser, lev.37.

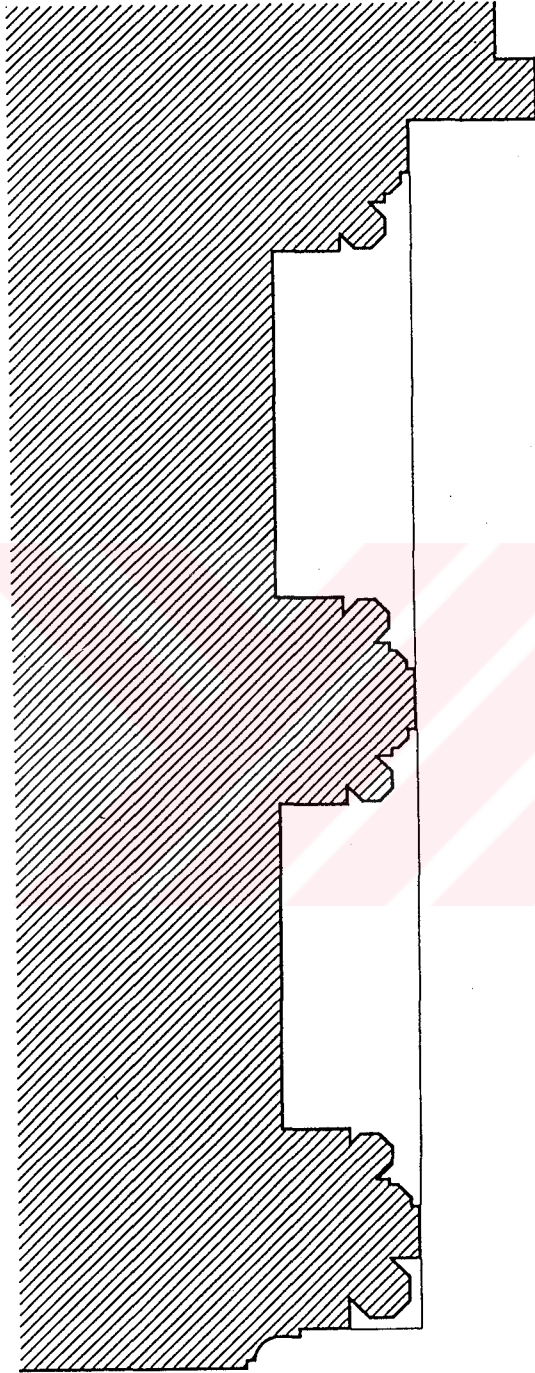
mevcut olan ocak ve nişler, ne rölöve ne de restitüsyon planına uymaktadır. Ocakların ve nişlerin bir kısmı kapatılmış, bir kısmı da, batı kanadındaki dört öğrenci hücrelerinde olduğu gibi, hücreleri birbirinden ayıran duvarlar üzerine kapı açıklıkları inşa edilirken yok edilmiştir. Mevcut olanlardan bazıları dikdörtgen; bazıları da yarım daire profillidir. Sadece, doğu kanadındaki hücrelerden, kuzeyden itibaren ikinci ve üçüncü hücreler ile giriş mekânının batısındaki hücrede yer alan ocak ve nişlerin form ve düzeni, S. Çetintaş'ın restitüsyon planında işaretlendiği gibidir. Ancak, son onarımda yenilenen bacalardan, tuvalet mekânı hariç, tüm hücrelerde ocak bulunduğu anlaşılmaktadır. Medresenin doğu, batı ve kuzey kanadında yer alan toplam yirmi hücrenin herbiri, kuzey-güney yönlü yuvarlak kemerli birer tonoz ile örtülmüştür.

Şekil 21 Bursa Yıldırım Medresesi. Giriş cephesinin doğu kanadında, girişe yakın pencerenin profili

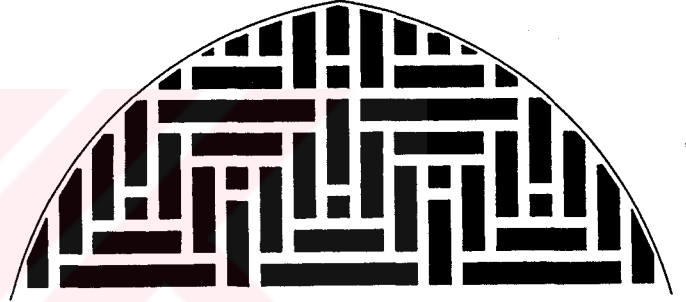
Avlunun güney kanadında, medresenin güney cephesine bitleştirilmiş, eyvan şekilli dersane mekânı yer almaktadır (Resim 17). Dersane mekânının avluya bakan kemeri ile cephesi üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Eyvan kemeri, mukarnaslı mermer konsollar üzerine oturmaktadır. Konsolların üst kesiminde, palmetlerden oluşan bir fisto şeridi vardır (Şekil 25). Eyvana, dört basamaklı bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Kare planlı eyvanın doğu, batı ve güney duvarları üzerindeki üçer pencere, sivri kemerli çökertmeler içine alınmıştır. Bu pencerelerden alt sırada yer alanlar dikdörtgen şekilli; üst sıradaki pencereler ise, sivri kemerlidir. Sekizgen kasnağın kenarları üzerindeki pencereler, yuvarlak kemerlidir. Eyvanın üzerini örten kubbeye geçiş, yüzeyleri mukarnaslarla bezenmiş pandantifler ve kubbe kasnağı üzerindeki üçgenlerden oluşan bir kuşakla sağlanmıştır¹(Resim 18).

¹ Medresede mevcut üç kubbenin dışı kurşun levhalarla kaplıdır. Onarım öncesi çekilmiş fotoğraflarda, bugün mevcut olan kasnakların üzerinde ikinci bir kasnak yer aldığı görülmektedir (Bkz. Aynı eser, Resim 43,45-49; E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, 761. Resim.). Ne zaman inşa edildiği bilinmeyen bu kasnaklar, kubbelerin kiremit ile örtülmesini sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Yapının inşa edildiği dönemin özelliklerini taşımayan bu kasnaklar, son onarımda yıkılmışlardır.

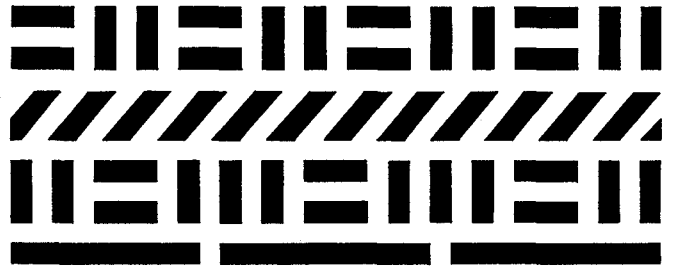
0 10 20 30 40 50cm

Şekil 22- Bursa Yıldırım Medresesi.
Taçkapı profi.

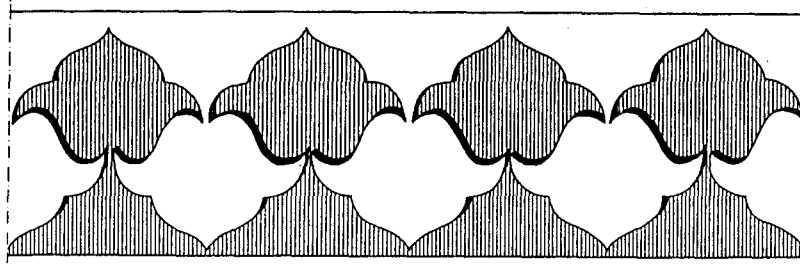
Tuğla

Şekil 23- Bursa Yıldırım Medresesi.
Hücre girişlerinin alınlıklarında
yer alan süsleme örneklerinden.

Tuğla

Şekil 24- Bursa Yıldırım Medresesi.
Hücre girişlerinin alınlıklarında
yer alan süsleme örneklerinden.

Şekil 25- Bursa Yıldırım Medresesi. Eyvan kemerinin oturduğu konsoldaki süsleme.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Ancak, Ramazan 802/Mayıs 1400 tarihli vakfiyede yapının adı geçmektedir¹. Vakfiyede, medresenin Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirildiği belirtilmiş, ancak tarih verilmemiştir². Mustafa Bilge, medrese inşaatının 791/1388-1389 yılında bitirildiğini **Kamil Kepeci**'den nakletmekte, ancak, bu kesin tarihin nasıl saptandığını belirtmemektedir³. Vakfiyede inşa tarihi verilmediğine göre, vakfiyenin düzenleniş tarihini dikkate alarak, medresenin XIV. yüzyılın son yıllarında Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirildiğini söyleyebiliriz⁴.

Vakfiyede, medresede **ulûm-u şerîyye, Arabîyye ve ilm-i mizan** dışında ders okutulmayacağı belirtilmiştir⁵. C. Baltacı, medresenin paye bakımından 963/1557 de kırklı, 980/1572-1573 de ellili ve 1004/1595-1596 dan sonra da altmışlı medreseler arasında yer aldığını belirtmekte ve medresede müderrislik yapan kırkdört zatın adını vermektedir⁶.

¹ Vakfiyenin bir sureti, **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'ndedir (Defter no. 205, s.45 vd.). Vakfiye E.H. Ayverdi tarafından yayımlanmıştır (Bkz. E.H. Ayverdi, E.H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", **Vakıflar Dergisi**, s.37-46.).

² **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler** adlı yayında medresenin, vakfiyede belirtildiği üzere, 1399 tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirildiği söylenmektedir (Bkz. N. Beşbaş-H. Denizli, **a.g.e.**, s.321.).

³ Bkz. Mustafa Bilge, **a.g.e.**, s.111 ve dipnot 620.

⁴ Yıldırım Bayezid hakkında bilgi için bkz. M. Halil Yinanç, "Bayezid I. Yıldırım" maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, c.II, s.369-392.

⁵ Bkz. E.H. Ayverdi, E.H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", **Vakıflar Dergisi**, s.42.

⁶ Bkz. Cahid Baltacı, **a.g.e.**, s.543-545.

6- BURSA, SUBAŞI EYNE BEY MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Ağustos 1994

Resim no: 19-23

Ulu Cami'nin güneyindeki Şeker Hoca Mahallesi'nde, Maksem'e çıkan caddeye bağlanan İnebey Sokak'tadır. Yapı, eski sicillerde, **Eyne Bey**, sonrakilerde **Hüseyin Çelebi Medresesi** adıyla anılmıştır¹. Medresenin 1683 yılında büyük bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır². Son onarımı 1965 yılında tamamlanan medrese, 1995 yılında **Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi** olarak kullanılmaktaydı.

Medresenin batısında, aynı zamanda inşa edilmiş bir hamam yer almaktadır. (Şekil 26)(Resim 19). Batı duvarının, hamamın ılıklik, sıcaklık ve su deposu bölümleri ile müşterek olan kesimleri, medrese hücrelerini nemden korumak amacıyla, diğer duvarlardan daha kalın inşa edilmiştir. Ancak, medrese hücrelerinin yine de nemden etkilendiği ve nemin önlenmesi için 36000 akçe harcadığı, kadı sicillerinden anlaşılmaktadır³. Bugün, batı duvarının güney kesiminde, medrese ile hamamı birbirinden ayıran, yaklaşık 7m derinliğinde, 70cm genişliğinde bir dehliz bulunmaktadır. Bu dehliz, 1683 tarihli kadı sicilinde sözü edilen onarımda açılmış olmalıdır.

Güney cephesinin ortasında, cepheden taşıntı yapan derslane mekânı yer almaktadır. Ancak, derslane mekânının doğu ve batısındaki, medresenin dış avluları olarak değerlendirilen alanları sınırlayan duvarlar nedeniyle, derslane mekânının taşıntısı farkedilmemektedir (Resim 19). Medresenin güney duvarı ile derslane mekânının dışa bakan duvarları, yer yer tuğlalarla kasetlenmiş moloz taşlarla inşa edilmiştir. Duvar dokusunda görülen tuğla hatılların bir kısmında tuğlalar, **yaba** motifi şeklinde düzenlenmiştir. Derslane mekânının doğu, batı ve güney duvarları üzerinde, alt sırada ikişer; üstte ise, birer pencere yer almaktadır. Alt sıradaki dikdörtgen şekilli ve demir parmaklıklı pencerelerin atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Bu pencerelerin tuğladan, sivri kemerli birer alınlıkları vardır. Üst sıradaki pencere açıklıkları, tuğladan sivri bir kemerle örtülmüştür. Medresenin güney duvarı üzerinde, derslane mekânının doğusunda ve batısında kalan kesimlerde de ikişer pencere açıklığı vardır. Bunlardan köşelere yakın olanlar, öğrenci hücrelerine; diğer iki pencere ise, doğu ve batı revaklarının güney ucuna açılmaktadır. E.H. Ayverdi, revaklara açılan bu açıklıkların, dış avlulara geçişi sağlayan birer kapı olduklarını söylemektedir⁴. Kaldı ki, bu iki açıklığın kesme taştan yapılmış atkı, söve ve eşikleri, bitişiklerindeki pencere açıklıklarından farklı olarak, açıklığın revaklara bakan yüzüne yerleştirilmiştir. Ayrıca, A. Gabriel'in planında,

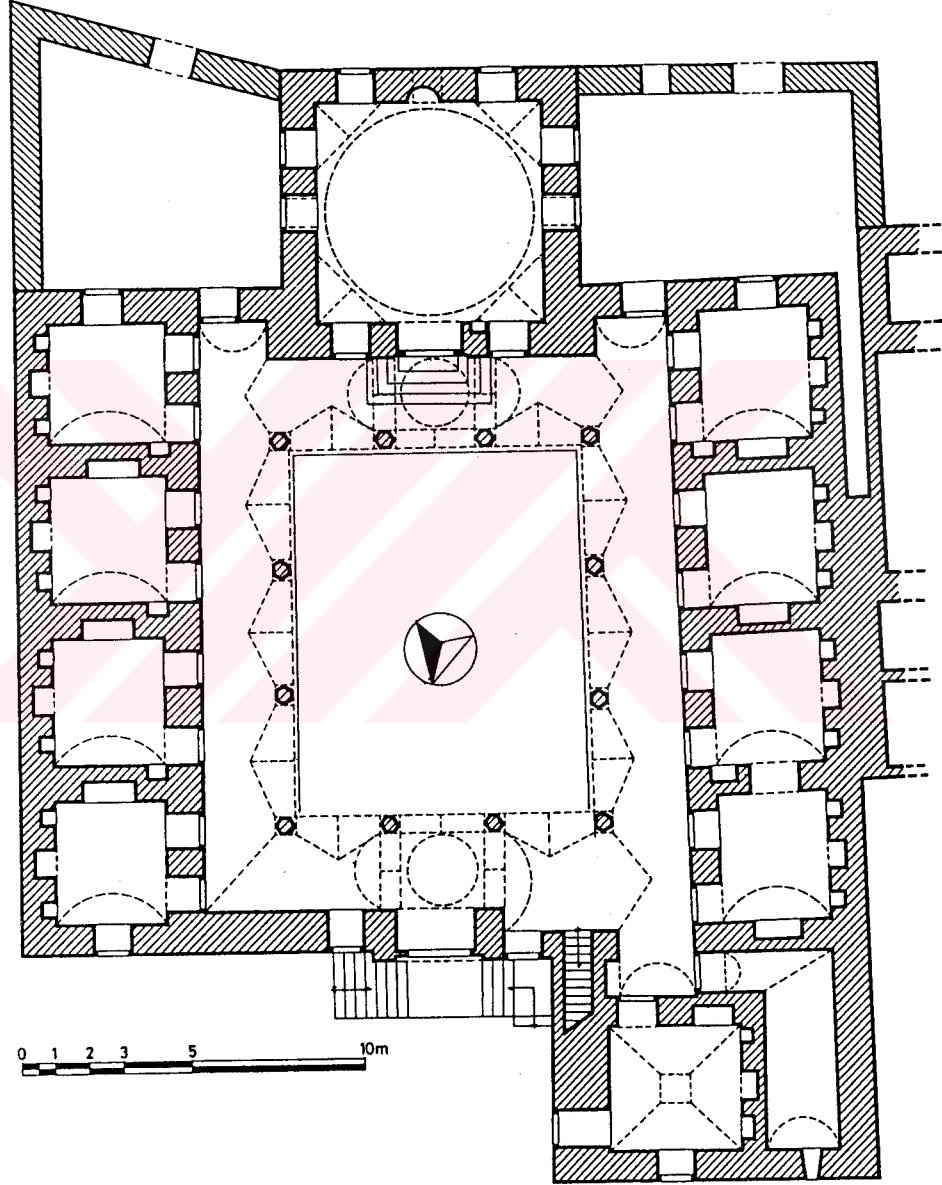
¹ Bkz. Memduh Turgut Koyunoğlu, **Anadolu'da Türkler Eti, Frig, Lid, Bitinya, İran, Roma, Bizans, Büyük Selçuk, Anadolu Selçuk ve Osmanlı Zamanında (İznik) ve Bursa Tarihi**, Bursa, 1935, s.156. E.H. Ayverdi, 21 Rebiyülahir (30 Mart 1683) tarihli bir kadı siciline dayanarak, Hüseyin Ağa'nın Subaşı Eyne Bey'in yaptırdığı bu medreseye, ayrı mütevellisi olan yeni bir vakıf tesis ettiğini ve onarttığını söylemekte; Şaban 909/Şubat 1504 bir kayıtle da medresenin Subaşı Eyne Bey tarafından inşa ettirildiğini belgelemektedir (E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşei Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.443.).

² Bkz. Aynı yer.

³ Bkz. Aynı yer.

⁴ Bkz. Aynı eser, s.445.

bunların birer kapı açıklığı şeklinde işaretlendikleri görülmektedir¹. Dershane mekânının doğu ve batısındaki dış avluların, dışa bakan kenarları birer kuşatma duvarıyla kapatılmıştır. Bu duvarların malzemesi, diğer dış cephe duvarlarının malzemesi ile aynıdır. Ancak, bu duvarlar üzerinde görülen bitişme çizgileri ve malzemenin farklı kullanımı, bu duvarların sonradan inşa edildiklerini düşündürmektedir. A. Gabriel'in planında, dış avlu duvarlarının hiç işaretlenmemiş olması; E.H. Ayverdi'nin planında ise, sadece birer düz çizgiyle gösterilmiş olmaları, bu araştırmacıların da bu konuda oldukları izlenimini uyandırmaktadır².

Şekil 26- Bursa Subaşı Eyne Bey Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

¹ Bkz. A. Gabriel, a.g.e., fig.105.

² Bkz. Aynı yer; E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, 758. Resim.

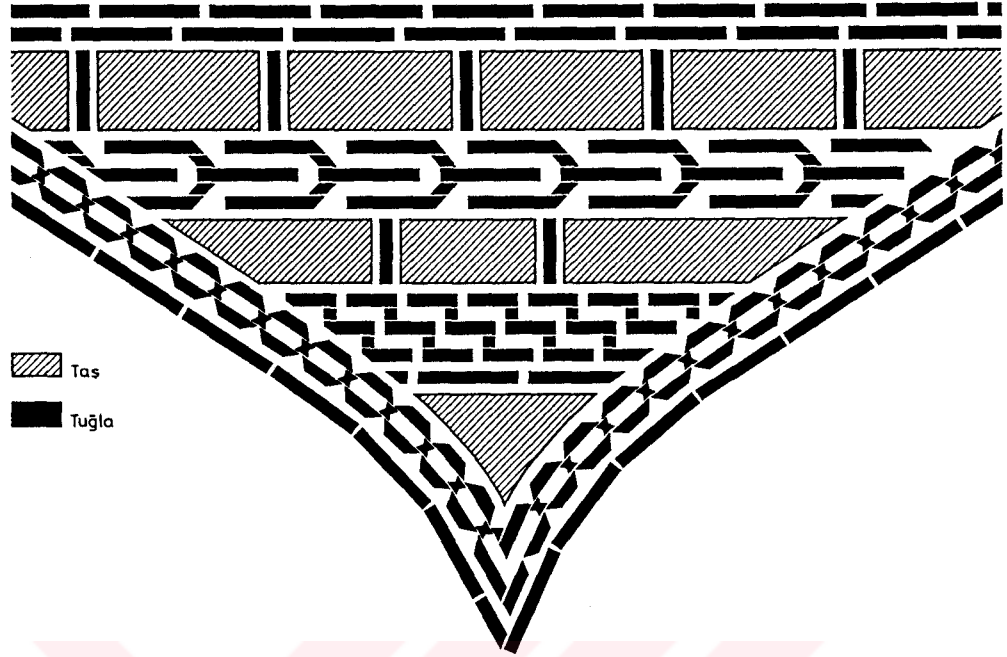
Doğu cephesinin duvar dokusu, güney cephesine benzemektedir. Bu cephe üzerinde herhangi bir açıklık mevcut değildir.

Kuzey cephesi de diğer cephelerdekine benzeyen malzeme ve teknikle inşa edilmiştir (Resim 20). Medresenin kuzeybatı köşesinde yer alan tuvaletle, bunun doğusundaki iki katlı mekân, cepheden taşıntı yapmaktadır (Resim 21). Tuvalet mekânının kuzey duvarı üzerinde bir mazgal pencere bulunmaktadır. İki katlı mekânın doğu ve kuzey duvarlarında, altlı üstlü yerleştirilmiş, dikdörtgen şekilli, demir parmaklıklı ikişer pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin, tuğladan sivri kemerli alınlıkları vardır. Ayrıca, doğu duvarının güney kesiminde, üst kata çıkılan merdivenleri aydınlatan üç mazgal pencere mevcuttur. Bu duvarın alt kesimindeki kaplamanın son onarımında yenilendiği dikkati çekmektedir. Bu kesimde, tuğladan sivri bir kemerle örtülü çeşme nişi yer almaktadır. Medresenin kuzey cephesinin, batıdaki taşıntı dışında kalan kesiminde üç pencere bulunmaktadır. Şekil ve malzeme bakımından diğerlerine benzeyen bu pencerelerden doğu köşesine yakın olanı öğrenci hücrelerine; diğer ikisi ise, kuzey revakına açılmaktadır. Bu cephe üzerinde yer alan pencerelerden bazılarının alınlıklarında, tuğla ile yapılmış süslemeler vardır. Medresenin girişi, revaka açılan iki pencerenin arasındadır. Giriş açıklığına iki yönlü bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Sivri kemerli bir çökertme içine alınmış giriş açıklığı, basık bir kemerle örtülüdür. Girişin eşik, söve ve kemeri mermerdendir. Kuzey duvarının batı kesimi, kuzeye doğru biraz taşıntılı inşa edilmiştir (Resim 20).

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı avlu, dört yönden revaklarla çevrilidir¹ (Resim 22). Revaklar, birbirlerine tuğladan sivri kemerlerle bağlanmış altıgen kesitli sütunlarla taşınmaktadır. Bu sütunların 1683 tarihindeki onarımda yenilendikleri bilinmektedir². Avlu ve dersane girişlerinin önündeki revak birimleri, pandantif geçişli birer kubbeyle; revakın diğer kesimleri ise, avluya paralel uzanan yuvarlak kemerli tonozlarla örtülmüştür (Resim 23). Revak kemerleri, tonozlarla aynı yükseklikte olduğundan, tonozlara girinti yapmaktadır. Dersane mekânının önündeki revak birimini örten kubbenin pandantifleri, dörder sıra mukarnasla bezenmiştir. Revakın avluya bakan cepheleri, düzgün kesme taşlarla kaplıdır. Kesme taş blokları arasında, dikey olarak yerleştirilmiş birer tuğla vardır. Ayrıca kemer köşeliklerinde, yatay konumdaki kesme taş sıraları arasında, tuğlalarla yapılmış bezemeler yer almaktadır (Şekil 27). Ancak, revakları taşıyan sütunlar 1683 yılındaki onarımda yenilendiğine göre, revaklar ve revak cephelerindeki bezemeler de bu tarihte yapılmış olmalıdır. XVII. yüzyılda yeniden inşa edilen revak cephelerinde, XIV-XV. yüzyılın süsleme özelliklerine sahip tuğla bezemelere yer verilmesi dikkati çekmektedir. Bu nedenle, tuğla süslemelerin, daha önce revak cephelerinde yer alanların taklit edilmesi ya da medresenin pencere alınlıkları ve duvarlarındaki benzer tuğla bezemelerin dikkate alınması suretiyle yapıldığını düşünmekteyim.

¹ A. Gabriel, avlunun üç yönden revaklı olduğunu söylemektedir. Ancak, çizdiği planda, avlunun dört yönden revakla çevrili olduğu görülmektedir. A. Gabriel'in neye dayanarak, avlunun üç yönden revakla çevrili olduğunu iddia ettiği anlaşılamamaktadır (Bkz. A.Gabriel, a.g.e., s.59 ve fig.105.).

² Bkz E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...*, s.443.

Şekil 27- Bursa Subaşı Eyne Bey Medresesi. Revak cephesinin kemer köşeliklerinde yer alan süsleme

Medresenin doğu ve batı kanadında, dikdörtgen planlı dörder öğrenci hücresi yer almaktadır. Son onarımda, batı kanadının kuzeyindeki son iki hücreyi birbirinden ayıran duvara bir kapı açılmıştır. Hücrelerin, revaka açılan birer kapı ve birer penceresi vardır. Güneydoğu ve güneybatı köşesindeki öğrenci hücrelerinin güney duvarlarında; kuzeydoğu köşesindeki öğrenci hücrelerinin de kuzey duvarlarında, diğer hücrelerden farklı olarak birer pencereleri daha mevcuttur. Hücrelere açılan kapı ve pencere açıklıklarının tümünün atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Hücrelerin herbiri, kuzey-güney yönlü, yuvarlak kemerli birer tonozla örtülmüştür. Doğu kanadındaki hücrelerin doğu duvarlarına; batı kanadındaki hücrelerin de batı duvarlarına birer ocak inşa edilmiştir. Hücrelerin herbirinde, ikisi ocakların iki yanında olmak üzere, sayıları iki ile dört arasında değişen, farklı büyüklükte nişler mevcuttur.

Medresenin kuzeybatı köşesinde yer alan tuvalet mekânının, batı revakına açılan bir kapısı, kuzey duvarı üzerinde de mazgal şekilli bir penceresi vardır. “L” şekilli mekânın üzeri, yuvarlak kemerli bir tonozla örtülüdür. Tuvalet mekânının doğusunda da bir öğrenci hücresi yer almaktadır. Batı revakına bir kapı ile açılan bu hücrenin, doğu ve kuzey duvarı üzerinde, dikdörtgen şekilli birer pencere bulunmaktadır. Batı duvarına, bir ocak ile ocağın iki yanına birer niş inşa edilmiştir. Güney duvarında da büyükçe bir niş vardır. Bir aynalı manastır tonozu ile örtülü olan bu hücrenin üzerinde ikinci bir kat yer almaktadır. Kütüphane olarak kullanıldığını düşündüğüm bu mekâna, alt kattaki hücrenin doğu duvarı içine inşa edilmiş bir merdiven ile çıkılmaktadır¹. Aynalı manastır tonozu ile

¹ Bu mekânı, E.H. Ayverdi de kütüphane olarak tanımlamıştır (Bkz. Aynı eser, s.444.). Kaldı ki, 1683 tarihli kadı sicilinde de bir kütüphaneden sözedilmektedir (Bkz. Aynı eser, s.443.).

örtülü olan üst kat mekânının kuzey ve güney duvarları üzerinde, dikdörtgen şekilli birer pencere açıklığı vardır.

Dershane mekânı, güney kanadının ortasındadır. Kuzey duvarı üzerinde, güney revakına açılan giriş açıklığı ile iki pencere yer almaktadır¹. Merdivenlerle çıkılan giriş açıklığı, basık bir kemer ile örtülüdür. Dershanenin doğu, batı ve güney duvarlarında üçer pencere açıklığı vardır. Bunlardan ikisi alt sırada, diğerleri üstte yer almaktadır. Alttakiler dikdörtgen şekilli; üsttekiler ise, sivri bir kemerle örtülü açıklıklardır. Güney duvarının ortasında, yarım daire profilli mihrap nişi yer almaktadır. Nişin üzeri, altı sıra halinde düzenlenmiş yüzeysel mukarnaslardan oluşan bir kavsara ile örtülüdür. Mihrap, form ve süsleme özellikleri bakımından, medresenin inşa edildiği dönemin özelliklerini taşımamaktadır. Bugünkü şeklini, onarımlardan birinde almış olmalıdır. Dershane mekânının üzeri, geçişi sivri kemerli tromplarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Bu nedenle de banisi ve inşa tarihi hakkında farklı iddialar ortaya atılmıştır. **Kazım Baykal**, medresenin, **Amcazade Hüseyin Çelebi** tarafından 1085/1674 tarihinde inşa ettirildiğini; **Sadrızam Fazıl Ahmed Paşa**'nın amcası tarafından tamir ettirildiği için de **İnebey Medresesi** adını aldığını söylemektedir². E.H. Ayverdi ise, 1504 tarihli bir belgeye dayanarak medresenin, Subaşı Eyne Bey tarafından inşa ettirildiğini belirtmektedir³. Ancak, Mustafa Bilge'nin de belirttiği gibi, **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'nde Subaşı Eyne Bey'in 3 Şaban 804/8 Mart 1404 tarihli bir vakfiyesi vardır⁴. Balıkesir'deki zaviye için düzenlenmiş olan bu vakfiyede, Eyne Bey'in Bursa'daki medresesinden de söz edilmektedir. Bu vakfiyeye dayanarak medreseyi, XIV. yüzyılın sonlarına tarihleyebiliyoruz.

Balıkesir subaşısı olarak görev yapan Eyne Bey'in, Yıldırım Bayezid zamanında vezirlik yaptığı da bilinmektedir⁵. Eyne Bey, Balıkesir ve Bursa'da eserler inşa ettirmiş ve öldükten sonra Balıkesir'in Kepsut İlçesi'ne bağlı Tekke Köyü'ndeki türbeye gömülmüştür.

¹ A. Kuran, dershane mekânının önceleri eyvan şeklinde olduğunu; XVII. yüzyılda (muhtemelen 1683 yılında yapılan onarımda) önü örülerek kapalı dershane haline getirildiğini iddia etmektedir (Bkz. A. Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul, 1986, s.44 ve s.66 daki dipnot 30.). Dershanenin kuzey duvarında, A. Kuran'ın tezini doğrulayacak izler, bugün mevcut değildir. Duvar inşa edilmeden önce, bu kesimde bir eyvan kemeri bulunduğuna göre, buraya inşa edilecek duvarın taşıyıcı özelliği olmayacaktır. Bu nedenle de, bu duvarın diğer duvarlardan ince olması beklenmektedir. Halbuki, bu duvarın kalınlığı, dershanenin diğer duvarlarından farklı değildir.

² Bkz. Kazım Baykal, a.g.e., s.97.

³ Bkz. E.H. Ayverdi, **İstanbul Mi'mâri Çağının Menşesi Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri...**, s.443.

⁴ **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, defter no.579, s.336 v.d.. Vakfiye için bkz. Mustafa Bilge, a.g.e., s.106 ve dipnot 586.

⁵ Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.I, IV. baskı, Ankara, 1982, s.331 ve dipnot 3.

6- GÜMÜŞ, HACI HALİL PAŞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1993

Resim no: 24-31

Amasya'nın Gümüşhacıköy İlçesi'ne 3 km uzaklıktaki Gümüş Beldesi'ndedir. Bugün kullanılmayan yapı, gündün güne harap olmaktadır.

Medrese, kareye yakın dikdörtgen bir alan üzerine oturmaktadır. Kuzey ve güney kanatları ortasında yer alan dersane mekânları ile batı kanadı üzerinde, ana eyvan konumundaki açık dersane mekânı, cephelerden bir miktar taşıntı yapmaktadır (Şekil-28). Medrese kanatlarının herbiri, avluya ve dışa eğimli birer kırma çatıyla örtülüdür. Kuzey duvarı moloz taşlarla inşa edilmiştir. Köşelerde, yer yer kesme taşların kullanıldığı görülmektedir. Duvar dokusunda, düzensiz aralıklarla yerleştirilmiş, tuğladan hatıl sıraları yer almaktadır. Cephe üzerinde toplam dört pencere vardır. Yapının tüm cephelerinde, dışa açılan pencerelerden, sadece dersane mekânlarına açılanlar normal pencere formunda, diğer tüm pencereler mazgal pencere formundadır¹. Dersane mekânının kuzey duvarı üzerinde yer alan pencere, diğer dersanelerin pencereleri gibi, kesme taşlarla inşa edilmiş ve dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır (Resim 24,26). İçbükey ve kaval silmelerden oluşan çerçeve, içe doğru kademelidir (Şekil 29). Dikdörtgen şekilli pencere açıklığını örten atkı taşıyla, sivri kemerli alınlığı üzerinde bir kitabe vardır² (Resim 26).

Batı ve güney cephelerinde, kuzey cephesinin pencere düzeni tekrarlanmıştır (Resim 27,28)(Şekil 29,30). Ancak, diğer cephelerde görülen üçer mazgal pencereye karşılık, güney cephesinde, iki mazgal pencere bulunmaktadır³. Ayrıca, batı kanadı üzerinde yer alan ana eyvanın pencere açıklığını örten atkı taşı üzerinde kitabe yoktur⁴ (Resim 28). Bu pencerenin alınlığını sınırlayan sivri kemerin kilit taşı üzerinde, rumi ve palmetlerden meydana gelen basit bir süsleme bulunmaktadır. Batı ve güney cephelerinin duvar dokuları da, kuzey cephesinin duvar dokusuna benzemektedir. Ancak, her iki kanatta yer alan dersane mekânlarının duvarlarında, moloz taşların, yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş tuğlalarla kasetlendikleri görülmektedir.

Doğu cephesinde, diğer cephelerde olduğu gibi, kabayonu ve moloz taş kullanıldığı; ancak, cephenin tümünde, taşların, yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş tuğlalarla kasetlendiği görülmektedir. Cephe üzerinde dört mazgal pencere vardır. Bunlar, medresenin bu kanadı üzerinde yer alan dört öğrenci hüccesine açılmaktadır. Cephenin ortasında, dikdörtgen şekilli bir çökertme içine yerleştirilmiş, basık kemerli giriş

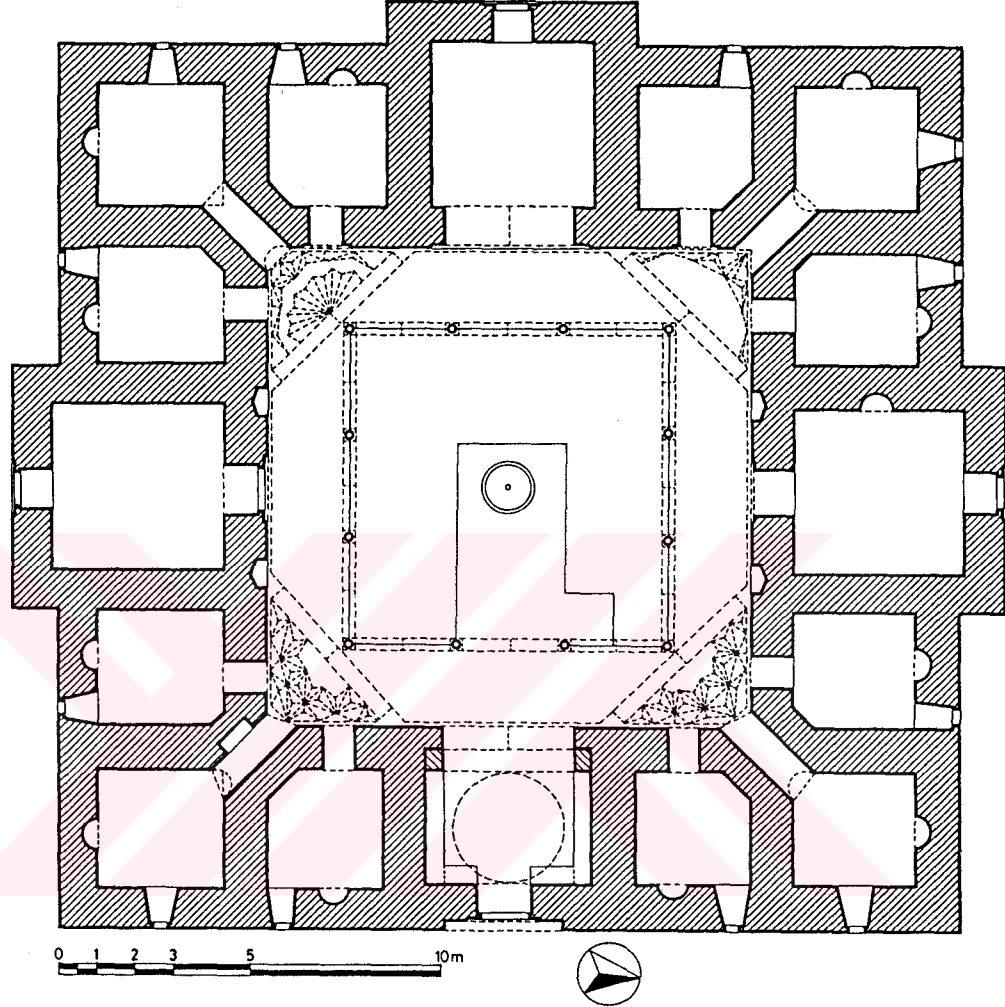
¹ E.H. Ayverdi, mazgal pencerelerin, sonradan, iki yandan genişletildiklerini söylemekte; kanıt olarak da, atkı taşlarının baskı paylarının 2-4 santimetreye kadar inmesini ve köşelere işlenen, yanlarla bağlantıları olmayan tuğlaları göstermektedir (E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, s.174.).

² Kitabe, bozulmalardan kaynaklanan bazı eksiklerle, E.H. Ayverdi tarafından yayınlanmıştır (Aynı yer.).

³ Güney cephesinde, dersane mekânına açılan pencerenin atkı taşı ve alınlığı üzerinde yer alan kitabe, E.H. Ayverdi tarafından yayınlanmıştır (Aynı yer.).

⁴ Alınlık üzerinde yer alan kitabe, E.H. Ayverdi tarafından yayınlanmıştır (Aynı yer.). Aynı araştırmacı, eyvana açılan pencerenin atkı taşının sonradan değiştirildiğini söylemektedir (Aynı yer.).

açıklığı yer almaktadır (Resim 29). Giriş açıklığının söveleri üzerine birer kitabe kazanmıştır¹. Girişi örten basık kemerin hemen üzerindeki bir pano içinde, iki satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır².

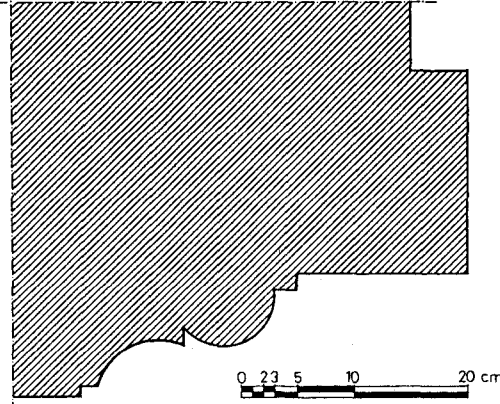
Şekil 28- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Giriş eyvanının doğu ve batı duvarlarına birer yuvarlak kemer inşa edilerek, mekân genişletilmiştir. Üzeri, geçişi pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Eyvanın avluya bakan cephesinde, bugün iç içe iki kemer mevcuttur (Resim 30). Bu iki kemerden içteki yuvarlak ve basık; dışdaki ise daha yüksek ve sivridir. Yuvarlak kemer, giriş eyvanının yan duvarlarına yaslanan kemerlerle aynı boyut ve formdadır. Bu yuvarlak kemerlerin üçü de sonradan inşa edilmiş olmalıdır. Giriş eyvanını örten basık kubbe, medresenin tek kârgir örtüsüdür. Ancak, kubbenin basık formu ve geçiş unsurları, bu kubbenin de sonradan inşa edildiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla, yuvarlak kemerlerin, kubbe ile örtülecek alanı küçültmek amacıyla inşa edilmiş olabilecekleri akla gelmektedir. Eyvanın avluya bakan iki kemerinden yuvarlak olanın üst kesiminde, boya ile yazılmış fi

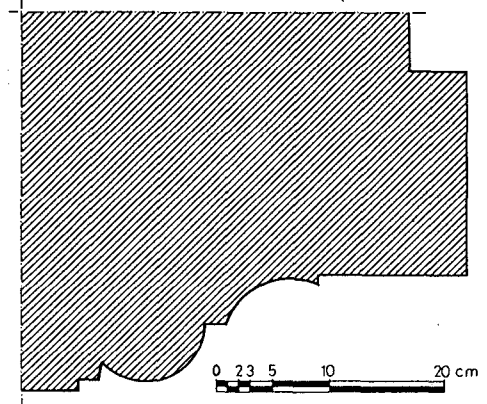
¹ E.H. Ayverdi, günümüzde oldukça harap bir durumda olan bu kitabenin çok az bir bölümünü okuyabilmiş ve bu kitabenin bâniye duadan ibaret olduğu sonucuna varmıştır (Aynı yer.).

² Kitabeye, bazı eksiklerle, E.H. Ayverdi tarafından yayınlanmıştır (Aynı eser, s.175.).

1208 ve tamir 1942 yazıları okunmaktadır. Giriş eyvanının kuzey, güney ve batı kenarları üzerine inşa edilen kemerlerin yuvarlak oluşu, yukarıda da belirttiğim gibi, bu kemerlerin 1208/1793-94 onarımında inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 29- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Kuzey ve batı kanadındaki dersanelerin pencere profilleri.

Şekil 30- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Kuzey ve batı kanadındaki dersanelerin pencere profilleri.

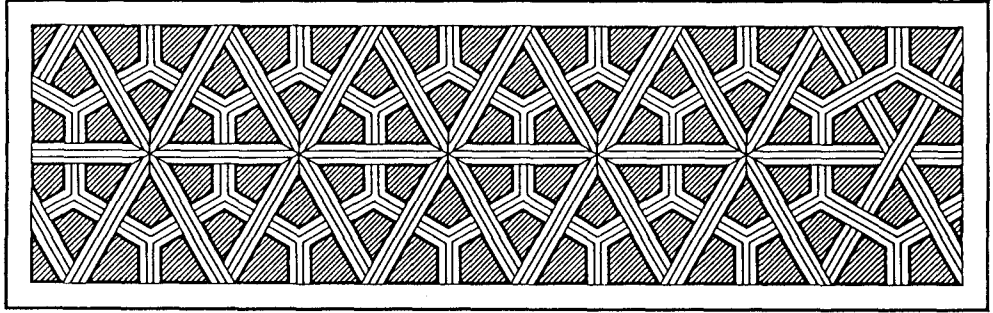
Kare şekilli avluyu dört yönden çeviren revakların sonradan inşa edildikleri öne sürülmüştür¹. Revakların üzerini örten ahşap tavan, ahşap sütunlar üzerine oturmaktadır. Sütunları birbirine bağlayan sivri kemerler de ahşap malzeme ile inşa edilmişlerdir. Medrese ilk inşa edildiğinde, avlunun bir kubbe ile örtülü olduğu veya inşaatın bu şekilde planlandığı, köşelerde yer alan tromplardan anlaşılmaktadır². Günümüze sağlam ulaşabilen sivri kemerli trompların içleri, üçgenler ve istiridye kabuğunu andıran motiflerle bezenmiştir. Bugün yapıda, tromplar dışında, kârgir bir kubbenin varlığına işaret sayılabilecek herhangi bir iz mevcut değildir. Kaldı ki, avluyu örten kubbenin, kârgir değil, ahşap bir kubbe olması ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır.

Medresede, köşelere ve dersane mekânlarıyla eyvanların iki yanına yerleştirilmiş, toplam oniki öğrenci hücresi bulunmaktadır. Revaklara düz atkılı birer kapıyla açılan hücrelerin, avluya bakan duvarları moloz taşlarla inşa edilmiş ve tuğlayla kasetleme yapılmıştır. Batı kanadı üzerindeki ana eyvanın iki yanındaki hücrelerin girişleri, diğerlerinden farklı olarak, zıvanalı basık birer kemerle örtülmüştür. Bu iki hücrenin giriş açıklıkları, bir içbükey silmeyle çerçevesi, dikdörtgen birer çökertme içinde yer almaktadır. Her iki açıklığın da hemen üzerinde, yatay dikdörtgen şekilli birer pano vardır. Bu iki panodan kuzeydeki üzerinde, bugün okunamayacak ölçüde yıpranmış bir kitabe; güneydekinde ise, geometrik örnekle bir süsleme bulunmaktadır (Şekil 31). Ana eyvanın kuzeyinde yer alan ilk hücre hariç, diğer hücrelerin dışa bakan duvarları üzerine, yarım daire profilli birer ocak inşa edilmiştir. Bugün, hücrelerin hiçbirinde niş yoktur. Sadece, güneydoğu köşesindeki hücreye girişi sağlayan koridorun sağ duvarı üzerinde, dikdörtgen profilli bir niş bulunmaktadır. İlk inşaatta, medresenin tüm hücrelerinde birer

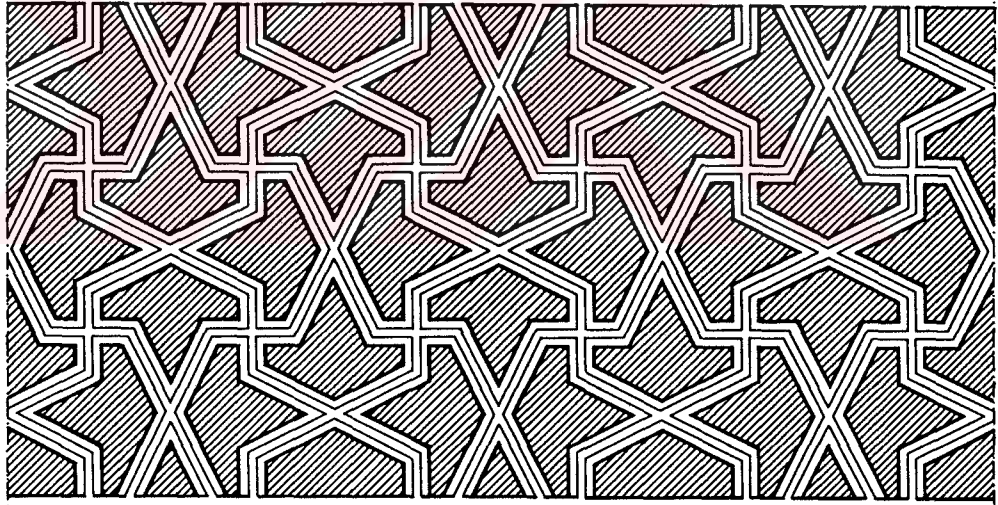
¹ Bilgi için bkz. Aynı eser, s.171. Aynı araştırmacı, revakların, en erken XVII. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini söylemekte; ancak, kanıt göstermemektedir (Aynı eser, s.173.).

² Yapının tanıtıldığı yayınlarda, avluyu örten kubbenin yıkıldığı söylenmektedir (Aynı eser, s.171; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s.33; T. Cantay, "Osmanlı Devletinin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar Osmanlı Sanatı", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1988, s.56.).

ocak ve enaz birer niş bulunduğunu tahmin ediyorum. Öğrenci hücrelerinin üzeri, bugün, düz, ahşap bir tavanla örtülüdür. Hücrelerin, kareye yakın boyutları gözönüne alındığında, ilk inşaatta birer kubbe ile örtülü olabilecekleri akla gelmektedir. Ancak, hücrelerden hiçbirinde ne kubbe geçişlerine, ne de tonoz örtüye ait herhangi bir iz görülmemektedir. Hücre duvarlarında, üst örtüde bir değişikliğe işaret edebilecek bir onarım izine de rastlanmamaktadır. Medresenin inşaatı başladığında, öğrenci hücrelerinin birer kubbe ile örtülmeleri planlanmış; ancak, bilemediğimiz bir nedenle kubbeler inşa edilemediği için hücreler, düz, ahşap bir tavanla kapatılmış olmalıdır.

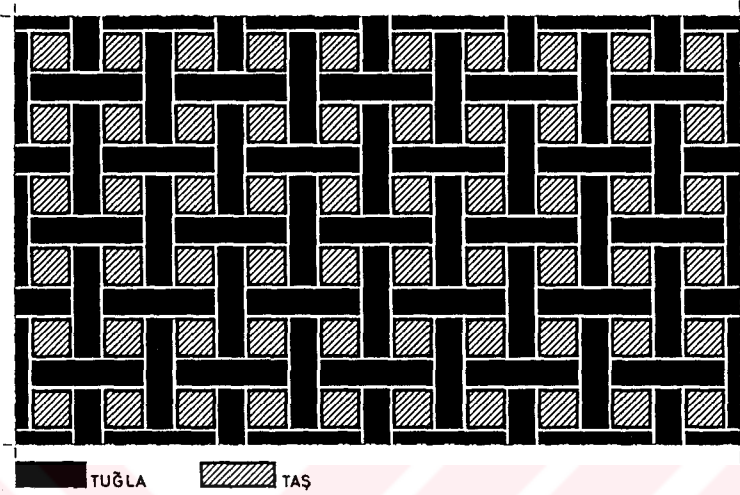
Şekil 31- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Dershane eyvanının güneyindeki hücrenin girişi üstünde yer alan süsleme.

Şekil 32- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Güney kanadındaki dershane giriş açıklığını örten atkı taşının üzerindeki süsleme.

Medresede, biri kuzey kanadının, diğeri ise, güney kanadının ortasına yerleştirilmiş, iki kapalı dershane mekânı vardır. Yaklaşık kare şekilli olan bu dershaneler, dış cephelerden bir miktar taşıntı yapmaktadır. Dershanelerin avluya bakan cephelerinde, giriş açıklığının iki yanında, sivri birer kemerle örtülü, yarım altıgen profilli birer niş yer almaktadır. Giriş açıklıkları, dikdörtgen şekilli birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Giriş açıklıklarını örten atkı taşlarından güneydeki üzerinde, geometrik örnekli bir süsleme (Şekil 32); kuzeydekinde ise, bir kitabe mevcuttur. Her iki alınlık içine de birer kitabe yerleştirilmiştir. Dershanelerin avluya bakan cephelerinin üst kesimine, tuğladan, sağır,

sivri birer kemer inşa edilmiştir. Sağır kemerlerin içi, tuğla ve kare şekilli taşlarla yapılmış, dama tahtasını andıran bir süsleme ile doldurulmuştur (Şekil 33). Dershane mekânları, dış duvarları üzerindeki birer pencereden ışık almaktadırlar. Üzerleri, öğrenci hücreleri gibi, düz, ahşap birer tavanla örtülüdür. Dershanelerde niş yoktur. Sadece, kuzey kanadındaki dershanenin batı duvarı üzerinde, yarım daire profilli bir ocak yer almaktadır.

Şekil 33- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Dershanelerin avluya bakan cephelerinde yer alan süsleme.

Batı kanadının ortasındaki ana eyvan, tuğladan, sivri bir kemerle avluya açılmaktadır (Resim 31). Kemer, ahşap çerçevesi bir camekânla kapatılmıştır. Eyvanın batı duvarı üzerinde bir pencere vardır. Üzeri, ahşap düz bir tavanla örtülü olan eyvanda ocak ve niş yoktur.

Medresede, kapı ve pencere alınlıklarına yerleştirilmiş toplam yedi kitabe vardır¹. Bunlardan, dershane eyvanının kuzeyindeki hücrenin girişi üstünde yer alan kitabe tamamen, diğerleri ise, kısmen harap olmuş durumdadır. Bu nedenle, tam olarak okunamayan Arapça yazılmış kitabelerin Türkçe çevirilerini vermek de mümkün olmadı.

Taçkapının üst kesimindeki kitabenin metni şöyledir:

¹ Kitabeleri E.H. Ayverdi yayınlamıştır (Bkz. **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, s.173-175).

Kuzey kanadı üzerindeki dersane mekânı penceresinin atkı taşı ve alınlığında yer alan kitabenin metni:

- سکز یوز اون سکز اولمشدر¹ تاریخ
- که اورد حاجی پاشا بوله بنیاد
- محمد خدمت ایدرد بو قاضی بله معمار (دها بل² اتمزمی؟)
- الهی حاجی پاشانک جهاندا جمیع حاجتن مقبول ایله
- وزارت مسندنده دائم انی سعادت شغلنه مشغول ایله

Transkripsiyonu:

*Sekizyüz on sekiz olmuştur târîh
Ki ord[a] Hacı Paşa bula bünyâd
Mehmed hizmet ederd[e] bu kadı bile Mimar[a] daha bel(bil) etmez mi (?)*

*İlâhi Hacı Paşa'nın cihânda cemî' hacetin makbûl eyle
Vezâret mesnedinde dâim ânı sa'âdet şuglüne meşgûl eyle*

Batı kanadındaki dersane eyvanı penceresinin alınlığı üzerindeki kitabenin metni:

- اللهم اعط
- فی بنائها عمر اکرم (؟) الحاجی خلیل
-

Güney kanadı üzerindeki dersane mekânı penceresinin atkı taşı ve alınlığında yer alan kitabenin metni:

- همیشه اول یکانه حاجی پاشا
- سعادت جنتن قلسن تاشا
- اید خلیله چو کعبه تا ایدا بال مال³
- بانینسن⁴ مثل خلیل باد⁵ اذن⁶ بنیاد

Transkripsiyonu:

¹ E.H. Ayverdi اولمشدر şeklinde okumuştur (Aynı eser, s.174).

² E.H. Ayverdi همان okumuştur (Aynı yer).

³ E.H. Ayverdi'de بال و مال şeklinde okunmuştur (Aynı yer).

⁴ E.H. Ayverdi'de بانینسن şeklinde okunmuştur (Aynı yer).

⁵ E.H. Ayverdi'de بادا şeklinde okunmuştur (Aynı yer).

⁶ E.H. Ayverdi'de اذن şeklinde okunmuştur (Aynı yer).

*Hemîse ol yegâne Hacı Paşa
Sa'âdet cennetin kılın taş
İd[e] Halil'e çû-kâbe ta ebede bâl [ü] mâl
Bânîsin misl-i Halil bad izn-i bünyâd¹*

Kuzey kanadındaki derslane mekânı kapısının alınlık ve atkı taşı üzerinde yer alan kitabenin metni²:

- عظم الله اجر بانيتها
- ويرحم العبد كان معمارا
- طوال الله عمر صاحبها الذي صار في القلوب خليلا

Güney kanadındaki derslane mekânı kapısının alınlığında yer alan kitabenin metni:

- قال النبي عليه السلام
- من بنى مسجداً لله بنى الله له بيتاً في الجنة

Türkçesi: Peygamber Aleyhüsselâm şöyle dedi: Kim Allah için bir mescid inşa ederse, Allah da onun için Cennet'te bir ev inşa eder.

Yapının çeşitli kesimlerinde yer alan bu kitabelerden, medresenin **Kadı Ahmed Oğlu Hacı Halil Paşa** tarafından inşa ettirildiği ve inşaatın, 816/1413 tarihinde başlayıp, 818/1415 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Medresenin orijinal vakfiyesi yoktur³. H. Hüsameddin, Hacı Halil Paşa'nın, **Çelebi Sultan Mehmed** tarafından **Gümüş Madeni** emirliğine atandığını ve 1413 yılında da beylerbeyi olduğunu söylemektedir⁴.

¹ Bânî Hacı Halil Paşa'nın, bu binâ (medrese) sayesinde *İbrahim Peygamber* (Halil-ür-rahman) gibi olması istenmektedir.

² Bkz. *Aynı eser*, s.173.

³ C. Baltacı, orijinal vakfiyenin düzenleniş tarihinin bilinmediğini; ancak, bu vakfiyenin Şaban 1072/Mart-Nisan 1662'de deftere kaydedildiğini nakletmektedir (C. Baltacı, *a.g.e.*, s.80.). M. Bilge ve Y. Demiriz ise, medresenin, 1072/1661-62 tarihli suretinin mevcut olduğunu söylemektedirler (Y. Demiriz, *a.g.e.*, s.566; M. Bilge, *a.g.e.*, s.185.).

⁴ Bkz. H. Hüsameddin, *a.g.e.*, s.292.

7- MERZİFON, ÇELEBİ SULTAN MEHMED MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1993

Resim no: 32-38

Eski belgelerde, **Merzifon Sultaniyesi** adıyla da anılmaktadır¹. İlçe merkezinde, Hükümet Meydanı'ndadır. Medresenin 1866,1953-1954 ve 1977 tarihlerinde onarıldığı bilinmektedir². Günümüzde, İlçe Müftülüğü'ne bağlı Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır.

Yapı, ana hatlarıyla kare planlıdır. Ancak doğu cephesinin ortasında yer alan taçkapının önündeki eyvan ve diğer cephelerin ortalarındaki dershane mekânları kare alanın dışına çıkmaktadır (Şekil34)(Resim 32).

Kuzey duvarı, kabayonu ve moloz taş ile inşa edilmiştir. Köşelerde, genellikle düzgün kesme taşların kullanıldığı görülmektedir. Duvar dokusunda, birer veya ikişer sıra, tuğlayla örülmüş hatıllar vardır. Ayrıca, cephenin bazı kesimlerinde taşların, dikey konumda yerleştirilmiş birer tuğla ile kasetlendikleri görülmektedir. Cephenin ortasında yer alan kapalı dershane mekânı, dışa taşınılıdır. Bu mekânın kuzey duvarında; altı üstlü yerleştirilmiş iki pencere vardır. Alttaki pencere dikdörtgen şekillidir ve düz silmelerle çerçevelenmiş dikdörtgen bir çökertme içinde yer almaktadır (Şekil 35). Çökertme içinde kalan alanda, kahverengi kesme taşlar kullanılmıştır. Atkı taşının üzerindeki alınlığın sivri kemeri ise, kahverengi ve beyaz taşlarla inşa edilmiştir. Üstteki pencere, tuğladan yuvarlak kemerlidir³. Bu cephe üzerinde toplam 12 adet mazgal pencere vardır. Bunlardan ikisi dershane mekanına, diğerleri ise, her hücreye ikişer adet olmak üzere öğrenci hücrelerine açılmaktadır⁴. Mazgal pencerelerden bazılarının dışa bakan kesimleri, birer yekpare taş üzerine oyulmuştur.

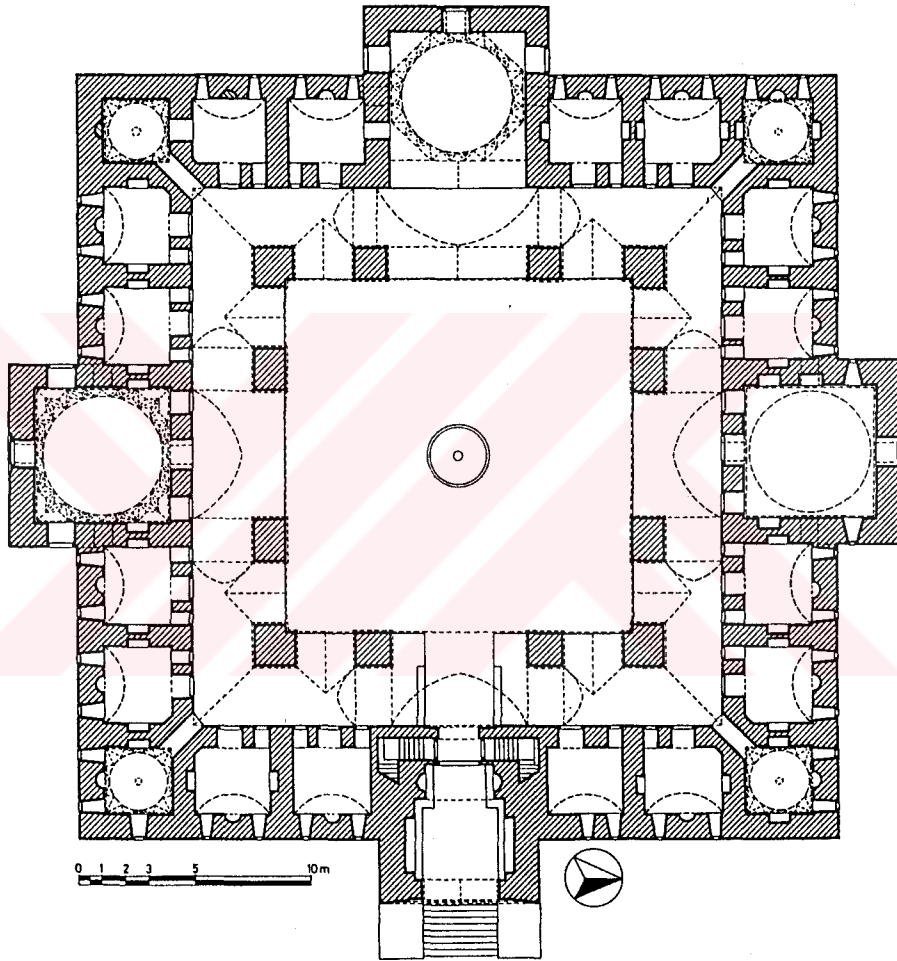
¹ Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.186 ve dipnot 1074.

² 1866 onarımı Amasya mutasarrıfı Şair Ziya Bey tarafından yaptırılmış ve onarımda taçkapının önündeki eyvanın üzerine saat kulesi inşa edilmiştir. A.Aziz Taşan, Şair Ziya Paşa'nın saat kulesinin yapımı ile ilgili olan bir dörtlüğünü de vermiştir (Bkz. A.Aziz Taşan, **Dün'den Bugün'e Merzifon**, İstanbul, 1979, s.27; S. Erken, a.g.e., s.317.). M.Akok'un yapı hakkındaki makalesi ("**Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi**", **Mimarlık, Güzel Sanatlar ve Şehircilik Dergisi**, yıl:IX, sayı:1-2, İstanbul, 1952, s.31) ile **Turkish Architecture** (S.K.Yetkin ve diğerleri, **Turkish Architecture**, Ankara, 1965, s.66.) adlı yayında bu onarımın 1870 tarihinde yapıldığı belirtilmektedir. Bilinen ikinci onarım Merzifon Belediyesi tarafından yapılmıştır. E.H.Ayverdi, bu onarımın 1953-1954 yıllarında yapıldığını söylemektedir (E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, s.189.). M. Akok'un verdiği bilgilerden onarımın Ağustos 1951 tarihinden önce başladığı anlaşılmaktadır (M. Akok, a.g.m., s.29.). Son onarım **Vakıflar Genel Müdürlüğü** tarafından yapılmıştır (**Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Dosya no. 1076.).

³ Medresedeki üst sıra pencerelerin ve öğrenci hücrelerini örten tonozların yuvarlak kemerli oldukları görülmektedir. Bunların ilk inşaatta sivri kemerli olduklarını, onarımlar sonuca bugünkü şekle dönüştüklerini düşünüyorum.

⁴ A. Gabriel'in çizdiği kroki (A. Gabriel, **Monuments Turcs D'Anatolie**, c.II, Paris, 1934, fig.48.) ile M.Akok (a.g.m., s.30 daki plan.) ve E.H.Ayverdi'nin (**Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 311.Resim.) planlarında, pencere düzenleri ile sayılarının farklı olduğu görülmektedir. E.H.Ayverdi'nin planında, bugün ocak olan kesimler pencere gösterilmiş; ocaklar belirtilmemiştir. Halbuki, çatıdan yükselen bacalar, dışarıdan görülebilmektedir. Kaldı ki, Mahmut Akok'un planı, E.H.Ayverdi'nin planından önce çizilmesine rağmen, ocak ve pencerelerin düzeni, medresenin bugünkü durumunu daha iyi yansıtmaktadır.

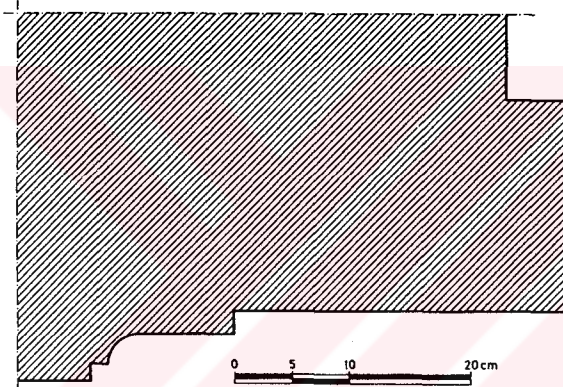
Medresenin batı ve güney cepheleri, duvar dokusu ve cephe düzeni bakımından kuzey cephesine benzemektedir. Ancak, bu iki cephedeki derslane çıkıntılarının yan yüzlerinde, kuzey derslanedeki mazgal pencereler yerine, dikdörtgen şekilli birer pencere açıklığı vardır¹. Düz atkı taşlı pencerelerin eşikleri ve söveleri, kesme taştandır. Derslane mekanlarının duvarları öğrenci hücrelerinin duvarlarından daha yüksektir. Dershanelerin duvarları birer sıra; öğrenci hücrelerinin duvarları ise, ikişer sıra tuğlayla oluşturulmuş kirpi saçaklarla son bulmaktadır. Cephelerin herbirinde dörder çörtlen vardır. Çatıda yükselen bacalar tuğla ile inşa edilmiştir².

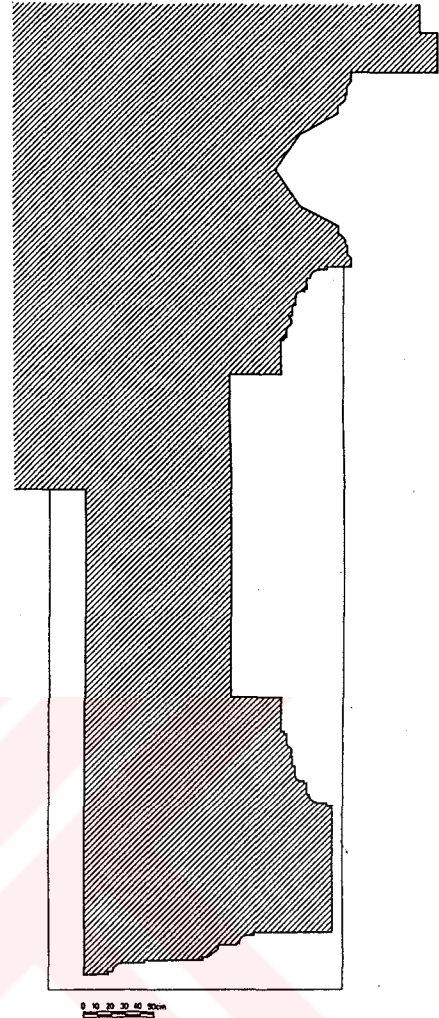
Şekil 34- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

¹ Bu pencereler daha önce çizilmiş kroki ve planlarda mevcut değildir (Bkz. A.Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, c.II, fig.48; M.Akok, a.g.m., s.30 daki plan; E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, 311.Resim.). Yapının planını son olarak E.H.Ayverdi 1967 yılında çizmiştir. Bu pencerelerin, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1977 tarihinde yapılan onarımda açılmış olabilecekleri akla gelmektedir. Ancak, duvarlar üzerinde bunu doğrulayacak herhangi bir iz yoktur. Bu nedenle de, söz konusu pencerelerin ilk inşaatta mevcut olduklarını, ancak daha sonra örülerek iptal edilen pencerelerin, 1977 onarımında tekrar açıldıklarını düşünebiliriz.

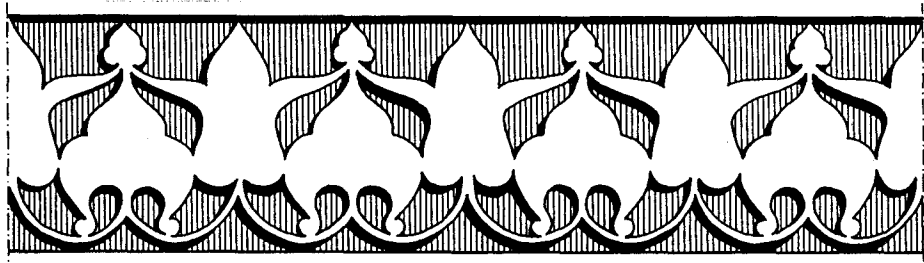
² M. Akok, Ağustos 1951 tarihinde bu bacalardan sadece üçünün sağlam durumda olduğunu söylemektedir (Bkz. a.g.m., s.37.).

Şekil 35- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. Pencere profili.

Şekil 36- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. Taçkapı profili.

Şekil 37- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. Taçkapı cephesindeki süsleme.

Doğu cephesi de, duvar dokusu ve cephe düzeni bakımından diğer cephelere benzemektedir. Ancak bu cephe üzerinde, diğerlerinden farklı olarak dokuz mazgal pencere vardır. Taçkapının önündeki eyvan, cephenin ortasında bir çıkıntı oluşturmaktadır. Taçkapının önündeki kare planlı eyvan, geniş bir sivri kemerle dışarıya açılmaktadır (Resim 33). Özellikle Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilen medreselerde karşılaştığımız, medresenin avlusuna açılan giriş eyvanı, burada dışarıya

açılmaktadır. Eyvan cephesi düz silmelerle kademelendirilmiştir (Şekil 36). Silmelerden oluşan çerçeve, kahverengi taşlarla inşa edilmiştir. Eyvan başlangıç kemeri ise, kahverengi ve beyaz mermerlerin almaşık düzende yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Kemer köşeliklerinde, kırmızı renkli taş ve beyaz mermer sıralarının dönüşümlü olarak yerleştirildikleri görülmektedir. Eyvan başlangıç kemerinin hemen üstünde, dört mermer blok üzerine üç bölüm halinde yazılmış, tek satırlık inşa kitabesi yer almaktadır (Resim 34). Taçkapının üst kesiminde iki tip palmetle oluşturulmuş bir fisto vardır (Şekil 37). Taçkapı önündeki eyvan, kuzey ve güney duvarları üzerine yerleştirilmiş birer sağır kemerle genişletilmiştir. Kemerin yapımında iki ayrı renkte taş kullanılmıştır. Bu mekanın üzerinde ikinci bir katın mevcut olduğu bilinmektedir. Ancak 1866 tarihinde, Amasya mutasarrıfı **Şair Ziya Paşa**, üst katı örten kubbeyi yıktırarak, yerine tuğla ve ahşap malzeme ile bir saat kulesi inşa ettirmiştir (bkz. s.58, dipnot 2). Eyvanın iki yan duvarının üst kesimlerindeki pencere açıklıkları, burasının iki katlı olduğunu doğrulamaktadır¹. Eyvan düz bir tavan ile örtülüdür ve üzerinde alçı ile yapılmış geometrik bir süsleme yer almaktadır. Acemice yapılmış bu geometrik süslemelerin, büyük olasılıkla 1866 onarımı sırasında yapılmış olabileceğini düşünüyorum.

Eyvanın dip duvarı üzerindeki taçkapı mermerdendir. Taçkapı ana nişi ondört sıra mukarnastan oluşan bir kavsara ile örtülüdür. Ana nişin yan yüzleri üzerinde, beş yüzeyli birer mihrabiye vardır. Mihrabiye kavsaraları beşer sıra mukarnas ile doldurulmuştur. Mihrabiyeler silmelerden oluşan bir çerçeve ile çerçevelenmiştir. Ana nişin yan yüzleri üzerinde, zemin seviyesine yakın birer pabuçluk nişi bulunmaktadır. Giriş aralığı zıvanalı bir basık kemerle örtülüdür. Söveler ve basık kemerin yapımında iki farklı renkte mermer kullanılmıştır. Kilit taşının iki yanındakiler kırmızı renklidir. Giriş aralığının orijinal ahşaptan kapı kanatları, Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde korunmaktadır (Resim 38). Giriş açıklığının hemen gerisinde yer alan, duvar içine yerleştirilmiş, sağlı sollu iki merdiven ile çatıya ve giriş eyvanının üzerindeki ikinci kat mekânına çıkılmaktadır. Giriş aralığının avluya bakan cephesi de mermerden basık bir kemerle örtülüdür.

Medresenin avlusu dört yönden revaklarla kuşatılmıştır (Resim 35). Avlunun ortasında, şadırvan işlevi de gören, daire şekilli havuz vardır. M.Akok, Ağustos 1951 de yapıyı gördüğünde şadırvanın olmadığını söylemekte; ancak, yöredeki diğer daha önceleri burada yer alan sekizgen bir şadırvandan söz ettiklerini nakletmektedir². Revakların gerisinde mekanlar sıralanmaktadır. Kuzey ve güney kanadının ortalarında, diğer mekanlardan daha yüksek inşa edilen birer kışık derslane; batı kanadının ortasında ise, eyvan şekilli yazlık derslane vardır.

Revakları taşıyan payelerden köşelerde yer alanlar "L" kesitli; diğerleri ise, kare kesitlidir. Payeler, düzgün kesme taşlarla inşa edilmişlerdir. Revakların, giriş aralığının içine açıldığı birimi ile dersanelerin önünde yer alan birimleri, diğerlerine göre daha geniş ve daha yüksektir. Bu birimler, avluya dik birer sivri kemerli tonoz ile örtülmüşlerdir. Bu revak gözlerinin iki yanındaki payeler, hücre duvarlarına, birer basık kemerle bağlanmaktadır. Bu nedenle, bu revak birimleri, adeta birer eyvan

¹ M. Akok'un çizdiği planda ve kesitte bu mekânın bir kubbe ile örtülü olduğu ve üç açıklığının bulunduğu görülmekte; ayrıca duvarları üzerinde beş adet niş tespit edilebilmektedir (Bkz. M.Akok, a.g.m.,s.30 daki plan ve s.31 deki kesit.).

² Bkz. Ay. es., s. 35.

görünümündedir. Revakların geri kalan kesimi, avluya paralel, sivri kemerli tonozlarla örtülmüşlerdir (Resim 37). Payeleri birbirine bağlayan sivri kemerler, tonozlarla aynı yükseklikte oldukları için tonoz içine girinti yapmaktadır. Revakların avluya bakan cepheleri düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. Batı kanadındaki üç kemer gözünden iki yandakilerin, avluya bakan yüzlerinde "**menderes motifi**"ni andıran birer süsleme yer almaktadır (Resim 36).

Kuzey ve güney kanadının ortalarındaki kışık dershaneler kare planlıdır ve üzerleri birer kubbe ile örtülmüştür. Kuzey kanadındaki dershanenin kubbe yuvarlağına pandantiflerle geçilmiştir¹. Bu mekanın revaka bakan duvarı üzerinde, dikdörtgen şekilli bir kapı ile iki pencere açıklığı vardır. Ayrıca, kuzey duvarının alt kesiminde dikdörtgen şekilli bir pencere ile doğu ve batı duvarının kuzey ucunda, mazgal şekilli birer pencere bulunmaktadır. Dershanenin dört duvarının da üst kesiminde, duvarları ortlayan, yuvarlak kemerli birer pencere daha vardır. Bu mekanın doğu duvarı üzerinde bir niş; batı duvarında ise, iki niş mevcuttur. Nişlerin üçü de dikdörtgen şekillidir.

Güney kanadındaki dershanenin pencere ve kapı açıklıkları, kuzey dershanesindeki düzeni tekrarlamaktadır. Ancak, doğu ve batı duvarının güney ucundaki pencereler mazgal pencere değil, dikdörtgen şekilli büyük açıklıklardır. Bu mekanın doğu ve batı duvarında, sadece birer niş vardır. Kubbeye geçiş, Türk üçgenlerinden oluşan bir kuşakla sağlanmıştır.

Batı kanadının ortasındaki eyvan şekilli dershane, sivri bir kemerle revaka açılmaktadır. Üzeri bir kubbe ile kapatılmıştır. Kubbeye, üçgen şekilli düz pandantifler ve bunların üzerindeki, Türk üçgenlerinden oluşan bir kuşakla geçilmektedir. Eyvanın batı duvarında, altlı üstlü yerleştirilmiş iki; kuzey ve güney duvarlarının üst kesimlerinde birer pencere daha mevcuttur. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen şekilli; üsttekiler ise, yuvarlak kemerli açıklıklardır. Güney duvarının doğu ucunda yer alan dikdörtgen şekilli niş, sonradan, bitişiğindeki öğrenci hücrelerine açılan bir pencereye dönüştürülmüştür.

Öğrenci hücreleri, doğu kanadındaki giriş mekanı ile diğer kanatların ortasındaki dershane mekanlarının arasına yerleştirilmiştir. Diğerlerine göre daha küçük olan köşe hücreleri, Türk üçgenleri ile geçilen birer kubbe ile; yaklaşık kare planlı olan diğer hücreler ise, avluya dik yuvarlak kemerli tonozlarla örtülmüştür². Köşe hücreleri kubbeleri ortasında 30 cm çapında birer ışık gözü bulunmaktadır. Dershane hücrelerinden çoğu, birer kapı ve birer de pencere ile revaka açılmaktadır. Kuzey ve güneydeki dershane mekanlarının iki yanındaki hücrelerle, giriş aralığının güneyindeki hücrenin iki penceresi vardır. Köşe hücrelerinin revakla olan tek bağlantıları, köşelere yerleştirilmiş kapılardır. Güneybatı köşesindeki hücre ile bunun kuzeyindeki hücre bugün banyo ve tuvalet olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, bu iki hücreyi ayıran duvar üzerine sonradan bir kapı açılmıştır. Güneybatı köşesindeki hücrenin dışa açılan penceresi yoktur. Buna karşılık, diğer bütün hücrelerde, ocakların iki yanında birer mazgal pencere bulunmaktadır. Diğer hücrelerde olduğu gibi bu hücrede de bir ocağın izlerinin görülmesi, ocak gibi mazgal pencerelerin de kapatılmış olduğunu düşündürmektedir.

¹ E.H.Ayverdi'nin planında kubbeye Türk üçgenlerinden oluşan bir kuşakla geçildiği görülmektedir (Bkz.E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 311.Resim.).

² E.H.Ayverdi'nin planında öğrenci hücrelerinin örtüleri belirtilmemiştir (Aynı yer.).

Güneydoğu köşesindeki mekânın, dışa açılan üç penceresi vardır. Girişin iki yanındaki hücreler ile yazlık dershanenin güneyindeki üç hücrenin dışında, tüm mekânlarda bir veya iki niş vardır. Öğrenci hücrelerinin dışa bakan duvarları üzerinde, onarımlar sonucu şekilleri oldukça değişmiş birer ocak bulunmaktadır. Güneybatı köşesindeki mekân ile bunun kuzeyindeki mekânda yer alan ocaklar, sonradan örülerek kapatılmıştır. Yalnızca girişin kuzeyindeki hücrede ocak yoktur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, burada niş de mevcut değildir. M. Akok, 1950'li yıllardaki onarım sırasında, bu hücre içinde sondaj yapıldığını ve bu mekânın; tuvalet ve diğer temizlik işleri için kullanıldığına işaret edebilecek izlere rastlandığını belirtmektedir¹.

Yapıda, taş, ahşap ve alçı üzerine yapılmış süslemeler görülmektedir². Eyvan cephesindeki taş süslemeler iki tür palmetten oluşan bir fisto şeklindedir. Düz tavan üzerindeki alçı süslemede; altıgenler, beş kollu yıldızlar ve düzgün olmayan beşgenler yer almaktadır.

İki revak kemeri üzerindeki taş süsleme basit bir "menderes motifi"ni andırmaktadır (Resim-36).

Bugün Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde korunan ahşap kapı kanatları üzerinde yoğun bir süsleme görülmektedir (Resim 38). İki kapı kanadı üzerindeki süslemeler aynı düzendedir. Kanatlardan herbiri, yukarıdan aşağıya üç panoya ayrılmıştır. İki kanadın üst panoları birbirini tamamlamakta ve basık kemerli bir alınlık oluşturmaktadır. Pano, dini içerikli bir kitabe ile çerçevelenmiş, ortada kalan alan, rûmiler ve kıvrım dallardan oluşan bir süsleme ile doldurulmuştur. Kemer köşeliklerinde de benzer bir süsleme vardır. Yazılar, rûmi ve kıvrım dallardan oluşan bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Ortadaki panolar, ana motifi oniki kollu yıldızlardan oluşan bir geometrik süsleme ile doldurulmuştur. Geometrik unsurların içi rûmi, palmet ve kıvrım dallardan oluşan bir süsleme ile bezenmiştir. Alt panolarda da bitkisel bir süsleme görülmektedir. Herbir kapı kanadı üzerindeki panolar, rûmilerden oluşan bir kıvrımdal şeridi ile çerçevelenmiştir.

Girişteki eyvanın cephesinde yer alan inşa kitabesinin metni ve Türkçeye çevirisi şöyledir³ :

- بدأ بنا هذه المدرسة الميمونه ابوبكر بن محمد حمزه المشيمش
الدمشقى⁴ رحمه الله فى الدارين
- امر ببناء⁵ هذه المدرسة الشريفه السلطان الاعظم سلطان محمد
بن بايزيد خلدالله سلطانه فى سنه سبع عشره و ثمانمائه و

¹ Bkz. M.Akok, a.g.m., s.31.

² Yapıdaki süslemeler için bkz. Y.Demiriz, a.g.e., s.621-626.

³ Kitabeyi E.H. Ayverdi yayımlamıştır (Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, s.190.

⁴ E.H. Ayverdi'nin kitabe metninde yoktur (Aynı yer).

⁵ E.H. Ayverdi'de بناء ; M. Akok'da ise, بناء şeklinde.

- عمرها الامير امور بك بن علي دام عزه في سنه عشرين

و ثمانايه

Türkçesi: Bu mübarek medresenin inşasına Ebu Bekr bin Mehmed Hamza el-Müşeymeş el-Dımişkî -Allah ona her iki dünyada rahmet etsin- başladı. Bu şerefli medresenin inşa edilmesini es-Sultan el-A'zam Sultan Mehmed bin Bayezid -Allah onun saltanatını daim kılsın- 817 yılında emretti. Ve Umur bey bin Ali -Allah onun kuvvetini ve kıymetini ebedi kılsın- 820 yılında onun imârını tamamladı.

Kitabeden, medresenin yapımına 817/1414 tarihinde **Çelebi Sultan Mehmed**'in emriyle başlandığı; 820/1417 tarihinde de **Umur Bey bin Ali** tarafından inşaatın tamamlattırıldığı anlaşılmaktadır. Mimarı, **Ebu Bekir Mehmed bin Hamzat el-Müşeymeş el-Dımişkî**'dir.

Aynı mimarın Amasya'daki Bayezid Pasa Camisi'ni de inşa ettiği ve Şamlı olduğu bilinmektedir¹.

C. Baltacı, medresenin 950/1543-1544 tarihinden önce kırklı olduğunu; 16. yüzyılın sonlarına doğru ellili medreseler arasına girmiş olabileceğini nakletmekte ve medresede müderrislik yapan sekiz zatın adını vermektedir². M.Bilge ise, 1074/1663 ve 1075/1664-1665 tarihlerine ait mütevelli muhasebe raporlarına göre, müderrisin günde 50 akçe aldığını belirtmekte ve medresede müderrislik yapanların isimlerini vermektedir³.

¹ Mimar hakkında bilgi için bkz. Zeki Sönmez, **Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar**, Ankara, 1989, s.403-404.

² C. Baltacı, a.g.e., s.180 ve dipnot 278.

³ M. Bilge, a.g.e., s.186-188.

8- BURSA, YEŞİL MEDRESE

İnceleme tarihi: Şubat 1993, Ağustos 1994

Resim no: 39-45

Emirsultan Sempti'ndeki **Yeşil Caddesi** üzerinde, Yeşil Cami'nin yaklaşık 100m batısındadır. Bazı yayınlarda ve eski belgelerde, **Çelebi Mehmed Medresesi, Bursa Sultaniyesi ve Sultaniye Medresesi** adlarıyla da anılmaktadır¹. Medrese, bir cami, bir imaret ve bir türbe ile birlikte bir külliye oluşturmaktadır². Bugüne kadar birçok defa onarılan medrese, 1923-1972 yılları arasında Arkeoloji ve Türk-İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmıştır³. Halen **Türk-İslam Eserleri Müzesi** olarak kullanılmaktadır.

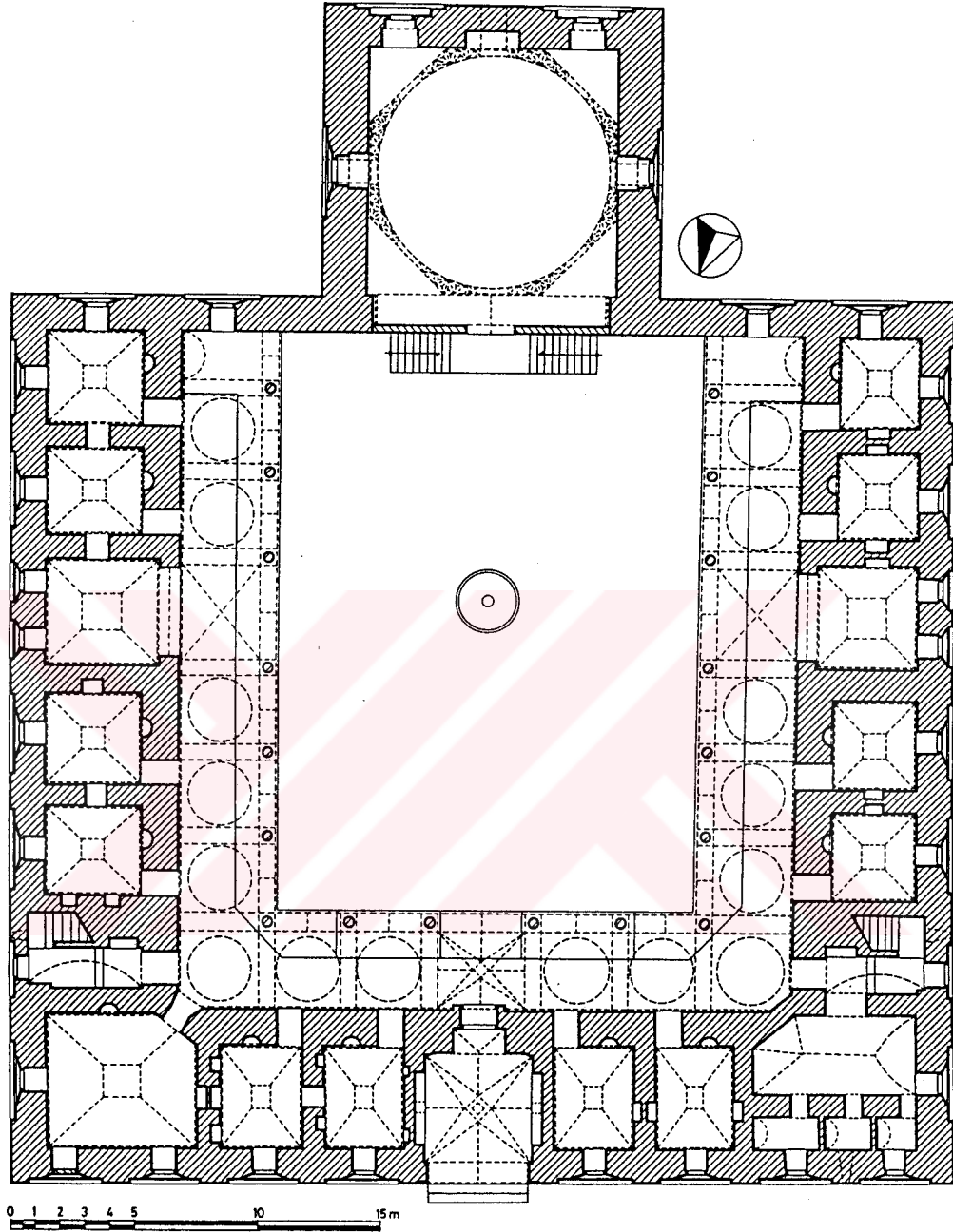
Medrese, kuzey-güney yönlü dikdörtgen bir plana sahiptir. Güney kenarının ortasına bitiştirilen eyvan şekilli dershane mekânı, dikdörtgenin sınırları dışına taşmaktadır (Şekil 38). Dış cephe duvarları, kabayonu taş ve moloz taş ile inşa edilmiştir. Duvar dokusundaki, bir veya iki sıra tuğladan oluşan hatılların, düzensiz aralıklarla yerleştirildikleri görülmektedir. Bazı taşların, dikey konumda birer tuğla ile kasetlendikleri dikkati çekmektedir. Cephe duvarları, tuğladan, iki sıralık bir kirpi saçakla son bulmaktadır.

Batı cephesinde sekiz pencere vardır (Resim 41). Cephenin kuzey köşesinden itibaren ikinci pencere hariç, diğer pencereler, iki kademeli birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Çökertmelerin birinci kademesi dikdörtgen şekillidir ve yaklaşık olarak zeminden başlayıp, saçağa yakın bir yerde, ahşap bir atkıyla bitmektedir. Bunun içinde yer alan ikinci çökertmenin, üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesi ile inşa edilmiş sivri bir kemeri vardır. İçteki çökertmelerin kemer başlangıç seviyesine kadar olan kesimleri, kesme taşlarla inşa edilmiştir. Bu kesimlerde yer alan dikdörtgen şekilli pencerelerin atkı, söve ve eşikleri silmelerle kademelendirilmiştir (Şekil 39). Pencerelerin, silmelerle belirlenmiş sivri kemerli alınlıkları vardır. Sivri kemerli çökertmelerin üst kısmında, özel kesilmiş firuze renkli çiniler ve gri renkli taşlarla meydana getirilmiş geometrik örnekle süslemeler yer almaktadır (Şekil 40). Cephenin kuzeyden itibaren ikinci penceresi, medresenin batı kanadında yer alan ve bugün çatıya çıkışı sağlayan merdiven boşluğuna açılmaktadır. Bu pencere de dikdörtgen şekilli bir çökertme içindedir. Ancak, diğer pencerelerde görülen sivri kemerli ikinci çökertme burada mevcut değildir. Ayrıca, kuzeyden itibaren ikinci ve üçüncü pencerelerin arasında, üst kesimde, merdiven boşluğunu aydınlatan mazgal şekilli bir pencere daha vardır. Cephenin kuzey köşesine yakın bir yerde de, testere dişi şeklinde yerleştirilmiş tuğlaların oluşturduğu, yarım daire şekilli basit bir süsleme yer almaktadır.

¹ Bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, s.95; Cahid Baltacı, **a.g.e.**, s. 491; N.Beşbaş-H. Denizli, **a.g.e.**, s.318; Mustafa Bilge, **a.g.e.**, s.117.

² Külliyeinin vaziyet planı için bkz. A. Gabriel, **Une Capitale Turque, Brousse, Bursa**, fig.33; G. Goodwin, **a.g.e.**, s.67 deki plan; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 72. Resim.

³ Onarım tarihleri hakkında bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, s.94-95; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.492; N.Beşbaş-H. Denizli, **a.g.e.**, s. 321.

Şekil 38- Bursa Yeşil Medrese. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Medresenin güney cephesinin iki yanında, şekil ve malzeme bakımından batı cephesindekilere benzeyen ikişer pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden, cephenin köşelerine yakın olanlar öğrenci hücrelerine; diğer ikisi ise, doğu ve batı revakına açılmaktadır. Cephenin batısında yer alan sivri kemerli çöktürmelerin, kemer üst kesiminde, çini süsleme yerine, almaşık duvar örgüsü vardır¹ (Resim 42). Güney

¹ Öğrenci hücrelerine ve revaklara açılan bütün pencerelerin üst kesiminde çini süsleme varken, bu ikisinde olmaması dikkati çekmektedir. Bu kesimlerde de çini süslemelerin mevcut olduğunu;

cephesinde, doğu revakına açılan pencerenin hemen batısında, zemine yakın, tuğladan, bir sivri sağır kemer mevcuttur. Bu kemer, duvarın avluya bakan yüzünde de görülebilmektedir. Zemine oldukça yakın bir yerde yer alan bu kemerin hangi amaçla inşa edildiği konusunda mantıklı bir açıklama yapmak zordur. Ancak, A. Gabriel, onarımların birinde, güney duvarının bu kesimine bir kapı açıldığını söylemektedir¹. Araştırmacının çektiği fotoğraflara dikkatlice bakıldığında görülebilen bu açıklık, avlu zemininin ve dış zeminin oldukça fazla yükseldiğini göstermektedir².

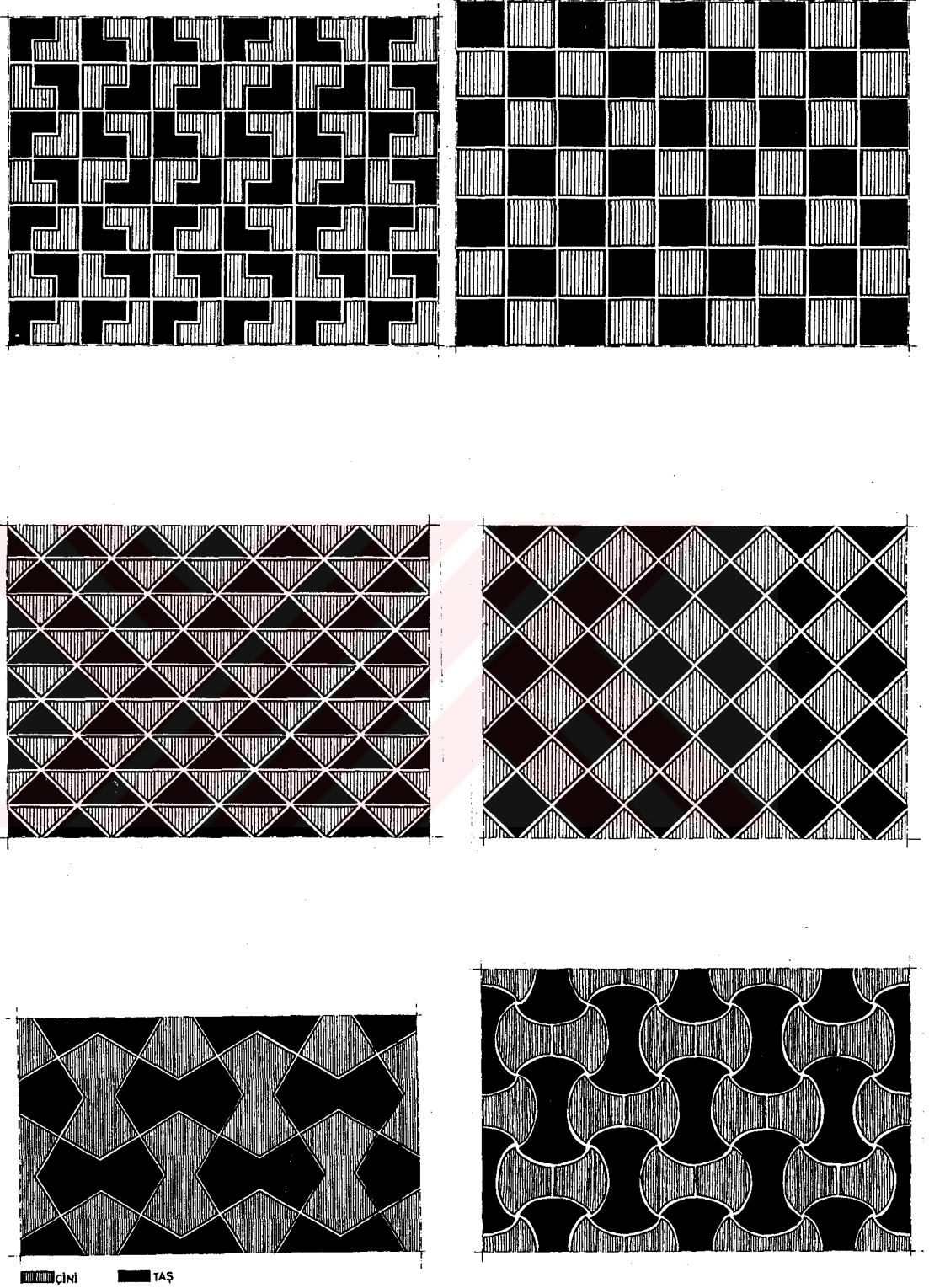
Şekil 39- Bursa Yeşil Medrese. Pencere profili.

Medresenin güney cephesinin ortasında, cepheye bitleştirilmiş, eyvan şekilli dersane mekânı yer almaktadır (Resim 40). Eyvanın doğu ve batı duvarlarında, dikdörtgen şekilli birer çökertme içine yerleştirilmiş, altlı üstlü ikişer pencere vardır. Alttaki dikdörtgen şekilli pencereler, silmelerle kademelenen ikinci bir çökertme içine alınmıştır. Kesme taşlarla inşa edilen bu çökertmelerin üst kesimlerinde, üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle oluşturulmuş, hafifletme kemeri izlenimi veren bir kemer vardır. Üst sıradaki pencere açıklıkları, tuğladan birer sivri kemer ile örtülüdür. Eyvanın güney duvarında, iki sıra halinde yerleştirilmiş üç pencere bulunmaktadır. Alt sıradaki dikdörtgen şekilli iki pencere, iki kademeli birer çökertme içindedir. Dikdörtgen şekilli dış çökertmeler, alt sıradaki pencerelerin eşik seviyesinden başlamakta, üst sıradaki pencerelerin eşik seviyesinde son bulmaktadır. İçteki çökertmeler ise, üç sıra tuğla bir sıra kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiş birer sivri kemerle sınırlanmıştır. Bu cephedeki çökertmeler, diğer cephelerdekilerden daha derindir.

bugünkü alması duvarın, zamanla bu çinilerin dökülmesi veya bu kesimlerin harap olması nedeniyle; onarımların birinde inşa edildiğini düşünüyorum.

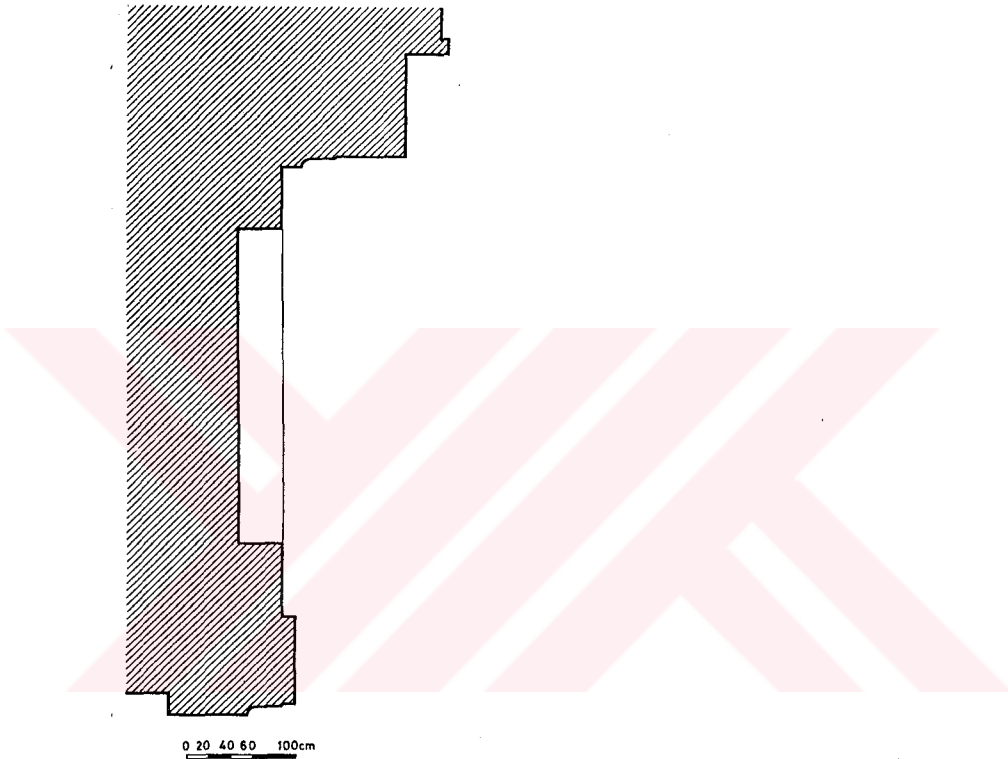
¹ Bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, s.103. Kazım Baykal da güney duvarındaki pencerelerden birinin kapı şekline dönüştürüldüğünü söylemektedir (Bkz.Kazım Baykal, a.g.e., s. 137). Bugün güney duvarında, pencerelerden birinin kapıya dönüştürüldüğüne dair herhangi bir iz mevcut değildir. Bu nedenle, K. Baykal'ın sözünü ettiği kapı, güney duvarı üzerindeki bu kemerli kesim olmalıdır.

² Fotoğraf için bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, c.II, Planche XLVI/1

Şekil 40- Bursa Yeşil Medrese. Pencere alınlıklarındaki süsleme örnekleri.

Medresenin doğu cephesi, inşa malzemesi ve pencere düzeni bakımından batı cephesine benzemektedir. Kuzey cephesinde, ortada, dışarıya açılan giriş eyvanı ve bunun iki yanında sıralanan dörder pencere yer almaktadır (Resim 39). Şekil ve malzeme bakımından diğer cephelerdekilere benzeyen bu pencerelerden doğu köşesine en yakın olanı, sonradan kesme taşlarla kapatılmıştır. Köşelerden itibaren ilk iki pencere, köşe hücrelerine; diğer pencereler öğrenci hücrelerine açılmaktadır. Batı köşesine yakın ilk iki pencere arasında yer alan mazgal pencere ise, kuzeybatı köşesindeki tuvalet mekanına isabet etmektedir.

Şekil 41- Bursa Yeşil Medrese. Taçkapı profili.

Kare planlı giriş eyvanı, üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiş sivri bir kemerle dışarıya açılmaktadır. Eyvan cephesinin üst kesimine, Batılılaşma dönemi özellikleri gösteren ahşap bir sundurma eklenmiştir. Eyvan, doğu ve batı duvarlarına, Bursa kemeriyle örtülü birer niş yerleştirilerek genişletilmiştir (Şekil 41). Eyvanın üzeri bir yıldız tonoz ile örtülüdür. Basit bir taçkapı düzenine sahip giriş aralığı, eyvanın dip duvarı üzerine yerleştirilmiştir. Giriş aralığının içinde yer aldığı nişin üzeri, yarım manastır tonozu şeklinde bir kavsara ile örtülüdür (Resim 43). Kavsara, dikdörtgen şekilli, lacivert ve firuze renkli çini plakalarla süslenmiştir. Bu süslemeler, ince bir şeritle çerçevelenmiştir. Çerçeveyi oluşturan çini plakalardan bazılarında bitkisel; bazılarında ise, geometrik örnekli bezemeler görülmektedir. Bu şeritler üzerindeki örneklerin kabartma olarak işlendikleri dikkati çekmektedir. Özellikle geometrik örnekli çinilerde, desenlerin devamlılığının yer yer kesintiye uğraması, bu şeritte artık çinilerin kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Avlu, kuzey-güney yönlü dikdörtgen bir plana sahiptir. Doğu, batı ve kuzey kanatları revaklı olan avlunun ortasında, daire şekilli bir havuz vardır. Revakları taşıyan sütunlar birbirlerine sivri kemerlerle; hücre duvarlarına da yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır (Resim 44). Kemer içlerinde birer ahşap gergi vardır. Sütunlardan bazılarının başlıkları devşirme Bizans malzemesidir. Revak kemerleri ve kemer köşelikleri bir sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Köşeliklerdeki kesme taşlar, dikey konumda yerleştirilmiş birer tuğlayla kasetlenmiştir. Revak birimlerinin çoğu, geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Medresenin girişi önündeki revak birimi bir yıldız tonozla; yan eyvanların önündeki birimler ise, birer çapraz tonozla örtülüdür. Doğu ve batı revakının güney ucundaki birimler, diğer birimlerden daha dardır ve doğu-batı yönlü, yuvarlak kemerli birer tonozla örtülmüştür.

Revakların gerisinde yer alan hücrelerin, revaka açılan birer kapıları vardır. Kuzey kanadındaki hücrelerin kapı açıklıkları düz atkılı; diğerlerinin ise, basık kemerlidir. Medresede, eyvanlar ve kuzeybatı köşesindeki tuvalet mekânı dışında, toplam onüç hücre bulunmaktadır. Kuzeydoğu köşesindeki hücre, tüm diğer hücrelerden daha büyüktür. Son onarımlardan birinde, doğu kanadındaki eyvanın kuzeyinde yer alan iki hücre ile giriş eyvanının doğusundaki iki hücre, hücreleri birbirinden ayıran duvarlar üzerine birer kapı açılarak birleştirilmiştir. Aynı şekilde, doğu eyvanıyla, güneyindeki iki hücrenin de birer kapı ile birbirlerine bağlandıkları görülmektedir. Her hücrede, yarım daire profilli birer ocak ve sayıları bir ile üç arasında değişen niş vardır¹. Son onarımlarda, hücreler arasındaki duvarlara kapı açılırken bazı nişlerin yok edildikleri anlaşılmaktadır². Ocakların yaşmakları mevcut değildir ve ocak kemerleri de son onarımlarda yenilenmiş olmalıdır. Ocaklar, kuzeydoğu köşesindeki mekanın güney duvarı üzerinde; diğer hücrelerde ise, avluya bakan duvarlar üzerinde yer almaktadır. Güneydoğu ve güneybatı köşesindeki hücrelerde yer alan ocakların dip duvarlarında tuğla ile yapılmış süslemeler bulunmaktadır. Öğrenci hücreleri, dışa açılan birer pencereden ışık almaktadır. Güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki hücrelerin ikişer; kuzeydoğu köşesindeki hücrenin ise, üç penceresi vardır. Hücrelerin herbiri birer aynalı manastır tonozuyla örtülüdür.

Medresenin kuzeybatı köşesindeki mekân helâ olarak inşa edilmiştir. Girişi, güneyindeki merdiven boşluğuna açılan mekânın, kuzey duvarına bitişik üç helâ hücresi vardır. Herbiri, doğu-batı yönlü, yuvarlak kemerli birer tonoz ile örtülü olan bu hücrelerden iki yandakiler, dikdörtgen şekilli birer pencereden; ortadaki ise, bir mazgal pencereden ışık almaktadır. Mekânın güney kanadı, bir tekne tonoz ile örtülüdür. Burası, batı duvarı üzerindeki bir pencere ile aydınlanmaktadır.

Doğu ve batı eyvanları, revaklara dilimli birer kemerle açılmaktadır. Dış duvarları üzerinde ikişer pencereleri vardır. Üzerleri birer aynalı manastır tonozuyla örtülüdür. Batı eyvanının üzerini örten aynalı manastır tonozu çinilerle süslenmiştir (Resim 45). Tonozun

¹ A. Gabriel'in planında, bütün hücrelerde ocak bulunmadığı, mevcut ocakların da dikdörtgen profilli oldukları görülmektedir (Bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, c.I, fig.34.).

² Son onarımlardan önce çizilmiş planlarda, hücreleri birbirine bağlayan duvarlar üzerine açılmış kapıların yerinde nişlerin bulunduğu görülmektedir (Bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, 153. Resim.).

ayna kesimi, merkezdeki yirmi kollu bir yıldız etrafında gelişen geometrik örneklerle sınırlı alanlar içine yerleştirilmiş bitkisel örneklî, kabartmalı çinîlerle süslüdür. Tonozun kavisli yüzeyleri ise, dikdörtgen şekilli, firuze ve lacivert renklî çinîlerle bezenmiştir¹.

Medresenin doğu ve batı kanadının kuzey ucunda, doğu ve batı revakının kuzeydeki son birimlerine açılan birer merdiven yer almaktadır. Merdiven boşlukları revaklara, yuvarlak kemer ile örtülü birer kapı ile açılmaktadır. Giriş eyvanı ile yan eyvanlar, çatıda dolaşımı engellemeyecek şekilde alçak inşa edilmişlerdir. Bugün tek katlı olan medresede iki ayrı merdiven inşa edilmiş olması yadırganmaktadır. Bu durum, medresenin iki katlı planlanmış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim;

1-Hücrelerin dış cephe duvarlarının, tek katlı bir yapı için çok kalın oluşu;

2-Hücrelerin kubbelerle değil, daha basık bir örtü olan manastır tonozlarıyla örtülü olmaları;

3-Ana eyvanın, tek katlı bir yapı için oldukça yüksek oluşu;

4-Ana eyvanın cephe duvarının batıya doğru uzantısında bazı taşların, ikinci kat duvarına bağlantı yapılacakmış gibi dışa taşınmış yerleştirilmiş olmaları bu fikri desteklemektedir. E.H. Ayverdi de bu merdivenlerle, medresenin, planlanan ancak inşa edilmeyen ikinci katına çıkıldığını söylemekte ve birinci kata eş yükseklikte ikinci bir kat tasarlandığında dahi dershanenin, medresenin diğer kesimlerinden yaklaşık 2.5m daha yüksek olacağını belirtmektedir². Aynı araştırmacı, medrese duvarlarından önemli bir kısmının, çatı üzerinde bir miktar yükseltildiğini ve ikinci katın inşasına hazır hale getirildiğini düşünmektedir³. Bunların yanısıra, cami ile ortak düzenlenmiş vakfiyede, medresede otuz öğrencinin eğitim göreceği belirtilmiştir⁴. Sultanların inşa ettirdiği medreselerde, bir öğrenciye bir hücre ayrıldığı bilinmektedir⁵. Oysa ki, bugün medresede, kuzeydoğu köşesindeki büyük mekânla birlikte onüç hücre bulunmaktadır. Eğer, ikinci kat inşa edilseydi, medreseye onyedî hücre daha eklenecek ve böylece otuz hücreye ulaşılabilirdi.

Medresenin güney cephesine bitişirilen ana eyvan, avluya, tuğladan sivri bir kemerle açılmaktadır. Muhtemelen bu yüzyıl başında, kemerin alt kesimi bir duvarla; üst kesimi ise, bir camekanla kapatılmıştır. Ana eyvan, revak ve öğrenci hücrelerine göre oldukça yüksek inşa edilmiştir. Bu mekân, avlunun güney kenarından daha dar olduğu halde, bu cepheyi kapatan duvarın tamamının, muhtemelen estetik kaygılarla, eyvan kemeri boyunca yükseltildiği görülmektedir. Zeminî, avlu zemininden daha yüksek olan eyvana, iki yönlü merdivenlerle ulaşılmaktadır. Doğru ve batı duvarlarında altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere; güney duvarında ise, altta iki, üstte bir pencere yer

¹ A. Gabriel, batı eyvanının tonozu ile taçkapı nişini örten kavsaranın süslemesinde, lacivert ve firuze sırlı tuğlaların kullanıldığını söylemektedir (Bkz. A. Gabriel, *Une Capitale.....*, c.I, s. 103.).

² Bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, s.95,96.

³ Bkz. *Aynı eser*, s. 95.

⁴ Vakfiye hakkında bilgi için bkz. M. Bilge, *a.g.e.*, s.117-118.

⁵ Bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, s.95; C. Baltacı, *a.g.e.*, s.491-492. Nitekim, İstanbul Fatih Medreseleri, Bursa Yıldırım Medresesi ve Edirne II. Bayezid Medresesi'ndeki öğrenci hücrelerinin sayısı da, vakfiyelerinde belirtilen öğrenci sayısı kadardır.

almaktadır. Ayrıca, sekizgen kubbe kasağının her bir kenarında birer pencere vardır. Bu pencereler ile duvarların üst kesimlerindeki pencerelere, son onarımlarda, alçıdan yapılmış şebekeli dışlıklar yerleştirilmiştir. Güney duvarının ortasında, dikdörtgen profilli mihrap nişi yer almaktadır. Nişin üzeri, sivri kemerli bir kavsara ile örtülüdür. Dershane mekânını örten kubbeye geçiş, yüzeyleri mukarnaslarla bezenmiş pandantifler ve üçgenlerden meydana gelen bir kuşakla sağlanmıştır.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Aynı külliyyede yer alan, **Çelebi Mehmed** tarafından inşa ettirilmiş cami, Zilhicce 822/Aralık 1419 tarihinde tamamlanmıştır¹. Yapının, cami ile ortak düzenlenmiş vakfiyesi ise, Rebiyülâhir 822/Mart 1419 tarihidir. Vakfiyenin, cami inşaatının tamamlanmasından önce düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi vakfiyeler, inşaatın bitiminden sonra düzenlenmektedir. C. Baltacı, medresenin 821/1418-19 tarihinde inşa ettirildiğini **Zübdetü'l-vekâyi**'den nakletmektedir². Vakfiye tarihini de dikkate alarak medresenin, yaklaşık bu tarihlerde inşa edildiğini söyleyebiliriz.

¹ Yeşil Cami'nin kitabesi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, s.93,94; N. Beşbaş-H.Denizli, **a.g.e.**, s.216-217.

² Bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.491. Aynı araştırmacı medresenin, II. Murad döneminde ellili; 100971600-1601 tarihinde ise, altmışlı medreseler arasında yer aldığını belirtmekte ve medresede müderrislik yapmış ellibeş zatın adını sıralamaktadır (Bkz. **Aynı eser**, s.492-496.). Erdem Yücel de medresenin, 821/1418 tarihinde Çelebi Mehmed tarafından inşa ettirildiğini söylemekte, ancak kaynak göstermemektedir (Bkz. Erdem Yücel, "Bursa Yeşil Külliyesi", **Arkitekt**, sayı:318,1965, s.35.).

BURSA, MURADIYE MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Şubat 1993, Ağustos 1994

Resim no: 46-51

Muradiye Camisi'nin, yaklaşık 40m batısındadır. Yapı, bir cami, bir imaret, bir hamam, bir mektep ve farklı tarihlerde inşa edilmiş çok sayıda türbe ile birlikte büyük bir külliye oluşturmaktadır¹. Medrese, son onarımı 1951 yılında tamamlandıktan sonra **Verem Savaş Dispanseri** olarak kullanılmaya başlanmış ve halâ bu amaçla kullanılmaktadır².

Medrese, güney cephesine bitiştirilen derslane eyvanı hariç, dikdörtgen şekilli bir plana sahiptir (Şekil 42). Yapının dış cephe duvarları, bir sıra moloz ve kabayonu taş ile üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Taşlar, dikey konumdaki birer tuğlayla kasetlenmiştir. Yer yer bazı taşların ikişer tuğlayla kasetlendikleri ve bu uygulamanın kuzey cephesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca, kuzey cephesinin doğu kanadının bazı kesimlerinde iki veya üç sıra tuğla, iki sıra moloz taş veya kabayonu taş almaşıklıkta vardır. Diğer cephelerdeki bazı hatırlar da ikişer sıra tuğladan oluşmaktadır. Cephe duvarları, tuğladan üç sıralık bir kirpi saçakla son bulmaktadır.

Batı cephesi üzerinde, herbiri bir hücreye açılan altı pencere yer almaktadır. Dikdörtgen şekilli ve demir parmaklıklı bu pencerelerin atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Alınlıkları, tuğladan birer sivri kemerle sınırlandırılmıştır. Alınlıklar üzerinde geometrik örnekle süslemeler vardır (Şekil 17,43). Bu süslemeler, bazen tuğlayla, bazen iki farklı renkte taşlarla ve bazen de taş ve tuğlanın birlikte kullanılmasıyla yapılmıştır³.

Güney cephesi üzerinde, sadece bir pencere vardır. Cephenin doğu köşesine yakın bir yere yerleştirilmiş olan bu pencere, güneydoğu köşesindeki öğrenci hücrelerine açılmaktadır⁴. Dikdörtgen şekilli pencerenin alınlığında, taş ve tuğla malzeme ile yapılmış bir süsleme bulunmaktadır. Güneybatı köşesindeki öğrenci hücrelerinin, güney cephesine açılan penceresi yoktur. Bu duvar üzerinde, örülerek kapatılmış bir pencere izi de görülmemektedir. Güney cephesinin ortasında, cepheye bitiştirilmiş, eyvan şekilli derslane/mescit mekânı yer almaktadır. Bu mekânın doğu ve batı duvarlarındaki ikişer pencere ile güney duvarındaki üç pencere, iki sıra halinde yerleştirilmiştir. Güney duvarındaki üç pencereden ikisi alt, biri üst sırada; doğu ve batı duvarlarındaki iki pencerenin ise biri alt, diğeri üst sıradadır. Cepheleri ortlayan üst sıradaki pencere

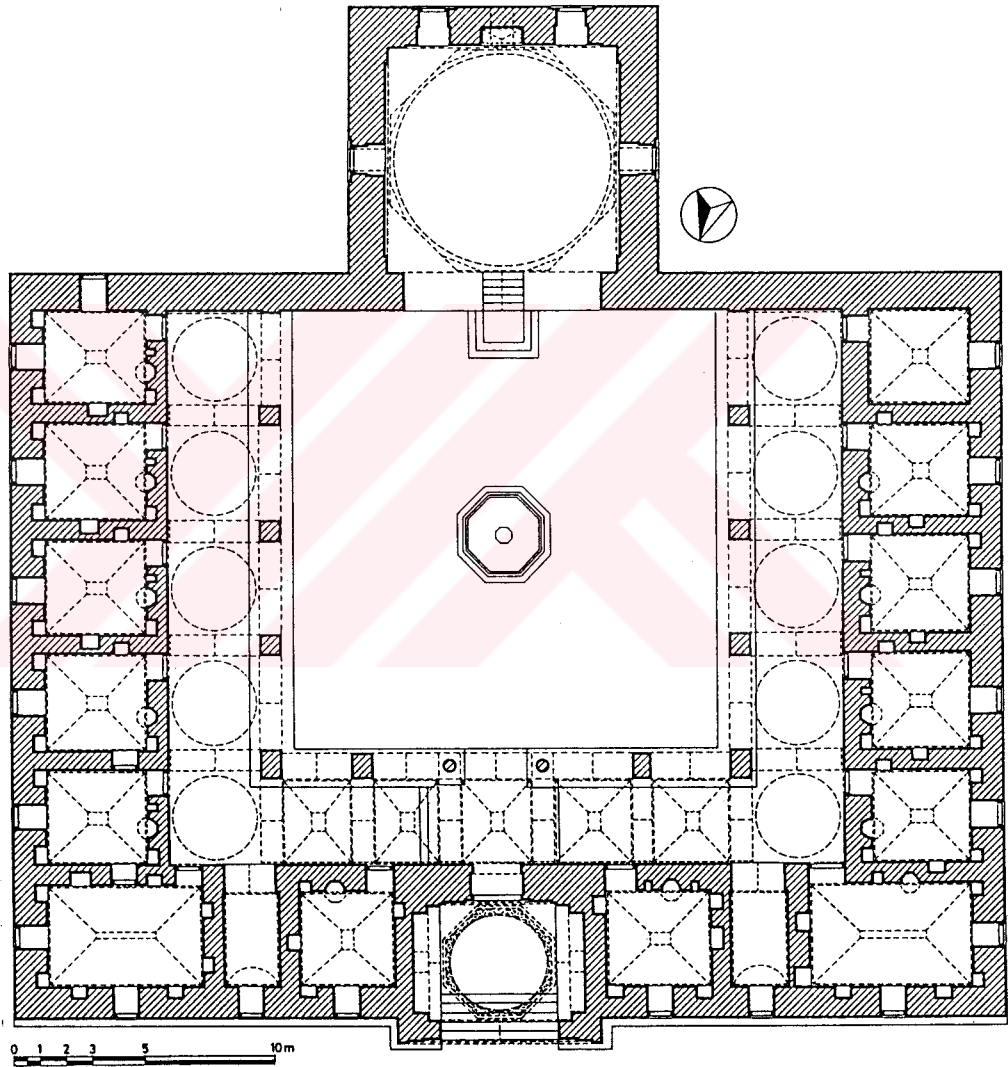
¹ Külliye'nin vaziyet planı için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 533. Resim; A. Gabriel, **Une Capitale Turque, Brousse, Bursa**, c.I, fig.56.

² Medresenin geçirdiği bazı onarımlar hakkında bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, s.299,300,320.

³ Medresedeki süslemeler hakkında bilgi için bkz. Yıldız Demiriz, **a.g.e.**, s.279-286.

⁴ Bu pencere, A. Gabriel'in planında işaretlenmemiştir (Bkz. A. Gabriel, **Une Capitale Turque, Brousse, Bursa**, c.I, fig.52.). Kazım Baykal'ın kitabında yer alan, Bedri Kökten tarafından çizilmiş planda bu pencere mevcuttur. Ayrıca, cephenin batı köşesine yakın bir yere, medresenin güneybatı köşesindeki hücreye açılan ikinci bir pencere daha işaretlenmiştir (Bkz. Kazım Baykal, **a.g.ç.**, plan 2.).

açıklıkları, tuğladan basık birer kemerle örtülüdür. Üst sıradaki pencereler, dikdörtgen şekilli birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Doğu, batı ve güney duvarlarında, alt sırada yer alan dört pencere açıklığı, malzeme ve şekil bakımından, medresedeki diğer pencerelere benzemektedir. Doğu ve batı duvarlarındaki alt seviye pencerelerinin alınlıklarında yer alan süslemeler, farklı iki renkte altıgen şekilli taşlarla; güney duvarındakiler ise, tuğlayla yapılmıştır¹. Medresenin güney cephesinin, derslane/mescit mekanının iki yanında kalan kesimi, yanlara doğru alçalan birer kalkan duvarı ile yükseltilmiştir.

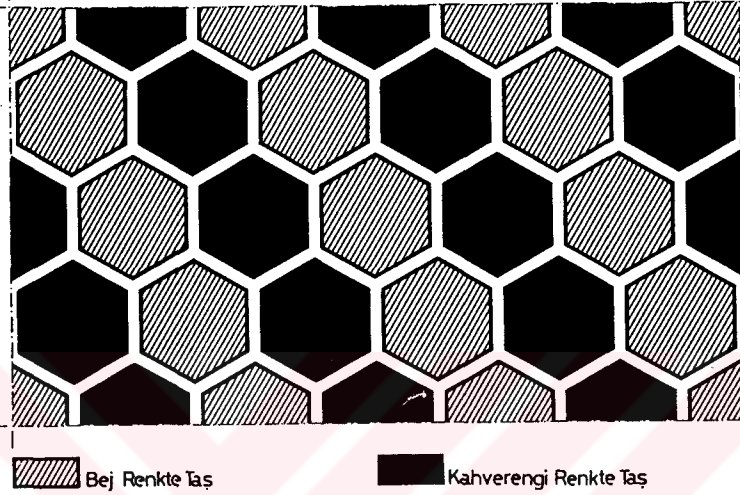
Şekil 42- Bursa Muradiye Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Doğu cephesi, duvar dokusu ve pencere düzeni bakımından batı cephesine benzemektedir. Ancak, cephedeki pencerelerden, kuzeyden itibaren ilk dördünde,

¹ A. Gabriel'in çektiği fotoğraflarda, derslane/mescit mekanının güney duvarındaki pencere alınlıklarının şekil bakımından bugünkülere benzemediği ve içlerinin de sıvalı olduğu görülmektedir (Bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, c.II, planche LV/2.).

alınlıklarını sınırlayan kemerlerin kavisini izleyen, tuğladan yapılmış, testere dişi şekilli birer şerit vardır.

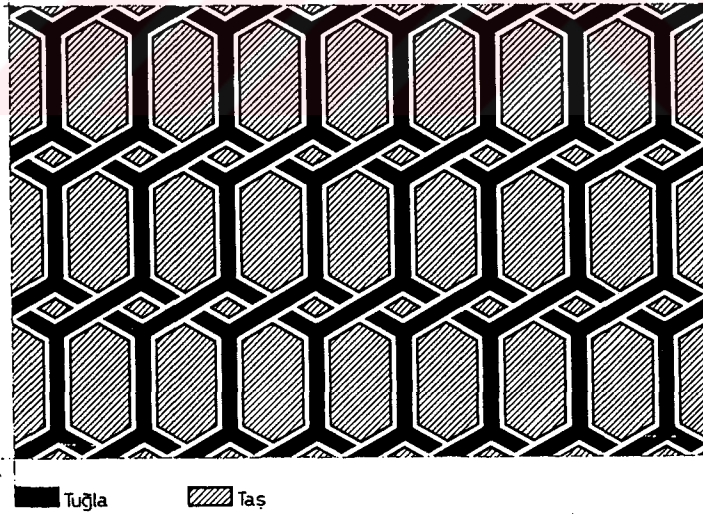
Kuzey cephesinde, ortada taçkapı; taçkapının iki yanında da üçer pencere yer almaktadır (Resim 46). Dikdörtgen şekilli pencerelerden ikisinin alınlığındaki süslemeler tuğlayla; diğer dört pencerenin alınlıklarındaki süslemeler ise, taş ve tuğla malzemeyle yapılmıştır. Tuğladan testere dişi şeklinde bir şerit, alınlıkları sınırlayan sivri kemerin kavisini izlemektedir.

Bej Renkte Taş

Kahverengi Renkte Taş

Şekil 43- Bursa Muradiye Medresesi. Pencere alınlıklarındaki süsleme örneklerinden.

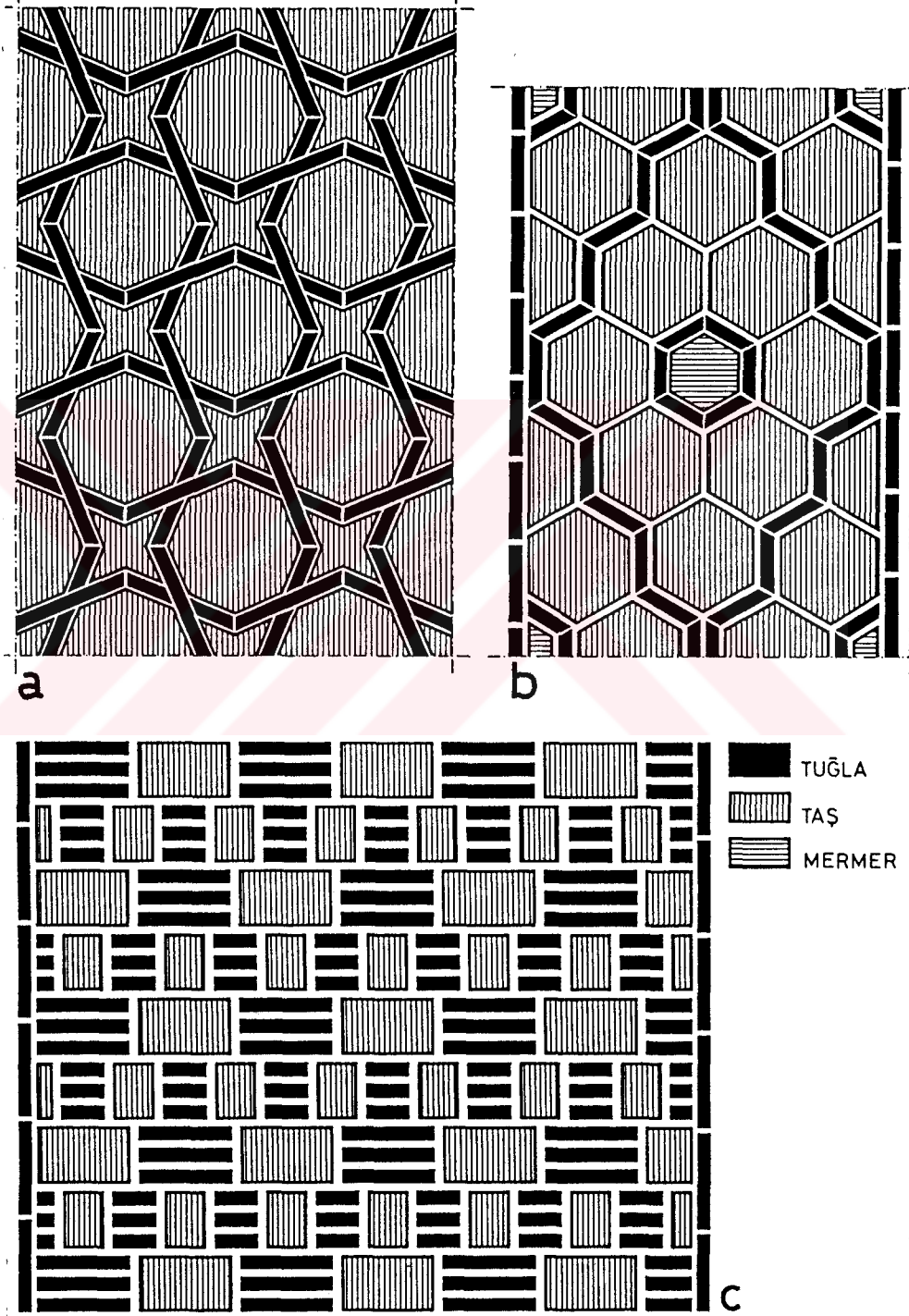
Tuğla

Taş

Şekil 44- Bursa Muradiye Medresesi. Pencere alınlıklarındaki süsleme örneklerinden.

Kuzey cephesi üzerindeki taçkapının önünde, dışa açılan bir eyvan yer almaktadır (Resim 47). Dışa taşıntı yapan taçkapının cephesi silmelerle kademelendirilmiştir. Taçkapı çerçevesi ve eyvanın başlangıç kemeri, bir sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Eyvan başlangıç kemerinin üst kesiminde ve kemer köşeliklerinde tuğla ve taş malzeme ile yapılmış, geometrik örnekli bir süsleme vardır (Şekil 44). Giriş eyvanı, doğu ve batı duvarlarındaki iki kademeli, geniş birer nişle

geniştirilmiştir. Nişleri örten ikişer kemerden biri sivri, diğeri de Bursa kemeridir. Eyvanı örten kubbeye geçiş, yüzeyleri mukarnaslarla bezenmiş pandantifler ve bir üçgen kuşakla sağlanmıştır. Zıvanalı basık bir kemerle örtülü giriş açıklığı, silmelerle çerçevesiz, dikdörtgen şekilli bir çökertme içindedir. Girişin çökertme içinde kalan kesimi mermer malzeme ile inşa edilmiştir.

Şekil 45- Bursa Muradiye Medresesi. Derhane eyvanı cephesindeki süslemeler.

Yaklaşık kare planlı avlunun doğu, batı ve kuzey kenarı revaklıdır. Ortada, sekizgen şekilli bir havuz vardır. Revaklar, kuzey kanadının ortasında yer alan iki destek hariç, tuğla ile inşa edilmiş kare veya dikdörtgen kesitli desteklerle taşınmaktadır (Resim 48). Kuzey revakının orta kemeri, iki mermer sütun üzerine oturmaktadır. Bu iki sütundan batıdaki, devşirme bir sütun başlığı kaide olarak kullanılmıştır. Destek ve sütunlar, birbirlerine ve hücre duvarlarına, tuğladan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer köşelikleri, bir sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiş; taşlar, dikey konumdaki birer tuğlayla kasetlenmiştir. Revak cepheleri bir kalkan duvarıyla yükseltilmiştir. Kalkan duvarının avluya bakan cepheleri -doğu ve batı revakının güneyden itibaren ilk birimlerine isabet eden kesimleri hariç- yatay ve dikey tuğlalarla meydana getirilmiş dama desenli bir bezeme ile kaplıdır (Şekil 17). Kalkan duvarı üzerinde, destekler hizasına yerleştirilmiş çörtlenler vardır. Doğu ve batı revakındaki beşer birim, geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbeye; kuzey revakındaki beş birim ise, birer aynalı manastır tonozuyla örtülüdür.

Medresede, revakların gerisinde ondört öğrenci hücresi ve kuzey revakına açılan iki küçük eyvan yer almaktadır¹. Hücrelerin, revaka açılan basık kemerli girişleri, sivri kemerli birer çökertme içine alınmıştır. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki köşe hücreleri diğerlerinden daha büyüktür. Kuzeydoğu köşesindeki hücre ile bunun güneyinde yer alan ilk iki hücreyi birbirinden ayıran duvarlar üzerine, son onarımda birer kapı açılmıştır. Kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneydoğu köşelerindeki hücrelerin dışa açılan ikişer penceresi; diğer hücrelerin ise, birer penceresi vardır. Kuzeydoğu ve güneybatı köşesindeki hücreler hariç, diğer hücrelerde birer ocak bulunmaktadır. Çatıda yer alan bacalardan, bu iki hücrede de ocak bulunduğu anlaşılmaktadır. Güneybatı köşesindeki hücrede bulunan ocak, bu mekanın, son onarımda tuvalet olarak düzenlenmesi sırasında; kuzeydoğu köşesindeki hücrede yer alan ocak ise, güney duvarı üzerindeki kapı açılırken iptal edilmiş olmalıdır. Mevcut ocakların, son onarımda yenilenmiş birer yaşmağı vardır (Resim 51). Ocaklar, kuzey kanadının iki yanındaki köşe hücrelerinde güney duvarları üzerinde; diğer hücrelerde ise, revaklara bakan duvarlar üzerinde yer almaktadır. Her hücrede, sayıları üç ile sekiz arasında değişen niş vardır. Bugün tuvalet olarak kullanılan güneybatı köşesindeki hücrede yer alan nişler, son onarımda kapatılmış olmalıdır. Bazı hücrelerde, ocakların hemen yanında, yaklaşık 15cm çapında, daire kesitli birer oyuk yer almaktadır² (Resim 51). Öğrenci hücrelerinin herbiri birer aynalı manastır tonozuyla; kuzey kanadındaki iki küçük eyvan ise, kuzey-güney yönlü, yuvarlak kemerli birer tonozla örtülüdür³.

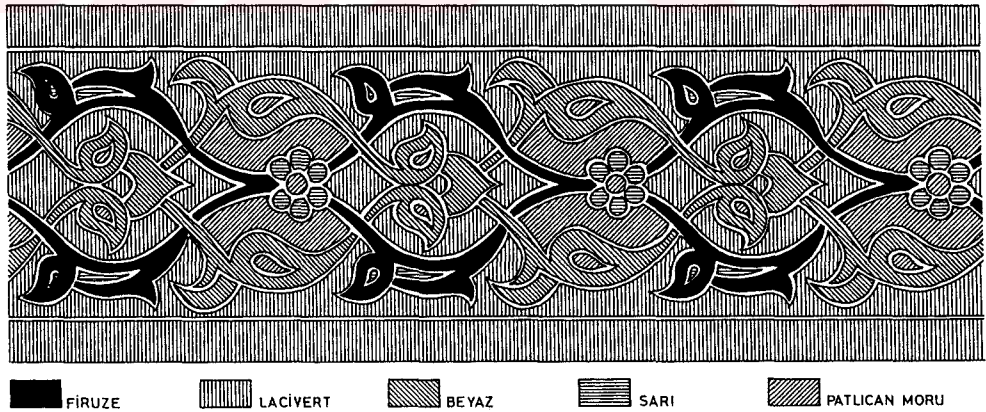
Avlunun güney kanadının ortasında, avluya geniş bir sivri kemerle açılan, eyvan şekilli dersane/mescit mekânı yer almaktadır (Resim 49,50). Bu mekânın, avluya bakan

¹ Kuzey revakına açılan iki küçük eyvanın helâ olabileceği iddia edilmektedir (Bkz. E.H. Ayverdi- İ. Aydın Yüksel, **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, İstanbul, 1976, s.88.). Bu iki mekânın, medresenin giriş cephesine açılan birer pencereye sahip olması nedeniyle helâ olarak inşa edilmediklerini düşünmekteyim.

² Başka bir yapıda benzerine rastlamadığımız bu oyukların işlevleri hakkında mantıklı bir açıklama bulamadık.

³ C.Esad Arseven, öğrenci hücrelerinin birer küçük kubbeye örtülü olduklarını söylemektedir (Bkz. C. E. Arseven, **Türk Sanatı Tarihi, Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları**, İstanbul, 1955-1959, s.448.).

cephesinin alt kesimi moloz taşlarla inşa edilmiştir. Duvar dokusunda, sayıları bir ile üç arasında değişen tuğla sıralarından oluşan hatıllar dikkati çekmekte; bazı taşların da dikey yerleştirilmiş birer tuğlayla kasetlendikleri görülmektedir. Eyvan başlangıç kemeri tuğlayla inşa edilmiştir. Kemer köşeliklerinde, altıgen ve dört kollu yıldızlardan oluşan geometrik örnekli bir süsleme vardır (Şekil 45a). Altıgenler ve dört kollu yıldızlar tuğlalarla çerçevelenmiştir. İki farklı cinsten, altıgen şekilli taşlar ve tuğlalar ile yapılmış geometrik örnekli bir süsleme şeridi eyvan kemerini ve kemer köşeliklerini üç yönden kuşatmaktadır (Şekil 45b). Bu süsleme, tuğladan, üçgen profilli bir silme ile çerçevelenmiştir. Cephenin iki yanındaki panoları da aynı cins bir silme çerçevelenmektedir. Bu panoların içinde, üçer tuğla ve birer kesme taşın, dama desenine benzer bir düzende yerleştirilmesiyle oluşturulmuş süslemeler yer almaktadır (Şekil 45c). Dershane/mescit mekânı önündeki merdivenler, eyvanın yüksek zemini içine girinti yapacak şekilde inşa edilmiştir. Eyvanın doğu ve batı duvarında ikişer; güney duvarında ise, üç pencere mevcuttur. Duvarların üst kesiminde yer alan pencerelerin, son onarımda yapılmış vitray içlikleri vardır¹. Güney duvarının ortasında, dikdörtgen profilli mihrap nişi yer almaktadır. Niş, yarım manastır tonozunu andıran bir kavsara ile örtülüdür. Dershane/mescit mekânını örten kubbeye geçiş, yüzeyleri mukarnaslarla bezenmiş pandantiflerle sağlanmıştır. Ayrıca, sekizgen kubbe kasnağının köşelerine, içleri mukarnas dolgulu küçük birer tromp inşa edilmiştir. Duvarların, pencerelerin üst seviyesine kadar olan kesimleri, firuze renkli altıgen çini plakalarla kaplıdır. Çini kaplı duvar yüzeylerinin, pencereler ile mekanın köşeleri arasında kalan kesimleri bir çini süsleme şeridiyle çerçevelenmiştir. Bu şeritte, lacivert zemin üzerine, açık kahverengi, firuze ve beyaz renkli rumi ve palmetlerden oluşan bir bezeme vardır (Şekil 46). Mihrap nişi ise, firuze renkli altıgen çini plakalar ve bunların çevresine yerleştirilmiş lacivert renkli üçgen çini plakalarla kaplıdır. Duvarların alt kesimlerindeki çiniler günümüze ulaşmamıştır.

Şekil 46- Bursa Muradiye Medresesi. Dershane eyvanında yer alan çini süsleme şeridi.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Ancak, aynı külliye içinde yer alan cami, inşa kitabesine göre, II. Murad tarafından inşa ettirilmiştir; Recep 828/Mayıs 1425 tarihinde

¹ Bu içliklerden, güney duvarındakinin alt kesiminde, bir ayet kitabesi ile sene Ramazan 1370 (Haziran 1951) tarihi vardır.

başlanan inşaat, Muharrem 830/Kasım 1426 tarihinde tamamlanmıştır¹. Yapının cami ile ortak vakfiyesi 22 Şevval 844/14 Temmuz 1430 tarihinde düzenlenmiştir². Buna göre medrese de cami ile aynı tarihlerde inşa edilmiş olmalıdır.

C. Baltacı, medresenin payesinin altmışlı olduğunu belirtmekte ve medresede müderrislik yapmış elliiki zatın adını sıralamaktadır³.

¹ Muradiye Camisi'nin inşa kitabesi hakkında bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, s.315-316.

² Vakfiye hakkında bilgi için bkz. Aynı eser, s.298-299; Mustafa Bilge, a.g.e., s.129-131. Cahid Baltacı, II. Murad'ın Bursa'daki tesislerinin temelini 842/1438-39 tarihinde attığını ve 850/1446-47 tarihinde de tamamladığını **Kâtip Çelebi ve Sicill-i Osmanî**'den nakletmektedir (Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.505 ve dipnot 267-268.).

³ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.505-513.

10- EDİRNE, SAATLİ MEDRESE

İnceleme tarihi: Ağustos 1992, Eylül 1995

Resim no: 52-56

Edirne Üç Şerefeli Cami'nin doğusunda, cepheye paralel inşa edilmiş, yan yana iki medrese yer almaktadır. **Peykler Medresesi** ve **Saatli Medrese** adlarıyla anılan iki medreseden hangisinin Saatli Medrese, hangisinin Peykler Medresesi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Her iki medresenin de inşa kitabesi yoktur. Nitekim, söz konusu medreselerin tanıtıldığı yayınlarda, bir isim karmaşası olduğu görülmektedir. İleride de değineceğimiz gibi, tarihi kaynaklara göre Peykler Medresesi, Fatih Sultan Mehmed tarafından; Saatli Medrese ise, II. Murad tarafından, Üç Şerefeli Cami ile birlikte inşa ettirilmiştir. Medreselerin her ikisinin de benzer mimari özelliklere sahip olması, kesin bir tarihleme yapılmasını zorlaştırmaktadır. İki medreseden güneyde yer alanı, diğerine göre daha sağlam durumdadır ve günümüzde öğrenci yurdu olarak kullanılmaktadır. Diğer medrese oldukça harapdır.

İki medreseden kuzeyde yer alanı, Üç Şerefeli Cami'nin doğu cephesine diğerinden daha yakındır. Bu medrese, doğu-batı yönünde, cami ile aynı doğrultudadır. Batı cephesi üzerindeki taçkapısı ile cami avlusunun doğu taçkapısı karşılıklıdır. Güneydeki medrese ise, camiden daha uzaktır ve üzerinde yer aldığı alan, gerek camiden, gerekse kuzeyindeki medreseden daha yüksek bir kottadır. Külliye'nin planlaması açısından bakıldığında, cami ile yaklaşık aynı kotta ve doğrultuda yer alan kuzeydeki medresenin, taçkapıların karşılıklı olarak yerleştirilmiş oluşları da göz önüne alındığında, cami ile birlikte planlanmış olması daha akla yakın gelmektedir. Bu nedenle, kuzeydeki medresenin **Saatli Medrese**, güneydekinin ise, **Peykler Medresesi** olduğunu kabul etme eğilimindeyim.

E.H. Ayverdi, ilk incelemesinde, güneydeki medreseyi Saatli Medrese¹; diğerini ise Peykler Medresesi adıyla tanıtmıştır². Ancak araştırmacı, daha sonraları, yapıların günümüzdeki durumlarını ve yerli halktan birinin verdiği bilgileri dikkate alarak fikrini değiştirmiş ve bizim gibi güneydeki medreseyi Peykler, diğerini de Saatli Medrese olarak adlandırmıştır³.

Saatli Medrese, doğu-batı yönünde eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Bugün, oldukça harapdır (Resim 52,53). Avlu revakları yokolmuş; üst örtünün tamamına yakını yıkılmıştır. Dershane ve öğrenci hücrelerinin bir kesiminin duvarları da ortadan kalkmıştır. Otlar ve makiler yüzünden avlunun her köşesine ulaşamamaktadır. Medresenin, 27 Temmuz 1752 tarihindeki Trakya depreminde hasar gördüğü bilinmektedir⁴. Depremden sonra, Peykler Medresesi ve Üç Şerefeli Cami ile birlikte onarımı için keşif yapılmış; ancak, onarım gerçekleşmemiştir⁵. Daha sonraki bir tarihte yapılan ikinci onarım keşfi ise,

¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul, 1953, s.283-284.

² Bilgi için bkz. *Aynı eser*, s.280-282.

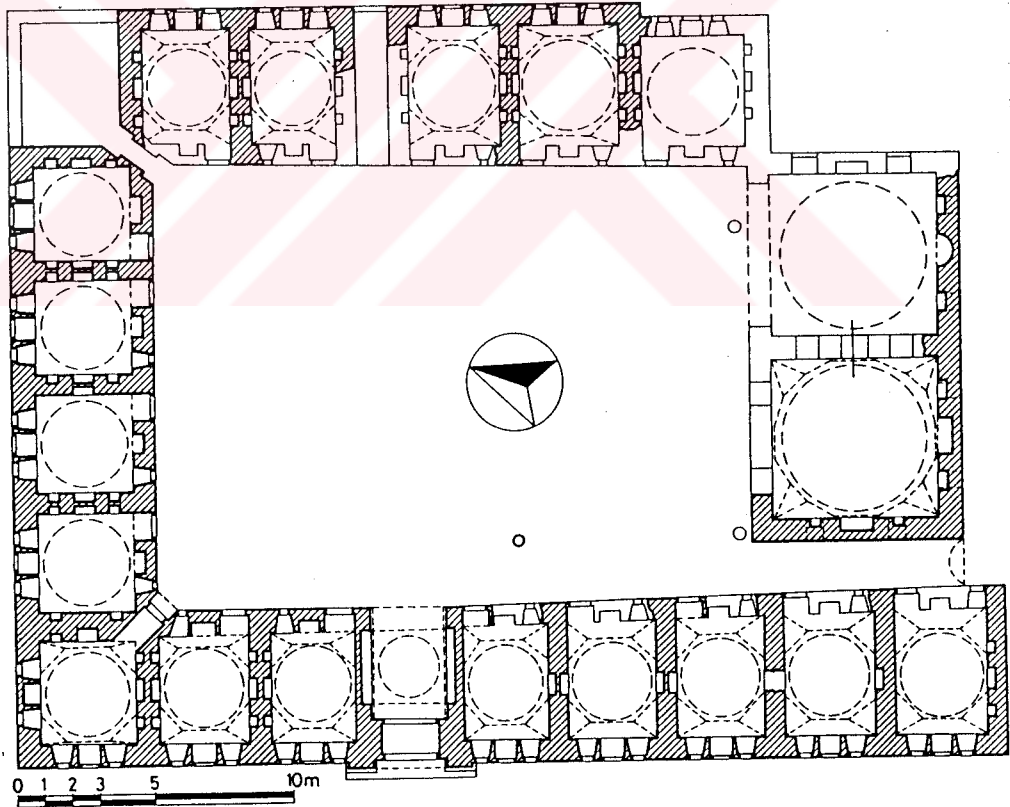
³ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, s.461 vd.; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, c.III, s.225 vd..

⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, s. 424.

⁵ Bilgi için bkz. *Aynı eser*, s.424-435.

yalnızca Üç Şerefeli Cami'nin onarımına yöneliktir. Caminin onarımı 1177/1763-64 tarihinde tamamlanmıştır¹. Bu onarım sırasında Saatli Medrese'nin de onarılmış olabileceği akla geliyorsa da, medresenin bugünkü harap durumu, yalnızca caminin onarıldığını; Saatli Medrese'nin bu onarımın dışında tutulduğunu düşündürmektedir.

Medresenin güney duvarı, bir sıra kesme taş, iki sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesi ile inşa edilmiş; kesme taşlar, dikey konumdaki bir veya iki tuğla ile kasetlenmiştir. Cephenin batı köşesinde yer alan hücre, cepheden taşıntı yapmaktadır (Şekil 47). Yaklaşık 1 metrelik taşıntının doğu yüzünde bir pencere vardır. Cephenin güneydoğu köşesi boş bırakılmıştır. Bu alana, bir öğrenci hücresi daha inşa edilebilecekken, niye boş bırakıldığı anlaşılamamaktadır. Medresenin bu kesiminin, mevcut bir yapıya bitleştirilmiş olması da mümkün görünmemektedir. Zira, Ayverdi'nin planında, güney kanadı üzerindeki derslane eyvanının doğu duvarına, bu alana açılan, altı üstlü yerleştirilmiş dört pencere işaretlenmiştir. Güney kanadının ortasında, derslane eyvanı ile kışlık derslane/mescid mekânı yer almaktadır. Bu iki mekânın güney duvarlarının üst kesiminde, sivri kemerli ikişer pencere vardır. Batı kanadının güney ucundaki iki hücre ile kışlık derslane/mescid mekânı arasında uzanan tonozlu bir koridor muhtemelen, medresenin güneyindeki bir dış avluya açılmaktaydı.

Şekil 47- Edirne Saatli Medrese. Plan.

¹ Bilgi için bkz. Aynı eser, s.424.

Doğu cephesi üzerinde, onbeş pencere açıklığı mevcuttur. Bunlar, bu kanat üzerindeki beş öğrenci hücrelerine açılmaktadır. Cephenin güney ucunda yer alan ve duvarlarının büyük bir kesimi yıkılmış olan hücrenin doğu duvarı, cepheden daha içerlektir. Her bir hücreye açılan üçer pencereden ortadakiler dikdörtgen şekilli; iki yandakiler ise, mazgal pencere şeklindedir. Medresenin kuzeydoğu köşesine de hücre inşa edilmemiştir. Ancak, buradaki dikdörtgen alanın doğu ve kuzey kenarı birer duvarla kapatılmıştır. Bitişme çizgilerinden, bu duvarların sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu alan, avlu revakının kuzeydoğu köşesindeki kapıyla medreseye bağlanmaktadır. Burasının, E.H. Ayverdi'nin de söylediği gibi, tuvaletlerin bulunduğu kesim olması mümkündür. Bu alanı, batı ve güneyden sınırlayan iki hücrenin alana bakan duvarlarında pencere bulunmaması, bu fikri desteklemektedir. Doğu cephesinde, kuzeyden itibaren ikinci hücreyle üçüncü hücrenin arasında, dışa açılan bir koridor mevcuttur. Bu koridor, güney kanadındaki benzeri gibi, medresenin iç ve dış avlularını birbirine bağlamaktaydı. Bu durumda, medresede, kuzey cephesi hariç, diğer cephelerin tümünde birer giriş olduğu görülmektedir. Medreseler içinde, üç cephesinde de birer giriş açıklığı olan, bir başka örnek bilinmemektedir. Muhtemelen, buradaki dış avlulardan biri, diğerinden farklı bir işleve sahiptir.

Kuzey cephesi üzerinde, bu kanatta yer alan beş öğrenci hücrelerini aydınlatan, toplam ondört pencere vardır. Bunlar, her bir hücreye üçer pencere isabet edecek şekilde yerleştirilmiştir. Kuzeybatı köşesindeki hücrenin, bu cephe üzerinde yalnız iki mazgal penceresi vardır. İki mazgal pencerenin arasında yer alması gereken dikdörtgen şekilli pencerenin yerine ocak inşa edilmiştir. Cephenin, batı köşesinden itibaren, yaklaşık 4 metrelik bir kesimi kesme taşlarla kaplanmış; diğer kesimi ise, bir sıra kesme taş, iki sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Kesme taşların, dikey konumdaki bir veya iki tuğla ile kasetlendikleri görülmektedir. Aynı cephe duvarının kaplamasındaki iki farklı düzen ve malzeme dikkati çekmektedir. Bu farklılığı, medresenin geçirdiği bir onarıma bağlamak mümkün ise de, medresenin, Üç Şerefeli Cami'ye bakan batı cephesinin tamamının kesme taşlarla kaplanmış olması; kuzey cephesi üzerindeki almalı duvar kaplamasının, güney cephesi üzerinde de görülmesi, medresenin batı cephesinin ana cephe olarak kabul edildiği ve kesme taşlarla kaplandığı, diğer cephelerde ise, almalı düzenin uygulandığı anlaşılmaktadır.

Batı cephesi üzerinde, cepheyi ortalamayan bir taçkapı ile, sekiz öğrenci hücrelerine açılan, toplam yirmidört pencere açıklığı yer almaktadır. Pencereleler, diğer cephelerdekilere benzer şekilde yerleştirilmiştir. Ancak, sadece bu cephede, iki mazgal pencere arasında yer alan dikdörtgen şekilli pencerelerin atkı, söve ve eşikleri silmelerle kademelendirilmiştir. Ayrıca, bu pencerelerin, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış birer alınlığı da vardır. Her cephe üzerinde görülen mazgal pencerelerden bazılarının düz atkılı, bazılarının da yuvarlak kemerli oldukları dikkati çekmektedir. Düz atkılı ve yuvarlak kemerlilerin dağılımında herhangi bir düzene uyulmadığı görülmektedir. Bu nedenle, yuvarlak kemerli mazgal pencerelerin, bugünkü şekillerini, onarımlardan birinde almış olabilecekleri akla gelmektedir.

Medresenin batı cephesi üzerindeki taçkapı, Üç Şerefeli Cami avlusunun doğu duvarı üzerindeki taçkapı ile karşılıklıdır. Bu, özellikle planlanmış olmalıdır. Zira, taçkapı, cephenin ortasında yer almamakta; eksenden, yaklaşık bir hücre genişliğinde kuzeye

doğru kaydırılmış durumdadır. Batı cephesinden bir miktar taşıntı yapmaktadır (Resim 54). Taçkapı cephesi silmelerle kademelendirilmiştir. Ana niş fazla derin değildir. Üzeri, farklı iki renkte taşlarla inşa edilmiş, sivri kemerli bir kavsarayla örtülüdür. Giriş aralığı eşiğine ulaşılmasını sağlayan merdiven basamakları, bugün mevcut değildir. Kapı açıklığını örten basık kemer, farklı iki renkte mermerle inşa edilmiştir. Giriş eyvanı, sivri ve geniş bir kemerle avlu revakına açılmaktadır. Üzeri, mukarnaslar ve geometrik örneklı süslemelerle bezenmiş bir kubbe ile örtülüdür (Resim 55). Kubbe kasnağının her yüzü üzerinde, köşelere yakın yerleştirilmiş, yuvarlak kemerli ikişer pencere yer almaktadır. Kuzey ve güney duvarları üzerinde de, sivri kemerli geniş birer niş vardır.

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen şekilli avluda, otlar, makiler ve moloz dolgu nedeniyle yeterli bir inceleme yapılamamaktadır. Avlu revaklarından geriye kalanlar, doğu ve batı revaklarının en güneyindeki birer sütunun alt kesimleri ile, batı revakı ortalarında, ayakta ve sağlam kalabilmiş bir sütundan ibarettir. Öğrenci hücrelerinin avluya bakan duvarları büyük ölçüde yıkıldığı için, revak örtüsünün izleri de kaybolmuştur. E.H. Ayverdi'nin 1950 yılında çizdiği planda, avlunun doğu, batı ve kuzey kanatlarında revak işaretlenmiştir¹. 1931 yılında çekilmiş bir fotoğrafta da batı revakının, üst örtüsü dışında sağlam durumda olduğu; sivri revak kemerlerinin farklı iki renkte kesme taşlarla inşa edildiği görülmektedir². Giriş eyvanı önünde yer alan kemer, Bursa tipindedir ve diğerlerinden daha geniştir. Doğru ve batı revakı desteklerinin yerleştirilişinde yadırganan bazı noktalar mevcuttur. Örneğin, doğu revakının güney ucundaki sütun, eyvanın önünde yer almaktadır. Bu durumda, eyvan kemerinin doğu kesimi, revakı örten tonoz tarafından kapatılmaktadır. Bir başka örneği bilinmeyen böyle bir uygulamanın mantıklı hiçbir açıklaması yoktur. Ayrıca, batı revakının güney ucundaki revak kemerinin, kışlık derslane/mescit mekânının kuzey duvarına bağlanması beklenirken, duvara yaslanan bir sütuna oturtulduğu görülmektedir. Medresenin güney kanadındaki derslane eyvanı ile kışlık derslane/mescit mekânlarının, önceleri daha güneyde yer aldıkları; herhangi bir nedenle yıkılan bu iki mekânın, onarımlardan birinde, bugünkü yerlerine yeniden inşa edilmiş olabilecekleri akla gelmektedir.

Avlunun güneybatı köşesinde, medresenin batı kanadının güney ucundaki hücrelerle, kışlık derslane/mescit mekânı arasında uzun bir koridor yer almaktadır. Derslane/mescit mekânının batı duvarı üzerindeki izlerden, koridorun, basık kemerli bir tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Koridorun güney ucundaki kapı, bir dış avluyla bağlantılı olmalıydı. Medresenin doğu kanadı üzerinde de, buna benzer bir koridor vardır. Bu koridorun da benzer bir işleve sahip olduğunu düşünmekteyim. Avlu revakının kuzeydoğu köşesindeki kapıdan, daha önce de değindiğim gibi, medresenin bu köşesinde yer aldığını düşündüğüm tuvaletlere ulaşılmaktaydı.

Medresenin doğu, batı ve kuzey kanatlarında yer alan öğrenci hücreleri, birer kubbe ile örtülmüştür. Hücrelerden çoğunun üst örtüsü yıkıktır. Kuzey kanadındaki hücrelerle, doğu kanadının güney ucundaki hücre, yaklaşık kare planlı; diğerleri ise, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Dikdörtgen planlı hücrelerin kareye

¹ Plan için bkz. E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, Resim 258.

² Fotoğraf için bkz. **Aynı eser**, Resim 260; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 797 ve 799. Resimler.

dönüştürülmeleri Türk üçgenlerini andırır geçiş unsurlarıyla sağlanmıştır¹. Üst örtüleri kalabilmiş kare planlı hücrelerin kubbelerine ise, pandantifler yardımıyla geçildiği görülmektedir. Öğrenci hücrelerinin dış duvarları üzerinde üçer pencere, avluya bakan duvarları üzerinde ise, birer pencere ile birer kapı açıklığı bulunmaktadır. Medresenin kuzeydoğu köşesindeki boş alana bitişik iki hücreyle, kuzeybatı köşesindeki hücrenin avluya bakan pencereleri yoktur. Bu sonuncu hücrenin, diğerlerinden farklı olarak, ikisi kuzey duvarında, üçü de batı duvarında olmak üzere beş penceresi vardır. E.H. Ayverdi'nin planında, öğrenci hücrelerinin herbirine, avluya bakan duvarlar üzerine yerleştirilmiş, dikdörtgen profilli birer ocak işaretlendiği görülmektedir. Ocakların büyük bir kesimi, günümüze ulaşmamıştır. Hücrelerde, sayıları iki ile altı arasında değişen nişler bulunmaktadır. Batı kanadında, taçkapının güneyinde yer alan öğrenci hücrelerindeki niş sayısı, diğerlerinden daha azdır. Bu farklılık, hücreleri ayıran duvarların inceliğinden kaynaklanabileceği gibi, bir onarıma da bağlanabilir.

Avlunun güney kanadında, dershane eyvanı ve kışlık dershane/mescit mekânı yer almaktadır (Resim 56). Her iki mekân da harap durumdadır. Duvarlarından büyük kesimi yıkılmıştır. Eski fotoğraflardan ve günümüze ulaşabilen izlerden, iki mekânın da avluya bakan cephelerinin kesme taşlarla kaplı olduğu; diğer duvarların ise, tuğla ve taşla örülmüş, almaşık bir duvar dokusu sergilediği görülmektedir. Dershane eyvanının doğu duvarı ve üzerini örten kubbe, bugün mevcut değildir. Eski bir fotorafta, mekânın kuzey cephesindeki geniş sivri kemerin farklı iki renkte taşla inşa edildiği görülmektedir². Aynı fotoğraftan ve E.H. Ayverdi'nin planından, bu mekânın, pandantiflerle geçilmiş bir kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Bugün, kubbe ve pandantiflere ait herhangi bir iz mevcut değildir. Ayverdi'nin planında, doğu duvarında, altı üstlü yerleştirilmiş dört pencere; güney duvarının üst kesiminde iki pencere; batı duvarının alt kesiminde de, dershane eyvanına açılan iki pencere ve bir kapı işaretlenmiştir. Bugün, sadece güney duvarının üst kesiminde yer alan ve sivri bir kemerle örtülmüş olan iki pencere sağlam durumdadır. Eyvanın güney duvarı ortasında, yarım daire profilli bir mihrap nişi ile bunun iki yanında birer adet dolap nişi vardır. Mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülüdür.

Kışlık dershane/mescit mekânının da duvarlarının büyük bir kesimi yıkılmıştır. Günümüze kalabilen izlerden, bu mekânın bir kubbe ile örtülü olduğu ve kubbe yuvarlağına üçgenlerden oluşan bir kuşakla geçildiği anlaşılmaktadır. Doğru duvarı üzerindeki iki pencere ile bir kapı, dershane eyvanına açılmaktadır. Eski bir fotoğrafta, kuzey duvarı üzerinde, altı üstlü yerleştirilmiş dört pencerenin yer aldığı görülmektedir. Sivri kemerli alınlıkları olan alt sıradaki dikdörtgen şekilli pencerelerin, atkı, söve ve eşiklerinde, yekpare mermer bloklar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Güney ve batı duvarları üzerinde de ikişer pencere vardır. Duvarların üst kesiminde yer alan bu pencereler sivri kemerlidir. Güney duvarının ortasındaki mihrap ile bunun iki yanındaki nişler, dikdörtgen

¹ Medresenin batı kanadındaki öğrenci hücrelerinin tümünde benzer geçiş unsurları kullanıldığı halde, Ayverdi'nin planında, batı kanadının kuzey ve güney ucundaki birer hücre hariç, diğerlerinin kubbelerine pandantiflerle geçildiği işaretlenmiştir (Plan için bkz. E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimarişi**, Resim 258; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 795. Resim 9.).

² Resim için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 797. Resim.

profilidir. Batı duvarı üzerinde de, farklı büyüklükte üç niş bulunmaktadır. Bugün, dersane eyvanı ile kışık dersane/mescit mekânını kuzeyden sınırlayan duvar, farklı bir malzeme ile, yakın bir tarihte inşa edilmiştir.

Medresenin inşa kitabesi yoktur, vakfiyesi de bulunamamıştır. Hoca Sadeddin Efendi, II. Murad'ın, Üç Şerefeli Cami'nin yanına büyük bir medrese yaptırdığını ve müderrisine, günde yüz akçe verdiğini söylemektedir¹. Rıfki Melûl Meriç ve C. Baltacı da Saatli Medrese'nin banisinin II. Murad olduğunu söylerler; ancak, kaynak göstermezler². Evliya Çelebi ise, Saatli Medrese'den **Üç Şerefeli Medresesi** adıyla söz etmektedir³. Medresenin, II. Murad tarafından inşa ettirildiği kabul edilirse, 851/1447 yılında Üç Şerefeli Cami ile birlikte tamamlanmış olduğu düşünülebilecektir⁴.

¹ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâc'üt Tevârih*, c.II, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, 1975, s. 250.

² Bilgi için bkz. R. Melûl Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul, 1963, s.450; C. Baltacı, *a.g.e.*, s.450. Mustafa Bilge, C. Baysun'un ders notlarını kaynak göstererek, Saatli Medrese'nin II. Murad tarafından inşa ettirildiğini söylemektedir (Bkz. M. Bilge, *a.g.e.*, s.7 ve dipnot 27.).

³ Bkz. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, c.5, İstanbul, 1970, s.325.

⁴ Edirne Üç Şerefeli Cami'nin inşa kitabesi ve inşa tarihi hakkında bilgi için bkz. M.T. Gökbilgin, "XV. Asrın Birinci Yarısında, II. Murad Devrinde Hıristiyan Birliği ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1965, s.134; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, s. 458-459; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, s.2-3.

11- MANİSA,SİNAN BEY MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1992

Resim no: 57-62

Tunca Mahallesi'nde, Kumludere Caddesi'ne (Spil Yolu) bağlanan Temiz Sokak'tadır. **Karaköy Medresesi** adıyla da anılmaktadır. 1980'li yıllara kadar oldukça harap durumda olan yapı¹, 1985 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarıldıktan sonra **El Sanatları Merkezi** olarak kullanılmaya başlanmıştır². Medresenin 1086/1675-1676 tarihinde de bir onarım geçirdiği bilinmektedir³.

Yapının batı cephesi ile yakınındaki evler arasında dar bir koridor vardır. Bu nedenle batı cephesi üzerinde rahat bir inceleme yapmak mümkün olmamaktadır. Bu cephedeki ana yapı malzemesi moloz taştır. Ancak, moloz taşların yer yer tuğla ile kasetlendikleri dikkati çeker. Birkaç tuğla sırası ile yükseltilem dış duvarlar, iki sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Batı duvarında tuğladan sivri kemerli çökertmeler içine yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli beş pencere açıklığı vardır⁴. Atkı taşları, pencere eşikleri ve söveleri yekpare taştandır. Bu unsurların tümünün son onarımda yenilendikleri anlaşılmaktadır. Çökertmelerin sivri kemerlerinin sınırladığı alınlıklar tuğla ile örülmüştür.

Güney duvarındaki yapı malzemesi, batı duvarındakine benzemektedir. Bu cephe üzerinde herhangi bir açıklık mevcut değildir. Cephenin ortasında, dışa taşkın dersane mekanı yer almaktadır (Şekil 48)(Resim 57). Dersane mekanının duvarları da benzer malzeme ile inşa edilmiştir. Ancak, duvar örgüsünde yer yer tuğladan hatıllar dikkati çekmektedir. Doğu ve batı duvarlarında, altlı üstlü ikişer; güney duvarında da yine altlı üstlü dört pencere açıklığı vardır. Alt sıradaki pencereler, tuğladan sivri kemerli çökertmeler içine yerleştirilmiş, mermer söveli dikdörtgen açıklıklardır. Üst sıradakiler ise, tuğladan sivri kemerlidir. Dershanenin güney duvarındaki mihrap nişi nedeniyle zayıflayan duvarı dıştan desteklemek amacıyla, üst sıra pencereleri hizasına kadar yükselen bir payanda inşa edilmiştir.

Yapının doğu cephesi, inşa malzemesi ve cephe düzeni açısından batı cephesine benzemektedir. Doğu duvarı da birkaç sıra tuğla ile yükseltilmiştir. Tuğla ile örülmüş bu kesimin, kalkan duvar olarak inşa edildiği, üzerindeki üç çörtenden anlaşılmaktadır.

Diğer cephelerdekine benzer yapı malzemesi ile inşa edilmiş olan kuzey cephesinin ortasında, taçkapı yer almaktadır (Resim 58,59). Kuzey cephesi üzerinde, giriş kapısı dışında herhangi bir açıklık yoktur. Taçkapı dışa taşınılıdır ve üzerinde yer aldığı cepheden daha yüksektir. Taçkapıda, dört sıra tuğla ve bir sıra düzgün kesme taştan oluşan derzlerin, dönüşümlü olarak tekrarlandığı görülmektedir. Kesme taşlardan herbiri, dikine yerleştirilmiş birer tuğla ile kasetlenmiştir. Taçkapı yan kanatlarının iç yüzlerinde

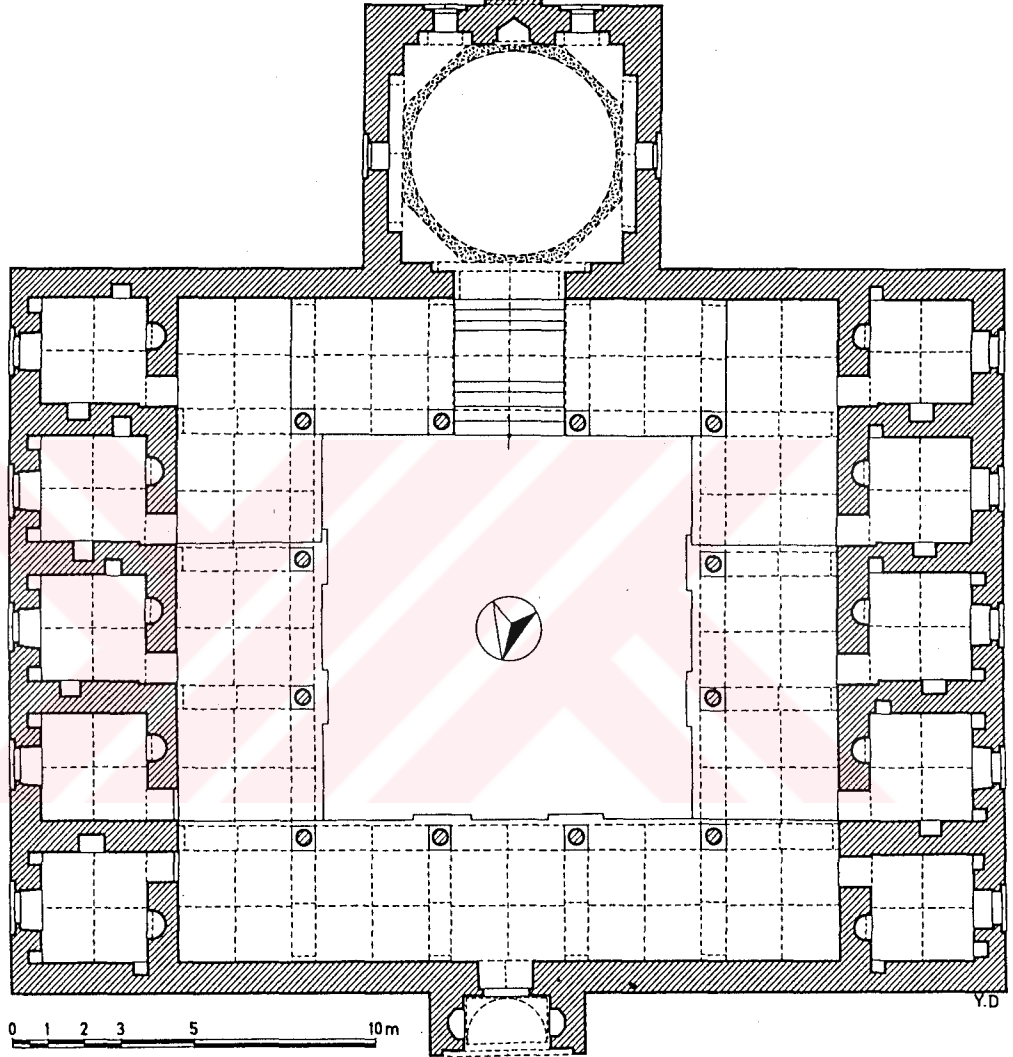
¹ Onarım öncesi fotoğraf ve çizimler için bkz. Hakkı Acun, **Manisa'da Türk Devri Yapıları Ve Şehrin Gelişimi**, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1982, plan 17; Nusret Köklü, "Manisa'da Osmanlı Eserleri-IV", **Manisa Dergisi**, 8, Şubat 1995, Resim 4,5.

² **Manisa'nın Kültür ve Tabiat Varlıkları**, Manisa, ?, s.56,

³ Bkz. İ. Gökçen, **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar, II**, İstanbul, 1950, s. 168.

⁴ Onarım öncesi çizilen planda, medresenin doğu ve batı cephelerinde herhangi bir açıklığın mevcut olmadığı görülmektedir (Bkz. H.Acun, a.g.e., plan 17).

beş yüzeyli birer mihrabiye vardır. Taçkapı ana nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülmüştür. Kavsara ile giriş açıklığı arasında dikdörtgen şekilli boş bir pano bulunmaktadır. Kavsara kuşatma kemerinin köşeliklerinde tuğla malzeme ile yapılmış seslemeler vardır (Şekil 49). Giriş açıklığının söveleri ve atkı taşı, profilli devşirme malzemedir. Giriş açıklığının avlu revakına bakan cephesi bir sivri kemerle kapatılmıştır.

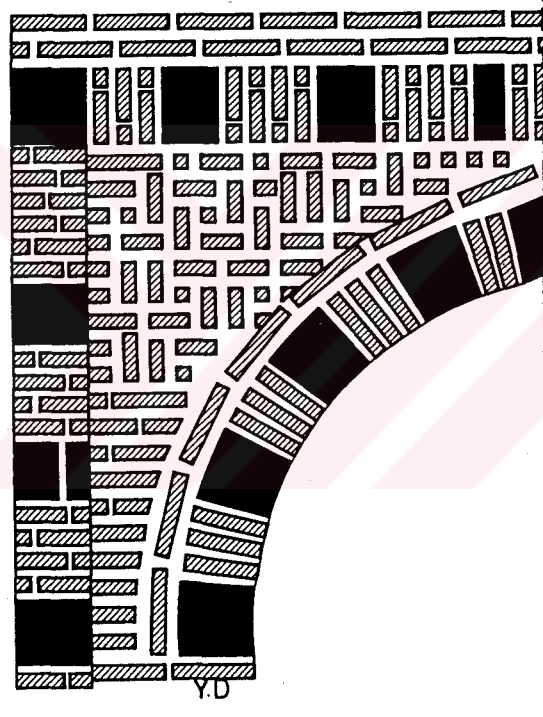
Şekil 48- Manisa Sinan Bey Medresesi. Plan.

Avlu, kareye yakın dikdörtgen şekillidir. Dört yönden revaklarla çevrili avlunun doğu ve batı kanadında beşer öğrenci hücresi; güney kanadının ortasında ise, geniş bir kemerle avluya açılan derhane mekanı vardır (Resim 60). Onarım öncesinde, revaklardan sadece kuzey kanadındaki sağlam durumdaydı¹. Bu nedenle, revakları taşıyan sütunların çoğu, son onarımda beton malzeme ile yeniden yapılmıştır. H.Acun, revak sütunlarının devşirme başlıkları olduğunu belirtmektedir². Ancak, bugün yalnızca bir tek sütun

¹ Bkz. Ay.es., s.314,315.

² Bkz. Ay.es.,s. 315.

üzerinde devşirme başlık görülmektedir. Diğer sütunlarda, sonradan yapılmış basit başlıklar vardır. Sütunlar, birbirlerine ve duvarlara, tuğladan sivri kemerlerle bağlanmaktadır. Ayrıca, kemer başlangıçlarında demir gergiler vardır. H. Acun gergilerin ahşap olduğunu belirtmektedir¹. Bu durumda gergilerin son onarımda değiştirildikleri anlaşılmaktadır. Her bir revak gözü, pendentiflerin iç mekana doğru bükülerek, tepe noktasında birleşmeleri sonucunda oluşan birer haç tonoz ile örtülmüştür². Tuğla ile inşa edilen revak cepheleri, iki sıra tuğla ile son bulmaktadır. Revakların zemini avlu zemininden yüksektir. Ayrıca, dersane mekanının önündeki üç revak biriminin hem zemini, hem de üst örtüsü diğerlerinden daha yüksektir (Resim 60). Bu kesim, mescit olarak da kullanılan dersane mekânının önünde, adeta bir son cemaat yeri gibidir. Günümüzde bu kesimin zemini ile avlu zemini arasında 1.5 metreden fazla yükseklik farkı vardır.

■ Tuğla ■ Taş

Şekil 49- Manisa Sinan Bey Medresesi. Taçkapı cephesindeki süsleme.

¹ Bkz. Aynı yer.

² H.Acun, bu örtüyü çelipleme tonoz, kubbemsi tonoz ve kubbemsi çapraz tonoz gibi farklı şekillerde adlandırmıştır (Bkz. Aynı yer). Manisa'nın Külkür ve Tabiat Varlıkları adlı yayında ise, haç tonoz adı verilmiştir (s.56). Bu tonozun Manisa ve Tire'deki yapılarda sıkça kullanıldığı bilinmektedir. Amasya Gökmedrese Camisi'nde de görülen bu tonoz çeşidine Ayşıl Tükel Yavuz'un Anadolu Selçuklu Mimarisi'nde Tonoz ve Kemer (Ankara, 1983.) adlı yayınında yer verilmemiştir. Görüldüğü gibi Sanat Tarihinde bir terminoloji sorunu vardır. Bu nedenle de bu tonoz çeşidi için, bütün araştırmacıların kullandığı ortak bir ad mevcut değildir.

Avlunun doğu ve batı kanadında sıralanan öğrenci hücreleri, yaklaşık kare planlıdır. Revaklara açılan, düz atkı taşıyla örtülü birer girişleri vardır. Her öğrenci hücrelerinin dışa bakan duvarları üzerinde, dikdörtgen şekilli birer pencere; avluya bakan duvarları üzerinde ise, birer ocak vardır. Ayrıca her mekânda, bir ile dört arasında değişen farklı sayıda niş mevcuttur¹. Öğrenci hücreleri de revaklardakine benzer birer haç tonoz ile örtülmüştür².

Revaklı avlunun güney kanadındaki derslane mekânına, ortadaki revak birimi içinde yer alan merdivenlerle çıkılmaktadır. Derslane mekânı geniş bir sivri kemerle avluya açılmaktadır. Bu açıklık bugün demir doğrama bir camekânla kapatılmıştır. Kemer, mukarnaslı konsollar üzerine oturmaktadır. Derslane mekânı, doğu ve batı duvarındaki altlı üstlü ikişer pencere ile güney duvarındaki altlı üstlü dört pencereden ışık almaktadır. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen şekilli; üsttekiler ise, içlik ve dışlıkları olan sivri kemerli pencerelerdir. Güney duvarı üzerindeki pencereler, derslane zemininden başlayan Bursa kemerli birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Kemerleri, mukarnaslı konsollara oturmaktadır. Derslane mekânı; doğu, batı ve kuzey duvarları üzerine inşa edilmiş geniş, sivri sağır kemerlerle genişletilmiştir. Bu sağır kemerler de mukarnaslı konsollar üzerine oturmaktadır. Güney duvarının ortasında, dilimli bir kemerle son bulan bir çökertme içinde, dört yüzeyli mihrap nişi yer almaktadır (Resim 62). Mihrap kavsarası mukarnaslıdır. Derslane mekânı bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişte, köşelerdeki mukarnas dolgulu trompların yanı sıra, Türk üçgenlerinin oluşturduğu bir kuşaktan da yararlanılmıştır (Resim 61).

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Ancak, 956/1549 tarihli bir vakfiyesi vardır³. Bu vakfiyeden, medresenin Sinan Bey adında bir zat tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Feridun M. Emecen, kaynak göstermeden Ditrek Sinan Bey adıyla tanınan bu kişinin, Fatih devrinde defterdarlık yaptığını ve medreseyi de bu dönemde inşa ettirdiğini söylemektedir⁴. N. Köklü ise, bu kişinin Fatih Sultan Mehmed'in müderrislerinden biri olduğunu belirtmekte, ancak o da kaynak göstermemektedir⁵.

Yapı, plan şeması açısından **Edirne II. Bayezid Medresesi** (1488) ve **İstanbul Koca Mustafa Paşa Medresesi** (1486) ile benzerlik göstermektedir. **İstanbul Davud Paşa Medresesi** de (1485) derslane mekânı ve öğrenci hücrelerinin yerleştirilişi bakımından Sinan Bey Medresesi'ne benzemektedir. Ancak, Davud Paşa Medresesi'nin giriş kanadında revak mevcut değildir. Sinan Bey Medresesi'nin taçkapısındaki tuğla süslemelere ise, hem 14-15. yüzyıl yapılarında hem de daha erken örneklerde sıkça rastlanmaktadır. Yalnız, derslane mekanında, içine mihrap yerleştirilmiş çökertmenin dilimli kemeri ilginçtir. Buna benzer kemerler, **Manisa Ulu Cami** (1366), **Ankara**

¹ Yapının ; Vakıflar Genel Müdürlüğü elemanları (Ay.es., plan 17) ve Nusret Köklü (a.g.m.,s.9 daki plan) tarafından çizilen planlarda, hücrelerdeki niş sayıları ile düzenlerinin farklı olduğu görülmektedir.

² Nusret Köklü'nün çizdiği planda öğrenci hücrelerinin birer kubbe ile örtüldükleri görülmektedir (Bkz. a.g.m.,s. 9 daki plan). **Manisa'nın Kültür ve Tabiat Varlıkları** adlı yayında da öğrenci hücrelerinin birer kubbe ile örtülü olduğu belirtilmiş ancak, planda farklı işaretlenmiştir (s.56 ve s.57'deki plan.).

³ Vakfiye için bkz. İ.Gökçen, a.g.e., c.I, s.256,257.

⁴ Bkz. Feridun M. Emecen, XVI. Asırda **Manisa Kazâsı**, Ankara,1989, s.107.

⁵ Bkz. N. Köklü, a.g.m., s.5. **Manisa'nın Kültür ve Tabiat Varlıkları** adlı yayında da bu zatın Fatih Sultan Mehmed'in müderrislerinden biri olduğu belirtilmiştir (s.56).

Karacabey Camisi (1427-1428), Tire Yeşil İmaret (vakfiyesi 1441 tarihli)¹ ve Bursa'daki Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi'nde de (1479)² vardır. Bu bilgilerden de yararlanarak medreseyi XV. yüzyıl ortalarına tarihlemek mümkündür.

¹ Resim için bkz. E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 948-950. Resimler.

² Resim için bkz. E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisi'nde Fâtih Devri**, c.III, 264.Resim; H.Önkâl, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara, 1992, 23.Resim.

12- YOLPINAR KÖYÜ (Suluova) KASIM BEY MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1993

Resim no: 63-65

Yakın zamana kadar **Hakale** adıyla anılan Yolpınar Köyü'nün, eski kayıtlarda ve yayınlarda **Kağala**, **Hakla** ve **Hakala** adlarıyla da anıldığı görülmektedir¹. Köy, Amasya'nın Suluova İlçesi'ne bağlıdır. Yolpınar Köyü'ne, Suluova-Amasya karayolunun 12. kilometresinden kuzeye (sola) ayrılan 3 kilometrelik stabilize yol ile ulaşılmaktadır. Medrese köyün yerleşim sınırları içindedir. Hüseyin Hüsameddin, medreseden ve banisinden kısaca söz etmekte ve XVIII-XIX. yüzyıllarda medresede müderrislik yapanlar hakkında bilgi vermektedir². E.H. Ayverdi ise, yapının bugün mevcut olmadığını nakletmektedir³.

Yapının dış cephe duvarları moloz taş ile inşa edilmiştir. Bazı köşelerde büyük boyutlu, kabayonu ve düzgün kesme taşların kullanıldığı görülmektedir. Bugün, saman deposu ve hayvan barınağı olan yapı, oldukça harap durumdadır (Resim 63,64).

Batı duvarının kuzey köşeye yakın bölümü yıkılmıştır. Bu cephe üzerinde yer alan mazgal pencerelerden bazılarının söveleri düşmüş, şekilleri bozulmuştur.

Güney cephesi ortasında, cephe üzerinde bir çıkıntı oluşturan derslane mekanı yer almaktadır (Şekil 50). Cephenin, derslane dışında kalan doğu ve batı kesimlerinde herhangi bir açıklık yoktur. Dershanenin doğu ve batı duvarlarında, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer; güney duvarında da aynı düzende dört pencere bulunmaktadır. Alt sıradaki pencereler, ahşap atkılı ve düzgün kesme taş söveli; üsttekiler ise, tuğladan sivri kemerli açıklıklardır. Dershanenin dışa bakan cephelerindeki duvar dokusu, medresenin diğer cephelerindeki duvar dokusunun aynıdır. Ancak, derslane duvarının üst kesiminde, üçer tuğla sırasından oluşan, üç adet tuğla hatıl dikkati çeker.

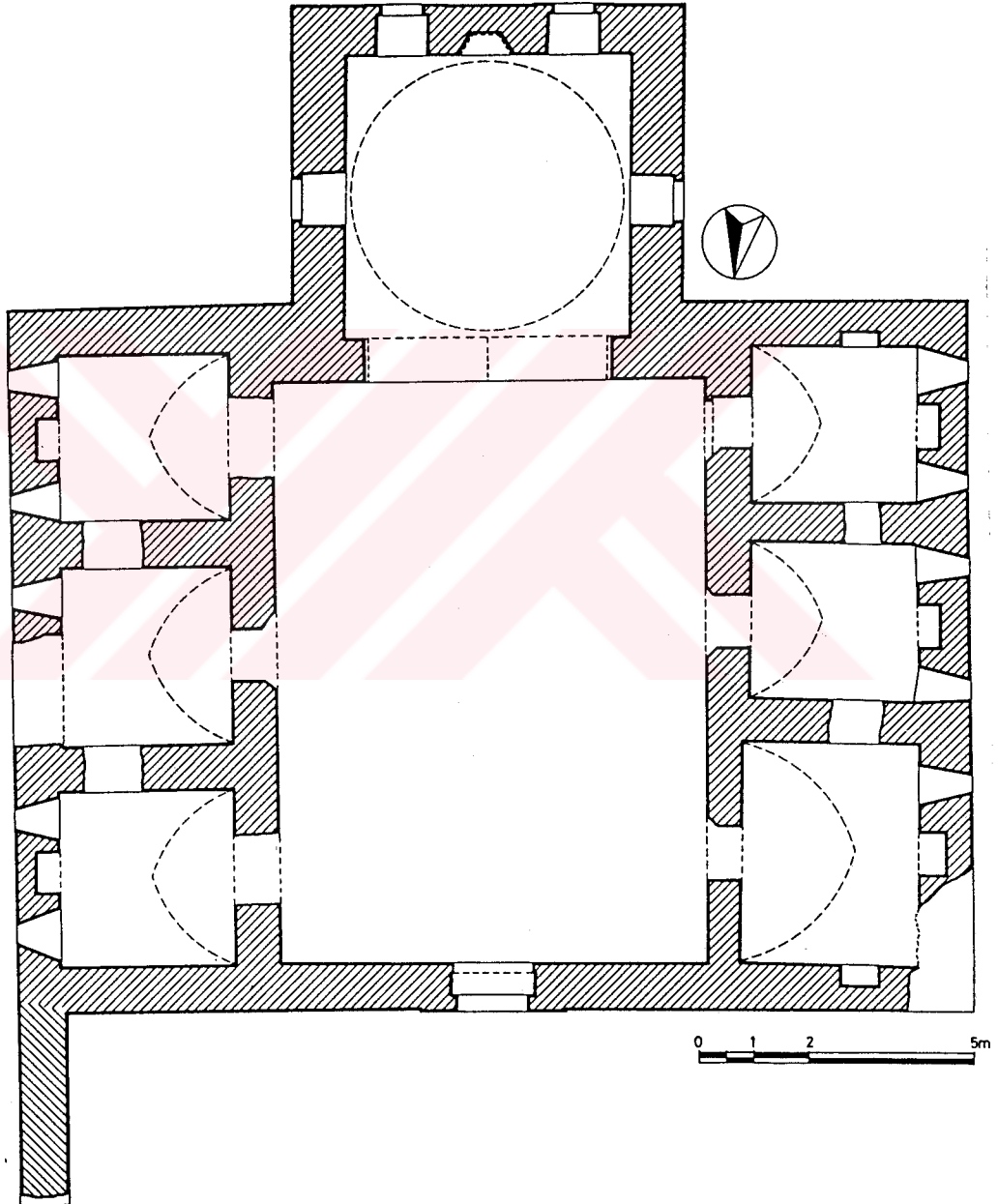
Medresenin doğu duvarı da yer yer yıkılmış durumdadır (Resim 63). Bu duvar kuzeye doğru yaklaşık 3.5 m. daha devam etmektedir. Medresenin kuzey cephesi ile bu uzantı duvar arasında herhangi bir bitişme çizgisi görülüyor. Ancak dikkatlice bakıldığında, doğu cephesinin tamamında aynı malzeme kullanılmış olmasına karşın, duvarın kuzey kesiminin, cephenin diğer kesimine göre, farklı bir duvar örgüsüne sahip olduğu görülmektedir. İki duvar arasında bitişme çizgisinin bulunmamasını şu şekilde açıklamak mümkündür: Medresenin kuzeydoğu köşesi herhangi bir nedenle yıkılmış, yıkılan kesim onarılırken, bugün kuzeye doğru devam ettiği görülen duvar inşa edilmiştir. Kuzey cephesinin doğu ucundaki duvar örgüsünün de ekleme duvardakine benzemesi, bu tahminimizi desteklemektedir. E. Yurdakul, cephenin batısında, bu duvarın eşinin

¹ Bkz. **Evlîya Çelebi Seyahatnamesi**, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, c.III, İstanbul, 1970, s.188; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri**, c.III, s.281; Hoca Saadeddin Efendi, **Tâcî't-Tevârih**, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, c.I, İstanbul, 1974, s.304; Hüseyin Hüsameddin, **a.g.e.**, s.281; E. Yurdakul, "Amasya-Yolpınar (Hakala-Kağla-Kağala) Köyünde Bulunan İslâmî Yapılar", **Vakıflar Dergisi**, XXIV, 1994, s.177.

² Bkz. Hüseyin Hüsameddin, **a.g.e.**, s.281-285.

³ Bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri**, c.III, s. 281.

bulunduğunu tahmin etmekte ve bu duvarın beş açıklıklı kâgir bir revaka ait olduğunu düşünmektedir¹. Ancak, medresenin kuzeybatı köşesi yıkık olduğu için, bunu doğrulayacak herhangi bir iz görülmemektedir. Kaldı ki, medrese avlusu açık olduğu için burada yer alacak revakın hiçbir işlevi olmayacaktır. Ayrıca, burada bir revak olduğunu düşünsek bile, revakı örten unsurların, giriş cephesinde mutlaka izlerini görmemiz gerekirdi. Revakların ahşap bir örtü ile kapatılmasını ise böyle bir yapıda düşünmemiz mümkün değildir. Bütün bunların yanı sıra, giriş cephesine revak inşa edilen başka bir örnek de bilmiyoruz.

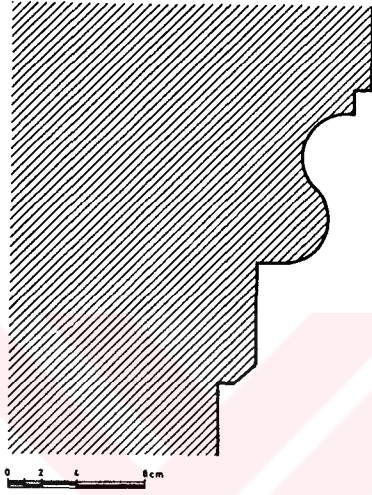

Şekil 50- Yolpınar Köyü Kasım Bey Medresesi. Plan.

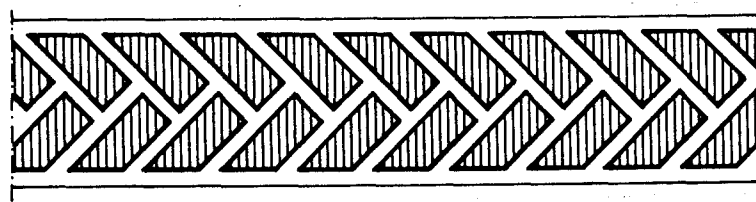
¹ Bkz. E. Yurdakul, a.g.m., s. 181.

Medresenin kuzey cephesi önünde zemin oldukça yükselmiştir. Bugün dahi görülebilen bazı mezar taşlarından burasının, küçük bir hazire olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Kuzey cephesi ortasındaki basık kemerli giriş açıklığından avluya girilmektedir. Yaklaşık yarı yüksekliğine kadar toprağa gömülü olan söveler, düzgün kesme taştandır.

Kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı avlunun doğu ve batı kanadında, farklı büyüklüklerde üçer öğrenci hücresi, güney kanadının ortasında ise, geniş bir kemerle avluya açılan eyvan şekilli derslane mekânı vardır. Avlu revaksızdır. Öğrenci hücrelerinin avluya bakan, moloz taştan duvarları üzerinde, avlunun revaklı olabileceğine dair hiçbir iz mevcut değildir (Resim 64).

Şekil 51- Yolpınar Köyü Kasım Bey Medresesi. Eyvan kemerinin oturduğu konsolun profili.

Şekil 52- Yolpınar Köyü Kasım Bey Medresesi. Eyvan kemerini kuşatan süsleme şeridi.

Öğrenci hücrelerinin, kapıları dışında avluya bakan açıklıkları yoktur. Kapı açıklıklarından hiçbiri günümüze sağlam olarak ulaşmamıştır (Resim 64). Her hücrede, girişin karşısındaki duvar üzerinde birer ocak ve bu ocakların iki yanına yerleştirilmiş ikişer mazgal pencere vardır. Hücreleri birbirinden ayıran duvarlar üzerine, sonradan düzensiz kapılar açılmış, hücreler arasında bağlantı sağlanmıştır. Batı kanadın kuzey ve güneyindeki hücrelerde birer niş vardır. Öğrenci hücreleri, avluya dik sivri kemerli tonozlarla örtülmüştür. Tonozlar, moloz taş ile inşa edilmiştir. Ancak, tonoz başlangıçlarında ve tonozların tepe noktalarında birer veya ikişer sıra tuğla kullanıldığı görülmektedir.

Geniş bir sivri kemerle avluya açılan, eyvan şekilli derslane, avlunun güney kanadı ortasındadır (Resim 65). Dershanenin avluya bakan cephesinde bir sıra düzgün kesme taş, üç sıra tuğla almaşıklıkta vardır. Kesme taşlar, dikine yerleştirilmiş birer tuğla ile kasetlenmiştir. Aynı düzendeki eyvan kemeri, basit silmeleri olan konsollara oturmaktadır (Şekil 51). Eyvan kemerini, özel olarak kesilmiş tuğlalarla yapılmış, saç örgüsü şeklindeki süsleme şeridi kuşatmaktadır (Şekil 52). Kare planlı dershanenin güney duvarı üzerinde dört; doğu ve batı duvarlarında ise, ikişer pencere vardır. Altı üstlü yerleştirilmiş pencerelerden alttakiler dikdörtgen şekilli; üsttekiler ise, tuğladan sivri kemerli açıklıklardır. Güney duvarındaki alt sıra pencerelerinin arasına, üç yüzlü basit bir mihrap nişi yerleştirilmiştir. Kalan izlerden, derslane zemininin avlu zemininden, yaklaşık 40-50 cm. daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Derslane, düz yüzeyli, üçgen şekilli pandantiflerle geçilen bir kubbe ile kapatılmıştır. Ancak, kubbe bugün mevcut değildir. E. Yurdakul'un görüp saptadığı, Türk üçgenlerinden oluşan kuşak 1993 yılında mevcut değildi¹.

Kasım Bey Medresesi'nin inşa kitabesi yoktur. Yapı hakkında bilgi veren E. Yurdakul, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde medresenin şahsiyet kaydının bulunduğunu ve yapının 868/1463-1464 tarihinde inşa edildiğini ifade etmektedir². Hüseyin Hüsameddin'de³, Cahid Baltacı'da⁴ ve **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler** (Ankara, 1983, s.328) adlı yayında da aynı inşa tarihi verilmektedir. E.H.Ayverdi ise, medresenin 873/1468-1469 tarihinde düzenlenmiş bir vakfiyesi bulunduğunu belirtmektedir⁵.

Hüseyin Hüsameddin, Kasım Bey'in Hakala Köyü'nde oturan Türkmen aşireti reislerinden Hacı Mehmet Bey'in oğlu olduğunu ve bu sülaleden Kasım Bey, Abdullah Paşa ve Mirza Bey gibi emir ve beylerbeyilerin çıktığını yazmaktadır⁶.

¹ Bkz. Ay. makale, s.181, Resim 14 ve çizim 4,5.

² Bkz. Ay. makale, s.180.

³ Bkz. Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.281-282.

⁴ Bkz. Cahid Baltacı, a.g.e., s.570-571.

⁵ Bkz. E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri**, c.III, s. 281.

⁶ Bkz. Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.281-282; C. Baltacı da Kasım Bey'in Fatih devri ricâlerinden olduğunu söyler (Bkz. C.Baltacı, a.g.e., s.570).

13- İSTANBUL, FATİH MEDRESELERİ

İnceleme tarihi: Eylül 1995

Resim no: 66-77

Fatih Semti'nde, Fatih Külliyesi içindedir. Külliyyede, cami ve medreseler dışında, bir darüşşifa, bir imaret, bir tabhane, bir kütüphane, bir hamam, bir sıbyan mektebi, bir kervansaray ve iki türbe vardır. Bu yapılardan darüşşifa, kervansaray, hamam, sıbyan mektebi ve kütüphane günümüze ulaşmamıştır. Medreselerden dört adedi caminin doğusunda; diğer dört adedi de caminin batısında yer almaktadır. Caminin doğusunda, kuzey güney yönünde sıralanan dört medrese **Karadeniz Medreseleri**; batısında, aynı yönde sıralanan dört medrese ise, **Akdeniz Medreseleri** adıyla anılmaktadır (Şekil 53). Ayrıca, her iki kanatdaki dörder medreseden en güneydeki ikisine **Baş Kurşunlu**; bunların kuzeyinde yer alanlara ise, sırasıyla **Çifte Baş Kurşunlu**, **Çifte Ayak Kurşunlu** ve **Ayak Kurşunlu Medreseleri** adları verilmiştir. Medreselerin tümünün **Sahn-ı Semân** veya **Semâniye Medreseleri** (Medrese-i Semâniye) adlarıyla da anıldıkları görülmektedir. Karadeniz Medreseleri'nin doğusunda, Akdeniz Medreseleri'nin de batısında, **Tetimme (Tetümme) Medreseleri** adıyla tanınan dörder medresenin daha mevcut olduğu bilinmektedir. Ancak, Akdeniz Tetimmeleri, 1928 yılında, **Fevzi Paşa Caddesi** açılırken yıktırılmış; Karadeniz Tetimmeleri ise, bir yangınla harap olmuşlardır¹. Semâniye Medreseleri ve külliyedeki diğer yapılar, 1509 ve 1766 yıllarındaki depremlerde büyük hasar görmüş² ve onarılmışlardır³. Son olarak 1952 yılında onarılan medreseler⁴, 1995 yılında Vakıflar Öğrenci Yurdu olarak kullanılmaktaydı⁵.

Karadeniz Medreseleri

Fatih Camisi'nin doğusundaki bu dört medreseden güney uçta yer alan **Baş Kurşunlu Medresesi** ile kuzey uçta yer alan **Ayak Kurşunlu Medresesi** bağımsız; **Çifte Baş Kurşunlu** ve **Çifte Ayak Kurşunlu Medreseleri**, sırt sırta bitişik inşa edilmişlerdir (Resim 66,67,68). Karadeniz Medreseleri'ni oluşturan üç yapı grubu arasındaki boş alanların batı kenarları, bir duvarla kapatılmış ve bu duvarlar üzerine birer

¹ Bilgi için bkz. H.B. Kunter-A.S. Ülgen, "Fatih Camii", **Vakıflar Dergisi**, I, 1938, s. 99; E. Serezli, "Fatih ve Müesseseleri", **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, 124, Mayıs 1952, s.13; T. Öz, "Fatih Külliyesi, İlk Türk Üniversitesi", **Resimli Tarih Mecmuası**, c.4, 41, Mayıs 1953, s.2302; C.E. Arseven, **Türk Sanatı Tarihi**, s.450; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri**, c.III, s.363,391; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.352. Tetimme Medreseleri'nin restitüsyon planı için bkz. H.B. Kunter, **a.g.m.**, Res.16; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri**, c.III, 566. Resim.

² Bilgi için bkz. M. Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", **Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I, 1963, s.382-383, 389-390.

³ Külliyedeki onarımlar hakkında bilgi için bkz. M. Gökman, **Fatih Medreseleri**, İstanbul, 1943, s.20-21; A.S. Ülgen, "Fatih Camii ve Heyeti", **Mesleki ve Teknik Öğretim**, c.I, 3, Mayıs 1953, s.5; T. Öz, **a.g.m.**, s.2301; E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s.155; E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimari Eserleri**, Zeyl, İstanbul, 1953, s.12; R. Anhegger, "Eski Fatih Cami'i Meselesi", **Tarih Dergisi**, c.VI, 9, Mart 1954, s. 145-160; O. Aslanapa, "Osmanlı Devri Mimari Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, 1993, s.196; B. Tanman, "Osmanlı Dönemi Eserleri", **Fotoğraflarla Fatih Anıtları**, İstanbul, (Tarihsiz), s.50.

⁴ Bkz. E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s.155 dipnot 1.

⁵ Eylül 1995 tarihinde medreselerde onarım devam etmekteydi.

kapı açılmıştır (Resim 72). Herbiri dikdörtgen bir alan üzerine oturan medreselerin dış cepheleri kabayonu ve kesme taşlarla kaplıdır. Baş Kurşunlu, Çifte Ayak Kurşunlu ve Ayak Kurşunlu Medreseleri'nin güney kanadında; Çifte Baş Kurşunlu Medresesi'nin de kuzey kanadında birer derslane/mescid mekânı yer almaktadır. Herbir derslane mekânının batısında bir küçük avlu; doğusunda ise, içinde helâ hücrelerinin yer aldığı ikinci bir avlu bulunmaktadır. Derslanelerin bulunduğu kanadlar üzerinde, dışa açılan pencere yoktur. Sadece, Baş Kurşunlu Medresesi'nde, derslane/mescid mekânının güney duvarı üzerinde, sivri kemerli iki pencere vardır. Medreselerin diğer cephelerinde, herbiri ayrı bir mekâna açılan, dikdörtgen şekilli pencereler bulunmaktadır. Atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştan olan bu pencerelerin sivri kemerli birer alınlıkları vardır. Alınlıkları sınırlayan sivri kemerlerde, üç tuğla ile bir kesme taş dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Alınlıklardan bazılarında, tuğla ve kesme taşların dönüşümlü olarak kullanıldıkları görülmektedir. Sadece, Baş Kurşunlu Medresesi'nde, taçkapının kuzeyindeki ilk pencerenin alınlığında, taş ve tuğla ile yapılmış baklava dilimli bir süsleme vardır (Şekil 54). Cepheler kesme taştan bir saçakla son bulmaktadır.

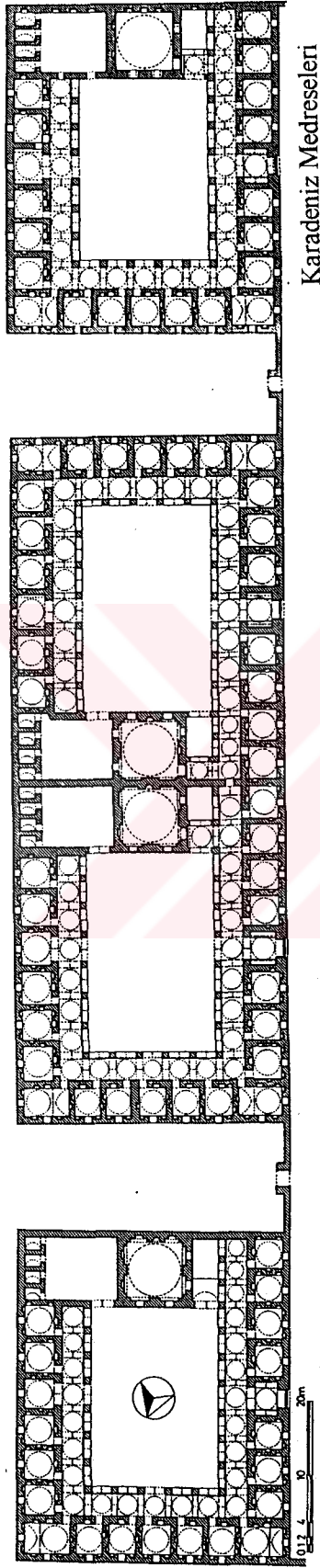
Karadeniz Medreseleri'nde taçkapılar, batı cephelerinin ortasına yerleştirilmiştir. Kesme taşlarla inşa edilmiş olan taçkapıların yan kanadları yoktur (Resim 74). Ana nişler, sivri kemerli birer kavsarayla örtülüdür. Giriş açıklıklarını örten basık kemerlerin hemen üstlerinde yer alan yatay dikdörtgen panolar boştur.

Medreselerdeki giriş eyvanları, birer sivri kemerle revaklara açılmaktadır. Kare planlı bu mekânlar, yan duvarlarına inşa edilmiş, sivri kemerli geniş nişler nedeniyle, dikdörtgen bir görünüm almışlardır. Eyvanlar, geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür.

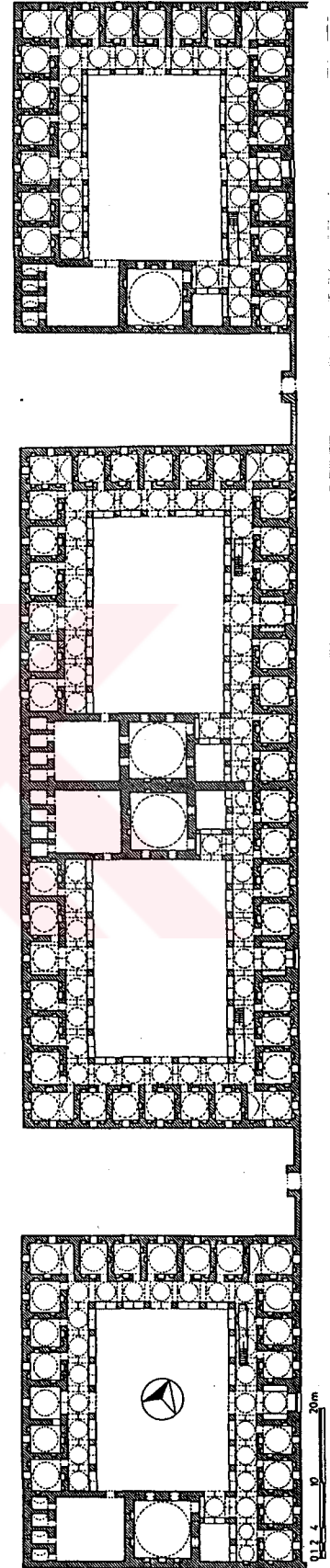
Kuzey- güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı avluların üç kenarı revaklıdır¹. Revak örtülerini taşıyan, kesme taşlarla inşa edilmiş payeler, tuğladan sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Baş Kurşunlu Medresesi hariç, diğer medreselerin revaklarındaki kemer köşeliklerinin de tuğla ile inşa edildiği görülmektedir (Resim 75). Baş Kurşunlu Medresesi'nin revaklarındaki kemer köşelikleri ise, iki sıra tuğla, bir sıra kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Revak birimleri, geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür.

Avluların revaksız kenarlarında, birer derslane/mescid mekânı ile üzeri açık bir iç avlu bulunmaktadır. Bu avlunun doğu kenarına, yan yana sıralanan dört helâ hücresi inşa edilmiştir. Derslane mekânı ile batı revakı arasındaki, kuzey-güney yönlü dikdörtgen alanlar bir kemerle ikiye bölünmüş; güneyde kalan iki revak birimi büyüklüğündeki bölüm, üzeri açık küçük bir avlu şeklinde bırakılmıştır. Kuzeyde kalan bölüm ise, pandantifli bir kubbe ile örtülerek, derslane ile batı revakı arasında bir geçiş mekânı olarak değerlendirilmiştir. Bu bölüm, Ayak Kurşunlu Medresesi'nde, kuzey-güney yönlü bir beşik tonoz ile örtülüdür.

¹ Medreseleri incelediğimiz Eylül 1995 tarihinde medrese avlularında havuz veya şadırvan yoktu. M.S. Kütükoğlu'nun yayınladığı bir belgeden, 1914 yılında, Çifte Kurşunlu Medreseler'in her ikisinde de birer şadırvan bulunduğunu öğreniyoruz (M.S. Kütükoğlu, "Dâr'ül - Hilâfeti'l - Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c.VII, cüz:1-2, 1978, s.95-97.).

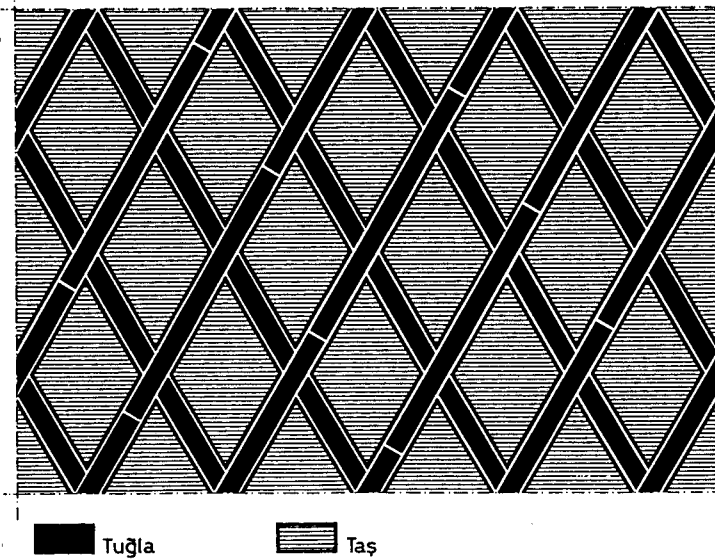

Karadeniz Medreseleri

Akdeniz Medreseleri

Şekil 53- İstanbul Fatih Medreseleri. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Şekil 54- İstanbul Fatih Medreseleri. Pencere alınlıklarındaki süsleme örneklerinden.

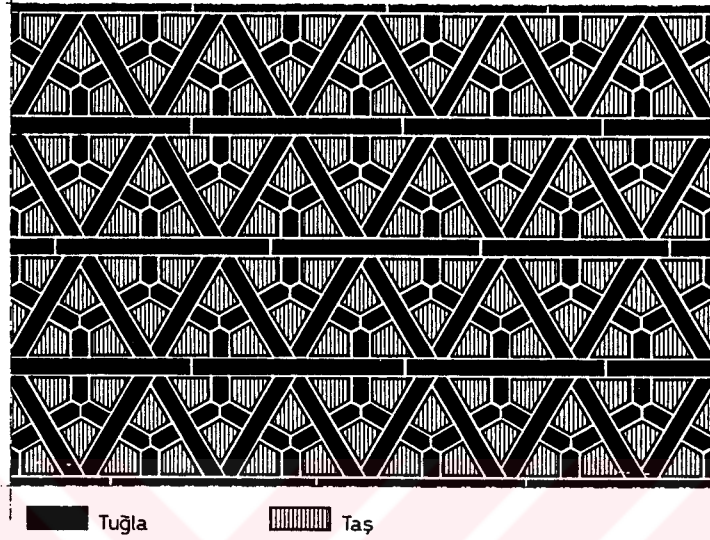
Baş Kurşunlu Medresesi'nin dersane/mescid mekânı, diğer üç medresenin dersane/mescid mekânından farklıdır¹. Geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülü olan bu mekân, alt seviyede yer alan üç pencereden ışık almaktadır. Bu pencerelerden ikisi, avluya bakan duvar üzerinde; diğeri ise, batı duvarı üzerinde yer almaktadır. Ayrıca, her duvarın üst kesiminde, sivri kemerli ikişer pencere açıklığı vardır. Alt seviyedeki dikdörtgen şekilli pencerelerin, atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Sivri bir kemerle sınırlandırılmış alınlıkların içinde, üçgen şekilli tuğlalar ve altıgen şekilli kesme taşlarla yapılmış geometrik örnekli bezemeler bulunmaktadır (Şekil 6'da olduğu gibi). Bu mekânın güney ve doğu duvarı üzerinde, dikdörtgen profilli ikişer niş vardır. Güney duvarının ortasında yer alan mihrap da, onarımlardan birinde niş şekline dönüştürülmüştür².

Diğer üç medresenin dersane/mescid mekânları da kare planlıdır ve birer kubbe ile örtülüdür. Ancak, kubbeye geçişi sağlayan pandantifler üçgen yüzeylidir. Bu mekânların sekizgen prizma şekilli kubbe kasnakları oldukça yüksek inşa edilmiş ve herbir kenarına, sivri kemerli birer pencere açılmıştır (Resim 75). Pencerelerin alçıdan içlik ve dışlıkları vardır. Ayak Kurşunlu Medresesi'nin kubbe kasnağındaki pencereler arasına Türk üçgenleri; Çifte Kurşunlu Medreseler'in kubbe kasnaklarındaki pencereler arasına da mukarnaslar yerleştirilerek, kubbe yuvarlağına geçiş kolaylaştırılmıştır. Bu üç medresede, dersane/mescid mekânlarının herbir duvarına ikişer çökertme inşa edilmiş ve nişler ile bu mekânları aydınlatan alt sıradaki pencereler bu çökertmeler içine yerleştirilmiştir. Alt seviyedeki pencerelerin düzeni, Baş Kurşunlu Medresesi'nin dersane/mescid mekânındakilerle aynıdır. Özel olarak kesilmiş taş ve tuğlalarla yapılmış geometrik

¹ Söz konusu bu farklılık, medresede yapılmış onarımlara bağlanabilir. Ancak, Akdeniz Medreseleri'ndeki dört dersane/mescid mekânının da buna benzemesi, bu mekânın, ilk inşaatta da bugünkü şekilde planlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

² Baş Kurşunlu Medresesi'nde, dersane/mescid mekânının güney duvarında yer alan mihrap, E.H. Ayverdi'nin planında işaretlenmemiştir (E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri**, c.III, 566. Resim.).

örnekli süslemeler, sadece Ayak Kurşunlu Medresesi'nin pencere alınlıklarında görülmektedir (Şekil 55). Çifte Baş Kurşunlu Medresesi'nin doğu duvarı üzerindeki iki niş, sonradan kapı şekline dönüştürülmüştür. Bu üç medresedeki dersane/mescid mekânlarının güney duvarları ortasında, yarım ongen profilli birer mihrap nişi bulunmaktadır.

Şekil 55- İstanbul Fatih Medreseleri. Pencere alınlıklarındaki süsleme örneklerinden.

Dershane/mescid mekânlarının doğusunda, üstleri, sonradan betonarme bir örtüyle kapatılmış olan avluların doğu kenarlarında dörder helâ hücresi bulunmaktadır. İç avluya açılan helâ hücrelerinin mazgal pencereleri, Çifte Baş Kurşunlu Medresesi'nde dışarıya bakan; diğerlerinde ise, iç avluya bakan duvarlar üzerindedir. Herbir hücre, yuvarlak kemerli, kuzey-güney yönlü birer beşik tonozla örtülüdür.

Medreselerde, revakların gerisine yerleştirilmiş ondokuzar öğrenci hücresi¹ ve giriş eksenine yerleştirilmiş birer eyvan bulunmaktadır. Sivri birer kemerle revaklara açılan eyvanların, dışarıya açılan birer de pencereleri vardır. Eyvanlar, pandantifli birer kubbe ile örtülmüştür. Baş Kurşunlu ve Çifte Baş Kurşunlu Medreseleri'nde, kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen şekilli eyvanların kubbeyle örtülebilmeleri için, kuzey ve güney kenarlarına birer kemer inşa edilmiştir.

Öğrenci hücreleri de yaklaşık kare planlıdır ve herbiri, geçişi pandantiflerle sağlanmış birer kubbeyle örtülüdür. Ancak, dershane/mescid mekânlarının karşısındaki kanadların iki ucundaki hücreler, dikdörtgen planlıdır ve diğer öğrenci hücrelerinden daha büyüktür. Bu mekânların, giriş kapılarına yakın olan kesimleri sivri kemerli birer beşik tonozla; kalan kesimleri ise, pandantifli birer kubbe ile örtülüdür. Dışa açılan birer

¹ Fatih Medreseleri'nin herbirinde 15 öğrencinin ikâmet ettiği hem vakfiyede, hem de yapıların tanıtıldığı yayınlarda belirtilmiştir (M. Gökman, a.g.e., s.35,36; T. Öz, a.g.m., s.2302; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri**, c.III, s.358,387; C. Baltacı, a.g.e., s.351; O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, s.112.). Diğer hücreler müderris, muid, bevab ve ferraş tarafından kullanılmış olmalıdır. S. Ünver tarafından yayınlanan bir vakfiye suretinde ise, öğrenci sayısının 10 olarak verildiği dikkati çekmektedir (S. Ünver, "Fatih Külliyesine aid diğer mühim bir Vakfiye", **Vakıflar Dergisi**, I, 1938, s.40.).

pencereden ışık alan öğrenci hücrelerinin girişleri, birer atkı taşı ile örtülüdür. Köşelerde yer alan büyük hücrelerin, dışarıya açılan ikişer penceresi vardır. Öğrenci hücrelerinin avluya bakan duvarları üzerine inşa edilmiş, dikdörtgen profilli birer ocak, sonradan niş şekline dönüştürülmüştür. Ayrıca, her hücrede, sayıları bir ile beş arasında değişen nişler bulunmaktadır.

Akdeniz Medreseleri

Fatih Külliyesini oluşturan yapılar, küçük bir tepenin üzerine inşa edilmişlerdir. Akdeniz Medreseleri, bu tepenin batı yamacında, doğu-batı yönünde eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır (Resim 69,70,71). Bu nedenle, medreselerin doğu ve batı cepheleri farklı yüksekliktedir. 1928 yılında **Fevzi Paşa Caddesi** açılırken yapılan hafriyat nedeniyle, cepheler arasındaki yükseklik farkının daha da arttığı anlaşılmaktadır (Resim 73). Arazideki bu eğim nedeniyle oldukça yüksek olan batı duvarları, temele yakın kesimde kalın tutulmuş ve yukarıya doğru inceltirilmiştir. Ayak Kurşunlu Medresesi'nin batı duvarı, yüksekliğe bağlı nedenlerle açılmaya başladığı için, onarımlardan biri sırasında, demir saplamalarla sağlamlaştırılmıştır¹.

Kabayonu ve kesme taşlarla kaplanmış olan dış cephe duvarları üzerindeki pencereler, düzenleri ve mimari özellikleri bakımından Karadeniz Medreseleri'ndekilere benzemektedir. Ayak ve Baş Kurşunlu Medreseleri ile sırt sırta bitişik inşa edilmiş Çifte Kurşunlu Medreseler arasında kalan alanların Fatih Camisi'ne bakan kenarları birer duvarla kapatılmıştır. Bu iki duvar üzerinde birer kapı açıklığı bulunmaktadır. Medreselerin doğu cephelerini ortlayan taçkapılar, Karadeniz Medreseleri'nin taçkapılarındaki düzeni tekrarlamaktadır. Ayak Kurşunlu Medresesi'nin taçkapisında, giriş açıklığını örten basık kemerin hemen üzerindeki dikdörtgen pano içinde bir onarım kitabesi yer almaktadır (Resim 77). Kitabenin metni şöyledir:

شاه دوران نور عرفان حضرت عبد الحميد

قول و فعلی امتثال حکم قوران مجيد

همت الطافی از جمله خراب اولمش ايکن

ایتدی اعمار جدينک آثارینی نعم الحفید

صرف همت ایلدکجه شهریار معدلت

هر طرفدن رونما اولمقده عمران جدید

لطف یزدانیدر انجق ملکه ذات اقدسی

¹ Metin içinde de değineceğimiz gibi, Ayak Kurşunlu Medresesi'nin taçkapisı üzerinde bir onarım kitabesi vardır. E.H. Ayverdi, 1301/1883-84 tarihinde yapılan bu onarımda, Ayak Kurşunlu Medresesi'nde, batı cephenin demir malzeme kullanılarak sağlamlaştırıldığını ve revak desteklerinin tuğla ve taş kullanılarak yeniden inşa edildiğini söylemektedir (E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s.155.).

کورمدی چشم فلک بر بویله خاقان سعید
 طالبه (ayn.) نجمی قولى تبشیر ایدر تاریخنی
 قیلدی آباد بو مقامی لطف خان عبد الحمید
 ۱۳۰۱

Transkripsiyonu:

Şâh-ı devrân nûr- 'irfân hazret-i 'Abdülhamîd

Kavl ü fiili imtisâl-i hükm-i Kur'ân-ı mecîd

Himmet-i eltâfi ez cümle harâb olmuş iken

(İt)Etdi imâr ceddinin âsârını nime'l-hafîd

Sarf-ı himmet eyledikçe Şehryâr-ı ma'delet

Her taraftan rû-nümâ olmakda 'umrân-ı cedîd

Lutf-ı Yezdânî'dir ancak mülke zât-ı akdesi

Görmedi çeşm-i felek bir böyle hâkân-ı sa'îd

Talebe Necmi kulu tebşîr (i)eder târîhini

Kıldı âbâd bu makamı lutf-ı hân-ı 'Abdülhamîd

1301

Kitabeden, medreselerin Sultan Abdülhamid tarafından onartıldığı ve onarımın 1301/1883-1884 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Akdeniz Medreseleri'nde, revakların, öğrenci hücrelerinin, eyvanların, derthane ve diğer mekânların düzeni ve mimari özellikleri Karadeniz Medreseleri'ndekilere benzemektedir. Dershane/mescid mekânları, Karadeniz tarafındaki Baş Kurşunlu Medresesi'nde olduğu gibi, kare planlıdır ve pandantifli birer kubbeye örtülüdür. Baş Kurşunlu Medresesi'nde, alt seviyedeki pencere alınlıkları, düzgün altıgen şekilli taşlar ve eşkenar üçgen şekilli tuğlalarla meydana getirilmiş geometrik örneklerle bezenmiştir. Çifte Kurşunlu Medreseler'in derthane/mescid mekânlarındaki mihrap nişleri, onarımlardan biri sırasında kapatılmış olmalıdır. Batı kenarlarına helâ hücreleri inşa edilmiş iç avlular, derthane/mescid mekânlarının batısında yer almaktadır. Ayak Kurşunlu Medresesi'nde, revak örtülerini taşıyan payeler, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş iki sıra tuğla, bir sıra kesme taşla; diğer medreselerde ise, sadece kesme taşlarla kaplanmıştır (bkz. s.100, dipnot 1). Medreselerin dördünde de, revak cephelerinin, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş iki sıra tuğla, bir sıra kesme taşla kaplandığı görülmektedir. Bugün, Ayak ve Baş Kurşunlu Medreseleri ile Çifte Kurşunlu Medreseler arasında, iki uçdaki medreseleri ortadaki medreselere bağlayan birer yeraltı geçidi vardır. Medreselerin doğu

revaklarındaki merdivenlerden inilerek ulaşılan bu geçitler, son onarımlardan biri sırasında inşa edilmişlerdir.

Medreselerin hiçbirinde inşa kitabesi yoktur. Külliye'nin bilinen on ayrı vakfiye suretinin yalnızca biri Fatih'in tuğrasını taşımakta; ancak, onun da tarihi okunamamaktadır¹. Caminin taçkapısı üzerindeki inşa kitabesinden, inşaata Cemaziyevvel 867/Ocak-Şubat 1463 tarihinde başlandığı ve Recep 875/Aralık-Ocak 1470-71 tarihinde tamamlandığı öğrenilmektedir². Medreselerin de, cami ile birlikte, aynı tarihlerde inşa edildiklerini kabul edebiliriz. Bu medreselerden söz edilen yayınlarda da, inşa tarihi olarak 1462-1463 yıllarının benimsendiği görülmektedir³. Ancak, C. Baltacı, **Kıvâmi**'yi kaynak göstererek, caminin inşasına 867/1462-63 tarihinde başlanmış olmakla birlikte, medreselerin inşasına daha sonraki bir tarihte başlandığını nakletmektedir⁴. Külliye'nin mimarı **Sinan-ı Atik** veya **Azadlı Sinan** olarak tanınan **Mimarbaşı Sinaneddin Yusuf Ağa**'dır⁵.

¹ Vakfiye ve vakfiye suretleri hakkında bilgi için bkz. **Fatih Mehmed II. Vakfiyeleri**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1938; S. Ünver, "Fatih Külliyesine aid diğer mühim bir Vakfiye", **Vakıflar Dergisi**, I, 1938, s.39-45; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri**, c.III, s.356-362; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.352 ve dipnot 1532.

² Caminin taçkapısı üzerindeki inşa kitabesi hakkında bilgi için bkz. H.B. Kunter- A.S. Ülgen, **a.g.m.**, s.101; S. Ünver, **Fâtih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı**, İstanbul, 1946, s.30-31; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri**, c.III, s.385-386.

³ Bkz. A.S. Ülgen, "Fatih Camii ve Heyeti", ..., s.5; T. Öz, **a.g.m.**, s.2300-2301; E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimari Eserleri**, Zeyl, s.12; H.B. Kunter, "Fâtih ve Fâtih Devri Eserleri Hakkında Muhtasar İzahat", **Vakıflar Dergisi**, IV, 1958, s.331; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.351; M.S. Kütükoğlu, "1869 'da Faal İstanbul Medreseleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, 7-8, 1976-1977, s.375; O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986, s.107; Y. Yücel- A. Sevim, **Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih - Yavuz - Kanuni**, Ankara, 1991, s.96; O. Aslanapa, "Osmanlı Devri Mimari Sanatı", s.196; B. Tanman, "Osmanlı Dönemi Eserleri", **Fotoğraflarla Fatih Anıtları**, s.50.

⁴ Bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.351.

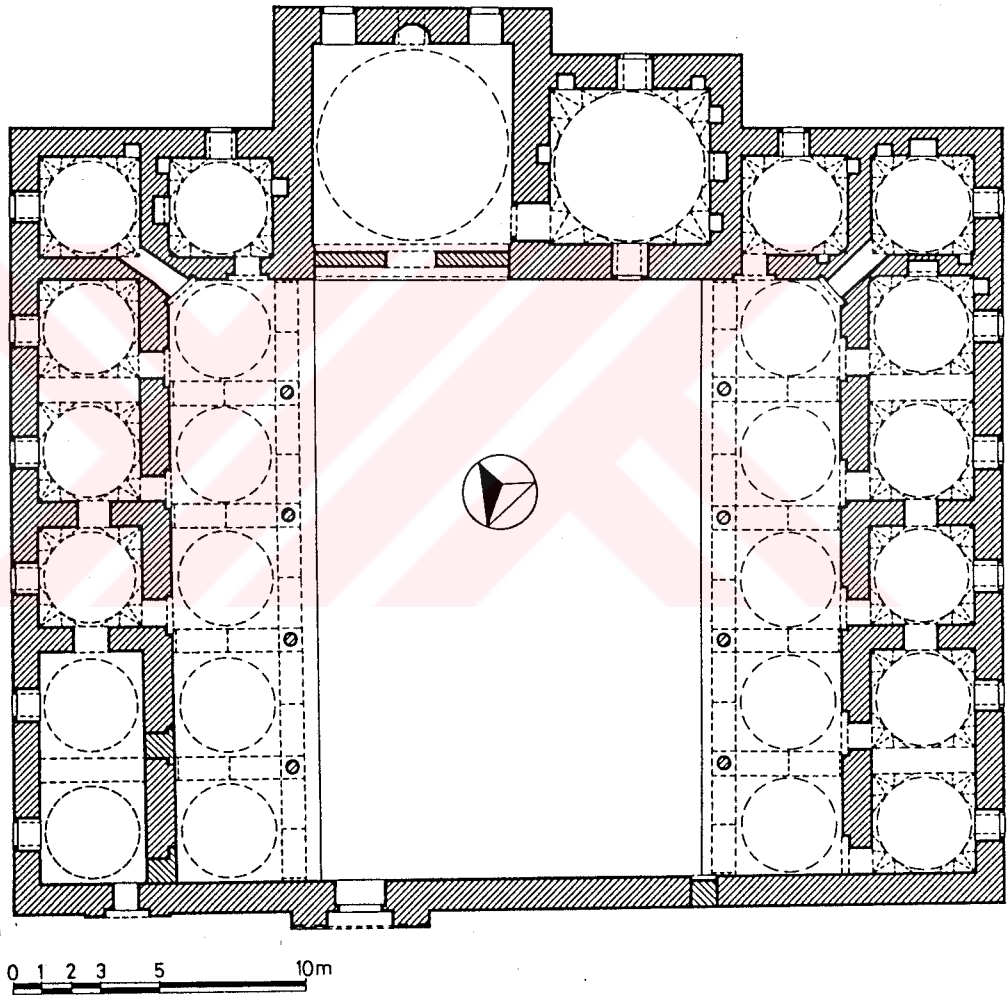
⁵ Mimarbaşı Sinaneddin Yusuf hakkında bilgi için bkz. İ.H. Konyalı, **Fatih'in Mimarlarından Azadlı Sinan**, İstanbul, 1953.

14- AFYON, GEDİK AHMED PAŞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Ocak 1996

Resim no: 78-81

İmaret Mahallesi'nde, **Gedik Ahmed Paşa Külliyesi** içindedir. Külliye, medresenin dışında, bir cami, bir imaret ve bir çifte hamam vardır¹. Medrese, caminin güneybatısındadır (Resim 78). 1931 yılında başlayan onarım tamamlandıktan sonra, müze binası olarak kullanılmaya başlanmıştır². Bugün de **Türk-İslam Eserleri Müzesi** olarak kullanılmaktadır.

Şekil 56- Afyon Gedik Ahmed Paşa Medresesi. Plan. (E.H.Ayverdi'den işlenerek)

¹ E.H. Ayverdi, mahalli rivayetler ve bir fotoğrafa dayanarak, külliye, bir de sıbyan mektebi bulunduğunu söylemektedir (Bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri**, c.III, s.18.). Süleyman Gönçer ise, birleştirilen iki medrese hücrelerinin sıbyan mektebi olarak kullanıldığını belirtmektedir (Bkz. S. Gönçer, **Afyon İli Tarihi**, c.II, yayın için düzenleyen: Ahmet İlaslı, Afyon, 1991, s.209.).

² Bkz. S. Gönçer, **a.g.e.**, s.209.

Medrese, doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen bir alan üzerine inşa edilmiştir. Güney kanadındaki derslane/mescit eyvanı ile bunun batısındaki kışık derslane mekânı, dikdörtgenin sınırları dışına taşmaktadır (Şekil 56). Yapının cephe duvarları, kesme taşlarla kaplıdır. Kesme taşlardan bazılarının, son onarımlar sırasında yenilediği anlaşılmaktadır.

Medresenin doğu ve batı cepheleri benzer özelliklere sahiptir (Resim 79). Bu iki cephe üzerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş onikişer pencere yer almaktadır. Alt sıradaki, dikdörtgen şekilli pencerelerin atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taşandır. Bu pencerelerin, sivri birer kemerle sınırlandırılmış alınlıkları vardır. Alınlık kemerlerinden bazılarının, son onarımlar sırasında yeniledikleri, bozulan şekillerinden anlaşılmaktadır. Üst sıradaki pencere açıklıkları, birer sivri kemerle örtülüdür.

Güney kanadının ortasında yer alan derslane/mescit eyvanı ile kışık derslane mekânı, cepheden bir miktar taşıntı yapmaktadır. Derslane/mescit eyvanının taşıntısı, kışık derslane mekânının taşıntısından daha fazladır. Eyvanın batısındaki kışık derslane mekânının güney duvarı üzerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş iki pencere vardır. Alttaki pencere dikdörtgen şekilli; üstteki ise, sivri kemerlidir. Eyvanın güney duvarındaki üç pencere, iki sıra halinde yerleştirilmiştir. Alt sıradaki dikdörtgen şekilli iki pencere, şekil ve malzeme bakımından, diğer cephelerin alt sıra pencerelerine benzemektedir. Cepheyi ortalayan üst sıradaki pencere açıklığı, sivri bir kemer ile örtülüdür. Medresenin güney cephesinin iki yanında da, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere vardır. Bu pencereler, derslane/mescit eyvanı ve kışık derslane mekânına bitişik öğrenci hücrelerine açılmaktadır.

Kuzey cephesinde, taçkapı ile bir pencere bulunmaktadır (Resim 79). Cephenin doğu köşesinin yakınında yer alan pencere, kuzeydoğu köşesindeki öğrenci hücrelerine açılmaktadır. Dikdörtgen şekilli bu pencere, zeminden başlayan, sivri kemerli bir çökertme içinde yer almaktadır. Çökertme, cepheden 8 cm lik bir taşıntı yapan üçgen alınlıklı bir zemin üzerindedir. Bir dizi silme, çökertmeyi çerçevelemektedir. E.H. Ayverdi, burasının bir zamanlar, kapı olarak kullanıldığını söylemektedir¹. Ancak onarımlarda, çökertme içindeki kesme taş kaplamalar yenilenmiş olmalı ki, bugün kapı açıklığına ait herhangi bir iz görülememektedir. Bugün, kuzey cephesinin, taçkapının batısında kalan kesiminde, yeknesaklığı bozacak herhangi bir unsur mevcut değildir. Ancak, E.H. Ayverdi'nin planında ve eski fotoğraflarda, medresenin avlusuyla bağlantılı, cepheye bitişik bir tuvalet mekânı görülmektedir². E.H. Ayverdi'nin önceleri daha büyük olduğunu iddia ettiği bu tuvalet mekânı³, son onarımlardan birinde yıkılmış; cephenin bu kesimindeki kesme taş kaplamalar yenilediği için de günümüze hiçbir iz kalmamıştır. Ancak giriş açıklığının izi, avluya açılan bir niş şeklinde bugün de görülebilmektedir.

¹ Bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri*, c.III, s.18.

² Plan ve fotoğraf için bkz. *Aynı eser*, 25 ve 27. Resimler; S. Erken, *a.g.e.*, s.118 deki resim; S. Gönçer, *a.g.e.*, Resim 40, Çizim 4.

³ Bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri*, c.III, s.18.

Kuzey cephesi üzerinde yer alan, kesme taşlarla inşa edilmiş taçkapı, medresenin kuzey-güney eksenine göre doğuya kayıktır¹. Silmelerle çerçevelenmiş taçkapı, cepheden taşıntı yapmaktadır (Resim 80). Taçkapı ana nişi, kaş kemer şeklinde son bulan dekoratif kemerli, fazla derin olmayan bir kavsarayla örtülüdür. Kavsara, sivri bir kemerle kuşatılmıştır. Ana niş içindeki giriş açıklığı, basık bir kemer ile örtülmüştür. Zıvanalı basık kemer, farklı iki renkte mermerle inşa edilmiştir. Söveler, yekpare mermerdendir.

Avlunun doğu ve batı kanadı revaklıdır. Beşer birimden oluşan revakların örtüsü, dörder devşirme mermer sütunla taşınmaktadır. Sütun başlıklarından biri hariç, diğerleri üçgenlerle bezenmiştir. Batı kanadında, güneyden itibaren ikinci sütunda, üzerindeki bitkisel süslemeler traşlandıktan sonra kullanılmış devşirme bir başlık vardır. Sütunlar, birbirlerine ve gerilerindeki öğrenci hücrelerinin duvarlarına sivri kemerlerle bağlanmıştır. Bazı kemerlerin, son onarımlardaki hatalı uygulamalar nedeniyle, birer yuvarlak kemere dönüştükleri görülmektedir. Revak cepheleri ve kemerleri kesme taşlarla inşa edilmiş; kemer içlerine birer ahşap gergi yerleştirilmiştir. Revak birimlerinin herbiri, kasnaksız, basık birer kubbeye örtülüdür.

Öğrenci hücreleri, medresenin doğu, batı ve güney kanadına yerleştirilmiştir. Doğu ve batı kanadında altışar öğrenci hücresi; güney kanadında ise, biri dershane/mescit eyvanının doğusunda, diğeri de kışlık dershane mekânının batısında olmak üzere iki öğrenci hücresi vardır². Doğu ve batı kanadında, kuzeyden itibaren bir ve ikinci hücreler ile dört ve beşinci hücreler, aralarındaki duvarlar kaldırılarak birleştirilmiştir. Ayrıca, iki kanatta da, dördüncü hücrenin kuzey ve güney duvarlarına birer kapı açılarak, komşu hücrelerle bağlantı sağlanmıştır. Öğrenci hücrelerinin revaka açılan dikdörtgen şekilli kapıları, sivri kemerli birer çökertme içindedir. Doğu kanadında, kuzeyden itibaren ilk iki hücrenin kapıları örülerek kapatılmıştır³. Hücreler, dışa bakan duvarları üzerine, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencereden ışık almaktadır. Kuzeydoğu köşesindeki hücrenin, kuzey duvarı üzerinde bir penceresi daha vardır⁴. Bugün sadece, dershane/mescit eyvanının doğusundaki öğrenci hücresiyle, batı kanadında, güneyden itibaren ilk iki öğrenci hücresinde ocak vardır. Diğer hücrelerde ocak bulunmadığı gibi, çatıda bacaları da mevcut değildir. Medresenin, S. Gönçer tarafından yayımlanan planında, öğrenci hücrelerinin güney duvarları üzerine birer ocak işaretlendiği görülmektedir⁵. Ancak,

¹ Bu kayıklık, cepheye bitişik tuvalet mekânından kaynaklanmış olmalıdır. Zira taçkapı, daha önce mevcut olduğu bilinen tuvalet ile cephenin doğu köşesi arasındaki alanın ortasında yer almaktadır.

² Evliya Çelebi, medresede yetmiş hücre bulunduğunu söylemektedir (Bkz. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. XIII, Türkçeleştiren: Zuhuri Danişman, İstanbul, 1971, s.54.). Evliya Çelebi'nin bu iddiasını kabul etmek mümkün değildir.

³ Bugün, kapı açıklıklarına ait herhangi bir iz mevcut değildir. Süleyman Gönçer, bu iki hücrenin sıbyan mektebi olarak kullanıldığını düşündüğü için planında, kapı açıklıklarını hiç işaretlememiştir (Plan için bkz. S. Gönçer, a.g.e., Çizim 4.). Daha sonra metin içinde de değineceğimiz gibi, doğu kanadının kuzeyindeki ilk iki hücre, sıbyan mektebi olarak kullanılmış olsa bile, bunun medrese ile çağdaş olduğunu düşünmüyoruz. E.H. Ayverdi'nin de planında belirttiği gibi, hücrelerin revaka açılan birer kapıları olduğunu, bunların sonradan kapatıldıklarını kabul ediyoruz (Plan için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri*, c.III, 25. Resim.).

⁴ Bu pencerenin durumunu, metin içinde daha sonra tartışacağız.

⁵ Plan için bkz. S. Gönçer, a.g.e., Çizim 4. E.H. Ayverdi, yapının planında hiç ocak işaretlememiş; metin içinde de medresede ocak izine rastlanmadığını belirtmiştir (Plan ve bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri*, c.III, 25. Resim ve s.18.).

çeşitli onarımlar sırasında, öğrenci hücrelerinin güney duvarları tamamen kaldırıldığı ya da ocakların bulunduğu kesimlere birer kapı açıldığı için bu ocaklara ait izleri görmek mümkün olmamaktadır. Sadece beş öğrenci hücrelerinde niş vardır. Diğer hücrelerdeki nişler, onarımlarda kapatılmış olmalıdır. Öğrenci hücreleri birer kubbeyle örtülüdür. Kubbelere geçiş, doğu kanadında, kuzeyden itibaren ilk iki hücrede pandantiflerle; diğer hücrelerde üçgenlerle sağlanmıştır.

Medresenin güney kanadının ortasında, derslane/mescit eyvanı ve kışlık derslane mekânı yer almaktadır. Her iki mekânın da cepheleri kesme taşlarla kaplanmıştır. Eyvan, avluya, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiş bir Bursa kemeriyle açılmaktadır (Resim 81). Eyvanın avluya açılan kemeri, onarımlardan birinde, avluyla bağlantıyı sağlayan bir açıklık bırakılarak kapatılmıştır. Eski fotoğraflarda, bu muhdes duvar üzerinde üç adet de pencere bulunduğu görülmektedir¹. Derslane eyvanı, geçişi pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Eyvan, güney duvarı üzerindeki üç pencereden ışık almaktadır. İki sıra şeklinde yerleştirilmiş bu pencerelerden alt sırada yer alan iki adedi dikdörtgen şekilli; duvarı ortalamayan üst sıradaki pencere ise, sivri kemerlidir. Güney duvarının ortasında, beş kenarlı mihrap nişi yer almaktadır. Mihrap nişi, üzeri beş sıra mukarnasla bezenmiş bir kavsara ile örtülüdür. Eyvanın batı duvarının kuzey ucuna yerleştirilmiş basık kemerli bir kapıdan, kışlık derslane mekânına geçilmektedir. Kapı açıklığının kemeri ve söveleri, yekpare mermerdendir.

Kışlık derslane mekânı, geçişi üçgenlerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Onarımlardan birinde, kubbe başlangıcı seviyesinde, ahşap bir tavan inşa edilmiştir. Mekân, kuzey ve güney duvarları üzerine, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencereden ışık almaktadır. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen şekilli; üst sıradaki pencereler ise, sivri kemerlidir. Derslane mekânında, batı duvarının ortasına yerleştirilmiş bir ocak ile doğu, batı ve güney duvarları üzerine inşa edilmiş beş niş bulunmaktadır.

Gedik Ahmed Paşa Külliyesi'nin tanıtıldığı bazı kaynaklarda, bir de mektepten söz edilmektedir². Ancak, bugün külliyyede, cami, medrese ve hamam dışında bir yapı mevcut değildir. E.H. Ayverdi'nin Gedik Ahmed Paşa Mektebi olarak fotoğrafını yayımladığı yapı, yaklaşık XIX. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır³. S. Gönçer ise, iki hücrenin birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir sıbyan mektebinden söz etmektedir⁴. Yazarın sözünü ettiği hücrelerin, doğu kanadında, kuzeyden itibaren ilk iki hücre olduğu, yayımladığı plandan anlaşılmaktadır⁵. Medresenin bu kesiminde görülen bazı izler, bu iddianın doğru olabileceğini düşündürmektedir. Şöyle ki;

1- Kuzeydoğu köşesindeki hücrenin, kuzey duvarı üzerinde yer alan pencere açıklığı, medresedeki diğer pencerelerden farklıdır. Pencerenin dışa bakan cephesi, adeta bir taçkapı gibi düzenlenmiştir.

2- Kuzeydoğu köşesindeki hücre ile onun güneyindeki hücrenin revaka açılan kapıları yoktur. Kuzeydoğu köşesindeki hücreyi, güneyindeki hücreye bağlayan kapı

¹ Fotoğraf için bkz. Aynı eser, 30. Resim.

² Bkz. Aynı eser, s.18.

³ Fotoğraf için bkz. Aynı eser, 32. Resim.

⁴ Bkz. S. Gönçer, a.g.e., s.207.

⁵ Plan için bkz. Aynı eser, Çizim 4.

açıklığı, ne Ayverdi'nin, ne de Gönçer'in planlarında işaretlenmiştir. Bugün medrese avlusu ile herhangi bir bağlantısı bulunmayan bu mekânın, dışarı ile bağlantısını sağlayabilecek tek açıklık bu penceredir.

3- Bu iki hücre de diğerleri gibi kubbe ile örtülmüştür. Ancak, diğer hücrelerde kubbeler üçgenlerle geçilmişken; bu hücrelerin kubbeleri pandantiflidir.

Bu durumda, her ne kadar bildiğimiz başka bir örnek mevcut değilse de, medresenin doğu kanadında, kuzeyden itibaren ilk iki hücrenin, sıbyan mektebi olarak kullanıldığını; kuzey cephesi üzerindeki pencerenin de, önceleri bir taçkapı olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Ancak, yine de sıbyan mektebinin, medrese ile çağdaş olduğunu söylemek zordur. Eğer bu iki hücre, baştan itibaren sıbyan mektebi olarak tasarlanmış olsaydı, doğu revakının kuzeyindeki ilk iki birim inşa edilmez; bu alan, sıbyan mektebinin daha büyük inşa edilmesi için kullanılabilirdi. Kubbe geçişlerinin, medrese hücrelerinin kubbe geçişlerinden farklı olması, bu iki hücrenin diğerlerinden farklı tasarlandığını gösterdiği gibi, onarımların birinde yenilenmiş olabileceklerini de akla getirmektedir. Ayrıca, medresede, genellikle sivri kemer tercih edilmişken, iki hücreyi ayıran kemerin yuvarlak oluşu dikkati çekmektedir. Sonuç olarak, medrese inşa edildikten bir süre sonra, doğu kanadının kuzeyindeki ilk iki hücrenin herhangi bir nedenle yıkıldıklarını; ihtiyaç nedeniyle de, bu iki hücrenin, sıbyan mektebi olarak, yeniden inşa edildiklerini söyleyebiliriz. Farklı seviyede eğitim veren sıbyan mektebinin öğrencilerini, diğerlerinden ayırmak için de, kuzeydoğu köşesindeki hücrenin kuzey duvarına, sonradan pencereye dönüştürülmüş bir taçkapının inşa edildiğini düşünebiliriz.

Medresnin inşa kitabesi yoktur. Caminin de, sadece 1210/1795-96 tarihli bir onarım kitabesi vardır. **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler** adlı yayında külliyeinin, **Sadrızam Gedik Ahmed Paşa** tarafından, 877/1472 yılında yaptırıldığı belirtilmekte; ancak, kaynak gösterilmemektedir¹. S.Gönçer ise, külliyeinin Gedik Ahmed Paşa tarafından, 878/1473 yılında **Mimar Ayas Ağa**'ya yaptırıldığını beyan etmekte; ancak, o da kaynak göstermemektedir². Medresenin, cami ve imaretle ortak vakfiyesi Zilhicce 879/Mayıs 1475 tarihinde düzenlenmiştir³. Buna göre, medrese inşaatının, bu tarihten bir süre önce tamamlandığını kabul etmek mümkündür.

Gedik Ahmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed zamanında Anadolu Beylerbeyliği ve vezirlik yapmış bir devlet adamıdır⁴.

¹ Bkz. S. Erken, a.g.e., s. 109.

² Bkz. S. Gönçer, a.g.e., s.83.

³ C. Baltacı, vakfiyenin Zilhicce/ 897 Ekim 1491 yılında düzenlendiğini söylemektedir (Bkz. Cahid Baltacı, a.g.e., s.209. Vakfiye hakkında bilgi için bkz. S. Gönçer, a.g.e., s.200-201.

⁴ Gedik Ahmed Paşa hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri**, c. 1, s.209; M. Cavid Baysun, "Ahmed Paşa (Gedik Ahmed Paşa)" maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, c.I, s. 193 vd.; S. Gönçer, a.g.e., s.196-200.

15- BURSA, AHMED PAŞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Ağustos 1994

Resim no: 82-86

Muradiye Camisi'nin yaklaşık 100m kuzeybatısındadır. **Geyikli Medrese** ve **Şair Ahmed Paşa Medresesi** adlarıyla da anılmaktadır¹. 1560, 1950 ve 1967 yıllarında onarım geçirdiği bilinen medrese, 1994 yılında **Muradiye Halk Eğitim Merkezi** olarak kullanılmaktaydı².

Medrese, derslane mekânı dışında, yaklaşık kare şekilli bir plana sahiptir. Güney cephesi ortasına yerleştirilmiş olan eyvan şekilli derslane mekânı, kare alanın sınırları dışına taşmaktadır (Şekil 57). Dershanenin doğusunda, medrese ile herhangi bir bağlantısı bulunmayan, altıgen planlı bir türbe mevcuttur (Resim 82). Medrese ve türbenin içinde yer aldığı bahçe, bir duvarla çevrilmiştir. Medresenin dış cephe duvarlarında, iki sıra tuğla, bir sıra kabayonu taşın dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir. Kabayonu taşlar, dikey olarak yerleştirilmiş bir veya iki tuğla ile kasetlenmiştir.

Medresenin kuzey cephesinde, arazinin fazla eğimli olması nedeniyle, yeterli inceleme yapılamamıştır. Bu cephenin iki yanında, öğrenci hücrelerine açılan ikişer pencere açıklığı yer almaktadır. Dikdörtgen şekilli, demir parmaklıklı pencerelerin atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Herbir pencerenin, tuğladan sivri bir kemerle sınırlandırılmış bir alınlığı vardır. Cephenin ortasında, yaklaşık iki öğrenci hücrelerinin sığabileceği bir alan boş bırakılmıştır.

Batı cephesinde dört pencere açıklığı vardır. Kuzey cephesindekilere benzeyen bu pencerelerin herbiri bir öğrenci hücrelerine açılmaktadır. Güneybatı köşesindeki öğrenci hücrelerinin, batı cephesine açılan penceresi yoktur. Bu pencerenin, onarımların birinde kapatılmış olabileceği akla gelmektedir. Ancak, duvar dokusunda, bunu doğrulayacak herhangi bir iz mevcut değildir³.

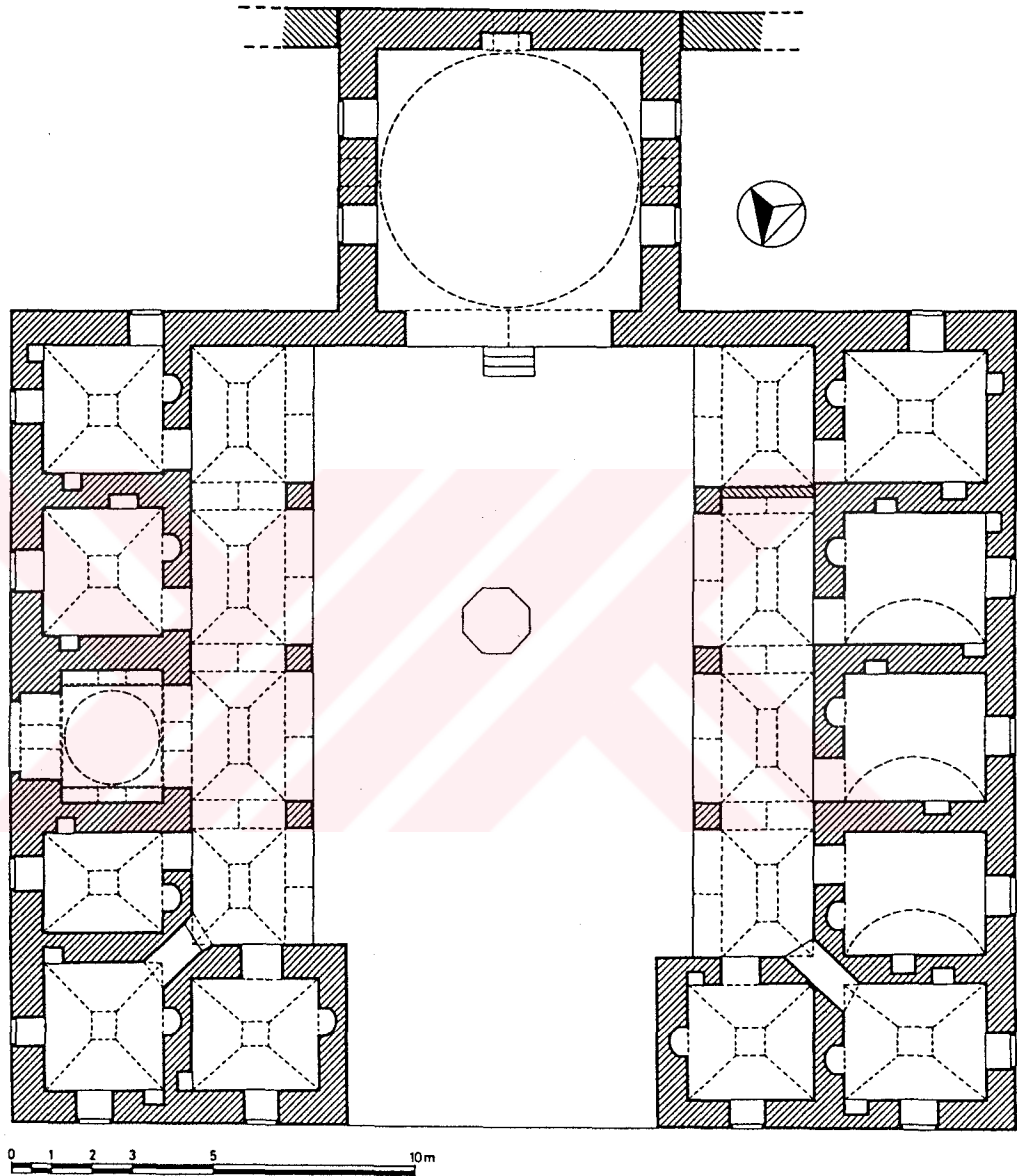
Güney cephesinin köşelere yakın kesimlerinde, güneydoğu ve güneybatıdaki köşe hücrelerine açılan birer pencere vardır. Cephenin ortasında, bu cepheye bitişik olarak inşa edilmiş derslane mekânı yer almaktadır. Bu mekânın doğu ve batı duvarlarında, iki sıra halinde yerleştirilmiş üçer pencere vardır. Alt sıradaki ikişer pencere, medresenin dış cephe duvarlarındaki pencerelere benzemektedir. Üst sıradaki birer pencere ise, cepheyi ortalamaktadır. Üst sıradaki pencere açıklıkları, tuğladan birer sivri kemerle örtülmüştür. Dershanenin güney cephesinin, yalnızca üst kesiminde bir pencere açıklığı vardır.

¹ Bkz. Neşet Köseoğlu, "Geyikli Türbe ve Medresesi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni*, sayı:121, Şubat 1952, s.11; A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, c.I, s.156; Cahid Baltacı, a.g.e., s.143; N. Beşbaş-H. Denizli, a.g.e., s.311.

² Onarım tarihleri için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri*, c.III, s.117,118; N. Beşbaş-H. Denizli, a.g.e., s.312.

³ Bu pencere, E.H. Ayverdi'nin planında da işaretlenmemiştir (Bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri*, c.III, 193. Resim.). A. Gabriel ise, planında, batı duvarındaki pencereyi işaretlemiş, güney duvarında, bugün mevcut olan pencereyi işaretlememiştir (Bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, c.I, fig.104.).

Medresenin ilk inşa edildiği yıllarda da bu cephenin, bugün olduğu gibi, bir sokağa açıldığı, bu nedenle de duvarın alt sırasına pencere inşa edilmediği akla gelmektedir.

Şekil 57- Bursa Ahmed Paşa Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Doğu cephesinde, medresenin girişi ve dört pencere açıklığı yer almaktadır. Pencereler, form ve malzeme bakımından diğer cephelerdeki pencerelere benzemektedir. Cephenin ortasında yer alan giriş açıklığı, arazinin güneyden kuzeye fazlaca eğimli olması nedeniyle bu cepheye yerleştirilmiştir. Girişin herhangi bir özelliği yoktur. Giriş açıklığının bulunduğu kesimde, cephe duvarı bir miktar yükseltilerek, giriş vurgulanmıştır. Basık kemerli giriş açıklığından, giriş eyvanına geçilmektedir (Resim 83). Açıklığın eyvana bakan kesimi, bir Bursa kemeriyle örtülmüştür. Giriş mekânının iki yanına,

Bursa kemerli büyük birer niş inşa edilerek, mekân genişletilmiştir. Giriş eyvanı ile revak arasındaki açıklık da bir Bursa kemeriyle örtülüdür.

Avlunun ortasında, bir havuz veya şadırvana ait izler vardır. Dikdörtgen planlı avlunun doğu ve batı kanadı revaklıdır (Resim 84,85,86). Her iki kanatta yer alan dörder revak birimi, kare kesitli üçer destekle taşınmaktadır. Destekler, birbirlerine ve hücre duvarlarına tuğladan birer sivri kemerle bağlanmıştır. Kemer içlerinde, son onarımda yapılmış birer beton gergi vardır. Revak birimlerinin herbiri, birer aynalı manastır tonozu ile örtülmüştür¹.

Medresede, toplam onbir öğrenci hücresi mevcuttur. Hücreler, medresenin doğu ve batı kanatları ile kuzey kanadının bir kesimini işgal etmektedir. Kuzey kanadının orta kesimine öğrenci hücresi inşa edilmemiş, bu kesim, ovaya bakan bir teras şeklinde düzenlenmiştir. Revaklardan öğrenci hücrelerine, düz atkılı birer kapı ile girilmektedir. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesindeki iki hücrenin girişleri, köşelere yerleştirilmiştir. Kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneydoğu köşesindeki hücrelerin, dışarıya açılan ikişer penceresi; diğer hücrelerin ise, birer penceresi vardır. Öğrenci hücrelerinin herbirinde birer ocakla, sayıları bir ile üç arasında değişen nişler mevcuttur. Ocaklar, doğu kanadındaki hücrelerin batı duvarları üzerinde; batı kanadındakilerin ise, doğu duvarları üzerinde yer almaktadır. Batı kanadının orta kesimindeki üç hücre hariç, diğer hücreler birer aynalı manastır tonozu ile örtülmüştür. Batı kanadındaki üç hücre ise, kuzey-güney yönlü, yuvarlak kemerli birer tonozla örtülüdür. Bu üç hücrenin de, diğerleri gibi, birer aynalı manastır tonozu ile örtülü olduğunu; bugün görülen yuvarlak kemerli tonozların ise, son onarımda inşa edildiklerini düşünmekteyim².

Avlunun güney kanadında, eyvan şekilli dershane mekânı yer almaktadır (Resim 84). Eyvanın kemeri tuğla ile; cephe duvarı ise, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş iki sıra tuğla ve bir sıra kabayonu taşlarla inşa edilmiştir. Kabayonu taşlar, ikişer dikey tuğlayla kasetlenmiştir. Cephe, bir kalkan duvarı şeklinde yükseltilmiştir. Eyvana üç basamaklı bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Kare planlı eyvanın üstü, pandantiflerle geçilmiş bir kubbe ile örtülüdür. Doğu ve batı duvarlarının alt kesiminde ikişer; üst kesiminde birer pencere vardır. Alttaki pencere açıklıkları dikdörtgen şekillidir. Üstteki pencere açıklıkları ise, birer sivri kemerle örtülüdür. Güney duvarı üzerindeki tek açıklık, üst kesimdeki sivri kemerli penceredir. Son onarımda, sivri kemerli pencerelere, alçıdan yapılmış içlik ve

¹ A. Gabriel, revakların, avluya paralel yuvarlak kemerli tonozlarla örtülü olduğunu söylemektedir (Bkz. Aynı eser., s.156 ve fig.104.). A. Gabriel'in, revakların yuvarlak kemerli tonozlarla örtülü olduklarını söylemesine karşın, bugün revakları örten aynalı manastır tonozlarının, son onarımda inşa edilmiş olabileceklerini iddia etmek oldukça zordur. Çünkü, aynalı manastır tonozunun yapımı, diğerine göre daha zordur. Batı kanadının ortasındaki üç öğrenci hücresinin, son onarımda, birer aynalı manastır tonozu yerine, birer yuvarlak kemerli tonoz ile örtülmeleri de bunu doğrulamaktadır. Bu nedenle, A. Gabriel'in, revak örtüleri konusunda hata yaptığını düşünmekteyim.

² A. Gabriel'in planında, öğrenci hücrelerinin tümünün birer aynalı manastır tonozu ile örtülü oldukları görülmektedir (Bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, c.I, fig.104.). E.H. Ayverdi'nin planında ise, kuzeybatı köşesindeki öğrenci hücresinin güneyinde yer alan ilk iki hücrenin birer yuvarlak kemerli tonozla örtülü olduğu işaretlenmiştir (Bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri*, c.III, 193.Resim.). N. Beşbaş-H. Denizli'nin, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* adlı yayınlarındaki planda da batı kanadının kuzeyden itibaren ikinci ve üçüncü hücrelerinin birer kubbe ile örtüldükleri görülmektedir (Bkz. s.312 deki plan.).

dışlık takılmıştır. Güney duvarının ortasında, dikdörtgen profilli basit bir mihrap nişi yer almaktadır¹.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Ancak, **Veliyüddin oğlu Ahmed Paşa** tarafından inşa ettirildiği ve Ezinepazar'a bağlı Geyikli Köyü'nün de bu medreseye vakfedildiği yayınlarda belirtilmektedir². Ana eyvanın hemen doğusunda yer alan türbe, medresenin bânisi Ahmed Paşa'ya aittir. Türbenin basık kemerli girişinin üstündeki kitabeden, Ahmed Paşa'nın 902/1496-1497 yılında vefat ettiği öğrenilmektedir³. Buna dayanarak medresenin, XV. yüzyılın II. yarısında inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Cahid Baltacı, medresenin paye bakımından 944/1537-1538 tarihinden önce otuzlu; 1003/1594-1595 tarihinde kırklı medreseler arasında yer aldığını; 1063/1652-1653 de ise, **hâric medrese** mertebesine indirildiğini, kaynaklardan nakletmekte ve medresede müderrislik yapan yirmi kadar zatın adını sıralamaktadır⁴.

Kazasker Veliyüddin Efendi'nin oğlu olan Ahmed Paşa, çeşitli medreselerde müderrislik ve Edirne'de kadılık yapmıştır. Fatih Sultan Mehmed, aynı zamanda şair olan Ahmed Paşa'ya kazaskerlik vermiş ve daha sonra da kendisine vezir seçmiştir⁵.

¹ A. Gabriel'in planında, mihrap nişinin yer aldığı kesime, büyük bir pencere açıklığı işaretlenmiştir (Bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, c.I, fig.104.).

² Bkz. Neşet Köseoğlu, a.g.m., s.11 ve dipnot 1; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri*, c.III, s.117; C. Baltacı, a.g.e., s.143-144; Kazım Baykal, a.g.e., s.38; N. Beşbaş-H. Denizli, a.g.e., s.311.

³ Kitabe için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri*, c.III, s.118.

⁴ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.144-145.

⁵ Ahmed Paşa hakkında daha fazla bilgi için bkz. Neşet Köseoğlu, a.g.m., s.11-12; M.Fuat Köprülü, "Ahmed Paşa. Ahmed Paşa (Bursalı)" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.I, s.187-192.

TİRE, MOLLA ARAP MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül, Kasım 1996

Resim no: 87-91

Tire İlçe merkezinin, yaklaşık 3 km kuzeybatısında, **Yahşi Bey Ovası**'nda yer almaktadır. Birkaç çiftlik evinin dışında, yakın çevresinde yerleşim yoktur. Medrese, bir cami ve bir hamamla birlikte külliye oluşturmaktadır.

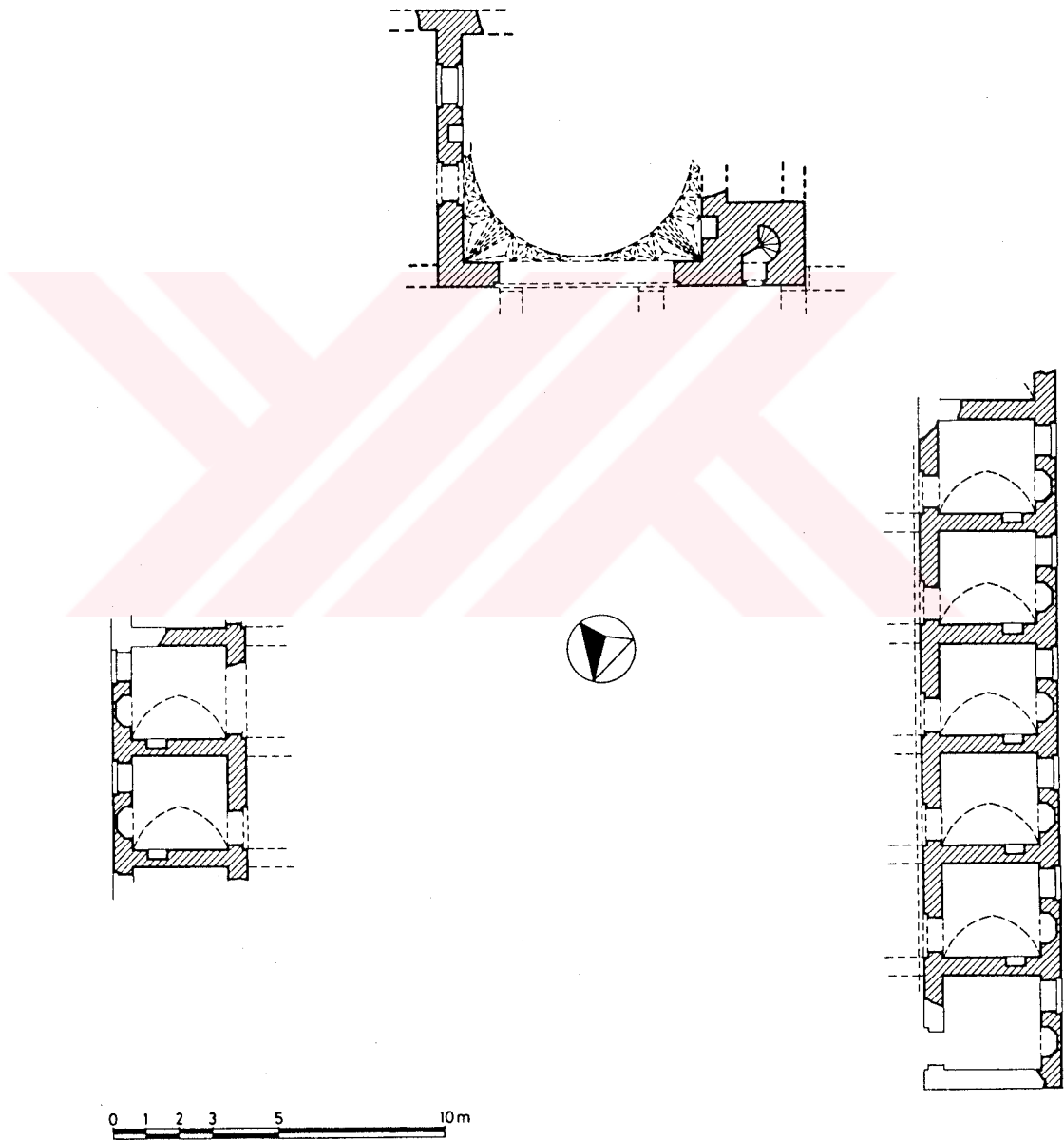
Öğrenci hücreleri, cami ile ortaklaşa kullanılan avlunun doğu ve batı kenarında sıralanmıştır (Şekil 58). Külliyedeki yapıların tümü, bugün harap durumdadır. Medresenin doğu kanadındaki öğrenci hücrelerinin ve caminin tamamına yakını yıkılmıştır. Medrese revakları ile caminin son cemaat yeri, günümüze ulaşmamıştır. Her iki yapının da duvarları, yer yer tuğla karıştırılmış moloz taşlarla; kemerler ise, sadece tuğlayla inşa edilmiştir.

Avlunun kuzey kenarında yer alan caminin, sadece doğu ve kuzey duvarları ile minaresi kısmen ayakta (Resim 87,89). Harimin doğu duvarı üzerinde iki açıklık vardır. Bunlardan güneydeki bir pencere; kuzeydeki ise, bir kapı açıklığıdır. Her iki açıklığın da aynı genişlikde oluşu, kuzeydekinin sonradan kapı şekline dönüştürülmüş olabileceğini akla getirmektedir. Cephenin kuzey ve güney köşelerindeki izlerden, harimin kuzey ve güney duvarlarının doğuya doğru devam ettiği görülmektedir. Bu durum, harimin doğusunda bağımsız bir mekân bulunduğunun kanıtıdır. Ancak, bugünkü durumda bu mekânın boyutları ve işlevi hakkında bir fikir edinmek mümkün görünmemektedir. Harimin doğu cephesinin kuzey ucunda, halen görülebilen duvar dışı, alt kesimde devam etmemektedir. Bu durum, duvar dışının bir kemer ayağına ait olması gerektiğini ve burada, doğudaki mekâna açılan bir kapı açıklığı bulunduğunu düşündürmektedir. Bu mekânın üzerinin, düz ahşap bir tavanla örtülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Harimin doğu duvarı, belirli yükseklikte, bir miktar geri çekilerek inceltilmiş ve böylece oluşturulan girinti üzerine, çatıyı örten ahşap kirişler yerleştirilmiştir.

Caminin kuzey duvarının önemli bir bölümü yıkılmıştır. Cephede, halen iki pencerenin izleri görülebilmektedir. Harim girişi, muhtemelen bu pencereler arasında yer almaktaydı. Kuzey cephesinin batı ucunda, kare planlı minare kürsüsü vardır. Minare girişi, kürsünün kuzey cephesindedir. Caminin ve minare kürsüsünün kuzey cephelerindeki kemer izlerinden, bu cephede, üçbirimden oluşan bir son cemaat yeri bulunduğu anlaşılmaktadır. Son cemaat yerinin orta biriminde, harimin kuzey cephesindeki konsolların birbirlerine dilimli bir kemer ile bağlandıkları dikkati çekmektedir (Resim 88). Minare kürsüsünün batı cephesinin kuzey ucunda yer alan kemer izi, medrese hücreleri önündeki revakın buraya kadar devam ettiğini düşündürmektedir. Caminin kuzey cephesinde, son cemaat yerinin birimlerini örten kubbelerin pandantif geçişlerine ait izler halen görülebilmektedir. Ortadaki birimde yer alan pandantiflerin yüzeyleri pandantiflerle bezenmiştir.

Harimin batı duvarı -minare kürsüsünün dayandığı kuzey ucu hariç- yıkıktır (Resim 89). Kürsünün güney cephesinin batı ucunda, güneye doğru devam eden bir duvar izi

görülür (Resim 89). Ayrıca, minare küsüsünün üst kesiminde, mukarnaslı bir geçiş unsuruna ait kalıntılar da dikkati çekmektedir. Burada bulunduğu anlaşılan üstü örtülü mekânın boyutları ve konumu hakkında herhangi bir tahminde bulunmak güç görünmektedir. Yukarıda sözünü ettiğim, minare küsüsünün güney yüzündeki duvar dışı, küsüsünün üst kesiminde de yer almaktadır. Bu durum, burada, bir kemerle örtülü bir açıklık bulunduğunun kanıtı olmakla birlikte, mekân hakkındaki bilgilerimize bir katkıda bulunmamaktadır. Harimin kuzey kanadında görülebilen izlerden, harimin bir kubbe ile örtülü olduğu ve kubbe yuvarlağına geçişin Türk üçgenleriyle sağlandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 58- Tire Molla Arap Medresesi. Plan. (İ. Aslanoğlu'dan işlenerek)

Medresenin doğu kanadındaki öğrenci hücrelerinden iki adedi kısmen sağlam durumdadır. Bu iki hücrenin kuzey ve güneyinde başka hücrelerin sıralandığı, kalan izlerden anlaşılmaktadır¹. Batı kanadındaki toplam yedi öğrenci hücrelerinin tamamına yakını, sağlam durumda günümüze ulaşabilmiştir (Resim 90,91). Sadece, kanadın kuzey ve güney ucunda yer alan birer hücre yıkıktır². Mevcut öğrenci hücrelerinin, avluya bakan duvarları üzerinde birer kapı açıklıkları vardır. Hücreler, dışa bakan duvarları üzerindeki birer pencereden ışık almaktadır. Her hücrede, dış duvarları üzerine yerleştirilmiş, beş kenarlı birer ocak nişi bulunmaktadır. Her hücrenin kuzey duvarı üzerinde, dikdörtgen profilli birer niş mevcuttur. Öğrenci hücreleri, kuzey-güney yönlü sivri kemerli tonozlarla örtülüdür.

Hücrelerin avluya bakan cephelerinde görülen konsollardan ve kemer izlerinden, avlunun doğu ve batı kenarlarında revakların bulunduğu ve herbir revak biriminin pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Avlunun kuzey kenarında herhangi bir temel izine rastlanmamaktadır. Bu nedenle, bu kanadın düzeni hakkında bir tahminde bulunmak mümkün görünmemektedir. Bu kesim, basit bir duvarla kapatılmış olabileceği gibi, açık bırakılmış da olabilir.

Medresede, özel olarak inşa edilmiş bir derslane mekânı mevcut değildir. Muhtemelen cami, ibadet saatleri dışında derslane olarak kullanılmaktaydı.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Vakfiyesi de bulunamamıştır. Yapının tanıtıldığı yayınlarda bânisinin, II.Beyazıd dönemi şeyhülislamlarından **Molla Arap** lâkabıyla tanınan **Alâaddin Ali Arabî** olduğu belirtilmiş; ancak, kaynak gösterilmemiştir³. İnşa tarihi hakkında da kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. F. Tokluoğlu ve İ. Aslanoğlu, yapının 897 (1491-92) tarihinde inşa edildiğini söylemekle birlikte, kaynak göstermemektedirler⁴. Molla Arap lâkabıyla tanınan Alâaddin Ali Arabî'nin 893 (1488)

¹ İnci Aslanoğlu planında, bugün mevcut olan iki öğrenci hücrelerinin kuzey ve güneyine ikişer hücre daha işaretlemiştir (İ. Aslanoğlu, *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara, 1978, Şekil 48.).

² İ. Aslanoğlu, batı kanadının kuzey ucunda yer alan hücreyi planında işaretlememiştir (Aynı yer.). Buradaki hücrenin bir tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, hücrenin zemini zamanla yükseldiği için ocak ve pencereye ait izler görülememektedir.

³ Bilgi için bkz. Faik Tokluoğlu, *Tire Tarihi ve Turistik Değerler*, Tire, 1957, s.16-17; F. Tokluoğlu, *Tire*, Tire, 1964, s.57; İ. Aslanoğlu, "Tire'de Üç Cami", *Vakıflar Dergisi*, VIII, 1969, s.161; İ. Aslanoğlu, a.g.e., s.61; Munis Armağan, *Belgelerle Beylikler Devrinde Tire*, İzmir, 1983, s.7-8; M. Armağan, *Yeşil Tire*, İzmir, 1991, s.72. F. Tokluoğlu ve İ. Aslanoğlu, bâninin adını *Zeynüddin Ali Arabî* şeklinde vermişlerdir. Doğrusu *Alâaddin Ali Arabî* olmalıdır. Zira, II. Beyazıd döneminde şeyhülislamlık yapmış Zeynüddin Ali Arabî adında bir zâta rastlamadık. Yapı hakkında bilgi veren C. Baltacı, bânisinin belli olmadığını; yeri bilinmeyen medresenin bugün mevcut olmadığını söylemektedir (C. Baltacı, a.g.e., İstanbul, 1976, s.309.). Yazarın, kitabının başka bir bölümünde Molla Arap lâkaplı zatı, "*Fatih devri müderrislerinden*" diye tanıtmaktadır. Buradan, bu kişinin şeyhülislam olmadan önce müderrislik yaptığını öğreniyoruz (Aynı eser, s.483.).

⁴ Bilgi için bkz. F. Tokluoğlu, *Tire Tarihi ve Turistik Değerler*, s.16; F. Tokluoğlu, *Tire*, s.57; İ. Aslanoğlu, "Tire'de Üç Cami", *Vakıflar Dergisi*, s.161. İ. Aslanoğlu'nun bir diğer yayınında ise, yapı için kesin bir tarih verilmemekte; XV. yüzyılın sonlarında sonlarında, II. Beyazıd'ın şeyhülislamlarından Molla Arap lakaplı Zeynüddin Ali Arabî tarafından yaptırıldığının söylendiği ifade edilmektedir (İ. Aslanoğlu, a.g.e., s.61.). Yazar, bir başka yayınında ise, medresenin, mimari özellikleri nedeniyle XV. yüzyıla tarihlenebileceğini söylemektedir (İ. Aslanoğlu, "Tire Beylik Dönemi Camileri - Çağdaş Beylik Örneklerle Kıyaslamalı Bir Değerlendirme", *Türk Kültüründe Tire*, Hazırlayan: Mehmet Şeker, Ankara, 1994, s.89-90.).

tarihinde şeyhülislam olarak atandığı, Şevval 901 (Haziran 1496) tarihinde de vefat ettiği bilinmektedir¹. Bânisinin Alâaddin Ali Arabî olduğu kabul edilirse, medresenin XV. yüzyılın ikinci yarısı içine tarihlenebileceğini söyleyebiliriz. Caminin kuzey cephesinde, son cemaat yerinin orta birimine isabet eden dilimli kemerin XV. yüzyıl yapılarında sıkça görülmesi de bu olasılığı kuvvetlendirmektedir².

¹ Alâaddin Ali Arabî'nin yaşamı hakkında bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri**, c. 1, s.487. M. Bilge, Alâaddin Ali Arabî'nin ölüm tarihi olarak 1485 yılını vermiştir (M. Bilge, a.g.e., İstanbul, 1984, s.114.).

² Benzer kemer örnekleri *Ankara'da Karacabey Camisi'nde* (1427-28), *Bursa'da Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi'nde* (1479) (Resim için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri**, c.III, 264.Resim; H.Önkal, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara, 1992, 23.Resim.), *Manisa'da Karaköy Medresesi'nde* (XV. yüzyıl ortaları), *Tire'de Yeşil İmare'te* (vakfiyesi 1441 tarihli) (Resim için bkz. E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisi'nde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 948-950. Resimler.), *Tire'de Leyse Camisi'nde* (XV. yüzyıl başı) (Resim için bkz. İ. Aslanoğlu, a.g.e., Resim 36.), *Tire'de Rum Mehmed Paşa Camisi'nde* (XV. yüzyıl II. yarısı) (Resim için bkz. Aynı eser, Resim 89) ve *Tire'de Yavukluoğlu Medresesi'nde* (Bkz. **Tire Yavukluoğlu Medresesi**) görmek mümkündür.

17- EDİRNE, PEYKLER MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Ağustos 1992, Eylül 1995

Resim no: 92-96

Üç Şerefeli Cami'nin doğusunda yer alan iki medreseden güneydekidir¹ (Resim 92). 1968 yılında başlatılan onarım tamamlandıktan sonra öğrenci yurdu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Medresenin, 1752 tarihindeki depremden sonra da esaslı bir onarım gördüğü bilinmektedir².

Medrese, kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen bir alan üzerine inşa edilmiştir (Resim 92). Dikdörtgenin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeleri boş bırakılmıştır. Güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki mekânların yerleştirilişinde bazı düzensizlikler gözlenmektedir (Şekil 59). Medresenin tüm cepheleri kesme taşlarla kaplıdır.

Güney cephesi üzerinde, dördü alt seviyede, beş pencere açıklığı vardır. Alt seviyedeki dört pencere, güney kanadının batı ucunda yer alan iki öğrenci hücrelerine açılmaktadır. Bu pencerelerden, dershane eyvanına bitişik hücreye açılan ikisi, örülerek kapatılmıştır. Dikdörtgen şekilli pencerelerin atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Sivri kemerli birer alınlıkları vardır. Cephenin üst seviyesinde yer alan tek pencere açıklığı, sivri bir kemerle örtülüdür. Kışık dershane mekânına açılan bu pencerenin, alçıdan yapılmış şebekeli dışlığı, son onarımda yerleştirilmiştir. Medresenin güneydoğu köşesindeki hücre, burada mevcut alandan daha küçük inşa edilmiştir. Bu nedenle, hücrenin güney ve doğu cepheleri, medresenin güney ve doğu cephelerine nazaran içerlektir.

Doğu cephesi üzerinde, güneydoğu köşesindeki öğrenci hücrelerine açılan iki pencere ile birlikte, toplam on dört pencere yer almaktadır. Dikdörtgen şekilli bu pencereler, doğu kanadındaki yedi öğrenci hücrelerini aydınlatmaktadır. Medresenin kuzeydoğu köşesinde öğrenci hücreleri yoktur. E.H. Ayverdi'nin 1950 yılında çizdiği planda, buradaki dikdörtgen alanın doğu ve kuzeyi, bir duvarla sınırlandırılmıştır³. Bu alanın doğu duvarı üzerinde, medresenin doğu revakına açılan bir kapı mevcuttur. E.H. Ayverdi, bu kapıyı da kanıt göstererek, söz konusu alanda tuvaletlerin bulunduğunu öne sürmektedir⁴. Ancak, kuzey kanadının doğu ucundaki hücre ile doğu kanadının kuzey

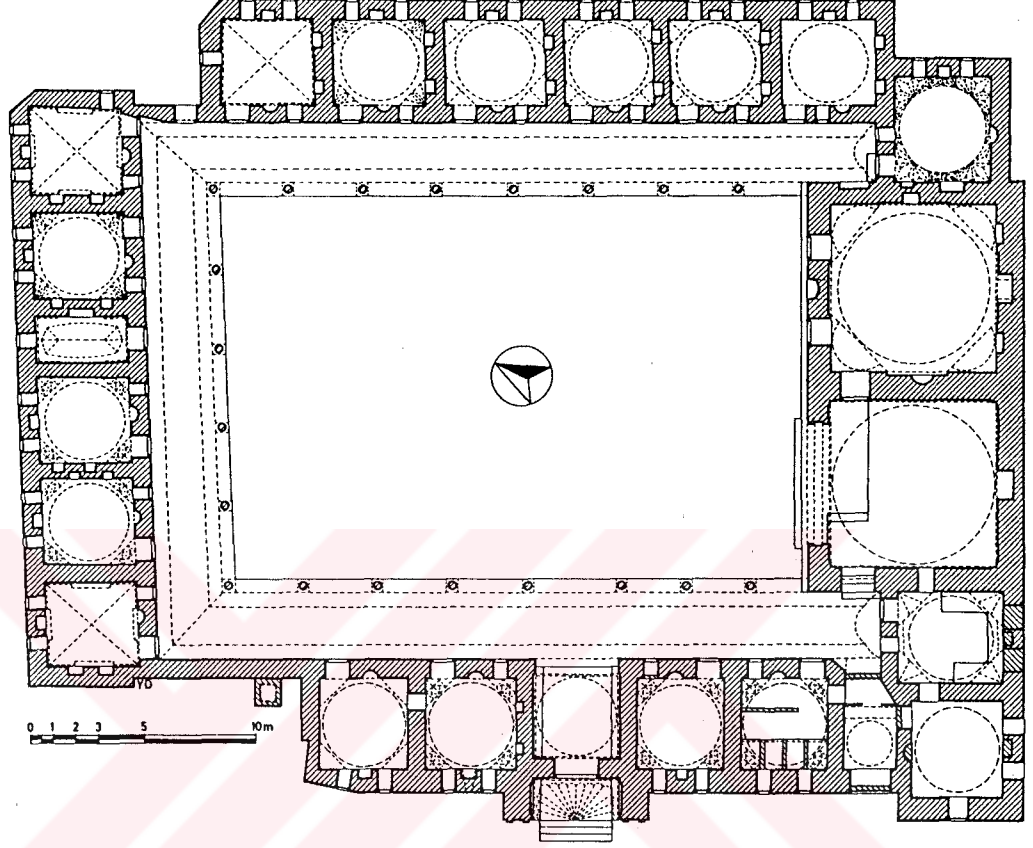
¹ Edirne Üç Şerefeli Cami'nin doğusunda, cepheye paralel inşa edilmiş iki medrese vardır. **Peykler Medresesi** ve **Saatli Medrese** adlarıyla anılan iki medreseden, hangisinin Saatli Medrese, hangisinin Peykler Medresesi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu nedenle de, söz konusu medreselerin tanıtıldığı yayınlarda, bir isim karmaşası olduğu görülmektedir. Daha önce ele aldığımız Edirne Saatli Medrese'yi tanıtırken bu konu üzerinde durarak, Üç Şerefeli Cami'nin doğusunda yer alan iki medreseden güneydekinin Peykler Medresesi; kuzeydekinin de Saatli Medrese olabileceği sonucuna vardık (Bilgi için bkz. **Edirne Saatli Medrese**).

² Onarım hakkında bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri**, c.III, s.227,229-231.

³ Plan için bkz. E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, Resim 264. E.H. Ayverdi'nin 1968 yılında çizdiği bir başka planda, bu alanı sınırlayan duvarlar kaldırılmış; bunların yerine, kesik çizgilerle, alanın tahmini sınırları gösterilmiştir (Plan için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri**, c.III, 391. Resim.).

⁴ Bkz. E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s.284; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri**, s.227.

ucundaki hücrenin bu alana açılan birer penceresi vardır. Ayrıca, bu iki hücrenin kuzeydoğu köşelerinin pahlı oluşu, buradan bir sokak geçtiğini düşündürmektedir.

Şekil 59- Edime Peykler Medresesi. Plan.

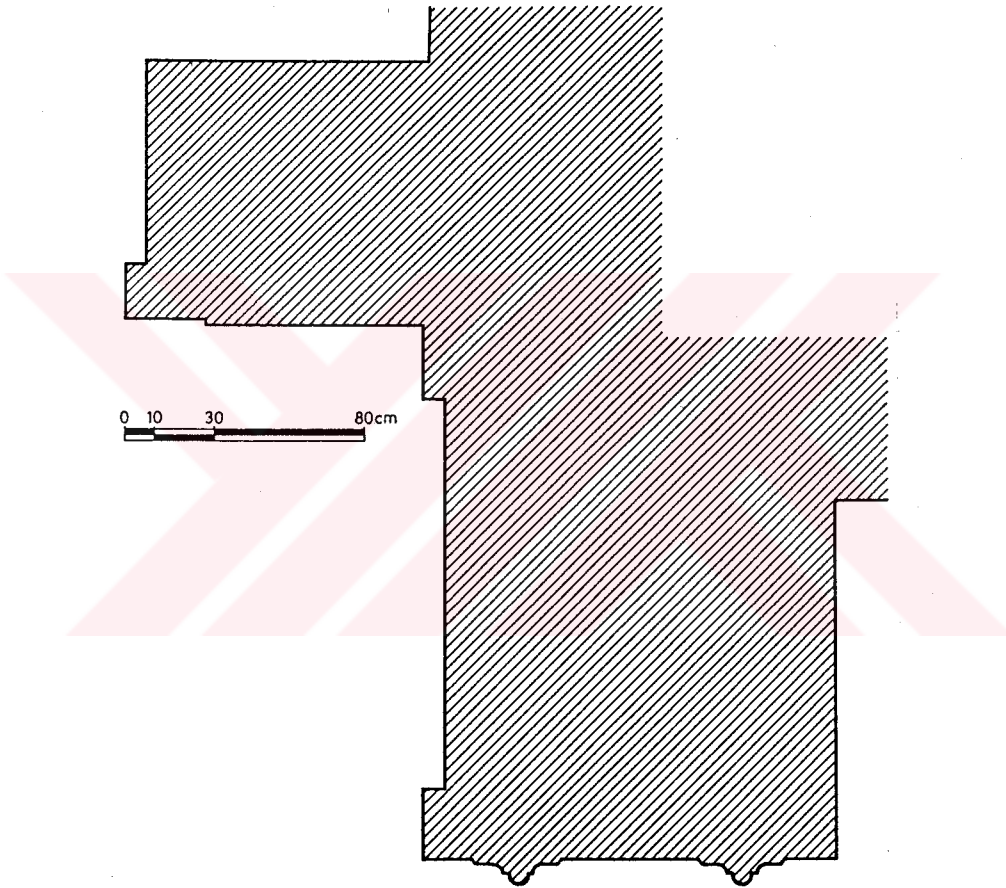
Kuzey cephesinde onbir pencere açıklığı bulunmaktadır. Bunlar, şekil ve malzeme bakımından, diğer cephelerdeki pencerelere benzemektedir. Diğer cephelerde olduğu gibi, bu cephede de her öğrenci hücrelerine ikişer pencere isabet etmektedir. Ancak, bu kanatta, doğudan itibaren üçüncü hücrenin, dışarıya açılan bir tek penceresi vardır.

Medresenin batı cephesinde de bir düzensizlik dikkati çekmektedir. Cephe üzerinde yer alan taçkapı, güneye doğru kayıktır. Gerek taçkapı, gerekse güneybatı köşesindeki öğrenci hücreleri, cepheden taşıntı yapmaktadır. Cephenin kuzey ucunda, yaklaşık iki öğrenci hücreleri genişliğinde bir alan boş bırakılmıştır. Bu alanı çevreleyen revak ve hücrelerin, bu alana bakan hiçbir açıklıkları yoktur¹. Bu duvarın dış cephesinin de kesme taşlarla kaplı olması, medresenin bu kesiminin, mevcut bir yapıya yaslanmış olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Medreseyi son onarım sırasında gören E.H. Ayverdi, duvar üzerinde herhangi bir kapı veya pencere izi olmadığını söylemektedir². Bu durumda, bir dış avludan söz etmek mümkün değildir. Kuzeybatı köşesindeki hücrenin

¹ E.H. Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi* adlı yayınında, medresenin bu kesiminde üç öğrenci hücrelerinin yer aldığını düşünmektedir (s.283). C.E. Arseven de bu fikre katılmaktadır (Bkz. C.E. Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, s.450.).

² Bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri*, c.III, s.227.

batı duvarı çıkıntılıdır. Batı kanadının kuzey ucundaki hücrenin cephe duvarlarında da bazı düzensizlikler dikkati çekmektedir. E.H. Ayverdi, bu kesimdeki duvarlarda görülen düzensizlikleri kanıt göstererek, medresenin bu kanadının, burada mevcut olan sokağa göre şekillenmiş olabileceğini öne sürmektedir¹. Güneydoğu köşesindeki hücre dışında, medresedeki tüm köşe hücrelerinin, dışa bakan iki cephelerinde de pencere açıklıkları vardır. Ancak, kuzeybatı köşesindeki alana bakan iki köşe hücrelerinin, yalnızca birer cephelerinde pencere mevcuttur. Eğer, E.H. Ayverdi'nin öne sürdüğü gibi, bu köşe, bir sokak nedeniyle şekillenmiş olsaydı, bu iki hücrenin de sokağa bakan pencereleri olması beklenirdi.

Şekil 60- Edime Peykler Medresesi. Taçkapı profili.

Batı cephesinin üzerindeki taçkapının iki yanında yer alan ikişer öğrenci hücrelerinin, dışarıya açılan ikişer penceresi vardır. Cepheden bir miktar taşını yapan güneybatı köşesindeki hücrenin ise, batı duvarı üzerinde bir penceresi bulunmaktadır. Bu köşe hücrelerinin hemen kuzeyinde, üzeri tuğladan sivri bir kemerle örtülmüş genişçe bir açıklığın bulunduğu dikkati çekmektedir. Açıklığın, onarımlardan biri sırasında, tuğla ile örülerek kapatıldığı görülmektedir. Taçkapının yer aldığı cephede, avlu revakıyla

¹ Bkz. Aynı yer.

bağlantılı ikinci bir girişe neden ihtiyaç duyulduğuna mantıklı bir açıklama getirmek mümkün olmamaktadır.

Taçkapı, cepheden taşıntı yapmaktadır (Resim 93). Cephesi, silmelerle kademelendirilmiştir (Şekil 60). Üç basamaklı merdiven ile ulaşılan taçkapı ana nişi, altta bir sıra mukarnasın yer aldığı ondört dilimli, çeyrek küre şekilli, istiridye kabuğuna benzer bir kavsara ile örtülmüştür. Ana nişin yan yüzlerinde, Bursa kemeri ile örtülü yüzeyel birer çökertme yer almaktadır. Giriş açıklığı, farklı iki renkte mermer ile inşa edilmiş basık bir kemer ile örtülmüştür. Girişin söve ve eşiği yekpare mermerdendir. Giriş eyvanı, geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Geçişlerin ve kubbenin yüzeyi mukarnaslarla bezenmiştir.

Avlu, kuzey-güney yönünde uzanan bir dikdörtgen şeklindedir. Doğu, batı ve kuzey kanadında revaklar yer almaktadır (Resim 94). Revakların üzeri, kesiti üç dilimli bir kemeri andıran tonozlarla örtülmüştür (Resim 95). Bugünkü şeklini, son onarım sırasında aldığını düşündüğüm revak örtüsünü yirmi adet sütun taşımaktadır. Sütun başlıkları, üçgenlerle bezenmiştir. Sütunları birbirine bağlayan sepet kulplu kemerler, farklı iki renkte taşlarla inşa edilmiştir. Kemerlerin tepe noktalarının hafifçe belirtilmiş olduğu dikkati çekmektedir¹. Öğrenci hücrelerinin revaka bakan duvarları kesme taşlarla kaplıdır. Ancak, duvarların üst kesimlerinin, tuğla ve kabayonu taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesi ile bir miktar yükseltildiği dikkati çekmektedir. Bu, farklı duvar örgüsü, onarım öncesi çekilmiş bir resimde de görülmektedir². Bu nedenle, öğrenci hücrelerinin revaka bakan duvarlarının, muhtemelen avlu revakı yıkıldıktan sonra, yükseltildiği anlaşılmaktadır.

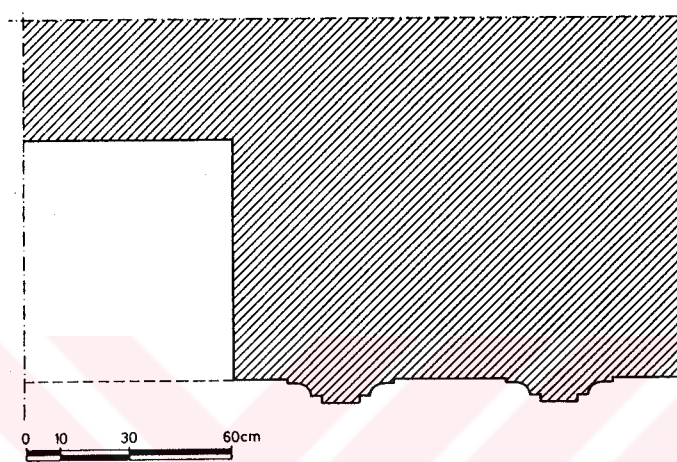
Öğrenci hücreleri, medresenin, doğu, batı ve kuzey kanadı ile güney kanadı üzerindeki kışlık dersane mekânı ve dersane eyvanının iki yanına yerleştirilmiştir. Hücrelerin, revaka açılan birer kapısı ve birer penceresi vardır. Dikdörtgen şekilli bu açıklıkların atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Açıklıkların, sivri kemerli birer alınlığı vardır. Kuzey kanadında, doğudan itibaren üçüncü hücreyle, batı kanadının kuzey ucundaki hücrenin ve güney kanadının batısındaki iki hücrenin, revaka açılan pencereleri yoktur³. Güneybatı köşesindeki öğrenci hücrelerinin, bugün kapalı olan kapısı da, kuzeyindeki geçiş mekânına açılmaktadır. Sivri kemerli birer açıklıkla batı revakına ve dışarıya açılan bu mekan, geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Dersane eyvanının batısındaki iki hücre, aralarındaki duvar üzerine bir kapı açılarak birleştirilmiştir. Kuzey kanadının doğu ve batı ucundaki hücreler ile doğu kanadının kuzey ucundaki hücre, birer manastır tonozuyla; kuzey kanadında, doğudan itibaren

¹ Medresenin onarım öncesi çekilmiş fotoğraflarında, revakların mevcut olmadığı görülmektedir (Fotoğraflar için bkz. R.M. Meriç, a.g.m., s.525 ve 527 deki resimler.). Bu nedenle, revaklar, son onarımda yeniden inşa edilmiştir. Bunların onarımı sırasında ise, Peykler Medresesi'nin hemen kuzeyindeki Saatli Medrese'nin, eski fotoğraflarda da görülebilen revak kemerlerinin esas alındığı anlaşılmaktadır (Fotoğraflar için bkz. E.H. Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, Resim 260; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, 1972, 799. Resim.).

² Fotoğraf için bkz. R.M. Meriç, a.g.m., s.25 deki fotoğraflar.

³ Metin içinde de değineceğimiz gibi, güney kanadında, batıdan itibaren ikinci hücrenin, bugün revaka açılan penceresi, onarımlardan biri sırasında, burada mevcut olan ocağın yerine inşa edilmiştir.

eyvanı ile batı revakı arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Güney duvarının ortasında, dikdörtgen profilli mihrap nişi yer almaktadır. Silmelerle üç yönden çerçevelenmiş mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür (Şekil 62). Kavsara ve mukarnasların şekli, medresenin inşa edildiği dönem için yadırganmaktadır. Edirne Üç Şerefeli Cami'nin mihrabı da benzer özelliklere sahiptir. Her iki yapıda yer alan mihraplar, muhtemelen, 1751-52 tarihindeki depremde sonra yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Dershane eyvanının doğu duvarının kuzey köşesi yakınındaki, düz atkılı kapı açıklığından kışlık dershane/mescid mekânına geçilmektedir.

Şekil 62- Edirne Peykler Medresesi. Mihrap profili.

Kışlık dershane/mescid mekânı, geçişleri tromplarla sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Trompların içinde, iki duvarın birleştiği kesim ile tromp kemerinin iki yanındaki köşeler ve kemerin oturduğu konsollar mukarnaslarla bezenmiştir. Mekân, üçü kuzey duvarında, biri güney duvarında yer alan, toplam dört pencereden ışık almaktadır. Kuzey ve güney duvarlarının üst seviyesindeki birer pencere, sivri kemerli; kuzey duvarının alt seviyesindeki iki pencere ise, dikdörtgen şekillidir. Güney duvarının ortasında, dikdörtgen profilli mihrap nişiyle (Şekil 62); bunun iki yanında birer niş bulunmaktadır. Mihrap nişi, mukarnaslarla bezenmiş bir kavsarayla örtülüdür¹. Kışlık dershane/mescid mekânının doğu duvarının ortasında bir niş; batı duvarının ortasında ise, yarım daire profilli bir ocak yer almaktadır.

Yapının inşa kitabesi ve vakfiyesi hakkında bir bilgi yoktur. C. Baltacı, Ö.L. Barkan tarafından yayınlanmış eski muhasebe kayıtlarına dayanarak, medresenin gelirlerini vermiştir². Hoca Sadeddin Efendi, II. Murad'ın Üç Şerefeli Cami ile birlikte inşa ettirdiği medresenin yanına Fatih Sultan Mehmed'in bir medrese yaptırdığını ve müderrisin ücretini de elli akçe olarak belirlediğini söylemektedir³. O.N. Pereneci ve R.M. Meriç de

¹ Mihrap nişinin kavsarası ile mukarnasların şekli, medresenin inşa edildiği dönem için yadırganmaktadır. Dershane eyvanı ile Üç Şerefeli Cami'nin mihrabı da benzer özelliklere sahiptir. Üç mihrabın da, XVIII. yüzyıldaki depremde sonra, dönemin özelliklerine göre yeniden inşa edildiklerini düşünmek mümkündür.

² Bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.451 ve dipnot 2256.

³ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, c.II, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, 1975, s.250.

medresenin, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığını söylerler, ancak kaynak göstermezler¹. Medresenin inşa malzemesi ve mimari özellikleri, XV. yüzyıl için yadırganmamaktadır. Ayrıca, açık ve kapalı derslane mekânlarının konumları, II. Murad tarafından yaptırıldığı bilinen **Edirne Saatli Medrese** (1437-1447) (Bilgi için bkz. Edirne Saatli Medrese) ve **Afyon Gedik Ahmed Paşa Medresesi** (XV. yüzyıl II. yarısı) (Bilgi için bkz. Afyon Gedik Ahmed Paşa Medresesi) ile de benzerlik göstermektedir. Bunların yanında, C. Baltacı, eski bir belgeyi kanıt göstererek, medresenin 895/1492-93 tarihinde, ellili medreseler arasında yer aldığını söylemektedir². Bu durumda, medresenin 895/1492-93 tarihinde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Aynı araştırmacı, kanıt göstermeden, medresenin, Fatih Medreseleri'nin tamamlandığı 1470 yılı ile Fatih'in ölüm tarihi olan 1482 yılları arasındaki bir tarihte inşa edilmiş olabileceğini söylemektedir³. Biz de bu kanıtı paylaşmaktayız.

C. Baltacı, eski kaynakları kanıt göstererek, medresenin 1063/1652-53 tarihinde altmışlı medreseler arasında anıldığını belirtmekte ve Peykler Medresesi ile Edirne Saatli Medrese'de müderrislik yapmış seksendört zatın adını vermektedir⁴

¹ Bkz. O.N. Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939, s.114; R.M. Meriç, **a.g.m.**, s.450.

² Bilgi için bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.451.

³ Bkz. **Aynı yer.**

⁴ Bilgi için bkz. **Aynı eser**, s.451-458.

18- İNEGÖL, İSHAK PAŞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Ağustos 1994

Resim no: 97-100

Çarşı içinde, İshak Paşa Camisi'nin kuzeyindedir. Caminin güneybatısındaki türbe ile birlikte küçük bir külliye oluşturmaktadır¹. İshak Paşa'nın 1486 ve 1487 tarihli iki vakfiyesinde İnegöl'de bulunan imaret, zaviye, han, medrese, ahır ve türbeden söz edilmesine karşın; bugün bunlardan sadece cami, medrese ve türbe ayakta². A.S.Ülgen, vakfiyede yer almamasına rağmen, yakındaki bir hamamın da bu külliyenin bir parçası olabileceğini belirtmektedir³.

E.H.Ayverdi, medresenin 1966 yılında esaslı bir onarım geçirdiğini söylemektedir⁴. Bu onarım dışında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1961 ve 1969 yıllarında da yapının onarımı için ödenek ayırdığı bilinmektedir⁵. Medrese, onarımdan sonra bir süre kütüphane olarak kullanılmış; sonra da kuran kursu açılması için İlçe Müftülüğü'ne devredilmiştir.

Medreseyi oluşturan mekanlar, yatay dikdörtgen şekilli bir avlunun doğu, batı ve kuzey kanadına yerleştirilmiştir (Şekil 63)(Resim 97). Avlunun camiye bakan güney kanadı boş bırakılmıştır. Bu kenar üzerinde, bugün mevcut olan alçak duvarın, sonradan inşa edildiği anlaşılmaktadır⁶. Kuzey kanat ortasındaki dershane mekanı dışa taşındır. İki sıra kabayonu taş, iki sıra tuğla düzenindeki almaşık kuzey cephesi üzerinde, öğrenci hücrelerine açılan oniki pencere açıklığı vardır. Dikdörtgen şekilli pencerelerin atkıları, eşikleri ve söveleri yekpare taştandır. Bu cephe üzerindeki dershane çıkıntısının doğu ve batı duvarında, altlı üstlü düzenlenmiş ikişer; kuzey duvarında da yine aynı düzende dört pencere açıklığı mevcuttur. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen şekilli; üsttekiler ise, sivri kemerli açıklıklardır. Cephe üzerindeki alt sıra pencerelerinin, bir sıra düzgün kesme taş, iki sıra tuğla düzenindeki almaşık sivri kemerli alınlıkları, tuğla ile örülmüştür.

Doğu ve batı cephesindeki duvar dokusu, kuzey cephesindeki benzemektedir. Bu cepheler üzerindeki sekizer pencere açıklığı, malzeme ve şekil bakımından, kuzey cephesindeki pencerelerin düzenin tekrarlamaktadır. Dış cephe duvarları, tuğladan iki sıra kirpi saçak ile son bulmaktadır. Öğrenci hücrelerini ve dershane mekanını örten kubbelerin kasnaklarında, bir sıra düzgün kesme taş, iki sıra tuğla düzeninde almaşık bir duvar dokusu görülmektedir. Ayrıca düzgün kesme taşlar, dikey olarak yerleştirilmiş birer tuğla ile kasetlenmiştir. Çatıdan yükselen bacalar tuğla ile inşa edilmiştir.

¹ Külliyenin vaziyet planı için bkz. A.S. Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi", **Vakıflar Dergisi**, IV, 1958, Res.8; G. Goodwin, **A History of Ottoman Architecture**, s.116 daki plan; E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri**, c.III, 489. Resim.

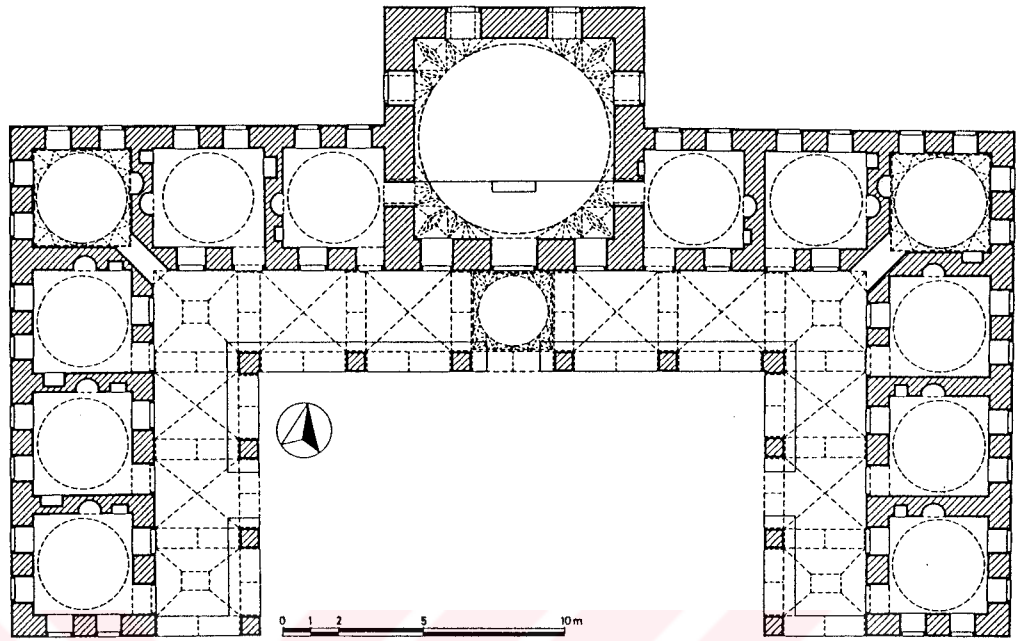
² Vakfiye hakkında bilgi için bkz. Vehbi Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, IV, 1958, s. 107-124.

³ Bkz. A.S. Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi", **Vakıflar Dergisi**, s.192a.

⁴ Bkz. E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri**, c.III, s. 298.

⁵ Bkz. **Cumhuriyetin 50. yılında Vakıflar**, Ankara, 1973, s. 21.

⁶ Eski fotoğraflar için bkz. E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri**, c.III, 501 ve 502. Resimler.

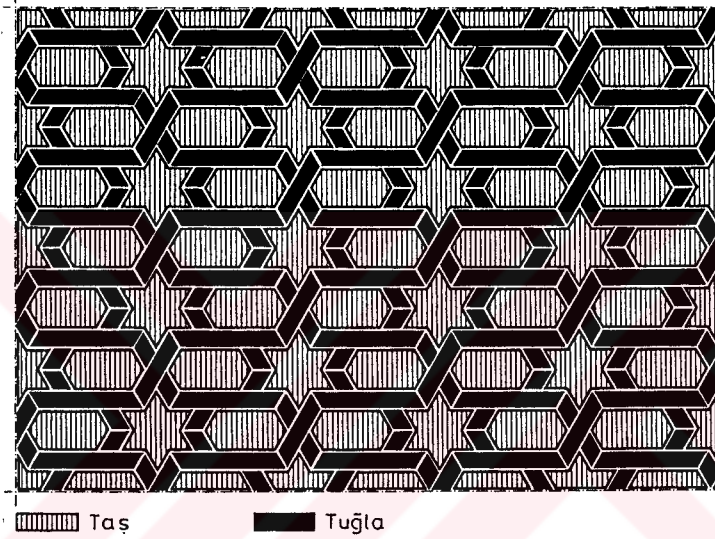

Şekil 63- İnegöl İshak Paşa Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Medresenin doğu ve batı kanatlarının güney ucundaki öğrenci hücrelerinin güney cephelerinde, diğerlerine benzeyen ikişer pencere açıklığı vardır. Bu iki kanadın güney cepheleri birbirinden farklıdır. Şöyle ki, doğu kanadında revak saçağı ile öğrenci hücrelerinin saçağı aynı yükseklikte inşa edilmişken; batı kanadında revak saçağı, öğrenci hücrelerinin saçağından daha yüksektir. Bu iki kanattaki cephe düzenlemesinin farklı oluşunun nedeni tam olarak anlaşılamamaktadır. Doğü kanadında adeta, kubbe ve kubbe kasnağı gizlenmek istenmiş gibidir. Ancak, doğü cephesine dönen saçağın, birinci mekanın kubbesi üzerine dayandırılarak bitirildiği görülmektedir. Bu durumda kubbe, fazladan bir yük altında bırakılmıştır. Bu acemice uygulamanın ilk inşaata ait olmadığını, son onarımlardan birinde gerçekleştirilmiş olabileceğini düşünüyoruz.

Medrese mekanlarının önünde yer alan revaklar, kare kesitli payelerle taşınmaktadır (Resim 98). Revakın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesindeki payeler "L" kesitlidir. Bir sıra düzgün kesme taş, iki sıra tuğla düzeninde inşa edilmişlerdir. Düzgün kesme taşlar, dikey konumda birer tuğla ile kasetlenmişlerdir. Ancak, payelerin bazı kesimlerinde farklı boyutlarda kesme taşlar kullanılmıştır. Bu nedenle tuğla hatıllardaki tuğla sırası üçe çıkarılmış veya dikey konumda tuğla yerleştirilmemiştir. Payeler birbirlerine ve hücre duvarlarına sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemerlerin başlangıç noktalarında birer ahşap gergi vardır. Kuzey kanadı ortasında, derhane girişi önündeki revak birimi, Türk üçgenleri ile geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Doğü ve batı revaklarının iki ucundaki birimler aynalı manastır tonozu; revakın geri birimleri ise, birer manastır tonozu ile örtülmüştür. Yapının, yayınlanmış planlarının tümünde, derhane mekanının girişi önündeki revak gözü dışında, tüm birimlerin aynalı manastır tonozu ile örtüldükleri

görülmektedir¹. Yapı ile ilgili olarak yayımlanan son çalışmada da E.H.Ayverdi'nin planı aynen kullanılmıştır². Fakat, metin içinde bu yanlışlığa değinilmiş; ancak, bizim manastır tonozu olarak tanımladığımız örtüler, beşik tonoz olarak adlandırılmıştır³. Revak kemerlerinde bir sıra düzgün kesme taş üç sıra tuğla; revak cephelerinde ise, bir sıra düzgün kesme taş iki sıra tuğla düzeninde almalı bir duvar örgüsü görülür. Ayrıca, revak cephelerindeki düzgün kesme taşların arasına dikey konumda birer tuğla yerleştirilmiştir. Kuzey revakındaki dört kemer köşeliği üzerinde, özel olarak kesilmiş tuğla ve taşlarla meydana getirilmiş, altı kollu yıldızlar ve düzgün olmayan altıgenlerden oluşan süslemeler görülmektedir (Şekil 64).

Şekil 64- İnegöl İshak Paşa Medresesi. Revak cephesindeki süsleme.

Revakların gerisinde yer alan öğrenci hücrelerinin, revaka açılan birer kapı ve birer pencereleri vardır. Kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki köşe hücrelerinin, köşelere yerleştirilmiş kapıları dışında revakla bağlantıları yoktur. Dikdörtgen şekilli kapı ve pencere açıklıklarının tümünün ahşap kasaları vardır. Ayrıca, her öğrenci hücrelerinin, dışa açılan ikişer penceresi vardır. Doğu ve batı kanadının kuzey ve güney ucundaki dört öğrenci hücrelerinin ise, dörder penceresi vardır. Medresenin alt sıra pencerelerinin tümü demir parmaklıklılıdır. Her öğrenci hücrelerinde, hücreleri birbirinden ayıran duvarlar üzerine inşa edilmiş birer ocak mevcuttur. Ancak, ocakların kapatılarak, zeminden başlayan birer niş şekline dönüştürüldükleri görülmektedir. Kuzeybatı köşesindeki hücre ile kuzeydoğu köşesindeki hücrenin güneyindeki hücre dışında tüm öğrenci hücrelerinde birer veya

¹ Bkz. A.S.Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi", *Vakıflar Dergisi*, Res.9; G.Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, s.116'daki plan; E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri*, c.III, 498. Resim; M.Sözen ve diğerleri, *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul,1975, s.112'deki plan.

² Y.Ötüken ve diğerleri, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, c.IV, Ankara, 1986, s.169'daki plan.

³ Bkz. Ay.es., s.123.

ikişer niş vardır. Yapının, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesinde yer alan hücreler dışındaki öğrenci hücreleri, pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür. İki köşe hücrelerinde ise, kubbelere Türk üçgenleri ile geçilmektedir. Batı kanadının güney ucundaki mekânı örten kubbenin göbeğinde, sıva üzerine sarı, beyaz ve kahverengi renklerle yapılmış bitkisel karakterli bir süsleme görülmektedir.

Kuzey kanadı ortasındaki kare planlı derslane mekânı, bir kapı ve iki pencere ile revaka açılmaktadır. Girişin iki yanındaki dikdörtgen şekilli pencereler mermer atkılı ve sövelidir. Derslane mekânının girişi, cepheden biraz taşıntı yapan basit bir taçkapı görünümündedir (Resim 99). Bu kesim, mermer malzeme kullanılarak vurgulanmıştır. Giriş açıklığı basık kemerlidir. Söveler üzerindeki kaval silme, basık kemeri ve kemer köşeliklerini çerçeveledikten sonra üst kesimde, yan yana sıralanan dikdörtgen şekilli üç pano meydana getirmektedir. Orta panoda yapının inşa kitabesi yer almaktadır (Resim 100). Girişin basık kemeri ile kitabe arasında, bir madalyon içine yerleştirilmiş on yapraklı çiçek kabartması vardır. Giriş açıklığını, iki ahşap kapı kanadı örtmektedir. Herbir kapı kanadı, yukarıdan aşağıya üç panoya ayrılmış; üstteki iki panonun ortalarına dini içerikli birer kitabe kazınmıştır. Derslane mekânı zemininin, kuzeyde kalan 2/3 lük bölümü, diğer kesime göre, yaklaşık 75 cm daha yüksektir. Kuzey duvarında, altlı üstlü yerleştirilmiş dört pencere; doğu ve batı duvarlarının alt kesimlerinde birer, üst kesimlerinde ise ikişer pencere vardır. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen şekilli; üsttekiler ise, içlik ve dışlıkları olan sivri kemerli pencerelerdir. Ayrıca, kubbe kasnağının doğu, batı ve kuzey yüzünde sivri kemerli birer pencere yer almaktadır. Doğru ve batı duvarının güney ucunda, bitişikteki öğrenci hücrelerine açılan birer kapı mevcuttur. Bu kapıların açıldığı iki öğrenci hücrelerinin, revaka açılan birer kapıları vardır¹. Bu hücrelerin derslane mekânı ile irtibatlandırılmasının, medresenin işleyişi bakımından bir anlamı da yoktur. Bu nedenle, bu iki açıklığın ve derslane mekânının zeminindeki yükseltinin onarımlar sırasında gerçekleştirilmiş olabileceği düşünülebilir. Derslane mekânı, Türk üçgenleri ile geçilen bir kubbe ile örtülmüştür². Son yıllarda bu mekân içine ahşap bir tavan inşa edilerek kubbe geçişleri kapatılmıştır. Kapı ve pencere alınlıklarında rumi ve palmetlerden oluşan kalemişi süslemeler görülmektedir. Bu süslemelerde zemin kırmızı, motifler krem rengi, konturlar siyahtır. Ayrıca duvarlarda; palmetlerden oluşan bir fisto şeridi bulunmaktadır. Motifler kırmızı, zemin krem rengidir. Özellikle kapı ve pencere açıklıklarının alınlıklarındaki süslemelerin tek bir şablon kullanılarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü, süslemenin bazı geniş açıklıkların alınlıklarını doldurmadığı görülmektedir. Bu süslemelerin de onarımlarda yapıldığını düşünebiliriz.

Derslane mekânı girişinin hemen üzerinde, dikdörtgen bir pano içinde yer alan üç satırlık Arapça inşa kitabesinin metni ve Türkçeye çevirisi şöyledir³:

¹ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler adlı yayında, derslanenin doğu ve batı duvarlarındaki kapılar ilk yapıdan kabul edilmiştir. Ayrıca, E.H. Ayverdi'nin planına da atıfta bulunulmuş ve planda, derslanenin iki yanındaki mekânların güney duvarlarında birer kapı ve pencere gösterildiği belirtilmiştir (Y. Ötügen ve diğerleri, a.g.e., s.123 ve dipnot 26).

² Y. Ötügen ve diğerlerinin hazırladığı yayında kubbenin onikigen olduğu belirtilmektedir (Y. Ötügen ve diğerleri, a.g.e., s.123.).

³ Kitabe, E.H. Ayverdi tarafından yayınlanmıştır (Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri, c.III, s.298).

- امر بعمارة هذه المدرسة الشريفه اعظم الوزراء العثمانيه
حضرة العالى الموارد الله¹ اسحاق پاشا² عمره³
- فى ايام دولة السلطان بن السلطان بايزيد بن محمد خان
خلدالله ملكه و سلطانه
- فوقع الافتتاح و الاختتام بعون الله و من توفيقه فى
احسن تاريخ مقام التدريس⁴

Türkçesi: Bu şerefli medresenin inşasını Sultan Bayezid bin Mehmed han zamanında -Allah onun mülkünü ve saltanatını daim kılsın- Osmanlının büyük vezirlerinden -Allah onun rızkını artırsın- İshak Paşa emretti. Allah'ın tevfiği ve yardımıyla "tedris makamı"ndaki en güzel tarihte tamamlandı ve açıldı.

Kitabeden medresenin Sultan II. Bayezid zamanında, 886/1481 tarihinde hizmete açıldığı anlaşılmaktadır. Kitabedeki tarih ebced hesabı ile verilmiştir. Medresenin inşaatına 873/1468-1469 tarihinden sonra başlandığı kabul edilmektedir⁵. C. Baltacı, medresenin paye bakımından 967/1559-1560 tarihinden önce otuzlu olduğunu; 994/1585-1586 tarihinde ise ellili medreseler arasında bulunduğunu belirtmekte ve medresede müderrislik yapan onüç zatın adını sıralamaktadır⁶.

Medreseyi yaptıran İshak Paşa, Fatih Sultan Mehmed zamanında sadrazamlık; II. Bayezid zamanında da Selanik Valiliği yapmıştır⁷. 892/1487 tarihinde Selanik'de vefat ettikten sonra İnegöl'e getirilerek külliyedeki türbeye gömülmüştür.

¹ E.H. Ayverdi'de yoktur (Aynı yer).

² E.H. Ayverdi'de İshak Paşa اسحاق پاشا yoktur (Aynı yer).

³ E.H. Ayverdi'de عمره şeklinde (Aynı yer)

⁴ E.H. Ayverdi'de مقام التدريس şeklinde (Aynı yer). Araştırmacı bunun doğru olduğunu savunmaktadır (Aynı eser, s.301 dipnot 1). İnşa tarihi bu sözcükte saklı olduğu için, E.H. Ayverdi medresenin 887/1482 tarihinde inşa edildiğini söylemektedir (Aynı yer). Kitabedeki bu farklı okumayı A.Saim Ülgen de saptamıştır (A.S.Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimari Manzumesi", Vakıflar Dergisi, s.192c).

⁵ Bkz. Y.Ötügen ve diğerleri, a.g.e., s.122.

⁶ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.262.

⁷ İshak Paşa hakkında daha fazla bilgi için bkz. Vehbi Tamer, a.g.m., s.107-108; E.H.Ayverdi, a.g.e., s. 292; C. Baltacı, a.g.e., s.261-262.

19- İSTANBUL, DAVUD PAŞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1995

Resim no: 101-104

Cerrahpaşa Hastahanesi'nin karşısında, Kocamustafapaşa Caddesi ile Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi'ni birbirine bağlayan Topçu Sokak'tadır. Güneybatısında Davud Paşa Camisi vardır. Külliyyede, cami ve medrese dışında, bir türbe, bir imaret, bir mektep, bir hamam, bir çeşme ve bir mahkeme bulunduğu bilinmektedir¹. Bunlardan günümüze, sağlam olarak ulaşabilenler, cami, medrese, türbe ve çeşmedir. Bugün oldukça harap durumda olan medrese, 1648 ve 1766 yıllarında meydana gelen depremlerden zarar görmüş ve onarılmıştır².

Medrese, kuzey-güney yönlü dikdörtgen bir alan üzerine inşa edilmiştir. Bugün, doğu cephesi dışında kalan tüm cepheler, evler tarafından kuşatılmış durumdadır. Bu nedenle, bu cepheler üzerinde inceleme yapmak mümkün olmamaktadır. Doğu cephesi ise, bitişiğindeki ilköğretim okulunun bahçesine bakmaktadır. Medresenin bu kanadı üzerinde yer alan dersane mekânı, cepheden bir miktar taşıntı yapmaktadır (Şekil 65) (Resim 101). Bu taşıntının kuzey ve güney duvarları üzerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere; doğu duvarında ise, aynı düzende yerleştirilmiş dört pencere vardır. Sonradan örülerek kapatılan pencere açıklıklarından bazıları sivri, bazıları da yuvarlak bir kemer ile örtülüdür. Ancak, alt sıra pencerelerindeki kemerlerin, açıklıkları mı örttüğü, yoksa pencere alınlıklarını mı sınırladığı anlaşılamamaktadır. Doğu cephesinin, dersane taşıntısı dışında kalan iki yanında, iki sıra halinde yerleştirilmiş sekizer pencere bulunmaktadır. Dershanenin iki yanındaki ikişer öğrenci hücrelerinden herbirinin doğu duvarı üzerinde, alt sırada iki, üst sırada bir pencere yer almaktadır. Kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerindeki öğrenci hücrelerinin ise, bu cephe üzerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer penceresi vardır. Medresenin doğu cephesindeki duvar, kabayonu ve moloz taşlarla inşa edilmiştir. Ancak, dersane mekânının doğu duvarının üst kesimlerinde yer yer, tuğla ve kesme taş sıralarının almaşık düzende yerleştirildiği dikkati çekmektedir. Bu farklı duvar örgüsü ve cephe üzerinde yer alan bazı pencere açıklıklarındaki yuvarlak kemerler, 17. ve 18. yüzyıllardaki depremlerden sonra medresede yapılan onarımlara bağlanabilmektedir.

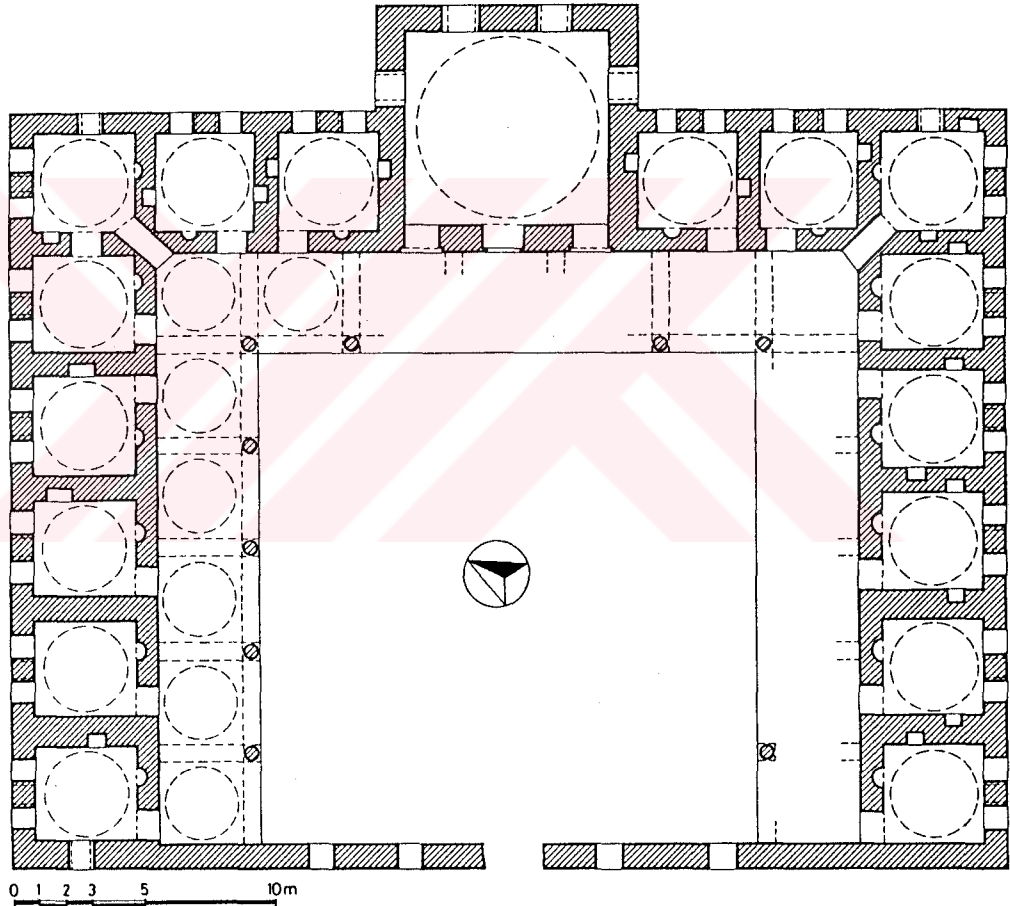
Bugün medrese avlusuna, batı cephesi ortasındaki geniş bir açıklıktan girilmektedir³. Bu cephe üzerinde, giriş açıklığının iki yanında yer alan ve avluya açılan

¹ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri*, c.III, s. 327-337; C. Baltacı, a.g.e., s.183; Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, s.311; A. Zeynep Nayır, *İstanbul Medreseleri-Koruma ve Çağdaş Kullanım Açısından Bir Değerlendirme*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1980, s.31; İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimârisinde II.Bâyezid ve Yavuz Selim Devri 886-926 (1481-1520)*, İstanbul, 1983, s.234-243; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, 4.baskı, Ankara, 1983, s.535.

² Bilgi için bkz. *İstanbul Abideleri*, İstanbul, 1940, s.32; M. Cezar, a.g.m., s. 386; İ.A. Yüksel, a.g.e., s.238. 1914 yılında yapılan tesbitlerde, yapının tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir (Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l - Hilâfeti'l - Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, s.166-167.).

³ İ.A. Yüksel'in yapıyı incelediği Ocak 1971 tarihinde, giriş açıklığının sağlam olduğu; ancak, biriktire örülerek kapatıldığı anlaşılmaktadır (İ.A. Yüksel, a.g.e., s.240.). E.H. Ayverdi, bu giriş açıklığının

ikişer pencere açıklığı, avludan görülebilmektedir. Avlunun kuzey, güney ve doğu kenarları revaklıdır. Batı kanadı, üzerinde medrese girişi ile dört pencerenin yer aldığı bir ihata duvarıyla kapatılmış; bu kanada revak ve öğrenci hücresi inşa edilmemiştir. Revak kemerleri -üçgenlerle bezenmiş birkaç sütun başlığı hariç- Bizans dönemine ait, devşirme sütun ve sütun başlıkları üzerine oturmaktadır. Güney revakının tamamı ile doğu revakının büyük bir kesimi günümüze ulaşmamıştır (Resim 102). Sağlam kalabilen revak birimlerinin, pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülü olduğu görülmektedir. Revak kemerleri ve üst örtüsü tuğla ile inşa edilmiştir (Resim 103). Revak kemerlerinin içine demir gergiler yerleştirilmiştir. Revak kemerlerinin tümünün yuvarlak oluşu ve demir gergiler, revakların, onarımlardan birinde yeniden inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 65- İstanbul Duvud Paşa Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Öğrenci hücreleri, düz atkılı birer kapı ile revaklara açılmaktadır. Kapı açıklıklarının, tuğladan basık kemerli alınlıkları vardır. Hücreler, dışa bakan duvarları üzerine, iki sıra halinde yerleştirilmiş üçer pencereden ışık almaktadır. Üst sıradaki

XIX. yüzyılda yenilendiğini söylemektedir (E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri*, c.III, s.335.).

pencere açıklığı, alt sıradaki iki pencereyi ortalamaktadır. Kuzeybatı köşesindeki hücrenin batı duvarı üzerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş iki penceresi daha mevcuttur. Kuzey kanadında, doğudan ve batıdan itibaren ikinci hücreler hariç, diğer hücrelerde bir veya ikişer adet niş bulunmaktadır. Kuzeydoğu köşesindeki hücre ile batısındaki komşu hücre, aralarındaki duvar üzerine, sonradan açılan bir kapı ile birleştirilmiştir. Öğrenci hücrelerinin tümünün, avluya bakan duvarları üzerinde, yarım daire profilli birer ocak vardır. Kuzeydoğu köşesindeki hücrenin ocağı, güney duvarı üzerinde; güneydoğu köşesindeki hücrenin ocağı ise, kuzey duvarı üzerindedir. Hücrelerin herbiri, pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülüdür (Resim 104). Kubbe geçişleri ve kubbeler tuğla ile inşa edilmiştir.

Dershane mekânı, doğu kanadının ortasındadır ve medresenin doğu cephesinden bir miktar taşıntı yapmaktadır. Dershane'nin revaklara açılan bir kapısı ve iki penceresi vardır. Basık kemerli kapı açıklığının söveleri ve eşiği ile kemeri ve kemer köşelikleri mermerdir. Girişin iki yanındaki, dikdörtgen şekilli iki pencere açıklığının, tuğladan birer basık kemerle sınırlanmış alınlıkları vardır. Doğu cephesinden taşıntı yapan duvarlar üzerinde, altlı üstlü düzenlenmiş sekiz pencere daha bulunmaktadır. Dershane mekânının üst örtüsü yıkıktır. Ancak, kalan izlerden, üzerinin, pandantiflerle geçilmiş bir kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Külliye'deki caminin taçkapısı üzerindeki kitabeden, caminin, 890/1485 tarihinde, Vezir-i azam Davud Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır¹. Medrese de buna yakın bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır. Külliye'ye ait vakfiye de bulunamamıştır. Ancak, vakfiyenin, Vakıf Tahrir Defteri'nde özeti verilmiştir².

Medrese, önceleri, vakfiyesine göre kırklı medreseler arasında yer alırken; 941/1534-1535 tarihinden sonra ellili medreseler arasına girmiştir³.

¹ Davud Paşa Camisi'nin kitabe metni için bkz. E.H. Ayverdi, *Fâtih Devri Mimarisi*, s.119; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri*, c.III, s.333; İ.A. Yüksel, *a.g.e.*, s.238.

² Bilgi için bkz. Ö.L. Barkan - E.H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri-953 (1546) Târîhli*, İstanbul, 1970, s.345-346; C. Baltacı, Başbakanlık Arşivi'ndeki tapu kaydını kaynak göstererek, medresenin ilk vakfiyesinin Şevval 877/Mart 1473 tarihinde düzenlendiğini iddia etmekte ve medresenin camiden daha erken bir tarihte inşa edilmiş olabileceğini düşünmektedir (C. Baltacı, *a.g.e.*, s.184.). Bu tapu kaydında sözü edilen Davud Paşa, muhtemelen başka bir Davud Paşa'dır. Söz konusu vakfiye özeti de, başka bir medreseye ait olmalıdır. Zira, C. Baltacı'nın kaynak gösterdiği bu belgede, Davud Paşa'nın şehid olduğu vurgulanmıştır. Halbuki, bizim sözünü ettiğimiz Davud Paşa, Rumeli ve Anadolu Beylerbeyi görevlerinden sonra bir müddet vezir-i azamlık yapmış; daha sonra emekli olarak Dimetoka'ya yerleşmiş ve burada vefat etmiştir (Davud Paşa'nın yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, c. 2, s.407; "Davud Paşa" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul, 1963, s.496-498; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, 4.baskı, Ankara, 1983, s.535.).

³ Bkz. C. Baltacı, *a.g.e.*, s.185; İ.A. Yüksel, *a.g.e.*, s.240. C. Baltacı, başka bir Davud Paşa'ya ait olduğunu kabul ettiğimiz 1473 tarihli vakfiyeyi dikkate alarak, medresenin ilk başta yirmili medreseler arasında yer aldığını söylemekte ve arşiv belgeleri ile eski yayınları kaynak göstererek, medresede müderrislik yapmış kırkiki zatın adını vermektedir (C. Baltacı, *a.g.e.*, s.185-188.).

AMASYA, II. BAYEZİD MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1993

Resim no: 105-111

Yeşilirmak'a paralel Ziya Paşa Bulvarı'nın üzerinde, Belediye binasının yakınındadır. **Sultaniye Medresesi** ve **Meydan Medresesi** adlarıyla da anılmaktadır¹. Medrese; cami, imaret ve tabhane ile birlikte bir külliye oluşturmaktadır (Resim 105). Külliyyeye, daha sonraki tarihlerde, bir muvakkithane ile bir şadırvan eklenmiştir². Külliye'nin diğer yapılarından olan mektep ile külliyyeye sonradan eklenen dârü'l kurrâ ve dârü'l hattat ise günümüze ulaşmamıştır³.

Külliye'deki yapıların, 999/1591 ve 1079/1668-1669 depremlerinde büyük zarar gördüğü bilinmektedir⁴. 1938 Erzincan depreminde de medresenin önemli bir bölümü yıkılmıştır (Resim 109,110). 1952-1971 tarihleri arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilen yapı, günümüzde kütüphane olarak kullanılmaktadır⁵.

Medresenin dış cephe duvarları, düzgün kesme taşlarla kaplıdır. Yapı, duvarlarından 30 cm daha geniş bir subasman üzerine inşa edilmiştir. Batı cephesinin alt kesiminde, dikdörtgen şekilli ondört pencere; üst kesiminde ise, sivri kemerli yedi pencere bulunmaktadır. Alttaki düz atkı taşı pencerelerin eşik ve söveleri de kesme taştandır. Bu cephe üzerindeki her bir öğrenci hüccesine, alt sırada iki, üst sırada da bir pencere açılmaktadır. Yapıdaki alt sıra pencerelerinin tümünde demir parmaklık; üst sıra pencerelerinde de dışlık vardır. Batı cephesinin kuzeyindeki ilk pencere, diğerlerine göre daha dardır. Eşik taşının altındaki iki kesme taşın şekli ve yerleştirilişleri, burasının bir kapı açıklığı iken pencereye dönüştürülmüş olduğu izlenimini vermektedir. Ayrıca, bu açıklığın yaklaşık 75 cm kuzeyinde, mantıklı bir açıklamasını yapamadığım bir bitişme çizgisi görülmektedir.

Güney cephesinin ortasında yer alan dersane mekanı, dışa taşıntı yapmaktadır (Şekil 66) (Resim 106,107). Dersane mekanının doğu ve batı duvarlarında, altı üstlü yerleştirilmiş dörder pencere; güney duvarında ise, alt seviyede iki, üst seviyede üç pencere açıklığı vardır. Alt seviyedeki tüm pencerelerin atkıları, eşik ve söveleri kesme taştandır. Üstteki pencereler ise, birer sivri kemerle örtülüdürler. Güney cephesinde, dersane mekanı çıkıntısının iki yanında kalan kesimlerde, her öğrenci hüccesine altta iki, üstte bir pencere denk gelecek şekilde yerleştirilmiş toplam 18 pencere açıklığı bulunmaktadır.

¹ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.487-488; Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.238.

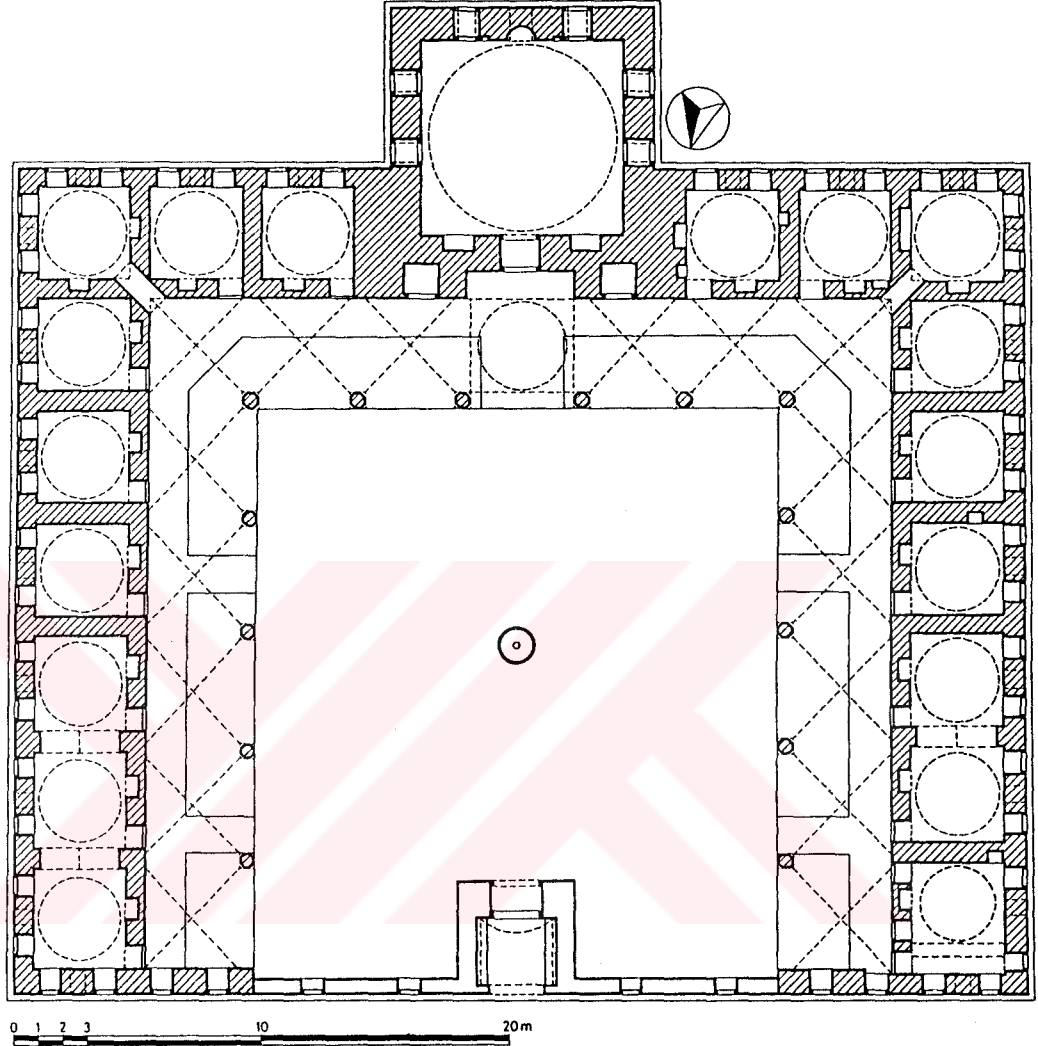
² Bilgi için bkz. Günsel Renda, "Amasya II. Bayezid Külliyesindeki Muvakkithane", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VI (1974-1975), İstanbul 1976, s.182-206.

³ Bkz. İ.A. Yüksel, a.g.e., s.15. Külliyyeye, değişik zamanlarda eklenen yapılar için bkz. A. Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, c. II, Paris, 1934, s.39; Ahmet Demiray, *Resimli Amasya, Tarih, Coğrafya, Salname-Kılavuz ve Kazalar*, Ankara, 1954.

⁴ Bkz. A.Gabriel, a.g.e., s.39; Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s. 105-106; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* (S.Erken, a.g.e., s.225) adlı yayında tarihler farklı verilmiştir.

⁵ *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, Ankara, 1973, s.18; *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, Dosya no. 2113.

Medresenin doğu cephesi, duvar dokusu ve pencere düzeni bakımından batı cephesine benzemektedir.

Şekil 66- Amasya II. Bayezid Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Kuzey cephesinde, alt sırada, dikdörtgen şekilli oniki pencere; üst sırada ise, sivri kemerli iki pencere açıklığı vardır. Kuzeydeki giriş aralığının iki yanındaki altışar pencereden, girişe yakın ikişer adedi, avlunun kuzey kenarını kapatan ihata duvarı üzerinde yer almaktadır. Kalan dörder pencereden ikişer adedi doğu ve batı revaklarına, ikişer adedi de, üst sıradaki sivri kemerli pencereler gibi kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki öğrenci hücrelerine açılmaktadır. Medresenin dış cepheleri gibi kesme taşlarla kaplı olan avlu ihata duvarı ile revakların kuzey kenarlarını kapatan duvarlar arasında bitişme çizgileri vardır (Resim 108). Ayrıca, her iki duvardaki derz sıraları birbirini izlememektedir. Bu nedenle de, avlunun kuzeyini kapatan bu duvarın ilk inşaatta mevcut olmadığı, büyük olasılıkla son onarımda inşa edildiği anlaşılmaktadır¹. Kaldı ki,

¹İ.A.Yüksel'in çizdiği planda, bu duvarın sonradan inşa edildiğine dair açıklama ve işaret mevcut değildir (Bkz. İ.A.Yüksel, a.g.e., 10.Şekil.).

A.Gabriel'in son onarımından önce çizdiği vaziyet planında ve restitüsyon çiziminde bu duvar mevcut değildir¹.

Kuzey cephesinin ortasında, avlu yönünde bir çıkıntı oluşturan giriş mekanı bulunmaktadır. Basık kemerli bir açıklıktan geçilerek, üzeri basık kemerli bir tonoz ile örtülü mekâna girilmektedir. Mekânın avlu ile bağlantısı, yine basık kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır.

Dikdörtgen planlı avlunun ortasında, daire şekilli havuz vardır. Avlunun doğu, batı ve güney kanadı revaklıdır. Sekizgen prizma şekilli sütunlarla taşınan revaklar bir birim dışında, haç tonozlarla örtülmüştür (Resim 111). Dershane mekanının girişi önündeki birim ise, pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin ortasında, gülbezek şeklinde bitkisel unsurlu bir bezeme mevcuttur. 1938 Erzincan depremi sonrasında çekilen fotoğraflarda, revakların büyük bir bölümünün yıkılmış olduğu görülmektedir (Resim 109,110). Bu nedenle, revakların son onarımda yeniden inşa edildikleri, başlıkların, sütunların ve demir gergilerin tekrar kullanıldığı, kalemişi bezemelerin de bu onarım sırasında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Öğrenci hücreleri, doğu ve batı kanatları ile dershane mekânının iki yanına yerleştirilmiştir. Medresede, toplam 18 öğrenci hücresi vardır. Hüseyin Hüsameddin, bu hücrelerden kuzeydeki üçünün mülâzim odası olduğunu söylemekte, ancak kaynak göstermemektedir². Hücrelerin, revaka açılan dikdörtgen şekilli ve ahşap çerçeveli birer kapıları vardır. Güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki hücrelerin girişleri, güney revakının doğu ve batı köşelerindedir. Her hücrenin, avluya bakan duvarları üzerinde, dikdörtgen profilli birer ocak bulunmaktadır. Güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki hücrelerin ocakları, kuzey duvarı üzerindedir. Öğrenci hücreleri, dışa açılan üçer pencereden ışık almaktadır. Pencerelerden ikisi alt sırada, diğeri ise, üst sıradadır. Köşelerde yer alan dört hücrenin altta dörder penceresi; üstte ise, ikişer penceresi vardır. Bugün, yalnızca altı hücrede niş mevcuttur. Diğer mekanlarda da mevcut olması gereken nişler, onarımlar sırasında kapatılmış olmalıdır. Doğu kanadının kuzeyden itibaren ilk üç hücresi ile batı kanadının, yine kuzeyden itibaren ikinci ve üçüncü hücrelerini birbirinden ayıran duvarlar kaldırılmış; doğuda üç, batıda iki hücre birleştirilmiştir. Batı kanadının kuzey ucundaki hücre hariç, tümü kare planlı olan öğrenci hücreleri, pandantiflerle geçilen birer kubbe ile kapatılmıştır. Batı kanadının kuzey ucundaki hücre, dikdörtgen planlıdır. Bu nedenle mekân, kuzeyine inşa edilen yuvarlak bir kemerle kare planlı hale getirilmiş ve pandantiflerle geçilen bir kubbeyle örtülmüştür. İnce, uzun, dar mekân ise, bir düz tonozla kapatılmıştır. Bu mekânın kuzey duvarının, revakın kuzey duvarından daha ince inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca, öğrenci hücrelerinin hiçbirinde revaka açılan pencere bulunmamasına karşın; bu mekânın, revaka açılan iki pencereye sahip olması dikkat çekicidir³. Batı duvarının kuzey ucundaki açıklığın eşiği, iki sıra kesme taşla

¹ Bkz. A.Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, c. II, fig. 21,22.

² Hüseyin Hüsameddin, hücre sayısını onyediyi olarak vermekte; bunlardan, kuzeydeki üçünün mülâzim odası olduğunu belirtmektedir (Bkz. Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, s.238.). C.Baltacı ise, H. Hüsameddin'in verdiği bu bilgiyi yanlış aktararak hücre sayısını onaltıya indirmektedir (Bkz. C.Baltacı, *a.g.e.*, s.487.).

³ İ.Aydın Yüksel'in çizdiği planda bu iki pencere işaretlenmemiştir (Bkz. İ.Aydın Yüksel, *a.g.e.*, 10. Şekil.).

yükseltilmiştir. Bu durumda, burada mevcut olan bir kapı açıklığının pencereye dönüştürüldüğünü düşünmek gerekmektedir. Ancak, medrese hücrelerinden birinin, dışarı ile doğrudan bir bağlantısı olması mümkün değildir. Kaldı ki bu açıklık, diğer hücrelerin dışa bakan açıklıklarında görülen simetriyi de bozmaktadır. Açıklığın 70 cm. kadar güneyinde görülen bitişme çizgisi de bu kesimde bazı değişikliklerin yapılmış olduğunun bir kanıtıdır. İlk yapıda burada mevcut pencerenin diğer hücrelerdeki gibi, üst sıradaki pencereyi ortalayacak şekilde daha güneyde yer aldığı, sonradan bu kesimde yapılan değişikliklerle, pencere açıklığının kuzeye kaydırıldığı ve kapıya dönüştürülmüş olabileceği akla gelmektedir. Aynı şekilde, bu mekânın revaka açılan penceresinin de sonradan açılmış olabileceği izlenimi edinilmektedir. Bu mekânın kuzey duvarının, revak duvarına nazaran daha ince inşa edilmesine mantıklı bir açıklama getiremiyorum.

Dershane mekânı, güney kanadının ortasındadır. Dershane girişi önündeki revak birimi, dershanenin kuzey duvarına inşa edilen yuvarlak bir sağır kemerle genişletilmiştir. Sağır kemerin iki yanına, dikdörtgen şekilli girişleri olan, kütüphane olabileceğini düşündüğüm, birer küçük mekân inşa edilmiştir (Şekil 66). Sağır kemerin içinde yer alan dershane mekânının girişi, basık kemerlidir. Zıvanalı basık kemer, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş iki farklı renkte taş ile inşa edilmiştir. Eşik ve söveleri, yekpare kesme taştandır. Dershane mekânı kare planlıdır ve pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülmüştür. Duvarlar kesme taşlarla kaplıdır. Mekân, doğu ve batı duvarlarındaki dörder pencere ile; güney duvarının alt kesimindeki iki, üst kesimindeki üç pencereden ışık almaktadır. Alttaki pencereler dikdörtgen şekilli; üsttekiler ise, sivri kemerli açıklıklardır. Güney duvarının ortasında, yedi yüzeyli mihrap nişi yer almaktadır. Dershanede, ikisi kuzey duvarında, diğer ikisi de güney duvarında olmak üzere, toplam dört niş vardır. Güney duvarında, mihrabın iki yanındaki nişler, diğerlerinden daha küçüktür.

Dershane mekânındaki pandantifler üzerinde, kubbe eteği ile kubbe göbeğinde ve üst sıradaki pencere açıklıklarının çerçevelerinde, son onarımda yapılmış kalemî süslemeler vardır. Beyaz zemin üzerine yapılan süslemelerde rumi, palmet, şakayık ve kıvrıkdal örnekleri kullanılmıştır.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Ancak, külliyyeye dahil caminin taçkapı kavсарasının alt kesiminde ve taçkapı ana nişinin yan yüzleri üzerinde, üç parça halinde düzenlenmiş Arapça bir inşa kitabesi mevcuttur. Bu kitabeden caminin, Sultan II. Bayezid tarafından inşa ettirildiği ve inşaatın Recep 891/Temmuz 1486 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır¹. Hüseyin Hüsameddin, cami inşaatının 1484 tarihinde başlayıp, 1486 tarihinde tamamlandığını söyleyen **Mustafa Vasıf Efendi**'ye katılmamakta²; cami temelinin **Amasya Valisi Şehzade Ahmed** tarafından Recep 886/Ağustos 1481 tarihinde atıldığını ve inşaatın, diğer yapılarla beraber Recep 891/Temmuz 1486 da tamamlanarak, hayratın çevresinin kâgir bir duvarla çevrildiğini belirtmektedir³.

C. Baltacı, bu medresede, Amasya Müftüsü'nün müderrislik yapması şart koşulduğu için, müderrislere verilen ücretin de farklı olduğunu belirtmekte; ancak, müderrislerin bir

¹ Kitabe metni için bkz. İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.23,24; Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.104,105.

² Bkz. Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.104.

³ Bkz. Aynı eser, s.104.

çoğunun altmışlı bir medreseden sonra buraya tayin edildiklerini gözönüne alarak, bu medresenin payesinin de altmışlı olduğu sonucuna varmakta ve medresede müderrislik yapmış ondokuz zatın adlarını vermektedir¹.

¹ Bkz. C. Baltacı, a.g.e.,s. 488-490.

21- İSTANBUL, KOCA MUSTAFA PAŞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1995

Resim no: 112-116

Kocamustafapaşa Senti'nin Ali Fakih Mahallesi'nde, Koca Mustafa Paşa Camisi'nin güneybatısındadır. Külliyyede, cami ve medrese dışında, bir imaret, bir zaviye, bir mektep, bir türbe ve bir hamam bulunduğu bilinmektedir¹. Külliye, zaviyede görev yapmış **Şeyh Yusuf Sünbül Sinaneddin Efendi** nedeniyle **Sünbül Efendi Külliyesi** olarak da anılmaktadır². Yakın bir tarihte, bir vakıf tarafından restore ettirilen medrese, halen Kur'an Kursu binası olarak kullanılmaktadır³.

Medrese, doğu-batı doğrultusunda eğimli, dikdörtgen bir alan üzerine oturmaktadır. Ancak, güney kanadı ortasındaki derslane mekânının yaklaşık yarısı dikdörtgenin sınırları dışına taşmaktadır (Şekil 67). Medresenin batı duvarı, kabayonu ve moloz taşlarla inşa edilmiş; ayrıca, taş sıraları arasına, düzensiz olarak, tuğla hatıllar yerleştirilmiştir. Bu cephe üzerinde, altı üstlü, oniki pencere mevcuttur (Resim 112). Alt sıradaki dikdörtgen şekilli ve demir parmaklıklı pencerelerin atkı ve söveleri yekpare mermerdendir. Üst sırada yer alan ve son onarımlardan birinde yenilendikleri anlaşılan yuvarlak kemerli pencerelerin eşik, söve ve kemerleri kesme taştandır ve muhtemelen, son onarımda yerleştirilmiş alçıdan, şebekeli dışlıkları vardır. Bu cephe üzerinde, güneyden itibaren ikinci ve üçüncü hücreleri birbirinden ayıran duvarın bulunduğu kesimde, medrese hücrelerinin kotundan oldukça düşük bir kotta, tuğladan yuvarlak kemerli bir kapı ile girilen küçük bir hücre bulunmaktadır. Arazideki eğim nedeniyle, bu kanattaki öğrenci hücrelerinin altına yerleştirilebilmiş bu hücrenin içinde bir su kuyusu mevcuttur⁴.

Güney kanadının ortasındaki derslane mekânı, cepheden taşıntı yapmaktadır (Resim 113). Yarım sekizgen şekilli bu taşıntının, medresenin güney cephesine paralel uzanan kenarının iki ucunda birer çıkıntı dikkati çekmektedir. İlk bakışta birer payandayı anımsatan bu çıkıntıların yan kenarları oldukça düzensiz bir işçiliğe sahiptir. Bugün betonarme düz bir çatı ile örtülü olan derslane mekânının, dışa taşıntı yapan kesiminin duvarları oldukça incedir. Bu mekânın ilk inşaatta bir kubbe ile örtülü olduğu düşünüldüğünde, yer yer 80 cm'ye kadar incelen bugünkü duvarların, kubbe ağırlığını taşıyıp taşıyamayacağı hakkında tereddütler uyanmaktadır. Bu nedenle, payanda gibi

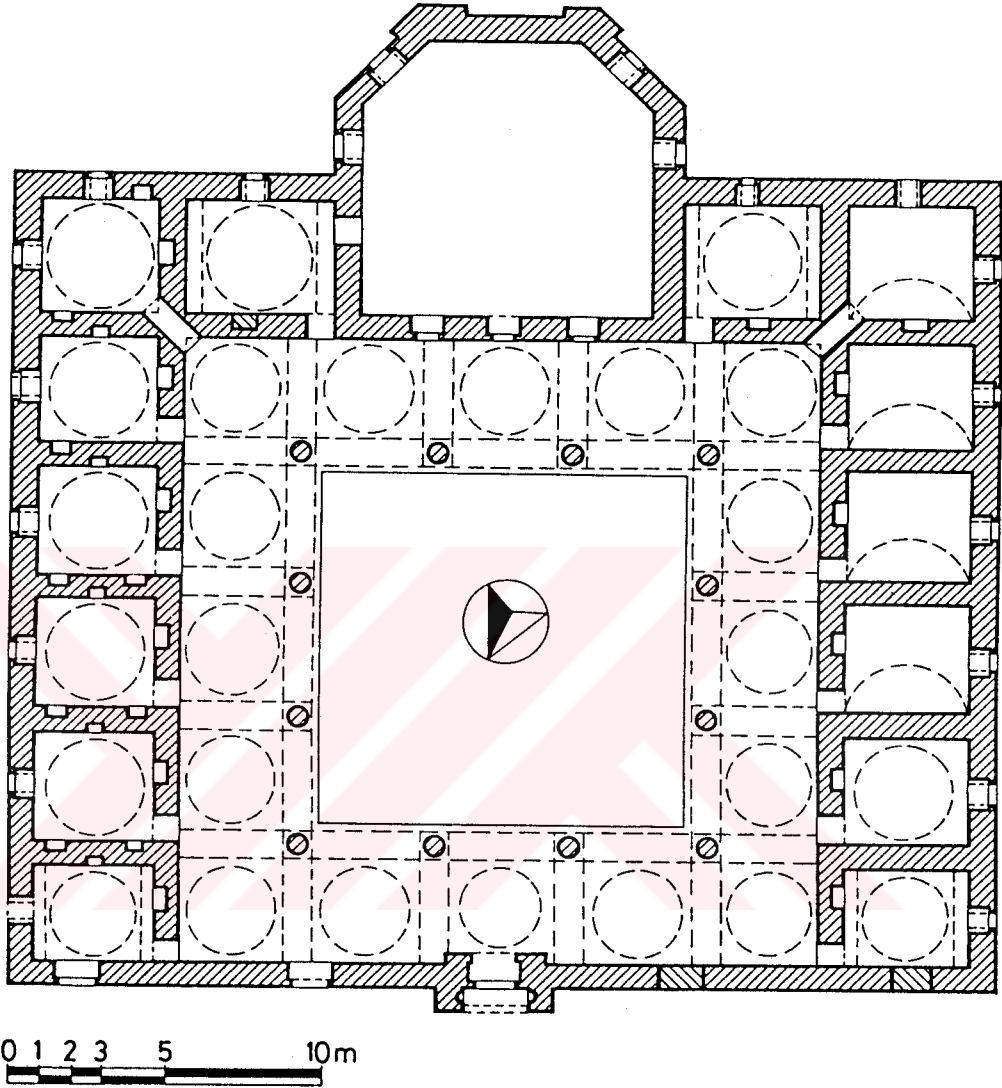
¹ Külliyyedeki yapılar hakkında bilgi için bkz. İ. Aydın Yüksel, *a.g.e.*, s.273-281.

² Bilgi için bkz. M. Baha Tanman, "Osmanlı Dönemi Eserleri", *Fotoğraflarla Fatih Anıtları*, İstanbul, Tarihsiz, s.61.

³ Medresenin, daha önceki tarihlerde geçirdiği onarımlar hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak, caminin onarım gördüğü yıllarda, külliyyedeki diğer yapıların da onarılmış olabileceğini düşünebiliriz (Caminin onarımları hakkında bilgi için bkz. S. Eyice, "İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Cami'i ve Onun Osmanlı- Türk Mimarisindeki Yeri", *Tarih Dergisi*, c.V, sayı:8, 1953, s.159-160.). 1330/1914 yılında yapılan tespitlerde medresenin tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir (Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l - Hilâfeti'l - Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, s.171.).

⁴ Bu su kuyusunun, medrese inşa edilmeden önce de mevcut olduğunu; kuyuyu kapatmamak için böyle bir yonteme başvurulduğunu düşünmekteyim.

duran bu taşıntıların aslında, dershanenin orijinal duvarlarının günümüze ulaşabilen kesimleri olduğu düşünülebilir.

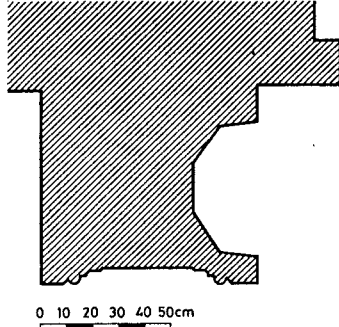

Şekil 67- İstanbul Koca Mustafa Paşa Medresesi. Plan. (E.H. Ayverdi'den işlenerek)

Dershane mekânının, cepheden taşıntı yapan doğu, batı, güneydoğu ve güneybatı cephelerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere vardır. Alt sıradaki dikdörtgen şekilli pencerelerin atkı ve söveleri, yekpare mermerdendir. Bu pencerelerin sivri kemerli alınlıkları vardır. Alınlıkları sınırlayan kemerler, üç tuğla ve bir kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Üst sırada yer alan yuvarlak kemerli pencerelerin alçıdan şebekeli dışlıkları vardır. Bunların eşik, söve ve kemerleri kesme taştandır. Medresenin güney cephesinin, dershane mekânı taşıntısı dışında kalan iki yanında, iki sıra halinde yerleştirilmiş dörder pencere bulunmaktadır. Bunlar, şekil ve malzeme yönünden, dershane mekânının dışı açılan pencerelerine benzemektedir.

Medresenin doğu cephesinin duvar dokusu ve pencere düzeni, batı cephesindeki tekrarlamaktadır. Ancak, bu cephe üzerinde yer alan alt sıradaki dikdörtgen şekilli

pencerelerin, medresenin güney cephesinde olduğu gibi, sivri bir kemerle sınırlandırılmış alınlıkları vardır. Ayrıca, bu cephenin kuzey köşesinden itibaren alt sıradaki ilk pencere, sonradan, bahçeye açılan bir giriş açıklığı şekline dönüştürülmüştür.

Şekil 68- İstanbul Koca Mustafa Paşa Medresesi.
Taçkapı profili.

Medrese taçkapısının yer aldığı kuzey cephesi, kesme taşlarla kaplanmıştır. Cephenin ortasına yerleştirilmiş olan taçkapı, cepheden bir miktar taşıntı yapmaktadır (Resim 114). Taçkapı cephesi basit silmelerle kademelendirilmiştir (Şekil 68). Dışa yuvarlak bir kemerle açılan ana niş, düz bir tavanla örtülüdür. Ana nişin yan yüzlerinde, beşer kenarlı birer mihrabiye mevcuttur. Avlunun kuzey revakına açılan giriş açıklığı, basık bir kemer ile örtülmüştür. Kemer, farklı iki renkte mermer ile inşa edilmiştir¹. Kuzey cephesinde, taçkapı taşıntısının iki yanında, ikişer pencere açıklığı vardır. Bunlardan taçkapağına yakın olanlar, avlunun kuzey revakına; diğer ikisi ise, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki öğrenci hücrelerine açılmaktadır. Taçkapının batısında yer alan iki pencere açıklığı, sonradan örülerek kapatılmıştır².

Kareye yakın dikdörtgen planlı avlunun dört kanadı da revaklıdır. Revakları taşıyan sütunların çoğu devşirmedir. Sütun başlıkları üçgenlerle bezenmiştir. Sütunları birbirine bağlayan yuvarlak kemerler ve köşelikleri kesme taşlarla inşa edilmiştir (Resim 115). Yuvarlak kemerler, revakların son onarımlardan birinde yeniden inşa edildiklerini düşündürmektedir. Avlu çevresindeki, toplam onaltı revak biriminin herbiri, pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülüdür (Resim 116).

Öğrenci hücreleri, medresenin doğu, batı ve güney kanadı üzerinde yer almaktadır. Avluya bakan cepheleri, son onarımda fayanslarla kaplanmış olan hücrelerin, revaklara açılan kapı açıklıkları düz atkılıdır. Hücreler, dışa bakan duvarları üzerine yerleştirilmiş, ikişer pencereden ışık almaktadır. Güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki öğrenci hücrelerinin, aynı düzende dörder pencereleri vardır. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki öğrenci hücrelerinin ise, kuzey duvarları üzerine açılmış birer pencereleri daha mevcuttur. Her öğrenci hücrelerinde, avluya bakan duvar üzerine inşa edilmiş birer ocak bulunmaktadır. Ancak, güneydoğu köşesindeki hücrenin ocağı batı duvarında;

¹ Avlu revakına açılan giriş açıklığındaki sövelerin devşirme malzemeden yapıldığı; ancak, bu sövelerin 1930'lu yıllarda sökülerek İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürüldüğü bilinmektedir (W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul's*, Würzburg, 1977, s.175, Res.182.).

² İ. Aydın Yüksel'in planında, taçkapının batısındaki pencereler işaretlenmemiştir (Plan için bkz. İ. Aydın Yüksel, a.g.e., 91. şekil.).

güneybatı köşesindeki hücrenin ocağı ise, kuzey duvarında yer almaktadır. Öğrenci hücrelerinin tümünün, pandantif geçişli birer kubbe ile örtülü olduğu bilinmektedir¹. Ancak, batı kanadında, güneyden itibaren ilk dört hücrenin kubbeleri yıkıldığı için, bunların üzeri, son onarımda, kuzey-güney yönlü birer beşik tonozla örtülmüştür². Dershane mekânına bitişik hücreler ile kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki öğrenci hücreleri, doğu-batı yönlü dikdörtgen planlıdır. Bu nedenle, bu mekânların birer kubbe ile örtülebilmeleri için mekânların doğu ve batı kenarlarına birer kemer inşa edilmiştir.

Medresenin güney kanadının ortasında yer alan dershane mekânı, güney cephesinden, yarım sekizgen şeklinde taşıntı yapmaktadır. Mekânın kuzey duvarı üzerinde, revaka açılan bir kapı ile bunun iki yanında, sivri kemerli birer çökertme içine yerleştirilmiş, düz atkılı birer pencere vardır. Bu mekân, dışa bakan duvarları üzerine, altlı üstlü yerleştirilmiş sekiz pencereden ışık almaktadır. Doğu duvarı üzerinde, bitişikteki öğrenci hücrelerine açılan pencere ise, son onarımda açılmış olmalıdır. Dershanenin, medresenin güney cephesine paralel uzanan duvarı üzerinde herhangi bir açıklık veya niş mevcut değildir³. Mekânın üzeri, son onarımda, betonarme düz bir tavanla örtülmüştür.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Ancak, külliyedeki camide, devrin ünlü şairleri tarafından kaleme alınmış iki kitabe mevcuttur⁴. Harim girişlerinden biri üzerindeki ilk kitabeden caminin, 891/1486 yılında, II. Beyazıt ve Yavuz Selim devri vezir-i azamlarından **Koca Mustafa Paşa** tarafından, kiliseden camiye çevrildiği anlaşılmaktadır⁵. Caminin 1486 yılında hizmete girdiğini kabul edersek, medresenin de buna yakın bir tarihte inşa edildiğini düşünmek mümkündür⁶.

C. Baltacı, yapının vakfiyesinin, Tapu Defteri'nde ve Vakıf Tahrir Defteri'nde özetlendiğini; ancak, vakfiye tarihinin verilmediğini söylemektedir⁷. Aynı araştırmacı, bu defterlerdeki bilgilere dayanarak, medresenin payesinin ellili olduğunu belirtmekte ve medresede müderrislik yapmış otuzüç zatın adını sıralamaktadır⁸.

¹ Bilgi için bkz. Aynı eser, s.278.

² A. Zeynep Nayır ve İ. Aydın Yüksel, batı kanadındaki hücrelerin tümünün, sonradan beşik tonozla örtüldüklerini söylemektedirler (A. Zeynep Nayır, a.g.e., s.32; İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.278.).

³ İ. Aydın Yüksel, dershane mekânının güney duvarı üzerine ocak veya mihrap olabilecek, yarım daire profilli bir girinti işaretlemiştir (İ. Aydın Yüksel, a.g.e., 91. Şekil.). Bugün çatıda, bu girintinin üzerine isabet eden bir yerde bir baca yer almaktadır. Yeniden inşa edildiği anlaşılan bu baca, dershane mekânında bir ocak bulunduğu işaret etmektedir. Ancak, kibleye uygun olan bu duvar üzerine ocak inşa edilmesi yadırganmakta; buraya, bir mihrap nişinin inşa edilmesi daha akla yakın gelmektedir.

⁴ Camideki kitabeler hakkında bilgi için bkz. S. Eyice, "İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Cami'i ve Onun Osmanlı- Türk Mimarisindeki Yeri", *Tarih Dergisi*, s. 157; İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.275.

⁵ Koca Mustafa Paşa hakkında daha fazla bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.281; İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.273 dipnot 2.

⁶ C. Baltacı, Ayvansaraylı Hafız Hüseyin'in *Hadikatü'l cevami* adlı eserinde geçen, ancak bugün mevcut olmayan kitabeyi dikkate alarak, caminin inşa tarihini 895/1489-90 olarak kabul etmiştir (C. Baltacı, a.g.e., s.281.).

⁷ Bilgi için bkz. Aynı eser, s.281.

⁸ Bilgi için bkz. Aynı eser, s.282-284.

22- EDİRNE, II. BAYEZİD MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Ağustos 1992, Eylül 1995.

Resim no: 117-122

İl merkezinin kuzeybatısındaki Yeni İmaret Mahallesi'nde, II. Beyazid Külliyesi'nin içindedir. Külliye, medresenin dışında, bir cami, bir darüşşifa, iki tabhane, mutfak ve kileri ile birlikte bir imaret, bir ahır ve bir hamam mevcuttur. Hamam dışındaki diğer yapılar, duvar ile çevrili bir avlu içindedir¹. Tunca Nehri üzerinde, bu eserlerle birlikte inşa edildiği bilinen altı gözlü köprü, bugün de kullanılmaktadır². Son olarak Trakya Üniversitesi Restorasyon Bölümü tarafından kullanılan medrese, Ağustos 1992 tarihinde onarılmaktaydı³.

Külliyein içinde yer aldığı avlunun kuzeybatısındaki medrese, kareye yakın bir alan üzerine oturmaktadır. Batı kanadının ortasındaki dersane mekânı, cepheden bir miktar taşını yapılmaktadır (Şekil 69) (Resim 117,118). Medresenin cephe duvarları, kesme taşlarla kaplıdır. Kuzey ve güney cepheleri benzer özelliklere sahiptir. Bu iki cephede, iki sıra halinde düzenlenmiş ondört pencere vardır. Dikdörtgen şekilli altı sıra pencerelerinin herbiri, silmelerle kademelendirilmiş birer çökertme içinde yer almaktadır (Şekil 70). Pencerelerin atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Sivri kemerli birer alınlıkları vardır. Üst sıra pencere açıklıkları sivri kemerlidir. Bu pencerelerin, son onarımlardan biri sırasında alçıdan yapılmış, şebekeli dışlıkları vardır.

Dershane mekânının batı duvarı üzerinde, altı üstlü yerleştirilmiş dört pencere; taşınılı kesiminin iki yan duvarında ise, yine altı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere bulunmaktadır. Medresenin batı cephesinin, dersane mekânı taşınısının dışında kalan kesimlerinde de, altı üstlü yerleştirilmiş altışar pencere yer almaktadır. Batı cephesindeki pencereler, şekil ve malzeme bakımından diğer cephelerdeki pencerelere benzemektedir.

Medresenin doğu cephesinin ortasında, dikdörtgen şekilli bir çökertme içine yerleştirilmiş, basık kemerli bir giriş açıklığı yer almaktadır (Resim 119,120). Çökertmenin üç kenarı silmelerle kademelendirilmiştir (Şekil 71). Girişin söveleri ve zıvanalı kemeri, farklı iki renkte mermer ile inşa edilmiştir. Giriş açıklığının kuzeyinde, ikisi üst seviyede olmak üzere, altı pencere vardır. Üst seviyede yer alan ve sivri birer kemerle örtülü iki pencereden biri, kuzeydoğu köşesindeki öğrenci hüccesine; diğeri, avlu revakının kuzeydoğu köşesindeki birime açılmaktadır. Medrese girişinin güneyinde, yine iki sıra şeklinde yerleştirilmiş üç pencere ile bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Üst sırada yer alan, sivri kemerli tek pencere açıklığı, avlu revakının güneydoğu köşesindeki birime isabet etmektedir. Doğü cephesinde, alt sıradaki dikdörtgen şekilli altı pencereden kuzey köşesine yakın olanı bir öğrenci hüccesine; diğeri ise, avlunun doğü revakına

¹ Külliyein vaziyet planı için bkz. İ. Aydın Yüksel, a.g.e., Şekil 40. Külliye hakkında bilgi için bkz. Aynı eser., s.103-127; Ratip Kazancıgil, *Edirne Sultan 2. Bayezid Külliyesi*, İstanbul, 1988; Fatih Müderrisoğlu, a.g.m., s.151-198.

² Köprü hakkında bilgi için bkz. Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara, 1975, s. 115-116; İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.127.

³ Yapıyı, Eylül 1995 tarihinde ziyaret ettiğimizde onarım tamamlanmış durumdaydı. Ancak, henüz kullanılmayan yapının, duvar sıvaları yer yer kabarmış, dökülmeye başlamıştı.

açılmaktadır. Doğu cephesinin güney kesiminde yer alan ikinci kapı açıklığı, avlu revakının güneydoğu köşesindeki birime isabet etmektedir. Cephenin, alt seviyedeki diğer açıklıklarından farklı olarak bir çökertme içinde yer almayan, düz atkılı bu açıklığın üst kesiminde, bir hafifletme kemeri vardır¹. İ. Aydın Yüksel ve F. Müderrisoğlu, bu kapıdan, darüşşifayla da bağlantılı olan tuvaletlere ulaşıldığını söylemektedirler². Tuvaletlerle medrese arasındaki alanın kuzey ve güneyinin birer duvarla sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır. Medresenin güneydoğu köşesinden başlayan ve darüşşifanın batı duvarına bağlanan duvar, son onarımlardan biri sırasında, üç sıra kesme taşla yükseltilmiştir. Bugün, alanın kuzeyini sınırlayan duvarın sonradan inşa edildiği anlaşılmaktadır. İ. Aydın Yüksel'in planında, bu duvar, medreseye açılan kapının kuzeyinde yer alırken³; bugünkü duvar, kapının güneyindedir ve farklı malzemeyle inşa edilmiştir.

Avlu, yaklaşık kare planlıdır. Ortada, daire şeklinde bir havuz kaidesi yer almaktadır (Resim 121). Avlunun dört kanadı da revaklıdır. Revak örtülerini taşıyan mermer sütunlar, birbirlerine ve gerilerindeki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sütun başlıkları, üçgenler veya mukarnaslarla bezenmiştir. Sütunları birbirine bağlayan kemerler, farklı iki renkte taşlarla inşa edilmiş; revak cepheleri ise, kesme taşlarla kaplanmıştır. Kemer içlerine, son onarımlardan biri sırasında beton gergiler yerleştirilmiştir. Avlunun, kuzey, güney ve batı revaklarında, köşelerdeki birimler dışında, dörder birim bulunmaktadır. Bunların herbiri, geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülmüştür. Doğu kanadında, aynı revak düzeni tekrarlanmış olsaydı, sütunlardan biri, medrese girişinin önüne isabet edecekti. Bu nedenle, bu kanatta, medrese girişinin önünde yer alan birimin iki yanına, diğer birimlerin yarısı genişliğinde birer birim inşa edilmiştir (Resim 121). Birer manastır tonozuyla örtülmüş olan bu iki birimin örtüsünü taşıyan sütunlar, diğer sütunlardan farklı olarak, silmelerle kademelendirilmiş kaidelere oturmaktadır (Şekil 72).

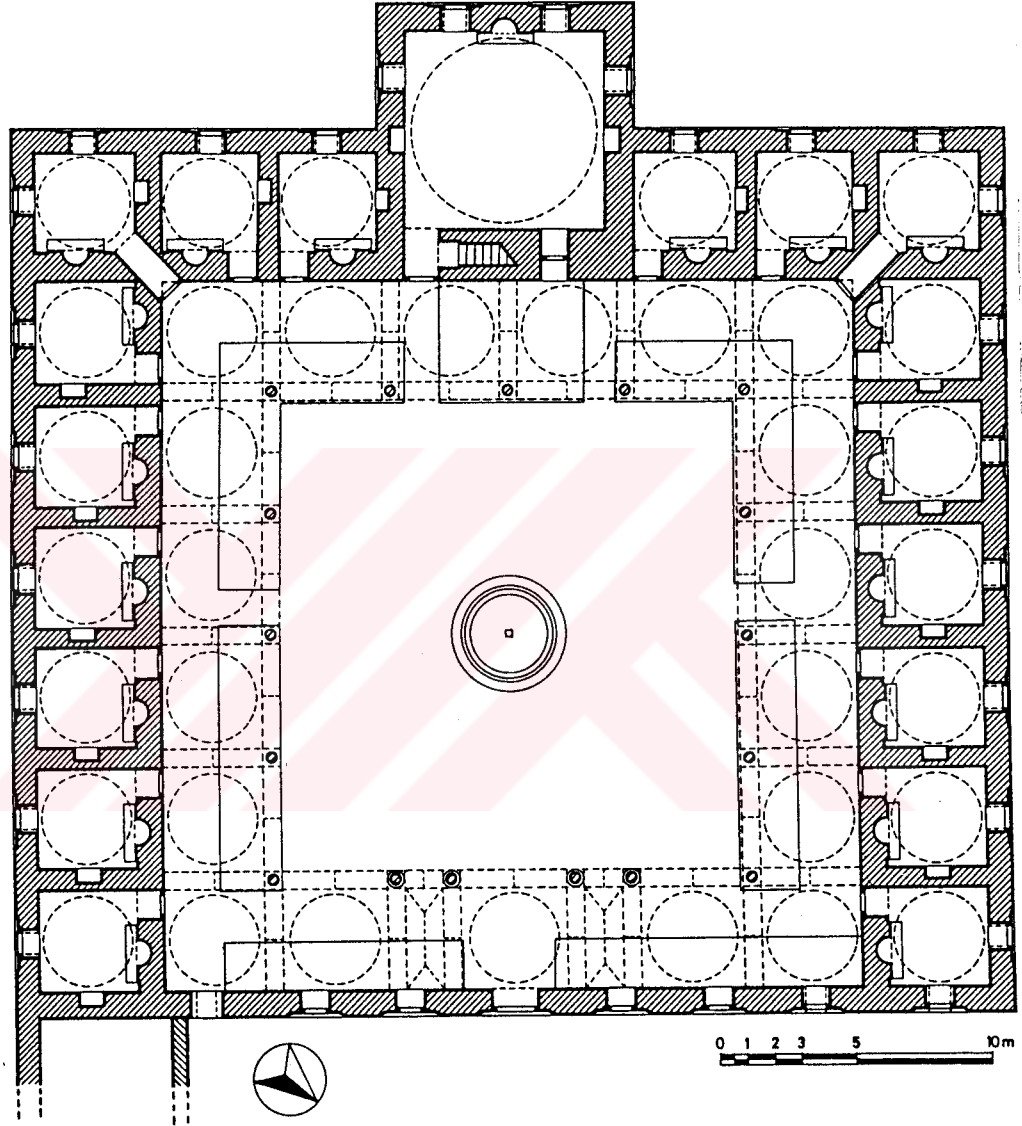
Medresedeki toplam onsekiz öğrenci hücre, kuzey ve güney kanadı ile batı kanadındaki dersane mekânının iki yanına yerleştirilmiştir. Öğrenci hücrelerinin revaka açılan, dikdörtgen şekilli birer kapıları vardır. Kapı açıklıklarının atkı, söve ve eşikleri, yekpare kesme taştandır. Hücreler, dış duvarları üzerine, altı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencereden ışık almaktadır. Güneydoğu köşesindeki hücre hariç, köşe hücrelerinin dörder penceresi vardır. Öğrenci hücrelerinin avluya bakan duvarları üzerinde, yarım daire profilli birer ocak bulunmaktadır. Kuzeybatı ve güneybatı köşelerindeki hücrelerin ocakları, doğu duvarları üzerine yerleştirilmiştir. Ocakları çerçeveleyen silmelerin ve ocak

¹ Son onarım sırasında yapılan sıva raspasından sonra, doğu cephesinin alt seviyesindeki pencerelerin alınlıklarını sınırlayan kemerlerin, duvar kalınlığında inşa edilmiş birer hafifletme kemeri olduğu ortaya çıkmıştır.

² Bkz. İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.120; F. Müderrisoğlu, a.g.m., s.160. Günümüzde de bu kesimde tuvaletler vardır. Ulya Vogt-Göknil'in vaziyet planında, medrese ile darüşşifa arasındaki alana, iki sıra hücreden oluşan tuvalet çizilmiştir. Bunlardan batıda yer alanı medreseye ait; diğeri ise, darüşşifaya aittir. Günümüzde, vaziyet planında belirtilen bu tuvaletlere ait herhangi bir iz mevcut değildir. Kaldı ki, vaziyet planında gösterilen tuvaletlerin güney duvarı günümüzde sağlam vaziyettedir. Oldukça alçak inşa edilen bu duvarın, tuvaletlere ait olması mümkün değildir. Ayrıca, bu duvarın kuzey cephesinde, tuvaletlere ait herhangi bir iz de mevcut değildir (Vaziyet planı için bkz. Ulya Vogt-Göknil, *Living Architecture: Ottoman*, London, 1966, s.45 deki plan.

³ Plan için bkz. İ. Aydın Yüksel, a.g.e., Şekil 43.

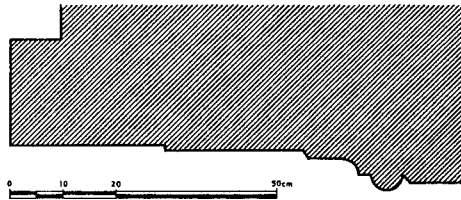
yaşmaklarının, onarımlardan biri sırasında, alçı malzeme ile yenilendikleri anlaşılmaktadır (Resim 122) (Şekil 73). Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki iki hücre dışında, bütün hücrelerde birer niş mevcuttur. Öğrenci hücrelerinin herbiri, geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülmüştür.

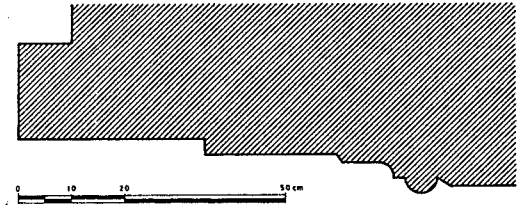
Şekil 69- Edime II. Bayezid Medresesi. Plan.

Medresenin batı kanadının ortasında, kare planlı derhane mekânı yer almaktadır. Revaka açılan, dikdörtgen şekilli bir kapısı ve bir penceresi vardır. Mekânın üzeri, geçişi pandantiflerle sağlanmış bir kubbe ile örtülmüştür. Batı duvarı üzerindeki dört pencereyle, kuzey ve güney duvarlarındaki ikişer pencereden ışık almaktadır. Kuzey ve güney duvarları üzerinde birer niş mevcuttur. Batı duvarının ortasında, alt sıradaki iki pencerenin arasında ise, bir ocak yer almaktadır. Öğrenci hücrelerindeki ocaklar gibi, bu ocağı çerçeveleyen silmeler ile ocak yaşmağının, son onarımlardan biri sırasında yenilendiği anlaşılmaktadır. Derhane mekânının doğu duvarının, altta oldukça kalın

tutulduğu; üst kesimde ise, diğer duvarlar kalınlığında inşa edildiği görülmektedir. Böylece, mekânın doğu duvarının üst kesiminde, yaklaşık 1m eninde, mahfil benzeri bir mekân oluşturulmuştur. Üzeri enli bir kemerle örtülmüş olan bu mekâna, doğu duvarının içine yerleştirilmiş bir merdivenle ulaşılmaktadır. F. Müderrisoğlu, burasının, yapılan dersi yada uygulamayı seyretmek isteyen öğrenci, öğretim elemanı veya ilgili kişilere tahsis edilmiş olabileceğini söylemektedir¹. Ancak, vakfiyeden, medresede bir kütüphane görevlisinin çalıştığı anlaşılmaktadır². Bu nedenle, bu mekânın, kitapların korunduğu bir kütüphane olarak kullanılmış olması daha akla yakın görünmektedir.

Şekil 70- Edirne II. Bayezid Medresesi.
Pencere profili.

Şekil 71- Edirne II. Bayezid Medresesi.
Taçkapı profili.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Ancak, yapıdan söz eden yayınlarda ve eski kaynaklarda, yapının II. Beyazıd tarafından inşa ettirildiği ve inşaata 889/1484 yılında başlandığı belirtilmektedir³. Külliye'deki tek inşa kitabesi, caminin harim taçkapısı üzerinde yer almaktadır. Bu kitabeden inşaatın 893/1488 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır⁴. Külliye'nin orijinal ve kopya olarak düzenlenmiş çok sayıda vakfiyesi vardır. İlk vakfiye Arapçadır ve inşaatın tamamlanmasından önce, 892/1486-87 tarihinde

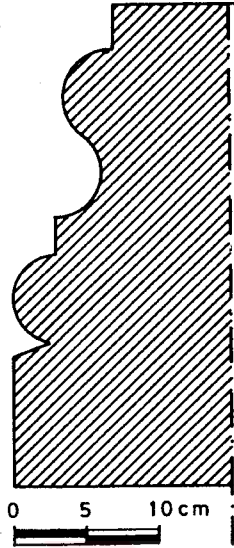
¹ Bkz. F. Müderrisoğlu, a.g.m., s.161.

² Bkz. İ.Aydın Yüksel, a.g.e., s.120; F. Müderrisoğlu, a.g.m., Tablo-5.

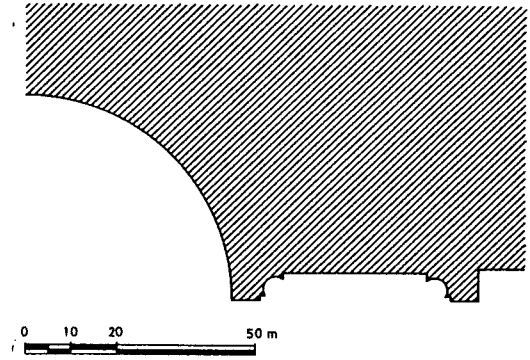
³ Bkz. Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, c.III, çev. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1979, s.236-237; *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, Türkçeleştiren: Z. Danışman,c.V, İstanbul, 1970, s.314-315; O. Nuri Peremeci, a.g.e., s.69; M.T. Gökbilgin, *15-16. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul, 1952, s.357-358; B.N. Şehsuvaroğlu, "Edirne II. Bayezid Darüşşifası", *Edirne-Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1965, s.257-258; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, 4. baskı, Ankara, 1983, s. 181; İ.A. Yüksel, a.g.e., s.103; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s.125; Ratip Kazancıgil, a.g.e., s.10-11; F. Müderrisoğlu, a.g.m., s.151 ve dipnot 3.

⁴ Kitabe metni için bkz. O. Onur, *Edirne, Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul, 1972, s.133-134; F. Th. Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscription in Edirne*, Leiden, 1977, s.44-45; İ.Aydın Yüksel, a.g.e., s.117. Ayrıca, Şair Velîyüddin oğlu Ahmed Paşa, külliye için yazdığı bir şiirinde, ebced hesabıyla inşa tarihini vermiştir (Bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.e., s.358; İ.A. Yüksel, a.g.e., s.117; O.N. Peremeci, a.g.e., s.69.). Bazı araştırmacılar, külliye'nin mimarının, dönemin ünlü mimarlarından Hayrettin olduğunu söylerler (Bkz. O.N. Peremeci, a.g.e., s.17,84; O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul, 1949, s.62; L.A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Geneve, 1956, s.81-82; B. Ünsal, a.g.e., s.96; O. Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", *Edirne- Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1965, s.226; B.N. Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.258; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, s.143 dipnot 1-2, 154; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1984, s.142; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s.125.). Bu görüşe katılmayan Rıfki M. Meriç, II. Beyazıd dönemi mimarları hakkında hazırladığı ayrıntılı çalışmada, Amasya, Edirne ve İstanbul'daki Beyazıd Külliye'leri mimarının *Ya'kub- Şah bin Sultan Şah* olduğunu ileri sürmektedir (Bkz. Rıfki M. Meriç, "Bayezid Camii Mimarı, II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile alakalı hususlar, sanatkarlar ve eserleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, sayı:2, 1957, Ankara, 1958, s.4-76.).

düzenlenmiştir. Daha sonra Türkçe düzenlenen iki vakfiye ise, 895/1490 ve 898/1493 tarihlidir¹. Caminin inşa kitabesini ve vakfiyelerin düzenleniş tarihlerini dikkate alarak, medrese inşaatının da aynı tarihlerde tamamlandığını söyleyebiliriz.

Şekil 72-Edime II. Bayezid Medresesi.
Sütun kaidesi profili.

Şekil 73-Edime II. Bayezid Medresesi.
Ocak profili.

C. Baltacı, medresenin paye bakımından, vakfiyesine göre ellili iken, 951/1544-45 tarihinden itibaren altmışlı olduğunu kaynaklara dayanarak nakletmekte ve medresede müderrislik yapmış otuzbeş zatın adını sıralamaktadır².

¹ Vakfiyeler hakkında bilgi için bkz. M.T. Gökbilgin, a.g.e., s.10-184; İ. A. Yüksel, a.g.e., s.104-106.

² Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.481-487.

23- AMASYA, KAPIAĞASI MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1993

Resim no: 123-128

Şamlılar Mahallesi'nde, Yeşilirmak'ın batısındadır. Yapı, bazı yayınlarda, **Büyük Ağa, Büyük Kapağası, Hüseyiniye, Hüseyin Ağa, Başağa ve Hüsamiye Medresesi** adlarıyla da anılmaktadır¹. 1993 Eylül'ünde , Amasya Müftülüğü'ne bağlı Hâfızlık Kur'an Kursu olarak kullanılmaktaydı.

Medrese sekizgen planlıdır (Şekil 74)(Resim 123). Ancak, güney kanadının ortasındaki derslane/mescit mekânı, kuzeybatı cephesindeki taçkapı ve kuzeydoğu cephesine bitişik dikdörtgen şekilli mekân sekizgenin sınırları dışına taşmaktadır. Semavi Eyice, medresenin 1940 yılından sonra terkedildiğini; 1943 yılındaki Amasya depreminde, derslane/mescit kubbesinin büyük zarar gördüğünü ve 1960 yılından biraz önce de onarıma başlandığını yazmaktadır². Medresenin, yayınlarda yer alan fotoğraflarından, onarım öncesinde oldukça harap durumda olduğu, son onarımda, adeta yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır³.

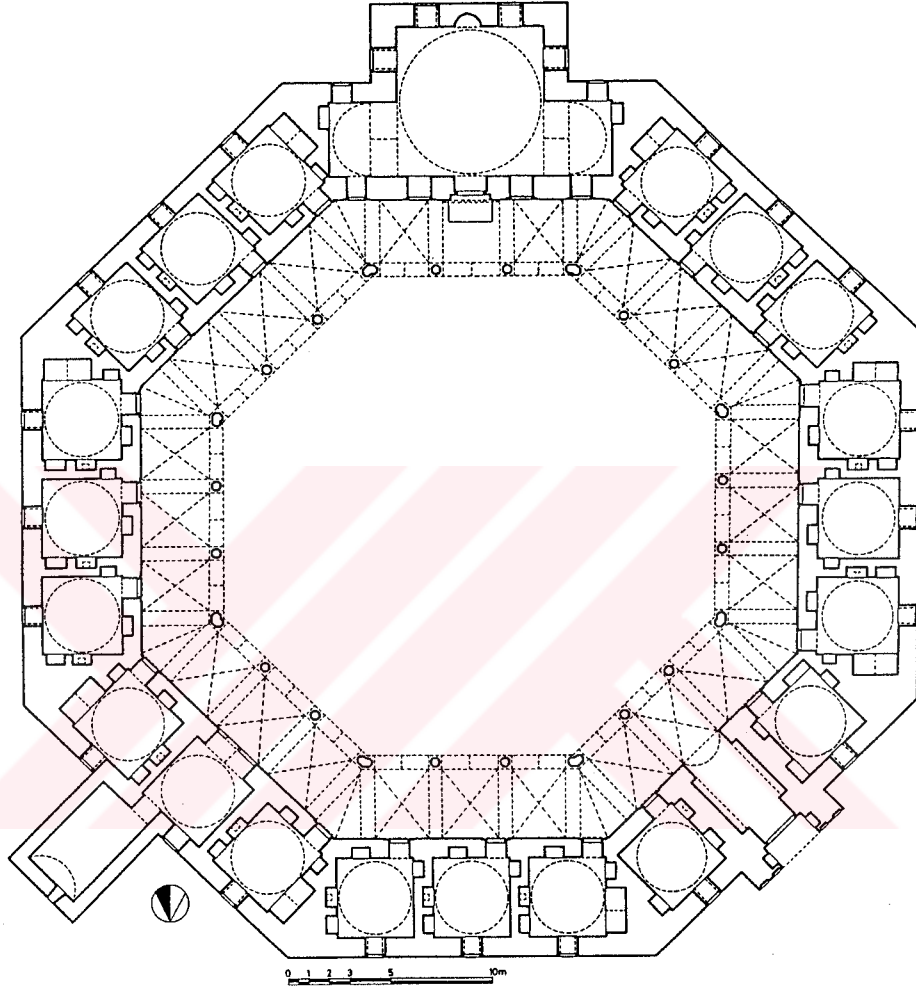
Bugün medresenin dış duvarlarında üç sıra tuğla bir veya iki sıra moloz ve kabayonu taşın dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir. Taçkapı ve derslane/mescit mekânının bulunduğu kanatlar hariç tüm kanatların dış cephe duvarlarında, altı üstlü yerleştirilmiş altışar pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen şekillidir ve tuğladan sivri kemerli alınlıkları vardır. Bu pencerelerin eşik, söve ve atıkları yekpare kesme taştandır. Üst sıradaki pencereler ise, tuğladan sivri bir kemerle örtülmüş açıklıklardır. Alt sıradaki pencerelerin demir parmaklıkları; üst sıradakilerin ise, son onarımda yapılmış, alçıdan şebekeli dışlıkları vardır. Kuzeybatı cephesinde, ortadaki taçkapının iki yanında, altı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere bulunmaktadır. Diğer cephelerde, üst sırada yer alan üçer pencereden ortadaki, kuzeydoğu cephesinde mevcut değildir. Alt sıradaki pencerelerden ortadakinin de cepheye bitiştirilen mekân nedeniyle biraz sağa kaydırıldığı görülmektedir. Bu pencerenin üzerinde yer alması gereken üst sıra penceresi, gerisindeki mekanın kubbe pandantifine denk geleceği için yapılmamış olmalıdır. Bu cephenin yaklaşık orta kesimine bitiştirilen dışa taşkın mekân, kuzeydoğu-güneybatı yönünde dikdörtgen planlıdır ve yalnızca kuzeydoğu duvarındaki bir mazgal pencereden ışık almaktadır. Gerek duvarlarının daha ince oluşu, gerekse medresenin dış cephe duvarlarından farklı olarak, moloz taşlarla inşa edilmiş olması, bu mekânın yapıya

¹ Bkz. A. Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, II, s.53-56; C. Baltacı, *a.g.e.*, s. 137-138; S. Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi (In Memoriam Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı)*, 9,1978, s. 149-246; S.Erken, *a.g.e.*, s.264-267; i. Aydın Yüksel, *a.g.e.*, s. 46-48; Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, s.226-227.

² Bkz. S. Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi* s.160,162. Semavi Eyice'nin sözünü ettiği 1942 tarihindeki Amasya depremine yayınlarda rastlamadık. Ancak, *Yurt Ansiklopedisi'nin* "Amasya" maddesinde 1938 tarihindeki Erzincan depremi ile 1933 tarihindeki Taşova depreminin şehirdeki yapılarda tahribata neden olduğundan bahsedilmektedir (c.I, İstanbul, 1981, s.411).

³ Fotoğraflar için bkz. S.Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", Resim 12, 13, 14, 15, 16, 21, 22, 24, 25; S. Erken, *a.g.e.*, s. 265,266 ve 267'deki resimler.

sonradan eklendiği izlenimini vermektedir. Bu mekân, A. Gabriel'in çizimlerinde de mevcut değildir¹. Ayrıca, bugün yıkanma yeri olarak kullanılan bu mekâna, revaklara açılan bir eyvandan geçilerek girilmesi de yadırganmaktadır².

Şekil 74- Amasya Kapağası Medresesi. Plan. (V.G. Müdürlüğü'nden işlenerek)

Medresenin güney kanadındaki dersane/mescit mekânı, cepheden taşıntı yapmaktadır. Dershane/mescit mekânı taşıntısının iki yan duvarında, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer; güney duvarında da aynı düzende dört pencere bulunmaktadır. Pencere açıklıklarının formu, diğer cephelerdeki pencerelere benzemektedir. Kubbe kasnağının kübik alt kesiminin her cephesi ortasında, sivri kemerli birer pencere yer almaktadır. Ancak bu pencereler, dış cephe duvarlarında kullanılan malzeme ve teknikle örülerek kapatılmışlardır. Medresenin güney cephesinde, taşıntının dışında kalan kesimlerde, alt sırada birer pencere açıklığı vardır. Bu pencerelerin üst kısmında yer

¹ Plan için bkz. A.Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, II, fig. 35.

² Bu mekân Semavi Eyice ve İ.Aydın Yüksel'in planlarında ilk inşaatta mevcut gibi gösterilmiştir (Bkz. S.Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi*, Resim:18; İ.A.Yüksel, a.g.e., 20.Şekil.).

alması gereken sivri kemerli pencere açıklıkları bugün mevcut değildir. Ancak, batıdaki üst sıra penceresinin tuğladan sivri kemeri halâ görülebilmektedir. Güney cephesinin batı kesimindeki pencere ile dershane/mescit mekânı çıkıntısının batı duvarındaki pencerenin alınlığında tuğla ile yapılmış süslemeler vardır.

Taçkapı, kuzeybatı cephesinin ortasındadır (Resim 124). Üç sıra tuğla, bir sıra düzgün kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesi ile inşa edilen taçkapı, cepheden taşıntı yapmaktadır. Cephesi basit düz silmelerle kademelendirilmiştir. Taçkapı ana nişi bir sivri kemerle örtülüdür. Ana nişin yan yüzlerinde, dikdörtgen profilli birer mihrabiye vardır. Mihrabiyeler, basit düz silmelerle kademelendirilmiş dikdörtgen şekilli birer çökertme içinde yer almaktadır. Mihrabiye nişleri birer sivri kemerle örtülüdür. Düz atkılı giriş açıklığından, giriş eyvanına geçilmektedir. Taçkapının yapımında kullanılan malzeme ve teknik ile yan kanatların cephelerinde yer alan silmelerin şekli ve uygulandığı, medresenin inşa edildiği dönemin taçkapılarının özelliklerini yansıtmamaktadır. Mihrabiye nişlerinin birer sivri kemerle örtülü olması da yadırganmaktadır. Bu nedenle, taçkapının son onarımında, aslına sadık kalınmadan ve döneminin taçkapı özellikleri dikkate alınmadan, yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Giriş eyvanı, iki yan duvarına yerleştirilen, düz atkılı geniş girintilerle genişletilmiştir. Eyvanın üzeri, avluya dik, yuvarlak kemerli bir tonozla örtülüdür¹.

Sekizgen planlı avlunun herbir kenarında üç revak birimi bulunmaktadır (Resim 125). Avlunun sekizgen olması nedeniyle köşelerde, avluya doğru daralan ikizkenar üçgen biçiminde mekânlar oluşmuştur. Revaklar, sekizgen prizma şekilli desteklerle taşınmaktadır². Revakların köşelerinde, "V" kesitli prizmatik destekler vardır. Büyük çoğunluğu, son onarımında, beton malzeme ile yenilenen destekler, birbirlerine sivri kemerlerle; hücre duvarlarına ise, onarımında şekillerinin değiştirildiğini düşündüğümüz yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Kuzeydoğu kanadındaki eyvanın önünde yer alan revak biriminin avluya bakan kemeri, diğerlerine göre daha geniş ve yüksektir. Kemer başlangıçlarına son onarımında gergiler yerleştirilmiştir. Güney kanadındaki dershane/mescit mekânının girişi önünde yer alan revak birimi hariç, kareye yakın dikdörtgen planlı revak birimlerinden herbiri, birer manastır tonozu ile örtülmüştür. Manastır tonozları, iç yüzeylerindeki kalın sıva tabakası nedeniyle, A.Gabriel ve S. Eyice'nin planlarında da işaretledikleri gibi, elips şekilli birer basık kubbe görünümündedirler³. Dershane/mescit mekânı girişinin önündeki revak birimi, mukarnas dolguludur (Resim 126). Revak köşelerindeki üçgen şekilli birimler ise, iki yandaki kemerlerden orta kesime doğru kıvrılan kavisli birer tonozla örtülmüştür. Revakların gerisindeki mekânların avluya bakan duvarları üzerinde, revak birimlerini birbirinden ayıran kemerlerin konsolları arasında, içbükey ve basit düz silmelerin oluşturduğu Bursa tipi sağır kemerler bulunmaktadır.

¹ A. Gabriel, giriş eyvanının sivri kemerli bir tonozla örtülü olduğunu söylemektedir (Bkz. A. Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, II, s.56.).

² A. Gariel, revakların kare kesitli desteklerle taşındığını belirtmektedir (Aynı yer.).

³ Plan için bkz. Aynı eser, fig.35; S.Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi*, Resim.18. Onarım öncesi çekilen fotoğraflarda revak örtülerinin manastır tonozu olduğu açıkça belli olmaktadır (Foto. için bkz. S.Erken, a.g.e., s. 266 daki resim.).

Medresenin güney, kuzeydoğu ve kuzeybatı kanadı dışındaki kanatlarının herbirinde üçer öğrenci hücresi yer almaktadır. Dershane/mescit mekânı, güney kanadının tamamını kaplamaktadır. Kuzeydoğu kanadının ortasında bir eyvan, iki yanında birer öğrenci hücresi vardır. Kuzeybatı kanadının ise, ortasında giriş eyvanı, iki yanında birer öğrenci hücresi yer almaktadır. Öğrenci hücrelerinin revaka açılan, düz atkılı birer kapı açıklıkları vardır. Kare planlı hücrelerin üzerleri, pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülüdür. Dışa bakan duvarları üzerinde, altı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencereleri vardır. Batı kanadının ortasındaki hücre hariç, tüm hücrelerde birer ocak bulunmaktadır. Ocaklar, hücreleri birbirinden ayıran duvarlar üzerine inşa edilmiştir. Giriş eyvanının sağındaki hücrede de ocak yoktur. Bununla birlikte bu mekânın çatısında halen görülebilen baca, buradaki ocağın sonradan kapatıldığını düşündürmektedir. Batı kanadının ortasındaki öğrenci hücresinde ocak bulunmadığı gibi, çatıda baca izine de rastlanmamaktadır. Ancak, yapının, **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'ndeki rölöve planından, kuzeybatı, batı ve güneybatı kanatlarının büyük ölçüde yıkık olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bu mekânda ocak bulunmayışı, yanlış bir onarım yapılmış olabileceğini de düşündürmektedir.

Öğrenci hücrelerinin tümünde, sayıları iki ile dört arasında değişen, farklı büyüklükte nişler vardır. Hiçbir hücrenin dışa bakan duvarı üzerinde niş mevcut değildir. Nişlerden biri ocağın yanına yerleştirilmiştir. Medresenin sekizgen planlı olması nedeniyle köşelere komşu olan iki hücre arasındaki duvar, dışa doğru kalınlaşmaktadır. Bu nedenle, bu hücrelerden bazılarının duvarlarına, sivri kemerli büyük birer niş inşa edilerek mekânın hacmi genişletilmiştir.

Kuzeydoğu kanadının ortasındaki eyvan kare planlıdır. Revaka sivri bir kemerle açılan eyvanın üzeri, pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülmüştür. Son yıllarda, eyvan açıklığının alt kesimi, bir giriş bırakılarak kapatılmış ve eyvan, tuvalet mekânı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Eyvanın dışa bakan duvarı üzerinde bir pencere açıklığı ile, medreseye sonradan ilave edildiğini tahmin ettiğimiz yıkanma mekânının girişi bulunmaktadır.

Dershane/mescit mekânının yer aldığı güney kanadı, medresenin diğer kanatlarından farklı özelliklere sahiptir. Dershane/mescit girişinin önündeki revak birimi, diğerlerinden farklı olarak, mukarnaslarla dolgulanmış bir örtüye sahiptir (Resim 126). Girişin iki yanında, dikdörtgen şekilli ikişer açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıklardan girişe yakın olanlar, dershanenin orta mekânına açılan birer pencere açıklığıdır. Diğer iki açıklığın eşikleri, revak zemininden, yaklaşık 25 cm yukarıdadır ve dershane/mescit mekânının zemini ile aynı seviyededir. Bu iki açıklığı örten atkı taşlarının, öğrenci hücrelerinin kapılarındaki atkı taşlarıyla aynı hizada oluşu, bunların da birer kapı açıklığı olabileceğini akla getirmektedir. Ancak, öğrenci hücrelerinin giriş açıklıkları, revak zemini ile aynı kottadır.

Dershane/mescit mekânı taçkapısının silmeleri, cepheden çok az taşıntı yapmaktadır (Resim 127). Çerçeve, düz ve içbükey silmelerden oluşmaktadır. Fazla derin olmayan ana nişin üzeri, kenarları mukarnaslarla bezenmiş değişik görünümlü bir kavsara ile örtülmüştür. Giriş açıklığı dışta basık; içte ise, sivri bir kemer ile örtülüdür. Dershane/mescit mekânı, tabhaneli camilerin plan şemasını hatırlatmaktadır. Ortada, dış

cepheden taşıntı yapan kare planlı mekân yer almaktadır. Doğu ve batıda, bu mekânın kuzey yarısına açılan birer eyvan bulunmaktadır (Resim 128). Orta mekân bir kubbeyle; eyvanlar ise, birer yarım kubbeyle örtülmüştür. Kubbe ve yarım kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Ortadaki mekânın doğu ve batı duvarlarında, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer; güney duvarında ise, yine aynı düzende dört pencere açıklığı yer almaktadır. İki yandaki eyvanların, dışa bakan duvarları üzerinde, alt sırada birer pencere vardır. Diğer pencerelerle aynı boyutlarda olan pencerelerin eşikleri, daha düşük kottadır. Eyvanların dip duvarlarının kuzey ucuna, basık kemerli birer niş inşa edilmiştir. Ortadaki kare mekânın güney duvarı ortasında, poligonal mihrap nişi yer almaktadır. Bugün dersane/mescit mekânında herhangi bir süsleme yoktur. Ancak, onarım öncesi çekilen fotoğraflarda, kubbe eteğinde, malakâri tekniği ile yapılmış, palmetlerden oluşan bir fisto şeridinin bulunduğu görülmektedir¹.

Medresenin inşa kitabesi, 1940 'dan sonra medrese terkedilince yerinden çıkarılmış ve kırılmıştır. Bulunabilen parçalar, bugün Amasya Müzesi'nde korunmaktadır². Hüseyin Hüsameddin ve İ.H. Uzunçarşılı, kitabeyi yerinde görüp okumuşlar ve yayınlamışlardır³. Kitabe metni ve Türkçeye çevirisi şöyledir⁴:

- قد بنى هذا البناء صاحب الخيرات بانى مبانى⁵ المبرات حسين اغا ابن⁶
 - عبد المعين الشهير بقيو اغاسى فى العتبة العلية لسلطان البرين و خاقان
 - البحرين السلطان⁷ ابن⁸ السلطان السلطان بايزيد بن⁹ محمد¹⁰ حان خلدالله¹¹
 - سبحانه ملكه و سلطانه فى ايام دولته من قراضة جوده و احسانه
 - تغمده¹² الله تعالى بغفرانه فى تاريخ سنه اربع و تسعين و ثمانماية

Türkçesi: "İki kara parçasının sultanı ve iki denizin hakanı sultan oğlu sultan, Allah saltanatını ve buyruğunu devamlı kılsın, Muhammed Han oğlu Bayezid Han zamanında Kapu Ağası diye şöhret bulan ve hayrat yaptırmış olan Abd'ül Mu'în oğlu

¹ Foto. için bkz. S. Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi*, Resim 24.

² Amasya Müzesi'ndeki kitabenin fotoğrafı için bkz. Aynı makale, Resim 11.

³ Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından: Kitabeler I*, İstanbul, 1927, s.130; Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.226. Kitabeyi S. Eyice de yayınlamıştır "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi*, s.161).

⁴ Kitabe metni İ.H. Uzunçarşılı'dan alınmıştır (İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından: Kitabeler I*, s.130).

⁵ Bu sözcük, S. Eyice'nin yayınladığı metinde yer almıyor ("Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi*, s.161).

⁶ S. Eyice'de ابن şeklinde (Aynı yer).

⁷ S. Eyice'de سلطان şeklinde (Aynı yer).

⁸ S. Eyice'de بن şeklinde (Aynı yer).

⁹ Bu sözcük S. Eyice'nin metninde yok (Aynı yer).

¹⁰ Bu sözcük S. Eyice'nin metninde yok (Aynı yer).

¹¹ Bu sözcük S. Eyice'nin metninde yok (Aynı yer).

¹² S. Eyice'de تغمد şeklinde (Aynı yer).

Hüseyin Ağa, cömertliğinin ve ihsanının bedeli olarak, 894 yılında bu medreseyi yaptırdı. Allah onu yargılama denizine gark etsin.”¹

Kitabeden medresenin, II. Bayezid’in kapıağalarından Abd’ül Mu’în oğlu Hüseyin Ağa tarafından, 894/1489 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır².

İ. Aydın Yüksel, medresenin vakfiyesinin bulunamadığını söylemektedir³. Hüseyin Hüsameddin ise, medresenin 1489 tarihinde yaptırıldığını ve vakıflarının tanzim edildiğini nakletmekte, ancak kaynak göstermemektedir⁴. Ayrıca, Hüseyin Hüsameddin, medresenin paye bakımından altmışlı olduğunu belirtmekte ve medresede müderrislik yapanların adlarını vermektedir⁵. C. Baltacı ise, medresenin paye bakımından, ilk yapıldığı yıllarda otuzlu, 963/1554-1555 tarihinde kırklı medreseler arasında yer aldığını kaynaklara dayanarak nakletmekte ve medresede müderrislik yapan dokuz zatın adını sıralamaktadır⁶.

¹ Kitabenin Türkçe çevirisi, S. Eyice’den alınmıştır (Aynı makale, s.161.).

² Kapıağası Hüseyin Ağa hakkında daha fazla bilgi için bkz. Aynı makale, s.149-246.

³ Bkz. İ.Aydın Yüksel, a.g.e., s.47.

⁴ Bkz. Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.226.

⁵ Bkz. Aynı eser, s. 227.

⁶ Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.137-138.

24- AMASYA, AYAS AĞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1993

Resim no: 129-132

Şamlılar Mahallesi'nde, Amasya Kalesi'ne giden yolun solundadır. Yapı, **Küçük Ağa, İyas Ağa, İyasiye** ve **Şamlar** adlarıyla da anılmaktadır¹.

Medrese, tek kubbeli bir cami ve iki birimli bir sıbyan mektebi ile birlikte, küçük bir külliye oluşturmaktadır (Şekil 75). Bir avlunun kuzey, güney ve batı kanadında yer alan bu üç yapı, birbirlerine bitişik inşa edilmişlerdir. Medresenin güney kanadının doğu ucunda cami; kuzey kanadının doğu ucunda ise, sıbyan mektebi vardır (Resim 129,130).

Cami kare planlıdır ve üzeri bir kubbe ile örtülmüştür. Kuzeyinde üç birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Duvarların önemli bir kesimi moloz taşlarla inşa edilmiştir. Köşelerde ve köşelere yakın kesimlerde kesme taş ve kabayonu taş kullanılmıştır. Doğu, batı ve güney duvarları üzerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş dörder pencere vardır. Alt sıradaki pencereler, tuğladan sivri kemerleri olan birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Dikdörtgen şekilli bu pencerelerin eşik ve atkıları ile söveleri yekpare kesme taştandır. Sivri kemerli alınlıklar, yatay yerleştirilmiş tuğlalar ile inşa edilmiştir. Doğu duvarındaki alt sıra pencerelerinden kuzeydeki alınlığında, dikdörtgen bir mermer levha üzerine yazılmış bir kitabe yer almaktadır². Üst sıradaki pencere açıklıkları, tuğladan birer sivri kemerle örtülüdür. Alt sıradaki pencerelerde demir parmaklık; üst sıradaki pencerelerde de, son onarımda yerleştirilmiş alçıdan şebekeli birer dışlık vardır.

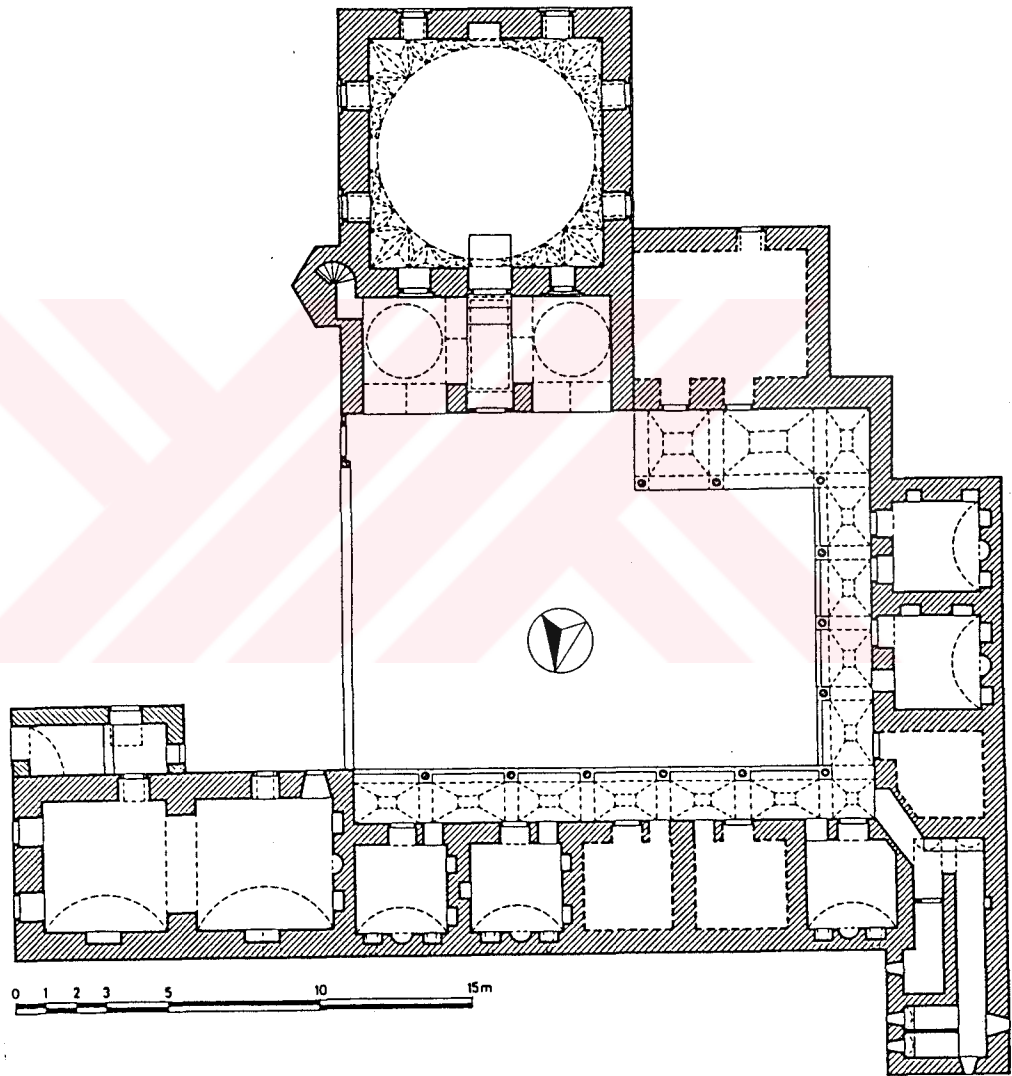
Doğu cephesinin kuzey kesiminde minare yer almaktadır. Saçağa kadar yükselen altıgen prizma şekilli minare kürsüsü harim duvarı ile kaynaşmış durumdadır. Bu nedenle kürsünün, ikisi kısa olmak üzere, sadece dört kenarı görülebilmektedir. Kürsünün yapımında kullanılan moloz ve kabayonu taşların arasında, üçer tuğla sırasından oluşan, dokuz tuğla hatlı dikkati çekmektedir. Minarenin, düzgün kesme taşlarla inşa edilen pabuç bölümünden sonrası tuğla ile inşa edilmiştir.

Son cemaat yeri, ortadaki daha dar olmak üzere üç birimden oluşmaktadır. Doğu biriminin doğu kenarı, batı biriminin de batı kenarı bir duvarla kapatılmıştır. Örtüyü taşıyan iki yandaki duvarlar ile dikdörtgen şekilli iki paye, tuğla ile inşa edilmiş kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Ortadaki iki payeyi birbirine bağlayan kemer "Bursa tipi", diğerleri sivri kemerdir. Payeler ve son cemaat yerinin avluya bakan cephesi, kesme taşlarla kaplanmıştır. Ayrıca, cephenin üst kesiminde, saçağın hemen altında, özel kesilmiş taş ve tuğlalarla yapılmış geometrik bir süsleme kuşağı yer almaktadır (Şekil 76). Son cemaat yeri cephesindeki üç açıklıktan iki yandakiler ahşap doğramalı birer camekan ile kapatılmıştır. Ortadaki iki payenin arasında basık kemerli bir açıklık vardır. Basık

¹ Bkz. A. Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, II, s.56; Ahmet Demiray, *a.g.e.*, s.86; C. Baltacı, *a.g.e.*, s.84; S. Erken, *a.g.e.*, s.251; Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, s.249.

² İ. Aydın Yüksel, kitabenin tam olarak okunamadığını söylemekte ve bu kitabenin, bugünkü camiden önce burada mevcut olan başka bir camiye ait olabileceğini belirtmektedir (Bkz. İ. Aydın Yüksel, *a.g.e.*, s.2.). Bazı yayınlarda da mevcut ilk caminin Danişmentlilerden **Melik Gazi** tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir (Bkz. A. Demiray, *a.g.e.*, s. 86; S. Erken, *a.g.e.*, s.251-252.).

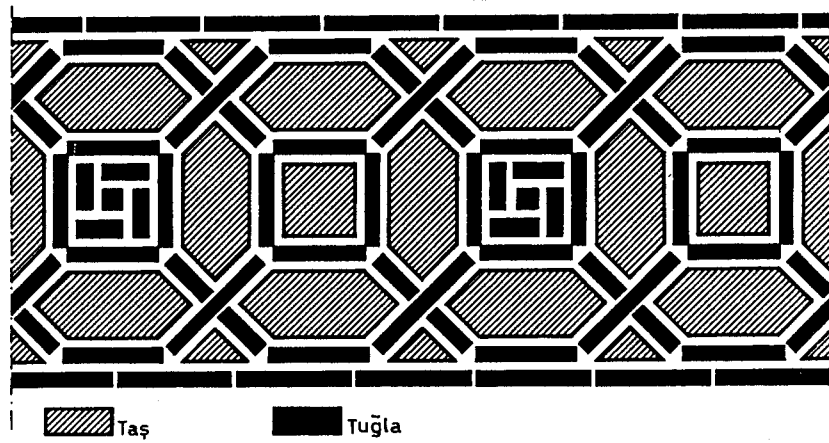
kemer, iki farklı renkte mermerin dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Basık kemerin hemen üzerinde, kemer köşeliklerini oluşturan mermer bloklar ile üst kenarı profilli; yatay dikdörtgen bir mermer pano yer almaktadır. Ortadaki Bursa kemeri de ahşap doğramalı bir camekân ile kapatılmıştır. Son cemaat yerinin iki yandaki birimleri pandantif geçişli birer kubbe ile; ortadaki dikdörtgen birim ise, bir sıra mukarnas kuşaktan sonra düz bir tavan ile örtülmüştür. Son cemaat yerinin doğu kanadını kapatan duvarın güney ucunda minare girişi yer almaktadır. Harim kuzey duvarı üzerinde, giriş kapısı ile iki pencere vardır.

Şekil 75- Amasya Ayas Ağa Medresesi. Plan.

Harim kare planlıdır ve üzeri, Türk üçgenleri ile geçilmiş bir kubbe ile örtülmüştür. Doğu, batı ve güney duvarlarında, altlı üstlü yerleştirilmiş dörder pencere ile kuzey duvarının alt kesimindeki iki pencere harimi aydınlatmaktadır. Ayrıca doğu, batı ve güney duvarlarının kasnak seviyesinde, sivri kemerli birer pencere daha yer almaktadır. Alt

sıradaki dikdörtgen şekilli pencere açıklıklarının harime bakan kesimleri, birer sivri kemer ile kapatılmıştır.

Şekil 76- Amasya Ayas Ağa Camisi. Son cemaat yeri cephesindeki süsleme şeridi.

Güney duvarının ortasında yer alan mihrap nişi dikdörtgen profillidir ve üzeri, dört sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Mihrabı çerçeveleyen düz ve kaval silmelerin profili yadırganmakta ve çerçevenin yenilenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Medresenin kuzey kanadının doğu ucundaki sıbyan mektebi, iki birimden oluşmaktadır¹. Kuzey duvarının üst kesiminde, batıdaki birime açılan, sivri kemerli küçük bir pencere vardır. Doğu duvarında ise, iki pencere vardır. Dikdörtgen şekilli bu pencerelerin atkı, eşik ve söveleri yekpare kesme taştandır. Tuğladan sivri kemerli alınlıkları, yatay konumda yerleştirilmiş tuğlalar ile inşa edilmiştir.

Güney duvarının batı kesiminde, batıdaki birime açılan, iki sıra halinde yerleştirilmiş üç pencere yer almaktadır. Alt sıradaki iki pencereden doğudaki, doğu duvarındaki pencerelere benzemektedir. Alt sıradaki diğer pencerenin de eşik, atkı ve söveleri yekpare kesme taştandır. Ancak, sivri kemerli alınlığı yoktur. İçte doğru genişleyen bu pencere, onarımların birinde açılmış olmalıdır². Doğudaki birimin güneyinde yer alan dikdörtgen planlı giriş mekânının sonradan inşa edildiği, bitişme çizgisinden anlaşılmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda yarım beşik tonozla örtülü bu mekânın batı ve güney duvarı üzerinde, dikdörtgen şekilli birer pencere mevcuttur. Düz atkılı bir kapı açıklığından geçilerek sıbyan mektebinin doğu birimine girilmektedir. Bu açıklığın üzerinde de sivri kemerli bir pencere yer almaktadır. Sıbyan mektebinin iki birimi de, kuzey-güney yönlü birer beşik tonozla örtülmüştür. Her iki mekânın kuzey duvarları üzerinde birer niş vardır. İki mekânı ayıran duvar, sonradan kaldırılmıştır. Batıdaki mekânın batı duvarı üzerinde, yarım daire profilli bir ocak ile iki yanında birer niş vardır.

Medreseyi oluşturan mekânların dış cephe duvarları moloz taş ile inşa edilmiştir. Kuzey cephesini maskeleyen yoğun ağaç ve bitki örtüsü nedeniyle sağlıklı bir inceleme yapılamadı. Ancak, medresenin kuzeybatı köşesindeki tuvalet mekânının cepheden taşıntı yaptığı görülebiliyordu. Bu taşıntının kuzey ve batı yüzlerinde birer;

¹ Sıbyan mektebi, Eylül 1993 tarihinde "çocuk kütüphanesi" olarak kullanılıyordu.

² Bu açıklık İ. Aydın Yüksel'in planında işaretlenmemiştir (Bkz. İ. Aydın Yüksel, a.g.e., 4. Şekil.).

doğu yüzünde ise, üç mazgal pencere bulunmaktadır. Öğrenci hücrelerine açılan mazgal pencereler, yoğun bitki örtüsü nedeniyle dışarıdan görülememekteydi.

Batı cephesinde, kuzeybatı köşesindeki tuvalet mekanına açılan mazgal pencere dışında başka açıklık yoktur. Medresenin güneybatı köşesine öğrenci hücresi inşa edilmediği için avlu revakının burada, dışa çıkıntı yapan bir dirsek oluşturduğu görülmektedir.

Güney cephesi üzerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş iki pencere vardır. Alttaki pencere dikdörtgen şekillidir. Bu açıklığın atkısı, eşiği ve söveleri kesme taşandır. Üstteki pencere ise, yuvarlak kemerli bir açıklıktır. Bu cephenin, caminin batı duvarı ile birleştiği kesimde bitişme çizgisi görülebilmektedir.

Medrese avlusunun doğu kenarı, caminin kuzeydoğu köşesi ile sıbyan mektebinin güneybatı köşesini birleştiren alçak bir duvar ile kapatılmıştır. Bu duvarın güney ucuna, basık kemerli bir giriş açılmıştır.

Öğrenci hücreleri önünde, sütunlarla taşınan revaklar yer almaktadır (Resim 131,132). Kuzey revakı, güney revakından daha uzundur. Sütunlar birbirlerine ve hücre duvarlarına yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Şekillerinin sonradan değiştirilmiş olduğunu tahmin ettiğimiz tuğla kemerler içinde ahşap gergiler vardır. Revak cepheleri sıvalı ve beyaz badanalıdır. Oniki sütunla taşınan, toplam ondört revak biriminin herbiri, aynalı çapraz tonozlarla örtülmüştür.

Medresenin güney kanadında bir tek mekân yer almaktadır. Caminin batı cephesine bitişik inşa edilmiş bu mekânın, revaka açılan bir kapısı ve bir penceresi vardır. Mekânın kuzey duvarının, caminin batı cephesine bitiştiği kesimde, dış cephede olduğu gibi bir bitişme çizgisi görülmektedir. Araştırmacılar, bugünkü caminin, burada daha önce mevcut olan, ancak bilinmeyen bir nedenle yıkılan caminin yerine inşa edildiğini belirtmektedirler (bkz. s.151, dipnot-2). İlk caminin hangi ölçüde hasar gördüğü konusunda bir bilgimiz yoktur. Ancak, harim duvarları kısmen de olsa sağlam kalabilmiş ve bugünkü cami bu duvarlar üzerine inşa edilmiş ise, medrese hücresi ile harim duvarı arasındaki bitişme çizgisini açıklamamız mümkün olabilecektir. Aksi halde, medresenin camiden daha sonraki bir tarihte inşa edildiğini düşünmemiz gerekecektir. Güney kanadındaki mekân, diğerlerine göre daha büyüktür. Giriş açıklığı da, diğer hücrelerinkinden farklı olarak basık bir kemerle örtülmüştür. Medresenin dershanesi olduğunu düşünebileceğimiz bu mekânın kapı ve pencereleri iptal edilmiş durumdaydı. Bu nedenle örtü sistemi ve diğer özellikleri hakkında bilgi edinmemiz mümkün olmadı¹. Ancak, yapının **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'nde mevcut olan planından bu mekânın, doğu-batı yönlü yuvarlak kemerli bir tonozla örtülü olduğu; batı duvarında iki, kuzey ve güney duvarlarında da birer niş bulunduğu anlaşılmaktadır².

¹ Bu mekân ile birlikte kapalı olan üç öğrenci hücresine girebilmek için Amasya Kültür Müdürlüğü ve Amasya Valiliği'nde girişimlerde bulunduk. Ancak yetkililer, çivi çakılmak suretiyle kapatılmış pencere ve kapıları açmalarının mümkün olmadığını; açıkları takdirde yöredeki bazı kişilerin derhal bu mekanlara yerleştiklerini ve daha sonra bu kişileri uzaklaştırmanın çok zor olduğunu söyleyerek isteğimizi geri çevirdiler.

² **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'ndeki plandan öğrendiğimiz bu özellikleri, bizzat görmediğimiz için planımızda işaretlemedik.

Batı kanadında üç öğrenci hücresi vardır. İnceleme imkânı bulduğumuz güneydeki iki hücre, dikdörtgen şekilli birer kapı ve pencere ile revaka açılmaktadır. Her iki hücre de, yaklaşık kare planlıdır ve herbiri, avluya dik, yuvarlak kemerli birer tonozla örtülmüştür. Bu iki hücrede, batı duvarlarının ortasında, yarım daire profilli birer ocak ile; ikisi ocakların iki yanında, diğer ikisi de güney duvarları üzerinde olmak üzere toplam dörder niş vardır. İçine girilemeyen üçüncü hücrenin revaka açılan penceresi yoktur. **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'ndeki planda, bu mekânın batı duvarı üzerinde de bir ocak ile iki nişin bulunduğu ve avluya dik yuvarlak kemerli bir tonozla örtüldüğü belirtilmiştir.

Medresenin kuzeybatı köşesindeki mekâna, batı revakının kuzey ucundaki kapı ile girilmektedir. Kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı köşe mekânı, aynı yönde uzanan bir duvarla iki bölüme ayrılmıştır. Bu iki mekândan batıdaki doğu kesimine iki tuvalet hücresi yerleştirilmiştir. Tuvalet hücrelerinin doğu duvarlarında birer mazgal pencere mevcuttur. Daha küçük boyutlu doğudaki mekân, yıkanma yeri olarak düşünülmüş olmalıdır. Tuvaletler dahil, yıkanma yeri ve koridorlar beşik tonozlarla örtülüdür¹. Tuvalet hücrelerine götüren koridorun kuzey ve batı duvarlarında da birer mazgal pencere vardır. Bir mazgal pencereden ışık alan yıkanma yeri günümüzde, camiye ait cenaze malzemelerinin saklandığı bir depo gibi kullanılmaktadır.

Medresenin kuzey kanadında beş öğrenci hücresi bulunmaktadır. Batıdan itibaren ikinci ve üçüncü hücrelere girmemiz mümkün olmadı. Ancak, bu kanattaki öğrenci hücrelerinin tümünün, revaka açılan birer kapısı ve penceresi bulunduğu görülmektedir. Girebildiğimiz diğer üç hücrenin kuzey duvarları üzerinde, yarım daire profilli birer ocak ile ocakların iki yanında birer niş vardır. Ayrıca, doğudan itibaren birinci ve ikinci hücrelerin batı duvarlarında ikişer niş daha mevcuttur. İkinci hücrenin doğu duvarında da bir niş yer almaktadır. Herbir hücrenin kuzey duvarlarında ikişer mazgal pencere bulunmaktadır. Yapının **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'ndeki planından, içine giremediğimiz iki öğrenci hücrenin, doğudan itibaren ikinci hücre ile benzer özellikleri sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yapının yayınlanmış iki planı A. Gabriel ve İ. Aydın Yüksel tarafından çizilmiştir². Ancak, her iki planda da bazı hataların bulunduğu görülmektedir. Özellikle A. Gabriel'in planı, medresenin bugünkü durumundan çok farklıdır. Bu planda sıbyan mektebi de kare planlı tek bir birim olarak gösterilmiş ve bunun yapıya sonradan eklendiği işaretlenmiştir. Ayrıca, caminin harim girişi ve mihrabından geçerek kuzeye doğru devam eden bir eksen çizgisi çizilmiş ve batıda mevcut mekânların doğuda da tekrarlandığı düşünülmüştür.

İ. Aydın Yüksel'in planında ise, revakları örten çapraz tonozların ortalarındaki aynalar olduğundan büyük çizilmiştir. Ayrıca, kuzeydoğu köşesindeki tuvaletin, medresenin kuzey cephesindeki taşıntısı belirtilmemiş; kapısı da, güneyindeki mekâna açılan ikinci bir kapı açıklığı olarak gösterilmiştir. Bunlardan başka, sıbyan mektebinin güney duvarına sonradan eklenen giriş mekânı da işaretlenmemiştir.

¹ Medresenin, **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'ndeki planında, köşe mekânının içinde herhangi bir bölüntünün yapılmadığı ve üzerinin de kuzey-güney yönlü tek bir beşik tonozla örtüldüğü görülmektedir.

² Bkz. A. Gabriel, **Monuments Turcs D'Anatolie**, II, fig.37; İ. A. Yüksel, a.g.e., 4. Şekil.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Hüseyin Hüsameddin, cami, medrese ve mektebin Ayas Ağa tarafından 900/1494-1495 tarihinde yaptırıldığını ve aynı yıl düzenlenen vakfiye ile bir hamam, sekiz ev, bir değirmen ve yanındaki bahçenin bu esere vakfedildiğini belirtmektedir¹. Ahmet Demiray da medresenin, 1495 tarihinde inşa edildiğini yazmakta, ancak kaynak göstermemektedir². Küçük Ağa adıyla da bilinen Ayas Ağa, II. Bayezid devri kapıağalarındandır.

H.Hüsameddin,medresenin payesinin ellili olduğunu yazar³. Ancak C. Baltacı, medresenin 16. yüzyılda ellili medreseler arasında yer almadığını; çünkü Sefer Efendi adlı zatın 995/1586 tarihinden önce, 25 akçe yevmiye ile burada görev yaptığını belirtmektedir⁴. İ.Aydın Yüksel de, medresenin 16. yüzyıl ortalarına kadar yirmili, daha sonraları da ellili olduğunun kayıtlardan anlaşıldığını nakletmektedir⁵.

¹ Bkz. Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.90,120,249. Hüseyin Hüsameddin'in sözünü ettiği vakfiye **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**'ndedir (Defter no.582, sahife 189 ve Defter no.1961, sahife 87).

² Bkz. Ahmet Demiray, a.g.e., s.86.

³ Bkz. H. Hüsameddin, a.g.e., s.249.

⁴ Bkz. C.Baltacı, a.g.e.,s.84.

⁵ Bkz. İ.Aydın Yüksel, a.g.e., s.14.

25- BAYINDIR, HACI SİNAN MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Mart 1994, Kasım 1996

Resim no: 133-140

Bayındır İlçesi'nde (İzmir), **Hacı Sinan Camisi**'nin güneydoğusundadır¹. Medrese, bir cami, bir darülkurra, bir hamam, bir tekke, bir imaret ve bir handan oluşan külliye'nin parçasıdır. Külliye'den günümüze ulaşabilenler, cami, medrese ve hamamdan ibarettir².

Yapı, güneyindeki II. Kalaycılar Sokağı ile doğusundaki Eski Hükümet Caddesi'nden, yaklaşık 2.00m yüksekte yer alan bir teras üzerine inşa edilmiştir. Medresenin doğu ve batı kanadında, önleri revaklı dörder öğrenci hücresi vardır (Şekil 77). İki kanat arasındaki uzaklık, kuzeye doğru bir miktar artmaktadır. Dış cephe duvarları moloz taşlarla inşa edilmiştir (Resim 133,134).

Batı cephesi, caminin güneyindeki bahçeye bakmaktadır (Resim 135). Bu cephe üzerinde, iki sıra halinde yerleştirilmiş sekiz pencere vardır. Alt sıradaki dikdörtgen şekilli pencereler, bahçe zemininin zamanla yükselmesi nedeniyle, büyük ölçüde toprak altında kalmışlardır. Üst sırada yer alan dört mazgal pencere, alt sıradaki pencerelerle aynı hizada değildir. Batı kanadının güney cephesi, sonradan inşa edilmiş, medreseye bitişik yapı nedeniyle incelenememektedir (Resim 138). Doğu kanadının güney cephesinde, revaklara açılan bir pencere vardır. Tuğladan sivri kemerli bir alınlığa sahip dikdörtgen şekilli bu pencere açıklığı, örülerek kapatılmıştır. Gelişigüzel inşa edilmiş tek katlı dükkanlar, yapının doğu cephesini tamamen kapatmaktadır (Resim 133,134). Bu cephe üzerinde, üst seviyede dört mazgal pencere bulunmaktadır. Yapının güneydoğu ve kuzeydoğu köşeleri pahlıdır. Bu pahlılar, medresenin inşa edildiği yıllarda, en azından güney ve doğusunda birer sokak bulunduğunu akla getirmektedir.

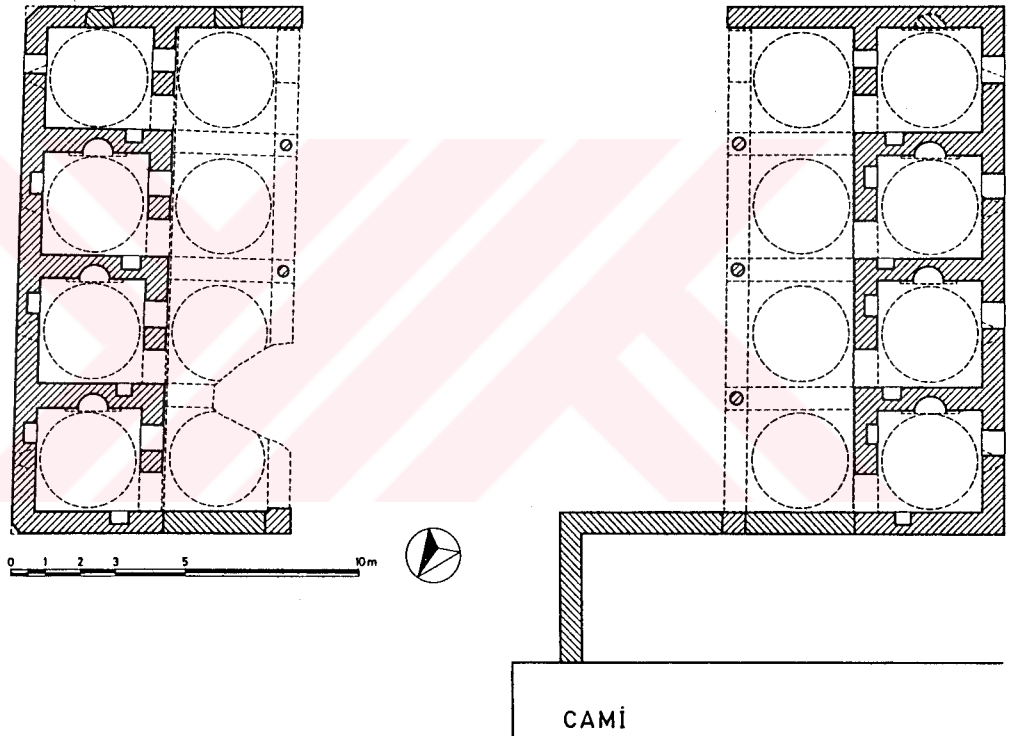
Yapının doğu kanadının kuzeyinde, bugün bahçeli bir ev yer almaktadır. Medreseye, bu evin bahçesinden geçilerek ulaşılmaktadır. Cami ile doğusundaki konut arasında, medreseyi cami avlusuna bağlayan, bugün kapatılmış bir giriş vardır. Medresenin batı kanadının kuzey cephesi ile cami arasında da bir koridor mevcuttur. Koridorun doğu ucu, sonradan inşa edilen duvarlar ile kapatılmış ve medresenin, batısındaki bahçe ile bağlantısı kesilmiştir.

Medrese avlusunun kuzey ve güney kanatları kapatılmamıştır. Mevcut izlerden, avlusunun, ilk inşaatta da bugünkü gibi planlandığı izlenimi edinilmektedir. Doğu ve batı kanatlarındaki dörder revak birimi, pandantiflerle geçilmiş kubbelerle örtülüdür (Resim 136-140). Her iki revakın da güney kenarları kapalıdır. Doğu revakının güney kenarındaki duvar üzerinde bir pencere mevcuttur. Revaklardaki dörder destekten üçü

¹ C. Baltacı, kaynaklara atıfta bulunarak, XVI. yüzyılın sonlarında Bayındır'da bir medrese bulunduğunu söylemekte; ancak, bânisi bilinmeyen bu medresenin bugün mevcut olmadığını iddia etmektedir (C. Baltacı, a.g.e., s.80.).

² Medresenin güneyinde yer alan II. Kalaycılar Sokağı'nın güney kenarında, evler ve dükkanlar arasında kalmış, iki birimli bir yapı vardır. Her bir birimi bir kubbe ile örtülü olan bu bina, darülkurra olmalıdır.

sütun, biri payedir. Sütunlar ve başlıkları devşirmedir. Payeler, kabayonu ve moloz taşlarla inşa edilmiştir. Revak kemerleri ve üst örtü tuğladandır. Doğu ve batı revakının, güneyden itibaren avluya bakan ilk kemerleri sivri, diğerleri ise, yuvarlak kemerdir. Kemer içlerinde birer demir gergi vardır. Kemerlerden bazılarının yuvarlak oluşu ve demir gergiler, revakların önemli bir bölümünün, onarımlardan biri sırasında yeniden inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Batı revakında, bir kemer köşeliği hariç diğerlerinin, düzensiz şekilde yerleştirilmiş tuğla ve moloz taşlarla inşa edildiği görülmektedir. Revakın tam ortasında yer alan kemer köşeliğinde ise, moloz taşların tuğlalarla kasetlendiği dikkati çekmektedir. Aynı revak üzerindeki kemer köşeliklerinde, farklı inşa tekniklerinin görülmesi, revakların, büyük bir onarım geçirdiğinin başka bir kanıtıdır.

Şekil 77- Bayındır Hacı Sinan Medresesi. Plan.

Medresenin doğu ve batı kanadında, dörder öğrenci hücresi vardır. Doğu kanadındaki öğrenci hücrelerinin revaka açılan birer kapıları ve birer pencereleri bulunmaktadır. Kapı açıklıklarının, tuğladan sivri kemerli alınlıkları vardır. Bu kanat üzerindeki hücrelerin, dışa bakan duvarları üzerinde birer mazgal pencere mevcuttur. Batı kanadında ise, öğrenci hücrelerinin revaka bakan tek açıklıkları, giriş kapılarıdır. Bunların dışa bakan duvarları üzerinde, iki sıra pencere yer almaktadır. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen şekilli; üst sıradakiler ise, mazgal pencerelerdir. Medresenin sadece bu kanadında, dışa açılan normal pencerelere yer verilmiş olması, yapı inşa edildiği sırada da, batısında bir dış avlu bulunduğunun kanıtıdır. Medresedeki öğrenci hücrelerinin herbirinde ikişer niş ile, güney duvarları üzerine inşa edilmiş, yarım daire profilli birer

ocak vardır. Her iki kanadın, güneyden itibaren ilk hücrelerinin doğu duvarlarında yer alan nişler, sonradan pencereye dönüştürülmüştür. Öğrenci hücreleri, pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülüdür.

Medresede, dershane için ayrılmış özel bir mekân yoktur. Avlunun güney kenarı, dershane inşa edilebilmesi için uygun bir konumdadır. Ancak, avlunun bu kesiminde, dershane mekânına işaret edebilecek hiçbir iz görülmemektedir. Bu yöredeki medreselerin çoğunda, dershane olarak inşa edilmiş özel bir mekân yoktur. Özellikle Tire’de, günümüze ulaşabilmiş medreselerden, bir cami ile birlikte inşa edilmiş olanların çoğunda dershane mekânı bulunmadığı görülmektedir (Bkz. Yavukluoğlu Medresesi, Molla Arap Medresesi)¹. Bu medreselerde, aynı külliyyede yer alan cami, ibadet saatleri dışında, dershane olarak kullanılmış olmalıdır. Ancak, bu şemada cami, genellikle medresenin güneyinde yer aldığı halde, Hacı Sinan Külliyesi’nde medresenin kuzeyindedir. Bunu da, Hacı Sinan Camisi ve Medresesi’nin, kuzeyden güneye doğru eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiş olmalarına bağlayabiliriz²

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Külliyenin, **Mevlâna el-hac Mehmed Sinan Çelebi** adına düzenlenmiş vakfiyesi 25 Zilkade 901/6 Ağustos 1496 tarihlidir³. Medrese, vakfiyenin düzenlendiği tarihten birkaç yıl önce inşa edilmiş olmalıdır.

Yapının bânisi olan Mehmed Sinan Çelebi hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

¹ Tire’deki Kazırzade Medresesi (İ. Aslanoğlu, a.g.e., s.11.) ile Karakadı Mecdettin Medresesi’nde (Aynı eser, s.16-20.) de özel olarak inşa edilmiş dershane mekânı mevcut değildir.

² Yapının tanıtımını yaptıktan sonra, Kasım 1996 tarihinde Bayındır’a gittiğimizde tesadüfen uğradığımız Hacı Sinan Medresesi’nde restorasyon çalışmalarının başladığını ve bitmek üzere olduğunu gördük. Yaptığımız araştırmada, bu çalışmaların İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’ndan izin alınmaksızın gerçekleştirildiğini tespit ettik. Restorasyon çalışmaları sırasında yapılanları şöyle sıralayabiliriz: a- Batı cephesinin önünde, cepheye paralel uzanan, yaklaşık 3 m genişliğindeki bir alanda hafriyat yapılarak zemine inilmiş ve bu cephe üzerindeki pencereler meydana çıkarılmıştır. b- Medresenin doğu cephesi ile batı kanadının güney cephesine bitişik inşa edilmiş yapılar yıkılarak, bu cepheler açığa çıkarılmıştır. c- Avlunun güney kanadında temizlik çalışmaları yapılmış ve küçük bir sondaj çukuru açılmıştır (Burada yapılan çalışmalarda, medresenin bu kesiminde, dershane mekânına ait herhangi bir ize rastlanmadığını gördük.). d- Avlunun ve revakların kuzey kenarları, hatalı olarak, bir duvarla kapatılmış ve duvarın orta kesimane bir çeşme inşa edilmiştir. e- Medresenin doğu revakının, kuzeyden itibaren ilk biriminin yıkık olan kubbesi ve kemerleri hatalı bir şekilde onarılmıştır. f- Çatıda yıkık olan bacalar yeniden inşa edilmiştir. g- Doğu ve batı kanadının, kuzeyden itibaren ilk hücrelerinin doğu duvarlarında yer alan ve sonradan açıldığını belirttiğimiz pencereler kapatılmış ve tüm hücrelerin duvarları harçla sıvanmıştır.

³ **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Defter 609, s.302 vd. Caminin harim girişinin hemen üzerinde, Hacı Sinan adına düzenlenmiş bir vakıf kitabesi mevcuttur. Hacı Sinan’ın vefatından sonra düzenlendiği anlaşılan bu kitabe, vakfedilen altmışdörtbin (akçe) ile ilgilidir ve kitabede, ebced hesabı ile “müşteri” = 950 (1543-1544) tarihi verilmiştir.

26- İSTANBUL, ATİK ALİ PAŞA MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1995

Resim no: 141-144

Çemberlitaş Semti'nde, Yeniçeriler Caddesi üzerinde, Atik Ali Paşa Camisi'nin güneybatısındadır. Medrese, bir cami, bir imaret, bir tekke, bir mektep, bir türbe ve bir handan oluşan bir külliye'nin parçasıdır¹. Yakın bir tarihte onarılan medrese, Eylül 1995 tarihinde "Birlik Vakfı" adında bir vakıf tarafından kullanılmaktaydı².

Yapı, doğu-batı yönlü dikdörtgen bir alan üzerine oturmaktadır. 19. yüzyılda, medresenin kuzeyinden geçen yol genişletilirken, doğu ve batı kanatlarında ikişer öğrenci hücreyi yıkılmıştır³ (Şekil 78,79). Bugün, doğu ve batı kanatlarının kuzey ucunda, ikinci katta yer alan ikişer öğrenci hücreyle, önlerindeki ikişer revak birimi, yıkılan hücre ve revak birimlerinin yerine inşa edilmişlerdir⁴ (Resim 141).

Medresenin doğu, batı ve güney duvarları, bir sıra kesme taş, iki sıra tuğlanın almalı düzende yerleştirilmesi ile inşa edilmiştir. Dışa açılan pencereler iki sıra halinde düzenlenmiştir. Alt sıradaki dikdörtgen şekilli pencerelerin, tuğladan, sivri kemerli alınlıkları vardır. Bu pencerelerin atkı, söve ve eşikleri mermerdir. Üst sıradaki pencere açıklıkları, tuğladan birer sivri kemerle örtülüdür. Cepheler üzerinde yer alan bu pencerelerden, her bir öğrenci hücre sine, altta iki, üstte bir pencere isabet etmektedir. Üst sıradaki pencereler, alt sırada yer alan dikdörtgen şekilli iki pencereyi ortalamaktadır. Güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki hücrelerin beşer pencereleri vardır⁵.

Medresenin güney kanadının ortasında yer alan dersane mekânı, cepheden bir miktar taşınıtı yapmaktadır (Resim 142). Dersane taşınıtısının doğu ve batı duvarlarında, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere; güney duvarında, aynı düzende yerleştirilmiş dört pencere vardır. Bu pencereler, şekil ve malzeme bakımından, diğer pencerelere benzemektedir.

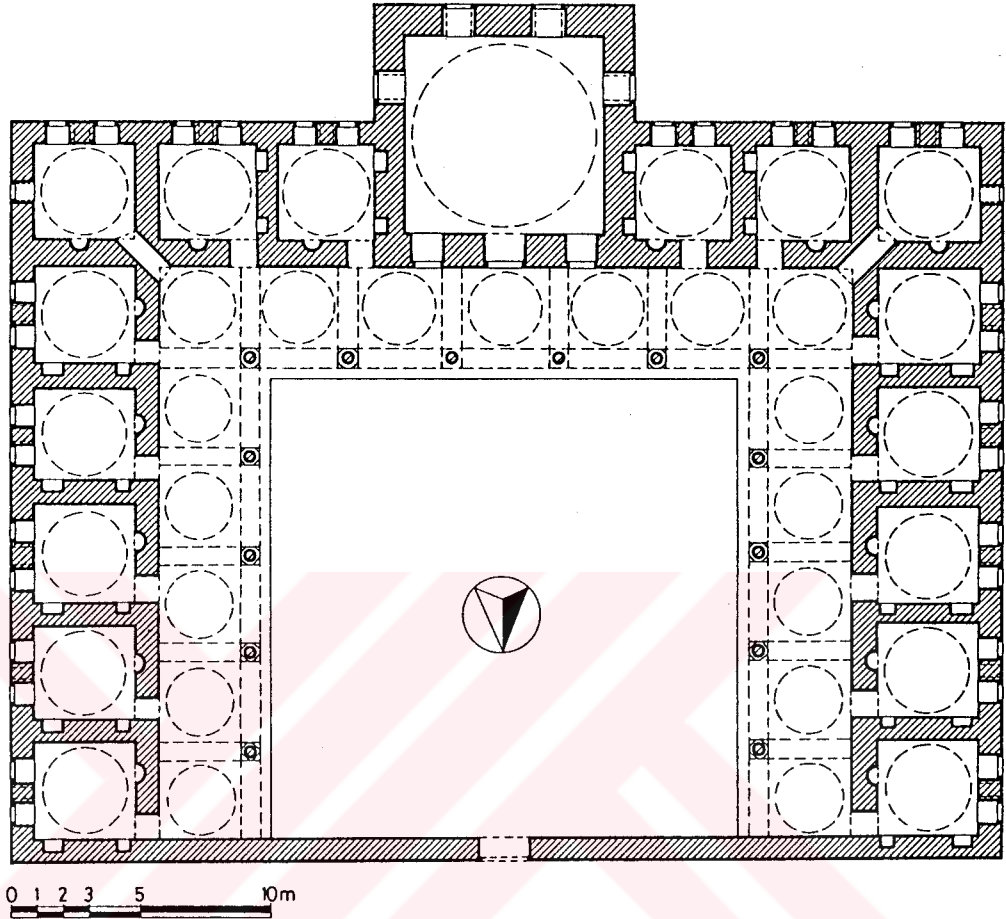
¹ Külliye hakkında bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Fâtih Devri Mimârisi*, s.108-111; Semavi Eyice, "Atik Ali Paşa Camiinin Türk Mimârî Tarihindeki Yeri", *Tarih Dergisi*, s.99-114; İ.A. Yüksel, *a.g.e.*, s.163-175; S. Eyice, bugün mevcut olmayan Elçi Hanı'nın bu külliye'ye ait olduğunu iddia etmektedir (S. Eyice, "Elçi Hanı", *Tarih Dergisi*, 24, 1970, s.93-130.).

² Medresenin, daha önceki yıllarda geçirdiği onarımlar hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak, 1914 yılında yapının tamire muhtaç olduğu tespit edilmiştir (M.S. Kütükoğlu, "Dârü'l - Hilâfeti'l - Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, s.49.).

³ M. Cezar, 1865 Hoca Paşa yangınından sonra, bozulan yolları düzeltmek için kurulan İslahat-ı Tarik Komisyonu'nun, Divan Yolu'nun genişletilmesine karar verdiğini, yıkımın da bu nedenle gerçekleştirildiğini söylemektedir (M. Cezar, *a.g.m.*, s.375.). İ.A. Yüksel ise, medresenin kuzeyinden geçen yola tramvay şebekesi döşenirken, yolun genişletilmesinin gerektiğini, yıkımın bu nedenle gerçekleştirildiğini belirtmektedir (İ.A. Yüksel, *a.g.e.*, s.172.).

⁴ Bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, *Fâtih Devri Mimârisi*, s.110; Semavi Eyice, "Atik Ali Paşa Camiinin Türk Mimârî Tarihindeki Yeri", *Tarih Dergisi*, s.101; A. Zeynep Nayır, *a.g.e.*, s.33.

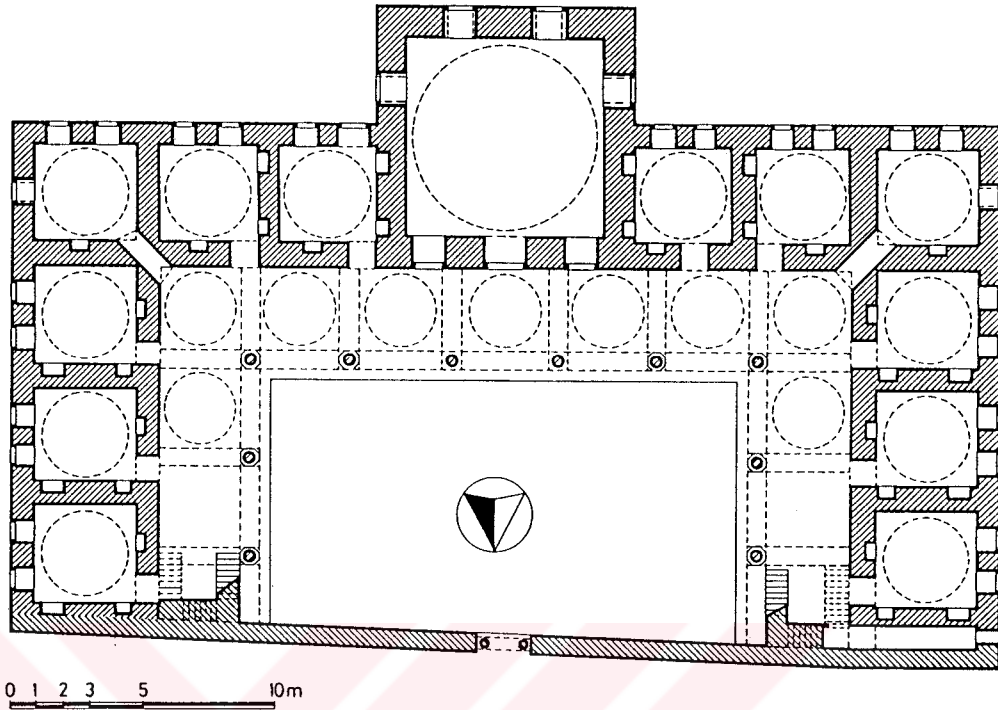
⁵ Güneydoğu köşesindeki hücrenin doğu duvarında ve güneybatı köşesindeki hücrenin batı duvarında, altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere bulunduğu halde, İ.A. Yüksel'in planında üçer pencere işaretlenmiştir (İ.A. Yüksel, *a.g.e.*, 59. Şekil.).

Şekil 78- İstanbul Atik Ali Paşa Medresesi. Restitüsyon planı. (E.H. Ayverdi'den)

Medresenin kesme taşlarla kaplanmış kuzey cephesi, 19. yüzyılda gerçekleştirildiği bilinen yıkımdan sonra inşa edilmiştir (Resim 141). Bu cephenin doğu ve batısında, ikinci kat mekânlarına açılan dörder pencere görülmektedir. Medresenin bugünkü girişi, avlunun kuzey kenarını kapatan ihata duvarının ortasındadır. Giriş açıklığı, sütunlar üzerine oturan bir kaş kemerle örtülüdür. Avlunun kuzey kenarının, ilk yapıda da, bugün olduğu gibi, bir ihata duvarıyla kapatılmış olduğunu düşünmekteyim.

Avlu, bugünkü yol seviyesinden daha düşük kottadır ve üç kenarı revaklıdır (Resim 143). Revak kemerleri, devşirme sütunlar üzerine oturmaktadır. Dershane mekânının önünde yer alan iki sütun hariç, diğerlerinin sekizgen kaideleri vardır. Sütun başlıkları üçgenlerle bezenmiştir. Yuvarlak revak kemerleri ve kemer içlerindeki demir gergiler, revakların, onarımlardan birinde yeniden inşa edilmiş olabileceklerini akla getirmektedir. Doğu ve batı revaklarının, kuzeyden itibaren ilk iki birimi dışında kalan revak birimleri, pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülüdür. Doğu ve batı revaklarının, kuzeyden itibaren ikişer birimini örten kubbeler, üst kata revak ve hücre inşası için yıkılmış, yerlerine düz tavan inşa edilmiştir. Doğu ve batı revaklarının, kuzeyden itibaren ilk birimlerinde, üst kata çıkılan birer betonarme merdiven bulunmaktadır (Resim 144).

Şekil 79- İstanbul Atik Ali Paşa Medresesi. Rölöve planı.

Bugünkü durumda medresede mevcut oniki öğrenci hücresi, doğu, batı ve güney kanadına yerleştirilmiştir. 19. yüzyıldaki yıkımda, batı kanadındaki, kuzeyden itibaren ikinci hücrenin tamamı yıkılmamış, 80 cm genişliğinde bir hacim bırakılmıştır. Bu küçük bölüm, kuzeyine inşa edilen cephe duvarıyla bağımsız bir hacim hüviyeti kazanmış ve bir kapıyla revaklara açılan tuvalet mekânı olarak değerlendirilmiştir. Öğrenci hücreleri, düz atkılı birer kapıyla revaklara açılmaktadır. Dışa bakan duvarları üzerinde, iki sıra halinde yerleştirilmiş üçer pencere vardır. Dershane mekânının doğusundaki hücrenin, alt sıra pencerelerinden batıdaki, arka bahçeye açılan bir kapı şekline dönüştürülmüştür. Güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki öğrenci hücreleri hariç, diğer hücrelerde ikişer niş mevcuttur. Hücrelerin avluya bakan duvarları üzerinde birer ocak bulunmaktadır. Yarım daire profilli oldukları bilinen ocaklar, son onarımda, sivri kemerli birer niş şekline dönüştürülmüştür¹. Öğrenci hücrelerinin herbiri, pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülüdür.

Dershane mekânı, medresenin güney kanadının ortasındadır. Güney revakına açılan basık kemerli bir kapısı ile, dikdörtgen şekilli iki penceresi vardır. Dershanenin, medresenin güney cephesinden taşıntı yapan duvarları üzerinde, altlı üstlü yerleştirilmiş sekiz pencere bulunmaktadır. Dershane mekânının üzeri, pandantiflerle geçilmiş bir kubbe ile örtülüdür.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. II. Beyazid devri sadrazamlarından olan Atik Ali Paşa'nın İstanbul ve Edirne'deki eserleri için düzenlenen vakfiye 915/1509-10 tarihlidir².

¹ Ocakların konumu ve şekilleri için bkz. Aynı yer.

² Vakfiye hakkında bilgi için bkz. Ö.L. Barkan - E.H. Ayverdi, a.g.e., s.67-71.

Aynı külliyyede yer alan caminin taçkapısı üzerindeki bir ayetin kenarında 902/1496-97 tarihi yazılıdır¹. Ancak, bu ayetin ve tarihin 1896 da, Hattat Sami Efendi tarafından yazıldığı bilinmektedir². Atik Ali Paşa Camisi'nin tanıtıldığı yayınlarda, Hüseyin Ayvansarayî'nin **Hadikatü'l - Cevâmî** adlı eserinden de destek alınarak, caminin, 902/1496-97 tarihinde inşa edildiği kabul edilmektedir³. Sonuç olarak, Ali Paşa'nın 1511 yılında şehid düştüğü de dikkate alınarak, cami inşaatının 1496-97 tarihinde tamamlandığı, dolayısıyla, medresenin de buna yakın bir tarihte inşa edilmiş olabileceği kabul edilebilir⁴.

İ.A. Yüksel ve C. Baltacı, eski belge ve yayınları kaynak göstererek, vakfiyesine göre, medresenin payesinin, önceleri kırklı olduğunu; 950/1543-44 tarihinden itibaren ellili medreseler arasında yer aldığını söylemektedirler⁵. C. Baltacı, medresede müderrislik yapmış otuz zatın adını da vermektedir⁶.

¹ Kitabenin resmi için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, 242. Resim.

² Bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Atik Ali Paşa Camiinin Türk Mimârî Tarihindeki Yeri", **Tarih Dergisi**, s.101; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.163.

³ Bkz. Semavi Eyice, "Atik Ali Paşa Camiinin Türk Mimârî Tarihindeki Yeri", **Tarih Dergisi**, s.101; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.157; İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.163-164.

⁴ Atik Ali Paşa'nın yaşamı hakkında bilgi için bkz. "Ali Paşa (Hadım - Atik)" maddesi, **İslâm Ansiklopedisi**, c.I, s.331-332; Tayyib Okiç, "Hâdım (Atik) Ali Paşa Kimdir ?", **Necatî Lugal Armağanı**, Ankara, 1968, s. 501-505; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri**, c.1, s.287; İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.II, s.538-539.

⁵ Bilgi için bkz. İ.A. Yüksel, **a.g.e.**, s.172; C. Baltacı, **a.g.e.**, s.158.

⁶ Bkz. C. Baltacı, **a.g.e.**, s.158-160.

27- TİRE, YAVUKLUOĞLU (YOĞURTLUOĞLU) MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Mayıs 1993, Eylül, Kasım 1996

Resim no: 145-153

Tire ilçe merkezinin batısında, Turan Mahallesi'ndedir. Medrese, bir cami ve bir hamamla birlikte külliye oluşturmaktadır¹. Hamam bugün mevcut değildir². Yaklaşık altı yıldır devam eden restorasyon çalışmaları, Kasım 1996 tarihinde henüz tamamlanmamıştı.

Külliye, batıdan doğuya ve güneyden kuzeye doğru eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle, hem cami ile medrese arasında, hem de medresenin doğu ve batı kanatları arasında önemli kod farkları vardır. Ortaklaşa kullanılan avlunun güney kenarında cami (Resim 145); doğu ve batı kenarlarında medrese hücreleri vardır (Şekil 80) (Resim 146,147). Kuzey kenarı ise, bir duvarla kapatılmış; ancak orta kesimine, bugün rasathane adıyla anılan iki katlı bir yapı inşa edilmiştir.

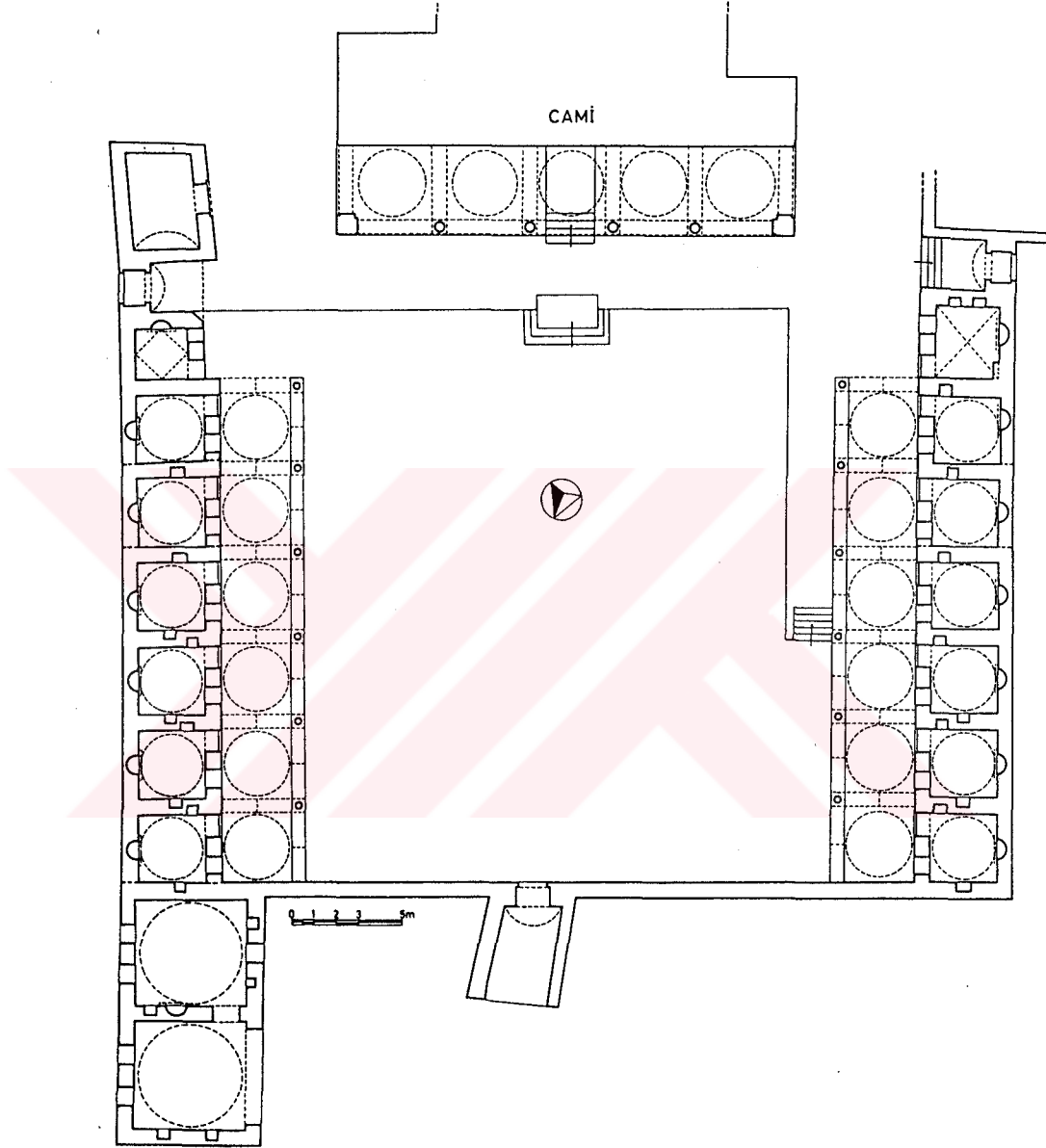
Caminin cephe duvarlarında, yöreye özgü bir yapı malzemesi olan kayrak taşı, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Kayrak ve moloz taşlar, yatay ve dikey konumda yerleştirilmiş ikişer sıra tuğlayla kasetlenmişlerdir. Doğu, batı ve güney cepheleri üzerinde, altı üstlü yerleştirilmiş dörder pencere açıklığı mevcuttur. Alt sıradaki dikdörtgen şekilli pencerelerin, tuğladan sivri kemerli birer alınlıkları vardır. Üst sıradaki sivri kemerli pencere açıklıkları, dikdörtgen şekilli birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Harimin kübik gövdesi ile harimi örten kubbenin onaltıgen kasmağı arasında, kubbeye geçiş unsurlarının bulunduğu seviyede, kübik bir geçiş bölgesi bulunmaktadır. Bu geçiş bölgesinin doğu, batı ve güney cephelerinde de, sivri kemerli birer pencere görülmektedir.

Doğu cephesinin kuzey ucunda, kare planlı bir mekân mevcuttur (Resim 145). Bu küçük mekânın güney duvarı üzerinde, altı üstlü yerleştirilmiş dört pencere; doğu duvarı üzerinde ise, bir giriş açıklığı ve iki pencere bulunmaktadır. Zemin kodu, camininkine göre daha düşük olan mekânın yüksekliği de, harim gövdesinden daha alçaktır. Güney duvarı üzerinde, dikdörtgen profilli bir mihrap nişi bulunmaktadır. İstiridye kabuğu şekilli mihrap kavsarasının alt kesiminde bir sıra mukarnas yer almaktadır. Kare planlı mekânın üzeri, pendentiflerle geçilmiş bir kubbeye örtülüdür. Bu küçük yapının işlevi kesin olarak

¹ Külliye, biri medresenin doğu kanadının kuzey ucunda; diğeri ise, avlunun kuzey kenarının orta kesiminde yer alan iki yapı daha mevcuttur. Rasathane ve aşevi (imaret) olarak adlandırılan bu yapıları metin içinde ele alacağız (Bu yapılar hakkında bilgi için bkz. Aydın Sayılı, "Rasathâne konusu ile ilgili olarak Tire'de Kısa Bir Araştırma", *Belleten*, c.XII, sayı:47, Ocak 1948, s.683-687; İ. Aslanoğlu, *a.g.e.*, s.54; Nadir Topkaraoğlu - A. Yakup Kesici, "İzmir, Tire, Yavukluoğlu (Yoğurtluoğlu) Külliyesi", *X. Vakıf Haftası Kitabı - Türk Cumhuriyetlerindeki Kültür Varlıkları ve Değerleri; Bosna-Hersek'deki Vakıf Varlıkları ve Yılmaz Önge Restorasyon Seminerleri (7-10 Aralık 1992)*, Ankara, 1993, s.433.

² Külliye'deki restorasyon çalışmaları kapsamında, rasathane diye adlandırılan yapının kuzey kesiminde yapılan sınırlı araştırma kazısında, hamama ait olabilecek izlere rastlanmıştır; ancak, arazi şahıs malı olduğundan çalışmalar yarım bırakılmıştır (Bilgi için bkz. N. Topkaraoğlu - A. Yakup Kesici, *a.g.m.*, s.433.).

bilinmemekle birlikte, bir muvakkithane veya bir kütüphane olarak kullanılmış olabileceği akla gelmektedir¹.

Şekil 80- Tire Yavukluoğlu Medresesi. Plan. (V.G.Müdürlüğü'nden düzeltilerek)

Caminin batı cephesinin kuzey ucunda, cepheye bitişik inşa edilmiş, kare planlı minare kürsüsü yer almaktadır. Kürsünün kuzey cephesi üzerindeki minare girişi, dilimli, basık bir kemer ile örtülüdür. Minarenin kürsüden yukarıda kalan kesimi tuğla ile inşa edilmiştir.

¹ İ. Aslanoğlu, bu yapının bir kütüphane olabileceğini söylemektedir (İ. Aslanoğlu, a.g.e., s.52.).

Caminin kuzey cephesinin önünde, beş birimli son cemaat yeri vardır. Cami, külliye'nin oturduğu alanın en yüksek kodunda yer aldığı için, avludan son cemaat yerine merdivenlerle ulaşmaktadır. Son cemaat yerinde mevcut olan altı destekten, köşelerde yer alan ikisi paye; diğer dördü ise sütundur. Batıdan itibaren ilk iki sütunun başlıkları devşirmedir. Diğer iki sütun ve başlıkları, son onarımda yenilenmiştir. Destekler birbirlerine ve caminin kuzey cephesindeki konsollara, tuğladan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Konsolların da birbirlerine, tuğla ile inşa edilmiş, dilimli sağır kemerlerle bağlandıkları görülmektedir. Son cemaat yerinin birimleri birer kubbe ile örtülüdür. Ortadaki birimi örten kubbeye, sivri kemerli tromplarla; diğer birimlerin kubbelerine ise, pandantiflerle geçilmiştir. Harimin kuzey cephesi üzerinde, dikdörtgen şekilli iki pencere arasına yerleştirilmiş, basık kemerli harim girişi yer almaktadır. Bu üç açıklığın da, tuğladan sivri kemerli birer alınlıkları vardır. Giriş açıklığının üst kesiminde bir öküz gözü pencere bulunmaktadır. Cephenin iki yanına, yarım ongen profilli birer mihrap inşa edilmiştir. Nişleri örten kavsaraların yüzeyleri mukarnaslarla bezenmiştir.

Kare planlı harim, bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yuvarlağına geçiş, sivri kemerli tromplarla sağlanmıştır. Güney duvarını ortalaayan, yarım daire profilli mihrap nişi, mukarnaslarla bezenmiş bir kavsarayla örtülüdür.

Öğrenci hücreleri, cami ve medresenin ortaklaşa kullandıkları avlunun doğu ve batı kenarlarına yerleştirilmiştir. Medresenin duvarları moloz taşlarla inşa edilmiştir. Doğu kanadındaki öğrenci hücrelerinin doğu duvarları üzerinde herhangi bir açıklık mevcut değildir. Cephenin güney köşesine yakın bir kesimde, avluya girişi sağlayan açıklık yer almaktadır. Tuğladan basık bir kemerle örtülü açıklığın hemen üstünde, yine tuğla ile inşa edilmiş bir hafifletme kemeri bulunmaktadır. Bu açıklıktan, üzeri yuvarlak kemerli bir tonozla örtülü giriş eyvanına geçilmektedir. Doğu duvarının kuzey ucundaki, dikdörtgen şekilli dört açıklık, aşevi olarak adlandırılan yapının pencereleridir. Bu yapı ile bitişindeki öğrenci hücresi arasında bir bitişme çizgisi dikkati çekmektedir. Bu bitişme çizgisinden, iki yapının, farklı tarihlerde inşa edildikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Medresenin doğu duvarı üzerinde, kuzeyden itibaren beşinci hücre ile dördüncü ve altıncı hücreler arasında iki bitişme çizgisi daha görülmektedir.

Medresenin batı cephesi üzerinde de hiçbir açıklık yoktur. Burada da, doğu cephesinde olduğu gibi, kuzeyden itibaren beşinci hücre ile dördüncü ve altıncı hücreler arasında birer bitişme çizgisi görülmektedir. Onarım öncesinde açık bir şekilde görülebilen bitişme çizgileri, onarım sırasında, derzlerin harçla sıvanması sonucu daha zor görülür hale gelmişlerdir. Batı cephesinin güney ucunda, avluya geçişi sağlayan bir giriş açıklığı vardır. Giriş açıklığını örten basık tuğla kemerin hemen üzerine, yine tuğladan bir hafifletme kemeri inşa edilmiştir. Giriş açıklığından, üzeri yuvarlak kemerli bir tonozla örtülü bir eyvana geçilmektedir.

Medresenin doğu ve batı kanadında yedişer öğrenci hücresi yer almaktadır (Resim 146-151). Hücrelerin avluya bakan duvarları üzerinde, düz atkılı birer kapı ve birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Açıklıkların, tuğladan, sivri kemerli birer alınlıkları vardır. Her iki kanadın avluya bakan cephelerinde, kuzeyden itibaren beşinci hücre ile dördüncü ve altıncı hücreler arasında birer bitişme çizgisi bulunduğu, onarım öncesi çekilen fotoğraflarda açıkça görülmektedir. Medresenin her iki kanadında da görülen bu

izler, doğu ve batı kanadlarının güney uçlarında yer alan üçer öğrenci hücrelerinin medreseye sonradan eklenmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu durumda, doğu ve batı kanadında yer alan öğrenci hücrelerinin üç aşamada inşa edildikleri sonucuna varılmaktadır. İlk aşamada, her iki kanatta da, kuzeyden itibaren ilk dört hücre inşa edilmiş olmalıdır. İkinci aşamada, her iki kanadın da güney uçlarına birer hücre eklenmiş; üçüncü aşamada ise, aynı yönde iki hücre daha ilâve edilmiş; fakat en güneydeki hücrelerin önüne revak inşa edilmemiştir. Ancak, medreseye ikinci ve üçüncü aşamada eklendiklerini düşündüğümüz hücrelerin, ilk aşamada inşa edilmiş olanlara benzemesi, bu üç aşamalı inşaat varsayımı hakkında bazı tereddütler doğurmaktadır. Hücrelerin dışa bakan duvarları üzerinde, yarım daire profilli birer ocak yer almaktadır. Doğu kanadının güney ucundaki hücrenin ocağı, güney duvarı üzerindedir. Doğu kanadında, güneyden itibaren ilk iki hücre hariç, tüm hücrelerde birer veya ikişer adet niş vardır. Yaklaşık kare planlı öğrenci hücrelerinin üzeri, pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülüdür¹. Her iki kanadın, güneyden itibaren ilk hücreleri, gerek plan, gerekse örtü şekilleri bakımından, diğer öğrenci hücrelerinden farklıdır. Batı kanadındaki hücre, dikdörtgen planlıdır ve üzeri, bir çapraz tonoz ile örtülmüştür. Bu hücrenin kuzeybatı köşesinde, örtü başlangıcına kadar devam eden, dikdörtgen profilli bir taşıntı dikkati çekmektedir. 25cm x 85cm boyutlarındaki bu taşıntının hangi amaçla inşa edilmiş olabileceği hakkında bir tahminde bulunamıyorum. Avlu doğu girişinin kuzeyinde yer alan hücre, diğer tüm hücrelerden daha küçüktür. Kare planlı bu mekânın üzeri, pandantifi andıran geçişlerden sonra düz bir tavan ile örtülmüştür. Aynı girişin güneyinde bir mekân daha mevcuttur. Dikdörtgen planlı mekânın üzeri, kuzey-güney yönlü bir beşik tonoz ile örtülmüştür. Sadece temelleri mevcut olan bu mekân, son onarımda yeniden inşa edilmiş ve abdest alma yeri olarak düzenlenmiştir².

Avlunun doğu ve batı kanadındaki revakların, son onarım sırasında inşa edildikleri bilinmektedir³. Revakların yeniden inşasında, öğrenci hücrelerinin avluya bakan cepeleri üzerinde görülen revaklara ait izler ve avluda yapılan sondaj kazılarında ortaya çıkarılan, revak desteklerinin oturduğu mütemadî temeller dikkate alınmıştır (Resim 146,148). Öğrenci hücrelerinden herbirine bir revak birimi isabet etmektedir. Her iki kanatta da, güneyden itibaren ilk hücrelerin önüne revak inşa edilmemiştir. Revak örtüleri, mermer sütunlar üzerine oturmaktadır. Sadece, batı revakında, güneyden itibaren ilk sütunun orijinal olduğu anlaşılmaktadır. Sütunlar birbirlerine ve hücre duvarlarına tuğladan, sivri kemerlerle bağlanmıştır. Hücre duvarları üzerindeki konsolların da birbirlerine tuğladan, birer sağır, sivri kemerle bağlandıkları görülmektedir. Revak birimleri, pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülüdür.

Avlunun kuzey kenarını kapatan duvarın ortasında, dışa taşıntılı inşa edilmiş, iki katlı bir yapı mevcuttur (Resim 146,147). Dikdörtgen planlı yapının dikey eksenini, caminin ve medresenin dikey eksenine paralel değildir. Zemin kat, dışa açılan bir eyvan görünümündedir. Üzeri, yuvarlak kemerli bir tonozla örtülü olan eyvanın güney duvarı

¹ Öğrenci hücrelerinin birer çapraz tonozla örtülü olduklarını söyleyen İ. Aslanoğlu, planında da, tüm öğrenci hücrelerini aynı büyüklükte çizmiş ve her birine birer çapraz tonoz örtü işaretlemiştir (Bilgi ve plan için bkz. İ. Aslanoğlu, a.g.e., s.54, Şekil -39.).

² Bilgi için bkz. N. Topkaraoğlu - A. Yakup Kesici, a.g.m., s.432.

³ Bilgi için bkz. Aynı eser, s.433-434.

üzerinde bir kapı açıklığı yer almaktadır. Sivri kemerli bu açıklıktan avluya girilmektedir. Üst kat, bir aynalı manastır tonozu ile örtülmüştür. Üst kattaki mekânın batı duvarının kuzey ucunda bir giriş açıklığı vardır. Güney duvarı üzerinde de bir pencere açıklığının bulunduğu bilinmekle birlikte¹; onarımda, bu pencere yok edilmiştir. Onarım öncesinde, üst kata çıkışı sağlayan bir merdiven izine rastlanmadığı için, yapının dışına, demir malzemededen bir döner merdiven eklenmiştir. Bu yapının, bazı yayınlarda rasathane olarak tanımlandığı görülmektedir². A. Sayılı, müderris evi veya derslane olarak inşa edildiğini düşündüğü bu yapının, sonradan rasat işlerinde kullanılmış olabileceğini söylemektedir³. Ancak, öğrenci hücrelerinde bile ocak mevcutken, müderris evi olarak planlanan bu mekânda ocak bulunmaması yadırganmaktadır. Medrese avlusunun dışında yer alan ve hiçbir özelliği bulunmayan bu mekânı, derslane olarak kabul etmek de mümkün değildir. Mekâna ulaşımı sağlayacak herhangi bir merdiven izine rastlanmaması mekânın, medrese görevlilerinin konaklamalarına tahsis edilmiş olması ihtimalini de zayıflatmaktadır.

Medresenin doğu kanadının kuzey cephesine bitişik, kare şekilli iki birimden oluşan yapı, aşevi olarak adlandırılmaktadır⁴. Bu kesimin batı duvarında, bazı moloz taşların, yatay ve dikey yerleştirilmiş tuğlalarla kasetlendikleri görülmektedir. Kuzeydeki birim, bir eyvan şeklinde dışarı açılmaktadır (Resim 152,153). Eyvanın sivri başlangıç kemeri tuğladandır. Doğu duvarı üzerinde, dikdörtgen şekilli iki pencere açıklığı; kuzey duvarında ise, dikdörtgen profilli iki niş vardır. Üzeri, pandantiflerle geçilmiş bir kubbe ile örtülüdür. Eyvanın güney duvarının batı ucundaki, düz atkılı kapı açıklığından, eyvanın güneyindeki mekâna geçilmektedir. Bu mekânın doğu duvarı üzerinde iki; batı duvarı üzerinde bir pencere açıklığı vardır. Kuzey duvarı üzerine, yarım daire profilli bir ocak inşa edilmiştir. Bu mekânda biri kuzey duvarına, ikisi de batı duvarına yerleştirilmiş, toplam üç niş bulunmaktadır. Mekânın üzeri, pandantiflerle geçilmiş bir kubbe ile örtülüdür.

Yayınlarda, bu yapının aşevi olarak adlandırıldığı; ancak, kaynak gösterilmediği görülmektedir (bkz. s.164, dipnot 1). Aşevleri, yoksulların yemek ihtiyacını karşılayan hayır kurumlarıdır. Bu yapıların sabit bir planları olmamakla birlikte, görülen hizmetlerin gereği, mutfak, kiler gibi bazı müstemilâta sahip olmaları gerekmektedir. Güneydeki mekânda mevcut ocak, medrese hücrelerindeki ocaklara benzemektedir ve çok miktarda yemek pişirmeye uygun değildir. Burada gördüğümüz plan şeması daha çok sıbyan mekteplerinde karşımıza çıkmaktadır. **İstanbul'da İskender Paşa Mektebi** (XV. yüzyıl başları)⁵, **Bursa'da Sitti Hatun Mektebi** (1459-60)⁶, **Manisa'da Hatuniye Mektebi** (1490-91)⁷, **İstanbul'da Beyazıt Mektebi** (1507 de mevcut)⁸, **Manisa'da Yakup Ağa**

¹ Bilgi için bkz. Aynı eser, s. 433.

² Bkz. A. Sayılı, a.g.m., s.683-687; İ. Aslanoğlu, a.g.e., s.54; Nadir Topkaraoğlu-A. Yakup Kesici, a.g.m., s.433.

³ Bilgi için bkz. A. Sayılı, a.g.m., s.685-686.

⁴ Bu yapı, İ. Aslanoğlu'nun planında tek bir birimden ibarettir. Bu birimin doğu duvarına iki pencere açıklığı; güney duvarının batı ucuna da, medresenin doğu revakıyla bağlantılı bir kapı açıklığı işaretlenmiştir (Plan için bkz. İ. Aslanoğlu, a.g.e., Şekil-39.).

⁵ Plan ve bilgi için bkz. İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.297, 95. Şekil.

⁶ Plan ve bilgi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri**, c.III, s.104, 170. Resim.

⁷ Plan ve Bilgi için bkz. İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.335, 108. Şekil.

⁸ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, s.208, 70. Şekil.

Sıbyan Mektebi (1572)¹ ve Molla Şaban Sıbyan Mektebi (XVI. yüzyıl)² benzer plana sahip örneklerdir. Bu nedenle, bu yapının bir aşevi değil, bir sıbyan mektebi olduğunu düşünüyorum.

Ne medresede, ne de külliye yapılarındaki diğer yapılarda inşa kitabesi mevcut değildir. Vakfiyesiyle ilgili herhangi bir kayda da rastlamadık. Bu nedenle, medresenin inşa tarihini kesin olarak saptamak, bugünkü koşullarda mümkün görünmemektedir. Yayınlarında, yapının XV. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği söylenmektedir³. F. Tokluoğlu, külliyenin 1442 yılında inşa edildiğini söylemekte; ancak, kaynak göstermemektedir⁴. Caminin duvarlarındaki, moloz taş-tuğla almasıık örgü, Osmanlı dönemi camilerinde, XV. yüzyıl sonuna kadar görülebilmektedir⁵. Bunun yanısıra, caminin kuzey cephesindeki dilimli sağır kemerler, daha çok XV. yüzyıl yapılarında karşımıza çıkmaktadır (bkz. s.115, dipnot 2). Gerek caminin dış cephesinin duvar dokusu, gerekse harimin kuzey cephesindeki dilimli sağır kemerler, caminin, dolayısıyla da külliyenin XV. yüzyıla tarihlendirilmesine olanak vermektedir.

Külliyenin bânisi kesin olarak bilinmemekle birlikte, yayınlarda **Yoğurtluoğlu** veya **Yavukluoğlu Mehmed Bey** adı geçmektedir⁶. Evliya Çelebi, camiden “Yoğurtluoğlu Camisi” adıyla söz etmektedir⁷. Kaynaklarda, bu zât ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık.

¹ Plan ve bilgi için bkz. **Manisa'nın Kültür ve Tabiat Varlıkları**, s. 60-61.

² Bilgi için bkz. **Manisa'nın Kültür ve Tabiat Varlıkları**, s. 62.

³ Bilgi için bkz. A. Sayılı, **a.g.m.**, s.684; İ. Aslanoğlu, **a.g.e.**, s.51; M. Armağan, **Yeşil Tire**, s.73; N. Topkaraoğlu - A. Yakup Kesici, **a.g.m.**, s.431; İ. Aslanoğlu, “Tire Beylik Dönemi Camileri - Çağdaş Beylik Örneklerle Kıyaslamalı Bir Değerlendirme”, **Türk Kültüründe Tire**, s.90.

⁴ Bilgi için bkz. F. Tokluoğlu, **Tire**, s.18.

⁵ Bilgi için bkz. A. Batur, “Osmanlı Camilerinde Almasıık Duvar Üzerine”, **Anadolu Sanatı Araştırmaları**, II, İstanbul, 1970, s.188.

⁶ Bilgi için bkz. A. Sayılı, **a.g.m.**, s.684-685; İ. Aslanoğlu, **a.g.e.**, s.51; M. Armağan, **Yeşil Tire**, s.73; N. Topkaraoğlu - A. Yakup Kesici, **a.g.m.**, s.431.

⁷ Bkz. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, c.XIII, İstanbul, 1971, s.117.

28- HEREKE (DÜZCE) KÖYÜ MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Eylül 1996

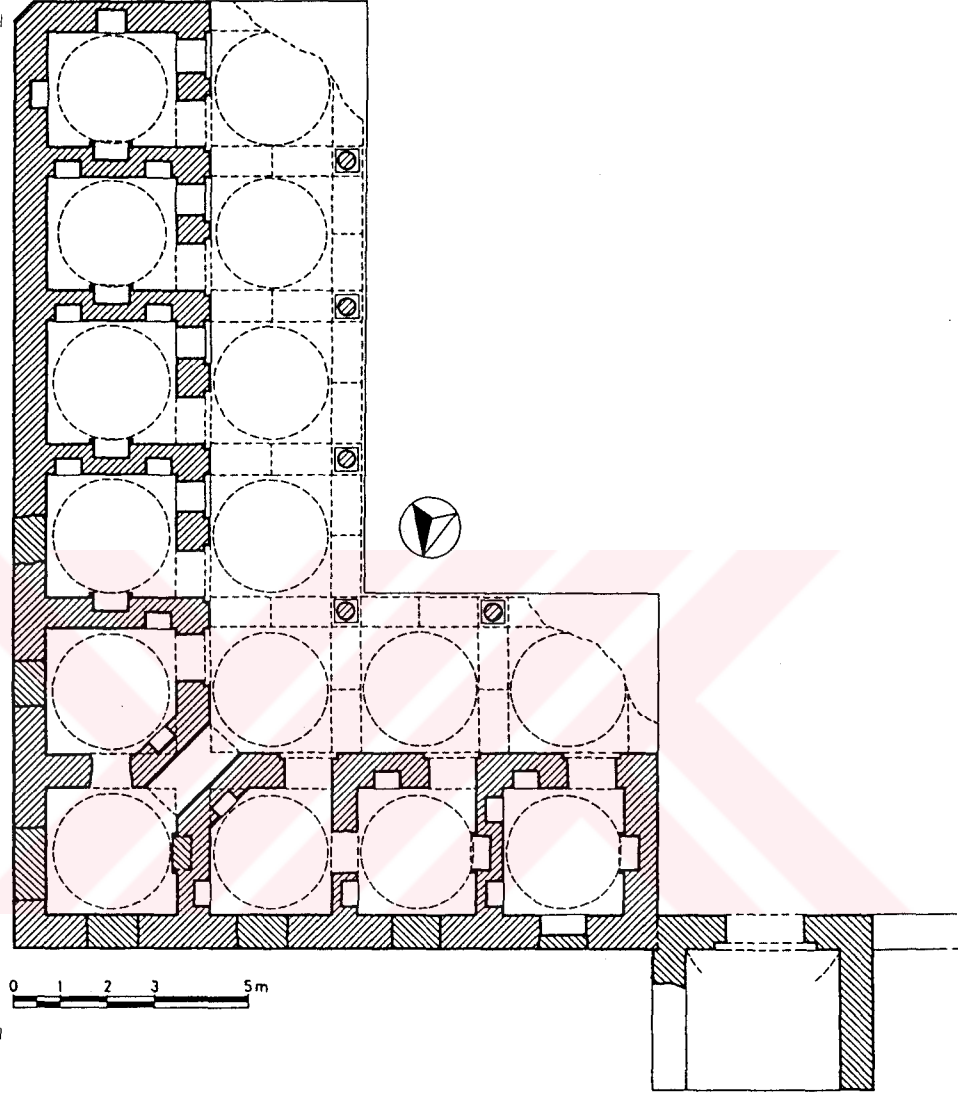
Resim no: 154-158

Seferihisar'ın, yaklaşık 10 km kuzeyinde yer alan Hereke Köyü, İzmir - Seferihisar Karayolu'ndan 1 km uzaklıktadır. Medresenin güneybatısında bir cami, yaklaşık 200 m doğusunda da bir hamam vardır¹.

“L” şekilli bir plana sahip medresenin uzun kenarı kuzey-güney yönünde, kısa kenarı doğu-batı yönünde uzanmaktadır (Şekil 81). Dış cephe duvarları moloz taşlarla inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taşlar kullanılmıştır (Resim 154). Doğu duvarının küçük bir kesiminde, moloz taşların tuğlalar ile kasetlendiği görülmektedir. Doğu cephesinde, kuzeyden itibaren ikinci hücrenin bulunduğu kesimde, tuğladan sivri bir kemer bulunmaktadır. Kemerin alt kesimindeki duvar dokusunun, cephenin diğer kesimlerinden farklı olduğu dikkati çekmektedir. Bu kemerin içeride de görülmesi, burada bir pencere açıklığının yer aldığını göstermektedir. Doğu cephesinin duvar dokusunda, kuzeyden itibaren birinci ve üçüncü hücrelerin bulunduğu kesimlerde görülen farklılıklar, bu cephenin orijinal düzenini tahmin etmemizi zorlaştırmaktadır. Cephenin bu kesimlerinde de birer pencere olabileceği akla gelmektedir. Ancak, medresedeki pencere düzenine dikkat ettiğimizde, her hücrenin birer penceresi bulunduğunu görürüz. Doğu kanadında, güneyden itibaren ilk dört hücrenin pencereleri revaka, diğer tüm hücrelerin pencereleri ise, dışarıya açılmaktadır. Doğu kanadında, kuzeyden itibaren ikinci hücrenin penceresi, bir zorunluluktan dolayı dışa bakan duvarı üzerine inşa edilmiştir. Çünkü, kuzeydoğu köşesindeki hücre, bu hücrenin revaka bakan duvarını, pencere inşa edilemeyecek derecede daraltmıştır. Bu kanat üzerinde, kuzeyden itibaren üçüncü hücrenin dışa bakan bir penceresinin bulunması zordur. Zira, bu hücrenin revaka açılan bir penceresi vardır. Ancak, kuzeydoğu köşesindeki hücrenin kuzey duvarı üzerinde bir pencere olmasına rağmen, doğu duvarı üzerinde de bir penceresi olabileceğini düşünmek mümkündür. Çünkü, bu dönemde inşa edilmiş medreselerde, köşe hücrelerinin dışa bakan iki duvarına da pencere yerleştirildiği sıkça görülmektedir (Bkz. İnegöl'de İshak Paşa Medresesi, İstanbul'da Davud Paşa ve Atik Ali Paşa Medreseleri gibi).

Medresenin kuzey cephesi, inşa malzemesi bakımından doğu cephesine benzemektedir. Bu cephede de çeşitli onarımların izleri kolayca farkedilmektedir. Cephe üzerinde izleri halen görülebilen, tuğla ile inşa edilmiş dört adet sivri kemer, kuzey kanadındaki dört hücrenin pencere açıklıklarını örten kemerler olmalıdır. Bu kemerlerden, cephenin doğu ve batı köşelerine yakın olan birer adedi sağlam kalabilmiştir. Diğer iki kemer oldukça harapdır. Pencere açıklıklarının tümü, sonradan kapatılmıştır.

¹ Henüz bir yayında tamitilmeyen bu yapılar, yalnızca öğrenci tezlerine konu olmuşlardır (Filiz Tümöz, **Seferihisar - Düzce Köyü Tarihi Çevre Araştırması, Anıtların Belgelenmesi ve Koruma Önerileri**, Dokuz Eylül Ün. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1987; Figen Kılıççı, **Seferihisar Hereke (Düzce) Köyü'ndeki Türk Devri Eserleri**, Ege Ün. Edebiyat Fak. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Böl. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Lisans Tezi, İzmir, 1992.).

Şekil 81- Hereke (Düzce) Köyü Medresesi. Plan.

Medrese ve caminin ortaklaşa kullandıkları avluya, kuzey cephesinin batı ucunda yer alan giriş mekânından geçilerek ulaşılmaktadır. Dışarıya açılan bir eyvan şeklindeki bu mekânın doğu duvarı ile üzerini örten beşik tonozunun tamamına yakını yıkılmıştır. Giriş aralığını örten kemer de mevcut değildir. Giriş mekânının güneydoğu köşesi ile medresenin kuzeybatı köşesi birbirine bitişmektedir. Bu bitişmeye içeriden bakıldığında üst kesimlerde, dışarıdan bakıldığında da alt kesimlerde bitişme çizgilerinin olduğu dikkati çekmektedir. Bu bitişme çizgilerinden, medrese ile giriş mekânının farklı tarihlerde inşa edildiği sonucu çıkmaktadır. Bitişme çizgilerinin yer yer izlenebilmesi, yapının dış cephe duvarları üzerinde gerçekleştirilen onarımlara bağlanabilir.

“L” şeklinde sıralanmış öğrenci hücrelerinin önünde, yedi birimden oluşan bir revak yer almaktadır (Resim 155,156). Revak kemerleri mermer sütunlar üzerine oturmaktadır. Revakların iki ucundaki birer sütun bugün mevcut değildir¹. Sütun başlıkları, Mısır sanatının palmiye başlıklarını anımsatmaktadır. Revak kemerleri, kemer köşelikleri ve üst örtü tuğla ile inşa edilmiştir. Kemer köşeliklerinde, küçük boyutlu tuğlalar kullanılmış ve kalın harç derzleriyle farklı bir görünüm elde edilmiştir. Bu farklı tuğla örgü, kuzey revakının batı cephesindeki kemer köşeliğinde de görülmektedir (Resim 157). Revak birimlerini örten kubbelere pandantiflerle geçilmiştir.

Medresede, toplam dokuz öğrenci hücresi vardır. Doğu kanadında, güneyden itibaren ilk dört hücrenin, revaklara açılan birer penceresi bulunmaktadır. Bu hücrelerin dış duvarları üzerinde pencereleri yoktur. Ancak, bu cephede, kuzeyden itibaren ikinci hücrenin penceresi, aynı sıradaki diğer hücreler gibi revaka değil, dışarıya açılmaktadır. Kuzey kanadında yer alan dört hücrenin de sadece dışa açılan birer pencereleri olduğu, kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kuzeydoğu köşesindeki hariç, hücrelerin herbirinde iki veya üç niş vardır. Ayrıca her hücrede, dikdörtgen profilli birer ocak mevcuttur. Ocaklar, doğu kanadındaki hücrelerde, kuzey duvarları üzerinde; kuzeydoğu köşesindeki hücre dahil, kuzey kanadındaki hücrelerde ise, batı duvarları üzerinde yer almaktadır. Öğrenci hücreleri, pandantiflerle geçilmiş birer kubbe ile örtülüdür.

Medresede bir dersane mekânı mevcut değildir. Medresenin güneybatısındaki cami, ibadet saatleri dışında dersane olarak kullanılmış olmalıdır.

Medrese, bugünkü haliyle “L” şekilli bir şemaya sahiptir. Avlu girişinin, kuzey kanadının batı ucunda yer alması, giriş mekânının batısında da medrese hücreleri bulunabileceğini akla getirmektedir. Nitekim, yapının incelendiği iki çalışmada da, bu olasılık düşünülmüş ve restitüsyon planları buna göre çizilmiştir². Bu çalışmalarda, giriş mekânının, medreseyle çağdaş kabul edildiği dikkati çekmektedir. Ancak, avluda bir temel sondajı yapmadan, kesin bir karara varmak mümkün değilse de, bugün mevcut medrese hücrelerinin, giriş mekânının batısında da bir simetriğini düşünmek oldukça zordur. Çünkü:

1- Dışa açılan eyvan şeklindeki giriş mekânının, medreseye sonradan bitleştirildiği, bitişme çizgilerinden açıkça belli olmaktadır.

2- Giriş eyvanının batı cephesi üzerinde, bu duvarın, medresenin batı kanadı ile birleştiğine işaret edebilecek herhangi bir iz bulunmamaktadır. Kaldı ki, duvarın güney köşesinde düzgün kesme taş bloklar kullanıldığı dikkati çekmektedir.

3- Giriş mekânının batısında da öğrenci hücreleri mevcut olsaydı, revakların batıya doğru devam etmesi gerekirdi. Halbuki, revakın kuzeybatı biriminin batı yüzündeki kemer köşeliği, revakdaki diğer kemer köşeliklerine benzemektedir. Bu cephede herhangi bir üst örtü izine rastlanmamaktadır.

¹ Filiz Tümez, bugün mevcut olmayan revak sütunlarından bir adedinin, yakındaki Ulaş Köyü'nde yer alan Mehmetçik Anıtı'nda kullanıldığını; diğerinin ise, Seferihisar İlçesi'ne taşındığını söylemekte, ancak kaynak göstermemektedir (F. Tümez, a.g.e., s.27.).

² Hereke Köyü Medresesi'nin restitüsyon planları için bkz. Aynı eser, Pafta 4; F. Kılıççı, a.g.e., plan: 6.

4- Cami ve medresenin aynı avluyu kullandığı örneklerde, her iki yapının yatay ve dikey eksenlerinin birbirlerine paralel olduğu görülmektedir. Burada, caminin dikey ekseninin, medresenin dikey eksenine göre güneydoğu-kuzeybatı yönünde; yatay ekseninin ise, kuzeydoğu-güneybatı yönünde, yaklaşık 30° kayık olduğu dikkati çekmektedir.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. Vakfiyesi de bulunamamıştır. Caminin harim girişi üzerinde, iki adet kitabe levhası yer almaktadır (Resim 158). Üstteki kitabede “İhlas Suresi” yazılıdır. Alttaki levhada yazılı olan Arapça kitabenin metni şöyledir:

قاسم ابن يوسف ابن اورن بنا
هذه الدار القوام ابقا
من عباد الله فيه خالصاً
جاء تاريخه الى خير البنا

Türkçesi: “Bu sığınacak (dayanılacak) yeri, Kasım ibn Yusuf ibn Evren bina etti. Allahın kullarının da yardımıyla baki kılsın. Onun tarihi “Hayri’l bina” ya geldi”

Ebced kurallarına göre hesabı yapıldığında caminin H.894 (1489) yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.

Medresede, dersane olarak camiden yararlanıldığı ve özel olarak bir dersane mekânı inşa edilmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, medrese inşaatının planlandığı tarihte caminin mevcut olması gerekmektedir. Dolayısıyla medresenin, XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyılın başlarında inşa edildiğini söylemek mümkündür. Revak cephelerinde yer alan basit tuğla süslemeler de bu tahminimizi desteklemektedir.

29- BURSA, GÖKDERE MEDRESESİ

İnceleme tarihi: Ağustos 1994

Resim no: 159-161

Kayhan Mahallesi'nde, Kayhan Caddesi üzerinde, 92 kapı numarasıyla yer almaktadır¹. Medrese, caddeye dar bir koridorla bağlanmaktadır. **Kayan** ve **Kaygan Medresesi** adlarıyla da anılan² yapının, giriş cephesi dahil, tüm cepheleri evler ve dükkânlar tarafından kuşatılmıştır. 1994 yılında mobilya mağazası ve kereste atölyesi olarak kullanılmaktaydı.

Medreseyi saran yapılar, dış cephelerin incelenmesine imkân vermemektedir. Bununla birlikte, kuzey cephesinin batı kanadında, cephe duvarının iki sıra kirpi saçakla son bulduğu görülebilmektedir.

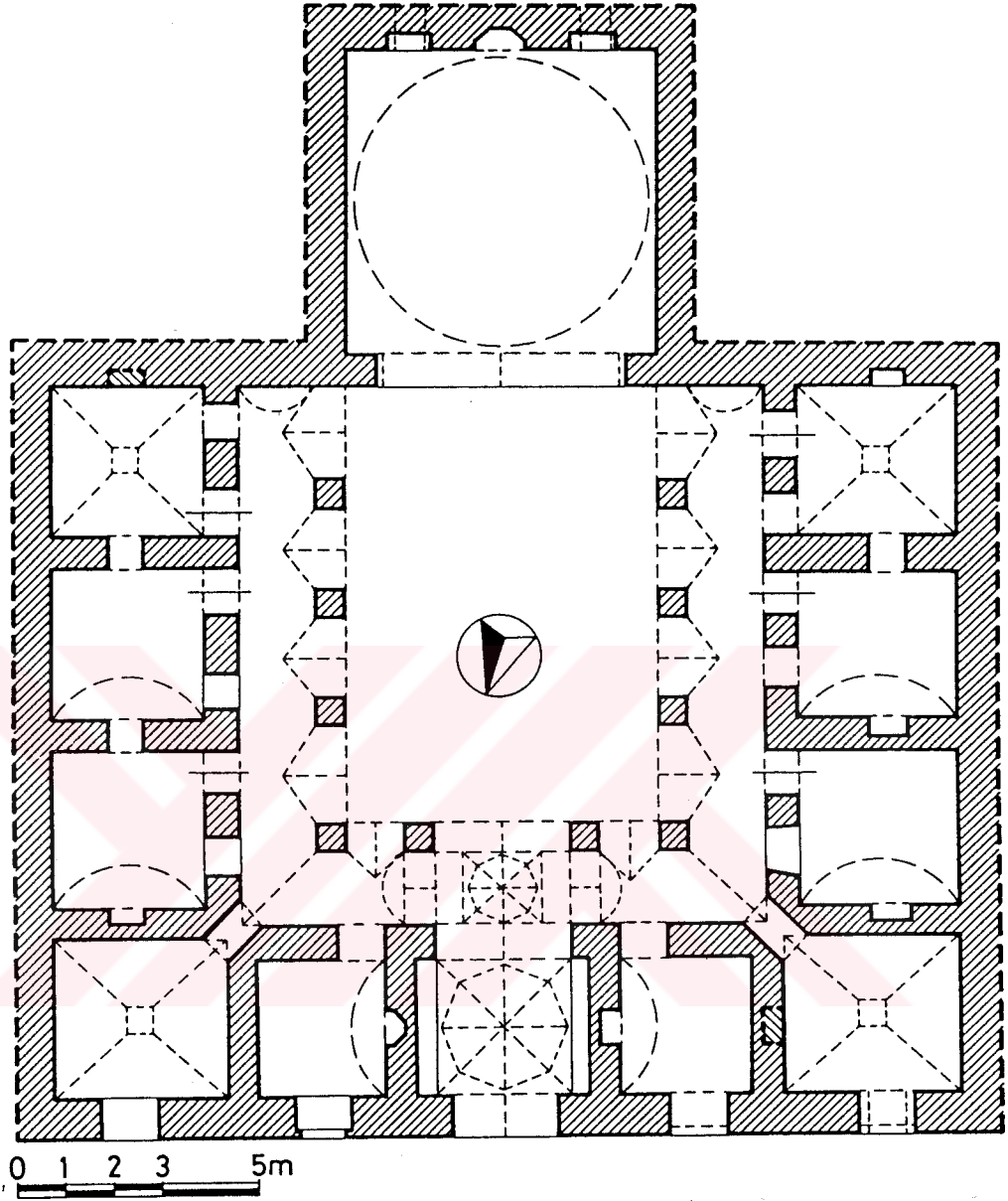
Giriş, kuzey cephesinin ortasındadır. Genişçe tutulmuş giriş açıklığının üzeri, tuğladan, sivri bir kemer ile örtülüdür. Giriş eyvanı, sivri bir kemerle avlunun kuzey revakına açılmaktadır. Geçişleri iki yüzeyli pandantiflerle sağlanmış, sekiz dilimli bir kubbeyle örtülü olan giriş eyvanının yan duvarları üzerine yaklaşık 50 cm derinliğinde kemerler inşa edilerek, mekân bir miktar genişletilmiştir .

Üzeri sonradan kapatılmış olan dikdörtgen şekilli avlunun doğu, batı ve kuzey kenarları revaklıdır (Şekil 82) (Resim 159). Güney kenarında ise, dershane/mescid mekânı yer almaktadır (Resim 160). Revak örtülerini taşıyan kare kesitli payeler, tuğla ve kesme taşların alması düzende örülmesiyle inşa edilmişlerdir. Payeleri birbirlerine bağlayan sivri kemerler ve kemer köşeliklerinde de benzer malzeme ve teknik kullanılmıştır. Revakların üzeri -giriş eyvanının önündeki revak birimi hariç- avluya paralel yuvarlak kemerli tonozlarla örtülüdür. Revakları örten tonozların sivri kemerli olduklarını; onarımlar sırasında bugünkü görünümelerini kazandıklarını düşünmekteyim³. Giriş eyvanı gibi, önündeki birim de, iki yüzeyli pandantiflerle geçilmiş, sekiz dilimli bir kubbe ile örtülmüştür. Ancak, dikdörtgen şekilli olan bu revak biriminin bir kubbe ile örtülebilmesi için, doğu ve batı kenarlarına, içe doğru bükülen birer geçiş unsuru inşa edildiği görülmektedir.

¹ Yapıdan söz edilen bazı yayınlarda, Gökdere Medresesi'nin bugün mevcut olmadığı söylenmektedir (C. Baltacı, a.g.e., s.99; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.326; İ.A. Yüksel, a.g.e., s.70.).

² Yapının tanıtıldığı yayınlarda, Gökdere Medresesi'nin yakınında yer alan **Kaygan Medresesi** yıkıldıktan sonra, Gökdere Medresesi'nin yanlış olarak, Kayan veya Kaygan Medresesi adıyla anıldığı belirtilmektedir (E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri**, c.III, s.120; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.326; İ.A. Yüksel, a.g.e., s.70.). A.Memduh Turgut Koyunluoğlu, bu medresenin Gökdere Medresesi adıyla anılmasını, burada müderrislik yapan **Gökdereli-zâde Mehmed Efendi**'ye bağlamaktadır (A.M.T. Koyunluoğlu, a.g.e., s.156.).

³ İ.A. Yüksel, medresenin 1588, 1608, 1617, 1629 ve 1906 yıllarında onarım gördüğünü K. Kepecioğlu'nun **Bursa Medreseleri** adlı yazma eserinden nakletmektedir (İ.A. Yüksel, a.g.e., s.70.).

Şekil 82- Bursa Gökdere Medresesi. Plan.

Medresenin doğu, batı ve kuzey kanadları üzerinde, simetrik olarak düzenlenmiş, toplam on öğrenci hücresi bulunmaktadır¹. Kuzey kanadında yer alan dört öğrenci hücresi hariç, diğerlerinin, revaklara açılan birer penceresi vardır. Bunlardan bazılarının, sonradan kapıya dönüştürüldüğü görülmektedir. Kuzey kanadındaki hücrelerin, kuzey duvarları üzerinde, dışarıya açılan birer pencereleri vardır. Bunlardan, giriş eyvanının doğusundaki mekâna açılan pencere hariç, diğerleri sonradan kapıya dönüştürülmüştür. Kuzeybatı köşesindeki hücrenin, üst seviyede, sivri kemerli bir penceresi daha bulunmaktadır. Öğrenci hücrelerine açılan kapı ve pencerelerin, tuğladan, sivri kemerli

¹ İ.A. Yüksel, medresenin oniki hücre ile bir dershaneye sahip olduğunu K. Kepecioğlu'ndan nakletmektedir (Aynı yer.).

birer alınlıkları vardır (Resim 161). Hücrelerin tümünde, dikdörtgen profilli birer ocak yer almaktadır. Doğu ve batı kanadlarında, güneyden itibaren ilk üçer hücrenin ocakları, kuzey duvarları üzerine; kuzey kanadındaki hücrelerin ise, giriş eyvanı tarafındaki duvarları üzerine yerleştirilmiştir. Giriş eyvanının doğusundaki ilk hücrenin ocağı, diğerlerinden farklı olarak, beş kenarlı bir niş şeklindedir. Kuzeydoğu köşesindeki mekânda ocak yoktur. Yapıyı incelediğim 1994 tarihinde bu mekân, kereste atölyesi olarak kullanılmaktaydı. Bu nedenle mekânın batı duvarını yakından incelemem mümkün olmadı. Fakat, bu hücrede de bir ocak bulunduğunu; ocak nişinin sonradan örülerek kapatıldığını düşünmekteyim. Ocaklardan bazılarının da, yakın bir tarihte yıkılarak, bitişikdeki hücreye açılan birer kapı şekline dönüştürüldükleri görülmektedir. Bugün sadece, doğu ve batı kanadlarının, güneyden itibaren ilk hücrelerinde birer niş vardır. Medresede, köşelerde yer alan öğrenci hücreleri birer aynalı manastır tonozuyla; diğer hücreler ise, avluya paralel yuvarlak kemerli birer tonozla örtülüdür.

Avlunun güney kenarını kapatan, eyvan şekilli derslane/mescid mekânı, medresenin güney cephesinden taşıntı yapmaktadır. Eyvan başlangıç kemeri, üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Kemer köşeliklerinin inşasında da tuğla/kesme taş ve kabayonu taş malzeme, dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Derslane/mescid mekânının güney duvarı üzerinde, beş kenarlı bir mihrap nişi ile bunun iki yanına yerleştirilmiş, dikdörtgen profilli birer niş yer almaktadır. Mihrabın doğu kesiminde, duvar yüzeyine yakın yerleştirilmiş ahşap hatılın, nişin içinden geçerek, nişi ikiye ayırdığı dikkati çekmektedir. Bu uygulamaya, bugünkü şartlarda bir açıklama getirmek mümkün görünmemektedir. Aynı duvarın üst seviyesine inşa edilmiş, sivri kemerli iki pencere açıklığı, sonradan örülerek kapatılmıştır. Derslane eyvanının üzeri bir kubbe ile örtülüdür. Kısmen yıkık durumdaki kubbenin geçişleri pandantifdir.

Medresenin inşa kitabesi yoktur. İ. Aydın Yüksel, bânisinin **Zeyrek - zâde Paşa Çelebi** olduğunu nakletmektedir¹. A. Memduh Turgut Koyunluoğlu ile N. Beşbaş ve H. Denizli de, kaynak göstermeden aynı bilgiyi vermektedirler². A. Gabriel ise, medresenin 16. yüzyılda inşa edildiğini tahmin etmektedir³. Zeyrek - zâde Paşa Çelebi'nin II. Beyazid döneminde (1481-1520) müderrislik yapmış, önemli bir zât olduğu bilinmektedir⁴. Paşa Çelebi'yi, yapının bânisi olarak kabul edersek, medresenin 15. yüzyılın sonlarında veya 16. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Anadolu'daki bazı medreselerin ve bu medreselerde görev yapan müderrislerin sıralandığı 934 (1528) tarihli bir belgede⁵, Gökdere Medresesi'nin de yer alması bu savı desteklemektedir.

¹ Bilgi için bkz. Aynı yer.

² Bilgi için bkz. A.M.T. Koyunluoğlu, a.g.e., s.156; N. Beşbaş - H. Denizli, a.g.e., s.326.

³ Bilgi için bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, Bursa*, c.I, s.159.

⁴ Zeyrek-zâde Paşa Çelebi'nin yaşamı hakkında bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, c. 4, s.1330.

⁵ Belge hakkında bilgi için bkz. Turan Gökçe, a.g.m., s. 163-175.

III- KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

“Medrese” sözcüğünün ilk kez ne zaman ve hangi yapı için kullanıldığı bilinmemektedir. **Nizâm ül - Mülk** bazı kaynaklarca medreselerin kurucusu olarak kabul edilir. Ancak, bu devlet adamı “Nizamiye” adıyla anılan medrese teşkilâtını kurmuş, medreselerin resmi bir kurum olarak yaygınlaşmasını sağlamıştır¹. İlk olarak 10. yüzyılda **Horasan** ve **Maveraünnehir Bölgesi**’nde görülmeye başlayan medreseler², genel anlamda dönemin eğitim kurumlarıydı. Nizâmiyelerden hiçbiri, günümüze sağlam olarak ulaşamadığı için, plan şemaları hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Ancak, **A. Godard**’ın **Hargird Nizâmiyesi**’nde yaptığı kazılar sonucunda, kare planlı bir yapının dört kenarı ortasına birer eyvan; eyvanlar arasına da öğrenci hücrelerinin yerleştirildiği anlaşılmıştır³.

Büyük Selçuklu Medreseleri’nde sıkça rastladığımız bu şemanın kaynağı konusunda farklı görüşler vardır. **M. Van Berchem**’e göre, dört eyvanlı medrese planının kökeni, Suriye’de, Mezopotamya’da veya Kalde’de aranmalıdır⁴. Suriye’de, 1270 yılından önce inşa edilmiş onüç medrese bulunmasına karşın, bunların hiçbirinin dört eyvanlı olmadığını belirten **Creswell** ise, bu teze katılmamakta ve bu şemanın kökeninin Ortaçağ Kahire evlerinde aranması gerektiğini öne sürmektedir⁵. Ancak, **A. Kuran**’ın haklı olarak dikkati çektiği bir ayrıntıyı gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Dört eyvanlı medreselere örnek olduğu ileri sürülen Kahire evleri dört eyvanlı değil, iki eyvanlıdır⁶. Medrese planının dört eyvanlı Horasan evlerinden etkilendiğini iddia eden **A. Godard**, bu evlerin ilk örneklerinin 10. yüzyıla kadar indiğini söylemektedir⁷. **A. Kuran**, **Godard**’ın bu savına katılmakta, ancak, avluları bir kubbe ile kapatılmış olan bu evlerin, kapalı avlulu medreselere örnek olmuş olabileceğini ileri sürmekte; açık avlulu medreselerin kökenini ise, eski Budist manastırlarına dayandırmaktadır⁸.

İlk örnekleri Anadolu dışında inşa edilmiş dört eyvanlı medreselerde, her eyvanın ayrı bir mezhebin dershanesi olarak kullanıldığı ileri sürülmüştür⁹. **A. Kuran**, **Mısır**’daki **Taybersiye Medresesi**’nde (1309) güney eyvanının Şafiilere; kuzey eyvanının Hanefilere ayrıldığını; doğu ve batı eyvanlarının ise, dar ül - hadîs ve dar ül - kurra olarak kullanıldığını **Creswell**’den nakletmekte ve dört eyvanlı medrese ile mezhep bağlantısının

¹ Bkz. **A. Kuran**, **Anadolu Medreseleri I**, s.5-6.

² **A. Sayılı**, “Higher Education in Medieval Islam” **Ankara Üniversitesi Yıllığı**, c.II, 1948, s.56 dan nakleden **A. Kuran**, **Anadolu Medreseleri I**, s.5.

³ Aynı eser, s.6.

⁴ Aynı eser, s.6-7. Haçvari düzende dört eyvanlı planın Suriye’de ortaya çıktığı tezini ilk defa 1886 yılında **Lane-Pool** öne sürmüştür (**The Art of the Saracens in Egypt**’den nakleden **A. Kuran**, **Anadolu Medreseleri I**, s.7.

⁵ **K.A.C. Creswell**, **The Muslim Architecture of Egypt**, Oxford, 1959 s.120 ’den nakleden **A. Kuran**, **Anadolu Medreseleri I**, s.7.

⁶ Aynı yer.

⁷ Bilgi için bkz. **A. Godard**, “Origine de la Madrasa, de la Mosquée et du Caravansérail à Quatre Iwans”, **Ars Islamica**, c. XV-XVI, 1951, s.1-9.

⁸ **A. Kuran**, **Anadolu Medreseleri I**, s.9-10.

⁹ Bkz. **A. Godard**, a.g.m., s.2.

henüz kesinlik kazanmadığını belirtmektedir¹. A. Godard, her kanadı ayrı bir sünî mezhebe ayrılmış olan “Dörtlü Medrese” ile “Dört Eyvanlı Medrese”yi birbirine karıştırmamak gerektiğini; dörtlü medreselerin ilk örnekleri ortaya çıktığında, dört eyvanlı medreselerin uzun süredir mevcut olduğunu; dolayısıyla dört eyvanlı medreselerin ortaya çıkışında dörtlü medreselerin bir rolü bulunmadığını; dört eyvanlı medrese şemasının, dörtlü medreselerin işlevine uygun düştüğü için kullanıldığını beyan etmektedir².

İlk örnekleri 12. yüzyılın ortalarına kadar inen Osmanlı öncesi Anadolu Medreseleri’nde, Büyük Selçuklu medreselerinin plan şeması esas alınmıştır. Bu dönemde inşa edilmiş medreselerde avlu, eyvan ve öğrenci hücrelerinin yanı sıra, bir veya iki adet de kışık dersane bulunduğu görülmektedir.

Osmanlı öncesi döneme tarihlenen medreselerde, mekânların tümü bir orta avlu çevresinde sıralanmaktadır. Bazı örneklerde, avlunun üzerinin örtüldüğü görülmektedir. Avluyu örten kubbe veya tonoz, Tokat ve Niksar’daki Yağıbasan Medreseleri’nde olduğu gibi, öğrenci hücrelerinin duvarları üzerine veya Atabey’deki Ertokuş ve Erzurum’daki Yakutiye Medreseleri’nde olduğu gibi, revakları taşıyan destekler üzerine oturmaktadır. Birkaç kapalı avlulu medrese dışında³, avluların revaklı olduğu dikkati çekmektedir⁴. Özellikle açık avlulu medreselerde, avlunun bir parçası gibi görünen revaklar, avlunun iki, üç veya dört kenarı boyunca uzanır. Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde revakların, çoğunluğu beşik tonoz olmak üzere, tonoz çeşitleriyle örtüldüğü; Erken dönem Osmanlı medreselerinde ise, tonozun yerini kubbenin aldığı görülmektedir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi, iklimin elverişli olduğu yörelerde inşa edilmiş ilk medreselerde dersler, eyvanlarda yapılmaktaydı. Eyvan, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde de vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayseri, Sivas, Erzurum gibi, kara ikliminin hüküm sürdüğü kentlerde inşa edilmiş medreselerde bile bir veya birden çok eyvana yer verilmesi, bu unsurun, bir ihtiyaç gereği değil, plan şemasının bir parçası olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Bu dönem medreselerinde, eyvan sayısı bir ile dört arasında değişmektedir. Osmanlı dönemine kadar medreselerin vazgeçilmez bir parçası sayılan eyvanın, Erken dönem Osmanlı medreselerinin tümünde bulunmadığı; Klâsik ve Klâsik dönem sonrası Osmanlı medreselerinde ise, neredeyse tamamen ortadan kalktığı görülmektedir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, avlu çevresinde sıralanan ve avluya bir kapı, bazen de bir kapı ve bir pencere ile açılan öğrenci hücrelerinin, dışa açılan pencereleri yoktur. Ancak, bazı örneklerde, dış duvarlar üzerine birer mazgal pencere inşa edildiği görülmektedir. Öğrenci hücrelerinde, dışa açılan normal boyutlu pencerelere

¹ A. Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, s.7-8.

² A. Godard, *a.g.m.*, s.2.

³ *Yağıbasan Medreseleri* (Tokat ve Niksar), *Karatay Medresesi* (Konya), *İnce Minareli Medrese* (Konya) ve *Çay Medresesi*’nde (Çay) gibi.

⁴ *Ahmed Gazi Medresesi* (Beçin-Milas), *İsmail Bey Medresesi* (Kastamonu), *Ulu Cami Medresesi* (Manisa) ve *Obaköy Medresesi* (Alanya) gibi Beylikler Dönemi’ne tarihlenen bazı açık avlulu medreselerde avlunun revaksız olduğu görülmektedir.

ilk kez, erken dönem Osmanlı medreselerinde rastlanmaktadır¹. Üstleri beşik tonozlarla örtülü öğrenci hücrelerinde ocak da yoktur. Bu mekânların birer kubbeyle örtülmesi ve her hücreye birer ocak inşa edilmesi, erken dönem Osmanlı medreselerinde görülen yeniliklerdendir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, yazlık dersane olarak kullanıldığı düşünülen ana eyvanın yanı sıra, bir veya iki adet de kışlık dersane mekânı vardı. Bu dönem medreselerinde, ana eyvanın iki yanında yer alan büyük mekânlardan en az biri kışlık dersane olarak kullanılıyordu. Erken tarihli örneklerde, eyvan hüviyetini kaybedip kışlık dersaneye dönüşen ana eyvan, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerindeki yerini korumuştur. Ancak zamanla, dersane mekânının medrese içindeki yerinin değişken hale geldiği ve dersanelerin, medresenin herhangi bir kesimine inşa edilebildiği görülmektedir. Bazı örneklerde de, avlunun uygun bir kenarına yerleştirilmiş mescitler, dersane mekânı olarak kullanılmıştır.

Yukarıda kısaca değindiğimiz mimari elemanlar dışında, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin bazılarında türbe, mescit, şadırvan veya havuz, çeşme ve minare gibi bazı mimari elemanlar da bulunmaktadır. Her medresede bulunması zorunlu olmayan bu mimari elemanları, erken dönem Osmanlı medreselerinin plan özelliklerini incelerken ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

A- ERKEN DÖNEM OSMANLI MEDRESELERİNİN PLAN ÖZELLİKLERİ VE MİMARİ UNSURLARI

Osmanlı öncesi Anadolu - Türk Mimarisinde medreseler, genellikle bağımsız inşa edilmiş yapılardır. Başka bir yapıya bitişik olarak inşa edilmiş az sayıda medrese örneğinde, iki yapıya ayrı girişler öngörüldüğü gözlenmektedir. **Kayseri**'de **Kölük Medresesi** (12. yüzyıl)² ile **Hacı Kılıç Medresesi** (1249-50)³, bir duvarları ile camiye bitişiktirler ve avlularını cami ile ortaklaşa kullanmaktadırlar. Kölük Medresesi, aynı adla anılan caminin batı duvarına bitişiktir. Cami harimi ile medrese hücrelerini ayıran, kuzey-güney yönlü bir beşik tonozla örtülü dikdörtgen avlu, cami harimine kemerlerle açılmaktadır. Ayrı bir kapıdan girilen avlunun batı kenarına dizilmiş olan öğrenci hücrelerinin önünde, örtüsü payeler tarafından taşınan bir revak bulunmaktadır. Kölük Medresesi ve Camii'nin kapalı avlusuna karşılık, Hacı Kılıç Medresesi ve Camii'nin ortaklaşa kullandıkları avlunun üzeri açıktır. Caminin kuzey kenarına bitleştirilmiş olan bu medrese örneğinde de avlu, geniş kemerlerle cami harimine açılmaktadır. Öğrenci hücreleri ve eyvanlar, avlunun doğu, batı ve kuzey kenarları boyunca uzanan revakların

¹ Osmanlı Öncesi Anadolu Medreseleri'nden bazılarında, öğrenci hücrelerinden birkaçının dışa bakan pencereleri olduğu görülmektedir. Bu örneklerde, öğrenci hücrelerinin pencereleri, medresenin, bir ihata duvarıyla çevrili dış avlusuna açılmaktadır (*Diyarbakır'daki Zinciriye Medresesi*'nde olduğu gibi).

² Bilgi ve plan için bkz. A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, c.I, s.12-14, Şek.5; M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.II, s.93-95, Şek.18; E. Yurdakul, "Kayseri, Kölük Camii ve Külliyesi", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1 (1974), s.167-207.

³ Bilgi ve plan için bkz. G. Öney, "Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi", *Belleten*, c. XXX, 1966, s.377-390; A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, c.I, s.75-77, Şek.38; M.Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.I, s.118-122, Şek.20.

gerisine yerleştirilmişlerdir. Kölük Medresesi ve Camii'nde olduğu gibi, burada da, medrese girişinin camiden ayrı tutulduğu görülmektedir. Cami ile medresenin bitişik inşa edildiği bir diğer örnek olan **Kayseri Huand Hatun Camii ve Medresesi**'nde (1237-38)¹, medresenin güney kenarı, caminin kuzey kenarına bitişiktir. Yukarıda sözünü ettiğimiz ilk iki örnekte, cami ile medrese, farklı girişlere sahip olmalarına rağmen, aynı avluyu ortaklaşa kullanmaktadırlar. Buna karşılık Huand Hatun Medresesi'nin bitişikindeki camiden tamamen bağımsız olduğu görülmektedir. Medrese ile cami arasında doğrudan bağlantı bulunmamaktadır.

Kayseri'deki Gıyasiye Medresesi (1205-6)² ile **Sivas'daki I. İzzettin Keykavus Medresesi** (1217-18)³ birer darüşşifaya; **Sivas'daki Çifte Minareli Medrese** (1271-72)⁴ ise, bir yandan bir imarete, diğer yandan bir hamama bitişiktir. Gıyasiye Medresesi ile bitişikindeki darüşşifanın avlu girişleri farklı olmakla birlikte, iki yapı, ortaklaşa kullandıkları duvar üzerine açılmış bir kapıyla birbirlerine bağlanmıştır. Sivas'daki I. İzzettin Keykavus Medresesi günümüze sağlam olarak ulaşmamıştır. 1930'lu yıllarda yapılan temel sondajlarında, mekânlardan bazılarının temel izleri tespit edilebilmiş⁵ ve daha sonraki bir tarihte de medresenin dış duvarları, bitişikindeki darüşşifanın saçak seviyesine kadar yükseltilmiştir. Medresenin, darüşşifadan ayrı, bağımsız bir taçkapısının bulunup bulunmadığı anlaşılmamaktadır. Darüşşifanın kuzey kanadı ortasındaki eyvanın dip duvarına inşa edilmiş kemerli iki açıklık ile aynı kanadın doğusunda ve batısında yer alan diğer iki açıklıktan medreseye bağlantı sağlandığı görülmektedir⁶. Sivas'daki Çifte Minareli Medrese'de ise, bugün sadece medresenin giriş cephesi ayakta. Yan yana sıralanan üç yapının da bütün mekânları, temel seviyesine kadar yıkılmıştır. Medrese ile iki yanındaki imaret ve hamamda yapılan temel sondajları sonucu, medresenin bağımsız bir plan şemasına sahip olduğu anlaşılmıştır.

Erken dönem Osmanlı medreselerinden büyük çoğunluğunun da bağımsız bir yapı olarak tasarlandığı görülmektedir. Nitekim, ele aldığımız otuzaltı medreseden otuzunun başka bir yapıyla bağlantıları yoktur⁷. **İstanbul'daki Fatih Medreseleri'nden Çifte**

¹ Bilgi ve plan için bkz. A. Kuran, **Anadolu Medreseleri**, c.I, s.70-73, Şek.35; M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, c.I, s.109-113, Şek.18.

² Bilgi ve plan için bkz. A. Kuran, **Anadolu Medreseleri I**, s.65-67, Şek.32; M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, c.I, s.80-84, Şek.13.

³ Bilgi ve plan için bkz. M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, c.I, s.90-93, Şek.15.

⁴ Bilgi ve plan için bkz. A. Kuran, **Anadolu Medreseleri I**, s.115-116, Şek.63; M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, c.I, s.58-63, Şek.10.

⁵ Sivas'daki I. İzzettin Keykavus Medresesi ve Darüşşifası'nda yapılan temel sondajları hakkında bilgi için bkz. S. Çetintaş, "Türk Tarih Kurumu Tarafından Sivas Şifaiyesinde Yapıtılan Mimari Hafriyat", **Belleten**, c.III, 9(1939), s. 61-67, Lev.LIX-LXV; O. Tunçer, "Son Kazıların Işığında Sivas Şifahanesi Planı", **I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20.X.1973) Tebliğler - 3. Türk Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1979, s.911-951; H. Burhan Bilget, **I. İzzettin Keykâvus Darüşşifası**, Ankara, 1990.

⁶ Kuzey eyvanının batısındaki açıklık bugün mevcut değildir.

⁷ **Süleyman Paşa Medresesi** (İzmit), **Lala Şahin Paşa Medresesi** (Bursa), **Yıldırım Medresesi** (Bursa), **Hacı Halil Paşa Medresesi** (Gümüş), **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** (Merzifon), **Yeşil Medrese** (Bursa), **Muradiye Medresesi** (Bursa), **Saatli Medrese** (Edirne), **Kasım Bey Medresesi** (Yolpınar-Amasya), **Fatih Medreseleri** (8 adet)(İstanbul), **Gedik Ahmed Paşa Medresesi** (Afyon), **Peykılar Medresesi** (Edirne), **Davud Paşa Medresesi** (İstanbul), **II. Bayezid Medresesi** (Amasya), **Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi** (İstanbul), **II. Bayezid Medresesi** (Edirne), **Kapıağası Medresesi**

Ayak Kurşunlu ve Çifte Baş Kurşunlu Medreseleri, sırt sırta bitişik inşa edilmiş olmalarına rağmen, herbirine ayrı bir taçkapıdan geçilerek ulaşılabilir (Şekil 53). Bu dönemde inşa edilmiş medreselerden bazılarında ise, avlunun bir cami ile ortaklaşa kullanıldığı görülmektedir¹. Ancak, bu örneklerden herbirinde, Kayseri Hacı Kılıç Medresesi veya **Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi**'nde (1569-70) olduğu gibi², cami ile medrese arasında tam bir bütünleşmeden söz edilemez. **Hacı Sinan Medresesi** (Bayındır), **Molla Arap ve Yavukluoğlu Medreseleri** (Tire) ile **Hereke (Düzce) Köyü Medresesi**'nde (Seferihisar) öğrenci hücrelerinden daha büyük, dersane olarak kullanılmış olduğunu düşünebileceğimiz farklı bir mekânın bulunmayışı, medrese ile aynı avluyu kullanan caminin dersane olarak kullanıldığını düşündürmektedir. **Bursa**'daki **Murad Hüdavendigâr Medresesi**'nde ise, cami ve medresenin, o tarihe kadar Anadolu Türk Mimarisinde bir benzerine rastlamadığımız, farklı bir tasarımla ele alındığını görmekteyiz. Üst kattaki medresenin bağımsız bir girişi yoktur. Caminin kuzey kesimine karşılıklı yerleştirilmiş iki merdivenle, medrese katına ulaşılmaktadır. **Bursa**'daki **Subaşı Eyne Bey Medresesi** de bir hamama bitişik olarak inşa edilmiştir (Şekil 26). İki yapı arasında, ortak kullandıkları batı duvarı dışında herhangi bir bağlantı söz konusu değildir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, arazi şartları aksini gerektirmiyorsa, medrese hücreleri cephelerden taşıntı yapmaz ve yapı, düzgün bir dikdörtgen oluşturur. Daha sonra değineceğimiz gibi, dışa kapalı olan bu dönemin medreseleri, genellikle, belirli kurallar çerçevesinde, bir avlu etrafına sıralanan mekânlardan oluşmaktadır. Erken dönem Osmanlı Medreselerinde ise, yapının kısmen dışa açıldığı ve mekânların, avlu etrafına dizilişlerinde, bu gözetilen kurallara pek fazla uyulmadığı görülmektedir³. Medresenin, dikdörtgen plan şemasının da bozulduğu ve cephelerde taşıntı ve çıkıntıların sıklaştığına tanık oluyoruz. Nitekim, incelediğimiz otuzaltı medreseden ondokuzunda, dersane mekânlarının cephelerden taşıntı yaparak, medresenin oturduğu dikdörtgen alanın sınırları dışına taşıdığı dikkati çekmektedir⁴. **Amasya**'daki **Kapıağası Medresesi**'nde de daha önce hiç denenmemiş sekizgen bir plan şemasıyla karşılaşırız (Şekil 74). Bu şema, 1550 tarihli **Rüstem Paşa Medresesi**'nde (İstanbul) tekrarlanacaktır. Ancak, Rüstem Paşa Medresesi'nde yapının, ilâve mekânlarla kare bir alan üzerine oturması sağlanmıştır.

(Amasya), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa), *Gökdere Medresesi* (Bursa).

¹ *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Molla Arap Medresesi* (Tire), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire), *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar) gibi.

² Plan için bkz. A. Kuran, *Mimar Sinan*, Res. 128.

³ *Subaşı Eynebey Medresesi* (Bursa), *Peykler Medresesi* (Edirne) ve *Ayas Ağa Medresesi*'nde (Amasya) olduğu gibi.

⁴ *Süleyman Paşa Medresesi* (İzmit), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Hacı Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Amasya), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Şair Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa) ve *Gökdere Medresesi* (Bursa).

Malzeme

Osmanlı öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde, yapıların dış cephe duvarları , kesme taş başta olmak üzere, kabayonu taş, moloz taş ve devşirme malzeme ile inşa edilmiştir. Tuğla ise, çoğunlukla, kemer, kubbe ve minare gibi bazı mimari unsurların inşasında ve süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Bizans ile komşu oluşu ve ele geçirdiği kentlerde mevcut Bizans yapılarından etkilenmesi sonucu tuğla, yapıların dış cephe duvarlarında da kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, 1300-1500 yılları arasına tarihlenen Osmanlı medreselerinin dış cephe duvarlarında tuğlanın, daima taş ile birlikte kullanıldığı görülür. Tuğlaya, moloz taş ve kabayonu taşla inşa edilmiş duvarlardaki hatıl sıralarında ve taşlar arasında dolgu malzemesi olarak rastlanmaktadır¹. Osmanlı yapılarında tuğla, moloz taş, kabayonu taş ve kesme taş ile uyumlu bir biçimde kullanılmıştır. Anadolu - Türk Mimarisinde, ilk kez Osmanlı yapılarında kullanılmaya başlanan almaşık duvar örgüsü, Bizans kökenlidir. Bu teknikte, düzenli taş sıraları arasına, yatay tuğla hatıllar yerleştirilmektedir. Bazı örneklerde ise, taşların, dikey yerleştirilmiş birer veya ikişer tuğla ile kasetlendikleri dikkati çeker. Almaşık duvar örgüsü, diğer yapı türlerinde olduğu gibi, Erken Dönem Osmanlı Medreselerinde de sıkça görülür. İncelediğimiz medreselerden, 14. yüzyıl ortaları ile 15. yüzyıl ortaları arasına tarihlenen on örneğin sekizinde, dış cephe duvarları almaşık düzendedir². Bu örneklerin duvar dokularında, iki veya üç sıralık tuğla hatıllar arasında birer sıra kesme taş, kabayonu taş veya moloz taş bulunmaktadır. Bazı örneklerde, tuğla hatıllar arasındaki taşlar, dikey birer tuğlayla kasetlenmiştir. Moloz taş ile inşa edilmiş bazı cephe duvarlarında, muhtemelen cepheyi hareketlendirmek amacıyla inşa edilmiş, bir veya iki adet tuğla hatıl dikkati çekmektedir³.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin dış cephe kaplamalarında yoğun olarak kullanılan kesme taş malzeme, Erken Dönem Osmanlı Medreselerinin dış cephe kaplamalarında da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, 15. yüzyılın ikinci yarısında, dış cephelerinin tamamı kesme taşlarla kaplanmış medrese örneklerinin sayısında artış gözlenmektedir⁴. Bu özellik, Osmanlı Devleti'nin bu tarihlerdeki siyasi ve ekonomik gücünün ülkedeki imar faaliyetlerine de yansıdığını göstermektedir. Cephe duvarlarının tamamı kesme taşlarla kaplanmış örneklerin yanında, **Yıldırım Medresesi** (Bursa), **Saatli Medrese** (Edirne) ve **Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi** (İstanbul) gibi birkaç örnekte, yalnızca giriş cepheleri kesme taşlarla kaplıdır. Birbirlerine yakın tarihlerde inşa edilmiş **Hacı Halil Paşa Medresesi** (Gümüş), **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** (Merzifon) ve **Yeşil Medrese**'de (Bursa) ise, cephe duvarları farklı bir

¹ *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Molla Arap Medresesi* (Tire) ve *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* 'nde (İstanbul) olduğu gibi.

² *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Hacı Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Muradiye Medresesi* (Bursa) ve *Saatli Medrese* 'de (Edirne) olduğu gibi.

³ *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Yeşil Medrese* (Bursa) ve *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* 'nde (İstanbul) olduğu gibi.

⁴ *Fatih Medreseleri* (8 adet) (İstanbul), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Peykler Medresesi* (Edirne), *II. Beyazid Medresesi* (Amasya) ve *II. Beyazid Medresesi* (Edirne) gibi.

malzeme ile inşa edildiği halde, dikdörtgen şekilli büyük pencerelere yakın kesimlerin kesme taşlarla kaplandığı dikkati çekmektedir.

Dış cephelerde, ağırlıklı olarak moloz taşların kullanıldığı örnekler, **İznik**'deki **Süleyman Paşa Medresesi** ve **Amasya**'daki **Ayas Ağa Medresesi** hariç, küçük yerleşim birimlerinde ve Osmanlı topraklarına sonradan katılmış merkezlerde yoğunlaşmaktadır¹. Bu medreselerde, cephe köşelerinde ve köşelere yakın kesimlerde, kesme taş kullanıldığı dikkati çekmektedir. Anadolu Selçuklu dönemi yapılarının dış cephe kaplamalarında sıkça rastladığımız devşirme malzemeye, Osmanlı yapılarında nadiren rastlıyoruz. Devşirme kesme taş malzeme, sadece birkaç yapıda, köşe taşı olarak kullanılmıştır.

Osmanlı öncesi dönemde, Anadolu'da inşa edilmiş medreselerden, günümüze sağlam ulaşabilenlerde, revak cepheleri genellikle kesme taşlarla kaplanmıştır. Ancak, **Akşehir Taş Medrese** (1250)² ve **Konya Sırçalı Medrese** (1242-43)³ gibi az sayıda örnekte, revak cephelerinin tuğlayla inşa edildiği görülmektedir. **Tokat Gök Medrese**'nin (13. yüzyıl 3. çeyreği) revak cepheleri ise, sırlı tuğla ve çini plakalarla kaplanmıştır. Erken dönem Osmanlı medreselerinde, revak cepheleri, iki örnek dışında, tuğla ve/veya kesme taşlarla inşa edilmiştir⁴. Revak cepheleri, sadece kesme taşlarla kaplanmış yedi medrese vardır⁵ ve bunlar, **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** (Merzifon)(1414-17) hariç, 15. yüzyılın 2. yarısına tarihlenmektedir. Yedi medresede ise, sadece tuğla kullanılmıştır⁶. Bunlardan **Bursa Muradiye Medresesi** ile **Hereke (Düzce) Köyü Medresesi**'nin revak cephelerinde, tuğladan süslemeler görülmektedir. Bu dönem medreselerinin önemli bir bölümünde, revak cephelerinde, kesme taş sıraları arasına tuğla hatıllar yerleştirilmiştir. Bu örneklerde duvar dokusu, bir sıra kesme taş, iki veya üç sıra tuğladan oluşmaktadır⁷. Özellikle, 15. yüzyıl ortalarından önce inşa edilmiş revaklı yedi

¹ Moloz taşın dış duvarlarda inşa malzemesi olarak kullanıldığı örnekler: *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Hacı Halil Paşa Medresesi* (Kuzey, güney ve batı duvarları) (Gümüş), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar - Suluova - Amasya), *Molla Arap Medresesi* (Tire), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar - İzmir).

² Bilgi ve resim için bkz. A. Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, s.79-82, Resim 202-203; M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.I, s.22-28, Resim 254/f, 255/h-i.

³ Bilgi için bkz. A. Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, s.74-75; M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.I, s.160-165.

⁴ *Bayındır Hacı Sinan Medresesi* ile *Tire Yavukluoğlu Medresesi*'nin revak cepheleri moloz taşlarla inşa edilmiştir.

⁵ Revak cepheleri kesme taşlarla kaplanmış medreseler: *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Peykler Medresesi* (Edirne), *II. Beyazid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Beyazid Medresesi* (Edirne) ve *Kapıbaşı Medresesi* (Amasya).

⁶ Revak cepheleri tuğla ile inşa edilmiş medreseler: *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Fatih Medreseleri*'nden *Karadeniz Çifte Baş Kurşunlu*, *Karadeniz Çifte Ayak Kurşunlu* ve *Ayak Kurşunlu Medreseleri* (İstanbul), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar).

⁷ Revak cepheleri bir sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesi ile inşa edilmiş örnekler: *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (kemer köşelikleri) (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa) ve *Gökdere Medresesi* (Bursa). Revak cepheleri bir sıra kesme taş, iki sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiş örnekler: *Fatih Medreseleri*'nden

medreseden altısında, tuğla hatılların üç sıralı olduğu dikkati çekmektedir¹. Bu örneklerden üçünde ise, kesme taşlar arasına dikey birer tuğla yerleştirilmiştir². **Bursa'daki Subaşı Eyne Bey Medresesi**'nde üç tuğla sırasından oluşan hatılın "yaba motifi" şeklinde düzenlendiği görülmektedir.

Medreselerde revak birimlerini birbirinden ayıran kemerlerin yüzeyleri, birkaç örnek dışında, sıvalı olduğu için, malzeme tespiti yapmak mümkün olmadı. Ancak, revak örtülerini taşıyan sütun ve payeleri birbirine bağlayan kemerlerin avluya bakan cepheleri, **İstanbul Atık Ali Paşa Medresesi** hariç, sıvanmadığından bunların, tuğla, kesme taş veya dönüşümlü olarak yerleştirilmiş kesme taş ve tuğla ile inşa edildiklerini tespit ettik. Revak kemerleri, avlusunda revak bulunan otuzüç medreseden ondokuzunda tuğlayla³; sekizinde kesme taşlarla⁴; beşinde ise, bir sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir⁵. Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, revak kemerleri genellikle kesme taşlarla inşa edildiği halde, 14. yüzyıla tarihlenen Erken dönem Osmanlı medreselerinden hiçbirinde, revak kemerlerinin kesme taşlarla inşa edilmediği dikkati çekmektedir.

Taçkapı

Osmanlı öncesi Anadolu yapılarında, en dikkat çekici mimari unsurlardan biri taçkapılardır. Cephede dikdörtgen prizma şekilli bir çıkıntı oluşturan taçkapılar, genellikle, buldukları cephenin tam ortasına yerleştirilmişlerdir. Taçkapı yan kanatları, silmeler ve mukarnas dizileriyle kademelendirilmiş; silmelerden bazılarının üzeri, geometrik ve bitkisel örnekli şeritler ve yazı şeritleriyle bezenmiştir. Taçkapı süslemelerinde, 13. yüzyılın ortalarına kadar, geometrik örnekli süslemelerin; daha geç tarihli taçkapılarda ise, bitkisel örnekli süslemelerin yoğun olduğu dikkati çekmektedir. Taçkapıların çoğunda, taçkapı ana nişinin köşeleri, köşe sütunçeleriyle yumuşatılmıştır. Ana nişin yan duvarları üzerinde, çokgen veya yarım daire profilli birer mihrabiye bulunduğu örneklerin sayısı oldukça fazladır. Ana nişin hacmini genişletmek amacıyla

Karadeniz Baş Kurşunlu Medresesi ile Akdeniz Medreseleri (4 adet) (İstanbul), Ahmed Paşa Medresesi (Bursa) ve İshak Paşa Medresesi (İnegöl).

¹ *Süleyman Paşa Medresesi (İznik), Murad Hüdavendigâr Medresesi (Bursa), Yıldırım Medresesi (Bursa), Subaşı Eyne Bey Medresesi (Bursa), Yeşil Medrese (Bursa) ve Muradiye Medresesi'nde (Bursa) olduğu gibi.*

² *Süleyman Paşa Medresesi (İznik), Yeşil Medrese (Bursa) ve Muradiye Medresesi'nde (Bursa) olduğu gibi.*

³ *Revak kemerleri tuğlayla inşa edilmiş medreseler: Süleyman Paşa Medresesi (İznik), Subaşı Eyne Bey Medresesi (Bursa), Muradiye Medresesi (Bursa), Sinan Bey (Karaköy) Medresesi (Manisa), Fatih Medreseleri (8 adet)(İstanbul), Ahmed Paşa Medresesi (Bursa), Molla Arap Medresesi (Tire), Davud Paşa Medresesi (İstanbul), Ayas Ağa Medresesi (Amasya), Hacı Sinan Medresesi (Bayındır), Yavukluoğlu Medresesi (Tire) ve Hereke (Düzce) Köyü Medresesi (Seferihisar).*

⁴ *Revak cepheleri kesme taşlarla inşa edilmiş medreseler: Çelebi Sultan Mehmed Medresesi (Merzifon), Saatli Medrese (Edirne), Gedik Ahmed Paşa Medresesi (Afyon), Peykler Medresesi (Edirne), II. Beyazid Medresesi (Amasya), Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi (İstanbul), II. Beyazid Medresesi (Edirne) ve Kapağası Medresesi (Amasya).*

⁵ *Revak kemerleri bir sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiş medreseler: Murad Hüdavendigâr Medresesi (Bursa), Yıldırım Medresesi (Bursa), İshak Paşa Medresesi (İnegöl) ve Gökdere Medresesi (Bursa).*

inşa edildikleri düşünülen mihrabiyeler, genellikle mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Taçkapı ana nişinin ise, sivri kemerli bir tonozla, çeyrek küre şekilli veya mukarnaslı bir kavsarayla örtüldüğü görülmektedir. Kavsara, çoğu örnekte, bir kemerle kuşatılmıştır. Ana nişin dip duvarı üzerine yerleştirilen giriş açıklıkları, yuvarlak veya sivri bir basık kemerle örtülüdür.

Erken dönem Osmanlı medreselerinde, taçkapıların, fazla dikkat çekici bir mimari unsur olmadıkları gözlenmektedir. Nitekim, incelediğimiz otuzaltı örnekten sekizinde, medrese girişi, basit bir açıklıktan ibarettir. Beş örnekte ise, medresenin mekânları, avlunun dört kenarına değil, iki veya üç kenarına yerleştirilmiş olduğundan, medrese avlusu, dış avlu ile kaynaşmış durumdadır. Bu nedenle, medrese avlusunun özel bir girişi yoktur¹. Geri kalan yirmiüç örnekten **Davud Paşa Medresesi** (İstanbul), **Atik Ali Paşa Medresesi** (İstanbul) ve **Molla Arap Medresesi**'nin (Tire) taçkapıları, bugün mevcut değildir. **Bursa**'daki **Murad Hüdavendigâr Medresesi**'nde ise, cami ile ortaklaşa kullanılan taçkapı, 20. yüzyıl başında yenilenmiştir.

Erken dönem Osmanlı medreselerinde, taçkapıları üç ana grupta incelemek mümkündür:

a- Yan kanatları olmayan, basit bir çerçeveye belirlenmiş taçkapılar: Basit bir taçkapiya sahip örneklerden **Hacı Halil Paşa Medresesi** (Gümüş) (Resim 29), **Subaşı Eyne Bey Medresesi** (Bursa) (Resim 20) ve **II. Bayezid Medresesi**'nde (Edirne) (Resim 120), basık bir kemerle örtülü olan giriş açıklıkları, fazla derin olmayan birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Çökertmeler, Hacı Halil Paşa Medresesi ve II. Bayezid Medresesi'nde dikdörtgen şekilli; Subaşı Eyne Bey Medresesi'nde ise, sivri kemerlidir. II. Bayezid Medresesi'nde çökertmenin kenarları çeşitli silmelerle kademelendirilmiştir. **Lala Şahin Paşa Medresesi**'ne (Bursa) düz atkılı bir açıklıktan; **Ahmed Paşa Medresesi** (Bursa), **Kasım Bey Medresesi** (Yolpınar-Amasya), ve **Yavukluoğlu Medresesi**'ne (Tire) ise, birer basık kemerle örtülü açıklıklardan girilmektedir. Lala Şahin Paşa Medresesi'nde , yekpare mermerden, silmeli söve ve atkı taşları, devşirmedir. **Gökdere Medresesi**'nin (Bursa) giriş eyvanına açılan giriş açıklığı ise, sivri bir kemerle örtülüdür.

b- Osmanlı öncesi dönem taçkapılarını anımsatan, arkaik karakterli taçkapılar: **Fatih Medreseleri** (İstanbul) hariç, arkaik karakterli bu taçkapıların tümü, buldukları cepheden dışa taşıntı yapmaktadır²(Resim 74). **Sinan Bey (Karaköy) Medresesi** (Manisa)(Resim 59) ve **Kapıağası Medresesi**'nin (Amasya) (Resim 124) taçkapıları, bir

¹ *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar). *Amasya Bayezid Medresesi*'nde mekânlar, avlunun üç kenarına yerleştirilmiş, dördüncü kenar ise, boş bırakılmıştır. Bugün, avlunun bu kenarını kapatan ihata duvarı ve üzerindeki giriş açıklığı, yapıya sonradan eklenmiştir.

Hereke (Düzce) Köyü Medresesi'nde de avluya, önünde eyvan bulunduğu anlaşılan bir kapıdan girilmektedir. Ancak, beşik tonozla örtülü bu giriş mekânının yapıya sonradan eklendiği, bitişme çizgilerinden anlaşılmaktadır.

² Taçkapısı, bulunduğu cepheden dışa taşıntı yapan örnekler şunlardır: *Saatli Medrese* (Edirne), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Peykler Medresesi* (Edirne) *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *Kapıağası Medresesi* (Amasya) ve *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon).

sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle¹; diğerleri ise, kesme taşlarla inşa edilmiştir. Buldukları cepheden taşıntı yapan örneklerde, taçkapı cephesi, silmelerle kademelendirilmiştir. Bu örneklerden sadece üçünde, mihrabiye vardır. Mihrabiye nişleri, **Sinan Bey (Karaköy) Medresesi** (Manisa) ve **Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi**'nde (İstanbul) yarım sekizgen; **Kapıağası Medresesi**'nde (Amasya) dikdörtgen profillidir. **Peykler Medresesi**'nde (Edirne) ise, mihrabiyeler, Bursa kemeriyle son bulan yüzeysel birer nişe dönüşmüş durumdadır.

Taçkapılarda ana niş, **Fatih Medreseleri** (İstanbul), **Saatli Medrese** (Edirne) ve **Kapıağası Medresesi**'nde (Amasya) birer sivri kemerle; **Sinan Bey (Karaköy) Medresesi** (Manisa) ve **Peykler Medresesi**'nde (Edirne), çeyrek küre şekilli birer kavsarayla; **Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi**'nde (İstanbul) ise, düz bir tavanla örtülüdür. **Gedik Ahmed Paşa Medresesi**'nde de (Afyon), taçkapı ana nişinin, dilimli, dekoratif bir kemerle örtülü olduğu görülmektedir (Resim 80). Peykler Medresesi'nde çeyrek küre şekilli kavsaranın yüzeyi, istiridye kabuğunu andıracak şekilde yivlenmiştir (Resim 93). Kavsara kuşatma kemerine sahip tek taçkapı, **Gedik Ahmed Paşa Medresesi**'nin (Afyon) taçkapısıdır. Taçkapılarda ana niş içinde yer alan giriş açıklıkları, örneklerden ikisinde, düz atkı taşıyla²; geriye kalan oniki örnekte ise, birer basık kemerle örtülmüştür³. Örneklerden biri hariç, diğerlerinde süsleme yoktur. Süslemeli tek örnek olan **Sinan Bey (Karaköy) Medresesi**'nin taçkapısında, kavsara köşeliklerinde yer alan süslemeler, tuğlalarla oluşturulmuş geometrik örneklerden ibarettir (Şekil 49).

c- Taçkapının, dışa açılan bir eyvan gerisine yerleştirildiği örnekler: 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir grup örnekte, medrese girişi, sivri bir kemerle dışa açılan bir eyvanın dip duvarı üzerine yerleştirilmiştir⁴. Bu örneklerden **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** (Merzifon) (Resim 33) ile **Muradiye Medresesi**'nde (Bursa) (Resim 46,47) eyvanlar, buldukları cepheden bir miktar dışa taşmaktadır. Eyvanların cephesi, örneklerin tümünde, silmelerle kademelendirilmiştir. **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi**'nde, eyvan cephesinin en üst kenarında, palmetlerden oluşan bir fisto şeridi görülmektedir. **Muradiye Medresesi**'nde ise, eyvan başlangıç kemerinin köşelikleri ile üst kesimi, tuğla ve taş malzeme ile yapılmış geometrik örneklerle bezenmiştir. **Yıldırım Medresesi** (Bursa) hariç, diğer örneklerde eyvan, iki yan duvar üzerine inşa edilmiş büyük birer nişle genişletilmiştir. Yıldırım Medresesi eyvanının yan duvarlarında ise, mukarnaslı birer kavsarayla örtülü ikişer mihrabiye bulunmaktadır. Eyvanlar, **Yeşil Medrese**'de (Bursa) bir yıldız tonozla; diğer üç örnekte ise, birer kubbeyle örtülüdür⁵.

Eyvanların dip duvarı üzerindeki giriş açıklıkları, basık kemerlidir. **Yeşil Medrese**'de giriş açıklığı, üzeri, yarım manastır tonozunu andıran bir kavsara ile örtülü

¹ *Kapıağası Medresesi*'nin taçkapısı, son onarımda yeniden inşa edilmiştir. Bu örnekteki taçkapının ilk şekli hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

² *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa) ve *Kapıağası Medresesi* (Amasya).

³ *Saatli Medrese* (Edirne), *Fatih Medreseleri* (8 adet) (İstanbul), *Peykler Medresesi* (Edirne), *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi* (İstanbul) ve *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon).

⁴ *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Yeşil Medrese* (Bursa) ve *Muradiye Medresesi* (Bursa).

⁵ *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi*'nde (Merzifon), eyvanı örten kubbenin altına, muhtemelen 19. yüzyıldaki onarımda düz bir tavan inşa edilmiştir.

bir nişin içine; **Muradiye Medresesi**'nin girişi ise, kenarları silmelerle kademelenen, dikdörtgen şekilli bir çökertme içine yerleştirilmiştir. **Yeşil Medrese**'de, taçkapı ana nişini örten kavsaranın yüzeyi, çini plakalarla bezenmiştir. **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi**'nde, üzeri mukarnaslı bir kavsara ile örtülü olan ana nişin yan duvarlarında birer mihrabiye bulunmaktadır.

Avlu

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin tümü, üzeri açık veya kapalı bir avluya sahiptir. Medreseyi oluşturan mekânlar, bu avlunun çevresinde sıralanmaktadır. Avlunun dışarıyla ile bağlantısını sağlayan tek bir açıklık bulunur. Ancak, bir ihata duvarıyla çevrili bir dış avluya sahip bazı örneklerde, ana giriş dışında, ikinci bir açıklık, iki avlu arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır¹.

Osmanlı öncesi Anadolu medreseleri'nin çok azında bir dış avlunun izine rastlanmaktadır. Erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarının da bir dış avluya sahip olduğu görülmektedir². İşlevlerini kesin olarak saptayamadığımız dış avlular, muhtemelen, medresede yaşayan öğrencilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan helâ, mutfak ve kiler gibi bazı basit yapıları barındırmaktaydı³. Osmanlı medreselerinin, genellikle büyük külliye içinde yer almaları, dış avluya olan gereksinimlerini azaltmış olmalıdır⁴. Dış avlu, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin dış görünümünü de etkilemiştir. Nitekim, bu dönem medreselerinin doğrudan dışarıya açılan pencereleri mazgal şekilli oldukları halde, bir dış avluyla çevrili örneklerde, pencere boyutlarının büyüdüğü gözlenmektedir. Örneğin, **Diyarbakır Zinciriye Medresesi**'nin doğusunda ve güneyinde yer alan mekânların dış avluya bakan açıklıkları normal pencere boyutlarındadır⁵. Buna karşılık, batı ve kuzey kanatları üzerindeki mekânların pencereleri mazgal şekillidir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde kapalı bir avluya sahip olanların sayısı oldukça fazladır. **Tokat** ve **Niksar**'daki **Yağbasan Medreseleri**⁶ gibi, ilk medrese

¹ *Diyarbakır Zinciriye Medresesi* (12. yy. sonu-13. yy. başı) ve *Karaman Hatuniye Medresesi*'nde (1381-82) olduğu gibi.

² Bir dış avluya sahip olduğu sonucuna vardığımız Erken Dönem Osmanlı Medreseleri: *Saatli Medrese* (Edirne), *Fatih Medreseleri* (Sekiz adet) (İstanbul) ve *Peykler Medresesi* (Edirne).

³ *Fatih Medreseleri*'nde (İstanbul) dersane/mescid mekânlarının bitişiğinde yer alan dış avlularda helâ hücrelerinin bulunduğu görülmektedir.

⁴ Osmanlı öncesi Anadolu Medreselerinde avlunun dört yönden mekânlarla kuşatılmış olması, bu yapıların bir dış avluya olan gereksinimini artırmış olmalıdır. Halbuki, Erken Dönem Osmanlı Medreseleri'nin sadece bir bölümünde bu kurala uyulduğu görülmektedir. Nitekim, *Süleyman Paşa Medresesi* (İzmit), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya) ve *Ahmed Paşa Medresesi*'nde (Bursa) avlunun bir kenarı; *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır) ile *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi*'nde (Seferihisar-İzmir) avlunun iki kenarı tamamen açık bırakılmıştır. *Tire*'deki *Molla Arap Medresesi* ile *Yavukluoğlu Medresesi*'nde ise, avlunun güney kenarının, kısmen cami tarafından kapatıldığı görülmektedir.

⁵ Plan ve resim için bkz. M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.I, Şek.17a; A. Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, Res. 44.

⁶ Bilgi ve plan için bkz. A. Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, s.15-18, Şek.6-7; M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.II, s.21-29, Şek.4-5.

örneklerinde, avluların kapalı olduğu dikkati çekmektedir. Bu tip medreselerde, avluyu örten kubbe, ya doğrudan hücre duvarları üzerine¹; ya da avluyu dolanan revakın destekleri üzerine² oturmaktadır. Her iki durumda da kubbelerin ortası, ışık ve havalandırma amacıyla açık bırakılmıştır. Avlunun üzerinin kapatılması, şüphesiz, medrese boyutlarına bir sınırlama getirmektedir. Bu nedenle, Osmanlı öncesi Anadolu Türk Mimarisinde, kapalı avlulu medreselerin, açık avlulu medreselere kıyasla daha az sayıda oldukları görülmektedir. İncelediğimiz otuzaltı medreseden, sadece ikisi kapalı bir avluya sahiptir. **Lala Şahin Paşa Medresesi**'nde (Bursa) avlu, hücre duvarlarına yaslanmış dört sütun üzerine oturan bir kubbe ile örtülüdür (Şekil 2). **Hacı Halil Paşa Medresesi**'nde de (Gümüş) avlu köşelerinde yer alan tromplar, avlunun üzerinin, ilk inşaatta, bir kubbe ile örtülü olduğunun kanıtı olarak kabul edilebilir (Şekil 28) (Resim 31). **Murad Hüdavendigâr Medresesi**'nde (Bursa) ise, gerçek anlamda bir avludan söz etmek mümkün değildir. Zira, avlunun bulunması gereken kesimde, zemin kattaki tabhaneli caminin avlusunu örten kubbe yükselmektedir.

Revak

En az bir, en çok üç kenarı dışa açık; üzeri, kârgir veya ahşap örtü elemanlarıyla kapatılmış; üst örtüsü, dışa açık kenarlarda destekler tarafından taşınan mimari unsurlara “*revak*” diyoruz. Anadolu’da, Osmanlı öncesi dönemde medreselerin hemen hepsinde revaka yer verilmiştir³. Avlusu revaksız medreselerden önemli bir bölümünün kapalı avlulu olduğu dikkati çekmektedir. Bu dönemde inşa edilmiş medreselerde, avlunun, iki⁴, üç⁵ veya dört⁶ kenarının revaklı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada incelenen otuzaltı medreseden otuzüçünün avlusu revaklıdır. Revaklı örneklerden altısında avlunun iki

¹ *Yağlıbasan Medresesi* (1157-58) (Niksar), *Yağlıbasan (Çukur) Medresesi* (12.yy.ortaları) (Tokat), *Karatay Medresesi* (1151-52) (Konya), *İnce Minareli Medrese* (1260-65) (Konya), *Yusuf bin Yakup Medresesi* (1278-79) (Çay) ve *Vacidiye Medresesi*'nde (1314-15) (Kütahya) olduğu gibi.

² *Ertokuş Medresesi* (1224) (Atabey), *Ali Gav Medresesi* (13. yüzyılın ilk çeyreği) (Konya), *Melike Turhan Şifahanesi* (1228-29) (Divriği), *Yakutiye Medresesi* (1310-11) (Erzurum) ve *Ahmediye Medresesi*'nde (1314) (Erzurum) olduğu gibi.

³ *İsmail Bey Medresesi* (Kastamonu), *Obaköy Medresesi* (Alanya), *Ahmed Gazi Medresesi* (Beçin-Milas) ve *İshak Bey Medresesi* (Manisa), avlularında revak bulunmayan medreselerdir. Bu yapıların Beylikler Dönemi'ne tarihlendikleri dikkati çekmektedir.

⁴ Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden, avlusunun iki kenarı revaklı olanlardan bazıları şunlardır: *Ümmühan Hatun Medresesi* (1220 li yıllar) (Seyitgazi), *I. İzzettin Keykavus Darüşşifası* (1217-18) (Sivas), *İmaret Medresesi* (13. yüzyılın ilk yarısı) (Antalya), *Taş Medrese* (1250) (Akşehir), *Süleyman Pervane Medresesi* (1262-63) (Sinop), *Gök Medrese* (1271) (Sivas), *Buruciye Medresesi* (1271-72) (Sivas), *Emir Sinaneddin Medresesi* (1319-20) (Korkuteli) ve *Hatuniye Medresesi* (1381-82) (Karaman).

⁵ Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden, avlusunun üç kenarı revaklı olanlardan bazıları şunlardır: *Mesudiye Medresesi* (1199-1223) (Diyarbakır), *Sırçalı Medrese* (1267-68) (Konya), *Hacı Kılıç Medresesi* (1249-50) (Kayseri), *Sahibiye Medresesi* (1267-68) (Kayseri), *Gök Medrese* (13. yüzyılın 3. çeyreği) (Tokat), *Taş (Dündar Bey) Medrese* (1301-2) (Eğridir) ve *Tol Medrese* (1339) (Ermenek).

⁶ Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden, avlusunun dört kenarı revaklı olanlardan bazıları şunlardır: *Zinciriye Medresesi* (12. yüzyılın sonu-13. yüzyılın başı) (Diyarbakır), *Çifte Medrese* (1205-6) (Kayseri), *Avgunlu Medrese* (13. yüzyılın ilk yarısı) (Kayseri), *Seraceddin Medresesi* (1238-39) (Kayseri), *Çifte Minareli Medrese* (13. yüzyılın son çeyreği) (Erzurum) ve *Huand Hatun Medresesi* (1237-38) (Kayseri).

kenarı¹, yirmibirinde üç kenarı², beşinde de dört kenarı³ revaklıdır. **Kapıağası Medresesi**'nde (Amasya) revaklar, sekizgen planlı avlunun tüm kenarlarını dolanmaktadır (Şekil 74). **Murad Hüdavendigâr Medresesi**'nde (Bursa) ise, öğrenci hücrelerinin önündeki revaklar dışında, kuzey cephesine, dışa açılan, beş birimli bir revak eklenmiştir.

İlk inşa edildiği yıllarda avlusunun bir kubbeyle örtülü olduğu veya örtülmesinin planlandığı bilinen **Hacı Halil Paşa Medresesi**'nde (Gümüş) ve kapalı avlulu **Lala Şahin Paşa Medresesi**'nde (Bursa); açık avlulu **Kasım Bey Medresesi**'nde (Yolpınar Köyü-Suluova), avlunun revaksız olduğu görülmektedir⁴ (Şekil 50) (Resim 64).

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde revak örtüleri, kesme taşlarla inşa edilmiş payeler veya sütunlarla taşınmaktaydı. Bu dönem medreselerinin revaklarında kullanılan sütunlar ile sütun başlıklarından önemli bir bölümünün devşirme olduğu dikkati çekmektedir. Erken dönem Osmanlı medreselerinin revaklarında da aynı taşıyıcıların kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz, avlusu revaklı otuzüç medreseden onbeşinde, revak örtüleri payelerle⁵; onsekizinde ise, sütunlarla⁶ taşınmaktadır. Sütunlar ve sütun başlıklarının çoğu devşirmedir⁷. Özellikle, 15. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilmiş

¹ Avlusunun iki kenarı revaklı medreseler: *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa), *Molla Arap Medresesi* (Tire), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar-İzmir).

² Avlusunun üç kenarı revaklı medreseler: *Süleyman Paşa Medresesi* (İzmit), *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Saatli Medrese* (Edirne), *Fatih Medreseleri* (8 adet) (İstanbul), *Peykler Medresesi* (Edirne), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul) ve *Gökdere Medresesi* (Bursa).

³ Avlusunun dört kenarı revaklı medreseler: *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul) ve *II. Bayezid Medresesi* (Edirne).

⁴ Bugün Hacı Halil Paşa Medresesi'nde, avlunun dört kenarını dolanan revaklar, ahşap malzeme ile sonradan inşa edilmiştir.

⁵ Revak örtüleri payelerle taşınan medrese örnekleri: *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Fatih Medreseleri* (sekiz adet) (İstanbul), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl) ve *Gökdere Medresesi* (Bursa). Bursa'daki *Murad Hüdavendigâr Medresesi*'nin kuzey cephesindeki revakta paye ve sütunların birlikte kullanıldığı görülmektedir. Yine Bursa'daki *Muradiye Medresesi*'nin giriş kanadındaki revakı taşıyan desteklerden, ortadaki ikisi sütun; diğerleri payedir.

⁶ Revak örtüleri sütunlarla taşınan medrese örnekleri: *Süleyman Paşa Medresesi* (İzmit), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Saatli Medrese* (Edirne), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Molla Arap Medresesi* (Tire), *Peykler Medresesi* (Edirne), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar).

⁷ *Süleyman Paşa Medresesi* (İzmit), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi*'nin revaklarındaki sütunların; *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul) ve *Hacı Sinan Medresesi*'nde ise, sütun ve sütun başlıkları kısmen veya tamamen devşirmedir.

medreselerde, taşıyıcı olarak sütunun tercih edildiği dikkati çekmektedir.¹Daha önce sadece kesme taşlarla inşa edilen payeler, Osmanlı medreselerinden bazılarında, kesme taş ve tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir².

Sütun ve payeler birbirlerine ve hücre duvarlarına, sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sadece, **Edirne**'deki **Saatli** ve **Peykler Medreseleri**'nde, tepeleri sivri sepet kulplu kemerler dikkati çekmektedir (Resim 94). Bazı medreselerde, revaklardaki sivri kemerlerin, onarımlar sırasında yuvarlak kemere dönüştürüldüğü görülmektedir³.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, revakların değişmez örtüsü tonozdur. Avluya dik veya paralel uzanan sivri kemerli tonoz başta olmak üzere, çapraz, yıldız, manastır tonozu gibi farklı tonoz çeşitleri kullanılmıştır. Bazı medreselerdeki revakların, kesme taştan düz bir tavanla örtülü olduğu görülmektedir⁴. Bu dönem medreselerinin revakında kubbenin, tek başına örtü elemanı olarak kullanıldığı görülmez. Oysaki, incelediğimiz avlusu revaklı otuzüç Osmanlı medresesinden onyedisinde, revaklar sadece kubbelerle⁵; dokuz örnekte ise, kubbe ve tonozlarla örtülüdür. Revaklarda, örtü elemanı olarak kubbenin tercih edilmesi, Osmanlı medreselerini, daha önceki medrese örneklerinden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Revakları tonozlarla örtülü medreselerden dördünde, avluya dik veya paralel inşa edilmiş beşik tonozlar⁶; ikisinde, manastır tonozları⁷; birer örnekte de aynalı çapraz tonoz⁸ ve haç tonozlar⁹ görülmektedir.

Revakları, kubbe ve tonozlarla örtülü medreselerde, örtü elemanlarının revaklardaki dağılımında farklılıklar gözlenmektedir. **Murad Hüdavendigâr Medresesi**'nin (Bursa) kuzey cephesinde yer alan, beş birimli revakın, ortadaki üç birimi birer kubbeyle; iki uçtaki birimler ise, birer aynalı manastır tonozuyla örtülüdür. **Yıldırım**

¹ *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi*'nde (Seferihisar) olduğu gibi.

² *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Fatih Medreseleri*'nden *Akdeniz Ayak Kurşunlu Medresesi* (İstanbul), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl) ve *Gökdere Medresesi*'nde (Bursa) olduğu gibi.

³ *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır) ve *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul) olduğu gibi.

⁴ *Çifte Minareli Medrese* (Erzurum), *Huand Hatun ve Hatuniye Medreseleri*'nde (Kayseri) ise, ana eyvan önündeki revak birimlerinin düz, ahşap bir tavanla örtülü oldukları tahmin edilmektedir.

⁵ Revakları, sadece kubbelerle örtülü örnekler: *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Fatih Medreseleri* (sekiz adet) (İstanbul) *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Molla Arap Medresesi* (Tire), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar).

⁶ Revakları beşik tonozlarla örtülü medreseler: *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa) (Medrese hücrelerinin önünde yer alan "U" şekilli revak), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Saatli* ve *Peykler Medreseleri* (Edirne). (Peykler Medresesi'nde, revakları örten tonozun, avluya paralel uzanan ve kesiti, üç dilimli bir kemeri andıran bir tonoz çeşidi olduğu görülmektedir.).

⁷ Revakların, sadece manastır tonozuyla örtülü olduğu medreseler: *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa) ve *Kapıağası Medresesi* (Amasya). Ahmed Paşa Medresesi'ndeki manastır tonozları aynalıdır.

⁸ *Ayas Ağa Medresesi*'nde (Amasya) revak, aynalı çapraz tonozlarla örtülmüştür.

⁹ *Sinan Bey Medresesi*'nin (Manisa) avlu revakı haç tonozlarla örtülüdür.

Medresesi (Bursa), **Subaşı Eyne Bey Medresesi** (Bursa) ve **Gökdere Medresesi**,nde (Bursa) revaklar, avluya paralel beşik tonozlarla örtülüdür. Ancak, Yıldırım ve Gökdere Medreseleri'nde avlu giriş ekseninde yer alan revak birimleri; Subaşı Eyne Bey Medresesi'nde ise, avlu ve derslane/mescit mekânı girişleri ekseninde yer alan revak birimlerinin birer kubbeyle örtülü olduğu görülmektedir. **Muradiye Medresesi**'nde (Bursa) avlunun üç kenarını dolanan revaklardan, yan kanatlardaki beşer birim kubbeyle; giriş kanadındaki beş birim ise, aynalı manastır tonozlarıyla örtülüdür. **İshak Paşa Medresesi** (İnegöl) ve **II. Bayezid Medresesi**'nde (Amasya), derslane giriş eksenindeki revak birimleri birer kubbeyle; diğer revak birimleri ise, İshak Paşa Medresesi'nde manastır tonozlarıyla¹; II. Bayezid Medresesi'nde çapraz tonozlarla örtülüdür. **Edirne**'deki **II. Bayezid Medresesi**'nde, avlu revaklarının önemli bir bölümü kubbeyle örtülü olduğu halde, avlu giriş ekseninin iki yanındaki birer revak birimi, manastır tonozuyla örtülüdür. **Yeşil Medrese**'de (Bursa) avlunun üç kenarını dolanan revaklarda, örtü elemanı olarak, kubbenin yanısıra, yıldız, çapraz ve beşik tonozlar da kullanılmıştır. Bu medresede, avlu giriş eksenindeki revak birimi, yıldız tonozla; yan eyvanlar önündeki birer birim çapraz tonozla; iki yan kanadın güney ucundaki birer birim beşik tonozlarla; geriye kalan onaltı revak birimi ise, birer kubbe ile örtülüdür.

Öğrenci Hücreleri:

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde öğrenci hücreleri, genellikle yan kanatlar üzerine yerleştirilmiş, kareye yakın dikdörtgen şekilli küçük mekânlardır². Bu medreselerde, giriş ve ana eyvanın bulunduğu kanatlar üzerinde de mekânlar vardır. Ancak, bu mekânlar farklı boyutlardadır. Bunlardan önemli bir kısmının derslane, mescid veya türbe olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde avlular genellikle, dört kenarı mekânlarla çevrili bir iç avlu konumundadır. Giriş açıklığı dışında, avlunun dışarıyla doğrudan bağlantısı yoktur. Buna karşılık Osmanlı medreselerinde, avlunun her zaman bir iç avlu konumunda olmadığı; dört yönden mekânlarla çevrili olmayan avlu örneklerine sıkça rastlandığı görülmektedir. Örneğin, bir veya iki kenarı ile tamamen dışa açık avluların yanısıra, **Sinan Paşa Medresesi**'nde (16.yüzyılın ortaları) (Yenişehir) olduğu gibi, tüm mekânların, avlunun tek bir kanadında toplandığı örnekler de vardır³.

¹ Bu medresede, hücrelerin önünde "U" şeklinde dolanan revakın iki ucunda ve iki köşesinde yer alan toplam dört birimin aynalı manastır tonozuyla örtülü olduğu görülmektedir.

² *Yusuf bin Yakup Medresesi* (Çay-Afyon), *Bimarhane* (Amasya) ve *Sahibiye Medresesi*'nde (Kayseri), aslında kareye yakın dikdörtgen planlı olan hücreleri, aralarındaki perde duvarlar kaldırıldıkları için koğuş şeklini almışlardır. Aynı koğuşa açılan birden fazla giriş açıklığı bunun göstergelerinden biridir.

³ Bilgi için bkz. T. Reyhanlı, "Bursa Yenişehirde Koca Sinan Paşa Camii ve İmâreti", *Araştırma Dergisi*, 9, 1978, s.373-396.

16. yüzyıla kadar inşa edilmiş Osmanlı medreselerinden, incelediğimiz otuzaltı örnekten onunda, öğrenci hücreleri, avlunun iki kenarında¹; yirmiikisinde üç kenarında²; üçünde de dört kenarında³ sıralanmaktadır.

a- Öğrenci hücrelerinin avlunun iki kenarına yerleştirildiği örnekler: Bu örneklerden bazılarında hücreler, avlunun karşılıklı iki uzun kenarı üzerinde; bazılarında ise, bir uzun bir kısa kenarı üzerinde yer almaktadır. Bu gruba dahil ettiğimiz medreselerden **Kasım Bey Medresesi** (Yolpınar-Suluova) (Şekil 50), **Subaşı Eyne Bey Medresesi** (Bursa) (Şekil 26) ve **Sinan Bey Medresesi**'nde (Manisa) (Şekil 48) öğrenci hücreleri, dikdörtgen şekilli avlunun karşılıklı iki uzun kenarı üzerinde yer almaktadır. Her üç örnekte de avlunun iki kısa kenarından biri, bir ihata duvarıyla kapatılmış ve bu duvar ortasına medrese girişi yerleştirilmiştir. Kısa kenarlardan diğeri ise, derslane mekânına ayrılmıştır. **Hacı Sinan Medresesi**'nde de (Bayındır), avlunun iki uzun kenarına öğrenci hücreleri yerleştirildiği halde, diğer iki kenarın açık bırakıldığı görülmektedir. **Molla Arap Medresesi** (Tire) ile **Yavukluoğlu Medresesi**'nde (Tire) öğrenci hücrelerinin konumu Hacı Sinan Medresesi'ndekine benzemekle birlikte, avlunun güney kenarını bir cami işgal etmektedir (Şekil 58,80). Mekânların "U" şeklinde sıralandığı **Murad Hüdavendigâr Medresesi**'nin (Bursa) giriş kanadında, iki merdiven boşluğu ile üç giriş mekânı bulunmaktadır (Şekil 4).

Hereke (Düzce) Köyü Medresesi (Seferihisar) ve **Ayas Ağa Medresesi**'nde (Amasya) öğrenci hücreleri, avlunun bir uzun bir kısa kenarı üzerinde yer almaktadır (Şekil 75,81).

Kapalı avlulu **Lala Şahin Paşa Medresesi**'nde (Bursa) ise, hücreler, bir kubbeyle örtülü avlunun ve bu avluya açılan aynı genişlikteki derslane/mescid eyvanının iki yanında sıralanmaktadır (Şekil 2).

b- Öğrenci hücrelerinin avlunun üç kenarına yerleştirildiği örnekler: Bu medreselerde, öğrenci hücrelerinin yerleştirilişinde farklılıklar görülmektedir. Bunlardan bir bölümünde, avlunun bir kenarının açık bırakıldığı⁴ veya bir ihata duvarıyla kapatıldığı⁵

¹ *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova), *Molla Arap Medresesi* (Tire), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi*'nde (Seferihisar) olduğu gibi.

² *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Saatli Medrese* (Edirne), *Fatih Medreseleri* (8 adet) (İstanbul), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul) ve *Gökdere Medresesi*'nde (Bursa) olduğu gibi.

³ *Hacı Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon) ve *Peykler Medresesi*'nde (Edirne) olduğu gibi.

⁴ *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl) ve *II. Bayezid Medresesi*'nde (Amasya) olduğu gibi.

⁵ *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne) ve *Atik Ali Paşa Medresesi*'nde (İstanbul) olduğu gibi.

görülmektedir. Öğrenci hücreleri, iki yan kanat ile, üçüncü kanadın ortasına yerleştirilmiş dershanenin iki yanında yer almaktadır.

Bu gruba dahil diğer medreselerde, avlunun bir kenarı dershaneye ayrılmış; öğrenci hücreleri, diğer üç kenar üzerine yerleştirilmiştir¹. **Ahmed Paşa Medresesi**'nde (Bursa), kuzey kanadının, dersane eyvanı karşısına denk gelen kesimi, Bursa Ovası'na bakan bir teras şeklinde boş bırakılmıştır. Bu kanatta, köşedekilerle birlikte toplam dört hücre yer almaktadır (Şekil 57).

c- Öğrenci hücrelerinin avlunun dört kenarına yerleştirildiği örnekler: **Hacı Halil Paşa Medresesi** (Gümüş) ve **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi**'nde (Merzifon) öğrenci hücreleri, avluya giriş mekânı ile, diğer üç kanadın ortalarında yer alan dersane mekânlarının aralarında (Şekil 28,34). **Peykler Medresesi**'nde (Edirne) ise, avlunun üç kenarı boyunca sıralanan öğrenci hücreleri dışında, dördüncü kenar üzerindeki açık ve kapalı dersane mekânlarının iki yanında da birer hücre vardır (Şekil 59).

d- Münferit örnekler: **Kapıağası Medresesi** (Amasya) sekizgen bir plana sahiptir. Bu medresede, sekiz kanattan biri dersane/mescid mekânına ayrılmış; öğrenci hücreleri, geri kalan yedi kanat üzerine yerleştirilmiştir (Şekil 74).

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde öğrenci hücreleri, dışarı açılan mazgal pencerelerden veya avluya açılan normal pencerelerden ışık almaktadır. Hücrelerinde, doğrudan dışa açılan normal boyutlu pencere yoktur. Ancak, bazı medreselerin üst kat hücrelerinde normal boyutlu pencerelere rastlanabilmektedir. **Hacı Kılıç Medresesi** (Kayseri) (1249-50) ve **Yakutiye Medresesi** (Erzurum) (1310-11) gibi bazı örneklerde ise, öğrenci hücrelerinde hiç pencere bulunmadığı görülmektedir².

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, öğrenci hücrelerinde oldukça seyrek rastlanan normal boyutlu pencereler, erken dönem Osmanlı medreselerinin hemen hepsinde görülmektedir. İncelediğimiz otuzaltı medreseden otuzdördünün öğrenci hücrelerinde dışa bakan pencere vardır³. Bunlardan sadece beşinde, pencereler mazgal şekillidir⁴. Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde gördüğümüz mazgal pencereler, bir insanın içinden geçemeyeceği darlıkta ve normal bir insan boyundan daha yukarı seviyededir. Erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında, mazgal pencerelerin enlerinin genişlediği ve insan boyundan daha aşağı bir seviyeye yerleştirildikleri gözlenmektedir. **Ayas Ağa Medresesi** (Amasya) ve **Hacı Sinan Medresesi**'nde (Bayındır) mazgal pencereler, önceden olduğu gibi, duvarın üst seviyesine yerleştirilmiştir. Bu iki medresenin öğrenci hücrelerinde, revaklara bakan normal boyutlu birer pencere de vardır. **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** (Merzifon) ve **Kasım Bey**

¹ *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Saatli Medrese* (Edirne), *Fatih Medreseleri* (8 Adet) (İstanbul), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa) ve *Gökdere Medresesi*'nde (Bursa) olduğu gibi.

² *Erzurum'daki Yakutiye Medresesi*'nde öğrenci hücreleri, hücreleri örten tonozlar üzerine açılmış deliklerden ışık almaktadır.

³ *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa) ve *Yavukluoğlu Medresesi*'nde (Tire), öğrenci hücrelerinin dışa bakan pencereleri yoktur.

⁴ Dış duvarları üzerinde mazgal şekilli pencereler bulunan medreseler: *Hacı Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova), *Hacı Sinan Medresesi* (Doğu kanadı) (Bayındır) ve *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya).

Medresesi'nde (Yolpınar-Suluova) hücrelerde bulunan ikişer mazgal pencere, dış duvarlar üzerine inşa edilmiş ocakların iki yanına yerleştirilmiştir. Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nin hücrelerinde, revaklara açılan birer veya ikişer adet normal pencere de vardır.

İncelediğimiz otuzaltı medreseden onsekizinde öğrenci hücreleri, dış duvarlar üzerine tek sıra halinde inşa edilmiş bir veya iki pencereden ışık almaktadır¹. Sekiz örnekte, dış duvarlar üzerine iki sıra halinde inşa edilmiş iki veya üç pencere²; iki örnekte ise, avluya bakan bir pencere bulunmaktadır³. Altı medresenin ise, hem dışa hem de avluya bakan pencereleri vardır⁴. Normal boyutlu hücre pencereleri, düz atkılı dikdörtgen açıklıklar şeklindedir. Bu pencerelerden dışa bakanların çoğunda, sivri kemerli birer alınlık vardır. Bazı medreselerde, bu pencere alınlıklarının tuğla, taş veya çini malzeme kullanılarak bezendiği görülmektedir⁵. Dışa bakan duvarları üzerinde iki sıra halinde pencere bulunan örneklerde, üst sıradaki pencere açıklıkları sivri birer kemerle örtülmüştür⁶. **Süleyman Paşa Medresesi**'nde (İznik) hücrelere açılan üst sıradaki pencereler, "öküz gözü" adı verilen yuvarlak açıklıklar şeklindedir (Resim 1,2).

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden bazılarının hücre girişleri kemerlidir ve alınlık veya söveleri süslenmiştir⁷. Erken dönem Osmanlı medreselerinde ise, öğrenci hücrelerinin girişleri, hemen daima düz atkılıdır. İncelediğimiz medreselerden sadece ikisinde, hücre girişlerinin alınlıkları bezemelidir. Bu iki örnekten **Yıldırım**

¹ Öğrenci hücreleri, dış duvarlar üzerine tek sıra halinde inşa edilmiş bir veya iki pencereden ışık alan medreseler: *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Hacı Halil Paşa Medresesi* (Batı kanadı) (Bayındır), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Fatih Medreseleri* (İstanbul), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa) ve *Molla Arap Medresesi* (Tire).

² Öğrenci hücreleri, dış duvarlar üzerine iki sıra halinde inşa edilmiş iki veya üç pencereden ışık alan medreseler: *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya) ve *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul).

³ Öğrenci hücreleri, sadece avluya bakan bir pencereden ışık alan medreseler: *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa) ve *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire).

⁴ Öğrenci hücreleri, hem dışa hem de avluya bakan pencerelerden ışık alan medreseler: *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Saatli Medrese* (Edirne), *Peykler Medresesi* (Edirne), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya) ve *Hacı Sinan Medresesi (Batı kanadı)* (Bayındır). *Gökdere Medresesi*'nde (Bursa) giriş kanadındaki hücreler, dış duvarlar üzerindeki pencerelerden; yan kanatlardaki hücreler ise, revaklara bakan pencerelerden ışık almaktadır. *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi*'nde (Seferihisar), kuzey kanadındaki hücrelerin pencereleri, dışa bakan duvarlar üzerinde; doğu kanadındaki hücrelerin pencereleri ise, revaklara bakan duvarlar üzerindedir.

⁵ *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa) ve *Fatih Medreseleri*'nden *Karadeniz Baş Kurşunlu Medresesi*'nde (İstanbul) olduğu gibi.

⁶ *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi*'nde (İstanbul) olduğu gibi, bazı medreselerde, dış duvarlar üzerinde yer alan üst sıradaki pencerelerin yuvarlak kemerli oldukları dikkati çekmektedir. Bu kemerlerin, aslında sivri olduklarını, son onarımlardan birinde, hatalı olarak bugünkü şekilde inşa edildiklerini düşünmekteyim.

⁷ *Erzurum Çifte Minareli Medrese* (13. yüzyılın son çeyreği) (Resim için bkz. R. H. Ünal, **Çifte Minareli Medrese (Erzurum)**, Kültür Bakanlığı Tanıtma Eserleri Dizisi:27, Ankara, 1989, Res.12,13.), *Aksaray Zinciriye Medresesi* (14. yüzyılın ilk yarısı) (Resim için bkz. M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, c.I, Res. 8/e.) ve *Karaman Hatuniye Medresesi*'nde olduğu gibi.

Medresesi'nde (Bursa) , düz atkılı hücre girişlerinin, sivri kemerli birer alınlığı vardır. Bu alınlıklardan bazılarında, taş ve tuğla ile yapılmış geometrik örnekle süslemeler bulunmaktadır. **Hacı Halil Paşa Medresesi**'nde (Gümüş) ise, öğrenci hücrelerinin girişleri, ikisi dışında düz atkılıdır. Batı kanadındaki dersane eyvanının iki yanındaki birer hücrenin basık kemerli girişleri, silmelerle çerçevelenmiş birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Her iki girişte de, açıklığın hemen üst kesiminde birer dikdörtgen pano mevcuttur. Panolardan birinde yazı, diğerinde geometrik süslemeler görülmektedir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde öğrenci hücrelerinin değişmez örtü elemanı, avluya dik veya paralel uzanan beşik tonozlardır. Örneklerin çoğunda, beşik tonozların avluya dik gelecek şekilde inşa edildikleri gözlenmektedir.

Osmanlı medreselerini, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden ayıran belirgin özelliklerden biri de, öğrenci hücrelerinin tercihan kubbelerle örtülmesidir. Nitekim, incelediğimiz otuzaltı medreseden yirmibirinde, öğrenci hücrelerinin tümü birer kubbeyle örtülüdür¹. **Peykler Medresesi** (Edirne) ve **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi**'nde (Merzifon) ise, hücrelerin tamamının değil, bir kısmının kubbelerle örtülü olduğu görülmektedir. Peykler Medresesi'nde, onsekiz hücreden onbeşi birer kubbeyle; kuzey kanadının iki ucunda yer alan birer hücre ile doğu kanadının kuzey ucundaki bir hücre, manastır tonozuyla örtülmüştür. Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde ise, sadece köşelerdeki hücreler kubbelidir.

Öğrenci hücreleri kubbelerinde, farklı geçiş elemanları kullanıldığı görülmektedir. Ancak, hücreleri tamamen veya kısmen kubbelerle örtülü yirmüç medreseden onsekizinde, geçiş unsuru olarak pandantiflerin kullanılmış olması dikkat çekicidir². **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi**'nde (Merzifon) birer kubbe ile örtülü dört, köşe hücrelerinde, kubbe yuvarlağına geçiş, Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. **Saatli Medrese**'de (Edirne) ise, bazı hücrelerde pandantifler, bazılarında da yarım manastır tonozunu andıran geçiş elemanları kullanılmıştır. **Gedik Ahmed Paşa Medresesi** (Afyon) ve **İshak Paşa Medresesi**'nin (İnegöl) öğrenci hücrelerinde, kubbe geçiş unsurları pandantif veya Türk üçgenleridir. **Peykler Medresesi**'nde ise, hücreleri örten kubbelere, pandantif, tromp veya Türk üçgenleriyle geçildiği görülmektedir (Şekil 59).

Öğrenci hücreleri tonozlarla örtülü medreselerden birinde, haç tonoz³; üçünde aynalı manastır tonozu⁴; geri kalan dokuzunda ise, beşik tonoz kullanılmıştır. **Murad**

¹ Öğrenci hücrelerinin tümü birer kubbeyle örtülü örnekler: *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Saatli Medrese* (Edirne), *Fatih Medreseleri* (İstanbul), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar). Tire'deki Yavukluoğlu Medresesi'nde, iki kanadın güney ucunda yer alan, farklı örtüye sahip birimlerin medreseye sonradan ilave edildikleri, bitişme çizgilerinden ve revakların dışında kalmalarından anlaşılmaktadır.

² Hücreleri örten kubbelerde, geçiş elemanı olarak sadece pandantif kullanılmış örnekler: *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Fatih Medreseleri* (İstanbul), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul), *Yavukluoğlu Medresesi* (Tire) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar).

³ *Sinan Bey Medresesi*'nde (Manisa) öğrenci hücreleri haç tonozlarla örtülüdür.

Hüdavendigâr Medresesi (Bursa), **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** (Merzifon), **Kasım Bey Medresesi** (Yolpınar-Suluova) ve **Ayas Ağa Medresesi**'nde (Amasya) hücreleri örten beşik tonozlar avluya diktir. **Lala Şahin Paşa Medresesi** (Bursa), **Yıldırım Medresesi** (Bursa), **Subaşı Eyne Bey Medresesi** (Bursa), **Molla Arap Medresesi** (Tire) ve **Gökdere Medresesi**'nde (Bursa) ise, tonozların avluya paralel uzandıkları görülmektedir¹.

Hacı Halil Paşa Medresesi'nde (Gümüş) öğrenci hücreleri düz, ahşap birer tavan ile örtülmüştür. Ancak, hücrelerin kareye yakın dikdörtgen planlı oluşları ve duvarların, ahşap bir çatıyı taşıyacak duvarlardan çok daha kalın oluşu, bunların, ilk inşaatta birer kubbeyle örtülmesinin planlandığını düşündürmektedir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin çoğunda, öğrenci hücrelerinde ocak bulunmadığı görülmektedir². Anadolu'da, özellikle Kayseri, Sivas, Erzurum, Konya gibi, kışların soğuk geçtiği merkezlerde inşa edilmiş medreselerde, ısınma sorunu nasıl çözümlenmişti? Bu soruya, bugünkü bilgilerimizle kesin bir yanıt vermek zor görünmekle birlikte, mangallardan yararlanılmış olabileceği akla gelmektedir. Bu döneme tarihlenen medreselerden **Kayseri Hacı Kılıç Medresesi** ve **Sinop Süleyman Pervane Medresesi**'nin öğrenci hücrelerinde ocaklar vardır. Hacı Kılıç Medresesi'nde ocaklar, hücrelerin dış duvarları ortasına yerleştirilmiştir. Bu örnekte ocakların ve bacaların, duvar içine gömülü oluşları, bunların ilk inşaattan kaldıklarının bir kanıtı gibi görünmektedir. Süleyman Pervane Medresesi'nde ise, ocaklar, hücrelerin köşelerine yerleştirilmiştir. Hücre alanını daraltan bu düzen, mevcut ocakların sonradan inşa edildiklerini düşündürmektedir³. Zira, medresenin ilk inşaatında hücrelere birer ocak inşa edilmesi planlanmış olsaydı, ocaklar ve bacaları, duvar içine yerleştirilir, hücre alanının daraltılması önlenmiş olurdu.

Anadolu medreselerinde, öğrenci hücrelerine ocak inşa edilmeye başlanması Beylikler dönemine rastlar. Osmanlı medreselerinde ise, ocak, öğrenci hücrelerinin adeta vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Bu çalışma kapsamında incelenen otuzaltı medreseden otuzdördünün hücrelerinde ocak bulunması bunun bir kanıtıdır. Örneklerden, sadece, kapalı avlulu **Lala Şahin Paşa Medresesi** (Bursa) ile **Murad Hüdavendigâr Medresesi**'nde (Bursa) ocak yoktur⁴. Bu dönem medreselerinde bulunan ocaklardan önemli bir bölümü yıkılmış, bir kısmı da onarımlar sırasında ilk şekillerini

⁴ Öğrenci hücreleri, aynalı manastır tonozuyla örtülü örnekler: *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa) ve *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa). Ahmed Paşa Medresesi'nin batı kanadında yer alan üç hücrenin yıkılan aynalı manastır tonozlarının yerine, son onarımlardan birinde beşik tonoz inşa edilmiştir.

¹ *Yıldırım Medresesi*'nde (Bursa) girişin iki yanındaki birer hücreyi örten beşik tonozlar, avluya dik olarak inşa edilmişlerdir.

² A. Kuran, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin çoğunda ocak bulunduğunu söylemekte ve *Kayseri'deki Hacı Kılıç Medresesi* ve *Sinop'daki Süleyman Pervane Medresesi*'ni örnek göstermektedir (A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, c.I, s.140.).

³ *Süleyman Pervane Medresesi*'nin öğrenci hücrelerinde bulunan ocaklar, muhtemelen, yapıda, 1307/1888-89 tarihinde gerçekleştirilen onarımda inşa edilmiş olmalıdır.

⁴ *Murad Hüdavendigâr Medresesi*'nin batı kanadında, güneyden itibaren beşinci hücrenin köşesinde bulunan ocak sonradan inşa edilmiştir. Medresenin doğu kanadında, aynı sırada yer alan hücrede de bir ocak bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu ocaktan günümüze, hücre tonozu delinerek dışarıya çıkarılmış baca kalmıştır.

kaybetmişlerdir. **Yeşil Medrese** (Bursa), **Muradiye Medresesi** (Bursa) ve **II. Bayezid Medresesi**'ndeki (Edirne) ocakların alçıdan yaşmakları, son onarımlar sırasında yeniden yapılmışlardır (Resim 51,122). Bu dönem medreselerindeki ocak nişleri, yarım daire veya dikdörtgen profillidir. **Muradiye Medresesi** (Bursa) ve **Molla Arap Medresesi**'ndeki (Tire) yarım sekizgen profilli ocak nişlerinin benzeri yoktur.

Dershane

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, girişin hemen daima karşısına yerleştirildiği görülen ana eyvan, yapının en görkemli ve göz alıcı unsurlarından biridir. Bu medreselerde, hemen hepsi tonoz örtülü olan ana eyvanların iki yanında, medresenin en büyük boyutlu mekânları yer alır¹. Tonoz veya kubbeyle örtülen, eş büyüklükteki bu iki mekânın hangi amaçlarla kullanıldığı kesin olarak bilinmiyorsa da bazı tahminlerde bulunulabilmektedir. Medresenin bu iki en büyük mekânı, medresede bulunanların bir araya gelebilecekleri, toplanabilecekleri mekânlar olarak tasarlanmış olmalıdır. Bu nedenle, bu mekânların dershane veya yemekhane olarak kullanılmış olmaları mümkündür. Ana eyvanın da, elverişli havalarda dershane mekânının işlevini yüklediği genellikle kabul edilir.

Erken dönem Osmanlı medreselerinin çoğunda da, dershane için ayrılmış özel mekânların bulunduğu görülmektedir. Ancak bu dönemde, dershane eyvanı ve kapalı dershane mekânının birlikte yer aldığı örnek sayısı oldukça azdır. İncelediğimiz otuzaltı medreseden sadece beşinde, hem dershane eyvanı, hem de kapalı dershane mekânı vardır².

Bu dönem medreselerinde dershane eyvanı, **Lala Şahin Paşa Medresesi** (Bursa) hariç, kare planlıdır³. Bunlar, medresede, dikey eksenin bir ucunda, medrese girişinin karşısında yer alırlar. Dershane eyvanı, kapalı dershane mekânı da olan üç medrese örneği hariç⁴, bütün örneklerde, bulunduğu kanadın tam ortasına yerleştirilmiştir. **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** (Merzifon) ve **Sinan Bey (Karaköy) Medresesi** (Manisa) hariç, dershane eyvanının önünde revak yoktur. Dershane eyvanlarının zemin kotu, önlerinde yer alan avlu veya revakın zemin kotundan daima yüksek tutulmuştur.

¹ Tokat ve Niksar'daki *Yağlıbasan Medreseleri*'nde olduğu gibi, bazı medrese örneklerinde, ana eyvanla, iki yandaki büyük mekânlar arasında küçük birer hücrenin bulunduğu görülmektedir (Plan için bkz. M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.II, Şek.6,7.).

² Bir dershane eyvanı ve bir de kapalı dershane olan örnekler şunlardır: *Hacı Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Saatli Medrese* (Edirne), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon) ve *Peykler Medresesi* (Edirne).

³ Dershane eyvanı bulunan erken dönem Osmanlı medreseleri şunlardır: *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Saatli Medrese* (Edirne), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa), *Peykler Medresesi* (Edirne) ve *Gökdere Medresesi* (Bursa).

⁴ *Saatli Medrese* (Edirne), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon) ve *Peykler Medresesi*'nde (Edirne) dershane eyvanı ve kapalı dershane mekânı, avlunun aynı kenarı üzerine, yanyana yerleştirilmiştir.

Dershane eyvanları, **Lala Şahin Paşa Medresesi**'nde (Bursa) beşik tonozla; **Hacı Halil Paşa Medresesi**'nde (Gümüş) düz ahşap bir tavanla; diğer örneklerde ise birer kubbeyle örtülüdür¹. **Sinan Bey (Karaköy) Medresesi** hariç, kubbeli örneklerde, kubbe yuvarlağına geçiş pandantiflerle sağlanmıştır². **Yıldırım Medresesi** (Bursa), **Yeşil Medrese** (Bursa) ve **Muradiye Medresesi**'nde (Bursa) pandantiflerin yüzeyi mukarnaslarla bezenmiştir (Resim 18,50). Ayrıca, örneklerin beşinde, kubbe geçiş unsurları dışında, kasnak üzerinde, Türk üçgenlerinden oluşan bir kuşak bulunmaktadır³. **Muradiye Medresesi**'nin (Bursa) sekizgen kubbe kasnağının köşelerinde ise, içleri mukarnas dolgulu birer küçük tromp görülmektedir.

Hacı Halil Paşa Medresesi (Gümüş) ve **Yıldırım Medresesi** (Bursa) dışında tüm örnekler kıbleye doğru yönlendirilmiş ve dershane eyvanının dip duvarı ortasına bir mihrap nişi yerleştirilmiştir. Dikdörtgen veya poligonal profilli mihrap nişleri, bu mekânların mescit olarak da kullanıldıklarının kanıtıdır.

Dershane eyvanlarının, dış duvarları üzerinde pencerelere de yer verildiği görülmektedir. Onüç örnekten dördünde, pencere açıklıkları, eyvanın dip duvarı üzerine yerleştirilmiş⁴; sekizinde ise, üç duvara dağıtılmıştır⁵. Pencerelerin iki sıra halinde yerleştirildiği örneklerde, alt sıradaki pencereler dikdörtgen şekilli; üst sıradaki pencereler ise, sivri kemerlidir.

Erken dönem Osmanlı medreselerindeki kapalı dershane mekânlarının, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerindekilerden farklı mimari özelliklere sahip oldukları gözlenmektedir. Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde vazgeçilmez unsurlardan biri olan kapalı dershane mekânı, incelediğimiz otuzaltı medreseden sadece yirmikisinde mevcuttur⁶. Kapalı dershane mekânı, dershane eyvanı ile yan yana yerleştirildiği üç örnek

¹ *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Saatli Medrese* (Edirne), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa), *Peykler Medresesi* (Edirne) ve *Gökdere Medresesi*'nde (Bursa) dershane eyvanı bir kubbe ile örtülüdür.

² *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi*'nde (Manisa) dershane eyvanını örten kubbeyle tromplar yardımıyla geçilmiştir.

³ *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa) ve *Kasım Bey Medresesi*'nde (Yolpınar-Suluova) dershane eyvanının kubbe kasnağı üzerinde Türk üçgenlerinden oluşan bir kuşak bulunmaktadır.

⁴ *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon) ve *Gökdere Medresesi*'nde (Bursa) dershane eyvanının sadece dip duvarı üzerinde pencere açıklığı vardır.

⁵ *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Saatli Medrese* (Edirne), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa) ve *Peykler Medresesi*'nde (Edirne) dershane eyvanının üç duvarı üzerinde de pencere açıklığı bulunmaktadır.

⁶ Kapalı dershanesi bulunan erken dönem Osmanlı medreseleri: *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Saatli Medrese* (Edirne), *Fatih Medreseleri* (İstanbul), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Peykler Medresesi* (Edirne), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi*

hariç¹, bulunduğu kanadın tam ortasında yer alır. **Lala Şahin Paşa Medresesi** (Bursa) ve **Fatih Medreseleri** (İstanbul) dışındaki diğer örneklerde, dersane eyvanları ve kapalı dersane mekânları, buldukları cepheden bir miktar veya tümüyle dışa taşıntı yapmaktadır (Şekil 2,53). Bu nedenle, dersane mekânlarında, duvarların herbiri üzerinde pencere bulunabilmektedir². Dersane eyvanlarında olduğu gibi, kapalı dersane mekânlarında da iki sıra halinde yerleştirilmiş pencerelerden alt sıradakiler, dikdörtgen şekilli; üst sıradakiler ise, sivri kemerlidir. İki örnek hariç, kare planlı olan dersane mekânları³, birer kubbe ile örtülüdür⁴. Kubbe geçişleri iki örnekte, Türk üçgenleri⁵; üç örnekte, tromp⁶; diğerlerinde ise, pandantiftir⁷.

Kapalı dersane mekânlarının girişleri, genellikle revaka açılmaktadır. **Saatli Medrese** (Edirne), **Gedik Ahmed Paşa Medresesi** (Afyon) ve **Peykler Medresesi**'nde (Edirne) kapalı dershaneye, bitişiğindeki dersane eyvanına açılan bir kapıdan girilmektedir (Şekil 47,56,59). **Fatih Medreseleri**'nde (İstanbul) ise, girişler, diğer örneklerde olduğu gibi, mekânın avluya bakan cephesi üzerinde değil, yan cephe üzerindedir. Bu örneklerde dersane girişi, kubbeli bir revak birimi ile avlu revakına bağlanmıştır.

Kapalı dersane mekânlarından çok azında mihrap nişi vardır⁸. Bazı medreselerin yönü, kible yönüne uygun olduğu halde, dersane mekânında mihrap yoktur⁹. Bu örneklerde de bulunduğunu düşündüğüm mihrap nişleri, **Fatih Medreseleri**'nden bazılarında olduğu gibi, ya örülmüş, ya da dolap nişine dönüştürülmüş olmalıdır.

(İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya) ve *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul).

¹ *Saatli Medrese* (Edirne), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon) ve *Peykler Medresesi* (Edirne).

² *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Saatli Medrese* (Edirne), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya) ve *Atik Ali Paşa Medresesi*'nde (İstanbul) kapalı dersane mekânı, duvarların dördüne de yerleştirilmiş pencerelerden ışık almaktadır.

³ *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi*'nde (İstanbul) dershanenin dışa taşan kesimi, yarım sekizgen şeklindedir. *Kapıağası Medresesi*'nde (Amasya) ise, dershanenin ters "T" şeklinde bir plan şemasına sahip olduğu görülmektedir. *Koca Mustafa Paşa Medresesi*'nde dersane mekânı, son onarımda, betonarme düz bir tavanla örtülmüştür. Mekânın şekli ve duvar kalınlıkları, bu mekânın ilk inşaatında bir kubbe ile örtülmüş olabileceğinin kanıtıdır. *Kapıağası Medresesi*'nde dershanenin kare şekilli merkezi mekânı, bir kubbeyle; iki yanda, birer küçük eyvan görünümündeki mekânlar ise, birer yarım kubbeyle örtülmüştür.

⁴ *Hacı Halil Paşa Medresesi*'nde (Gümüş) kare planlı iki dersane mekânının üzeri, düz ahşap tavanla örtülmüştür.

⁵ *Saatli Medrese* (Edirne) ve *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl).

⁶ *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa) ve *Peykler Medresesi* (Edirne).

⁷ *Fatih Medreseleri* (İstanbul), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya) ve *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul). *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi*'nde kubbe geçişleri, kapalı dersanelerden birinde, pandantif; diğerinde, Türk üçgenidir.

⁸ Kapalı dersane mekânında mihrap bulunan medreseler şunlardır: *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Fatih Medreseleri* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya) ve *Kapıağası Medresesi* (Amasya).

⁹ *Edirne II. Bayezid Medresesi*'nde olduğu gibi. Bu örnekte, dershanenin güney duvarına mihrap değil, bir ocak inşa edilmiştir.

Osmanlı öncesi dönem Anadolu medreselerinde ana eyvan ve iki yanındaki iki büyük mekânın oluşturduğu kompozisyonun, erken dönem Osmanlı medreselerinde tamamen ortadan kalktığı gözlenmektedir. Bu medreselerde, dersane mekânı, mimari özellikleri gözönüne alınarak dört grupta incelenebilmektedir.

a- Ana eyvanın dersane mekânı olarak kullanıldığı örnekler.

b- Kapalı dersanesi olan örnekler.

c- Biri kapalı diğeri açık olmak üzere iki dersanesi olan örnekler.

d- Dersane için ayrılmış özel bir mekânı bulunmayan örnekler.

a- Ana eyvanın dersane mekânı olarak kullanıldığı örnekler: Bu gruba dahil ettiğimiz sekiz medresede¹, dışa kapalı özel bir dersane mekânı yoktur. Bu örneklerde, medresedeki tüm öğrencilerin toplanabilecekleri tek büyük mekân, ana eyvandır. Avlunun kısa kenarlarından biri üzerine yerleştirilen bu eyvanların yan kenarlarının boş bırakıldığı; bu kenarlara herhangi bir mekân bitiştirilmediği görülmektedir. Avluya geniş bir kemerle açılan bu eyvanlarda, eyvan kemeri, elverişsiz havalarda, muhtemelen ahşap malzemeli bir camekânla kapatılıyordu.

b- Kapalı dersanesi olan örnekler: Erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında, ana eyvanın bulunduğu yerde, kapalı bir dersane mekânı yer almaktadır². Bu örneklerdeki kapalı dersane mekânlarının, dersane eyvanlarında olduğu gibi, buldukları kanadın ortasında yer aldıkları³; ancak, hiçbirinde mekânın, cepheden tümüyle taşıntı yapmadığı görülmektedir. **Subaşı Eyne Bey Medresesi** (Bursa) ve **Fatih Medreseleri** (İstanbul) dışındaki medrese örneklerinde, dersane mekânının iki yanında öğrenci hücreleri sıralanmaktadır (Şekil 26,53). **Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi**'nde (İstanbul), kapalı dershanenin cepheden dışa taşan kesimi yarım sekizgen şekillidir. **Kapıağası Medresesi**'nde (Amasya) ise, dersane, ters "T" formunda bir plan şemasına sahiptir.

A. Kuran, Osmanlı medreselerinde ilk kapalı dersane uygulamasının 1417 tarihli **Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi**'nde yapıldığını söylemektedir. Aynı araştırmacı, **İznik Süleyman Paşa Medresesi** ile Yıldırım Bayezid devrinde inşa edilen **Bursa Subaşı Eyne Bey Medresesi**'nde kapalı dersaneler bulunduğunu; ancak, bunlardan birincisinin, 14. yüzyıl Osmanlı medreselerinde bulunmayan kubbeli revakı, öğrenci hücrelerinin kubbeli üst örtüsü ve iki sıra halinde düzenlenmiş pencereleri nedeniyle, şimdiki biçimini 15. yüzyılda aldığını söylemektedir. A. Kuran kapalı dershaneye sahip, erken tarihli ikinci örnek olan **Subaşı Eyne Bey Medresesi**'nde ise, eyvanın, 17. yüzyılda önü örülerek kapalı dersane haline getirildiğini öne sürmektedir⁴.

¹ Ana eyvanın dersane olarak kullanıldığı örnekler şunlardır: *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa) ve *Gökdere Medresesi* (Bursa).

² *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Fatih Medreseleri* (İstanbul), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Kapıağası Medresesi* (Amasya) ve *Atik Ali Paşa Medresesi*'nde (İstanbul) olduğu gibi.

³ *Süleyman Paşa Medresesi*'nde (İznik) dersane mekânı, dikey eksenden bir miktar sağa kayıktır.

⁴ Bilgi için bkz. A. Kuran, *Mimar Sinan*, s.44.

Her iki yapının kapalı dersane mekânlarında, ilk inşaatta birer eyvan olduklarını gösterecek herhangi bir iz yoktur. Bu dönem medreselerinden, ana eyvan dışında başka büyükçe mekânı bulunmayan örnekler incelendiğinde, ana eyvanların önünde revak bulunmadığı görülmektedir. Bu mekânların iki yanına herhangi bir mekân bitiştirilmediğinden, medresenin dikdörtgen şekilli ana kütesine yamanmış bir unsur izlenimi bırakmaktadırlar. Oysaki, söz konusu iki yapıda da, kapalı dersane mekânlarının önünde birer revak bulunmaktadır. Kaldı ki, Süleyman Paşa Medresesi'nde, dersane mekânının iki yanına başka mekânların bitiştirildiği görülmektedir. Bu özellikler, her iki yapıda da yer alan kapalı dersanelerin, ilk inşaattan kalmış olabileceklerini düşündürmektedir.

c- Biri kapalı, diğeri açık olmak üzere iki dersanesi olan örnekler: Erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde olduğu gibi, hem kapalı bir dersane, hem de yazlık dersane olarak kullanılan bir eyvan bulunmaktadır. Ancak, bu iki mekânın medrese içindeki konumlarının, önceki örneklerden farklı olduğu görülmektedir. Örneklerden ikisinde, dersanelerin herbiri, medresenin farklı bir kanadı üzerine; üçünde ise, avlunun kısa kenarlarından biri üzerine, yan yana yerleştirilmiştir.

Hacı Halil Paşa Medresesi (Gümüş) ve Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde (Merzifon) mekânlar, kareye yakın dikdörtgen bir alan üzerine oturtulmuştur. Her iki örnekte de, medrese girişi, doğu kanadının ortasına; dersane eyvanı da, batı kanadının ortasına yerleştirilmiştir. İki örneğin de kuzey ve güney kanatları ortasında, kare planlı büyük birer mekân vardır (Şekil 28,34). Diğer hücrelerden daha büyük olan bu iki mekândan en az biri, medresenin kapalı dersanesi olarak kullanılmış olmalıdır.

Saatli Medrese (Edirne), Gedik Ahmed Paşa Medresesi (Afyon) ve Peykler Medresesi'nde dersane eyvanı ve kapalı dersane, avlunun kısa kenarlarından biri üzerine, yan yana yerleştirilmiştir (Şekil 47,56,59). Bu örneklerden Gedik Ahmed Paşa Medresesi'nde dersane eyvanı, kapalı dersane mekânından daha büyüktür. Saatli Medrese ile Peykler Medresesi'nde ise, her iki mekân eş büyüklüktedir. Üç örnekte de kapalı dersanelerin girişi, bitişiklerindeki dersane eyvanına açılmaktadır.

d- Dersane için ayrılmış özel bir mekânı bulunmayan örnekler: Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde en az bir kişilik dersane ile bir dersane eyvanı bulunurken, erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında, dersane mekânının tamamen ortadan kalktığı gözlenmektedir¹. Bu medreselerde dersler, muhtemelen medrese avlusunun bir kenarında yer alan mescitte veya aynı külliye'nin parçası olan yakındaki camide yapılmaktaydı. Dersane olarak kullanıldığını düşündüğüm cami veya mescit, **Molla Arap Medresesi (Tire), Ayas Ağa Medresesi (Amasya), Yavukluoğlu Medresesi (Tire) ve Hereke (Düzce) Köyü Medresesi'nde** (Seferihisar) avlunun bir kenarı üzerinde yer almaktadır² (Şekil 58,75,80,81). **Murad Hüdavendigâr**

¹ *Murad Hüdavendigâr Medresesi (Bursa), Molla Arap Medresesi (Tire), Ayas Ağa Medresesi (Amasya), Hacı Sinan Medresesi (Bayındır), Yavukluoğlu Medresesi (Tire) ve Hereke (Düzce) Köyü Medresesi'nde* (Seferihisar) olduğu gibi.

² *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi'nde* (Seferihisar) dersane olarak kullanıldığını düşündüğüm cami, günümüze sağlam ulaşmamıştır. Bugünkü cami, ilk yapıdan kalan bazı duvarlar üzerine, yakın bir

Medresesi'nde cami, medresenin bulunduğu yapının zemin katında; **Hacı Sinan Medresesi**'nde (Bayındır) ise, medresenin kuzeybatısındadır (Şekil 77).

Eyvan

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin tümünde görülen mimari unsurlardan biri de *eyvan*'dır. Sayıları bir ile dört arasında değişen eyvanlardan her birinin, islâmiyette mevcut dört ana mezhepten birine tahsis edildiği yönünde rivayetler mevcuttur¹. Medresenin birden çok eyvanı varsa, bunlardan girişin tam karşısına yerleştirilen eyvan, diğerlerinden daha büyük ve yüksektir. Eyvanların zemini, önlerindeki revak veya avlunun zemininden bir miktar yüksektir.

Tek eyvanlı medreselerde eyvan, medresenin dikey eksenini üzerinde, girişin tam karşısında yer almaktadır². İki eyvanlı medreselerde, eyvanlardan biri dikey, diğeri de yatay eksenin birer ucunda³ veya dikey eksenin iki ucunda bulunmaktadır⁴. Sayıları birkaçı geçmeyen üç eyvanlı medreselerde ise, ana eyvan, dikey eksenin bir ucunda; daha küçük olan yan eyvanlar da, yan kenarlar üzerinde yer almaktadır⁵.

Dört eyvanlı plan şeması, genellikle anıtsal medrese örneklerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu medreselerde, giriş eyvanı, en küçük; genellikle girişin karşısına yerleştirilmiş olan ana eyvan ise, en büyük eyvandır. Eş büyüklükteki yan eyvanlar, ana eyvandan küçük, giriş eyvanından ise, büyüktür. Bu şema, Anadolu'da ilk kez **Kayseri Çifte Medrese**'de (1205-6) uygulanmıştır⁶.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde eyvanlar, beşik tonoz başta olmak üzere, manastır tonozu, çapraz tonoz ve yıldız tonoz gibi, çeşitli tonozlarla örtülmüştür. **Sivas Buruciye Medresesi**'nin (1271-72), giriş eyvanı, Osmanlı öncesi Anadolu

tarihde inşa edilmiştir. Üzeri, düz ahşap bir tavan ile örtülmüştür. Günümüze ulaşabilen izlerden, ilk yapıda örtünün kâğır olduğu ve önünde bir son cemaat yerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

¹ K. A. C. Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, Oxford, 1959, s.120-129, zikreden: A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, c.I, s.7-8. A. Kuran, medreselerdeki eyvan sayısının, mezhep sayısı ile ilgili olmadığını ve bu mekânların avluya anlam veren bir mimari eleman olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir (A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, c.I, s.8,133.).

² *Atabey Ertokuş Medresesi* (1124), *Konya İnce Minareli Medrese* (1260-65) ve *Konya Karatay Medresesi*'nde olduğu gibi. Konya Karatay Medresesi'nde giriş, cephenin tam karşısına değil, sol köşesine yakın bir kesime yerleştirilmiştir.

³ *Tokat Yağlıbasan Medresesi* (12. yüzyılın ortaları) ve *Niksar Yağlıbasan Medresesi*'nde (1157-58) olduğu gibi.

⁴ *Kayseri Huand Hatun Medresesi* (1237-38), *Konya Sırçalı Medrese* (1242-43), *Sinop Süleyman Pervane Medresesi* (1262-63), *Çay (Yusuf bin Yakub) Medresesi* (1278-79) ve *Tokat Gök Medrese*'de (13. yüzyılın 3. çeyreği) olduğu gibi.

⁵ *Erzurum Yakutiye Medresesi*'nde (1310-11) yan eyvanlar, iki yan kanadın ortalarında (Plan için bkz. M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.II, Şekil 1.); *Kayseri Seraceddin Medresesi*'nde (1238-39) yan kanatların bir ucundadır (Plan için bkz. M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.I, Şekil 2.). *Ermenek Tol Medrese*'de (1339-40) ise, eyvanlardan ikisi, dikey eksenin iki ucuna; üçüncüsü ise, sağ yan kanadın bir ucuna yerleştirilmiştir (Plan için bkz. Aynı eser, Şekil 23).

⁶ *Kayseri Sahibiye Medresesi* (1267-68), *Sivas Buruciye Medresesi* (1271-72), *Sivas Gök Medrese* (1271) ve *Erzurum Çifte Minareli Medrese* (13. yüzyılın son çeyreği) dört eyvanlı anıtsal medreselerden birkaçıdır.

medreselerinde bir kubbeyle örtülü tek eyvan örneğidir. Bu dönem medreselerinde eyvanlar, arazi şartları gerektirmedikçe, buldukları cepheden taşıntı yapmazlar¹. Bazı örneklerde, yan eyvanların ve ana eyvanın dip duvarında, normal boyutlu veya mazgal şekilli birer pencere vardır². Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, giriş eyvanı ile ana eyvanın bazı örneklerde; yan eyvanların ise, tüm örneklerde avlu revakına açıldığı görülmektedir. Bu dönem medreselerinden bazılarında, yan eyvanlardan biri veya ana eyvan içinde görülen mihraplar, bu mekânların bazı medreselerde mescit olarak da kullanıldığını kanıtlamaktadır³.

Erken dönem Osmanlı medreselerinde eyvan, artık vazgeçilmez bir mimari unsur değildir. Nitekim, incelediğimiz otuzaltı medreseden onüçünde eyvan yoktur⁴. Bu özellik, Osmanlı medreselerini, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden ayıran önemli özelliklerden biridir.

Bu dönem medreselerinde eyvanların, birkaç örnek dışında, bir kubbe ile örtülü oldukları görülmektedir. Kubbe geçişleri, **Manisa Sinan Bey (Karaköy) Medresesi**'nde tromp; diğer tüm örneklerde ise, pandantiftir. Erken dönem Osmanlı medreselerindeki eyvanlarda, mutlaka bir veya birkaç pencere bulunmaktadır. Bazı örneklerde, ana eyvanların, sadece dip duvarları üzerinde; bazılarında ise, üç duvarında da pencere görülebilmektedir. Yan eyvanların, sadece dip duvarları üzerinde pencere vardır. **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** (Merzifon) ve **Sinan Bey (Karaköy) Medresesi** (Manisa) hariç, diğer örneklerde, ana eyvanların önünde revak yoktur. Giriş eyvanı ve/veya yan eyvanları bulunan medreselerde, bu eyvanların, daima avlu revakına açıldıkları görülmektedir.

İncelediğimiz eyvanlı medreselerde eyvan sayısı bir ile üç arasında değişmektedir. Bu örneklerde eyvanların konumlarında da bazı farklılıkların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Örneğin, bu dönemde, giriş eyvanı ile ana eyvanı aynı eksen üzerinde

¹ Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, ana eyvanın cepheden çıkıntı oluşturduğu örnekler fazla değildir. 1205-6 tarihinde inşa edilmiş olan *Kayseri*'deki *Çifte Medrese* gibi erken tarihli bir örnekte gördüğümüz bu özellik (Bilgi ve plan için bkz. Aynı eser, s.81-89, Şek.13,14.), Çifte Medrese'nin özel konumuna ve iki medresenin bir arada inşa edilmiş olmasına bağlı olmalıdır. 1207-8 tarihinde inşa ettirildiği tahmin edilen *Seyitgazi*'deki *Battalgazi Medresesi*'nde de arka cephede çıkıntı oluşturan eyvan, medreseden daha önce inşa edilmiş bir eyvan türbedir (Bilgi ve plan için bkz. Aynı eser, s.6-10, Şek.1.).Beylikler devrinde, *Manisa Ulu Cami Medresesi* (Bilgi ve plan için bkz. Aynı eser, c.I, s.183-187, Şek.33.), *Niğde Ak Medrese* (Bilgi ve plan için bkz. Aynı eser, s.194-201, Şek.35.), *Beçin Yelli Medrese* (Bilgi ve plan için bkz. Aynı eser, s.75-79, Şek.12.) gibi örneklerde, eyvanın, arka cephede, belirgin bir çıkıntı oluşturmaya başladığı görülür.

² *Kayseri Huand Hatun Medresesi* (1237-38), *Kayseri Seraceddin Medresesi* (1238-39), *Sivas Buruciye Medresesi* (1271-72), *Çay (Yusuf bin Yakub) Medresesi* (1278-79) ve *Eğridir Dünder Bey Medresesi*'nde (1301-2) olduğu gibi.

³ *AtabeyErtokuş Medresesi* (1224), *Kayseri Seraceddin Medresesi* (1238-39), *Kırşehir Cacabey Medresesi* (127273), *Çay (Yusuf bin Yakub) Medresesi* (1278-79) ve *Erzurum Yakutiye Medresesi*'nde (1310-11) olduğu gibi.

⁴ Eyvanı olmayan erken dönem Osmanlı medreseleri şunlardır: *Süleyman Paşa Medresesi* (İznik), *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Molla Arap Medresesi* (Tire), *İshak Paşa Medresesi* (İnegöl), *Davud Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya), *Koca Mustafa (Sümbül Efendi) Paşa Medresesi* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Edirne), *Ayas Ağa Medresesi* (Amasya), *Hacı Sinan Medresesi* (Bayındır), *Atik Ali Paşa Medresesi* (İstanbul) ve *Hereke (Düzce) Köyü Medresesi* (Seferihisar).

yer almayan veya her iki eyvanı eş büyüklükte olan örneklerle karşılaşılabilmektedir¹. Bir başka örnekte ise, yan eyvanların, medresenin giriş kanadına yerleştirildiği görülmektedir².

a- Tek eyvanlı örnekler: Tek eyvanlı medrese örneklerinde eyvan, medrese girişinin karşısındaki kenar üzerine yerleştirilmiştir³. Ancak, **Gedik Ahmed Paşa Medresesi**'nde (Afyon) eyvanın, dikey eksenden bir miktar sola kayık olduğu görülmektedir (Şekil 56). Kapalı avlulu **Lala Şahin Paşa Medresesi** (Bursa) hariç, tüm örneklerde eyvan, cepheden bir miktar veya tümüyle taşıntı yapmaktadır. Bu gruba yerleştirdiğimiz altı örnekten dördünde⁴, eyvan dışında, ders yapmaya veya toplanmaya uygun büyük mekân yoktur. Bu nedenle, medresedeki tek eyvan, kışlık dersane olarak da kullanılmış olmalıdır. Ayrıca, örneklerden dördünde mihrap bulunması⁵, bu mekânların aynı zamanda mescit olarak da kullanıldıklarını göstermektedir.

b- İki eyvanlı örnekler: Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden, iki eyvanlı olanların eyvanları, dikey eksenin iki ucunda yer almaktadır. Bu iki eyvandan biri giriş eyvanı; diğeri ise, ana eyvandır. Ana eyvan, giriş eyvanından daha büyük ve yüksektir.

Erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında, giriş eyvanı ile ana eyvanın aynı eksen üzerinde yer almadıkları görülmektedir. Örneğin, **Saatli Medrese** (Edirne), **Ahmed Paşa Medresesi** (Bursa) ve **Peykler Medresesi**'nde (Edirne) giriş eyvanı, medresenin uzun kenarlarından biri üzerine; ana eyvan ise, kısa kenarlardan biri üzerine yerleştirilmiştir (Şekil 47,57 59). Biri giriş eyvanı olmak üzere iki eyvana sahip sekizgen planlı **Kapıağası Medresesi**'nde (Amasya), eyvanlardan biri, giriş eksenine üzerine; diğeri ise, bu eksene dik diğer eksenin bir ucunda yer almaktadır. **Kapıağası Medresesi** (Amasya) ve **Fatih Medreseleri**'nde (İstanbul), bir giriş eyvanı konumundaki iki eyvan, eş büyüklüktedir (Şekil 53,74). **Yavukluoğlu Medresesi**'nde (Tire) mevcut eyvanların ikisi de giriş eyvanıdır.

c- Üç eyvanlı örnekler: Osmanlı öncesi dönemde, üç eyvanlı medreselere oldukça seyrek rastlanır. Erken dönem Osmanlı medreselerinde de, bu şemanın pek tercih edilmediği gözlenmektedir. Bu döneme tarihlenen üç eyvanlı iki medreseden **Yeşil Medrese**'de (Bursa) ana eyvan, dikey eksenin bir ucunda; yan eyvanlar ise, yatay eksenin uçlarında yer almaktadır (Şekil 38). **Muradiye Medresesi**'nde (Bursa) iki yan eyvan, değişik bir düzenleme ile, giriş kanadına, köşe hücrelerinin bitişiğine yerleştirilmiştir) (Şekil 42). Avluya dik birer beşik tonozla örtülü olan bu iki eyvan, öğrenci hücrelerinden daha ensizdir.

¹ *Fatih Medreseleri* (İstanbul) ve *Kapıağası Medresesi*'nde (Amasya) olduğu gibi.

² *Muradiye Medresesi*'nde (Bursa) olduğu gibi.

³ *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova) ve *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon) tek eyvanlı örneklerdir.

⁴ *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa) ve *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova).

⁵ *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova) ve *Gedik Ahmed Paşa Medresesi*'nin (Afyon) eyvanında mihrap nişi vardır.

Mescid

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden bazılarında, mekânlardan birinin mescide ayrıldığı, bu mekânlarda yer alan mihrap nişinden anlaşılmaktadır. Bu dönem medreselerinde mescid, ya medrese bünyesinde özel bir mekâna yerleştirilmiş¹, ya da eyvanlardan biri, aynı zamanda mescid olarak kullanılmıştır².

Akşehir Taş Medrese (1250)³ ve Konya İnce Minareli Medrese'de (1260-65)⁴ ise, mescidin, yarı bağımsız bir yapı olarak tasarlandığı görülmektedir. Bu mescidler, iki birimli son cemaat yerleri ve iki şerefeli minareleriyle, küçük birer mahalle mescidi görünümündedir.

Erken dönem Osmanlı medreselerinde, sadece mescid olarak kullanılan özel bir mekân yoktur. Ancak, bazı medreselerde, dershane eyvanı veya kapalı dershane mekânının mescid olarak da kullanıldığı, bu mekânlarda yer alan mihrap nişinden anlaşılmaktadır. İncelediğimiz otuzaltı medreseden sekizinde, dershane eyvanı⁵; onbirinde, kapalı dershane mekânı⁶; ikisinde ise, hem dershane eyvanı, hem de kapalı dershane mekânının⁷, aynı zamanda mescid olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Mihrap nişleri, dikdörtgen⁸, çokgen⁹ veya yarım daire profillidir¹⁰. Nişler, mukarnaslı¹¹, çeyrek küre şekilli¹² veya yarım manastır tonozunu anımsatan birer

¹ *Sivas Buruciye Medresesi (1271-72)* (Plan için bkz. M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.I, Şek.9.), *Sivas Gök Medrese (1271)* (*Aynı eser*, Şek.8.) ve *Erzurum Çifte Minareli Medrese*'de (13. yüzyıl sonu) (*Aynı eser*, Şek.11.) giriş eyvanının iki yanında yer alan mekânlardan biri mescittir.

² *Konya Sırçalı Medrese (1242-43)* (*Aynı eser*, Şek.29.), *Kırşehir Cacabey Medresesi (1272-72)* (*Aynı eser*, c.II, Şek.3.), *Çay (Yusuf bin Yakub) Medresesi (1278-79)* (*Aynı eser*, Şek.14.) ve *Atabey Ertokuş Medresesi*'nde (1224) (*Aynı eser*, Şek.8.) mihrap ana eyvanda; *Kayseri Seraceddin Medresesi (1238-39)* ve *Yakutiye Medresesi*'nde (1310-11) (*Aynı eser*, Şek.1.) yan eyvanlardan birinde yer almaktadır.

³ Plan için bkz. *Aynı eser*, c.I, Şek.5.

⁴ Plan için bkz. *Aynı eser*, c.II, Şek.13a.

⁵ *Lala Şahin Paşa Medresesi (Bursa)*, *Yeşil Medrese (Bursa)*, *Muradiye Medresesi (Bursa)*, *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi (Manisa)*, *Kasım Bey Medresesi (Yolpınar-Suluova)*, *Gedik Ahmed Paşa Medresesi (Afyon)*, *Ahmed Paşa Medresesi (Bursa)* ve *Gökdere Medresesi (Bursa)*.

⁶ *Subaşı Eyne Bey Medresesi (Bursa)*, *Fatih Medreseleri (İstanbul)*, *II. Bayezid Medresesi (Amasya)* ve *Kapıağası Medresesi (Amasya)*. Fatih Medreseleri'nden bazılarında mihrap nişleri, ya tamamen örülerek kapatılmış, ya da dolap nişi şekline dönüştürülmüştür.

Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi'nde (İstanbul) kapalı dershane mekânı, kible yönüne uygun olduğu halde, mihrap yoktur. Son onarımda yeniden inşa edildiği bilinen bu mekânda, ilk inşaatta bir mihrabın bulunup bulunmadığı konusunda bilgi sahibi değiliz.

Subaşı Eyne Bey Medresesi'nin (Bursa) kapalı dershane mekânında, mukarnaslı kavsarayla örtülü bir mihrap nişinin bulunduğu görülmektedir. Ancak, mihrap, kible yönüne uygun değildir. Bu nedenle, bu mihrabın dekoratif amaçla inşa edilmiş olabileceği akla gelmektedir.

⁷ *Saatli Medrese (Edirne)* ve *Peykler Medresesi (Edirne)*.

⁸ *Lala Şahin Paşa Medresesi (Bursa)*, *Yeşil Medrese (Bursa)*, *Muradiye Medresesi (Bursa)*, *Ahmed Paşa Medresesi (Bursa)*, *Saatli Medrese (Edirne)* ve *Peykler Medresesi*'nde (Edirne) olduğu gibi. Saatli Medrese'de kapalı dershane mekânın; Peykler Medresesi'nde ise, hem dershane eyvanı, hem de kapalı dershane mekânındaki mihrap dikdörtgen profillidir.

⁹ *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi (Manisa)*, *Kasım Bey Medresesi (Yolpınar-Suluova)*, *Gedik Ahmed Paşa Medresesi (Afyon)*, *Gökdere Medresesi (Bursa)*, *Fatih Medreseleri (İstanbul)*, *II. Bayezid Medresesi (Amasya)* ve *Kapıağası Medresesi*'nde (Amasya) olduğu gibi.

¹⁰ *Saatli Medrese*'nin (Edirne) dershane eyvanında yer alan mihrap nişi yarım daire profillidir.

kavsarayla örtülmüştür¹. **Saatli Medrese**'nin (Edirne) kapalı derslane mekânında yer alan, harap durumdaki mihrap nişi, bugün sivri bir kemerle örtülüdür.

Türbe

Anadolu'da, Osmanlı öncesi dönemde, medreselerin bânilerinin, medrese bünyesinde yer alan bir türbeye gömülmesi, sıkça rastlanan bir durumdur. Bu dönem medreselerinin önemli bir bölümünde, mekânlardan birinin türbeye ayrıldığı veya medreseye bitişik bir türbe inşa edildiği görülmektedir. Türbenin medrese içindeki konumu konusunda belli bir kural yoktur. Bununla birlikte, örneklerin önemli bir bölümünde, giriş eyvanına, ana eyvana veya yan eyvanlardan birine bitişik mekânlardan birinin türbeye ayrıldığı gözlenmektedir.

Sinop Süleyman Pervane Medresesi (1262-63)², **Tokat Gök Medrese** (13. yüzyılın 3. çeyreği)³ ve **Konya Karatay Medresesi** (1251-52)⁴ gibi bazı örneklerde türbe, ana eyvana bitişik iki büyük mekândan biridir. **Kayseri Çifte Medrese** (Gıyasiye Medresesi) (1205-6)⁵ ve **Akşehir Taş Medrese**'de (1250)⁶ ise, türbe, yan eyvanlardan birine bitişiktir. Bu iki örnekten Akşehir Taş Medrese'de, türbenin mescid katı, avlu revakına açılmaktadır. Cenazelik katına giriş ise, geniş bir kemerle dışa açık olan bitişikindeki eyvandan sağlanmaktadır. **Konya Sırçalı Medrese** (1242-43)⁷, **Sivas Buruciye Medresesi** (1271-72)⁸ ve **Kayseri Avgunlu Medrese**'de (13. yüzyılın ilk yarısı)⁹, giriş eyvanının iki yanındaki mekânlardan biri türbedir. **Sivas**'daki **I. İzzettin Keykavus Darüşşifası**'nda (1217-18) ise, güney kanadı üzerindeki yan eyvan türbeye dönüştürülmüştür¹⁰.

Kırşehir Cacabey Medresesi (1272-73)¹¹ ve **Çay (Yusuf bin Yakub) Medresesi**'nde (1278-79)¹² türbe, medresenin giriş kanadı üzerinde, köşede yer almaktadır. Ancak, Çay Medresesi'nde türbenin, yapıya bitişik olmakla birlikte, medrese bünyesi dışına alındığı gözlenmektedir.

¹¹ *Sinan Bey (Karaköy) Medresesi* (Manisa), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon) ve *Peykler Medresesi*'nde (Edirne) (derslane eyvanı ve kapalı derslane mekânı) olduğu gibi.

¹² *Saatli Medrese* (Edirne) (derslane eyvanı), *Kasım Bey Medresesi* (Yolpınar-Suluova), *Gökdere Medresesi* (Bursa), *Fatih Medreseleri* (İstanbul), *II. Bayezid Medresesi* (Amasya) ve *Kapıağası Medresesi*'nde (Amasya) olduğu gibi.

¹ *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Yeşil Medrese* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Ahmed Paşa Medresesi*'nde (Bursa) olduğu gibi

² Plan ve bilgi için bkz. M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, c.I, s.123-126, Şek.21.

³ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, s.213-221, Şek.38.

⁴ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, c.II, s.63-68, Şek.12a.

⁵ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, c.I, s.80-84, Şek.13.

⁶ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, s.22-28, Şek.5.

⁷ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, s.160-165, Şek.29.

⁸ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, s.49-57, Şek.9.

⁹ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, s.18-21, Şek.4.

¹⁰ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, s.94-101, Şek.16.

¹¹ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, c.II, s.15-20, Şek.3.

¹² Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, s.75-79, Şek.14.

Bu dönemde, **Atabey Ertokuş Medresesi** (1224)¹, **Erzurum Çifte Minareli Medrese** (13. yüzyılın sonları)² ve **Erzurum Yakutiye Medresesi** (1310-11)³ gibi, bir grup medrese örneğinde, ana eyvanların dip duvarlarına bitişik birer türbe bulunduğu görülmektedir. İlk iki örnekte, medrese ile türbe arasındaki bağlantıyı sağlayan giriş açıklığı, ana eyvanın dip duvarı üzerine yerleştirilmiştir. Yakutiye Medresesi'nde ise, türbeye ve mumyalık katına, ana eyvanın bitişiğindeki büyük mekândan ulaşılmaktadır.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, medrese bünyesinde yer alan türbeler içinde, kare veya dikdörtgen planlı bir gövdeye sahip olmayan tek örnek **Kayseri Çifte Medrese**'deki türbedir⁴. Kare veya dikdörtgen planlı bu türbelerin tümü birer kubbeyle örtülüdür⁵. Bazı örneklerde, kubbenin, dıştan bir külâhla gizlendiği görülür⁶. Ana eyvanın dip duvarına bitişik türbe örneklerinde ise, çokgen gövdeyi örten kubbe, daima bir külâhla gizlenmiş durumdadır.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin önemli bir bölümünde, türbe için, mekânlardan birinin gözden çıkarıldığı veya medreseye bitişik bir türbe inşa edildiği görülmektedir. Buna karşılık, erken dönem Osmanlı medreselerinin hiçbirinde, türbe için ayrılmış bir mekân yoktur. Türbesi, inşa ettirdiği medresenin hemen yakınında yer alan **Ahmed Paşa** örneğinde (Bursa) bile, türbenin, medrese ile herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır.

Helâ

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, helâ ve yıkanma sorununun nasıl çözümlendiğine ilişkin, somut bir bilgimiz yoktur. A. Kuran, bu dönem medreselerinden **Diyarbakır Zinciriye Medresesi** (12. yüzyılın sonu-13. yüzyılın başı), **Sinop Süleyman Pervane Medresesi** (1262-63) ve **Sivas Gök Medrese**'de (1271), helâ için ayrılmış birer mekân bulunduğunu söylemektedir⁷. Araştırmacıya göre bu mekânlar, Zinciriye Medresesi'nde, giriş kanadının sağ köşesinde⁸; Süleyman Pervane Medresesi⁹ ve Sivas Gök Medrese'de ise¹⁰, giriş kanadının sol köşesinde yer almaktadır. Bu örneklerden, Zinciriye Medresesi'ndeki mekânda bir helâ taşı bulunduğu; Süleyman Pervane Medresesi'ndeki mekânın ise, yakın zamana kadar helâ olarak kullanıldığı ifade edilmektedir¹¹. Buna karşılık, Sivas Gök Medrese'deki mekânın, helâ olarak

¹ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, s.42-47, Şek.8.

² Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, c.I, s.64-74, Şek.11,11a.

³ Plan ve bilgi için bkz. Aynı eser, c.II, s.1-7, Şek.1.

⁴ Plan için bkz. Aynı eser, c.I, Şek.13.

⁵ Seyitgazi'deki *Ümmühan Hatun Medresesi*'nde (1220 civarı) ana eyvan konumundaki eyvan-türbe, beşik tonozla örtülüdür. Ancak, bu örnekte eyvan-türbenin daha önce mevcut olduğu; medresenin, sonraki bir tarihte bu yapıya eklendiği anlaşılmaktadır.

⁶ *Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası* (1217-18), *Kayseri Avcunlu Medrese* (13. yüzyılın ilk yarısı) ve *Kırşehir Cacabey Medresesi*'ndeki (1272-73) türbelerde olduğu gibi.

⁷ Bkz. A. Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, s.142.

⁸ Plan için bkz. Aynı eser, Şekil 11.

⁹ Plan için bkz. Aynı eser, Şekil 47.

¹⁰ Plan için bkz. Aynı eser, Şekil 51.

¹¹ Bkz. Aynı eser, s.142.

kullanıldığına ilişkin herhangi bir iz mevcut değildir. A. Kuran, bu üç örnekte de, helâ için ayrılmış mekânların, giriş kanadı üzerinde yer aldığına dikkat çekmekte ve bir genelleme yaparak, bu dönem medreselerinde, giriş kanadı köşelerine yerleştirilmiş iki mekândan birinin helâ olarak kullanılmış olabileceğini öne sürmektedir¹.

Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nde ve Sivas Gök Medrese'de, helâ için ayrıldığı düşünülen mekânların, öğrenci hücrelerinden büyük oldukları görülmektedir. Bu nedenle, bu mekânların, basit bir düzenlemeyle hem helâ, hem de yıkanma mekânı olarak kullanılmış olabilecekleri akla gelmektedir.

Görüldüğü gibi, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, helâlara ilişkin saptamalar, tahminlerden öteye gitmemektedir. Buna karşılık, erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında, medrese bünyesinde yer alan veya medreseyle bağlantılı helâlalar bulunduğu gözlenmektedir. Bu örneklerden **Subaşı Eyne Bey Medresesi**'nde (Bursa), giriş cephesinin sağ kesiminde çıkıntı oluşturan iki mekândan tek katlı olanın helâ olduğu anlaşılmaktadır. Bu mekân, bir kapıyla avlu revakına açılmaktadır².

Yeşil Medrese (Bursa) ve **Ayas Ağa Medresesi**'nde (Amasya), köşe hücrelerinden biri helâ olarak düzenlenmiştir (Şekil 38,75). Yeşil Medrese'de, giriş kanadının sağ köşesindeki mekânda yer alan helâyaya, bitişiğindeki merdiven boşluğuna açılan kapıdan girilmektedir. Genişçe bir koridora açılan üç helâ hücresi, birer beşik tonozla örtülüdür. Ayas Ağa Medresesi'nde, helâlara ayrılan köşe hücresi, cephede belirgin bir çıkıntı oluşturmaktadır. Bu mekânda, iki helâ hücresinin yanısıra, bu hücrelerden daha büyük bir üçüncü hücre bulunmaktadır. Bu sonuncu hücrenin işlevine ilişkin herhangi bir ipucu bulunmamasına karşın, bir yıkanma mekânı olarak kullanılmış olabileceği akla gelmektedir. **Gedik Ahmed Paşa Medresesi**'nin (Afyon) eski fotoğraf ve planlarında, medresenin giriş cephesine bitişik bir helânın bulunduğu görülmektedir³. Girişi, medrese avlusuna açılan bu mekân, son onarımlardan birinde kaldırılmış ve cephedeki izleri yok edilmiştir.

Fatih Medreseleri'nden (İstanbul) herbirinde helâlalar, dikdörtgen şekilli medresenin, dersane mekânına komşu köşelerinden birine yerleştirilmiştir (Şekil 53). Dörder helâ hücresi, yaklaşık kare şekilli, üstü açık avlunun bir kenarı üzerinde sıralanmaktadır. Helâ avlusu, bir kapıyla medrese avlusuna bağlanmıştır.

Murad Hüdavendigâr Medresesi (Bursa) ve **II. Bayezid Medresesi**'nde (Edirne) ise, helâlaların medrese bünyesi dışına alındığı görülmektedir. Bursa'daki örnekte, helâlalar, medreseden uzak, bağımsız bir yapıdır. II. Bayezid Medresesi'nde ise, helâlaların, medrese giriş cephesi sol kanadına bitişik küçük bir avluya açıldıkları görülmektedir. Bu dış avluyu medrese revakına bağlayan kapı, onarımlardan biri sırasında pencereye dönüştürülmüştür.

¹ Bkz. Aynı yer.

² Bursa Yıldırım Medresesi'nin kuzeybatı köşesindeki hücrenin de helâ olarak kullanıldığı söylenmektedir (bkz. s.36, dipnot 4).

³ Resim ve plan için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri**, c.III, 25 ve 27. Resimler; S. Erken, a.g.e., s.118 deki Resim; S. Gönçer, a.g.e., c.II, Resim 40, Çizim 4.

Kütüphane

Anadolu medreselerinde, kitapların korunduğu bir mekân (kütüphane) ve kitaplardan sorumlu bir görevlinin varlığı, vakfiyelerden anlaşılmaktadır¹. Ancak, medresede mevcut kitapların, kütüphane için ayrılmış özel bir mekânda mı, yoksa dershanenin bir köşesinde mi korunduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında, konumu ve boyutları ile, medresedeki diğer hücrelerden farklı birer mekân bulunduğu gözlenmektedir². Örneğin, **Süleyman Paşa Medresesi**'nde (İznik), kapalı dersane mekânının, cepheden yaptığı taşıntının soluna, dikdörtgen bir mekânın eklendiği anlaşılmaktadır (Şekil 1). Bu mekân, hem dersane mekânı, hem de bitişiğindeki öğrenci hücreleri ile bağlantılıdır³. **Subaşı Eyne Bey Medresesi**'ndeki (Bursa) özel mekân ise, medresenin giriş cephesinden taşıntı yapan iki katlı binanın üst katındadır (Resim 21). Bu mekânın, duvar içine yerleştirilmiş merdiveni revaka açılmaktadır. **Edirne II.Bayezid Medresesi**'ndeki özel mekânın, kapalı dersane içine alındığı görülmektedir. Bu örnekte, dershanenin avluya bakan duvarı oldukça kalın tutulmuş ve duvar içinde, yaklaşık 1.5 m. derinliğinde bir tonozla örtülü, mahfil benzeri bir mekân oluşturulmuştur. Dersane zemininden 4.40 m. yükseklikteki bu mekâna, dersane giriş açıklığı içine açılan bir merdivenle ulaşılmaktadır. **Murad Hüdavendigâr Medresesi**'nde (Bursa), zemin kattaki caminin mihrap nişi üzerine isabet eden kesimde, kubbeli, küçük bir hücre bulunmaktadır (Şekil 4). Bu hücreye, cami hariminin doğu, batı ve güney duvarları içine yerleştirilmiş iki dar koridorla ulaşılmaktadır.

Örneklerin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, bu özel mekânların medrese bünyesindeki konumları ve boyutları herhangi bir kurala bağlanamamaktadır. Ancak, bunların küçük ve korunaklı mekânlar oldukları gözönüne alındığında, kütüphane olarak tasarlanmış olabileceklerini kabul etmek mümkün görünmektedir.

Havuz

Açık avlulu veya kapalı avlulu Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin önemli bir bölümünde, avlunun ortasına bir havuz inşa edildiği görülmektedir. Kare veya dikdörtgen şekilli olan bu havuzlar, birkaç örnek dışında, günümüze ulaşamamıştır⁴.

Erken dönem Osmanlı medreselerinden, incelediğimiz otuzaltı örneğin, sadece dokuzunun avlusunda havuz vardır. Üç örnekte ise, havuza ait izler görülebilmektedir⁵.

¹ Bkz. F. Müderrisoğlu, a.g.m., Tablo-5,6.

² Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden *Sivas Buruciye Medresesi* (1271-72) ve *Erzurum Yakutiye Medresesi*'nde de (1310-11), hangi amaçla tasarlandıklarını tam olarak anlayamadığımız mekânların bulunduğu görülmektedir. Buruciye Medresesi'nde, ana eyvanın iki yanına yerleştirilmiş iki dar mekâna, merdivenlerle ulaşılabilir. Yakutiye Medresesi'nde ise, taçkapının gerisindeki giriş mekânının üstünde, avluya açılan, eyvan şekilli bir mekân bulunmaktadır. Bu mekâna da merdivenlerle ulaşılabilirliği görülmektedir.

³ Öğrenci hücreleri ile bağlantıyı sağlayan açıklık, öğrenci hücrelerinin dışı açılan penceresiyken, bu ek mekânın inşaatından sonra kapıya dönüştürülmüştür.

⁴ Osmanlı öncesi Anadolu medreselerindeki havuzlar hakkında bilgi için bkz. A. Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, s.141.

Sağlam durumda olan havuzlardan beşi sekizgen¹; üçü dairesel²; biri ise, kare şekillidir³. Bu havuzların orijinal olmadıkları, muhtemelen son onarımlardan birinde yenilendikleri anlaşılmaktadır. **Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** ve **Amasya Kapağası Medresesi**'ndeki havuzların, orijinal olabilecekleri izlenimi edinilmekteyse de, Kapağası Medresesi'nin, onarımdan önce çekilmiş fotoğraflarında, avluda, havuz bulunmadığı görülmektedir⁴. Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'ndeki havuzun ise, sekizgen şekilli olduğu⁵; ancak, Belediye'nin 1953-54 yıllarında gerçekleştirdiği onarım sırasında sökülerek taşındığı bilinmektedir⁶.

Merdiven

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, iki katlı örnekler dışında, tek katlı örneklerden bazılarında da merdiven bulunduğu görülmektedir. Bu dönem yapılarının çoğunda, kâgir tonoz örtünün yalıtımı, çatıya serilen killi toprakla sağlanmıştır⁷. Bu yöntemden sonuç alınabilmesi için, çatıya serilmiş killi toprağın, iyice sıkıştırılması ve kış aylarında, yapı üzerinde biriken karların zaman geçirmeden temizlenmesi gerekmektedir. Bu işlemler için, tek katlı medreselerde de, çatıya çıkan bir merdiven inşa etme zorunluluğu doğmuştur.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, merdivenlerin, genellikle medresenin giriş kanadı üzerinde yer aldıkları görülmektedir. **Kayseri Seraceddin Medresesi** (1238-39)⁸ ve **Kayseri Hacı Kılıç Medresesi** (1249-50)⁹ gibi birkaç örnekte merdivenlerin, doğrudan avluya veya revaka açıldıkları; **Atabey Ertokuş Medresesi** (1224)¹⁰, **Çay (Yusuf bin Yakub) Medresesi** (1278-79)¹¹ ve **Sivas Buruciye Medresesi** (1271-72)¹² gibi bazı örneklerde ise, kapalı bir mekân içine yerleştirildikleri görülmektedir. **Diyarbakır Zinciriye Medresesi**'nde (12. yüzyıl sonu-13. yüzyıl başı) cepheye paralel uzanan merdivenlere, dış avludan ulaşılabilir¹³.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde sıkça rastladığımız çatıya çıkışı sağlayan merdivenler, erken dönem Osmanlı medreselerinden, sadece **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi**'nde (Merzifon) görülmektedir. Bu medresede mevcut iki merdiven, taçkapı

⁵Avlusunda havuz bulunduğuna ilişkin izlere rastlanılan örnekler şunlardır: *Lala Şahin Paşa Medresesi* (Bursa), *Ahmed Paşa Medresesi* (Bursa) ve *II. Bayezid Medresesi* (Edirne).

¹*Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Gedik Ahmed Paşa Medresesi* (Afyon), *Kapağası Medresesi* (Amasya) ve *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon). Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'ndeki havuzun kenar ve köşeleri yuvarlatılarak dilimli biçime sokulmuştur.

²*Hacı Halil Paşa Medresesi* (Gümüş), *Yeşil Medrese* (Bursa) ve *II. Bayezid Medresesi* (Amasya).

³*Koca Mustafa Paşa Medresesi* (İstanbul).

⁴Resim için bkz. S. Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", Resim 12,14,15.

⁵Bkz. M. Akok, "Merzifon'da Çelebi Mehmet Medresesi", s.35.

⁶Bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsi'nde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, s.189.

⁷Bu dönemin bazı yapılarında ise, kâgir örtünün üzeri kesme taşlarla kaplanarak yalıtım sağlanmıştır.

⁸Plan için bkz. M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, c.I, Şekil 2.

⁹Plan için bkz. **Aynı eser**, Şekil 20.

¹⁰Plan için bkz. **Aynı eser**, c.II, Şekil 8.

¹¹Plan için bkz. **Aynı eser**, Şekil 14.

¹²Plan için bkz. **Aynı eser**, Şekil 9.

¹³Plan için bkz. A. Kuran, **Anadolu Medreseleri I**, Şekil 11.

kitlesinin gerisine, karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. **Yeşil Medrese**'de (Bursa) de yan kanatlar üzerinde birer merdiven bulunmaktadır (Şekil 38). Ancak, bu merdivenler, ilk inşaatta planlanmış, fakat hiçbir zaman inşa edilmemiş olan ikinci kata çıkış merdivenleridir. **Eyne Bey Medresesi** (Bursa) ve **II. Bayezid Medresesi**'nde (Edirne) de birer merdiven bulunduğu görülmektedir. Ancak, bu örneklerdeki merdivenler çatıya değil, kütüphane olarak kullanıldığını düşündüğüm mekânlara çıkışı sağlamaktadır.

B- ERKEN DÖNEM OSMANLI MEDRESELERİNDE SÜSLEME

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, süslemenin taçkapılarda yoğunlaştığı; taçkapı cephesinin ve ana nişinin, boş yer bırakmamacasına süslendiği görülmektedir. **Erzurum Çifte Minareli Medrese** (13. yüzyıl sonu)¹ ve **Erzurum Yakutiye Medresesi** (1310-11)² gibi birkaç örnekte, taçkapı yan cephelerinin dahi süslendiği dikkati çekmektedir. Taçkapılarda, 13. yüzyılın ortalarına kadar geometrik örnekli süslemelerin; daha sonraki tarihlerde de bitkisel örnekli süslemelerin çoğunlukta olduğu gözlenmektedir. **Kayseri Sahibiye Medresesi** (1267-68)³, **Sivas Gök Medrese** (1271)⁴, **Erzurum Çifte Minareli Medrese** (13. yüzyıl sonu)⁵ ve **Erzurum Yakutiye Medresesi** (1310-11)⁶ gibi bazı medrese taçkapılarında, geometrik ve bitkisel örnekli süslemelerin yanısıra, figürlü süslemelere de yer verilmiştir⁷. Bu dönem taçkapılarında yaygın olarak görülen bir diğer süsleme unsuru da, bitkisel ve geometrik örneklerle bezenmiş kabara ve gülbezektir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinden bazılarında, revakların avluya bakan cepheleri de süslüdür. Örneğin, **Konya Sırçalı Medrese** (1242-43)⁸ ve **Tokat Gök Medrese**'de (13. yüzyılın 3. çeyreği)⁹ revak cepheleri, çini-mozaik ve sırlı tuğlalarla; **Sivas Gök Medrese**'de (1271)¹⁰ ise, mermer üzerine işlenmiş bitkisel bir şeritle

¹ Resim için bkz. R.H. Ünal, **Çifte Minareli Medrese (Erzurum)**, Ankara, 1989, Resim 26,27.

² Resim için bkz. Rahmi H. Ünal, **Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar**, İzmir, 1982, Res.87,88.

³ Resim için bkz. G. Öney, **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları**, Ankara, 1978, Resim 37.

⁴ Resim için bkz. Rahmi H. Ünal, a.g.e., Res.69.

⁵ Resim için bkz. Aynı eser, Res.79.

⁶ Resim için bkz. Aynı eser, Res.88.

⁷ Figürlü süsleme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Öney, "Niğde Hüdavent Hatun Türbesi figürlü kabartmaları", **Belleten**, 1967, s.143-167; "Anadolu'da Selçuk geleneğinde kuşlu, çift başlı kartallı, şahinli, ve arslanlı mezar taşları", **Vakıflar Dergisi**, VIII, 1969, s.283-301; "Anadolu Selçuklularında heykel, figürlü kabartma ve kaynakları hakkında notlar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, 1969(1970), s.187-191; "Anadolu Selçuklu mimarisinde boğa kabartmaları", **Belleten**, XXXIV, 1970, s.83-120; "Anadolu Selçuk mimarisinde arslan figürü", **Anadolu (Anatolia)**, XIII, 1971,s.1-64; "Anadolu Selçuk sanatında ejder figürleri", **Belleten**, XXXIII, 1969, s.171-216.

⁸ Resim için bkz. M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, c.I, Resim 29/d.

⁹ Resim için bkz. A. Kuran, **Anadolu Medreseleri**, c.I, Resim 246-249; G. Öney, **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları**, Resim 60.

¹⁰ Resim için bkz. A. Kuran, **Anadolu Medreseleri**, c.I, Resim 239.

bezenmiştir. **Konya Karatay Medresesi** (1251-52)¹ ve **Konya İnce Minareli Medrese**'de (1260-65)² avluyu örten kubbede ve hücre girişlerinin alınlıkları üzerinde; **Çay (Yusuf bin Yakub) Medresesi**'nde (1278-79)³ ise, sadece avluyu örten kubbede, çini mozaik ve sırlı tuğla süslemeler görülmektedir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, ana eyvan cephesinin ve/veya içinin süslendiği örnekler de vardır. Eyvan cephelerinde yer alan süslemelerin çoğu, taş üzerine işlenmiş bitkisel ve geometrik örnekli şeritlerdir. Eyvan içinde çini-mozaik süslemelere de rastlanmaktadır⁴.

Bu dönem medreselerinde, türbe ve mescit için ayrılmış birimlerdeki süsleme, mekân içinde yoğunlaşmaktadır. **Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası**'nın (1217-18) güney eyvanını işgal eden türbede, cephenin de süslendiği görülmektedir. Bu süslemeler, sırlı-sırsız tuğlalar ve çini-mozaiklerle oluşturulmuştur.

Erken dönem Osmanlı medreselerinde, bir külliye içinde yer alan yapılardan, en özenli ve süslüsü, külliyenin odak noktası konumundaki camidir. Öyle anlaşılıyor ki, külliye için ayrılan para kaynaklarının önemli bir bölümü camiye harcanmakta, diğer yapılara fazla özen gösterilmemekteydi. Nitekim, bu çalışma çerçevesinde incelediğimiz medrese örneklerinin -birkaçı dışında- çok özenli bir işçilik ve süslemeye sahip oldukları söylenemez. Bu durum, bir külliye içinde yer almayan medreseler için de aynıdır.

Beylikler döneminden itibaren, Anadolu Türk mimari süslemesinde belirgin bir sadeleşme görülür. Erken tarihli birkaç örnek dışında, Osmanlı yapıları da bu genel eğilime uyarlar⁵. Erken dönem Osmanlı medreselerinin, sade süslemeleri, taçkapı, avlu revakı, dersane eyvanı ve kapalı dersane mekânı ile kapı-pencere alınlıklarında yoğunlaşmaktadır. Bu süslemeleri, türlerine göre, üç ana grup altında incelemek mümkündür.

a- Taş süslemeler: Anadolu'da kolay bulunan bir malzeme olan taş, Anadolu-Türk mimari süslemesinde bolca kullanılmıştır. Ancak, yukarıda da değindiğimiz gibi, Beylikler Dönemi'nde görülen sadeleşme akımı taş süslemede de kendini hissettirir. Erken dönem Osmanlı medreselerinde de, silmeler dışında, taş süslemeye pek rastlanmaz. Örneğin, **Lala Şahin Paşa Medresesi** (Bursa), **Murad Hüdavendigâr Medresesi** (Bursa), **Yıldırım Medresesi** (Bursa), **Hacı Halil Paşa Medresesi** (Gümüş) ve **Çelebi Sultan Mehmed Medresesi** (Merzifon) gibi erken tarihli birkaç medresede görülen taş

¹ Resim için bkz. Aynı eser, Resim 97,98.

² Resim için bkz. M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, c.I, Resim 13/g,h,i,i.

³ Resim için bkz. A. Kuran, **Anadolu Medreseleri**, c.I, Resim 127.

⁴ *Sivas Gök Medrese* (1271) yan eyvanında, *Konya Karatay Medresesi* (1251-52)ve *Konya Sırçalı Medrese* (1242-43) ana eyvanında olduğu gibi.

⁵ Erken dönem Osmanlı mimarisinde süsleme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Demiriz, **Osmanlı Mimari'sinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)**, İstanbul, 1979.

süslemeler, 15. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra inşa edilmiş örneklerde hemen hemen hiç görülmez¹.

Y. Demiriz, erken Osmanlı taş süslemelerini, teknik ve malzemeye göre,

I- kabartma süslemeler,

II- şebekeler,

III- renkli taş veya benzeri malzeme ile yapılan kakmalar

olmak üzere üç gruba ayırmaktadır².

Erken dönem Osmanlı medreselerinde, kabartma taş süslemelere giriş cephesi³, kapı ve pencere alınlıkları⁴ (Şekil 28), revak⁵ (Resim 36), derthane eyvanı⁶ (Şekil 25) ve kubbe⁷ (Resim 55,126) gibi, medreselerin farklı kesimlerinde rastlanmaktadır. Bu dağılımda belirli bir düzenin bulunmadığı dikkati çekmektedir. Kabartma taş süslemelerde geometrik⁸ (Şekil 31,32) ve bitkisel örneklerin⁹ (Şekil 25,37) (Resim 28) yanısıra, çoğu dini içerikli yazılar da¹⁰ kullanılmıştır. Bazı medreselerin taçkapı ve mihrap kavsaralarında¹¹, kubbelerinde¹² ve pencere çerçevelerinde¹³ taştan mukarnas bezemeler görülmektedir.

Osmanlı Sanatında şebekeli taş levhalar, genellikle camilerin son cemaat yerlerinde ve minberlerde korkuluk olarak kullanılmıştır¹⁴. Erken dönem Osmanlı medreseleri içinde, şebekeli levhalara sahip tek örnek **Bursa Murad Hüdavendigâr Medresesi**'dir.

¹ Geç tarihli örneklerden *Saatli Medrese* (Edirne) ve *Peykler Medresesi*'nde (Edirne) giriş eyvanını örten kubbenin; *Kapıağası Medresesi*'nde (Amasya) ise, derthane/mescid mekânı girişi önünde yer alan revak birimini örten kubbenin mukarnaslarla bezeli olduğu görülmektedir.

² Bkz. Y. Demiriz, *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, s.11.

³ *Yıldırım Medresesi* (Bursa) ve *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi*'nde (Merzifon) olduğu gibi.

⁴ *Hacı Halil Paşa Medresesi*'nde (Gümüş) olduğu gibi.

⁵ *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa) ve *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi*'nde (Merzifon) olduğu gibi.

⁶ *Yıldırım Medresesi* (Bursa) ve *Lala Şahin Paşa Medresesi*'nde (Bursa) olduğu gibi.

⁷ *Saatli Medrese* (Edirne), *Peykler Medresesi* (Edirne) ve *Kapıağası Medresesi*'nde (Amasya) olduğu gibi.

⁸ *Hacı Halil Paşa Medresesi*'nde (Gümüş), kapalı derthane mekânı ve bir öğrenci hüccresinin girişi üstünde yer alan süslemelerde olduğu gibi.

⁹ *Lala Şahin Paşa Medresesi*'nin (Bursa) derthane eyvanında, *Murad Hüdavendigâr Medresesi*'nin (Bursa) kuzey cephesinin önündeki revakta, *Yıldırım Medresesi*'nin (Bursa) derthane eyvanı, eyvan kemeri konsollarında, *Hacı Halil Paşa Medresesi*'nin (Gümüş) pencere alınlık kemerlerinden biri üzerinde ve *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi*'nin (Merzifon) taçkapı cephesinde yer alan süslemede olduğu gibi.

¹⁰ *Hacı Halil Paşa Medresesi*'nde (Gümüş), bazı kapı ve pencerelerin atkı taşı ve alınlıklarında olduğu gibi.

¹¹ *Çelebi Sultan Mehmed Medresesi* (Merzifon), *Yıldırım Medresesi* (Bursa) ve *Peykler Medresesi*'nde (Edirne) olduğu gibi. *Peykler Medresesi*'nde taçkapı ana nişini örten çeyrek küre şekilli kavsaranın yüzeyinde, istiridye kabuğunu andıran bir bezeme vardır.

¹² *Saatli Medrese*'de (Edirne) ve *Peykler Medresesi*'nde (Edirne) giriş eyvanını; *Kapıağası Medresesi*'nde (Amasya) ise, derthane girişi önündeki revak birimini örten kubbede olduğu gibi.

¹³ *Yıldırım Medresesi*'nde (Bursa), giriş cephesindeki bazı pencere açıklıklarında olduğu gibi.

¹⁴ *Bursa Murad Hüdavendigâr Camisi* (vakfiye tarihi 1385), *İznik Yeşil Cami* (1378-1391), *İznik Mahmud Çelebi Camisi* (1442) ve *Milas Firuz Bey Camisi*'nde (1394) olduğu gibi.

Kuzey cephesi önündeki revakın doğu kenarını kapatan bu şebekeli levha, geometrik örneklerle bezenmiştir.

Erken dönem Osmanlı camilerinde sıkça karşılaşılan, farklı renkte taşlarla yapılmış kakma tekniğindeki süslemelere (opus sectile), medreselerde rastlanmaz.

b- Tuğla - taş duvar süslemesi: Türk mimarisinde tuğla, Anadolu'nun fethinden önce, hem inşa, hem de süsleme malzemesi olarak sıkça kullanılmıştır. Ancak, bu malzemenin, Osmanlı öncesi Anadolu Türk mimarisinde, minareler dışında, çok az tercih edildiği görülmektedir. Buna karşılık, bu dönem yapılarında bol miktarda tuğla süslemeye rastlanmaktadır¹. Erken dönem Osmanlı sanatında ise, hem mimari, hem de süslemede en sık kullanılan malzemelerden biri tuğladır. Osmanlı yapı ustaları, tuğlanın, mimari ve süslemede ustaca kullanıldığı Bizans yapılarından etkilenmiş olmalıdırlar².

Erken dönem Osmanlı mimarisinde tuğla, bazen tek başına, ancak çoğu zaman taş ile birlikte, duvarların dış yüzeylerinin bezenmesinde kullanılmıştır. Bu süslemelerde, duvar yüzeyine yatay, dikey veya daha farklı açılarda yerleştirilmiş tuğlalarla geometrik örnekler ve *yaba*, *zencerek* ve *balık kılıcı* gibi adlarla anılan şeritler oluşturulmuştur (Şekil 27,52).

Altıgen, üçgen, yıldız ve kare gibi geometrik şekillerden oluşan tuğla-taş süslemelere, çoğunlukla pencere alınlıklarında³ (Şekil 11-17,41,45), bazen de revak cepheleri⁴ ve kemer köşeliklerinde⁵ (Şekil 27,44,45) rastlanmaktadır. **Yıldırım Medresesi** (Bursa) gibi, bazı ender örneklerde bu tür süslemelere, kapı alınlıklarında da rastlanabilmektedir (Şekil 23,24). Bazı yapılarda ise, cephenin önemli bir bölümünün veya tamamının, tuğla-taş süslemelerle bezendiği görülmektedir⁶. Genellikle bir şerit şeklinde düzenlenmiş olan *yaba*, *zencerek* veya *balık kılıcı* örnekli süslemeler, cephe duvarlarında ve kemer köşeliklerinde yer almaktadır⁷ (Şekil 27).

¹ Osmanlı öncesi Anadolu Türk Sanatındaki tuğla süslemeler hakkında bilgi için bkz. Ö. Bakırer, "Anadolu'da XIII. yüzyıl Tuğla Minarelerinin Konum, Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri", *Vakıflar Dergisi*, IX, 1969, s.337-365; "Anadolu Selçuklularında Tuğla İşçiliği", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1979, s.187-201; *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu - Türk Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, c.I-II, Ankara, 1981; G. Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara, 1978; S. Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler -Selçuk Çağı-*, Ankara, 1982.

² Y. Demiriz, erken Osmanlı yapılarından bazılarının inşasında Bizanslı ustaların çalışmış olabileceklerini öne sürmektedir. Aynı araştırmacı, taşın, Bithinia bölgesi ve özellikle Bursa'da zor bulunan, lüks sayılabilecek bir malzeme olduğunu, tuğlanın bu nedenle tercih edildiğini söylemektedir (Y. Demiriz, a.g.e., s.14.).

³ *Yıldırım Medresesi* (Bursa), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa), *Muradiye Medresesi* (Bursa), *Fatih Medreseleri* (İstanbul) ve *Kapıağası Medresesi*'nde (Amasya) olduğu gibi.

⁴ *Muradiye Medresesi*'nde (Bursa) olduğu gibi.

⁵ *Murad Hüdavendigâr Medresesi* (Bursa), *Subaşı Eyne Bey Medresesi* (Bursa) ve *İshak Paşa Medresesi*'nde (İnegöl) olduğu gibi.

⁶ *Muradiye Medresesi*'nde (Bursa) taçkapı cephesi ile ana eyvanın avluya bakan cephesinde olduğu gibi.

⁷ *Eyne Bey Medresesi*'nin (Bursa) cephe duvarlarının bazı kesimlerinde, *yaba* motifli; revakın kemer köşeliklerinde ise, *yaba* ve *zencerek* motifli süsleme şeritleri vardır. *Kasım Bey Medresesi*'nin

Erken dönem Osmanlı yapılarından bazılarında, tuğla-taş süslemelerle bezenmiş panolara da rastlanmaktadır¹. Tuğla süslemeler içinde, en yaygın örneklerden biri, yapıların dış duvarları üzerinde yer alan, ışınal düzende yerleştirilmiş tuğlalardan oluşan gülbezeklerdir².

Erken Osmanlı döneminde, tuğla-taş süslemelerin en yoğun görüldüğü merkez Bursa'dır. Ancak, Bursa dışındaki yapılarda da tuğla-taş süslemelere oldukça sık rastlanmaktadır. Örneğin, **Hacı Halil Paşa Medresesi** (Gümüş) kapalı dershanesinin avluya bakan cephesinde, hasır örgüsü şeklinde düzenlenmiş tuğlalar ve aralara yerleştirilmiş kare şekilli taşlarla, dama tahtasını andıran bir süsleme oluşturulmuştur (Şekil 33). **Kapıağası Medresesi**'nde (Amasya) ise, pencere alınlıklarından birinin, tuğlalarla oluşturulmuş *zikkak* motifiyile bezendiği görülmektedir.

c- Çini, çini mozaik ve sırlı tuğla süslemeler: Osmanlı öncesi Anadolu Türk Mimarisinde çini, çini mozaik ve sırlı tuğla süslemeler yaygın olarak kullanılmıştır. Bazı camilerde mihrapların³; bazı medreselerde kubbe⁴, eyvan⁵, türbe⁶ ve mescitlerin⁷; bazı türbelerde sanduka⁸ ve kubbelerin⁹; bazı saraylarda da, kabul salonu¹⁰ gibi önemli mekânların çini, çini mozaik ve sırlı tuğlalarla bezenmiş olduğu görülmektedir.

Bu dönem sırlı tuğla süslemelerinde, sadece geometrik örnekler; çini ve çini mozaik süslemelerde ise, bitkisel ve geometrik örneklerin yanısıra, yazılar da yer almaktadır. **Beyşehir Kubadabad Sarayı**'nda (1236 civarı) kullanılan, sekiz kollu yıldız şekilli çini plâkalarda, figürlü süslemeler de görülmektedir¹¹.

Osmanlı öncesi Anadolu Türk Mimarisinde örneklerine sıkça rastladığımız sırlı tuğla ve çini mozaik süslemelerin, erken dönem Osmanlı mimari süslemesinde oldukça azaldığı dikkati çekmektedir. Buna karşılık, tek renkli çini plâkalardan oluşan süslemelere sıkça rastlanmaktadır. Altıgen, üçgen ve dikdörtgen şekilli çini plakalarda en çok kullanılan renkler, firuze ve laciverttir. Tek renk çini plakaların, **Muradiye**

(Yolpınar-Suluova) ana eyvan cephesine yerleştirilmiş süsleme şeriti, *balık kılıcı* motifinden oluşmaktadır.

¹ *Yıldırım Medresesi*'nin (Bursa) güney cephesinde olduğu gibi.

² *Yeşil Medrese*'nin (Bursa) batı cephesinde olduğu gibi. Ancak buradaki örnek, yarım daire şekilli oluşu ve tuğlaların dizilişi bakımından farklılık göstermektedir.

³ *Akşehir Ulu Cami* (1213), *Konya Sırçalı Mescid* (13. yüzyıl 2. yarısı) ve *Konya Karaarslan Mescidi*'nde (14. yüzyıl başı) olduğu gibi.

⁴ *Konya Karatay Medresesi* (1251-52), *Konya İnce Minareli Medrese* (1260-65) ve *Çay (Yusuf bin Yakub) Medresesi*'nde (1278-79) avluyu örten kubbede olduğu gibi.

⁵ *Konya Sırçalı Medrese* (1242-43) ve *Konya Karatay Medresesi*'nin (1251-52) ana eyvanında; *Sivas Gök Medrese*'nin (1271) yan eyvanında olduğu gibi.

⁶ *Sivas Buruciye Medresesi* (1271-72) ve *Akşehir Taş Medrese*'de (1250) olduğu gibi.

⁷ *Sivas Gök Medrese*'de (1271) olduğu gibi.

⁸ *Konya II. Kılıçarslan Türbesi* (1192 civarı) ve *Konya Mevlâna Türbesi*'nde (13. yüzyıl sonu) olduğu gibi.

⁹ *Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi*'nde (1301) olduğu gibi.

¹⁰ *Kayseri Keykubadiye Sarayı*, *Beyşehir Kubadabad Sarayı* ve *Konya Sarayı*'nda olduğu gibi.

¹¹ Resim için bkz. G. Öney, *Anadolu Türk Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Resim 71, 75-79, 81.

Medresesi'nin (Bursa) ana eyvanında olduğu gibi, duvarların zemine yakın kesimlerinde kullanıldığı görülmektedir (Resim 50). Bazı medreselerin pencere alınlıklarında, değişik geometrik şekillerde kesilmiş tek renkli çiniler, bazen tek başlarına, bazen de geometrik şekilli taş plakalarla birlikte kullanılmıştır¹ (Şekil 40).

Erken Osmanlı dönemi mimari süslemesinde, renkli sır tekniğinde çinilerle yapılmış süslemeler önemli bir yer tutmaktadır. Lacivert, firuze, patlıcan moru, yeşil ve sarı renklerin kullanıldığı bu çiniler, daha çok geometrik ve bitkisel örneklerle bezenmiştir² (Şekil 46). Bu dönemdeki bitkisel süslemelerde, rumi ve palmetler dışında, neredeyse doğal görünümlü çiçek örneklerinin de yer almaya başladığı görülür.

Medreseler dışındaki erken dönem Osmanlı yapılarında, keramik, alçı, malakâri, kalem işi ve ahşap süslemelere de rastlanmaktadır. Bu dönem medreselerinden bazılarında, kubbe ve duvarların iç yüzeylerine yapılmış kalem işi süslemeler yer almaktadır. Ancak, dönemin özelliklerini taşımayan bu süslemeler, yakın bir tarihe aittir. İlk yapıdan kaldığını tahmin ettiğim tek kalem işi süsleme, **İnegöl İshak Paşa Medresesi**'ndedir. Öğrenci hücrelerinden birinin kubbe göbeğinde yer alan bu süslemedeki bitkisel örnekler, güçlkle seçilebilmektedir.

İncelediğimiz medreseler içinde, ahşap süslemelere sahip tek örnek ise, **Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi**'dir. Bu örneğe ait ahşap kapı kanatları, Ankara **Etnoğrafya Müzesi**'nde korunmaktadır. Geometrik, bitkisel ve yazı örnekleriyle bezenmiş kapı kanatlarında, süsleme unsurlarının, alt alta sıralanan üçer pano içine yerleştirildiği görülmektedir (Resim 38).

¹ Bursa Yeşil Medrese'de olduğu gibi.

² Yeşil Medrese (Bursa) ve Muradiye Medresesi'nde (Bursa) olduğu gibi.

IV- SONUÇ

İslâm ülkelerinin eğitim kurumlarından biri olan medreselerin ortaya çıkışı, Türklerin Anadolu'yu fethinden önceye uzanmakla birlikte, 10. ve 11. yüzyıllara tarihlenen medreselerin hemen hepsi harap olmuş, sadece temelleri günümüze ulaşabilmiştir. Bugün sağlam durumda olan en erken tarihli medrese örneklerinin 12. yüzyıl ve daha sonrasına tarihlendikleri görülmektedir. Anadolu medreselerinden günümüze ulaşabilmiş en erken medrese örnekleri ise, 12. yüzyıl ortalarına aittir.

Anadolu medreselerinin mimarisinde, ilk örneklerden itibaren bir gelişme izlenmekle birlikte, özellikle Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, belli kuralları olan bir plan şemasının esas alındığı görülmektedir. Erken Osmanlı dönemi mimarisi, Anadolu Türk mimarisinde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde, gerek mimari, gerekse süslemede bir değişim gözlenmektedir. Erken dönem Osmanlı medreselerini konu alan bu çalışmada, bu medreselerin genel mimari özelliklerini belirlemeye çalıştık.

Erken dönem Osmanlı medreselerinde cephe duvarları, kesme taş, moloz taş veya taş ve tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. 15. yüzyıl ortalarına kadar, medreselerin çoğunda, cephe duvarlarının, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş taş ve tuğla sıralarıyla, 15. yüzyılın ikinci yarısında ise, kesme taşlarla kaplandığı görülmektedir. Bu dönemde çok az rastlanan devşirme kesme taş malzeme, sadece birkaç yapıda, köşe taşı olarak kullanılmıştır.

Revak cepheleri, iki örnek dışında, tuğla ve/veya kesme taşlarla kaplıdır. Revak cephesi, sadece kesme taşlarla kaplanmış medreselerin, genellikle 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendikleri gözlenmektedir. Bu dönem medreselerinde, gerek dış cephelerde, gerekse revak cephelerinde görülen en yaygın kaplama türünün, tuğla ve taş sıralarından oluşan almaşık örgü olduğu dikkati çekmektedir. Revak desteklerini birbirine bağlayan kemerler de tuğla, kesme taş veya dönüşümlü olarak yerleştirilmiş tuğla ve kesme taşlarla inşa edilmiştir. Ancak, 14. yüzyıla tarihlenen medreseler içinde, revak kemerlerinin sadece kesme taşlarla inşa edildiği örnek yoktur.

Erken dönem Osmanlı medreseleri, çoğunlukla bağımsız birer yapı olarak tasarlanmışlardır. Ancak, ilk kez bu dönemde, cami ve medresenin birlikte planlandığı; her iki yapının aynı avluyu ortaklaşa olarak kullandıkları örnekler ortaya çıkmaktadır. Osmanlı medreselerinde sıkça karşılaştığımız bu uygulama, Osmanlı öncesi dönemde, sadece iki örnekte denenmiştir. Ancak bu iki örnekte de, cami ve medreseye aynı kapılardan girildiği görülmektedir.

Erken dönem Osmanlı medreselerinin tümünün, düzgün dikdörtgen bir plan şemasına sahip oldukları söylenemez. Düzgün dikdörtgen örneklerin yanısıra, çokgen, kare veya L ve U şekilli bir alan üzerine oturan medreselere de rastlanmaktadır. Dershane mekânları, çoğu örnekte, medrese kütesinden dışa taşıntı yapmaktadır.

Bu dönem medreselerinin önemli bir bölümünde mekânların, avlunun dört kenarını kuşatmadığı, bir veya iki kenarın boş bırakıldığı görülmektedir. Avlunun bir kenarının boş bırakıldığı bazı örneklerde, bu kenar bir ihata duvarıyla kapatılmış, bazılarında ise, avlu,

tamamen dışa açık bırakılmıştır. Böylece, daha önceki dönemde dışa tamamen kapalı olan medreselerin bu özelliklerinin yavaş yavaş kaybolduğu gözlenmektedir. Bu dönemde, kapalı avlulu medrese şemasının pek tercih edilmediği; günümüze ulaşabilmiş medreselerden önemli bir bölümünün açık avlulu olduğu görülmektedir.

Avlunun iki, üç veya dört kenarında yer alan revaklar, sütun veya payelerle taşınmaktadır. Özellikle, 15. yüzyıl sonlarına doğru inşa edilmiş medreselerde, taşıyıcı olarak sütunun tercih edildiği gözlenmektedir. Bu dönem medreselerinin en önemli özelliklerinden biri de, revak birimlerinin çoğunlukla, kubbelerle örtülü oluşudur. Nitekim, incelediğimiz, avlusu revaklı otuzüç medreseden yirmialtıında revaklar, ya sadece kubbelerle, ya da kubbe ve tonozlarla örtülüdür.

Erken dönem Osmanlı medreselerinde en dikkat çekici yenilikler, öğrenci hücrelerinde görülmektedir. Bu dönem medreselerinden çoğunun öğrenci hücrelerinde, birer ocak nişi ve dışa açılan normal boyutlu pencereler vardır. Ayrıca, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde öğrenci hücrelerinin üzerini örten tonozun yerini, kubbenin aldığı gözlenmektedir. Nitekim, incelediğimiz otuzaltı medreseden yirmibirinde, öğrenci hücrelerinin tümü birer kubbeyle örtülüdür.

Osmanlı medreselerinde derslane için ayrılmış tek bir mekân vardır. Bu, ya bir derslane eyvanı ya da kapalı bir derslane mekânıdır. İncelediğimiz otuzaltı medreseden sadece beşinde hem derslane eyvanı, hem de kapalı derslane mekânı mevcuttur. *Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde gördüğümüz, ana eyvan ve iki yanındaki birer büyük mekândan oluşan kompozisyona ise, bu dönem medreselerinin hiçbirinde rastlanmaz.* Bir grup medresede, ders yapmaya uygun büyük bir mekânın dahi bulunmadığı görülmektedir. Bu tip medreselerde dersler, muhtemelen, avlunun bir kenarını işgal eden camide yapılmaktaydı. İncelediğimiz örneklerin önemli bir bölümünde, derslane eyvanı ve/veya kapalı derslane mekânları, buldukları cepheden kısmen ya da tamamen dışa taşıntı yapmaktadır. Bu mekânlar, birkaç örnek dışında, birer kubbeyle örtülüdürler.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin tümünde bulunan ve sayıları bir ile dört arasında değişen eyvana, erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında hiç rastlanmaz. Eyvanlı medreselerde eyvan sayısı, bir ile üç arasında değişmektedir. Birkaç örnek dışında, eyvanların üzeri birer kubbeyle örtülüdür.

İncelediğimiz örneklerde, mescid ya da türbe için ayrılmış özel bir mekân yoktur. Ancak, bazı medreselerde, derslane eyvanı ve/veya kapalı derslane mekânının mescid olarak kullanıldığı, bu mekânlarda yer alan mihraplardan anlaşılmaktadır.

Osmanlı medreselerinde taçkapı, yapının çarpıcı bir unsuru olmaktan çıkmıştır. Bazı medreselerin girişleri, basit bir açıklıktan ibarettir. Osmanlı öncesi dönem taçkapılarını anımsatan, arkaik karakterli birkaç taçkapı örneğinde de, dikkate değer herhangi bir süsleme mevcut değildir. 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir grup medresede ise, taçkapının, dışa açılan bir eyvanın gerisine yerleştirildiği gözlenmektedir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde helâya ilişkin bilgiler tahminlerden öteye gitmemektedir. Buna karşılık, erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında, medrese bünyesinde veya medreseyle bağlantılı helâlar bulunduğu görülmektedir.

İncelediğimiz örneklerden birkaçında, medresedeki diğer mekânlardan farklı, küçük ve korunaklı birer mekân bulunmaktadır. Bu mekânların işlevleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, kütüphane olarak tasarlanmış olabilecekleri akla gelmektedir.

Osmanlı öncesi dönemde, hemen hemen tüm medreselerde bulunan çatıya çıkış merdivenleri, bu dönem medreselerinde yoktur.

Beylikler döneminden itibaren, Anadolu Türk mimari süslemesinde görülen sadeleşme, erken dönem Osmanlı medreselerinde de hissedilmektedir. Bu dönem medreselerinin basit süslemeleri, taçkapı, avlu revakı, dershane eyvanı ve kapalı dershane mekânı ile kapı ve pencere alınlıklarında yoğunlaşmaktadır. *Taş süslemeler, Tuğla-taş duvar süslemeleri* ve *Çini, çini-mozaiik ve sırlı tuğla süslemeler* olmak üzere üç ana grupta toplanabilen bu süslemelerde, bitkisel ve geometrik örneklerle, yazı şeritleri kullanılmıştır.

Erken dönem Osmanlı medreseleri, malzeme ve plan şemasından süslemeye, birçok yeniliğe sahne olmuştur. Osmanlı öncesi dönemde, özellikle plan şeması açısından belirli kurallara bağlı kalan medreseler, erken Osmanlı dönemiyle birlikte örgürlüğüne kavuşmuştur.

V- KAYNAKÇA

- ACUN, H., **Manisa'da Türk Devri Yapıları ve Şehrin Gelişimi**, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1982.
- ADIVAR, A. A., **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul, 1970.
- AKOK, M., "Merzifon'da Çelebi Mehmed Medresesi", **Mimarlık**, IX/1-2, 1952, s.29-37.
- AKOZAN, F., "Türk Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, 8, 1969, s.303-308.
- AKURGAL, E., **The Art and Architecture of Turkey** (Architecture of the Ottoman Period by Doğan Kuban), Oxford, 1980.
- ALTUN, A., "Orta Asya Türk Sanatı ile Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Mimârisi", **Mimarbaşı Koca Sinan; Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, (Ed. Sadi Bayram), c.I, İstanbul, 1988, s.33-44.
- ANHEGGER, R., "Eski Fatih Cami'i Meselesi", **Tarih Dergisi**, c.VI, 9, Mart 1954, s.145-160.
- ARDANE, S., **Atik Ali Paşa Camii ve Külliyesi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1967.
- ARIK, M. O., **Turkish Art and Architecture**, Ankara, 1985.
- ARMAĞAN, A. M., **Belgelerle Beylikler Devrinde Tire**, İzmir, 1983.
- ARMAĞAN, A. M., **Yeşil Tire**, İzmir, 1991.
- ARSEVEN, C. E., **Türk Sanatı**, İstanbul, 1970.
- ARSEVEN, C. E., **Türk Sanatı Tarihi, Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları**, İstanbul, 1955-1959.
- ASLANAPA, O., **Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri**, İstanbul, 1949.
- ASLANAPA, O., "Fatih Devri Abideleri", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I, 1963, s.13-30.
- ASLANAPA, O., "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", **Edirne - Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1965, s.223-232.
- ASLANAPA, O., **Turkish Art and Architecture**, London, 1971.
- ASLANAPA, O., **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. yüzyıl)**, Basım Yeri:?, 1977.
- ASLANAPA, O., **Türk Sanatı**, İstanbul, 1984.
- ASLANAPA, O., **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986.
- ASLANAPA, O., "Mimar Sinan'ın Medreseleri" **VI. Vakıf Haftası Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu 5-8 Aralık 1988**, İstanbul, 1989, s.201-212.
- ASLANAPA, O., "Anadolu Selçuklu Mimarî Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, 1993, s.113-162.

- ASLANAPA, O., "Beylikler Devri Mimari Sanatı" **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, 1993, s.163-184.
- ASLANAPA, O., "İslâmiyetten Sonra Türk Sanatı-Asya, Suriye, Irak ve Mısır'da Türk Mimarisi", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, 1993, s.65-112.
- ASLANAPA, O., "Osmanlı Devri Mimari Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, 1993, s.185-238.
- ASLANOĞLU, İ., "Tire'de Üç Cami", **Vakıflar Dergisi**, VIII, 1969, s.161-170.
- ASLANOĞLU, İ., **Tire'de Camiler ve Üç Mescit**, Ankara, 1978.
- ASLANOĞLU, İ., "Tire'de Beylik Dönemi Camileri-Çağdaş Beylik Örneklerle Kıyaslamalı Bir Değerlendirme", **Türk Kültüründe Tire**, Ankara, 1994, s.89-96.
- ATAY, H., **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, İstanbul, 1983.
- AYVERDİ, E. H., **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul, 1953.
- AYVERDİ, E. H., **Fatih Devri Mimari Eserleri**, Zeyl, İstanbul, 1953.
- AYVERDİ, E. H., "Edirne'de Fatih Devri Eserleri", **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, 143, Aralık 1953, s.4-10.
- AYVERDİ, E. H., "Orhan Gazî Devrinde Mi'mari", **İlâhiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi**, I (1956), Ankara, 1957, s.115-197.
- AYVERDİ, E. H., **İstanbul Mi'mari Çağının Menşe'i, Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri 630-805 (1230-1402) Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezid**, c.I, İstanbul, 1966.
- AYVERDİ, E. H., "Gaazî Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrîr Defteri", **Vakıflar Dergisi**, VII, 1968, 19-28.
- AYVERDİ, E. H., "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", **Vakıflar Dergisi**, VIII, 1969, s.37-46.
- AYVERDİ, E. H., **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)**, c.II, İstanbul, 1972.
- AYVERDİ, E. H., **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâti Devri 855-886 (1451-1481)**, c.III, İstanbul, 1973.
- AYVERDİ, E. H., **Osmanlı Mi'mârîsinde Fâti Devri 855-886 (1451-1481)**, c.IV, İstanbul, 1974.
- AYVERDİ, E. H. - YÜKSEL, İ. A., **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimârîsi**, İstanbul, 1976.
- BALTACI, C., **XV - XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri - Teşkilât, Tarih**, İstanbul, 1976.
- BARKAN, Ö. L. - AYVERDİ, E. H., **İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri - 953 (1546) Tarîhli**, İstanbul, 1970.
- BAYKAL, K., **Bursa ve Anıtları**, II. baskı, İstanbul, 1982.
- BAYSUN, M. C., "Osmanlı Devri Medreseleri", **İslâm Ansiklopedisi**, c.8, "Mescid" mad., s.71-77.
- BEŞBAŞ, N.-DENİZLİ, H., **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, c.III, Ankara, 1983.

- BİLGE, M.,
BİNARK, İ.,
CANTAY, T.,
CANTAY, T.,
CEZAR, M.,
CRESWELL, K.A.C.,
Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, Ankara, 1973.
ÇETİNTAŞ, S.,
DEMİR, A. H. ve diğerleri,
DEMİRAY, A.,
DEMİRİZ, Y.,
DIEZ, E.,
DIEZ, E.-ASLANAPA, O.,
ERKEN, S.,
EYİCE, S.,
EYİCE, S.,
EYİCE, S.,
EYİCE, S.,
FIRATLI, N.,
GABRIEL, A.,
GABRIEL, A.,
GABRIEL, A.,
GODARD, A.,
GOODWIN, G.,
GOODWIN, G.,
- İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1984.
“Osmanlı Türklerinde Medrese Teşkilatı”, *Önasya*, c.4, 47, Temmuz 1969, s.9 ve 17.
“Osmanlı Devletinin Kuruluşundan İstanbul’un Fethine Kadar Osmanlı Sanatı”, *Mimarbaşı Koca Sinan; Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, (Ed. Sadi Bayram), c.I, İstanbul, 1988, s.53-68.
“Fetih’den Mimar Sinan’a Kadar Osmanlı Sanatı”, *Mimarbaşı Koca Sinan; Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, (Ed. Sadi Bayram), c.I, İstanbul, 1988, s.69-89
“Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, 1963, s.327-414.
The Muslim Architecture of Egypt, Oxford, 1959.
Türk Mimari Anıtları-Osmanlı Devri-Bursa’da Murad I ve Bayezid I Binaları, İstanbul, 1952.
Fâtiḥ Camileri ve Diğer Târiḥî Eserler, İstanbul, 1991.
Resimli Amasya-Tarih, Coğrafya Salname-Kılavuz ve Kazalar, Ankara, 1954.
Osmanlı Mimarisi’nde Süsleme I-Erken Devir (1300-1453), İstanbul, 1979.
Türk Sanatı, Çev: O. Aslanapa, İstanbul, 1946.
Türk Sanatı, İstanbul, 1955.
Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, ilâveli II. baskı, Ankara, 1983.
“Bursa ve Çevresinde Türk Sanatı”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 239, Aralık 1961, s.8-13.
“Atik Ali Paşa Camii’nin Mimari Tarihimizdeki Yeri”, *Tarih Dergisi*, 19, 1964, s.99-114.
“Kapu Ağası Hüseyin Ağa’nın Vakıfları”, *Araştırma Dergisi Özel Sayı (In Memoriam Albert Louis Gabriel)*, Ankara, 1978, s.149-246.
İznik, Tarihçesi ve Eski Eserleri, İstanbul, 1988.
Fatih Mehmed II. Vakfiyeleri, Türk Vakfiyeleri No.1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1938.
İznik Tarihi ve Abideleri Hakkında Muhtasar Rehber, İstanbul, 1959.
Monuments Turcs d’Anatolie, c.II, Paris, 1934.
“Bursa’da Murad I. Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi”, *Vakıflar Dergisi*, II, 1942, s.37-43.
Une Capitale Turque, Brousse, Bursa, c.I-II, Paris, 1958.
“Origine de la Madrasa, de la Mosquée et du Caravansérail à Quatre Ivans”, *Ars Islamica*, c.XV-XVI, 1951, s.1-9.
A History of Ottoman Architecture, London, 1971.
Islamic Architecture Ottoman Turkey, London, 1977.

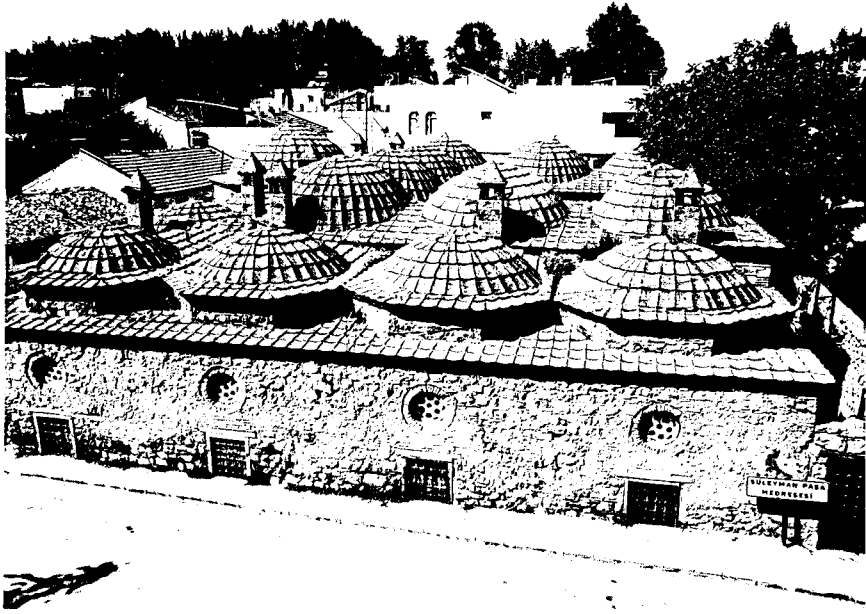
- GÖKBİLGİN, M. T., **15.-16. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası-Vakıflar, Mülkler ve Mukataalar**, İstanbul, 1952.
- GÖKBİLGİN, M. T., “Murad I. Tesisleri ve Bursa İmaretı Vakfiyesi”, **Türkiyat Mecmuası**, c.X (1951-1953), İstanbul, 1953, s.217-234.
- GÖKÇE, T., “934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilâyeti Medreseleri ve Müderrisleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XI, 1996, s.163-175.
- GÖKÇEN, İ., **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (Hicrî 954-1060)**, c.I, İstanbul, 1946.
- GÖKÇEN, İ., **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (H. 1060, Milâdî 1650 den sonra)**, c.II, İstanbul, 1950.
- GÖKMAN, M., **Fatih Medreseleri**, İstanbul, 1943.
- GÖNÇER, S., **Afyon İli Tarihi**, c.II, Yayın için düzenleyen: Ahmet İlaslı, Afyon, 1991.
- HOAG, J. D., **Islamic Architecture**, Milan, 1975.
- HOAG, J. D., **Islamische Architektur**, Stuttgart, 1976.
- HOAG, J. D., **Islamic Architecture**, London, 1979.
- HÜSEYİN HÜSAMEDDİN **Amasya Tarihi**, Sadeleştirenler: Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş, Ankara, 1986.
- İstanbul Abideleri**, İstanbul, 1940.
- KAZANCIGİL, R., **Edirne Sultan 2. Bayezid Külliyesi**, İstanbul, 1988.
- KILIÇCI, F., **Seferihisar Hereke (Düzce) Köyü'ndeki Türk Devri Eserleri**, Ege Ün. Edebiyat Fak. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, İzmir, 1992.
- KILINÇ, S. İ., “Manisa'da Mimar Sinan'ı Yaşamak”, **Manisa Dergisi**, 8, Şubat 1995, s.20-28.
- KOYUNLUOĞLU, A.M.T., **Anadolu'da Türkler Eti, Frig, Lid, Bitinya, İnan, Roma, Bizans, Büyük Selçuk, Anadolu Selçuk ve Osmanoğulları Zamanında (İznik) ve Bursa Tarihi**, Bursa, 1935.
- KÖKLÜ, N., “Manisa'da Osmanlı Eserleri-IV”, **Manisa Dergisi**, 8, Şubat 1995, s.3-13.
- KÖSEOĞLU, N., “Geyikli Türbe ve Medresesi”, **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, 121, Şubat, 1952, s.11-12.
- KUNTER, H.B. - ÜLGEN A.S., “Fatih Camii”, **Vakıflar Dergisi**, 1,1938, s.91-101.
- KUNTER, H.B., **Türk Vakıflar ve Vakfiyeleri**, İstanbul, 1939.
- KUNTER, H.B., “Fâtiğ ve Fâtiğ Devri Eserleri Hakkında Muhtasar İzahat”, **Vakıflar Dergisi**, 4,1958, s.331-333.
- KURAN, A., **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, Ankara, 1964.
- KURAN, A., **Anadolu Medreseleri I**, Ankara, 1969.
- KURAN, A., “Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler”, **I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20. X. 1973) Tebliğler**, İstanbul, 1979, s.795-813.
- KURAN, A., **Mimar Sinan**, İstanbul, 1986.

- KÜTÜKOĞLU, M. S., "Dârü'l - Hilâfeti'l - Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, c.VII, cüz:1-2, 1978, s. 1-212.
- KÜTÜKOĞLU, M. S., "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, 7-8, 1976-1977, s.277-392.
- Manisa'nın Kültür ve Tabiat Varlıkları, Manisa Merkezdeki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması ve Restorasyonu Paneli 28 Nisan 1992**, Manisa, Tarihsiz.
- MERİÇ, R. M., "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", **Türk Sanatı Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri**, I, 1963, s.439-536.
- MÜDERRİSOĞLU, F., "Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, 22, 1991, s.151-198.
- MÜLLER-WIENER, W., **Bildlexikon zur Topographie Istanbul**, Tübingen, 1977.
- NAŞABİ, H., "Eğitim Kurumları", **İslâm Şehri**, Ed. R.B. Serjeant, İstanbul, 1992, s.89-120.
- NAYIR, A. Z., **İstanbul Medreseleri - Koruma ve Çağdaş Kullanım Açısından Bir Değerlendirme**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1980.
- ONUR, O., **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler**, İstanbul, 1972.
- OTTO-DORN, K. - ANHEGGER, R., "Das Islamische Iznik", **Istanbul Forschungen**, 13, 1941, s.69-72.
- ÖNEY, G., **Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)**, Ankara, 1989.
- ÖTÜKEN, Y., "Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri", **Araştırma Dergisi (In Memoriam Albert Louis Gabriel)**, 9, 1978, s.337-371.
- ÖTÜKEN, Y. ve diğerleri, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, c.IV, Ankara, 1986.
- ÖZ, T., "Fatih Külliyesi İlk Türk Üniversitesi", **Resimli Tarih Mecmuası**, c.IV, 41, Mayıs 1953, s.2300-2302 ve 2305.
- ÖZ, T., **İstanbul Camileri**, c.II, İstanbul, 1965.
- PEDERSEN, J., "Câmiin Tâlim ve Terbiye Yeri Olarak Kullanılması", **İslâm Ansiklopedisi**, c.8, "Mescid" mad., s.47-71.
- PEREMECİ, O. N., **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939.
- SAYILI, A., "Rasathâne Konusu ile İlgili Olarak Tire'de Kısa Bir Araştırma", **Bellekten**, c.XII, 47, Ocak 1948, s.683-687.
- SEREZLİ, E., "Fatih ve Müesseseleri", **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, 125, Mayıs 1952, s.12-13.
- SÖNMEZ, Z., **Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk - İslam Mimarisinde Sanatçılar**, Ankara, 1989.
- SÖZEN, M., **Anadolu Medreseleri-Selçuklular ve Beylikler Devri**, c.I-II, İstanbul, 1970 - 1972.

- SÖZEN, M. ve diğerleri, **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul, 1975.
- ŞAPOLYO, E. B.,
ŞEHSUVAROĞLU, B. N., “Medreseler”, **Önasya**, c.3, 29, Ocak 1968, s.12-13.
- TAMER, V., “Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii”, **Vakıflar Dergisi**, V, 1962, s.199-204.
- TANMAN, M. B., “Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyesi ve Vakıfları”, **Vakıflar Dergisi**, IV, 1958, s.107-124.
- TAŞAN, A. A.,
TEKİNDAĞ, Ş., “Osmanlı Dönemi Eserleri”, **Fotoğraflarla Fatih Anıtları**, İstanbul, Tarihsiz, s.47-126.
- TEKTAŞ, M., **Dün'den Bugün'e Merzifon**, İstanbul, 1979.
- TOKLUOĞLU, F.,
TOKLUOĞLU, F.,
TOPKARAOĞLU, N. -
KESİCİ, A. Y., “Medrese Dönemi”, **Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi**, İstanbul, 1975, s.3-54.
- TÜMÖZ, F., “Amasya Kapağası Medresesi”, **Sanat Dünyamız**, 26, 1983, s.9-12.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., **Tire - Tarihi ve Turistik Değerler**, İstanbul, 1957.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., **Tire**, Tire, 1964.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., “İzmir, Tire, Yavukluoğlu (Yoğurtluoğlu) Külliyesi”, **X. Vakıf Haftası Kitabı - Türk Cumhuriyetlerindeki Kültür Varlıkları ve Değerleri; Bosna-Hersek'deki Vakıf Varlıkları ve Yılmaz Önge Restorasyon Seminerleri (7-10 Aralık 1992 Ankara)**, Ankara, 1993, s.431-442.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., **Seferihisar-Düzce Köyü Tarihi Çevre Araştırması, Anıtların Belgelenmesi ve Koruma Önerileri**, Dokuzeylül Ün. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı , Dokuzeylül Ün. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1987.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., “Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi”, **Vakıflar Dergisi**, 4, 1958, s.1-17.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., “Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı”, **Belleten**, c.XXVII, 107, 1963, s.437-452.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., **Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı**, III. baskı, Ankara, 1988.
- ÜLGEN, A. S., “İzmit'te Türk Eserleri”, **Vakıflar Dergisi**, I, 1938, s.53-69.
- ÜLGEN, A. S., “Fatih Camii ve Heyeti”, **Mesleki ve Teknik Öğretim**, c.I, 3, Mayıs 1953, s.5-7.
- ÜLGEN, A. S., “İnegöl'de İshâk Paşa Mimarî Manzumesi”, **Vakıflar Dergisi**, IV, 1958, s.192a-192d.
- ÜLKEN, H. Z., “İslam'da Akademi ve Medreseler”, **Eğitim Hareketleri Dergisi**, 78, 1961, s.12-21.

- ÜNSAL, B., **Turkish Islamic Architecture in Seljuk and Ottoman Times, 1071-1923**, London, 1959.
- ÜNVER, A. S., **Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı**, İstanbul, 1946.
- ÜNVER, A. S., "Fatih Külliyesine Aid Diğer Mühim Bir Vakfiye", **Vakıflar Dergisi**, I, 1938, s.39-45.
- VOGT-GÖKNİL, U., **Living Architecture: Ottoman**, London, 1976.
- YALTKAYA, M. Ş., "Tanzimattan Evvel ve Sonraki Medreseler", **Tanzimat I**, İstanbul, 1940, s.463-467.
- YARDIM, A., "Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhâdisler", **Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı**, İstanbul, 1995, s.59-119.
- YETKİN, S. K., "Beylikler Devri Mimarisinin Klâsik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.IV, 3-4(1955), 1957, s.39-43.
- YETKİN, S. K., **L'Architecture Turque en Turquie**, Paris, 1962.
- YETKİN, S. K., **İslam Mimarisi**, Ankara, 1965.
- YETKİN, S. K., **Türk Mimarisi**, Ankara, 1970.
- YETKİN, S. K. ve diğerleri, **Turkish Architecture**, Ankara, 1965.
- YURDAKUL, E., "Amasya - Yolpınar (Hakala - Kağla - Kağala) Köyü'nde Bulunan İslamî Yapılar", **Vakıflar Dergisi**, XXIV, 1994, s.177-198.
- YÜCEL, E., "Bursa'da Yeşil Külliyesi", **Arkitekt**, c.34, 318, 1965, s.31-35.
- YÜKSEL, İ. A., **Osmanlı Mimârisinde II. Bâyezid, Yavuz Selim Devri 886-926(1481-1520)**, İstanbul, 1983.

VI- RESİMLER

Resim 1- Iznik Süleyman Paşa Medresesi. Güneyden genel görünüş.

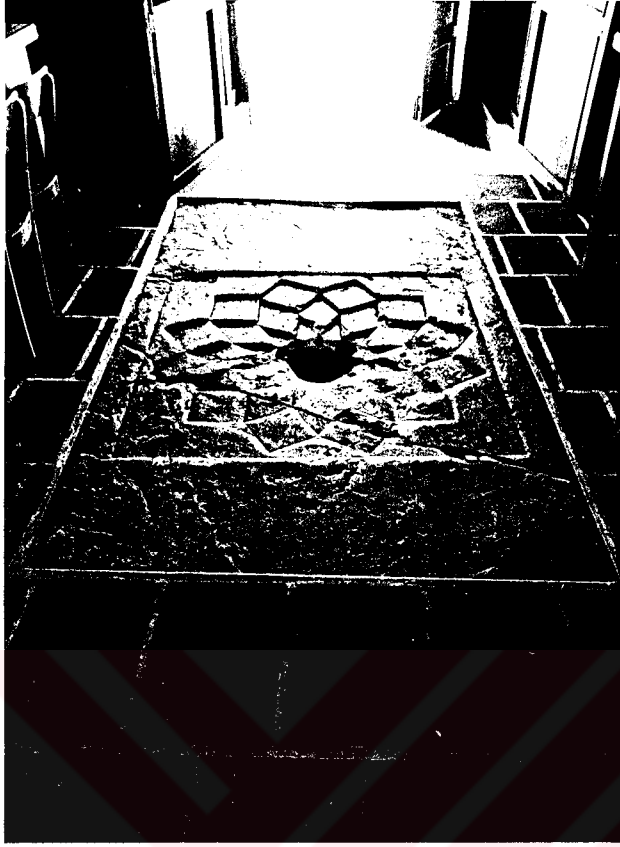
Resim 2- Iznik Süleyman Paşa Medresesi. Güneybatıdan genel görünüş.

Resim 3- İznik Süleyman Paşa Medresesi. Avlu ve revaklar.

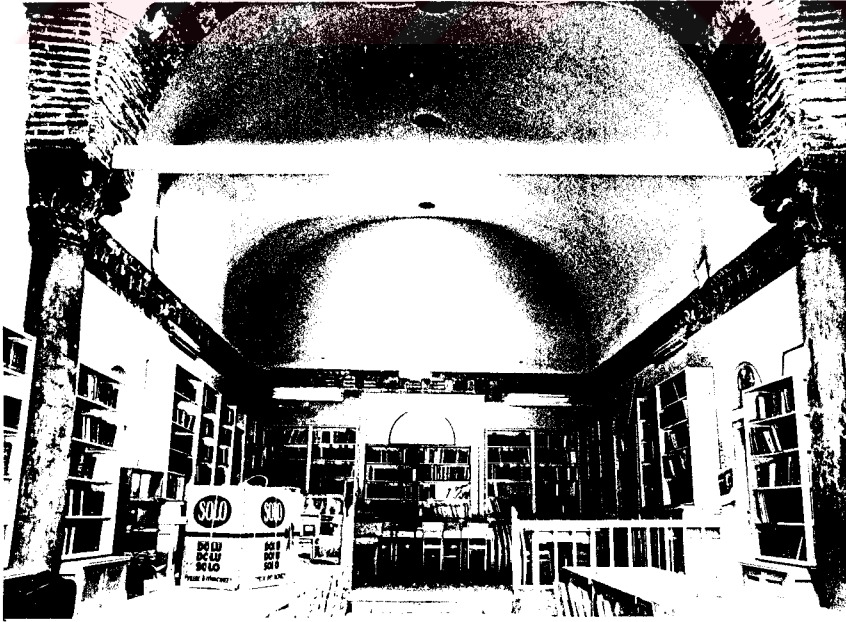

Resim 4- Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi. Kuzeyden genel görünüş.

Resim 5- Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi.

Havuz ait süslemeli mimari parça.

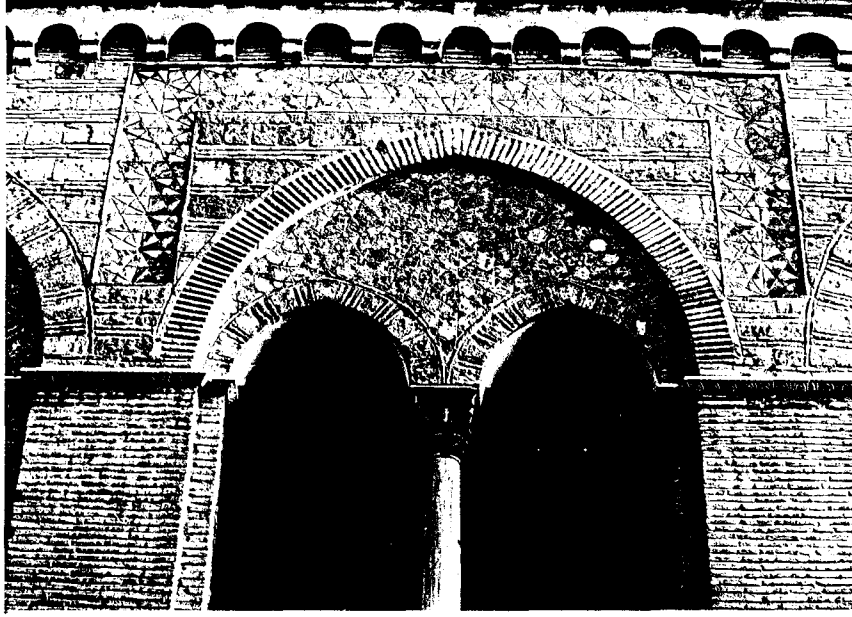
Resim 6- Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi. Ana eyvan.

Resim 7- Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi. Ana eyvan duvarlarında yer alan süslemelerden ayrıntı.

Resim 8- Bursa Murad Hüdavendigâr Medresesi. Kuzey cephesi.

Resim 9- Bursa Murad Hüdavendigâr Medresesi. Kuzey cephesinden ayrıntı.

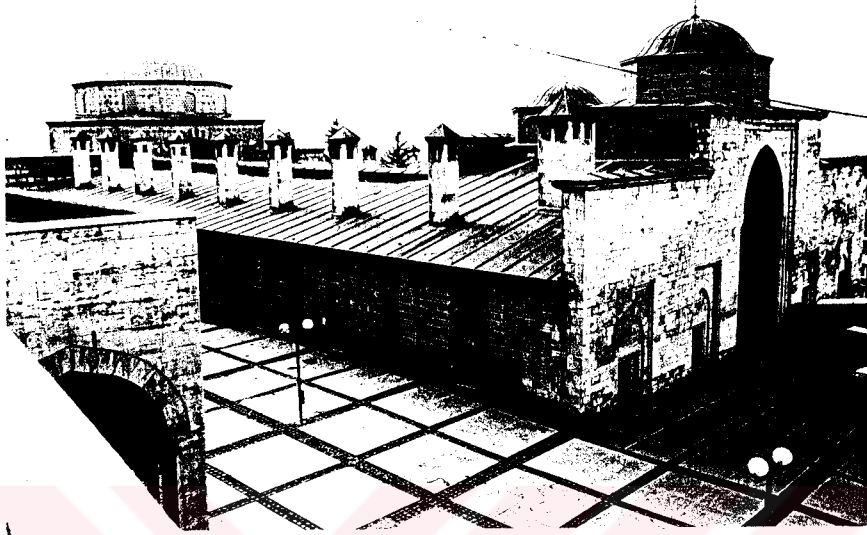

Resim 10- Bursa Murad Hüdavendigâr Medresesi. Revaka açılan medrese girişleri.

Resim 11- Bursa Murad Hüdavendigâr
Medresesi. Doğu kanadı.

Resim 12- Bursa Murad Hüdavendigâr
Medresesi. Öğrenci
hücrelerinden birinde yer alan
muhtes ocak.

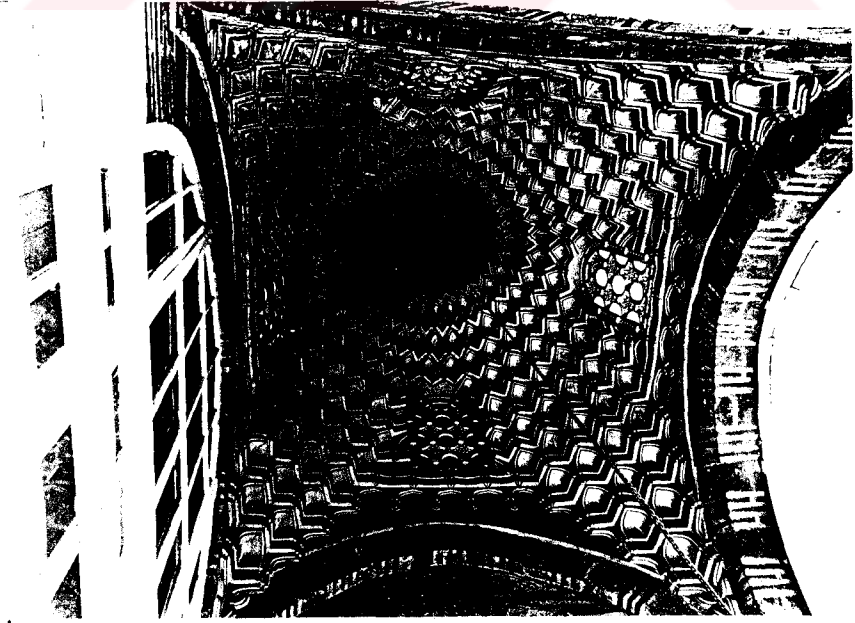
Resim 13- Bursa Yıldırım Medresesi. Kuzeydoğudan genel görünüş.

Resim 14- Bursa Yıldırım Medresesi. Güneyden görünüş.

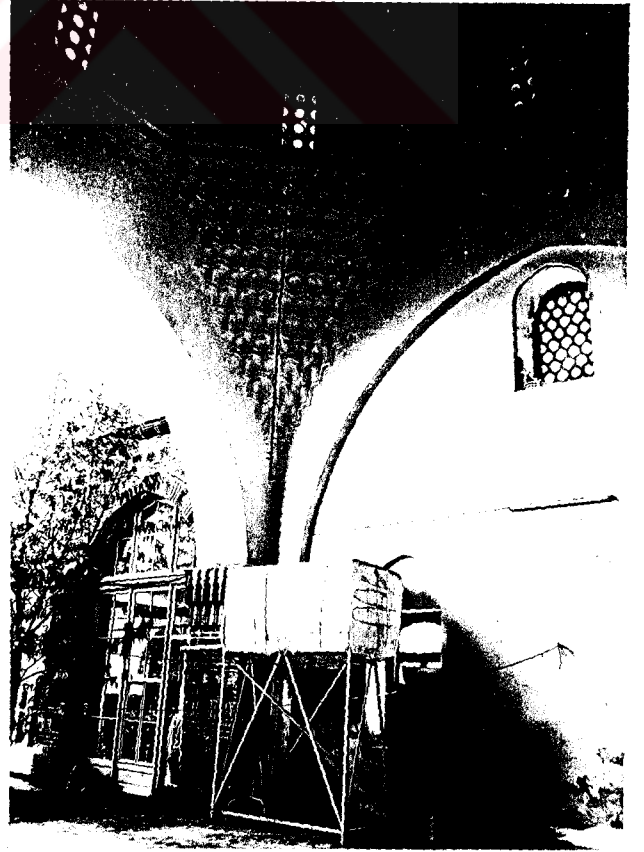
Resim 15- Bursa Yıldırım Medresesi. Batı revakı.

Resim 16- Bursa Yıldırım Medresesi. Avlu girişi önündeki revak birimini örten kubbe.

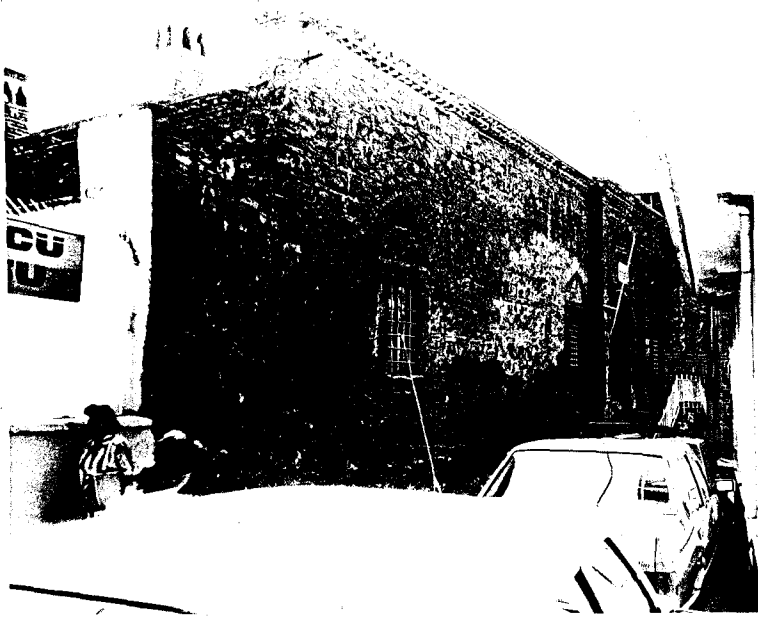
Resim 17- Bursa Yıldırım Medresesi.
Ana eyvan.

Resim 18- Bursa Yıldırım Medresesi.
Ana eyvandan ayrıntı.

Resim 19- Bursa Subaşı Eyne Bey Medresesi. Kuzeybatıdan genel görünüş.

Resim 20- Bursa Subaşı Eyne Bey Medresesi. Giriş cephesi.

Resim 21- Bursa Subaşı Eyne Bey Medresesi. Giriş cephesinin batı köşesinde yer alan iki katlı yapı ve hela.

Resim 22- Bursa Subaşı Eyne Bey Medresesi. Kuzey revakı.

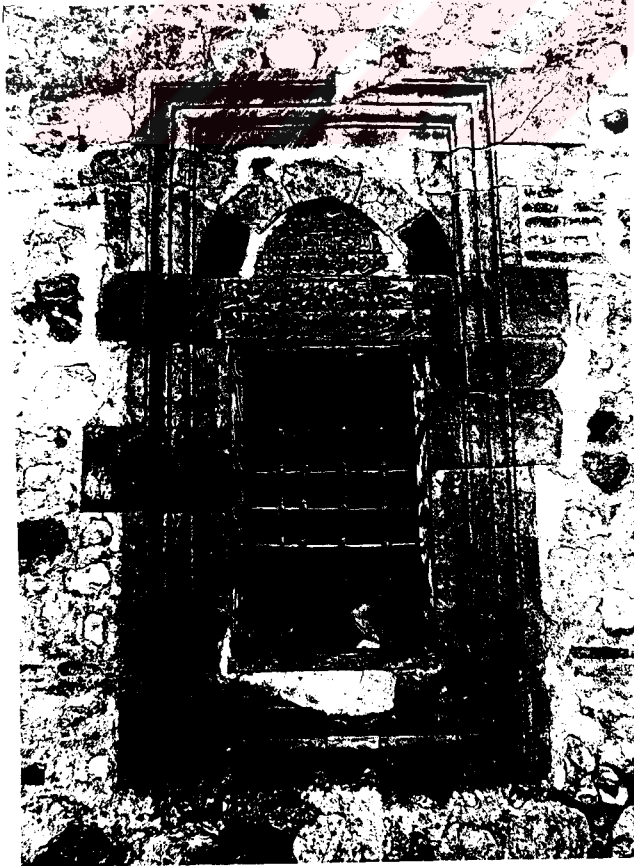
Resim 23- Bursa Subaşı Eyne Bey Medresesi. Güney revakının içten görünüşü.

Resim 24- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Kuzey cephesi.

Resim 25- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Güneydoğudan genel görünüş.

Resim 26- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi, Kuzey kanadında yer alan dersane mekânının penceresi.

Resim 27- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Güney kanadında yer alan derslane eyvanının penceresi.

Resim 28- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Batı kanadında yer alan derslane mekânının pencere alınlığı.

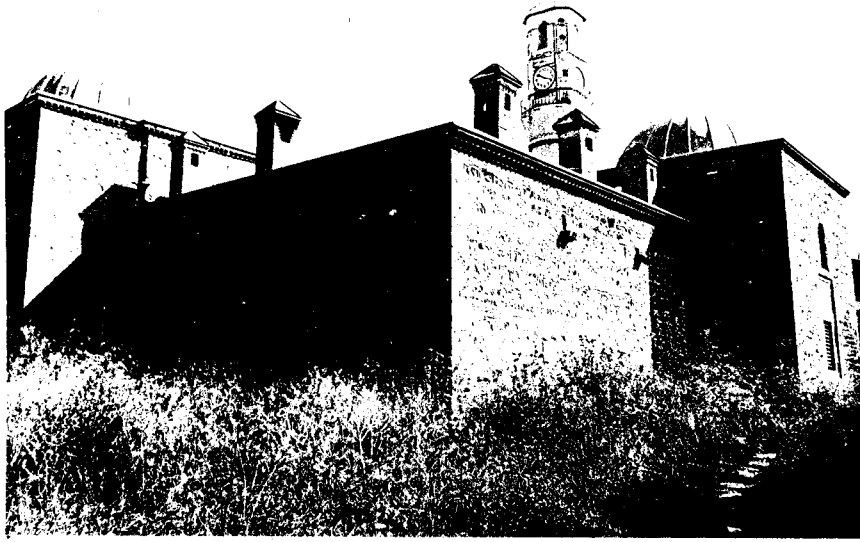
Resim 29- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Medrese girişi.

Resim 30- Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi. Giriş eyvanı.

Resim 31-Gümüş Hacı Halil Paşa
Medresesi. Dershane eyvanı.

Resim 32- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. Güneybatıdan genel görünüş.

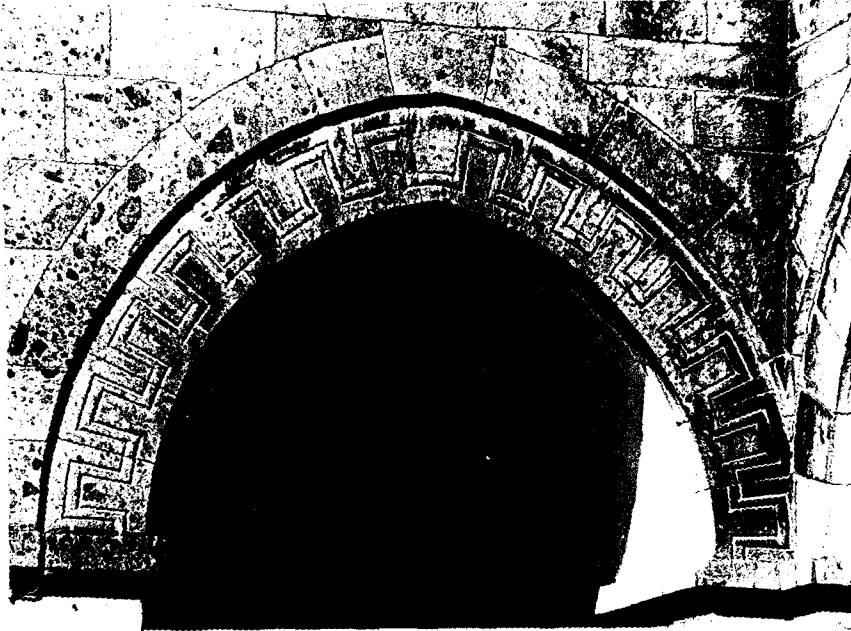
Resim 33- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. Taçkapı.

Resim 34- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. İnşa kitabesi.

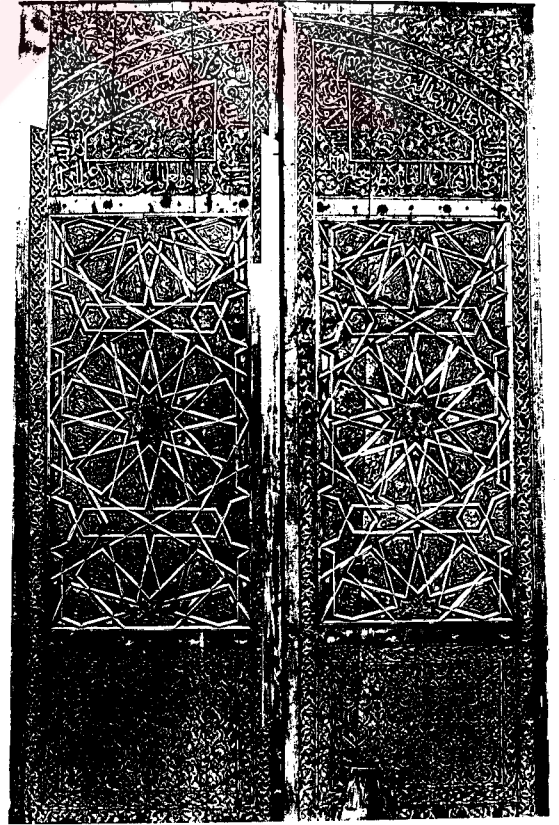
Resim 35- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. Avlunun güneybatı kanadı.

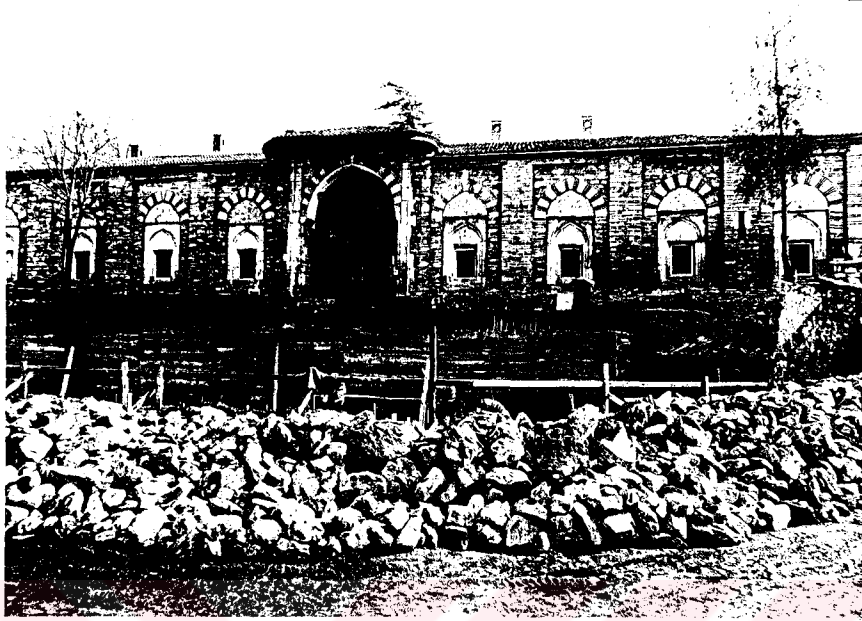
Resim 36- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi.
Revak kemerlerinde yer alan taş süsleme.

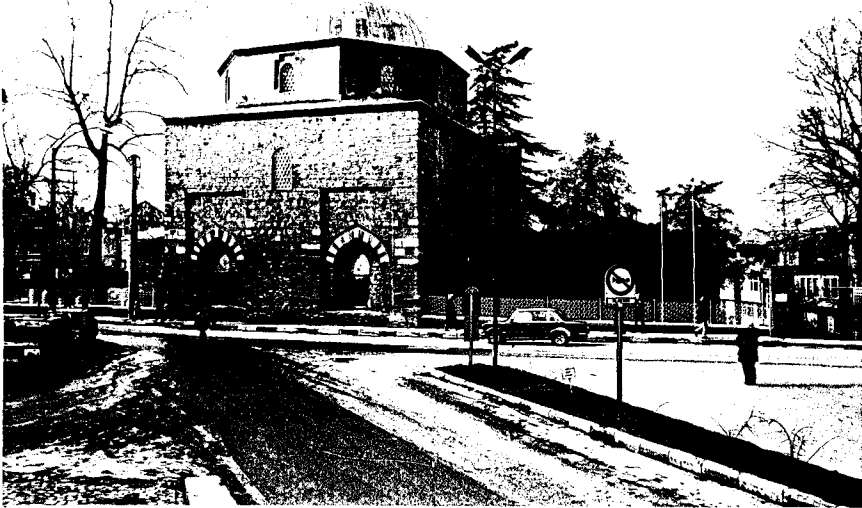
Resim 37- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. Revakın içten görünüşü.

Resim 38- Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi. Ahşap kapı kanatları (Ankara Etnoğrafya Müz.).

Resim 39- Bursa Yeşil Medrese. Giriş cephesi.

Resim 40- Bursa Yeşil Medrese. Güneydoğudan genel görünüş.

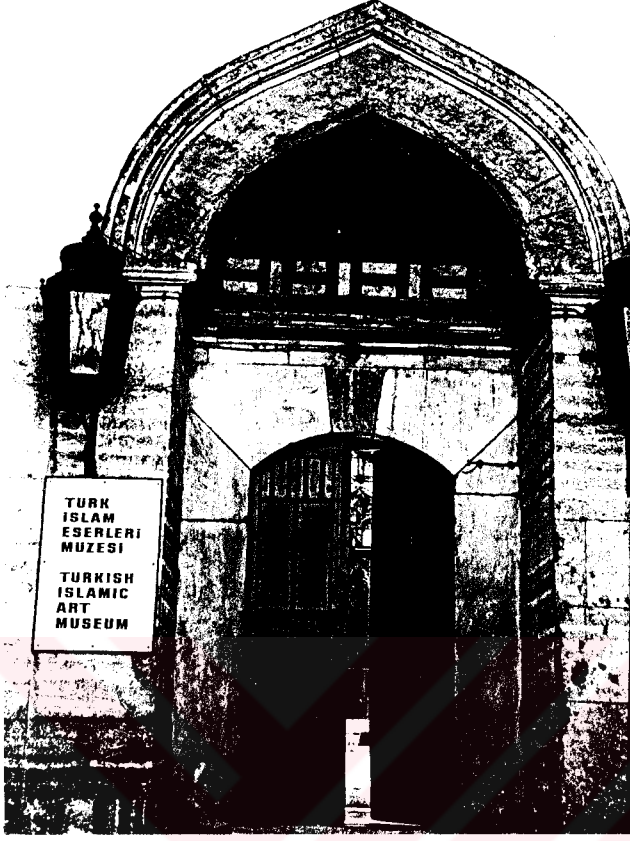

Resim 41- Bursa Yeşil Medrese. Batı cephesi.

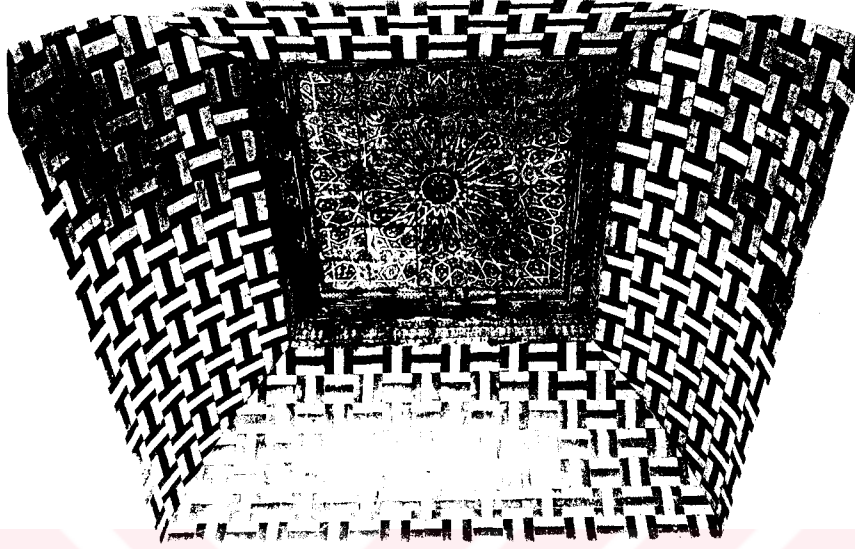

Resim 42- Bursa Yeşil Medrese.
Ana eyvanın batı cephesinden
ayrıntı.

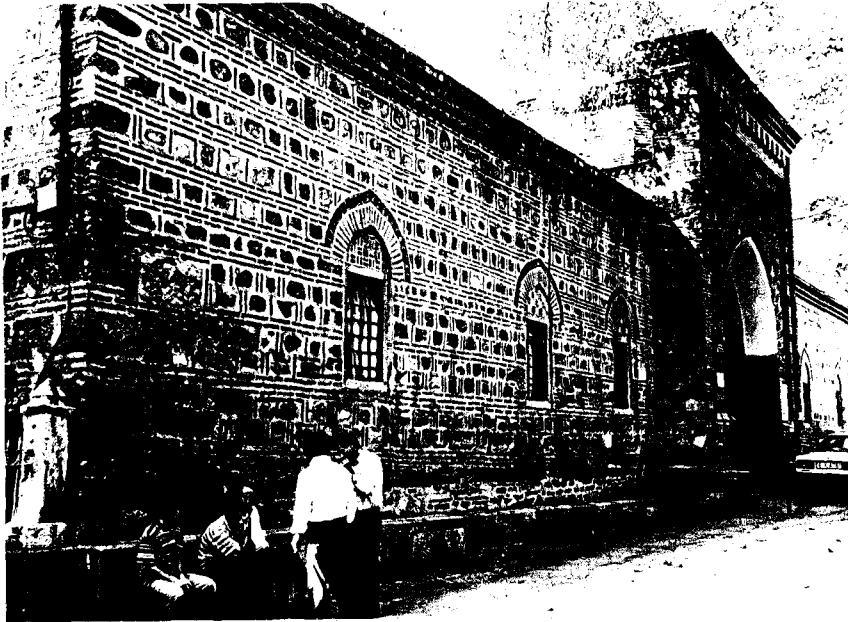
Resim 43- Bursa Yeşil Medrese.
Taçkapıdan ayrıntı.

Resim 44- Bursa Yeşil Medrese. Batı revakı.

Resim 45- Bursa Yeşil Medrese. Batı kanadındaki yan eyvanın aynalı manastır tonozu.

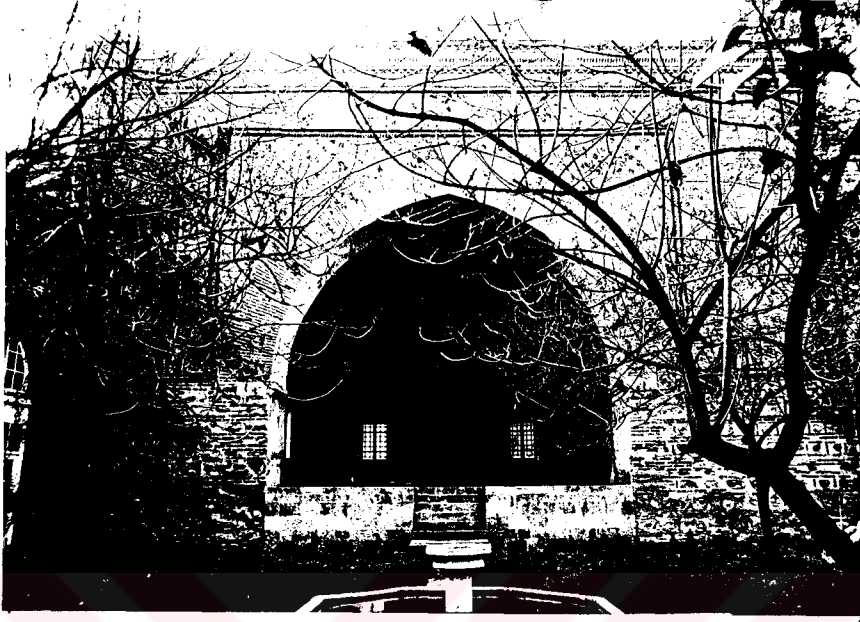

Resim 46- Bursa Muradiye Medresesi. Giriş cephesi.

Resim 47- Bursa Muradiye Medresesi.
Taçkapaı.

Resim 48- Bursa Muradiye Medresesi. Kuzey revakı.

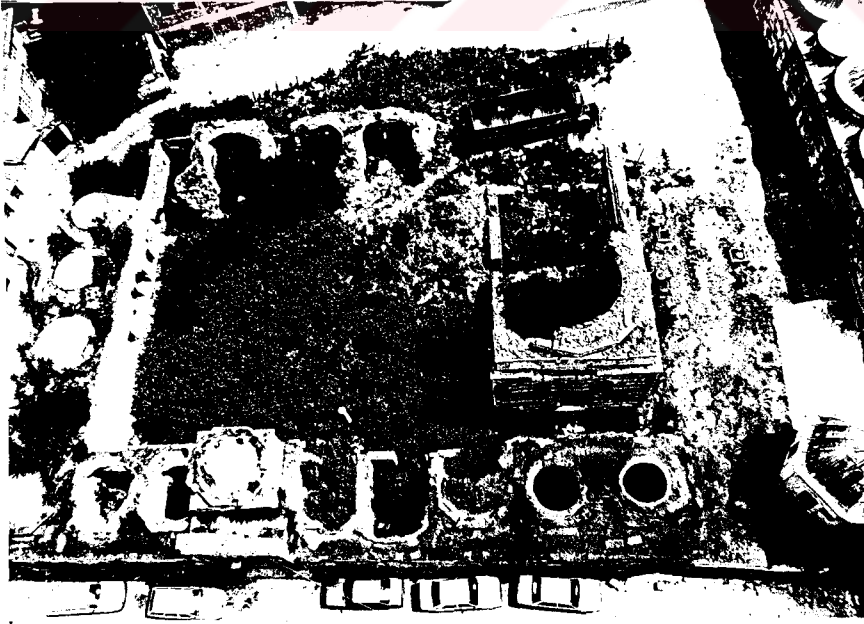

Resim 49- Bursa Muradiye Medresesi. Dershane eyvanı.

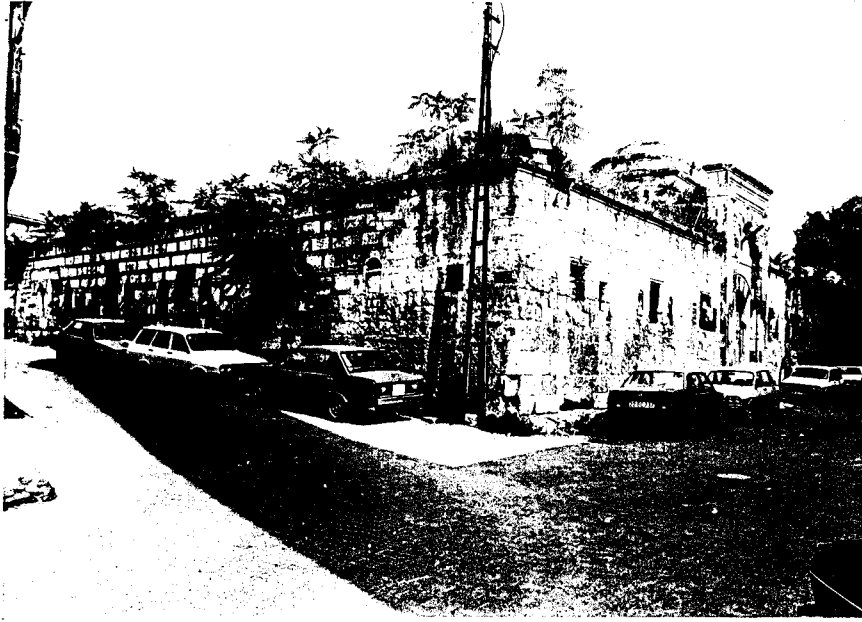

Resim 50- Bursa Muradiye Medresesi. Dershane eyvanının içten görünüşü.

Resim 51- Bursa Muradiye Medresesi.
Ocak.

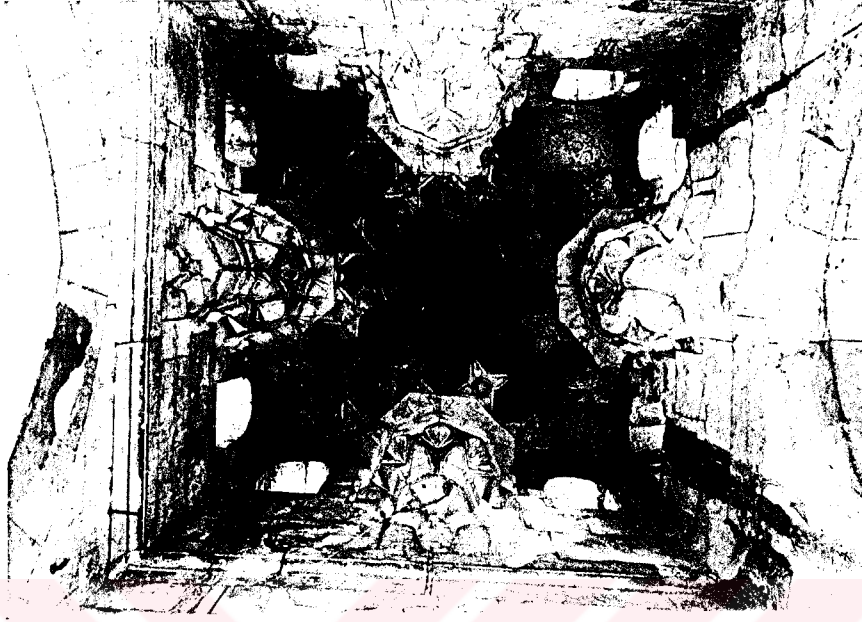
Resim 52- Edirne Saatli Medrese. Batıdan genel görünüş.

Resim 53- Edirne Saatli Medrese. Kuzeybatıdan genel görünüş.

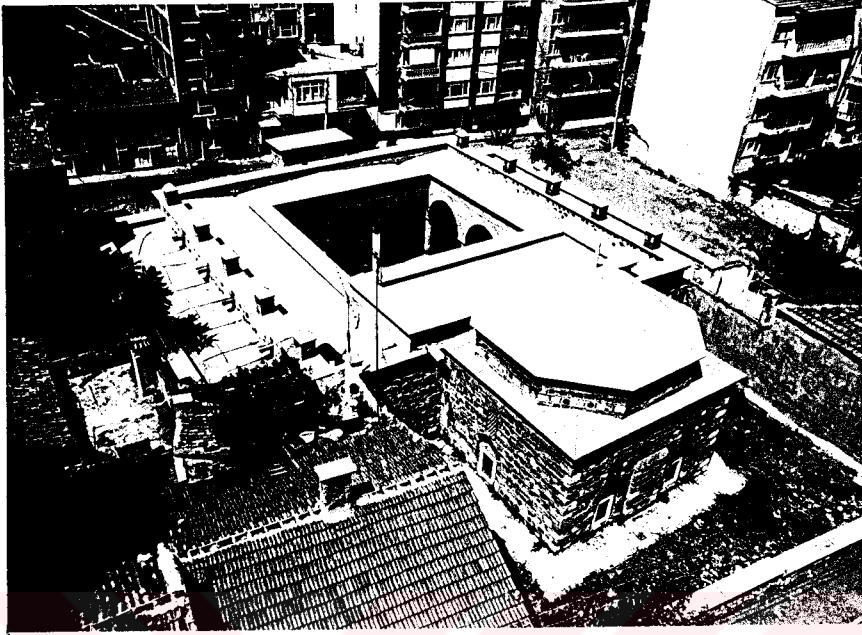
Resim 54- Edirne Saatli Medrese.
Taçkapı.

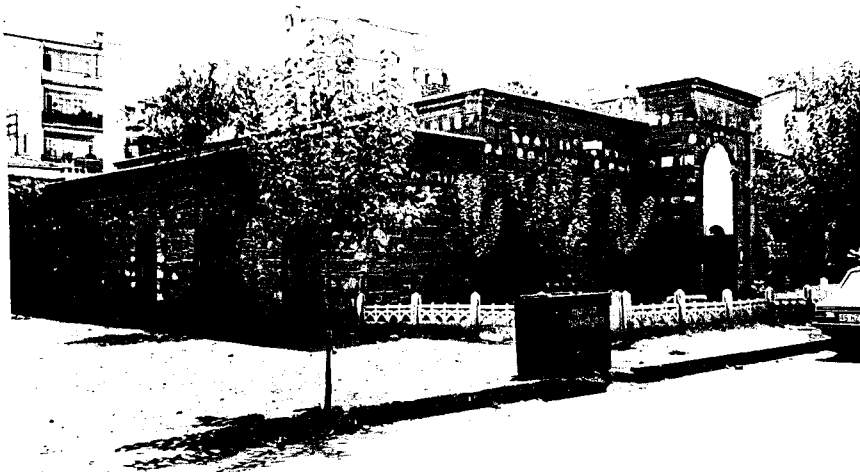
Resim 55- Edirne Saatli Medrese. Giriş eyvanını örten mukarnashlı kubbe.

Resim 56- Edirne Saatli Medrese. Derhane eyvanı ve kapalı derhane mekânı.

**Resim 57- Manisa Sinan Bey (Karaköy) Medresesi.
Güneybatıdan genel görünüş.**

**Resim 58- Manisa Sinan Bey (Karaköy) Medresesi.
Kuzeydoğudan genel görünüş.**

Resim 59- Manisa Sinan Bey (Karaköy)
Medresesi. Taçkapı.

Resim 60- Manisa Sinan Bey (Karaköy) Medresesi.
Güney revakı ve derslane eyvanı.

Resim 61- Manisa Sinan Bey (Karaköy)
Medresesi. Dershane eyvanı.

Resim 62- Manisa Sinan Bey (Karaköy)
Medresesi. Dershane eyvanındaki
mihrap.

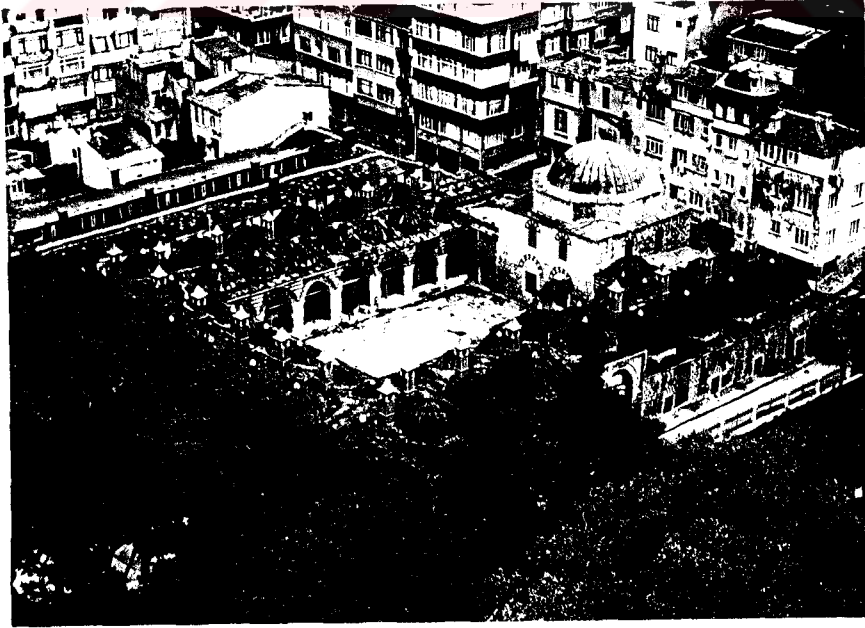
Resim 63- Yolpınar Köyü Kasım Bey Medresesi. Doğu cephesinden görünüş.

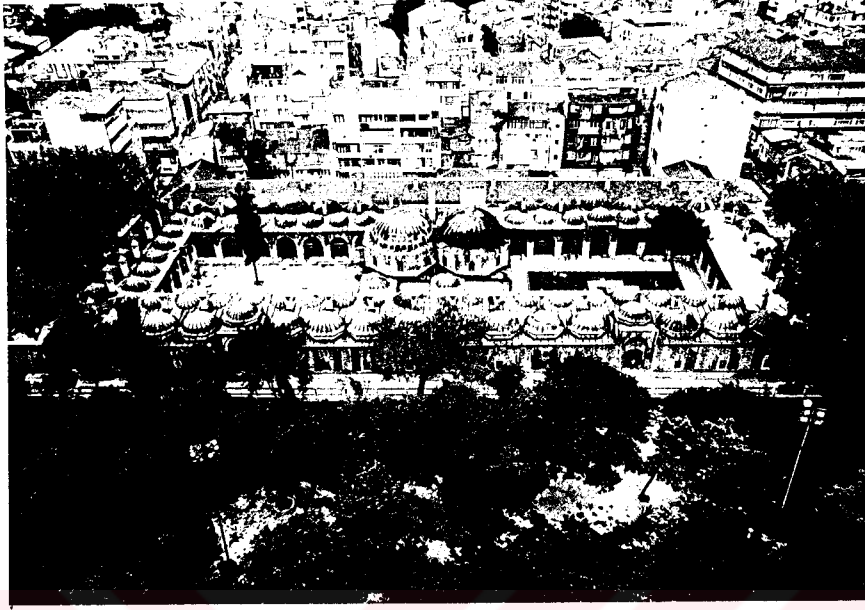
Resim 64- Yolpınar Köyü Kasım Bey Medresesi. Batı kanadı.

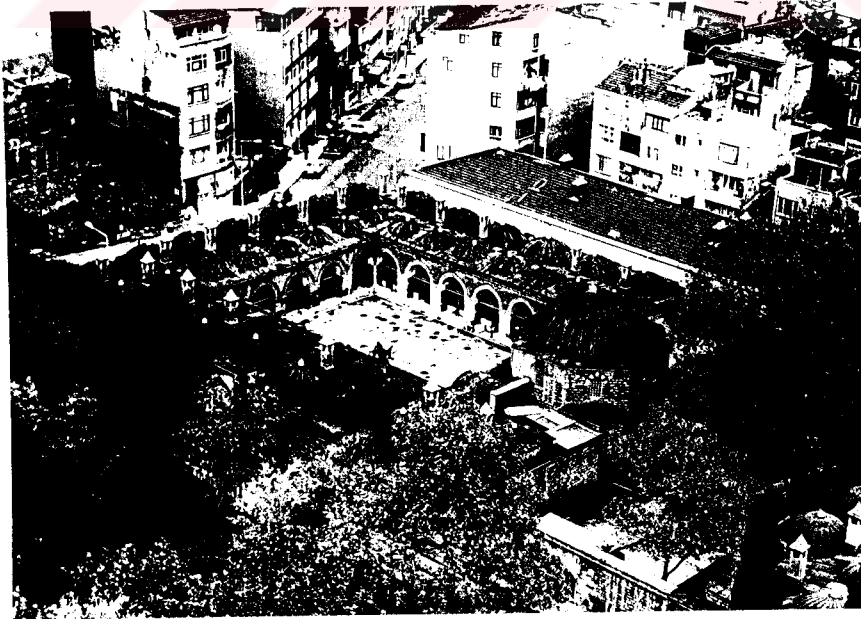
Resim 65- Yolpınar Köyü Kasım Bey Medresesi. Dershane eyvanı.

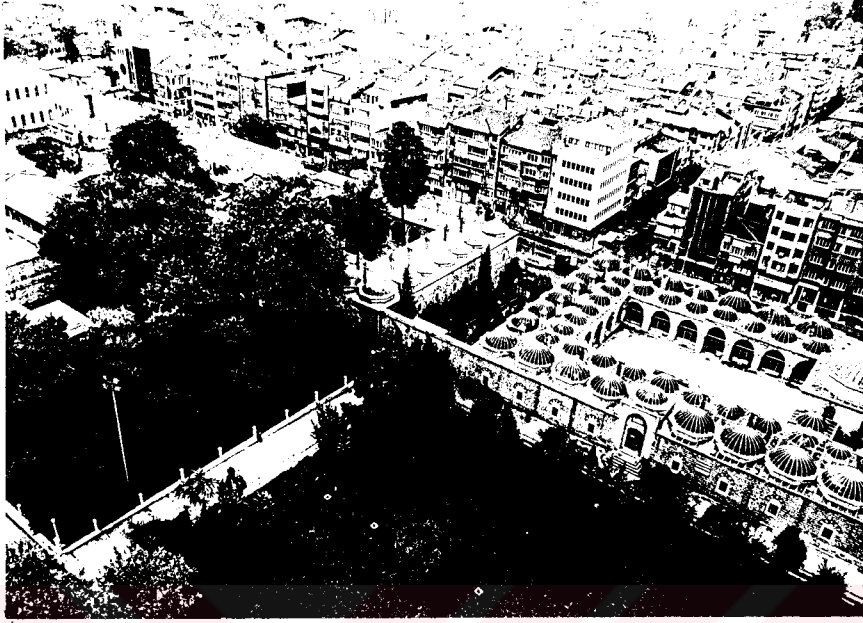
Resim 66- İstanbul Fatih Medreseleri. Karadeniz - Baş Kurşunlu Medresesi'nin kuzeybatıdan genel görünüşü.

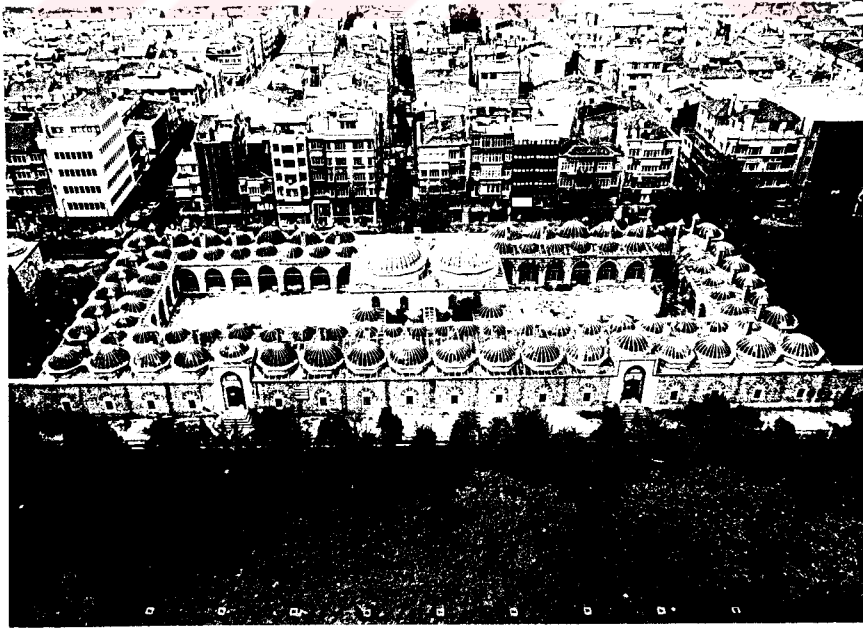
Resim 67- İstanbul Fatih Medreseleri. Karadeniz - Çifte Kurşunlular'ın batıdan genel görünüşü.

Resim 68- İstanbul Fatih Medreseleri. Karadeniz - Ayak Kurşunlu Medresesi' nin güneybatıdan genel görünüşü.

Resim 69- İstanbul Fatih Medreseleri. Akdeniz - Ayak Kurşunlu Medresesi'nin kuzeydoğudan genel görünüşü.

Resim 70- İstanbul Fatih Medreseleri. Akdeniz - Çifte Kurşunluların doğudan genel görünüşü.

Resim 71- İstanbul Fatih Medreseleri. Akdeniz - Ayak Kurşunlu Medresesi'nin güneydoğudan genel görünüşü.

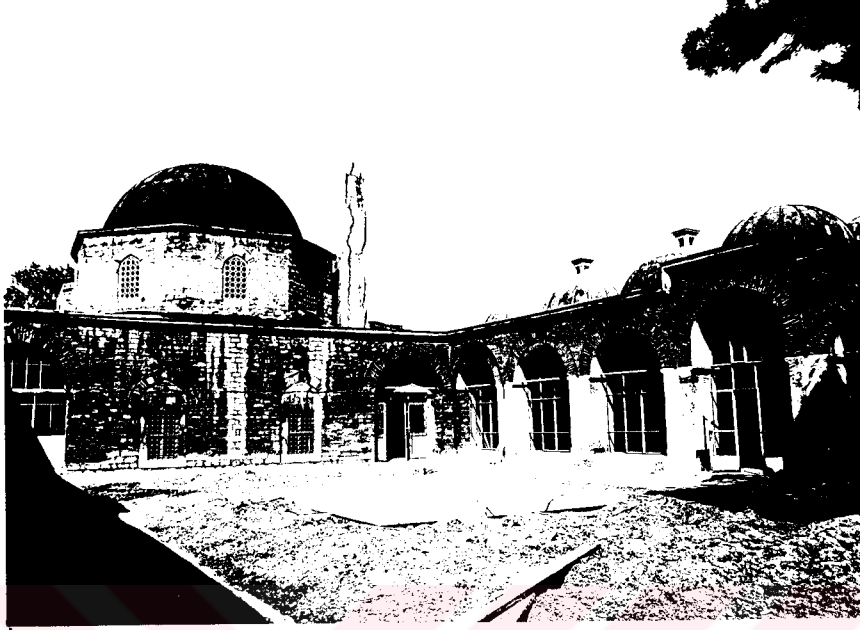
Resim 72- İstanbul Fatih Medreseleri. Karadeniz Medreseleri'nden Ayak Kurşunlu Medresesi ile Çifte Ayak Kurşunlu Medresesi arasındaki geçit.

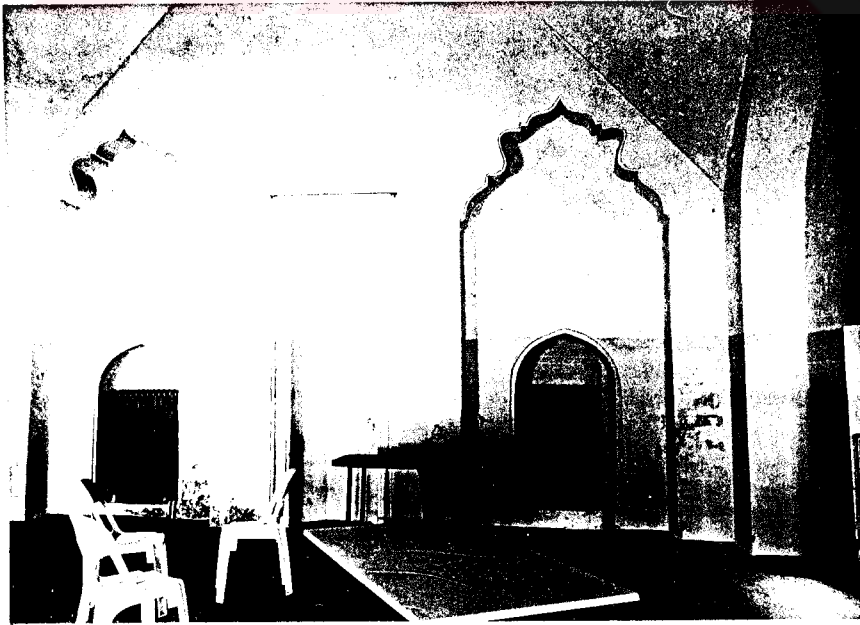
Resim 73- İstanbul Fatih Medreseleri. Akdeniz - Çifte Kurşunlular'ın batı cephesi.

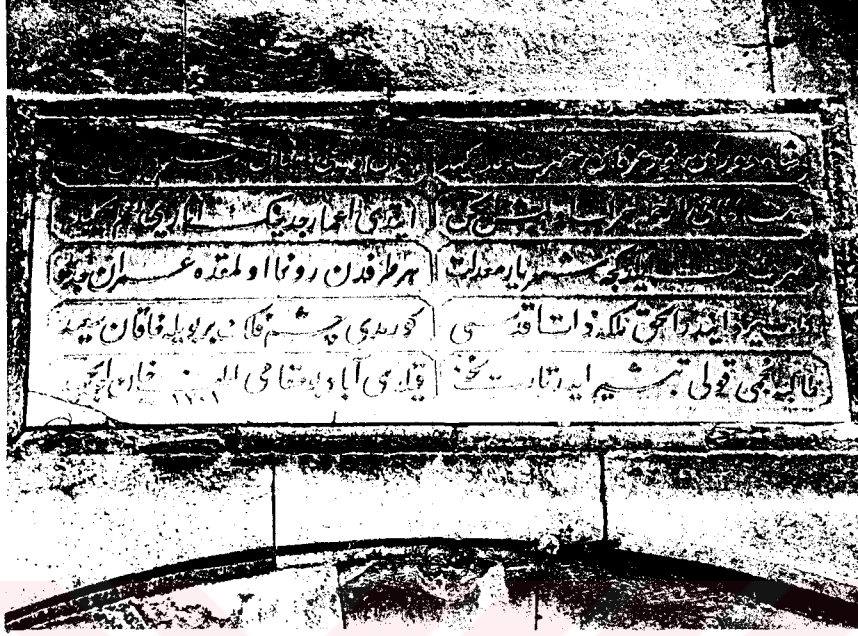
Resim 74- İstanbul Fatih Medreseleri. Karadeniz - Çifte Baş Kurşunlu Medresesi'nin taçkapısı.

Resim 75- İstanbul Fatih Medreseleri. Karadeniz - Çifte Baş Kurşunlu Medresesi avlusunun kuzeydoğu kanadı.

Resim 76- İstanbul Fatih Medreseleri. Karadeniz - Çifte Ayak Kurşunlu Medresesi'nin dersane mekânı.

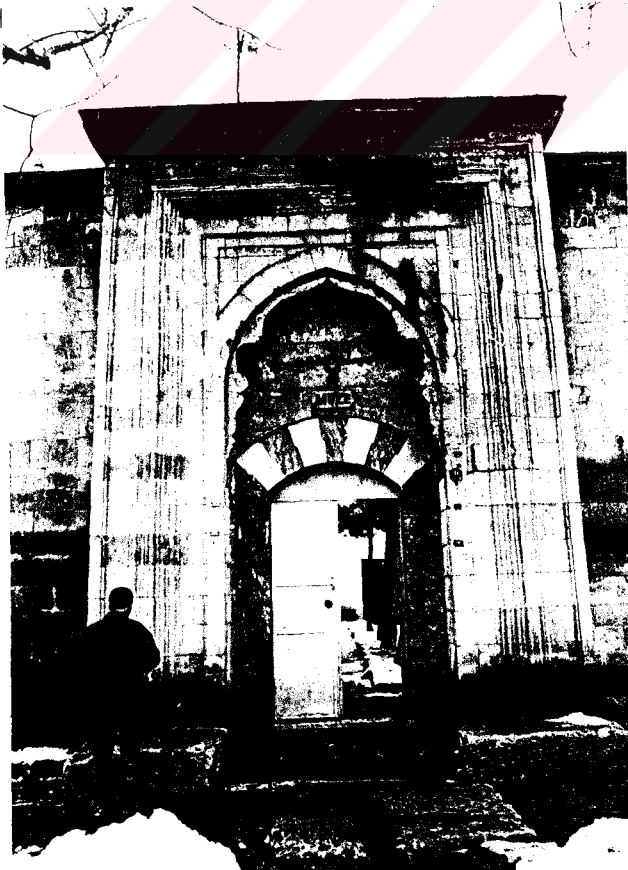
Resim 77- İstanbul Fatih Medreseleri. Akdeniz - Ayak Kurşunlu Medresesi'nin taçkapısındaki onarım kitabesi.

Resim 78- Afyon Gedik Ahmed Paşa Camii ve Medresesi'nin kuzeybatıdan genel görünüşü.

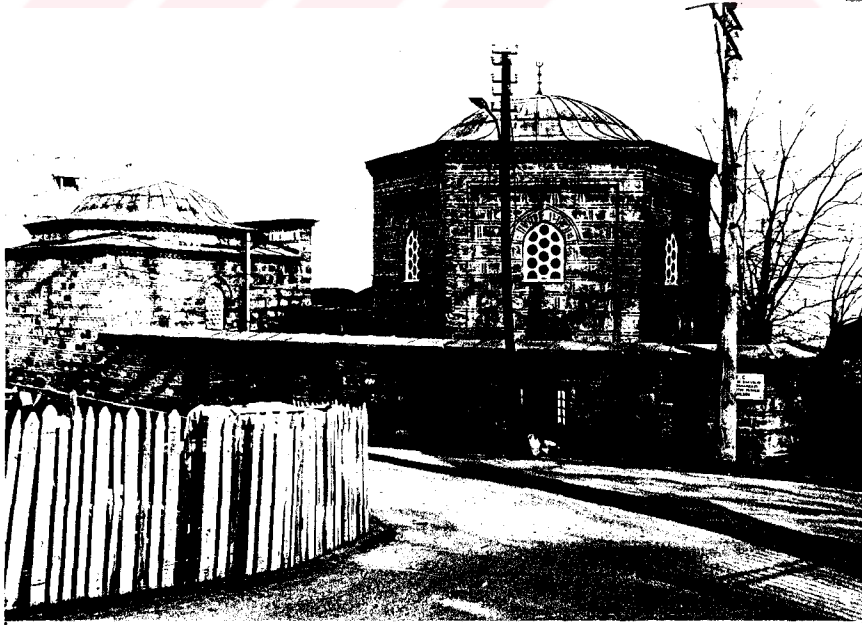
Resim 79- Afyon Gedik Ahmed Paşa Medresesi. Kuzeydoğudan genel görünüş.

Resim 80- Afyon Gedik Ahmed Paşa Medresesi. Taçkapı.

Resim 81 Afyon Gedik Ahmed Paşa Medresesi. Dershane eyvanı ve derslane mekânının avluya bakan cepheleri.

Resim 82- Bursa Ahmed Paşa Medresesi. Güneydoğudan genel görünüş.

Resim 83- Bursa Ahmed Paşa Medresesi. Giriş eyvanı.

Resim 84- Bursa Ahmed Paşa Medresesi. Avlu ve dershane eyvanı.

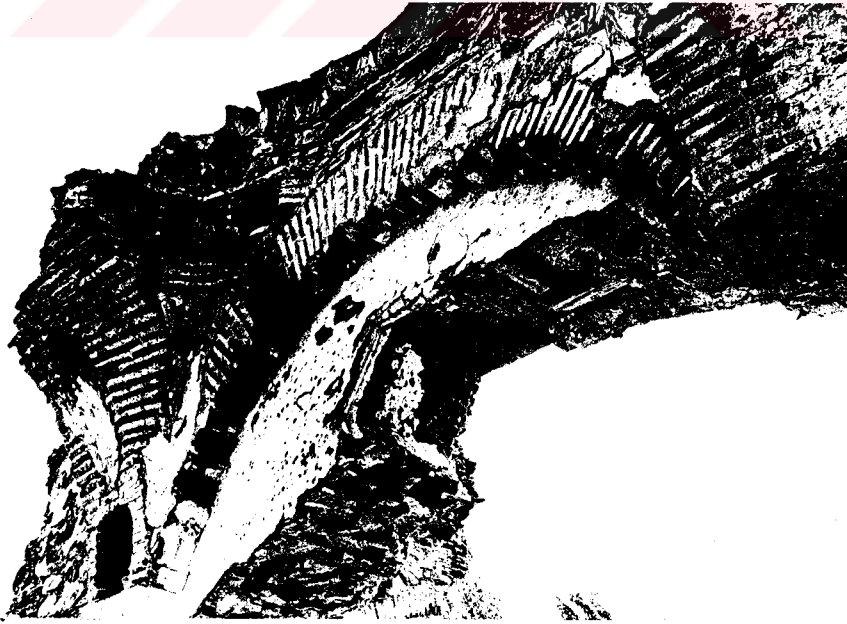
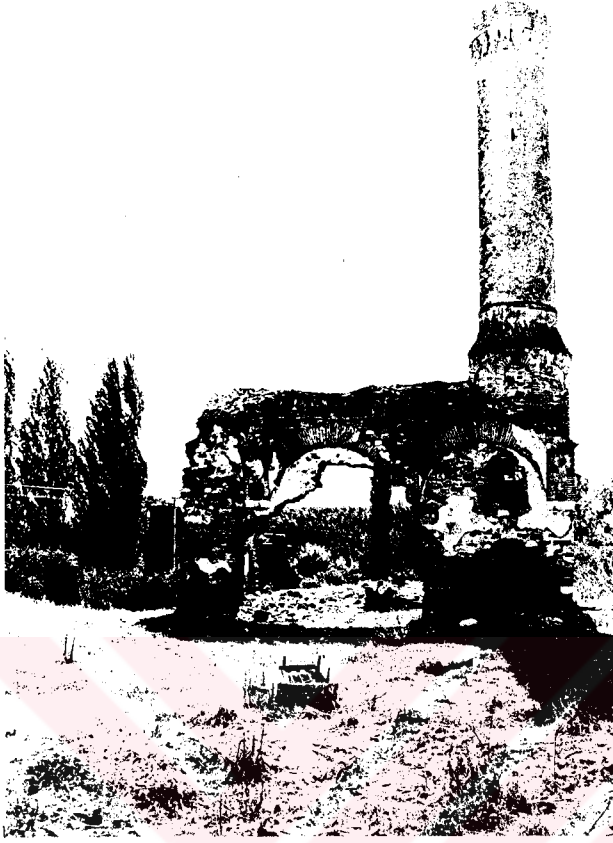

Resim 85- Bursa Ahmed Paşa Medresesi. Batı revakı.

Resim 86- Bursa Ahmed Paşa Medresesi. Batı revakının içten görünüşü.

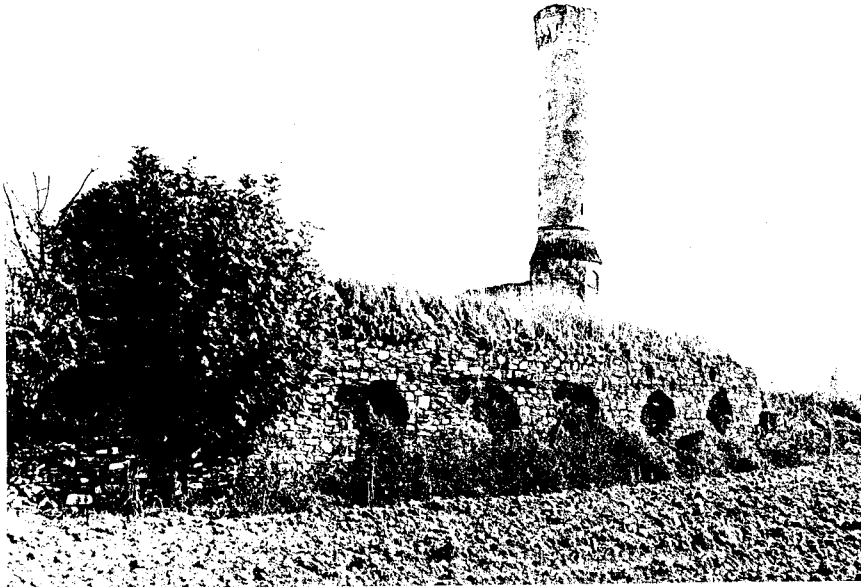
Resim 87- Tire Molla Arap Medresesi.
Caminin kuzeyden görünüşü.

Resim 88- Tire Molla Arap Medresesi. Caminin son cemaat yerindeki
dilimli kemer.

Resim 89- Tire Molla Arap Medresesi. Caminin güneyden görünüşü.

Resim 90- Tire Molla Arap Medresesi. Batı cephesi.

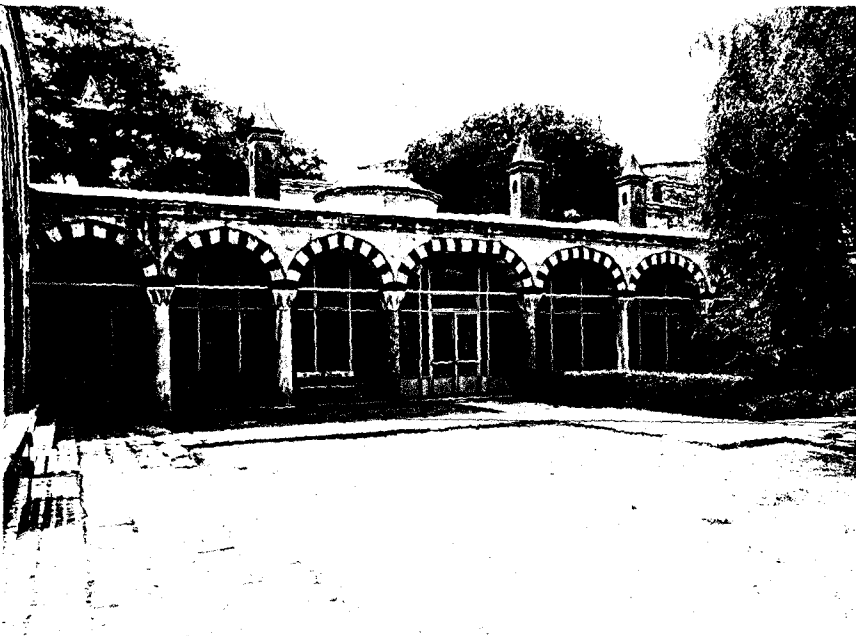
Resim 91- Tire Molla Arap Medresesi. Batı kanadı.

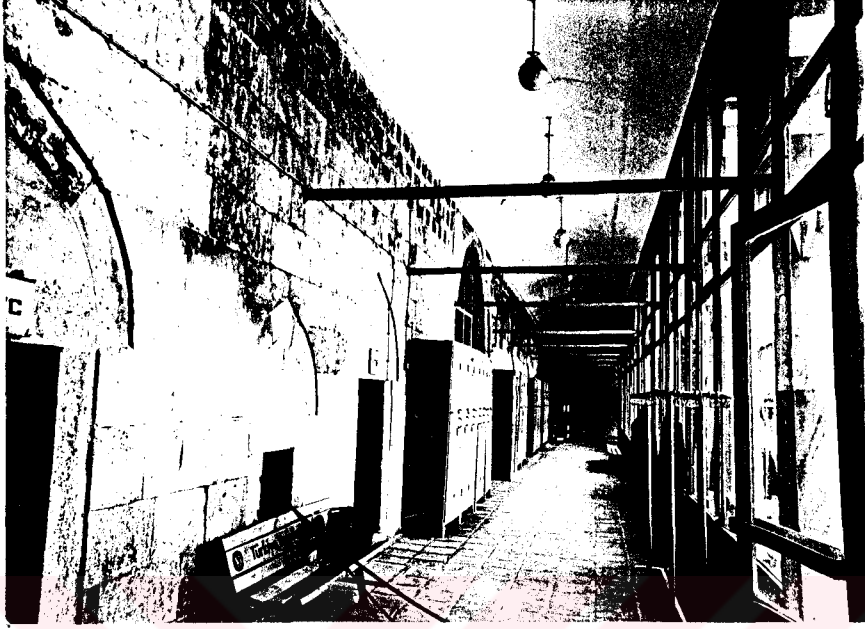
Resim 92- Edirne Peykler Medresesi. Kuzeybatıdan genel görünüş.

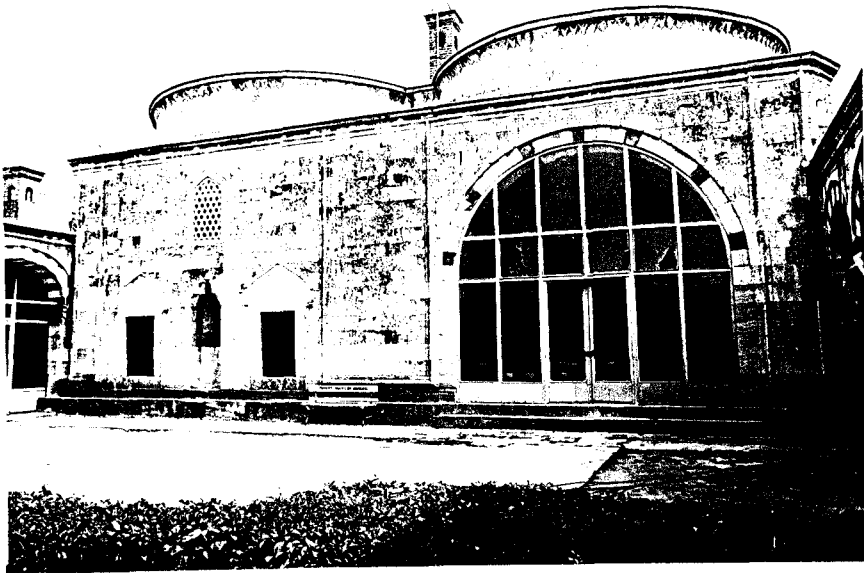
Resim 93- Edirne Peykler Medresesi. Batı cephesi ve taçkapaı.

Resim 94- Edirne Peykler Medresesi. Avlu ve batı revakı.

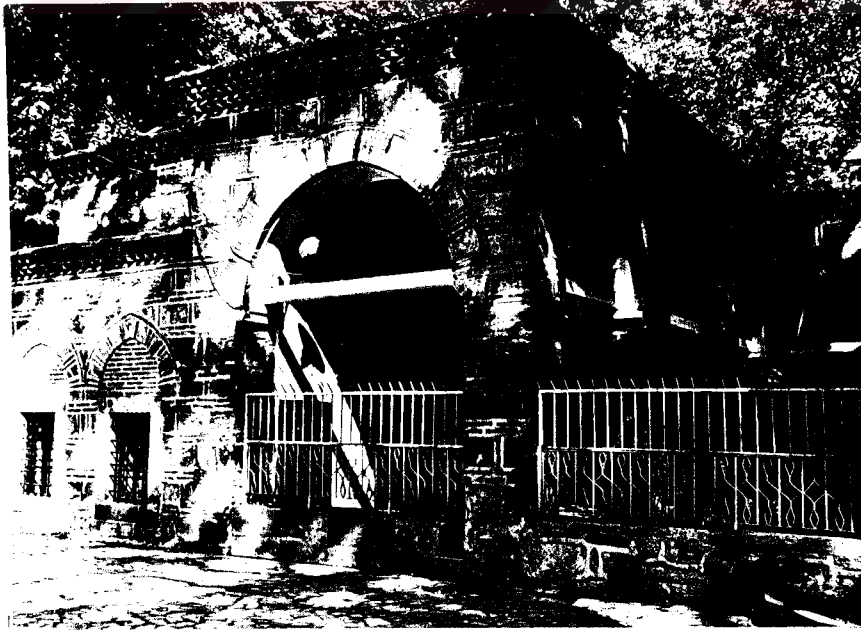
Resim 95- Edirne Peykler Medresesi. Batı revakının içten görünüşü.

Resim 96- Edirne Peykler Medresesi. Dershane eyvanı ve dershane mekânının kuzey cephesi.

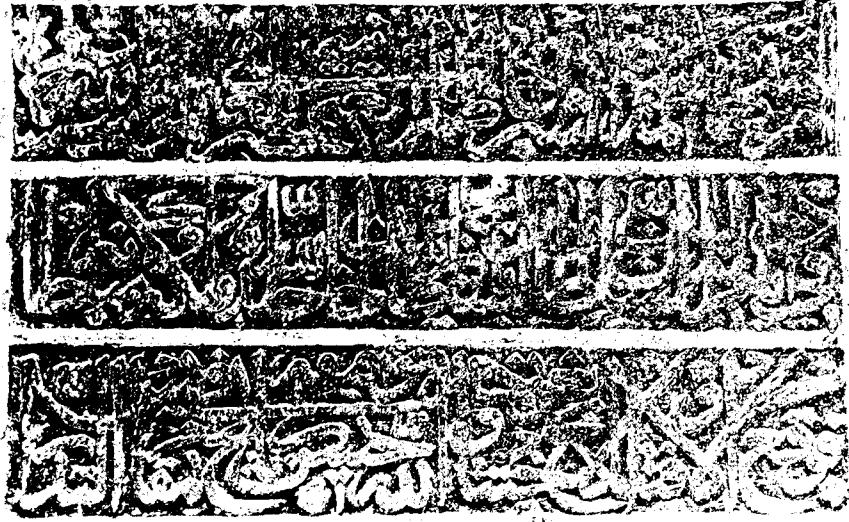
Resim 97- İnegöl İshak Paşa Medresesi. Güneybatıdan genel görünüşü.

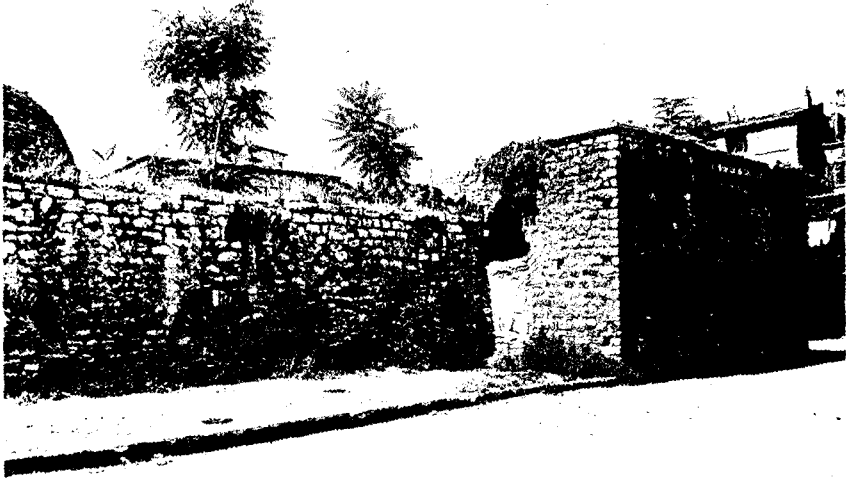
Resim 98- İnegöl İshak Paşa Medresesi. Batı kanadının güneydoğudan genel görünüşü.

Resim 99- İnegöl İshak Paşa Medresesi.
Dershane mekânı girişi.

Resim 100- İnegöl İshak Paşa Medresesi. İnşa kitabesi.

Resim 101- İstanbul Davud Paşa Medresesi. Doğu cephesi ve dersane çıkıntısı.

Resim 102- İstanbul Davud Paşa Medresesi. Doğu revakı ve dersane mekânı.

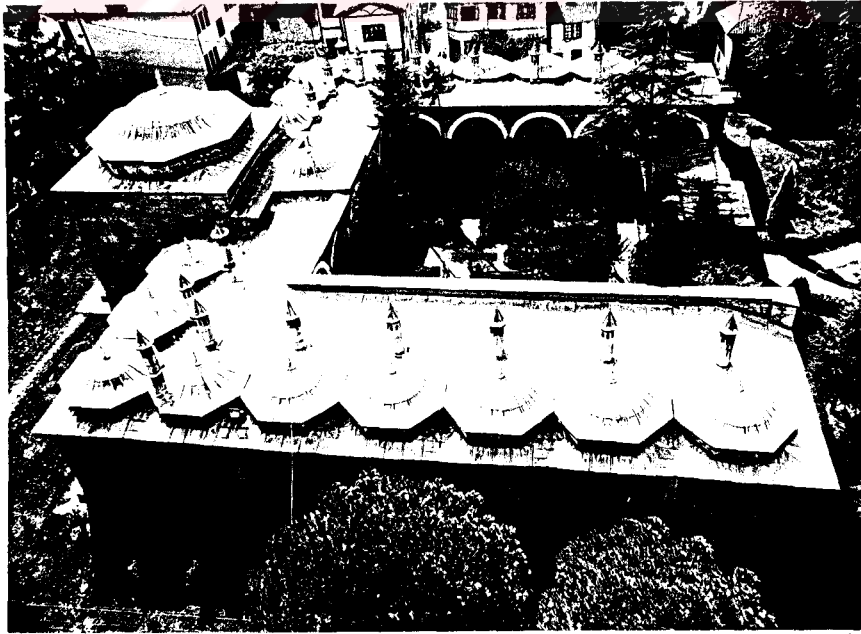
Resim 103- İstanbul Davud Paşa Medresesi. Kuzey revakının içten görünüşü.

Resim 104- İstanbul Davud Paşa Medresesi. Öğrenci hücrelerinden birinin kubbe ve kubbe geçişi.

Resim 105- Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin kuzeyden genel görünüşü.

Resim 106- Amasya II. Bayezid Medresesi. Doğudan genel görünüş.

Resim 107- Amasya II. Bayezid Medresesi. Güneybatıdan görünüş.

Resim 108- Amasya II. Bayezid Medresesi. Avlunun kuzey kenarını kapatan muhdes duvar.

Resim 109- Amasya II. Bayezid Medresesi. Batı kanadının 1938 Erzincan depreminin sonraki durumu. (Stüdyo Özden - Amasya)

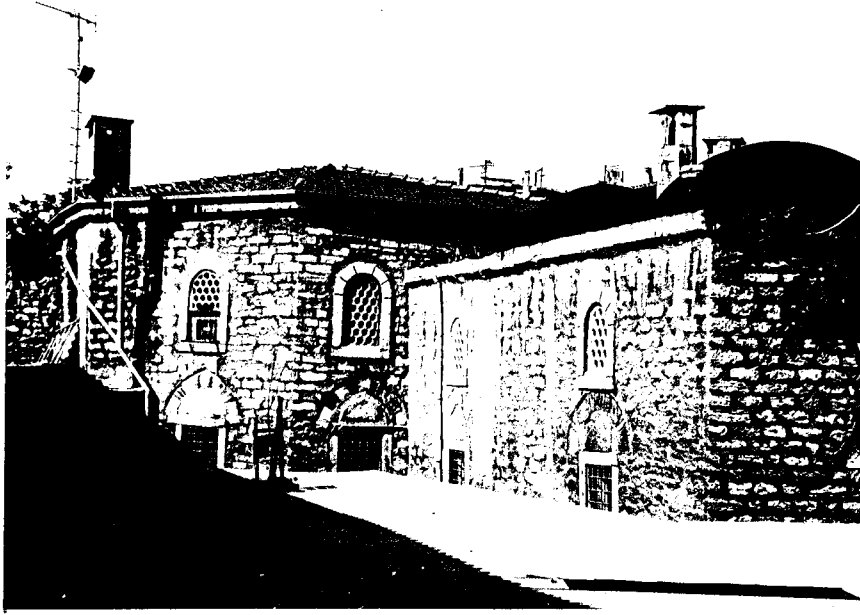
Resim 110- Amasya II. Bayezid Medresesi. Doğu kanadının 1938 Erzincan depreminden sonraki durumu. (Stüdyo Özden - Amasya)

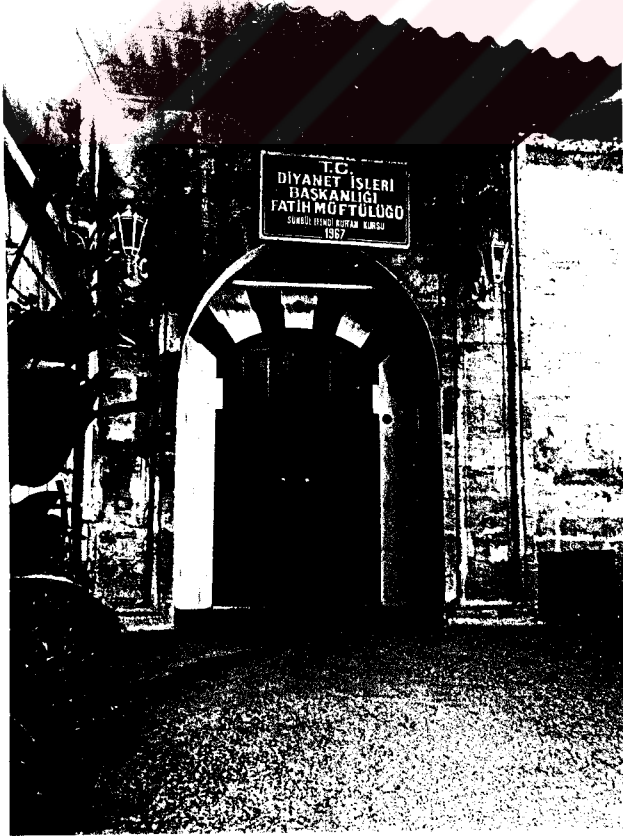
Resim 111- Amasya II. Bayezid Medresesi. Güney revakının içten görünüşü.

Resim 112- İstanbul Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi. Kuzeybatıdan genel görünüş.

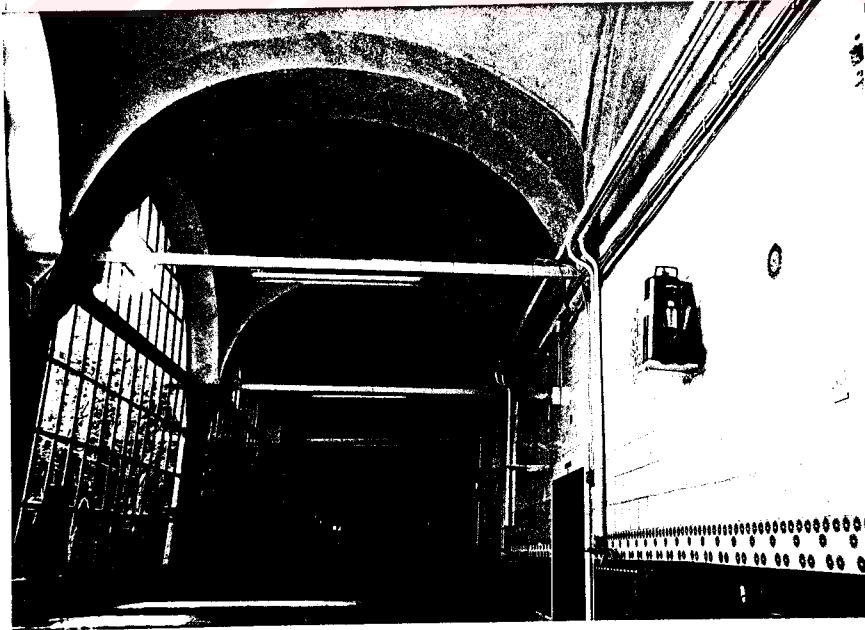
Resim 113- İstanbul Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi.
Dershane mekânının doğudan görünüşü.

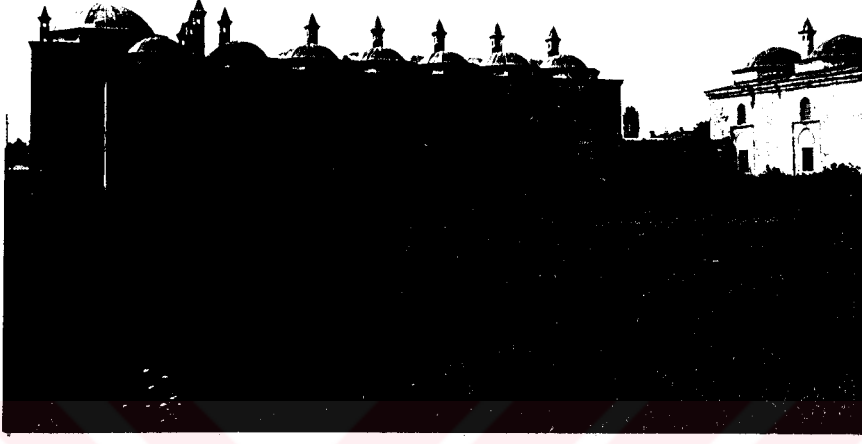
Resim 114- İstanbul Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi.
Taçkapı.

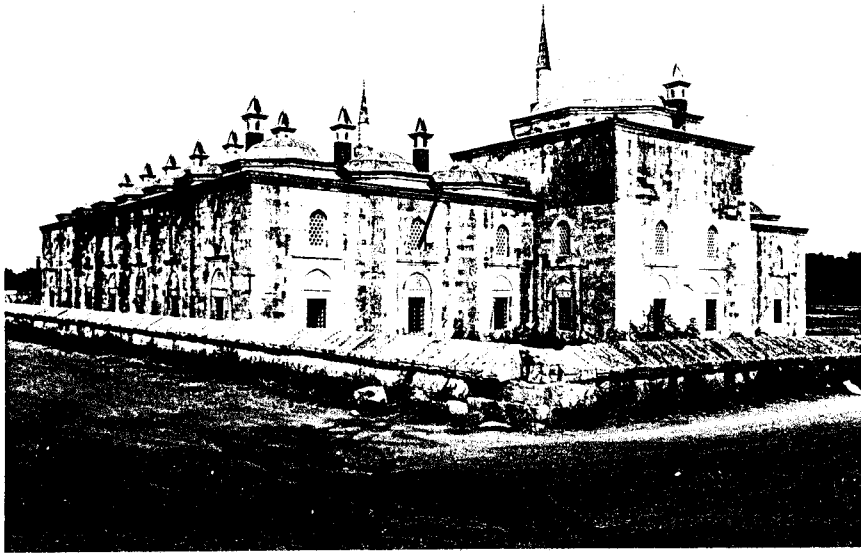
Resim 115- İstanbul Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi.
Kuzey revakı.

Resim 116- İstanbul Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Medresesi.
Batı revakının içten görünüşü.

Resim 117- Edirne II. Bayezid Medresesi. Güneyden genel görünüş.

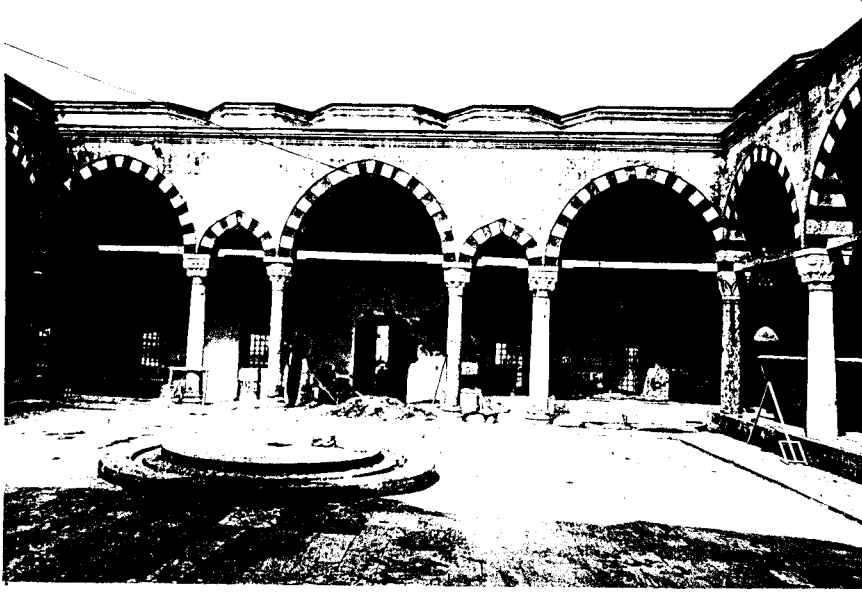
Resim 118- Edirne II. Bayezid Medresesi. Kuzeybatıdan genel görünüş.

Resim 119- Edirne II. Bayezid Medresesi. Giriş cephesi.

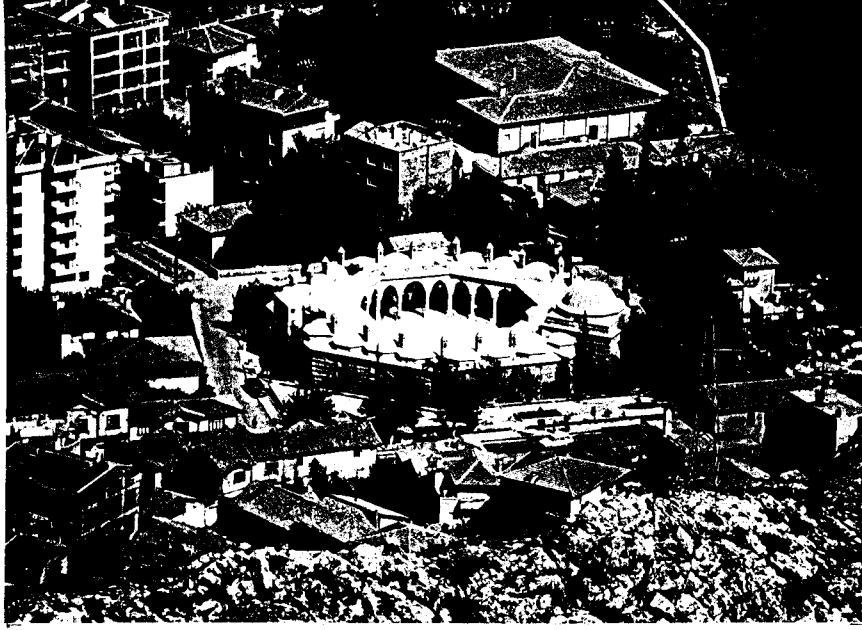
Resim 120- Edirne II. Bayezid Medresesi. Taçkapı.

Resim 121- Edirne II. Bayezid Medresesi. Avlu ve doğu revakı.

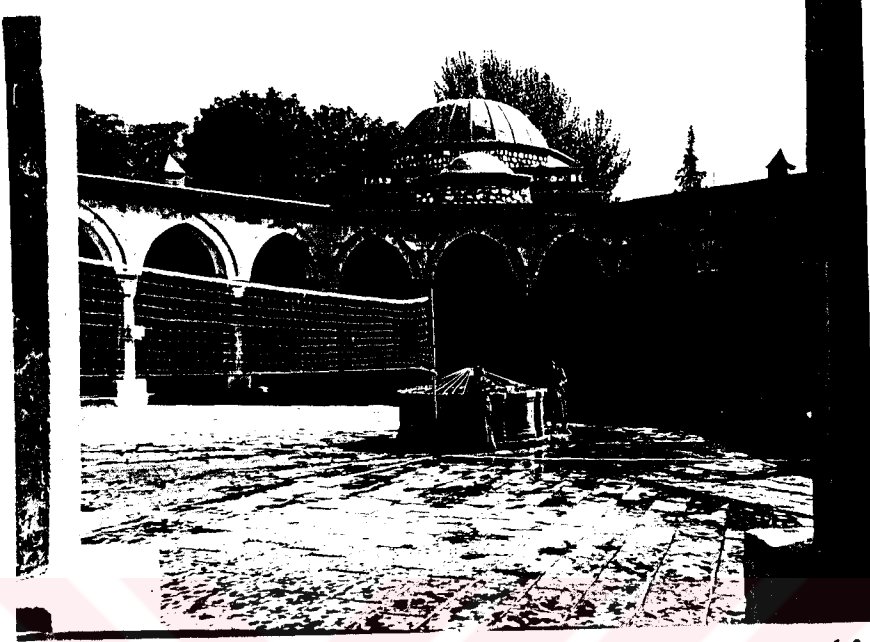
Resim 122- Edirne II. Bayezid Medresesi. Ocak.

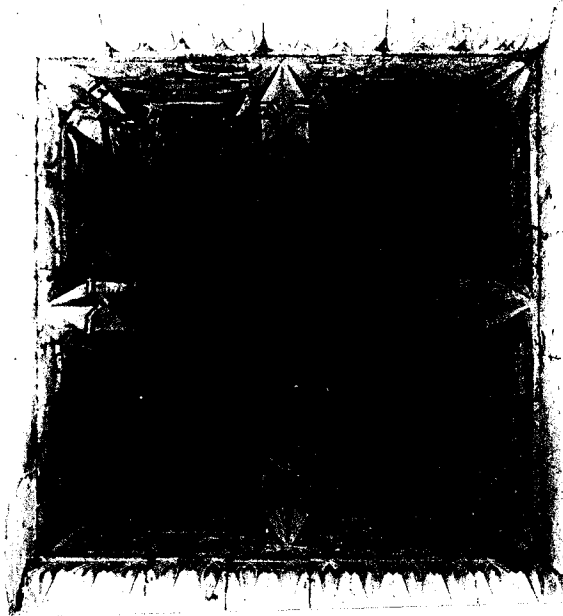
Resim 123- Amasya Kapiğası Medresesi. Güneybatıdan genel görüntü.

Resim 124- Amasya Kapiğası Medresesi. Taçkapı.

Resim 125- Amasya Kapağası Medresesi. Avlu ve dersane mekânı.

Resim 126- Amasya Kapağası Medresesi. Dersane mekânı girişi önündeki revak biriminin mukarnash örtüsü.

Resim 127- Amasya Kapiğası Medresesi. Dershane mekânının girişi.

Resim 128- Amasya Kapiğası Medresesi. Dershane mekânının doğu kanadı.

Resim 129- Amasya Ayas Ağa Medresesi. Caminin doğudan genel görünüşü.

Resim 130- Amasya Ayas Ağa Medresesi. Sıbyan mektebinin güneydoğudan genel görünüşü.

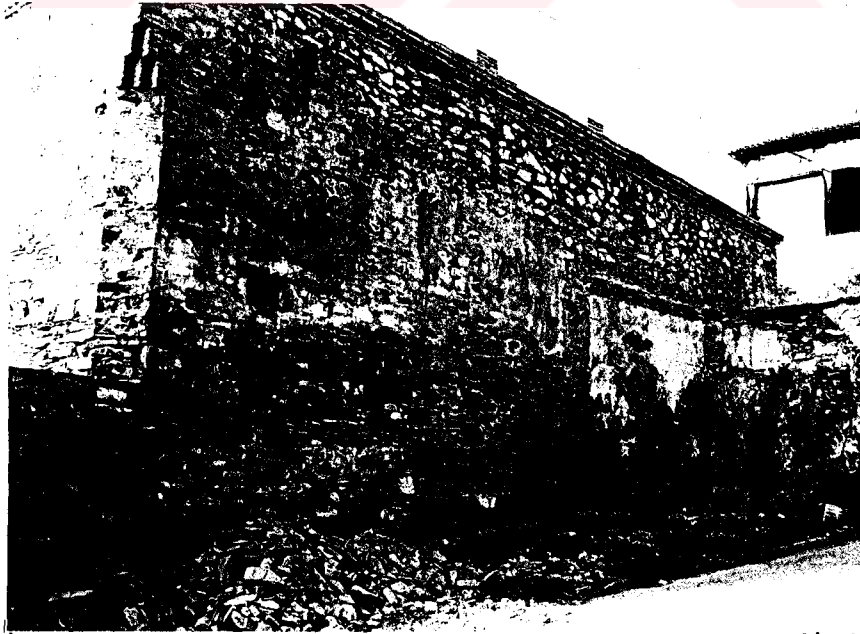
Resim 131- Amasya Ayas Ağa Medresesi. Avlunun güneydoğudan görünüşü.

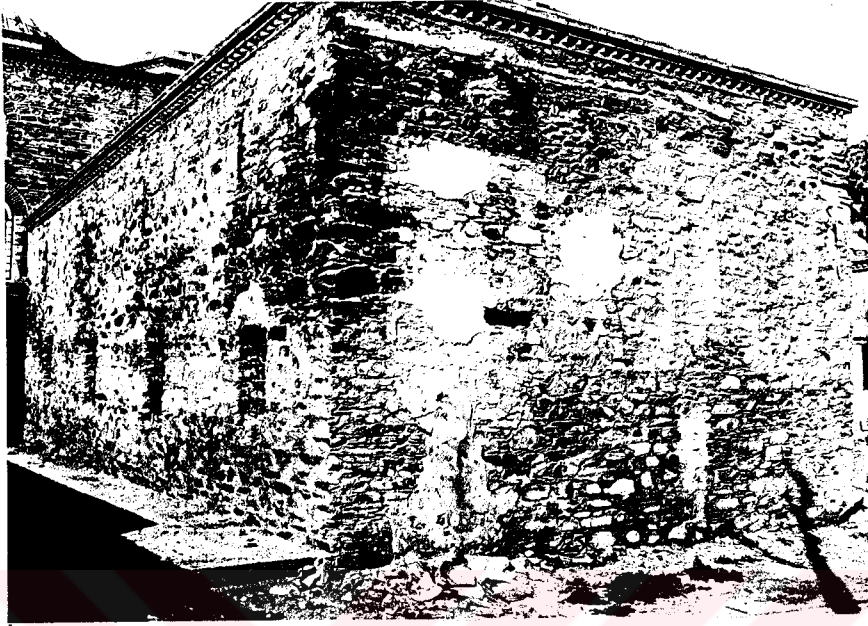
Resim 132- Amasya Ayas Ağa Medresesi. Kuzey revakının içten görünüşü.

Resim 133- Bayındır Hacı Sinan Medresesi. Batı cephesinin onarımdan önceki durumu. (Mart 1994)

Resim 134- Bayındır Hacı Sinan Medresesi. Batı cephesinin onarımdan sonraki durumu. (Kasım 1996)

Resim 135- Bayındır Hacı Sinan Medresesi. Doğu kanadının güneydoğudan genel görünüşü. (Kasım 1996)

Resim 136- Bayındır Hacı Sinan Medresesi. Batı kanadının güneydoğudan genel görünüşü. (Mart 1994)

Resim 137- Bayındır Hacı Sinan Medresesi. Batı kanadının güneydoğudan genel görünüşü. (Kasım 1996)

Resim 138- Bayındır Hacı Sinan Medresesi. Doğu kanadının güneybatıdan genel görünüşü. (Mart 1994)

Resim 139- Bayındır Hacı Sinan Medresesi. Doğu kanadının güneybatıdan genel görünüşü. (Kasım1996)

Resim 140- Bayındır Hacı Sinan Medresesi. Batı revakının içten görünüşü.

Resim 141- İstanbul Atik Ali Paşa Medresesi. Kuzeydoğudan genel görünüş.

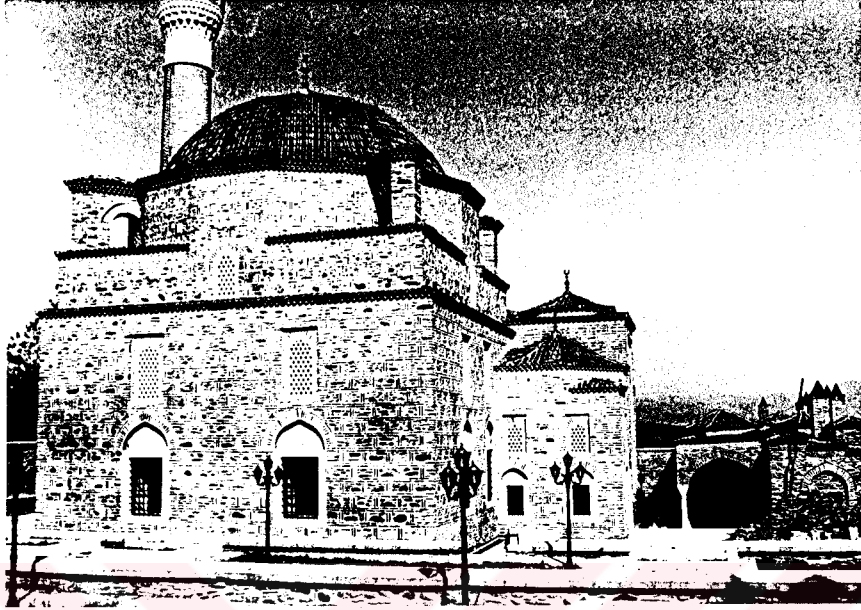
Resim 142- İstanbul Atik Ali Paşa Medresesi. Güneybatıdan genel görünüş.

Resim 143- İstanbul Atik Ali Paşa Medresesi. Batı kanadı.

Resim 144- İstanbul Atik Ali Paşa Medresesi. Batı revakının içten görünüşü ve muhdes üst kata çıkış merdivenleri.

Resim 145- Tire Yavukluoğlu Medresesi. GÜneydoğudan genel görünüş.

Resim 146- Tire Yavukluoğlu Medresesi. GÜneyden genel görünüş. (Mayıs 1993)

Resim 147- Tire Yavukluoğlu Medresesi. GÜneyden genel görünüş. (Kasım 1996)

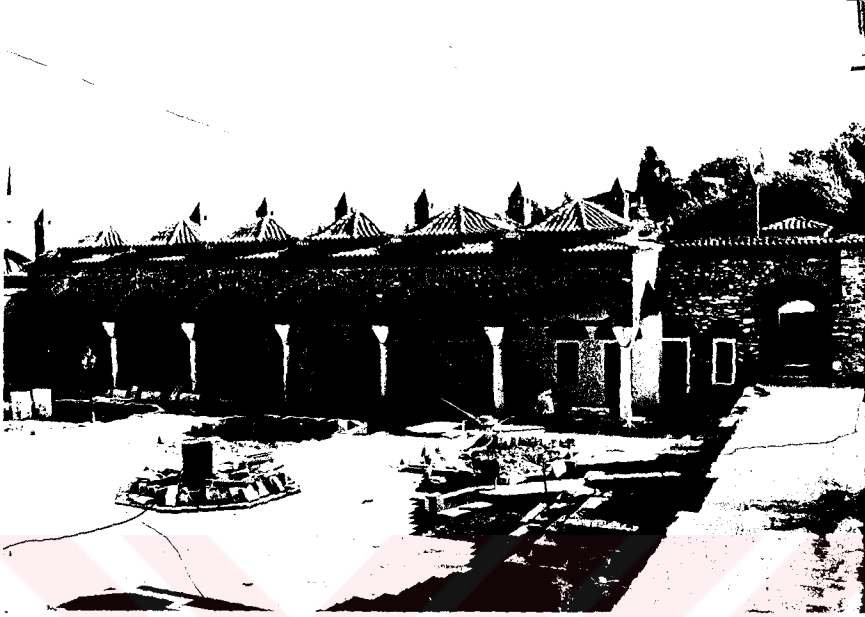
Resim 148- Tire Yavukluoğlu Medresesi. Batı kanadı. (Mayıs 1993)

Resim 149- Tire Yavukluoğlu Medresesi. Batı kanadı. (Kasım 1996)

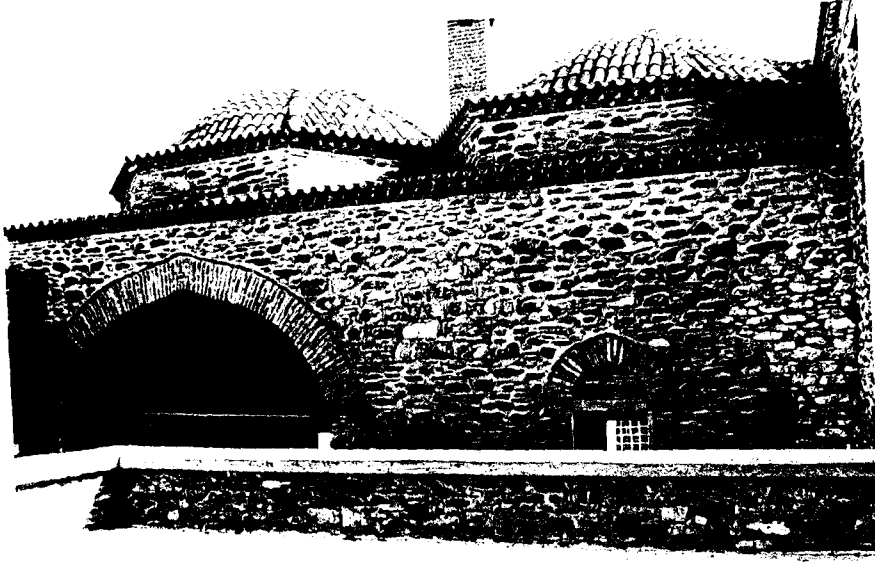
Resim 150- Tire Yavukluoğlu Medresesi. Doğu kanadı. (Mayıs 1993)

Resim 151- Tire Yavukluoğlu Medresesi. Doğu kanadı. (Kasım 1996)

Resim 152- Tire Yavukluoğlu Medresesi. Sibyan Mektebi. (Mayıs 1996)

Resim 153- Tire Yavukluoğlu Medresesi. Sibyan Mektebi. (Kasım 1996)

Resim 154- Hereke Köyü Medresesi. Kuzeydoğudan görünüş.

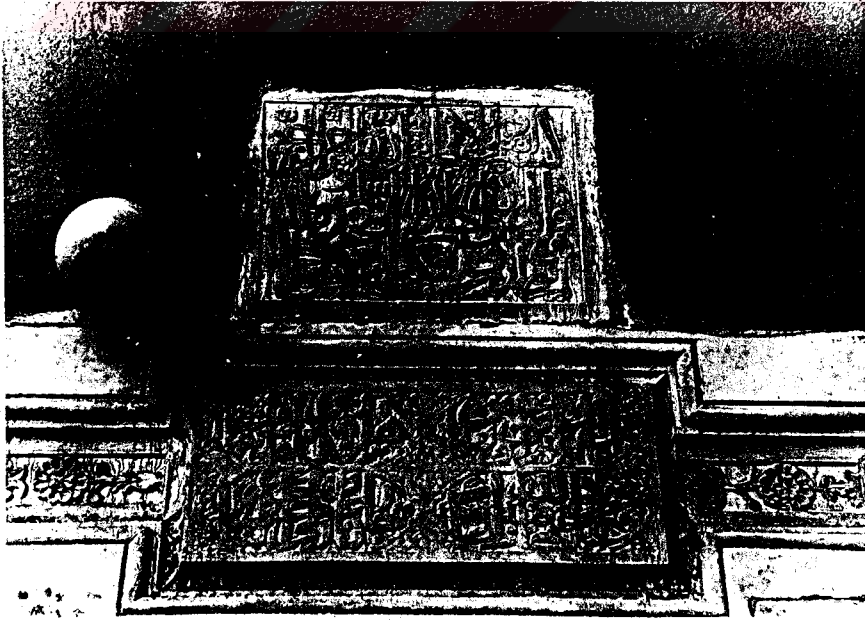
Resim 155- Hereke Köyü Medresesi. Güneybatıdan görünüş.

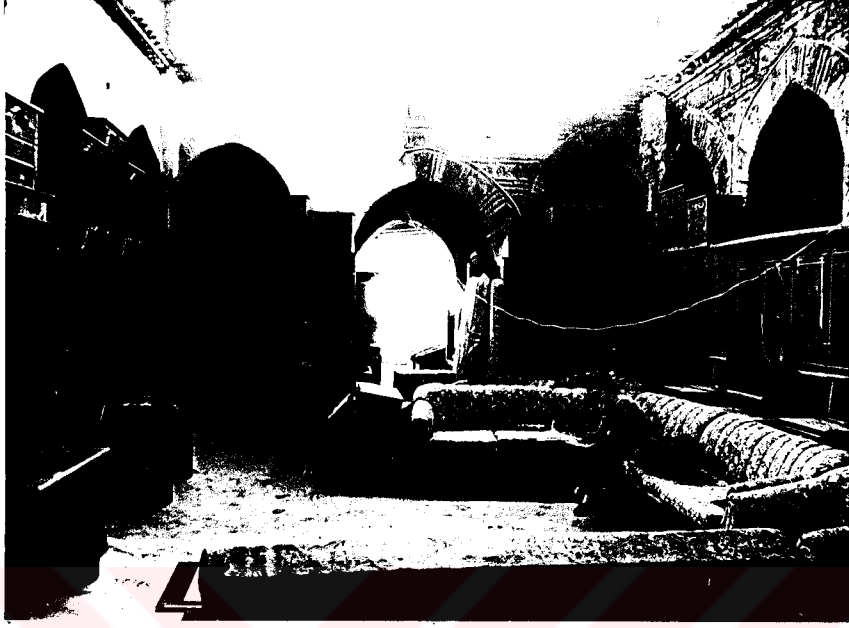
Resim 156- Hereke Köyü Medresesi. Güneybatıdan görünüş.

Resim 157- Hereke Köyü Medresesi.
Kuzey revakının batı cephesi.

Resim 158- Hereke Köyü Medresesi. Caminin harim girişi üzerindeki
inşa kitabesi.

Resim 159- Bursa Gökdere Medresesi. Avlunun kuzey kanadı.

Resim 160- Bursa Gökdere Medresesi. Dershane eyvanı.

Resim 161- Bursa Gökdere Medresesi. Batı kanadındaki öğrenci hücrelerinin giriş ve pencere açıklıkları.

ÖZET

İslâm ülkelerinin eğitim kurumlarından biri olan medreselerin ortaya çıkışı, Türklerin Anadolu'yu fethinden önceye uzanmakla birlikte, 10. ve 11. yüzyıllara tarihlenen medreselerin hemen hepsi harap olmuş, sadece temelleri günümüze ulaşabilmiştir. Bugün sağlam durumda olan en erken tarihli medrese örneklerinin 12. yüzyıl ve daha sonrasına tarihlendikleri görülmektedir. Anadolu medreselerinden günümüze ulaşabilmiş en erken medrese örnekleri ise, 12. yüzyıl ortalarına aittir.

Anadolu medreselerinin mimarisinde, ilk örneklerden itibaren bir gelişme izlenmekle birlikte, özellikle Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde, belli kuralları olan bir plan şemasının esas alındığı görülmektedir. Erken Osmanlı dönemi mimarisi, Anadolu Türk mimarisinde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde, gerek mimari, gerekse süslemede bir değişim gözlenmektedir. Erken dönem Osmanlı medreselerini konu alan bu çalışmada, 14 ve 15. yüzyıllarda inşa edilmiş ve günümüze sağlam durumda ulaşabilmiş otuzaltı medresenin genel mimari özelliklerini belirlemeye çalıştık.

Erken dönem Osmanlı medreselerinde cephe duvarları, kesme taş, moloz taş veya taş ve tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle inşa edilmiştir. 15. yüzyıl ortalarına kadar, medreselerin çoğunda, cephe duvarlarının, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş taş ve tuğla sıralarıyla; 15. yüzyılın ikinci yarısında ise, kesme taşlarla kaplandığı görülmektedir. Bu dönemde çok az rastlanan devşirme kesme taş malzeme, sadece birkaç yapıda, köşe taşı olarak kullanılmıştır.

Revak cepheleri, iki örnek dışında, tuğla ve/veya kesme taşlarla kaplıdır. Revak cephesi, sadece kesme taşlarla kaplanmış medreselerin, genellikle 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendikleri gözlenmektedir. Bu dönem medreselerinde, gerek dış cephelerde, gerekse revak cephelerinde görülen en yaygın kaplama türünün, tuğla ve taş sıralarından oluşan almalı örgü olduğu dikkati çekmektedir. Revak desteklerini birbirine bağlayan kemerler de tuğla, kesme taş veya dönüşümlü olarak yerleştirilmiş tuğla ve kesme taşlarla inşa edilmiştir.

Erken dönem Osmanlı medreseleri, çoğunlukla bağımsız birer yapı olarak tasarlanmışlardır. Ancak, ilk kez bu dönemde, cami ve medresenin birlikte planlandığı; her iki yapının aynı avluyu ortaklaşa olarak kullandıkları örnekler ortaya çıkmaktadır.

Erken dönem Osmanlı medreselerinin tümünün, düzgün dikdörtgen bir plan şemasına sahip oldukları söylenemez. Düzgün dikdörtgen örneklerin yanısıra, çokgen, kare veya L ve U şekilli bir alan üzerine oturan medreselere de rastlanmaktadır. Dershane mekânları, çoğu örnekte, medrese kütesinden dışa taşıntı yapmaktadır.

Bu dönem medreselerinin önemli bir bölümünde mekânların, avlunun dört kenarını kuşatmadığı, bir veya iki kenarın boş bırakıldığı görülmektedir. Avlunun bir kenarının boş bırakıldığı bazı örneklerde, bu kenar bir ihata duvarıyla kapatılmış, bazılarında ise, avlu, tamamen dışa açık bırakılmıştır. Bu dönemde, kapalı avlulu medrese şemasının pek tercih edilmediği; günümüze ulaşabilmiş medreselerden önemli bir bölümünün açık avlulu olduğu görülmektedir.

Avlunun iki, üç veya dört kenarında yer alan revaklar, sütun veya payelerle taşınmaktadır. Özellikle, 15. yüzyıl sonlarına doğru inşa edilmiş medreselerde, taşıyıcı olarak sütunun tercih edildiği gözlenmektedir. Bu dönem medreselerinin en önemli özelliklerinden biri de, revak birimlerinin çoğunlukla, kubbelerle örtülü oluşudur.

Erken dönem Osmanlı medreselerinde en dikkat çekici yenilikler, öğrenci hücrelerinde görülmektedir. Bu dönem medreselerinden çoğunun öğrenci hücrelerinde, birer ocak nişi ve dışa açılan normal boyutlu pencereler vardır. Ayrıca, Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde öğrenci hücrelerinin üzerini örten tonozun yerini, kubbenin aldığı gözlenmektedir.

Osmanlı medreselerinde derslane için ayrılmış tek bir mekân vardır. Bu, ya bir derslane eyvanı ya da kapalı bir derslane mekânıdır. *Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde gördüğümüz, ana eyvan ve iki yanındaki birer büyük mekândan oluşan kompozisyona ise, bu dönem medreselerinin hiçbirinde rastlanmaz.* Bir grup medresede, ders yapmaya uygun büyük bir mekânın dahi bulunmadığı görülmektedir. İncelediğimiz örneklerin önemli bir bölümünde, derslane eyvanı ve/veya kapalı derslane mekânları, buldukları cepheden kısmen ya da tamamen dışa taşıntı yapmaktadır. Bu mekânlar, birkaç örnek dışında, birer kubbeyle örtülüdürler.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinin tümünde bulunan ve sayıları bir ile dört arasında değişen eyvana, erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında hiç rastlanmaz.

İncelediğimiz örneklerde, mescid ya da türbe için ayrılmış özel bir mekân yoktur. Ancak, bazı medreselerde, derslane eyvanı ve/veya kapalı derslane mekânının mescid olarak kullanıldığı, bu mekânlarda yer alan mihraplardan anlaşılmaktadır.

Osmanlı medreselerinde taçkapı, yapının çarpıcı bir unsuru olmaktan çıkmıştır. Bazı medreselerin girişleri, basit bir açıklıktan ibarettir. Osmanlı öncesi dönem taçkapılarını anımsatan, arkaik karakterli birkaç taçkapı örneğinde de, dikkate değer herhangi bir süsleme mevcut değildir. 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir grup medresede ise, taçkapının, dışa açılan bir eyvanın gerisine yerleştirildiği gözlenmektedir.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde helâya ilişkin bilgiler tahminlerden öteye gitmemektedir. Buna karşılık, erken dönem Osmanlı medreselerinden bazılarında, medrese bünyesinde veya medreseyle bağlantılı helâlar bulunduğu görülmektedir.

İncelediğimiz örneklerden birkaçında, medresedeki diğer mekânlardan farklı, küçük ve korunaklı birer mekân bulunmaktadır. Bu mekânların işlevleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, kütüphane olarak tasarlanmış olabilecekleri akla gelmektedir.

Osmanlı öncesi dönemde, hemen hemen tüm medreselerde bulunan çatıya çıkış merdivenleri, bu dönem medreselerinde yoktur.

Beylikler döneminden itibaren, Anadolu Türk mimari süslemesinde görülen sadeleşme, erken dönem Osmanlı medreselerinde de hissedilmektedir. Bu dönem medreselerinin basit süslemeleri, taçkapı, avlu revakı, derslane eyvanı ve kapalı derslane mekânı ile kapı ve pencere alınlıklarında yoğunlaşmaktadır. *Taş süslemeler, Tuğla-taş duvar süslemeleri ve Çini, çini-mozaiik ve sırlı tuğla süslemeler* olmak üzere üç ana grupta toplanabilen bu süslemelerde, bitkisel ve geometrik örneklerle, yazı şeritleri kullanılmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

1959 Soğucak-Balıkesir doğumluyum. İlk, Orta ve Lise öğrenimimi Balıkesir’de tamamladım. 1980 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nden mezun olduktan sonra, Aralık 1984 tarihine kadar Samsun 50. Yıl Lisesi’nde Sanat Tarihi Öğretmenliği yaptım. 1984-1988 yılları arasında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı’nın fotoğrafhanesinde uzman olarak çalıştım ve 1988 yılında aynı anabilim dalına araştırma görevlisi olarak atandım.

1991 yılında “Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları” konulu tezimle Yüksek Lisans eğitimimi tamamladım ve aynı yıl Doktora öğrenimime başladım.

Temmuz 1991 tarihinde “Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu” ve Eylül 1991 tarihinde de “9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi”ne birer bildiriyle katıldım.

Öğrenciliğimden bu yana, Prof. Dr. M. Oluş Arık’ın “Beçin”, “Kayseri Keykubadiye Sarayı” ve “Alanya Kalesi” kazılarına; Prof. Dr. Rüçhan Arık’ın “Beşşehir Kubadabad Sarayı” kazısına ve Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal’ın “Bucak İncir Hanı” ve “Beçin” kazılarına katıldım.

Yekta DEMİRALP

Yayımlarım:

- “Akşehir-Mâruf (Alanyurt) Köyü Şeyh Hasan Türbesi”, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, VI, 1992, s.5-16.
- “Akşehir Ulu Camii’nin Mimarî Özellikleri ve İnşa Evreleri”, **Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri 8 Temmuz 1991**, Konya, 1992, s.89-114.
- “Nodar Hanı (Akseki-Bozkır)”, **Sanat Tarihi Dergisi**, VII,1994, s.53-58.
- “Akşehir Seyyid Mahmud Hayran Türbesi’nin Mimari Özellikleri ve İnşa Evreleri Hakkında Gözlemler”, **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi 23-27 Eylül 1991 Bildiriler**, c.II, Ankara, 1995, s.23-31.
- **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.